İÇİNDEKİLER

1) KOBİ'lerde İhracat Performansını Belirleyen Unsurların İncelenmesi: İnegöl'de Faaliyette Bulunan İşletmeler Üzerinde Bir Alan Araştırması
Aydın Kayabaşı ,Hakan Kiracı, Zafer Kanberoğlu, Ahmet Oğuz.....1

2) Türkiye'de Turizm Gelirleri İle Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi
Elçin AYKAÇ ALP.....13

3) Türkçe Öğretmeni Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma
Erhan DURUKAN, Sedat MADEN.....25

4) Regional Disparity and Clusters in Turkey: A Lisa (Local Indicators of Spatial Association) Analysis
Fatih ÇELEBİOĞLU.....35

5) Yöneticilerin Yeniden Yapılanma Sürecinde İnovasyona Bakış Açısı: Kardemir Örneği
Güven MURAT, Halime GÖKTAŞ KULUALP.....49

6) Nurettin Topçu'da Milliyetçilik Ve Anadolu Milliyetçiliği
Hasan DURAN, Aydın POLAT.....65

7) A Postcolonial Analysis of J.M. Coetzee's Two Novels: Waiting for the Barbarians and Life and Times of Michael K.
Hatice Elif Diler, Derya Emir.....71

8) Yerel Yönetimlerde Örgüt Kültürünün Örnek Olay Kapsamında Değerlendirilmesi
Hümeyra TAŞÇIOĞLU.....81

9) Ekonomik Büyüme İle Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı
İsmet Göçer, Mehmet Mercan, Şahin Bulut, M. Metin Dam.....97

10) Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Mesleki Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi
M.Kayhan KURTULDU, Abdullah AYAYDIN.....111

11) Antik Lykaonia'da Yönetim ve Şehirleşme
Mehmet KURT.....119

12) Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) ve Ulaşım Sektöründe Bir Uygulama: İşletme Çalışanlarının Müşteri İlişkileri Yönetimi'ne ve Müşterilerine Bakış Açılarının Belirlenmesi
Müberra YURDAKUL, Mehmet Ozan KARAHAN.....133

13) Sektörel Kümelenmelerde Çalışma Koşullarının Algılanması: Sultanahmet Turizm Kümelenmesi Örneği
Oğuz Türkay.....145

14) Hasta Güvenliği Kültürünün Sağlık Çalışanları Tarafından Algılanmasına Yönelik Bir Araştırma
Orhan ADIGÜZEL.....159

15) XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yörükler
Sadullah Gülten.....171

16) Kriz Ortamında Kobilerin Muhasebeci Seçimini Etkileyen Faktörler: Kütahya Araştırması
Selçuk YALÇIN.....195

17) Avrupa Birliği Bütçesi Gelir Kalemlerinde Yaşanan Değişim Sürecinin Analizi
Semih BİLGE, Ferdi ÇELİKAY.....213

18) Lisans Düzeyinde Eğitim Gören Öğrencilerin Türk Mutfağının Tanıtım Ve Pazarlanmasına İlişkin Görüşleri (Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu Örneği)
Sibel GÜLER, Serkan OLGAÇ……227

19) Sanayi İşletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi Ve ISO 9000 Uygulamalarının Performans Üzerine Etkisi
Songül KUTLU, Cengiz DURAN ……239

20) Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları
Turgay UZUN……253

21) Kredi Kartı Kullanıcılarının Memnuniyet ve Gelecekte Kullanma Niyeti Değişkenlerine Göre Kümelendirilmesi
Veysel YILMAZ, Hülya ŞEN, Fisun KAŞKIR……269

22) Döviz Finansal Zaman Serilerinde Yineleme Haritaları Analizi: İMKB Örneği
Mehmet Yunus Çelik, Kerim Eser Afşar ……279

KOBİ'lerde İhracat Performansını Belirleyen Unsurların İncelenmesi: İnegöl'de Faaliyette Bulunan İşletmeler Üzerinde Bir Alan Araştırması*

Aydın Kayabaşı*
Hakan Kiracı*
Zafer Kanberoğlu*
Ahmet Oğuz*

ÖZET: Küresel ekonomiyle bütünleşme ve dış pazarlara açılmada KOBİ'ler önemli roller üstlenmektedir. KOBİ'lerin yapısal özelliklerinden kaynaklanan avantajları dikkate alındığında ekonomik sistem açısından faydaları daha iyi anlaşılmaktadır. İletişim ve bilgisayar teknolojilerinde yaşanan hızlı değişimin kobi'lerin ihracat politikalarına olan olumlu yansımalarına paralel olarak ihracat konusunda devlet teşviklerinin de artması önemli gelişme göstergeleri olmuştur. Kobi'lerin ihracat düzeylerinin geliştirilmesi ve ihracat performanslarının belirleyici unsurları konumunda olan noktaların belirlenerek sürekli gelişim politikası temelinde organize edilmesi önemli bir çalışma alanı konumuna gelmiştir. Özellikle kobi'lerin ülke ekonomilerine yansıyan olumlu katkıları ve dış ticaretten aldıkları pay dikkate alındığında söz konusu önem daha da iyi anlaşılabilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacını, kobi'lerin ihracat performanslarının belirleyici unsurlarının incelenmesi oluşturmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kobi, İhracat, İhracat performansı.

Examination of Elements which determine the Export Performance of SMEs: A Field Study on Businesses Operating in İnegöl

Abstract: SMEs take important roles on to spread external markets and to be integrated with economy. Benefits of SMSEs would be comprehended clearly in terms of economic system when their structural features are taken in to account. Rise of government incentives in respect of export in parallel with positive contributions of the rapid changes on communication and technology to SMEs export policies have been the significant development indicators. Enhancement of export levels of SMEs and reorganization of the essential points in the base of development policies have become an essential study field. The aforementioned importance will be understood better when positive contribution of SMEs to country economy and their share in foreign trade considered. Accordingly, the aim of this study is the examination of significant elements of SMEs export performances.
Keywords: SMSE, export, export performance

GİRİŞ

İşletmeler açısından önemi giderek daha da artmakta olan pazarlama faaliyetlerinin, işletmelerin performanslarına yapmış olduğu katkılar yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Pazarlama faaliyetlerini uygulama yetenekleri, işletmelerin uluslararasılaşma süreçlerinde hayati bir rol oynamaktadır. İşletmelerin uluslararasılaşma sürecinde daha iyi bir düzeye gelmesinde pazarlama stratejilerinin ihracata yönelme niyetindeki firmalara bir referans noktası şeklinde hizmet ettiği bilinmektedir (Tooksoon, Mohamad; 2008). Çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülke hükümetleri ihracatı, döviz rezervlerinin gelişmesine ve bir ülkenin karşılayabileceği ithalat seviyesini yükseltmesine katkı sağlaması nedeni ile bir öncelik olarak ele almaktadırlar. İhracat yoluyla, iş yaratılması, istihdam olanaklarının geliştirilmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi, daha iyi çalışma koşullarının oluşturulması ve daha verimli çalışan işletmelerin ortaya çıkması olanaklı hale gelmektedir. İhracata mikro düzeyde bakıldığında, işletmelerin kendi yerel pazarlarına bağımlılıklarını azalttığı, satışlarını yükselttiği, istihdam düzeyini arttırdığı ve yüksek başarı düzeyi ve uzun dönemli bakış açısı oluşturduğu görülmektedir. İhracat pazarı geliştirme bir seçimden ziyade uzun dönemli işletme amaçlarına ulaşılmasında ve makro düzeyde ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önemli bir kilometretaşı konumundadır. Bu durumda, bölgesel ekonomilerde ihracat performansı üzerine etkisi olan faktörlerin analiz edilmesinin, donanımlı karar alıcılar tarafından kaynakların kullanılması ve geleceğe yönelik ekonomi politikalarının belirlenmesinde daha faydalı olacağı görülmektedir. Yapılan araştırmalar, bölgesel ihracat deneyiminin taşıma altyapısı, navlun maliyetleri, ihracat konusunda profesyonellerin cezbedilmesindeki güçlükler ve deneyimli çalışanlardan dolayı diğer ülkelerdeki rakiplerle kıyaslandığında engeller veya dezavantajlar olarak görülmektedir. Üstelik ihracat pazarlarına olan mesafe uzaklığı da temel engellerin başında gelmektedir. İhracat performansı stratejik ve ekonomik olarak belirlenmekte ve böylelikle işletmelerin stratejik ve ekonomik amaçlarına uygulandığı derecede yansımaktadır. İhracat performansı ile ilgili yapılan çalışmalarda, ihracat performansına etki eden belirleyiciler, somut yani dağıtım, ürün, müşteri ile iletişim, kontrol, ar-ge, teknoloji, tedarikçi ve finansman olarak ifade edilirken, soyut yani tutum, yetenek ve bilgi ihracat performansı belirleyicileri olarak belirtilmiştir. Ayrıca, araştırmacıların kısa dönemli odaklanmadan ziyade uzun dönemli odaklanmaya önem vermelerinin ihracat performansına etki eden spesifik bir değişken olduğunu dikkate almalarının faydalı olacağı ifade edilmiştir (Freeman, Lawley, 2005, Valos, Baker, 1996, Schroder vd., 2001). Bu çalışmada; gerçekleştirilecek alan araştırması aracılığıyla, kobi'lerin ihracat performanslarının belirleyici unsurlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Öncelikle literatür incelemesi yapılarak, ihracat performansı

* Bu çalışma İstanbul Kültür Üniversitesi tarafından düzenlenen 6.KOBİ ve Verimlilik Kongresinde sunulan bildirinin revize edilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

* Dumlupınar Üniv. İİBF İşletme Bölümü – KÜTAHYA a_kybs43@hotmail.com
* Dumlupınar Üniv. İİBF İşletme Bölümü – KÜTAHYA hakan.kiraci@yahoo.com
* Yüzüncü Yıl Üniv. İİBF İktisat Bölümü – VAN zkanberoglu@yyu.edu.tr
* Dokuz Eylül Üniv. İİBF İktisat Bölümü – İZMİR ahmet.oğuz@deu.edu.tr

ve ihracat performansına etki eden unsurlarla ilgili açıklamalara yer verilerek konu açıklanmaya çalışılacak ve daha sonra kantitatif bir araştırma yapılarak, literatürdeki veriler desteklenmeye çalışılacaktır.

KOBİ'LERİN TANIMI VE ÖNEMİ

Kobi'leri tanımlamak üzere farklı ülke ve kurumlar tarafından çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bu nedenle üzerinde uzlaşılmış bir kobi tanımı bulunmamaktadır. Kobi'lere farklı amaç ve nedenlerle hizmet veren kurum ve kuruluşlar çeşitli tanımlamalara göre hareket etmekte ve dolayısıyla uygulamada farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Söz konusu farklılıklar nedeniyle bazı kobi'ler uygulamalara dâhil olabilirken, diğerleri uygulamaların dışında kalabilmektedir. Üstelik kobi'lere yönelik elde edilen istatistiksel verilerin de farklı yorumlanmasına yol açmaktadır (Güney, 2008: 22). Türkiye'de TÜİK, TOBB, KOSGEB vb. farklı kurumlar tarafından farklı tanımların bulunması, AB ile işbirliği gibi konularda yaşanan sıkıntılar nedeniyle AB kobi tanımıyla uyumlu hale getirilmiştir. Bakanlar Kurulunun 2005/9617 sayılı kararı ile kabul edilen "KOBİ tanımı, nitelikleri ve sınıflandırılması hakkındaki yönetmelik", 18 Kasım 2005 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak, yayım tarihinden altı ay sonra yürürlüğe girmiştir". Yeni yönetmeliğe göre kobiler, mikro ölçekli işletmeler; çalışan sayısı on kişiden az ve yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançosu bir milyon TL'yi aşmayan, küçük ölçekli işletmeler; çalışan sayısı elli kişiden az ve yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançosu beş milyon TL'yi aşmayan, orta ölçekli işletmeler; çalışan sayısı ikiyüzelli kişiden az ve yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançosu yirmibeş milyon TL'yi aşmayan işletmeler şeklinde sınıflandırılmıştır (Akdemir, 2009:196, Karabulut, 2009:19).

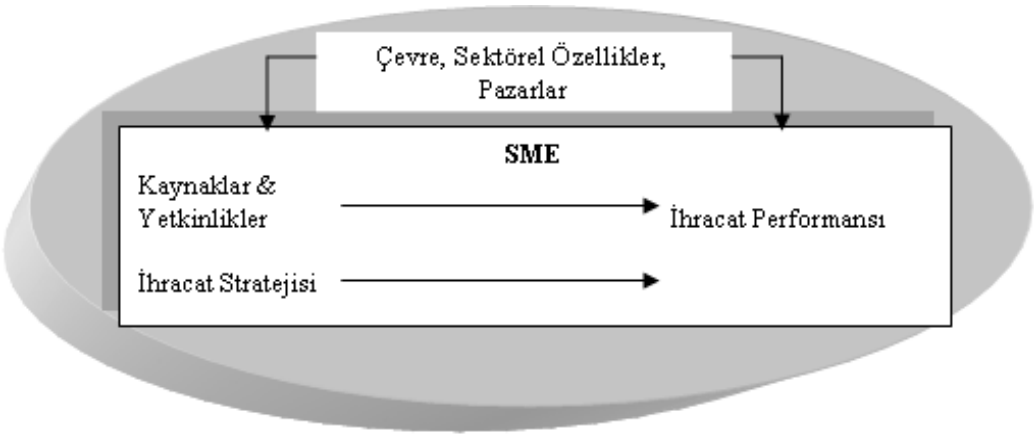
Kobi'lerin ekonomik sistem ve sosyal açıdan tartışılamaz düzeyde öneme sahip oldukları bilinmektedir. Avrupa'da ölçek ekonomisi görüşüne alternatif olarak, 1980'li yıllardan itibaren küçük güzeldir görüşü ekonomilerin en önemli öğelerinden biri olan kobi'lerin güncelliğini açıklamaya yönelik egemen görüş olmaya başlamıştır. Büyük işletmelerin sayısının eskiye nazaran azalma göstermesi, üretim sistem ve teknolojilerinin hızla değişmesi, tüketici eğilimlerinde yaşanan değişim özellikle kişiselleştirilmiş mal ve hizmetlerin üretilmesine yönelik ortaya çıkan zorunluluklar kobi'lerin önemini daha da hissettirmektedir. Söz konusu önem kobilerin yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu özellikler; istihdama olumlu etkileri, ekonomik sistem içerisinde önemli bir paya sahip olmaları, büyük işletmelere çeşitli iş kollarında destek olmaları, dinamik bir yapıya sahip olmaları, bürokrasinin az olması, hızlı karar alma, kontrol mekanizması sayısının azlığı, esneklikleri ve uyum yetenekleri olarak kısaca özetlenebilmektedir (Güney, 2008:21, Çukacı, 2009:77, Küçük, 2009:95-96). Kobi'lerin ekonomik hayata ilişkin katkılarının yanı sıra sosyal hayatta da önemli roller üstlendiği görülmektedir. Söz konusu roller; bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltma, mülkiyetin yaygınlaşmasını sağlama, girişimciliği özendirme ve demokratik bir toplumun oluşturulması olarak ifade edilebilmektedir (Çukacı, 2009:80).

LİTERATÜR TARAMASI

Pazarlar ve rekabetin küreselleşmesi, yurtdışı pazarların, büyüme odaklı işletmelere yönelik giderek daha fazla yaşamlarını sürdürebileceği bir hale gelmesini sağlamıştır. Uluslararası pazarlarda mücadele edebilmek için yerel firmaların yeteneklerinin sınıflandırıldığı ihracat performansı çeşitli faktörlere bağımlıdır. Bu faktörler, verimlilik, ücretler, teknolojik yenilik, döviz kuru oranları şeklinde ifade edilmektedir (Aysan, Hacıhasanoğlu, 2007:183). İhracat performansı, satışlar, pazar büyüme oranı, pazar payı, karlılık, yatırımların geri dönme oranı, ihracat amaçları ve hedeflerinin uygulanabilirliği, sağlanan tatmin gibi kriterleri kapsayan geniş bir gösterge ağıyla ölçümlenmektedir. Performansın ölçülmesine yönelik böylesi geniş yaklaşımların kullanılması, birçok farklı ihracat performansı bulgularını kıyaslamayı ve performansın belirleyicileri üzerine ortak bir görüş oluşturmayı zorlaştırmaktadır (Julian, 2003). İhracat performansının ölçülmesinde objektif ve subjektif değişkenler kullanılmaktadır. Objektif değişkenler karlılık, satışlar gibi kayıtlı finansal değerlerden oluşurken, subjektif değişkenler yöneticilerin ihracat faaliyetlerine ilişkin algılamalarını yani finansal olmayan unsurlardan oluşmaktadır (Perçin, 2005:142).

Verimlilik ve ekonomik büyüme üzerine serbestleşmenin (liberalizasyon) etkisi son zamanlardaki politikalara ilişkin tartışmalarda dikkate değer bir önem almaktadır (Taymaz, Yılmaz, 2007; 127). Küresel ekonomiye yönelik eğilim ve birçok ülkenin dış ticaret açığı baskısı şiddetinin bir sonucu olarak, ihracat pazarlarında firma davranışı ve performansı son yıllarda önemli bir çalışma alanı halini almıştır. Söz konusu çalışmaların önemli bir bölümü firmaların başlangıç ihracat gereklerinin ve girişimlerinin araştırılması üzerine odaklanmıştır. Elbette araştırmaların akışı, yerel firmaların uluslararası çevrenin gerçek koşullarıyla karşılaştıkları yerlerde, uluslararasılaşma sürecinde başlangıç aşaması üzerine odaklanılarak ihracat pazarlaması teorisine katkıda bulunulmaktadır. Ancak, ihracatla uğraşan firmaların davranışları üzerine, örneğin deneyimsel bilgi sahipliği ve ihracat eylemleri vb. konularda daha az görgül araştırma yapıldığı görülmektedir. Ulusal düzeyde ihracatın arttırılmasının muhtemel bir yolunun daha fazla ihracat yapma konusunda ihracat firmalarının teşvik edilmesi yoluyla gerçekleşebileceğinin dikkate alınması gerekmektedir. Mevcut ihracatçıların performansı ve ihracat davranışının yasal bir hak olduğu, böylesi çalışmaların gelecekte ihracatın gelişmesi ve başarısıyla ilgili kamu ve özel sektör yöneticileri açısından büyük önem taşıdığı sonucuna ulaşılmaktadır (Katsikeas, vd., 1996; 6). İhracat performansı ve firma davranışı üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Kısaca yapılan araştırmalara değinilecek olursa; Aysan ve Hacıhasanoğlu (2007), Türkiye üretim sektörünün ihracat performansı belirleyicilerinin araştırılmasına yönelik 1996-2006 dönemini kapsayan üretim sanayi verilerinin bir panel yardımıyla ihracat tedarik fonksiyonu tahmin edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, ihracat performansına etki eden çeşitli faktörler olduğu belirtilmiş ve maliyet rekabetinin rolü ortaya koyularak vurgulanmıştır. Katsikeas, Piercy ve Loannidis (1996) tarafından yapılan çalışmada, ihracat performansı; işletme büyüklüğü, ihracat deneyimi, ihracat teşvikleri, ihracatta karşılaşılan problemler, rekabetçi özellikler, ihracat taahhütleri gibi değişkenler firma davranışı ile ilişkilendirmiştir. Ibeh (2003) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, karar alıcıların özellikleri, işletme özellikleri ve işletmeye özgü yetkinlikler ile ihracat performansı arasındaki ilişkilere yer verilmektedir. İşletme düzeyinde ihracat davranışı araştırmasının, dışsal çevreye ilişkin faktörler, işletmeye özgü yetkinlikler ve karar alıcıların özellikleri olmak üzere üç kategoride değerlendirilebileceği ifade edilmektedir. Nazar, Saleem (2009), ihracat performansına etki eden unsurları; *yönetim özellikleri olarak;* tutumsal özellikler, yetenek temelli özellikler, davranışsal özellikler, *işletme özellikleri ve yetenekleri olarak*; işletme büyüklüğü, teknoloji düzeyi, yurtdışı bağlantı ve ağ yapısı, bilgi ve ihracat planlaması, *ihracat pazarlaması stratejik yönetimi olarak;* uluslararası pazarlama araştırması kullanımı, pazar

bölümleme ve hedef pazarlama, ürün özellikleri, fiyatlama, dağıtım ve tutundurma şeklinde ifade etmektedir. Thirkell ve Dau (1998;814), ihracat engelleri, ihracat eğilimi, ihracat problemleri, ihracat yapmayanlarla ihracatçıların kıyaslanması, ihracat satışları, ihracat düzeyi, ihracat büyüme yoğunluğu ve ihracatla ilgili yönetimin algılamaları olarak sekiz başlık altında belirtmiştir. İlk dört yaklaşım, ihracat aktivitesiyle ilgili üstesinden gelinecek başlangıç engelleridir ve temelde ihracata başlama kararı noktasında odaklanılmaktadır. Sonraki üç yaklaşım, ihracat sonucu oluşan sonuçları belirten ve belirli ihracat faaliyeti düzeyine odaklanan yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar, objektif ve ekonomik temelli ölçümleri ifade etmektedir. Son olarak sekizinci yaklaşım, ekonomik ve stratejik olarak tepe yönetiminin gerçek başarısının daha sübjektif bir şekilde değerlendirilmesini ele almaktadır. Julian (2003), ihracat pazarlaması performansını istatistiksel olarak anlamlılığını Tayland'daki ihracat firmaları üzerine yaptıkları araştırmada belirlemeye çalışmıştır. Çavuşgil ve Zou (1994) tarafından geliştirilen ihracat performansı ölçeğini kullanarak Tayland'daki ihracat firmaları üzerinde test etmişlerdir. Styles, Ambler (2000), ihracat performansı üzerine gerçekleştirilen araştırmaların çoğunun pazarlama stratejisi ve pazar çevresi ile ilgili firmaya ilişkin faktörler üzerine odaklanılarak yapıldığını, ilişkisel konuların açık bir şekilde ortaya koyulmadığını ifade etmektedir. Gerçekleştirdikleri araştırmanın ihracat performansı üzerine güven ve ilişki taahhüdü gibi ilişkisel değişkenlerin etkisinin ampirik olarak incelenerek literatürdeki söz konusu boşluğu doldurmayı amaçladığı ifade etmişlerdir. Maurel (2009), Styles, Ambler (1994) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, ihracat performansına etki eden faktörler üç sınıflandırma dikkate alınarak incelenmiştir. Bunlar içsel faktörler, dışsal faktörler ve ihracat stratejisidir. İhracat performansına etki eden içsel faktörler, işletme özellikleri, işletme yönetimi, teknolojik kaynaklar ve karar alıcıların özellikleri olarak ele alınmıştır. Dışsal faktörler ise, işletme çevresi ve sektörel özelliklerdir. İhracat stratejisinin belirleyicileri olarak, pazarlama karması stratejileri, iş ortakları ile ilişkiler, ürün adaptasyonu, coğrafik farklılaştırma veya odaklanma ve niş stratejisi incelenmiştir. İhracat performansına etki eden değişkenlere yönelik geliştirilen model ise şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1: İhracat Performansına Etki Eden Faktörlere İlişkin Model
Kaynak: Maurel, 2009; 119.

Mavrogiannis vd. (2008), ihracat performansının bütünleşik bir modelini belirlemeye ve geliştirmeye çalışmışlardır. Çalışmanın bulgularında ise, ihracat performansının belirleyicileri ihracat pazarlama karması, girişimsel odaklanma, ticari engeller ve ihracat problemleri belirlenmiştir. Thirkell ve Dau (1998), Pazar odaklılık ile ihracat performansı arasındaki ilişkiyi A&S modelindeki değişkenleri kullanarak ortaya koymaya çalışmışlardır. O'Cass ve Julian (2003), işletme özellikleri, çevre özellikleri ve pazarlama karması özelliklerinin ihracat pazarlaması performansı üzerindeki etkilerinin incelemişlerdir. Lu ve Julian (2007) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, internettin iletişimsel yönü ele alınmış ve içsel ve dışsal iletişimin sürdürülmesi, tam zamanında üretim ve teslimat, ilişkisel pazarlama ve ağ alanı uygulamasının işletmelerin başarılı bir şekilde uluslararasılaşma sürecinde büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır. İnternetin, potansiyel yabancı müşterilerle, stratejik ortaklarla, ticari kuruluşlar ve aracılarla geniş bir iletişim ağı oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, çift yönlü iletişim yapabilme sonucu uzun dönemli ilişkilerin kurulmasına olanak sağlamaktadır. Toften (2005), Köksal (2008), ihracat pazar bilgisi kullanımının ihracat bilgisi ve ihracat performansı üzerine olan etkisini, La vd. (2005) başarılı bir şekilde ihracat yapılabilmesine olanak sağlanmasında hizmet ihracat pazarlamasının belirleyicilerini incelemişlerdir. Literatürde bulunan çeşitli araştırmalara değinildikten sonra araştırma metodolojisine yer verilmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ, KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Çalışmanın öncelikli amacı, ihracat performansına etki eden unsurların belirlenmesidir. Söz konusu amaçla, literatürde incelenen araştırmalardan yararlanılarak (Tooksoon ve Mohamad, 2008; Freeman ve Lawley, 2005; Valos ve Baker, 1996; Perçin, 2005; Styles ve Ambler, 2000; Maurel, 2009; Julian, 2003) ihracat performanslarını etkileyen faktörler; işletme özellikleri, yöneticilerin tutumları, ihracat pazarlaması stratejileri ve çevresel koşullar başlıkları altında ele alınarak ifadeler oluşturulmuştur. Araştırma literatürdeki araştırmalar yoluyla oluşturulan ifadeleri ölçmeye yönelik sistematik bir şekilde veri toplamaya olanak veren anket yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Anket formu, yönetici özelliklerinin incelenmesi, işletme özelliklerinin incelenmesi, ihracat performanslarına ilişkin incelemeler ve ihracata etkisi olan unsurların incelenmesi olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler betimleyici istatistiksel analizler ve çok değişkenli istatistiksel analizler yardımıyla SPSS 13 paket programında analiz edilmiştir. Öncelikle betimleyici analizlerden olan frekans ve yüzde analizleri gerçekleştirilmiş, daha sonra araştırmanın amacına yönelik olarak faktör analizi uygulanmıştır. Çalışma kapsamını, İnegöl'de faaliyet gösteren firmalar oluşturmaktadır ve sadece ihracat yapan işletmeler üzerine inceleme yapılmıştır. Araştırmanın en önemli kısıtlarından birisi İnegöl

işletmelerinin önemli bir bölümünün mobilya ve tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmelerden oluşmasıdır. Bu nedenle, ağırlıklı işletme grubunu mobilya işletmeleri ve tekstil işletmeleri oluşturmaktadır. Anketlerin işletmelere ulaştırılmasında konuyla bilgilendirilmiş anketörler kullanılmış olup, kolayda örnekleme yöntemiyle 105 işletmeden veriler toplanmıştır. Verilerin sınıflandırılması ve bilgisayar ortamına girişleri sırasında eksik veriler bulunan ve yetersiz anketler inceleme dışı bırakılmıştır. Toplam olarak 95 firmadan dönen anketler incelemeye alınmış olup aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Araştırma Bulgularının Analizi

Araştırmada, betimleyici istatistiksel analiz yöntemleri ve yorumlayıcı istatistiksel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle, ölçeğe ilişkin güvenilirlik analizi ve betimleyici istatistiksel analizler sonucu elde edilen bilgilere yer verilmektedir.

Güvenilirlik Analizi

Gerçekleştirilen araştırmanın güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa (α) değeri ele alınmıştır. Güvenilirlik analizi iki boyutlu olarak yapılmıştır. Öncelikle araştırma kapsamında öncelikle ihracat performansı ve ihracat performansına etki eden unsurlara ilişkin değerlendirmeler, ikinci olarak faktör analizi sonucunda elde edilen 6 faktörün içsel güvenilirliği incelenmiştir. Faktör analizi sonucunda elde edilen faktörlerin güvenilirlik değerleri ileride verilmektedir. ihracat performansı ve ihracat performansına etki eden unsurların genel güvenilirlik değerleri ise tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Güvenilirlik Değerleri

Boyutlar	**Cronbach Alfa (α)**
İhracat performansına yönelik değerlendirmeler	,907
İhracat performansını etkileyen unsurlar	,960
Ölçeğin genel değerlendirmesi	,967

Ölçeğe ilişkin Cronbach Alfa (α) değerlerine bakıldığında hem boyutsal olarak hem de genel olarak ölçeğin yüksek bir güvenilirlik değerlerine sahip olduğu belirlenmiştir.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Betimleyici İstatistiksel Analiz Bulguları

Betimleyici istatistiksel analizler kapsamında, araştırmaya katılan işletme yöneticilerinin cinsiyet, eğitim durumu, yönetim düzeyleri ve yönetim deneyimi özellikleri; işletmelerin ise çalışan sayısı, ihracat yaptıkları ülke sayısı, kalite belgesine sahiplik ve faaliyet alanlarına ilişkin özellikleri incelenmiştir. İfade edilen özelliklere ilişkin frekanslar, yüzdeleri ve ortalamaları tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Yönetici ve İşletme Özelliklerine İlişkin Betimleyici Veriler

Yönetici Özellikleri	**Fr.**	**%**	**İşletme Özellikleri**	**Fr.**	**%**
Cinsiyet			**Çalışan Sayısı**		
Kadın	23	24,2	1-50 Arası	56	58,9
Erkek	72	75,8	50-250 Arası	31	32,6
			250> Den Fazla	8	8,4
Eğitim Durumu			**İhracat Deneyimi**		
Ortaöğretim	10	10,5	1-5 Yıl Arası Den.	58	61,1
Lise	40	42,1	6-10 Yıl Arası Den.	30	31,6
Önlisans	10	10,5	11-15 Yıl Arası Den.	5	5,3
Lisans	32	33,7	16- Yıldan Fazla Den	2	2,1
Lisanüstü	3	3,2			
Yönetim Düzeyi			**Kalite Belgesine Sahiplik**		
Alt Düzey	5	5,3	Evet	48	50,5
Orta Düzey	56	58,9	Hayır	47	49,5
Üst Düzey	34	35,8	Toplam	95	100
Yönetici Deneyimi					
1-5 Yıl Arası Den.	43	45,3			
6-10 Yıl Arası Den.	34	35,8			
11-15 Yıl Arası Den.	9	9,5			
16- Yıldan Fazla Den	9	9,5			
Genel Toplam	95	100			
İşletmelerin Faaliyet Alanları					
Madencilik Sanayi				--	--
Gıda ve Tütün Sanayi				4	4,2

Dokuma ve Hazır Giyim Sanayi	22	23,2
Kağıt Ürünleri ve Ambalaj Sanayi	1	1,1
Kimya, Pet. Ür., Lastik ve Plastik S.	5	5,3
Taş ve Toprağa Dayalı Üretim San.	1	1,1
Makine Üretimi ve Metal Eşya San.	3	3,2
Otomotiv Sanayi	1	1,1
Elektronik Araç ve Gereç Üretim San	--	--
Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi	58	61,1
Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sanayi	--	--
Diğer	--	--
Toplam	95	100

İhracat yapılan ülke sayısı değişkenine 78 işletme cevap vermiş ve ortalaması 6,14 olarak belirlenmiştir. İşletmelerin ihracat yaptıkları ülke sayısı 1-35 arasında değişmektedir. Bazı işletmeler bu soruyu boş bırakmışlardır. Araştırmaya katılan işletmelerin bazıları fason üretim yaptıklarını bu nedenle kalite belgesi bulundurmadıklarını ifade ederken genel olarak ISO-TSE belgelerine sahiplik olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin ihracat performanslarını ölçmeye yönelik ifadelere ilişkin değerlendirmelerinin ortalamaları tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3: İhracat Performanslarını Ölçmeye Yönelik Değerlendirmeler

İfadeler	**X_{ort}**	**σ**	**Yorum**
İhracat pazarında müşteri memnuniyetimiz yüksek düzeydedir	4,21	,944	**Yüksek**
Planladığımız ihracat satışlarına ulaşmaktayız	3,92	1,054	**Yüksek**
İhracat karlılığımız tatminkar düzeydedir	3,96	,983	**Yüksek**
İhracat işlemlerini başarılı bir şekilde yapmaktayız	4,28	,895	**Yüksek**
İhracatta rekabet düzeyimiz giderek artmaktadır	4,24	,986	**Yüksek**
Kalite düzeyimiz giderek gelişmektedir	4,32	,791	**Yüksek**
İhracat pazarlarındaki müşterilerle uzun vadeli ilişkilerimiz gelişmektedir	4,35	,770	**Yüksek**
İhracat yetkinliğimiz giderek artmaktadır	4,18	,866	**Yüksek**
İhracat Pazar payımız yeterli büyüklüktedir	3,61	1,274	**Yüksek**
İhracat pazarımızın büyüme oranı yüksektir	3,93	1,039	**Yüksek**
İhracat satışlarımız giderek artmaktadır	4,00	1,010	**Yüksek**
Genel Ortalama	4,09	,702	**Yüksek**

X_{ort}= (1-2,33 düşük, 2,34-3,66 orta, 3,67-5 yüksek)

Yorumlayıcı İstatistiksel Analizler

Faktör analizi, bir grup değişken arasındaki ilişkilere dayanılarak verilerin daha anlamlı ve özet bir biçimde sunumunu sağlayan bir analiz yöntemidir (Nakip, 2003;403). Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilere bakılarak daha özet bir perspektif sağlamak amacıyla gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda 6 faktör belirlenmiş olup, ilgili faktörlere ilişkin analiz değerleri ve faktör yükleri tablo 4 ve tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 4. KMO ve Bartlett's Testi Bulguları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		,871
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1653,463
	df	351,000
	Sig.	,000

Faktör analizi sonucunda elde edilen KMO ve Bartlett's testi sonuçlarına baktığımızda: KMO değeri ,871 ve Bartlett's ,000 olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda 6 faktör elde edilmiş ve elde edilen faktörler toplam varyansın %69,360'ını açıklamaktadır. Faktörler değişkenler ve literatürdeki çalışmalar dikkate alınarak faktör isimlendirilmiştir. Faktörler ve faktör yükleri tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Faktör Analizi Sonuçları ve Alfa Değerleri

Rekabet Unsurları		**Kaynaklar ve Tekno. Yapı**		**Yönetsel Faaliyetler**		**Pazarlama Yetenekleri**		**Bilgi Paylaşımı**		**Pazar Özellikleri**	
İPB21	,484	İPB3	,653	İPB14	,564	İPB40	,632	İPB10	,697	İPB33	,839
İPB26	,412	İPB4	,736	İPB22	,722	İPB41	,500	İPB13	,634	İPB34	,702
İPB28	,662	İPB6	,778	İPB23	,782	İPB42	,696	İPB20	,505	İPB36	,602
İPB29	,741	İPB7	,835	İPB24	,739	İPB43	,619				

İPB30	,715	İPB8	,815			İPB44	,616				
İPB31	,786										
İPB32	,651										
Açıklanan Varyans	15,008		14,481		11,383		10,511		10,308		7,669
	15,008		**29,489**		**40,872**		**51,383**		**61,692**		**69,360**
C.Alfa (α)	,889		,813		,849		,812		,754		,621
A.Varyans: 69,360; Temel Bileşenler An.; Varimax Rotasyon; İPB: İhracat Performansı Belirleyicileri											

Tablo 6: Faktörlere İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapma Değerleri

1.Rekabet Unsurları Faktörüne Dahil Olan Değişkenler	**X_{ort}**	**σ**
Yöneticilerimiz ihracatı rekabet aracı olarak görmektedir	3,873	,991
İhracat pazarlarında tutundurma faaliyetlerine ağırlık vermekteyiz	3,905	1,000
Fiyat rekabetinden ziyade kaliteye önem vermekteyiz	4,136	1,058
İhracat pazarındaki rekabet yoğunluğu yüksektir	3,968	,939
İhracat pazarındaki gelişmeleri sürekli izlemekteyiz	4,000	,978
İhracat pazarındaki ürün ve hizmetlere yönelik servis düzeyimiz yüksektir	3,957	1,051
İhracat pazarının özelliklerine uygun olarak pazarlama stratejilerimizi uyarlamaktayız	4,021	,989
Faktöre Dahil Olan Tüm Değişkenler	**3,980**	0,776
2.Kaynaklar ve Teknolojik Yapı Faktörüne Dahil Olan Değişkenler	**X_{ort}**	**Σ**
İşletmemizin ihracata yönelik kaynakları yeterli düzeydedir	3,768	1,095
İşletmemizin teknoloji kullanım düzeyi yüksektir	3,947	,926
İşletmemizin bilgi teknolojisi alt yapısı güçlüdür	3,705	1,030
İşletmemizde ileri üretim teknolojisi kullanılmaktadır	3,778	,947
İşletmemizdeki üretim süreçlerinde teknolojik olanaklardan yüksek düzeyde faydalanılmaktadır	3,715	,930
Faktöre Dahil Olan Tüm Değişkenler	**3,783**	0,853
3.Yönetsel Faaliyetler Faktörüne Dahil Olan Değişkenler	**X_{ort}**	**Σ**
Yöneticilerimiz yabancı kültürleri yakından tanımaktadır	3,389	1,339
Yöneticilerimiz ihracat konusunda görevli personeli motive edebilmektedir	3,452	1,155
İşletmemiz ihracat pazarlarındaki firmanın aracılarına çeşitli teşvikler sağlamaktadır	3,252	1,246
İhracat pazarlarındaki satışçılara özel eğitim programları uygulanmaktadır	3,063	1,294
Faktöre Dahil Olan Tüm Değişkenler	**3,289**	1,045
4.Pazarlama Yetenekleri Faktörüne Dahil Olan Değişkenler	**X_{ort}**	**Σ**
Müşterilerle ilişkilerimizi sürekli geliştirmekteyiz	4,326	,750
Pazar bölümlendirme ve hedef pazar seçimi stratejilerini kullanmaktayız	4,042	,966
Garanti koşullarımız ve müşteri hizmetlerimiz yeterli düzeydedir	4,084	,833
Ürünlerimizin teslimat zamanı sektördeki rakiplerden daha iyidir	4,042	,966
İhracat pazarındaki kanal ilişkilerimiz yüksek düzeydedir	3,831	1,068
Faktöre Dahil Olan Tüm Değişkenler	**4,065**	0,697
5.Bilgi Paylaşımı Faktörüne Dahil Olan Değişkenler	**X_{ort}**	**Σ**
İşletmemizin yurtdışı bağlantı noktalarıyla bilgi paylaşımı yüksektir	3,726	1,086
Yöneticilerimiz yabancı pazarlar hakkında bilgi sahibidir	3,800	1,047
Yöneticilerimiz ihracatı avantajlı bir strateji olarak görmektedir	3,989	1,005
Faktöre Dahil Olan Tüm Değişkenler	**3,838**	0,857
6.Pazar Özellikleri Faktörüne Dahil Olan Değişkenler	**X_{ort}**	**Σ**
İhracat pazarındaki hükümetin pazara müdahalesi düşüktür	3,505	1,382
İhracat pazarında çeşitli engellerle karşılaşmaktayız	3,694	1,158
İhracat pazarındaki ürünlerinizin başka ürünlerle ikame edilebilir	3,336	1,441
Faktöre Dahil Olan Tüm Değişkenler	**3,512**	1,005

Tablo 5'te yer alan verilere göre, rekabet unsurları varyansın %15,008'ini, kaynaklar ve teknolojik yapı %14,481'ini, yönetsel faaliyetler %11,383'ünü, pazarlama yetenekleri %10,511, bilgi paylaşımı %10,308'ini ve pazar özellikleri %7,669'unu; toplam olarak %69,360'ını açıklamaktadır.

İncelenen faktörlere dahil edilen değişkenler ve söz konusu değişkenlere ilişkin ortalamalar ve standart sapma değerleri ise tablo 6'da yer almaktadır.

Elde edilen 6 faktöre dahil olan ve işletmelerin ihracat performansına etki eden unsurlara ilişkin olarak en yüksek ortalama ve en düşük standart sapma değerlerine sahip olan unsurların pazarlama yetenekleri olduğu görülmektedir. Pazarlama yeteneklerine dahil edilen değişkenlerin biri dışında tamamının aritmetik ortalama değeri 4'ün üzerindedir. Bu bulgu, ihracat yapan işletmelerin pazarlama yeteneklerinin güçlü olduğunu göstermektedir. Diğer değişkenlerin de önemli derecede etkili değişkenler oldukları, elde edilen veriler dikkate alınarak ifade edilebilmektedir.

İşletmelerin ihracat performansları ve bu performansa etki eden faktörler arasındaki korelasyon tablo 6'da yer almaktadır. Bu tabloya bakıldığında, ihracat performansı ile pozitif yönde en yüksek derecede ilişkili olan faktörün "rekabet unsurları" olduğu görülmektedir. Bunun yanında, "bilgi paylaşımı" ve "pazarlama yetenekleri" faktörleri de ihracat performansı ile yüksek düzeyde ilişkili olan faktörlerdir. İhracat performansı ile ihracat performansına etki eden faktörler arasındaki ilişkilere göz attıktan sonra, ihracat performansına etki eden faktörlerin arasındaki ilişkileri incelemekte yarar vardır. Tablo 7'ye bakıldığında, "rekabet unsurları" ile "bilgi paylaşımı", "pazarlama yetenekleri" ile "bilgi paylaşımı" ve "pazarlama yetenekleri" ile "rekabet unsurları" arasında yüksek düzeyde pozitif yönde ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 7. İhracat Performansı ve İhracat Performansına Etki Eden Faktörler Arasındaki Korelasyon

Değişkenler	**r**	**RU**	**KTY**	**YF**	**PY**	**BP**	**PÖ**
RU	Pearson-Corr.						
	p (çift-yönlü)						
KTY	Pearson-Corr.	,627					
	p (çift-yönlü)	,000					
YF	Pearson-Corr.	,574	,604				
	p (çift-yönlü)	,000	,000				
PY	Pearson-Corr.	,667	,582	,585			
	p (çift-yönlü)	,000	,000	,000			
BP	Pearson-Corr.	,758	,596	,571	663		
	p (çift-yönlü)	,000	,000	,000	,000		
PÖ	Pearson-Corr.	-,103	,073	,147	-,102	-,127	
	p (çift-yönlü)	,320	,482	,156	,327	,222	
İP	Pearson-Corr.	**,703**	**,643**	**,434**	**,680**	**,691**	-,200
	p (çift-yönlü)	**,000**	**,000**	**,000**	**,000**	**,000**	,052
n (95); p: ,01 düzeyinde çift yönlü anlamlılık							

İhracat performansı ile bu performansa etki edebilecek değişkenler arasındaki korelasyon incelendikten sonra, ihracat performansı üzerinde önemli ölçüde belirleyici olan değişkenlerin ortaya konulması için yapılan çoklu regresyon bulgularına göz atılması gerekmektedir. Tablo 8'de çoklu regresyon analizine ilişkin bulgular yer almaktadır. Çoklu regresyon analizine bağımsız değişkenlerden hangilerinin katılacağının saptanmasında "Forward Selection" yöntemi tercih edilmiştir. Forward Selection yöntemi, analiz sonucu oluşturulacak regresyon modeline girecek her bir bağımsız değişkenin etkisinin ölçülmesi ve söz konusu modeli önemli derecede etkilemeyecek değişkenlerin modelden çıkarılmasıdır (Kalaycı, 2006:260). Yapılacak analizde bu yöntemin kullanılmasıyla; yönetsel faaliyetler ve bilgi paylaşımı değişkenlerinin parametreleri anlamsız olduğu için (p>0,05) analizden çıkarılmış ve geriye kalan dört bağımsız değişkenle analiz gerçekleştirilmiştir.

Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucu dört model oluşturulmuştur. F istatistiği bulgusu, dört modelin de anlamlı olduğunu (p<0,001) belirtmektedir. Bu bulgu, dört modelin de kullanılabileceğini göstermektedir. Rekabet unsurları, oluşturulan ilk modelde tek başına ihracat performansının % 49,5'ini açıklamaktadır. Ayrıca, rekabet unsurları dört modelde de yer almaktadır.

Tablo 8. Çoklu Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Model	**R**	**R^2**	**S.H.**	**F**	**P**
1	0,703	0,495	0,501	91,016	0,000
2	0,758	0,575	0,462	62,267	0,000
3	0,781	0,610	0,445	47,493	0,000
4	0,797	0,635	0,433	39,085	0,000

Model		**B**	**S.H.**	**Beta**	**t**	**P**
1	Sabit Terim	1,564	0,270	-	5,786	0,000
	Rekabet Unsurları	0,636	0,067	0,703	9,540	0,000
2	Sabit Terim	0,921	0,293	-	3,145	0,002
	Rekabet Unsurları	0,407	0,082	0,450	4,931	0,000

	Pazarlama Yetenek	0,383	0,092	0,381	4,175	0,000
3	Sabit Terim	0,832	0,284	-	2,931	0,004
	Rekabet Unsurları	0,309	0,086	0,342	3,576	0,001
	Pazarlama Yetenek	0,309	0,092	0,307	3,352	0,001
	Kay.ve Tek. Yapı	0,206	0,072	0,251	2,863	0,005
4	Sabit Terim	1,286	0,333	-	3,866	0,000
	Rekabet Unsurları	0,283	0,085	0,313	3,341	0,001
	Pazarlama Yetenek	0,286	0,090	0,285	3,181	0,002
	Kay.ve Tek. Yapı	0,241	0,071	0,293	3,369	0,001
	Pazar Özellikleri	-0,112	0,046	-0,160	-2,452	0,006

Oluşturulan dördüncü ve son modelde yer alan rekabet unsurları, pazarlama yetenekleri, kaynaklar ve teknolojik yapı ve pazar özellikleri değişkenleri ile ihracat performansı arasında pozitif yönlü ve güçlü bir doğrusal ilişkinin olduğu (r=0,797) görülmektedir. Ayrıca, söz konusu değişkenlerin ihracat performansındaki değişimin % 63,5'ini açıkladığı ortaya çıkmıştır. Bu modele göre kurulacak regresyon denklemi şöyledir:

İhracat Performansı= 1,286 + (rekabet unsurları X 0,283) + (pazarlama yetenekleri X 0,286) + (kaynaklar ve teknolojik yapı X 0,241) - (pazar özellikleri X 0,112)

Ancak dördüncü modelde yer alan pazar özellikleri değişkeninin ihracat performansı üzerinde olumsuz yönde bir etkisinin olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkelerin ve bir alt düzeyde işletmelerin ekonomik sistem açısından en fazla önem vermeleri gereken konuların başında ihracat gelmektedir. İhracat ve ithalat arasında dengenin sağlandığı ekonomik sistemler başka bir ifade ile ithalatından fazla ihracat yapan ekonomiler sağlıklı bir şekilde büyüme özelliğine sahip olabileceklerdir. Bu açılardan bakıldığında ekonomik sistemin makro ve mikro düzeyde başarılı bir şekilde işletilebilmesinde ihracatın geliştirilmesinin önemi büyüktür. İşletmelerin başarılı bir şekilde ihracat yapabilmeleri ihracat pazarlaması planları geliştirebilmeleri ile mümkün olabilecektir. İhracat pazarlarının yapısı, işleyişi, özellikleri ile işletme özelliklerinin dengeli bir şekilde uyumlu hale getirilmesi söz konusu planlamalar sonucunda oluşturulabilmektedir. Bu nedenle, performansı yüksek bir ihracat yapabilmenin anahtarlarının belirlenmesi önemli bir yönetsel karar noktasını ifade etmektedir. Bu çalışmanın ana amacını, ihracat performansına etki eden faktörlerin incelenmesi oluşturmaktadır. İnegöl'de faaliyet gösteren işletmeler üzerinde anket tekniği yardımıyla gerçekleştirilen çalışma sonucunda elde edilen bulguları özetleyerek yorumlamakta yarar vardır. Öncelikle yapılan faktör analiziyle ihracat perfomansını belirleyen değişkenler sınıflandırılmış ve 6 faktör ortaya çıkmıştır. Bu faktörlerden "pazarlama yetenekleri" faktörünün en yüksek ortalama değerine sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgu, araştırmaya katılan işletmelerin "pazarlama yeteneklerine" verdiği önem düzeyini yansıtmaktadır. Ayrıca, söz konusu işletmelerin en az önem yüklediği faktörün "yönetsel faaliyetler" olduğu ortaya çıkmıştır.

İhracat performansı ile ihracat performansını belirleyen faktörler arasındaki korelasyon ilişkisi incelendiğinde; sırasıyla "rekabet unsurları", "bilgi paylaşımı" ve "pazarlama yeteneklerinin" ihracat performansıyla pozitif yönde en yüksek düzeyde ilişkili olan faktörler olduğu görülmektedir. Bunun yanında, "yönetsel faaliyetler" faktörünün ihracat performansı ile pozitif yönde en düşük düzeyde ilişkili faktör olduğu ve "pazar özellikleri" faktörünün anlamlılık sınırında olmakla beraber, ihracat performansı ile negatif yönde ilişkili bulunduğu karşımıza çıkmaktadır. Yapılan korelasyon analizi ile ortaya çıkan bulguları inceledikten sonra bir adım öteye gidilerek ihracat performansını belirleyen olası değişkenler ile ihracat performansı arasındaki nedensel ilişki yapılan çoklu regresyon analiziyle ortaya konulmuştur. Yapılan analiz sonucu, "rekabet unsurları", "pazarlama yetenekleri", "kaynaklar ve teknolojik yapı" ve "pazar özellikleri" değişkenlerinin ihracat performansı üzerinde anlamlı düzeyde etkide bulunduğu saptanmıştır. Bu değişkenlerden ilk üçünün ihracat performansı üzerinde pozitif yönde, "pazar özellikleri" değişkeninin ise negatif yönde etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgu araştırmanın en dikkat çekici bulgularından biridir ve bu konuda birkaç yorum yapabilmek olasıdır. İlk olarak, "rekabet unsurları" değişkeninin ihracat performansı üzerinde en fazla etkisi olan değişken olduğunun ortaya çıkması, bu faktörü oluşturan değişkenlerin incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu faktöre bakıldığında, pazara yönelik pazarlama stratejilerini uygulama, pazarı izleme, pazardaki yoğun rekabetin farkında olma ve ihracatı rekabet aracı olarak görme, üründe kaliteye önem verme ve ürünü destekleyen hizmetler üzerinde yoğunlaşma gibi değişkenlere önem verilmesinin, işletmelerin ihracat performansını olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

İkinci olarak; müşteri ilişkilerini ve dağıtım kanalı ilişkilerini geliştirme, seçilen hedef pazarlara uygun pazarlama stratejilerini kurgulama, ürünleri rakiplerden daha hızlı teslim etme ve satış sonrası yeterli düzeyde hizmet sunma gibi değişkenlerden oluşan "pazarlama yetenekleri"ne verilen önem düzeyinin ihracat performansı üzerinde "rekabet unsurları" faktöründen sonra ikinci derece önemli etkiyi yaptığı anlaşılmaktadır. "Rekabet unsurları" ve "pazarlama yetenekleri" değişkenlerinden sonra; yeterli kaynak, teknolojik altyapı ve bilgi birikimini ifade eden "kaynaklar ve teknolojik yapı" faktörünün ihracat performansındaki değişimlerden bir bölümünü açıkladığı ortaya çıkmıştır. Son olarak, hükümetler tarafından pazara yapılan müdahaleler, konulan yasal engeller ve oluşan ikame ürünler gibi değişkenlerden oluşan "pazar özellikleri" faktörünün ihracat performansını olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Buraya kadar değinilmeyen "yönetsel faaliyetler" ve "bilgi paylaşımı" faktörlerinin ise, ihracat performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı saptanmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular ve litaratür taraması sonucu KOBİ'lere önerilerimiz şunlardır:

- KOBİ'lerin ihracat performanslarını arttırabilmek için öncelikle rekabetçi stratejiler üzerine yoğunlaşmaları gerekmektedir.
- İkinci olarak pazarlama yeteneklerini geliştirme konusunda gerekli çabaların gösterilmesi, ihracat performansında işletmelere olumlu sonuçlar doğurabilecektir.
- Ayrıca, gerekli teknolojik altyapı ve bilgi birikiminin olduğu alanlara yoğunlaşılması da ihracat performansının daha da artmasını sağlayabilecektir.
- Son olarak, ihracat yapılan pazarlardaki gelişmelerin incelenmesi, bu pazarlarda işletmenin ve faaliyet gösterdiği sektörün SWOT analizinin yapılması, gerekli stratejilerin oluşturulması ve etkili kararların alınmasında önem arz edecektir.

KAYNAKÇA

Akdemir, A. (2009). İşletmeciliğin Temel Bilgileri, Mevzuata, Girişimciliğe, Uygulamaya, Global Krize Duyarlı Yeniliklerle Güncellenmiş ve Genişletilmiş Baskı, Ekin, Ankara.

Aysan, A.F. ve Hacıhasanoğlu, Y.S. (2007). "Investtigation into Determinants of Turkish Export-Boom In The 2000s", The Journal of International Trade and Diplomacy, 1 (2), Fall 2007: 159-202.

Çukacı, Y.C. (2009). Girişimcilik ve Küçük İşletmeler, (Editör: Mehmet Tikici ve Ali Aksoy), Nobel, Ankara.

Freeman, J. ve Lawley, M. (2005). "Export Performance: A Framework For Comparison of Regional and Metropolitan Sme Exporters", Anzmac 2005, http://smib.vuw.ac.nz:8081/WWW/ANZMAC2005/cd-site/pdfs/9-Marketing-Int-C-Cultural-Env/9-Freeman.pdf -Erişim 18/06/2009).

Güney, S. (2008). Girişimcilik, Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Ibeh, K.I.N. (2003). "On The Internal Drivers of Export Performance Among Nigerian Firms: Empirical Findings and Implications", Management Decision, 41/3, pp. 217-225.

Julian, C.C. (2003). "Examining The Antecedents of Export Marketing Performance of Thai Export Ventures", Journal of Asia-Pasific Business, Vol:5/1, pp.3-17.

Kalaycı, Ş. (2006). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 2. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

Karabulut, T. (2009). Girişimcilik ve Sürdürülebilirliği, Papatya, Yayıncılık, İstanbul, İzmir, Ankara, Adana.

Katsikeas, C.S., Piercy, N.F., Loannidis, C. (1996). "Determinants of Export Performance In A European Context", European Journal Of Marketing, Vol: 30, No:6, pp. 6-35.

Köksal, M.H. (2008). "How Export Marketing Research Affects Company Export Performance: Evidence From Turkish Companies", Marketing Intelligence and Planning, Vol:26, No:4, pp.416-430.

Küçük, O. (2009). Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi, Seçkin, Ankara.

La, V.Q., Patterson, P.G., Styles, C.W. (2005). "Determinants Of Export Performance Across Service Types: A Conceptual Model", Journal of Service Marketing, 19/6, pp.379-391.

Maurel, C. (2009). "Determinants of Export Performance In French Wine SMEs", International Journal Of Wine Business Research, Vol:21, No:2, pp.118-142.

Mavrogiannis, M., Michael A., Bourlakis, P.J., Dawson, M.R.N. (2008). "Assessing Export Performance in The Greek Food and Beverage Industry: An Integrated Structural Equation Model Approach", British Food Journal, Vol. 110, No:7, pp..638-654.

Nakip, M. (2003). Pazarlama Araştırmaları: Teknikler ve (SPSS Destekli) Teknikler, Seçkin, Ankara.

Nazar, M.S. ve Saleem, H.M.N. (2009). "Firm-Level Determinants of Export Performance", International Business of Economic Research Journal, Vol: 8, No:2, February, pp. 105-112.

Nhat Lu, V., Julian, C.C. (2007). "The Internet and Export Marketing Performance", Asia Paisific Journal of Marketing and Logistics", Vol. 19, No:2, pp. 127-144.

O'Cass, A., Julian, C. (2003). "Examining Firm and Environmental Influences on Export Marketing Mix Strategy and Export Performance of Australian Exporters", European Journal of Marketing, Vol:37, No:3/4, pp. 366-384.

Perçin, S. (2005). "İhracat Performanslarını Belirleyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Firmaların İhracat Performans Ölçülerine Göre Sınıflandırılmasındaki Rolü: İSO 1000 Sanayi Firmaları Uygulaması", Kocaeli Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9, 2005/1, ss.139-155.

Schroder, B., Banzon, A., Mavondo, F. (2001). "Strategy, Strategy Implementation and Export Performance of Developing Country Exporters: The Case Of Philippines", http://smib.vuw.ac.nz:8081/WWW/ANZMAC2001/anzmac/AUTHORS/pdfs/Schroder.pdf

Styles, C. ve Ambler, T. (1994). "Successfull Export Practice: The UK Experience", International Marketing Rewiev, Vol:11, No:6, pp.23-47.

Styles, C., Ambler, T. (2000). "The Impact of Relational Variables on Export Performance: An Empirical Investigation in Australia and The UK", Australian Journal of Management, Vol: 25, No:3, December, pp. 261-281.

Taymaz, E. ve Yılmaz, K. (2007). "Productivity and Trade Orientation: Turkish Manufacturing Industry Before and After The Customs Union", The Journal of International Trade and Diplomacy, 1 (1), Spring, 127-154.

Thirkell, P.C. ve Dau, R. (1998). "Export Performance: Success Determinants For New Zealand Manufacturing Exporters", European Journal of Marketing, Vol:32, No: 9/10, pp. 813.829.

Toften, K. (2005). "The Influence of Export Information Use on Export Knowledge and Performance: Some Empirical Evidence", Marketing Intelligence and Planning, Vol.23, No:2, pp.200-219.

Tooksoon P. ve Mohamad, O. (2008). "Marketing Capability and Export Performance: Evidence From Thai Agro-Based Firms", The 2008 International Conference on Business and Information (BAI2008), Organized by Academy of Taiwan Information Systems Research (ATISR), July 7-9,Seoul, South Korea academic-papers.org/ocs2/session/Papers/G5/821-1220-1-RV.doc Erişim (18/06/2009)

Valos, M. ve Baker, M., (1996). "Developing An Australian Model of Export Marketing Performance Determinants", Marketing Intelligence & Planning, 14/3, pp. 11-20.

Türkiye'de Turizm Gelirleri İle Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi

Elçin AYKAÇ ALP♦

ÖZET: Çalışma, Türkiye'de Turizm Sektörünün ekonomik büyümeye olan etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de bu sektörden elde edilen gelir ile büyüme arasındaki ilişki T-VAR (Threshold Vector Autoregressive) analizi ile test edilmiştir. Çalışmada, incelenen dönemde turizm gelirleri, turizm talebi, büyüme ve döviz kuru değişkenlerinin doğrusal olmayan bir yapı arz etmesi nedeniyle söz konusu analiz seçilmiş ve böylece daha sağlıklı sonuçlar elde edilmiştir. Çalışma, turizm gelirleri ile büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi göstermekle birlikte bu ilişkinin turizmden elde edilen gelirde %30'un üzerinde artış olması halinde ortaya çıktığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Sektörü, Büyüme, T-VAR

Analysis of the Relation Between Tourism Income and Growth in Turkey

ABSTRACT: This study aims examination of the Tourism Sector in Turkey and its effects on the economic growth. The relation between income from this sector and growth in Turkey was tested by T-VAR (Threshold Vector Autoregressive) analysis. This method is chosen because of the nonlinear structure of tourism income, tourism demand, growth and exchange rate and thereby robust results from this analysis realized. However this study shows the positive relationship between tourism income and growth, it is seen that this result requires 30% increase in tourism income.

Keywords: Tourism Sector, Growth, T-VAR.

GİRİŞ

İnsanoğlunun neredeyse var oluşuyla beraber ortaya çıkan ihtiyaçlardan biri seyahat etme ihtiyacıdır. Bu ihtiyacın çok çeşitli sebeplerin arasında ekonomik sebepleri olduğu gibi hemen hemen tümünde ekonomik sonuçları varlığı dikkat çekmektedir.

Turizm özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada gelişme hızını arttırmıştır. Bu artışa ulaşım sektöründe savaş sırasında gelişen teknolojinin de pozitif etkisinin varlığı gözlemlenmiştir. Türkiye'de ise turizmin gelişiminde iki önemli adım mevcuttur. Bunlardan ilki 1980 istikrar tedbirleri ikincisi ise 1982'de yürürlüğe giren Turizm Teşvik Kanunu'dur. Turizm hareketlerinin gelişimi ile birlikte sektörün ülke ekonomilerine katkısı da önemli bir inceleme alanı haline gelmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde Türkiye'de turizmin geçmişi, ekonomideki yeri ve GSMH'ya etkisi incelenecektir. İkinci bölümde turizm sektöründen elde edilen gelir ve büyüme arasındaki ilişki T-VAR (Threshold Vector Autoregressive) yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

TURİZM SEKTÖRÜ VE BÜYÜME İLİŞKİSİ LİTERATÜR TARAMASI

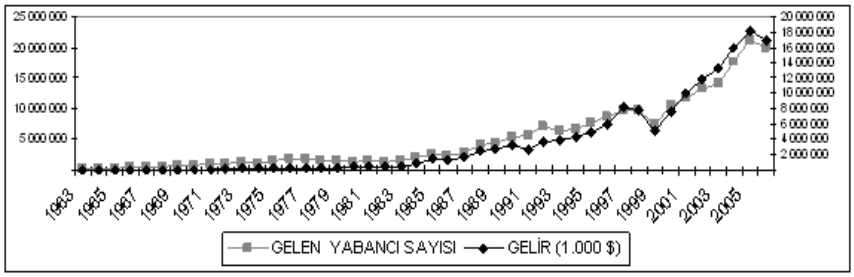
Turizmin ekonomiye olan etkisini inceleyen çalışmalar büyümeye, kalkınmaya, bölgesel kalkınmaya, istihdama etkisi gibi faktörleri incelemişlerdir. Bu çalışmalara verilebilecek bazı örnekler şu şekilde sıralanabilir; Elias ve Proença (2008) çalışmalarında turizmin bölgesel kalkınma üzerine etkisini GMM metodu ile incelemiştir. Eugenio-Martin vd. (2004), Fayissa vd. (2009) çalışmaları Latin Amerika Ülkeleri için turizm ile büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalardandır. Khalil vd. (2007) Pakistan içinCroes ve Vanegas (2008) çalışması Nikaragua için, Brau vd. (2003) ve Lee ve Chang (2008) OECD ülkeleri ve dışındaki ülkeler için bu ilişkiyi panel data metodu kullanarak incelemişlerdir. Dritsakis (2004) çalışmasında Yunanistan için, Balaguer ve Cantavella-Jorda (2002) İspanya için yapmış olduğu çalışmada turizm ile büyüme arasındaki uzun dönem ilişkiyi göstermiştir. Ayrıca Kore için, Oh (2005) çalışması bu yönden konuyu ele alan çalışmalar arasındadır. Gökdemir ve Durdu (2007) Türkiye'de turizm ile ekonomik büyümeyi ARIMA modelleri ile incelemişler ve uzun dönem denge ilişkisinin varlığına işaret etmişlerdir. Türkiye'de hizmet sektöründeki büyüme ile turizm talebi arasında uzun dönem denge ilişkisine işaret eden ve ilk olarak eşik modellerin kullanıldığı çalışma ise Aykaç Alp (2010) çalışmasıdır. Ayrıca Türkiye için Tosun (1999), Gündüz ve Hatemi (2005), Bahar (2006) çalışmaları mevcuttur.

TÜRKİYE'DE TURİZMİN GELİŞİMİ

Türkiye ekonomisinde planlı dönem olarak adlandırılan 1960'lardan itibaren turizm sektörünün genel değerlendirmesi yapılacak olursa, sektördeki gelişim Şekil 1'de görülmektedir. Gelişme hem gelen yabancı ziyaretçi sayısında hem de gelirler itibariyle görülmektedir.

♦ Dr., e-mail: aykace@gmail.com

Şekil 1: Planlı Dönemde Gelen Turist Sayısı ve Elde Edilen Gelir

Kaynak: Veriler DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) internet sitesinden elde edilmiştir

1980'li yıllarda tüm dünyada turizm sektöründe gerek ziyaretçi sayısı açısından gerekse elde edilen gelirler açısından büyük ilerleme olmuştur. Türkiye'de 1980'li yıllarda yaşanan bu patlama daha önce de değinildiği üzere 1980 istikrar tedbirlerinin bir sonucudur. Ayrıca 1983 yılında Turizm Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Turizm Geliştirme Fonunun etkisi ve aynı yılda yürürlüğe giren kamu arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisi hakkında yönetmeliğin de etkisi ile turizmin ekonomideki payı artmıştır.

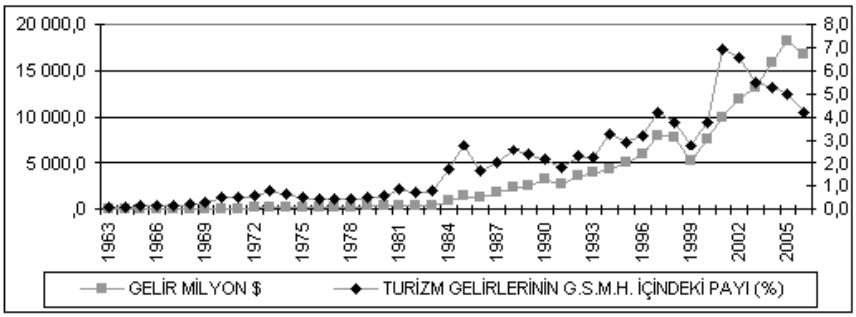
1990 yılından itibaren gelen yabancı ziyaretçi sayısı ve elde edilen gelir hızında yaşanan artış oranındaki düşüş terör olayları ve savaş nedeniyle yaşanmıştır. 1990'ların başlarında tırmanan terör olaylarının yanı sıra Ağustos 1990'da başlayan 1. Körfez Savaşı'nın etkisi, özellikle elde edilen gelirlerde olmak üzere gelen ziyaretçi sayısında da görülmektedir. Ancak planlarda beklenen gerçekleşmeler ile gerçekleşen değerler arasındaki sapmanın büyüklüğü savaşın etkisinin daha büyük paya sahip olduğunu göstermektedir. Benzer düşüşler 1995 yılından itibaren tekrar terör olayları etkisi ile de görülmektedir. 1995-1999 yılları arasında terör olaylarının etkisi, 2003 yılından itibaren de 2. Körfez Savaşının etkisi planların gerçekleşme oranlarına yansımaktadır. 1987-2007 yılları arasında dikkat çekici bir diğer nokta gelen ziyaretçi sayısı ve gelirler açısından en büyük etkinin Birinci Körfez Savaşı ile yaşanmış olmasıdır. İkinci büyük etkinin ise terör olaylarının negatif etkisidir. Ancak İkinci Körfez Savaşı benzer negatif etkiyi aynı büyüklükte göstermemiştir.

Dünya Turizm Örgütünün (WTO) verilerine göre, 2007 yılında dünyada gelen yabancı turist sayıları incelendiğinde Türkiye dokuzuncu sırada, elde edilen gelirler itibariyle onuncu sırada yer almaktadır. Yine 2007 raporuna göre Turizm sektörü bu gelişimini daha hızlı arttırarak devam ettirecek ve 2010 yılında 1050 milyon turist ve 1550 milyar $ turizm gelirine, 2020 yılında 1600 milyon turist ve 2000 milyar $ turizm gelirine ulaşması öngörülmektedir.

Türkiye'de Turizm Sektörü ve GSMH'ya Etkisi

Turizm sektörünün Türkiye'deki yerini geçmişten günümüze etkisini, bu sektörün gelişim çizgisinin görülebileceği bir analiz olan GSMH içindeki yerinin analizi bu açıdan önemli bir yer teşkil etmektedir.

Şekil 2: Turizm Gelirleri ve GSMH İçindeki Payı (1963-2006)

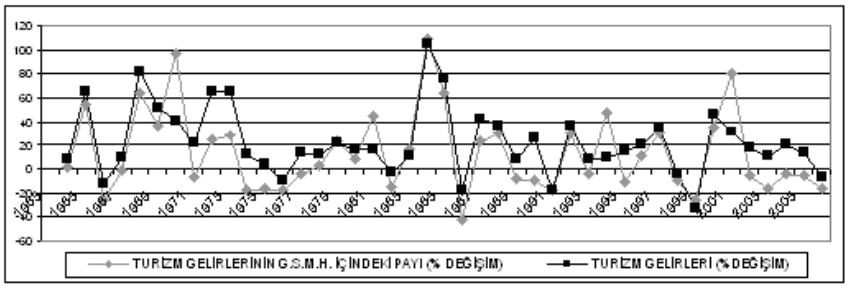

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm istatistikleri, (http://www.kultur.gov.tr)

Yukarıdaki şekilde elde edilen turizm gelirleri ve bu gelirlerin GSMH içindeki payı görülmektedir. Bu gösterge bir nevi Türkiye'de turizmin gelişim sürecini göstermektedir. Türkiye'de turizmin birçok farklı türü mevcuttur ancak son yıllara kadar gelir sağlama bakımından incelendiğinde en yüksek payı kıyı turizmi almaktadır. Şekil 2 incelendiğinde GSMH içindeki payın 1984 yılında %1'e ulaştığı görülmektedir. 1984 yılından itibaren elde edilen gelirlerin GSMH içindeki payının artış hızı ise ümit verici niteliktedir. 1984 yılında görülen, GSMH içinde turizm gelirlerinin payının artışında yaşanan bu sıçramada 1980 sonrası alınan tedbirler ve şüphesiz 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı "Turizmi Teşvik Kanunu" dur.

Dolayısıyla konunun incelenmesi gereken birden çok boyutu bulunmaktadır. Biri GSMH içindeki payın yıllar itibariyle ancak %8'lere çıkabilmiş olmasıdır. Bu durum olumsuz bir görüntü sergilese de aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere, gerek GSMH içindeki pay gerekse gelirlerdeki artış yıllar itibariyle oldukça yüksek sıçramalar göstermiştir.

Şekil 3. Turizm Gelirleri ve GSMH İçindeki Payı (1963-2006)

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm istatistikleri, (http://www.kultur.gov.tr)

TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNDEN ELDE EDİLEN GELİR VE BÜYÜME İLİŞKİSİ

Turizm sektörü üzerine yapılmış olan çalışmalar Türkiye için talep tahmini, genel makro ekonomik etkileri ise dış ticaret açığını kapatmaya olan katkısı ile büyümeye etkisi özelinde incelenmiştir. Bu çalışmada da sektörün büyüme üzerine etkisi 1998'den itibaren doğrusal olmayan yöntemlerle incelenecektir. Sektörün büyüme üzerine etkisi incelenmiş olmakla beraber doğrusal olmayan yöntemlerden T-VAR (Threshold Vector Autoregressive) analizinin kullanımı ile farklı bir perspektif katmaktadır.

Data ve Ekonometrik Metodoloji

1998:01 – 2009:12 döneminde aylık veriler kullanılarak[1], turizm sektöründen elde edilen gelir ile büyüme oranı arasındaki ilişki T-VAR yöntemi ile analiz edilmektedir. Her iki data da mevsimsel etkiler içermektedir. İlk etapta mevsimsel etkiler arındırılmış ve logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Bu aşamadan sonra veriler incelendiğinde gerek krizlerin etkisiyle döviz kurlarındaki ani değişimler gerekse alınan tedbirler, son dönemde de değişen yapı nedeniyle ziyaretçi sayısında ve hizmet sektöründeki büyümede doğrusal olmayan yapının varlığı görülmüştür. Kuşkusuz elde edilen gelir üzerinde turizm talebinin dolayısıyla gelen ziyaretçi sayısının ve döviz kurunun etkisi mevcuttur. Bu etkilerin analize katılması gerekli görülmüştür. Ancak gerek turizm talebi gerekse döviz kuru büyüme ile gelir ilişkisinin incelendiği bir sistemde belirlenmediği için analize dışsal değişken olarak dahil edilmiştir.

Ekonometrik Metodoloji

Özellikle döviz kurundaki değişim ve yasal düzenlemeler ani rejim değişiklikleri yaratmıştır. Tüm bu etkiler göz önüne alındığında tüm değişkenler için TAR modellerinin uygunluğu araştırılmıştır. Analiz turizmden elde edilen gelir ile büyüme arasındaki ilişkiyi T-VAR yöntemi ile incelemektedir. İlk aşamada hem TAR modellerinin uygunluğunun sınanması hem de serilerde birim kökün varlığını araştırmada kullanılabilecek Caner ve Hansen (2001) TAR birim kök analizi kullanılmıştır. İkinci aşamada serilerin aynı dereceden durağan olduğu geleneksel birim kök testlerinden ADF testi kullanılarak test edilmiştir. Daha sonra ise T-VAR analizi uygulanmıştır.

Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleri

Literatürde doğrusal olmayan zaman serilerinde birim kökün test edilmesi konusunda farklı yöntemler kullanıldığı görülmektedir. Blake ve Fomby (1997), Pippenger ve Goering (1993), DF (1979) testinin doğrusal olmayan zaman serilerinin analizinde başarısız olduğunu kanıtlayan sonuçlar elde edilmiştir (Kapetanios vd., 2003). İncelenen zaman serisinin doğrusal olmaması halinde uygulanan ADF testinin alternatif hipotezde yanlış tanımlama nedeniyle uygulanamayacağına değinen diğer çalışmalar ise Enders ve Granger (1998) ve Enders (2001) çalışmalarıdır.

Caner ve Hansen (2001) Birim Kök Testi

Caner ve Hansen (2001) çalışması literatürün iki rejimli TAR modelinde bire yakın AR kökü olması durumuna izin veren bir model çalışmasıdır. Simülasyon sonuçları sürecin gerçekten doğrusal olmayan bir yapıya sahip olması halinde uygulanan birim kök testinin geleneksel ADF testine nazaran çok daha yüksek gücü olduğunu göstermektedir.

Caner ve Hansen (2001) iki rejimli ve otoregresif birim köke sahip TAR(k) modelini incelemişlerdir. Eşik etkisi için Wald testi, birim kök sürecinin testi için ise Wald testi ve t-testi kullanılmıştır.

Bu çalışmada uygulanacak olan Caner ve Hansen (2001) çalışmasında izlenen yöntem aşağıda açıklanmıştır.

TAR modeli,

$$\Delta y_t = \theta_1' x_{t-1} I\{z_{t-1} < \gamma\} + \theta_2' x_{t-1} I\{z_{t-1} \geq \gamma\} + e_t \qquad (1)$$

[1] Veriler T.C.M.B.'ndan (www.tcmb.gov.tr) elde edilmiştir.

dır. (1) numaralı denklemde $x_{t-1} = (y_{t-1}\ r_t' \Delta y_{t-1} ... \Delta y_{t-k})'$ olarak tanımlanmıştır. t=1,…,T ve I{.} gösterge fonksiyonudur. Hata terimlerini ifade eden $e_t \sim i.i.d.$ olduğu varsayılmaktadır. Bazı $m \geq 1$ için $Z_t = y_t - y_{t-m}$ dir. r_t kesim noktası ve doğrusal trendi içeren deterministik bileşenler vektörüdür. Z_{t-1} önceden belirlenmiş, kesin durağan ve sürekli dağılım fonksiyonu ile ergodik bir değişkendir. Eşik değeri γ bilinmemekte $\gamma \in \Gamma = [\gamma_1, \gamma_2]$ aralığında yer almaktadır. Bu aralıkta γ_1 ve γ_2 için $P(Z_t \leq \gamma_1) = \pi_1 > 0$, $P(Z_t \leq \gamma_2) = \pi_2 < 1$ ilişkileri yazılabilmektedir.

Analizde θ_1 ve θ_2 bileşenleri birbirinden ayrı incelenmiş ve bu parametrelere ait vektörler,

$$\theta_1 = \begin{pmatrix} \rho_1 \\ \beta_1 \\ \alpha_1 \end{pmatrix},\ \theta_2 = \begin{pmatrix} \rho_2 \\ \beta_2 \\ \alpha_2 \end{pmatrix} \qquad (2)$$

y_{t-1} serisinin iki rejiminde (ρ_1, ρ_2), y_{t-1} serisinin eğim parametreleri, (β_1, β_2), deterministik bileşenlerin eğim parametreleri, (α_1, α_2), $(\Delta y_{t-1}, ..., \Delta y_{t-k})$ için tanımlanmış eğim parametreleridir (Caner, Hansen, 2001).

Eşik değeri γ parametresinin EKK tahmini $\sigma^2(\gamma)$ değerinin minimizasyonu ile bulunmaktadır;

Eşik etkisi,

$$H_0 : \theta_1 = \theta_2 \qquad (3)$$

bileşik hipotez ile sınanmaktadır. (3) numaralı hipotezin test edilmesi standart Wald istatistiği W_T ile yapılmaktadır.

Diğer ilgilenilen konu olan birim kökün varlığı için hipotez ise,

$$H_0 : \rho_1 = \rho_2 = 0 \qquad (4)$$

dır. (1) numaralı denklemde (4) numaralı hipotez geçerli olduğunda y_{t-1} de birim kökün varlığından bahsedilebilmektedir. (4) numaralı denklemde gösterilen hipotez için standart Wald istatistiği de R_T ile gösterilmesi halinde (4) numaralı hipotezde sabit γ için $R_T(\gamma)$ standart Wald istatistiği olmakta ve bu durumda da $R_T = R_T(\hat{\gamma})$ olmaktadır. R_T istatistiği standart Dickey - Fuller istatistiğinin iki parametreye genelleştirilmiş halidir. (1) numaralı denklem ve yukarıdaki parametre kısıtları geçerliyken ρ_1 ve ρ_2 parametreleri y_t sürecinin durağanlığını test etmektedir. Bu durumda, (4) nolu denklemde yer verilen hipotez sınanmaktadır. H_0 hipotezinin kabul edilmesi halinde (1) numaralı model durağan TAR modeli olarak Δy_t durağan değişkeni ile yazılabilmektedir. y_t değişkeni bu durumda birim köke sahip I(1) süreci izlemektedir. Seri durağan ve ergodik ise $\rho = 1$ özel durumunda $\rho_1 < 0$, $\rho_2 < 0$ ve $(1+\rho_1)(1+\rho_2) < 1$ ise model durağandır (Caner, Hansen, 2001).

(4) numaralı denklemle gösterilen H_0 hipotezinin alternatifi; $H_1 : \rho_1 < 0$ ve $\rho_2 < 0$ şeklinde kurulmaktadır. Ancak üçüncü bir durum da söz konusudur. Kısmi birim kök durumunda

$$H_2 : \begin{cases} \rho_1 < 0 \quad ve \quad \rho_2 = 0, \\ \qquad yada \\ \rho_1 = 0 \quad ve \quad \rho_2 < 0. \end{cases} \qquad (5)$$

hipotezi geçerli olmaktadır. H_2 hipotezinin kabul edilmesi halinde y_t süreci bir rejimde birim kök gibi hareket ancak diğer rejimde durağan bir süreç izlemektedir. H_2 hipotezinin kabulü halinde süreç durağan değildir. Ancak klasik birim kök sürecine de sahip değildir.

H_0 hipotezini test etmede kullanılan yöntem Wald istatistiğidir. Kısıtsız alternatif ise $\rho_1 \neq 0$ ya da $\rho_2 \neq 0$ şeklindedir. Test istatistiği,

$$R_{2t} = t_1^2 + t_2^2 \qquad (6)$$

dir. Burada t_1 ve t_2, (1) numaralı EKK denkleminden elde edilen $\hat{\rho}_1$ ve $\hat{\rho}_2$ parametreleri için t oranlarıdır. H_1 ve H_2 alternatifleri tek taraflıdır. Çift taraflı Wald istatistiği tek taraflı versiyonuna nazaran daha düşük güce sahiptir. H_0 hipotezini tek taraflı alternatifi olan $\rho_1 < 0$ ya da $\rho_2 < 0$ olan tek taraflı Wald istatistiği,

$$R_{1T} = t_1^2 I_{\{\hat{\rho}_1<0\}} + t_2^2 I_{\{\hat{\rho}_2<0\}} \qquad (7)$$

ile hesaplanır. Caner ve Hansen (2001) çalışmasında, R_{1T} ve R_{2T} testlerinin H_1 ve H_2 alternatiflere karşı güçlü olduğu belirtilmiştir. Test istatistiğinin anlamlı olması halinde H_0 hipotezi yani serinin birim köke sahip olması reddedilir, ancak H_1 hipotezi mi yoksa H_2 hipotezinin mi geçerli olduğunu açıklığa kavuşturmak için iki farklı rejimde birim kök testi yapmaya olanak veren t_1 ve t_2 istatistikleri önem kazanır. Bu $-t_1$ ve $-t_2$ istatistiklerinden birinin anlamlı olması halinde H_2 alternatifinin tutarlı olduğu anlamına gelir ve H_0, H_1, H_2 hipotezleri arasında seçim yapma olanağı verir. Çalışmalarında geliştirmiş oldukları testin ADF birim kök testine nazaran gücü test edilmiş ve her durumda testin gücünün daha yüksek olduğunu kanıtlanmıştır.

TVAR Analizi[2]

TVAR analizinden doğrusal olmayan zaman serilerinin asimetri, rejim değişimi ve çoklu denge gibi özelliklerinin incelenmesinde kullanılan başarılı bir modelleme prosedürü olarak yararlanılmaktadır. İncelenen zaman serisinde içsel dinamikler sebebiyle ani rejim değişikliklerinin olması durumunda uygulama alanı bulmaktadır.

Çalışmada turizm gelirleri ile büyüme arasındaki ilişkide doğrusal olmayan şok etkilerinin yayılımının incelenmesi hedeflenmektedir. Bu iki unsurda da etkili olduğunu düşündüğümüz ancak system içinde belirlenmesi konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığımız döviz kuru değişkeni ise dışsal olarak modele katılmıştır. Tahmin edilen TVAR modeli;

$$Y = \mu^1 + A^1 Y_t + B^{'}(L)\, Y_{t-1} + (\mu^2 + A^2 Y_t + B^2 (L)\, Y_{t-1})\, I + \varepsilon_t \qquad (8)$$

Y_t *değişkeni* (y_{it}) içsel değişkenlerinden oluşan içsel değişkenler vektörüdür. Dışsal değişkenler için ise (n_{jt}) ifadesine yer verilmiştir,

$$Y_t = \begin{pmatrix} \Delta y_{1t} \\ \Delta y_{2t} \\ \vdots \\ \Delta y_{it} \\ \Delta n_{1t} \\ \Delta n_{2t} \\ \vdots \\ \Delta n_{jt} \end{pmatrix} \qquad (9)$$

burada *i=1,…,n, j=1,…,m'dir.*

I_t [.], d dereceden gecikmeli c_t eşik değişkeni γ eşik değerinin altında değer aldığında 1 diğer durumlarda 0 değeri alan gösterge fonksiyonudur. Gösterge fonksiyonu I_t [.] göstergesi, c_{t-d} değişkeninin γ değişkenine bağlı olarak aldığı değerler itibariyle iki farklı rejimi tanımlamaktadır. VAR modelinde yer alan sabit terim μ, A matrisi ve B(L) lag operatörü ile gösterilen matris polinomu gibi ifadeler vasıtasıyla rejimler arasındaki asimetri modele dahil edilmektedir. μ^1 , $A1$ ve $B1(L)$, I_t [.] = 0 ile tanımlanan rejim için VAR parametrelerini gösterirken, $\mu^1 + \mu^2$, $A1 + A2$ ve $B1\,(L) + B2(L)$, I_t [.] = 1 ile tanımlanan rejim için VAR parametrelerini göstermektedir. Modeli oluşturan değişkenlerin hareketlerinden içsel bir süreç olduğu saptanan rejim değişiminin modellenmesi, c_t nin Y_t içindeki değişkenlerden birinin fonksiyonu olarak tanımlanması ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla Y_t de yar alan herhangi bir değişkene gelen bir şok c_t. t=1,…,T ve I{.} gösterge değişkenlerine etkilerine bağlı olarak başka bir rejime geçişe sebep olabilmektedir (Calza ve Sousa, 2005).

Ekonometrik Sonuçlar

Elde edilen ekonometrik sonuçlar iki bölümde incelenmektedir. İlk bölüm serilerin geleneksel birim kök testleri ile Caner ve Hansen (2001) birim kök testinin sonuçlarını içermektedir. Geleneksel birim kök testleri serilerin I(1) olduğuna işaret ederken Caner ve Hansen

[2] Bu bölümde büyük ölçüde Bildirici, Alp, Bakırtaş (2010) çalışmasından yararlanılmıştır.

(2001) testi sonucunda elde edilen bulgular serilerin doğrusal olmayan birim köke sahip olmasının yanı sıra doğrusal olmayan yapıya sahip olması hakkında da bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir.

Birim Kök Testleri Sonuçları

Büyüme (GR), Turizm Gelirleri (I), Döviz kuru (USD), Turizm talebindeki değişim (TD) için birim kök test sonuçları aşağıda verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi tüm değişkenler (I(1)) birinci dereceden durağandır. Tablo 5 ise Caner ve Hansen (2001) Birim Kök Test Sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4: GR, I, USD, TD Değişkenleri Geleneksel Birim Kök Testleri

-DGR-				
	Test İstatistiği	**1%**	**5%**	**10%**
ADF (11)	-6.222934	-3.483312	-2.884665	-2.579180
-DI-				
ADF (5)	-8.154293	-3.480818	-2.883579	-2.578601
-DUSD-				
ADF (11)	-6.714242	-3.484653	-2.885249	-2.579491
-DTD-				
ADF (12)	-6.038971	-3.481217	-2.883753	-2.578694

Parantez içindeki rakamlar AIC bilgi kriteri esas alınarak seçilen gecikme uzunluklarını göstermektedir.

Tablo 5: Caner-Hansen (2001) Birim Kök Testi Sonuçları

	Değişken	**Wald İstatistiği**	**Bootst.p-değeri**	**Asimp. p-**
Bootstrap Eşik Testi	**GR *(6)***	42,59	0,0	0,01
	GR *(12)*	32,64	0,16	0,14
	TD *(7)*	37,62	0	0
	I *(5)*	39,55	0	0,01
	I *(6)*	24,99	0,04	0,14
	USD *(1)*	42,38	0,05	0,05
	USD	33,56	0,15	0,08
Birim Kök Sınaması İçin Çift Taraflı Wald Testi (R_2)	**GR *(6)***	11,05	0,1	0,11
	GR *(12)*	3,63	0,63	0,86
	TD *(7)*	10,89	0,1	0,12
	I *(5)*	7,75	0,33	0,31
	I *(6)*	16,14	0,02	0,02
	USD *(1)*	10,64	0,09	0,13
	USD	3,11	0,65	0,85
Birim Kök Sınaması İçin Tek Taraflı Wald Testi (R_1)	**GR *(6)***	11,05	0,1	0,093
	GR *(12)*	3,63	0,51	0,78
	TD *(7)*	10,89	0,1	0,1
	I *(5)*	7,75	0,30	0,27
	I *(6)*	16,13	0,02	0,01
	USD *(1)*	8,66	0,14	0,20
	USD	3,11	0,53	0,79
t_1 Durağanlık testi	**GR *(6)***	1,65	0,5	0,64
	GR *(12)*	0,71	0,62	0,96
	TD *(7)*	1,98	0,2	0,47
	I *(5)*	1,93	0,32	0,50
	I *(6)*	2,003	0,30	0,46
	USD *(1)*	2,94	0,05	0,11
	USD	1,63	0,33	0,65
t_2 Durağanlık testi	**GR *(6)***	2,88	0,2	0,12
	GR *(12)*	1,77	0,31	0,64
	TD *(7)*	2,63	0,2	0,19
	I *(5)*	2,01	0,18	0,46
	I *(6)*	3,48	0,01	0,03

	USD *(1)*	1,41	0,95	0,73
	USD	0,67	0,59	0,93

Büyüme serisi için gecikme uzunluğu 12 olarak belirlenmiştir. Uygulanan test sonucunda m gecikme parametresi 6'dır. Gecikme sayısı k, AIC kriterine göre belirlenmiştir. m ise Caner ve Hansen (2001) çalışmasından hareketle SSR minimum olacak şekilde belirlenmiştir. Bootstrap Eşik Testi incelenen seride eşik etkisini sınamaktadır. Bunun için uygulanan Wald testi sonucunda k ve m gecikme uzunluklarına göre elde edilen test istatistikleri ve olasılık değerleri verilmiştir. Tablo 5'de eşik testi sonuçlarında m gecikme için eşik etkisinin varlığı söz konusudur. k gecikme için eşik etkisinin varlığı reddedilmekle birlikte Caner ve Hansen (2001) çalışmasında da olduğu gibi m gecikme durumunda elde edilen sonuçlar dikkate alınmaktadır.

Benzer durum Turizm Talebi, Turizmden elde edilen gelir ve döviz kuru değişkenleri için de söz konusudur. Dolayısıyla doğrusallık sıfır hipotezine karşı eşik etkisinin varlığını gösteren alternatif hipotez tüm değişken için de kabul edilmektedir. Turizm Talebi serisi için gecikme uzunluğu hem k hem de m parametresi için 7 olarak belirlenmiştir. Turizm gelirleri değişkeni için uygulanmış olan birim kök analizinde ise k parametresi 6, m parametresi ise 5 olarak belirlenmiştir. Döviz kuru serisinde ise k gecikme uzunluğu 11, m gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir.

Bu sınamadan sonraki adımda R_1 ve R_2 testlerine yer verilmiştir. R_2 testi çift taraflı (two – sided) Wald istatistiğini gösterirken R_1 testi tek taraflı sınamadır. Serinin durağan olduğunu gösteren sıfır hipotezine ($H_0 : \rho_1 = \rho_2 = 0$) karşılık $H_1 : \rho_1 \neq \rho_2 \neq 0$ hipotezini sınamakta olan R_2 testi sonuçlarında üretim serisi hem k hem de m gecikme uzunluklarında durağanlığı gösteren sıfır hipotezini Wald istatistikleri ve olasılık değerlerinden de görüleceği gibi reddetmektedir. R_1 testi sonuçlarında da $H_0 : \rho_1 = \rho_2 = 0$ serinin durağanlığı hipotezine karşılık $H_1 : \rho_1 < 0, \quad \rho_2 < 0$ serinin birim köke sahip olduğunu gösteren alternatif hipotez kabul edilmektedir. R_2 testi sonuçlarına göre tüm değişkenlerin birim köke sahip olduğu görülmektedir. Caner ve Hansen (2001) testi teorisinde değinildiği gibi çift taraflı Wald istatistiği tek taraflı versiyonuna nazaran daha düşük güce sahiptir. Bu sebeple tek taraflı test sonucu ve t_1 , t_2 testlerine dayanarak son karar verilmiştir. Tek yönlü R_1 testi incelendiğinde tüm değişkenlerin birim köke sahip olduğu görülmektedir.

t_1 ve t_2 testlerinde ise her bir rejim de birim kökün varlığı test edilmiştir. Tek taraflı t_1 testinde her iki rejimde de durağanlığı gösteren $H_0 : \rho_1 = \rho_2 = 0$ hipotezi birinci rejimde birim kök etkisinin varlığını gösteren $H_1 : \rho_1 < 0, \ \rho_2 = 0$ hipotezine karşı sınanmış ve tüm değişkenlerin birinci rejimde birim kök etkisine sahip olduğu görülmüştür. Yine $H_0 : \rho_1 = \rho_2 = 0$ hipotezine karşı bu sefer ikinci rejimde birim kök etkisinin varlığını sınayan $H_1 : \rho_1 = 0, \ \rho_2 < 0$ tek taraflı t_2 testi sonuçlarında da aynı şekilde birim kök etkisinin var olduğu görülmüştür.

T-VAR Analizi sonuçları

Analizde büyüme ile turizmden elde edilen gelirler incelenmiştir. Test prosedürü olarak Bildirici, Alp, Bakırtaş (2010) kullanılmıştır. Şüphesiz turizmden elde edilen gelirlerde döviz kurunun ve turizm talebinin etkisi oldukça yüksektir. Ancak bu iki değişken sistemde incelenen değişkenleri etkilemekle birlikte sistem içinde belirlenmemektedir. Bu sebeple döviz kuru ile turizm talebi dışsal değişken olarak sisteme dahil edilmiştir. 1998:01-2009:12 dönemi incelenerek elde edilen T-VAR denklemleri aşağıda verilmiştir,

$$\Delta GR_t = \begin{cases} \underset{(0,008)}{-0,017} \underset{(0,217)}{-0,44\Delta GR_{t-1}} \underset{(0,238)}{-0,51\Delta GR_{t-2}} \underset{(0,046)}{+0,04\Delta I_{t-1}} \underset{(0,049)}{-0,001\Delta I_{t-2}} \underset{(0,09)}{-0,005\Delta USD_{t-1}} \underset{(0,073)}{-0,09\Delta TD_{t-1}} + u_{1t}, & v_{t-1} \leq 0,3 \\ \underset{(0,002)}{-0,001} \underset{(0,086)}{-0,158\Delta GR_{t-1}} \underset{(0,086)}{-0,096\Delta GR_{t-2}} \underset{(0,012)}{+0,019\Delta I_{t-1}} \underset{(0,012)}{-0,022\Delta I_{t-2}} \underset{(0,029)}{-0,127\Delta USD_{t-1}} \underset{(0,014)}{+0,02\Delta TD_{t-1}} + u_{1t}, & v_{t-1} > 0,3 \end{cases}$$

$$\Delta I_t = \begin{cases} \underset{(0,039)}{-0,032} \underset{(1,06)}{+0,634\Delta GR_{t-1}} \underset{(1,171)}{-0,047\Delta GR_{t-2}} \underset{(0,226)}{-0,129\Delta I_{t-1}} \underset{(0,242)}{-0,032\Delta I_{t-2}} \underset{(0,444)}{+0,669\Delta USD_{t-1}} \underset{(0,358)}{+0,555\Delta TD_{t-1}} + u_{1t}, & v_{t-1} \leq 0,3 \\ \underset{(0,011)}{0,0026} \underset{(0,531)}{+0,733\Delta GR_{t-1}} \underset{(0,532)}{+0,076\Delta GR_{t-2}} \underset{(0,077)}{-0,09\Delta I_{t-1}} \underset{(0,076)}{-0,019\Delta I_{t-2}} \underset{(0,178)}{+0,310\Delta USD_{t-1}} \underset{(0,089)}{+0,635\Delta TD_{t-1}} + u_{1t}, & v_{t-1} > 0,3 \end{cases}$$

Elde edilen bulgular ışığında büyüme ile turizmden elde edilen gelirler arasındaki farkın %30'dan düşük olduğu ya da eşit olduğu durumlarda birinci rejimin gerçekleştiğini göstermektedir. İkinci rejim ise bu iki değişkenin aralarındaki farkın %30'dan fazla olduğu durumda geçerli olmaktadır. Her iki rejimde de bir önceki dönemde turizmden elde edilen gelirin büyümeye olan pozitif etkisi görülmektedir. Ancak ilk rejimde yani %30'un altında gerçekleşen artış oranının var olması halinde turizm talebinin büyümeyi negatif, ikinci rejimde ise pozitif etkilediği görülmektedir. Turizmden elde edilen geliri ise her iki rejimde de pozitif yönde etkilemektedir. Her iki rejimde de bir önceki dönem büyüme oranı turizm gelirlerini pozitif yönde etkilemektedir. Büyümenin turizm gelirlerine olan pozitif etkisinin turizm gelirlerinin büyümeye olan pozitif etkisinden daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasının ardında yatan sebepler incelendiğinde büyüme ile paralel giden istikrar ve güven ortamı gelen turist sayısını ve buna bağlı olarak da elde edilen geliri etkilemektedir. Diğer taraftan turizm gelirlerinin büyümeye pozitif etkisinin düşük olmasının sebeplerinden en önemlisi ise turizm gelirlerinin ölçülmesindeki güçlüklerdir. Turizm sektörü hizmetler sektörü içinde yer almasının getirdiği ölçme güçlüklerinin yanı sıra içinde kayıt dışılığı en çok barındıran sektörlerden biridir. Bu sebeple büyümeye olan etkisinin sınırlı ölçüde sonuçlara yansıdığı açıktır. İncelenen dönem terör olaylarının da var olduğu bir dönemdir. Bu sebeple modele terör kukla değişkeni katılmış ancak sonuçlarda anlamlı değişiklik yapmadığı için bu modele yer verilmemiştir. Denklemler incelendiğinde görülen bir diğer etki döviz kurunun turizm gelirlerine pozitif etkisidir. Döviz kurundaki artış bir diğer deyişle ülke parasının değer kaybetmesi turizm sektöründen elde edilen

gelirleri arttırmaktadır. Bunun sebebi konaklama, hediyelik eşya ve bunun gibi turistlerin harcamalarını ucuz hale gelmesi sebebiyle tercih edilmesi, turizm talebinin ve elde edilen gelirlerde buna bağlı artış yaşanmasıdır. Bu pozitif etkinin ilk rejimde ağırlığını daha da önemli ölçüde hissettirdiği görülmektedir.

SONUÇ

Çalışmada 1998:01-2009:12 döneminde Türkiye'de turizm sektöründe elde edilen gelir ile büyüme arasındaki ilişki T-VAR analizi ile incelenmiştir. Bu alanda yapılan bazı çalışmalarda analiz tekniği olarak VAR analizi kullanılmakla birlikte genellikle verilerde var olan doğrusal olmayan yapı göz ardı edilmiştir. Yapının doğrusal olmaması ve TAR modelleri ile modellenebilirliği incelendikten sonra büyüme ile turizm sektöründe elde edilen gelir arasındaki ilişkinin analizi T-VAR analizi ile ortaya koyulmuştur.

Büyümenin turizm gelirlerine olan etkisi her iki rejimde de pozitifken turizm talebinin büyümeye olan etkisinin farklılaşması gelen yabancı ziyaretçi sayısındaki artışın büyümeye etkisinin önemini ortaya koymaktadır. Kalkınma planları incelendiğinde turist başına elde edilen gelirin turist sayısındaki artıştan daha ön planda olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuç incelenen dönemde büyümeye olan etkinin turist sayısı ile olan bağlantısını ortaya koymakla birlikte elde edilen turist başına gelir artışı hedefinde istenilen düzeye henüz gelinmediğini göstermekte, hedefin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Çalışmada uygulanan analiz sonucunda elde edilen bir diğer bulgu ise turizm gelirlerinin büyüme üzerine olan pozitif etkinin varlığının yanı sıra elde edilmesi planlanan turist başına gelir düzeyine ulaşabilmek için gerekli önlemler alınırken bu hedefi etkileyen en önemli değişken olan gelen turist sayısındaki artışın da %30'un altına düşmemesi gerektiğidir. İncelenen dönemden çıkan bir diğer sonuç döviz kurunun elde edilen turizm gelirlerinde artışa sebep olmasıdır.

KAYNAKÇA

AYKAÇ ALP, E. (2010). "Türkiye'de Turizm Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve Turizm Talebi İle Hizmet Sektörü Arasındaki İlişkinin Analizi," *Tarihi, Siyasi, Sosyal Gelişmelerin Işığında Türkiye Ekonomisi 1908-2008*, Ekin Yayınevi, Şubat 2010, İstanbul.

BAHAR, O. (2006). "Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı", *Yönetim ve Ekonomi*, 13, 2, 137-150.

BALAGUER, J. ve CANTAVELL-JORDA, M. (2002). "Tourism as a Long-run Growth Factor: The Spanish Case," *Applied Economics*, 34, 7, 877-884.

BALKE, N. S., ve FOMBY, T. B. (1997). "Threshold Cointegration" *International Economic Review*, 38, 627-45.

BİLDİRİCİ, M., AYKAÇ ALP, E. ve Bakırtaş T. (2010). "Oil Prices and Curremt Account Deficits: Analysis of Causality In The USA", *Applied Econometrics and International Development*, 10(1), 137-150.

BRAU, R., LANZA A. ve PİGLİARU F. (2003). "How Fast Are the Tourism Countries Growing? The Cross-country Evidence", *FEEM Working Paper No. 85.2003*

CANER, M. ve HANSEN, B. E. (2001). "Treshold Autoregressions With a Unit Root", *Econometrica*, 69, 1555-97.

CALZA A. ve SOUSA J. (2005). "Output And Inflatıon Responses To Credit Shocks Are There Threshold Effects In The Euro Area?" *European Central Bank Working Paper*, No. 481 / Aprıl 2005

CROES, R. ve VANEGAS, M. (2008). "Cointegration, and Causality between Tourism and Poverty Reduction," *Journal of Travel Research*, 47 (1): 94-103.

ÇIMAT A. ve BAHAR, O. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (6).

DRITSAKIS, N. (2004). "Tourism as a Long-run Economic Growth Factor: An Empirical Investigation for Greece," *Tourism Economics*, 10 (3), 305-316.

ELIAS, S. ve PROENÇA,S. (2008). "Tourism as an alternative source of regional growth in Portugal: a panel data analysis at NUTS II and III levels", *Portuguese Economic Journal*, 7, 1, 43-61.

ENDERS, W. (2001). Improved critical values for the Enders-Granger unit root test. *Applied Economics Letters.* c.8. s.4, 257-261.

ENDERS, W. ve GRANGER, C.W.J. (1998). "Unit-Root Tests and Asymmetric Adjustment With an Example Using the Term Structure of Interest Rates, *Journal of Business and Economic Statistics* 16, 304-11.

EUGENIO-MARTIN, J. L., MORALES, N. M. Ve SCARPA, R. (2004). "Tourism and Economic Growth in Latin American Countries: A Panel Data Approach," *FEEM WP* No. 26.2004.

FAYISSA, B., NSIAH, C. ve TADESSE, B. (2008). "The Impact of Tourism on the Economic Growth and Development of Africa, *Tourism Economics*, 14 (4), 807-818.

GÖKDEMİR, L. ve DURDU, K. (2007). "Economic Significance Of Tourism In The Economic Growth Of Turkey" *Revista Tinerilor Economisti (The Young Economists Journal)*, 1-7, 169-176.

GUNDUZ, L. ve HATEMİ, A. (2005). "Is the tourism-led growth hypothesis valid for Turkey?" A*pplied Economics*,(12): 499-504.

KAPETANİOS, G., SHİN, S. ve SNELL, A. (2003). "Testing For a Unit Root in the Nonlineer STAR Framework" *Journal of Econometrics*. c.112. s.2, 359-379.

KHALIL, S., KAKAR, M. K. ve WALIULLAH (2007). "Role of Tourism in Economic Growth: Emprical Evidence from Pakistan Economy" *The Pakistan Development Rewiew*, 46, 4, 985-995.

LEE, C-C ve CHUN-PING C. (2008). "Tourism Development and Economic Growth: A Closer Look at Panels," *Tourism Management*, 29 (1), 180-192.

OH, C-O. (2005). "The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Korean Economy, *Tourism Management*, 26, 1, 39-44.

ÖZTAŞ, K. (2002). *Turizm Ekonomisi, Genel Turizm Bilgileri*, Nobel Yay., Ankara.

PIPENGER, M.K., ve GOERING, G. E., (1993). "A Note on the Empirical Power of Unit Root Tests Under Threshold Processes," *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 55, 473-81.

TOSUN, C. (1999). "An Analysis of Contributions International Inbound tourism to the Turkish Economy," *Tourism Economics*, 5:217-250.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) http://www.dpt.gov.tr (08/12/2008)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, http://www.kultur.gov.tr (08/12/2008)

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) Veri Dağıtım Sistemi http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html (08/12/2008)

TURSAB, İstatistikler- Araştırmalar http://www.tursab.org.tr/content/turkish/istatistikler/ (08/12/2008)

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma

Arş. Gör. Erhan DURUKAN
KTÜ Fatih Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü
Arş. Gör. Sedat MADEN
Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerini öğrenme stili ve sınıf değişkenleri açısından değerlendirmektir. Çalışmanın verilerini toplamak amacıyla "California Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeği" ve "Kolb Öğrenme Stilleri Envanteri" kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, Atatürk Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümlerinde öğrenim gören 240 öğrenciden oluşmuştur. Veriler SPSS 11.5 programıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonunda; Türkçe öğretmeni adaylarının genel olarak X: 3.77 oranında (Min.1, Max.6 aralığında) eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları; ayrıca Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin öğrenme stilleri ve sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkçe öğretmeni adayı, eleştirel düşünme, Türkçe eğitimi, öğretmen eğitimi.

A Study on the Evaluation of Turkish Pre-service Teachers' Critical Thinking Tendency

ABSTRACT: Purpose of this study is to evaluate the Turkish pre-service teachers' critical thinking tendency with regard to variables of learning style and class level. "California Critical Thinking Tendency Scale" and "Kolb Learning Style Inventory" for collecting the research's data. Research sample consist of 240 students study in Ataturk University, Cumhuriyet University, and Karadeniz Technical University Turkish Education Departments. Data anaylsed with SPSS 11.5 programme. Results of the study can be summarized as follow: Turkish pre-service teachers have critical thinking tendency at the rate of 3.77 (Min.1, Max.6), and also there are meaningful differences in pre-service teachers' tendency with regard to variables of learning style and class level.

Key words: Turkish pre-service teachers, critical thinking, Turkish education, teacher education.

GİRİŞ

Çağdaş eğitim anlayışlarında strateji, yöntem-teknik, müfredat ve öğretmen yetiştirme gibi açılardan öğrenene yöneliş hızla sürmektedir. Teknoloji destekli öğrenme, iş birlikli öğrenme, aktif öğrenme, etkinlik temelli öğrenme, beyin temelli öğrenme bu yönelişin sonucu ortaya çıkan unsurlardan bazılarıdır. Yenilenen ve devamlı değişim yaşayan bilgi ve bilginin kullanım şekillerini öğrenene öğretip yerleşik bir alışkanlık hâline dönüştürmek için anlayış, yöntem, materyal ve ders sürecinde öğrenciyi ön plana çıkartan strateji, yöntem ve teknikleri kullanmak artık zorunlu duruma gelmiştir. Eğitim yaklaşımlarındaki değişim; bireye kazandırılacak bilgi, beceri, yeterlik ve deneyimlerin çehresini ayrıca sınırlarını da değiştirmiştir. Artık, bireyin aldığı eğitim ile salt bilgiyi öğrenmeyi değil; iş birliğini, yaratıcı düşünüp çözümler üretmeyi, teknolojiyi kullanarak bilgiye ulaşmayı ve yaşamında doğru aynı zamanda faydalı kararlar vermede etkili olacak eleştirel düşünme becerisini kazanması gerekmektedir.

Öğretimin hemen her kademesinde derslerin etkili biçimde hedef ve kazanımlara ulaşabilmesi öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak katılmalarına, düşünme süreçlerini işler hâle getirmelerine bağlıdır. Aksi takdirde öğrenme gerçekleşmez, ezberlemekten ileriye gidilemez (Paul ve Elder, 2001). Günümüzde bilgiyi beceri ve alışkanlıklar hâlinde öğrenip etkili ve hızlı karar vermesi gereken öğrencinin, kendisine sunulan bilgiyi çözümleyebilmesi, başka bir ifade ile bilgiyi nasıl kullanacağını bilmesi çok önemlidir (Brad, 1994). Bu bağlamda eleştirel düşünme becerilerine sahip olmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ilk, orta ve yüksek öğrenim düzeyinde öğrencinin kazanması gereken en önemli bilişsel beceri eleştirel düşünmedir. Eleştirel düşünme becerisinin eğitimin bir parçası olması öğrencilerin akademik anlamda daha başarılı olmalarını sağlayacaktır (Elias ve Kress, 1994).

Presseisen'e (1985; Akt. Kürüm, 2002: 32) göre ilköğretimin birinci kademesinde önemli olan husus temel becerileri öğretmek iken, zihinsel gelişime bağlı olarak, ilköğretim ikinci kademede ve ortaöğretim düzeyinde daha karmaşık becerilerin öğretilmesi uygun olur. Öğrencinin daha ileri düzeyde düşünme süreci ile tanıştırılmasında sekizinci ve lise birinci sınıf uygun bir zamandır. Ortaöğretimin sonunda ise düşünme becerileri daha kapsamlı ve karmaşık olarak verilebilir.

Eleştirel düşünme ilk olarak Ennis tarafından "*eleştirel düşünme; anlatımın anlamını bulmak, onun kabul ya da reddedilmesine karar vermektir*." (Ennis, 1991) şeklinde tanımlanmıştır. Bunun dışında literatürde eleştirel düşünme için pek çok tanım yapılmıştır. Eleştirel düşünme, ne yapılacağına ve neye inanılacağına karar vermeye odaklı mantıklı ve yansıtıcı düşünme biçimi (Dam ve Volman, 2004); bireyin hem kendi hem de diğerlerinin düşünce ve fikirlerini daha iyi anlama ve sunma yeteneğini daha iyi kullanmak için gerçekleştirilen etkin, düzenli ve işlevsel bir süreç olarak (Chaffe, 1994; Akt. Kökdemir, 2003); Facione'ye göre ise; yorum, analiz, değerlendirme ve çıkarımların yanında delillerin, kavramların, yöntemlerin, ölçütlerin ve bağlamların açıklanmasıyla bir amaç doğrultusunda yargıda bulunma ve karar verme olarak tanımlanmıştır (Özdemir, 2005). Bunlara ek olarak eleştirel düşünme bireyin açık, bağımsız ve mantıksal düşünebilmesi olarak tanımlanırken, bu kavramın münakaşa veya sürekli olumsuz eleştiride bulunmak anlamına gelmediği de unutulmamalıdır (Külahçı, 1995).

Chaffee (1994) eleştirel düşünmenin karar verme ve problem çözme üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu belirtmektedir. Bu etki bireyin kendi eylemelerini ve çevresinde neler olup bittiğini anlamlandırmasına yönelik yapıcı bir çözümlemedir. Eleştirel çözümleme sistemi, problemlerin tanımlanmasında ve herhangi bir amaca yönelik çalışmaların başlamasında, karar vermede ve geriye dönük değerlendirmelerde kullanılabilecek bir sistemdir (Akt. Kökdemir, 2003). Ayrıca ilgili literatür incelendiğinde eleştirel

düşünme becerisinin tanımlama, beceri, boyutlar vb. farklı alanlarında çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Walters, 1986; Clark ve Birx, 1993; Alfaro ve La Fevre, 1999; Johnson, 2000; Glassner ve Schwarz, 2007; Çavuş ve Uzunboylu, 2009).

Eleştirel düşünme, belirli bir konuda mevcut farklı düşünceleri değişik eleklerden geçirerek etkili olan ve olmayanları birbirinden ayırır. Eleştirel düşünmeyi kullanmazsak, aynı konuda yararlı yararsız, etkili etkisiz, ilgili ilgisiz birçok düşünce birbirine girer ve kafamızı karıştırır, verimli bir çözüme ya da karara ulaşmamızı önler (Cüceloğlu, 2003). İnsanın gerek düşüncelerini gerekse eylemlerini doğru-yanlış, faydalı-zararlı, gerekli-gereksiz vb. süzgeçlerden geçirerek doğru davranış ve alışkanlıklarına ulaşması eleştirel düşünme becerisine bağlıdır.

Eleştirel düşünme becerilerinin öğretilmesinde en önemli faktör "öğretmen"dir (Ennis, 1991: Akt. Dam ve Volman, 2004). Öğretmenin üstlendiği görevler eğitim içeriği ve hedef kitleye göre değişiklik arz eder. Öğretmenlerin öğrenme sürecinde en önemli görevi rehberlik ederek öğrencilerin neyi nasıl öğreneceklerini göstermek, öğrenmeyi kolaylaştırmak, tam öğrenmeyi sağlamaktır. Öğretmen bu görevini yerine getirirken öğrencilerin yaratıcı, katılımcı, kendine güvenen ve problemlere eleştirel yaklaşabilen kişilik özelliklerine sahip bir şekilde yetişmelerini de göz ardı etmemelidir. Çünkü özellikle eleştirel ve yaratıcı düşünme, öğrencilere problemlere çözüm bulma ve derse aktif katılım sağlamada çeşitli öğretim stratejileri sunar.

Öğrencinin eleştirel düşünme becerilerine sahip bir şekilde yaşamı için gerekli bilgi, beceri ve deneyimlerle eğitilebilmesi için alan bilgisi ve pedagojik açıdan iyi yetişmiş öğretmenlere ihtiyaç vardır. Ashton (1988), okulların eleştirel düşünen bireyler yetiştirme amacının önündeki en büyük engelin, öğretmenlerin eleştirel düşünme bilgi ve becerisinden yoksun olması olduğunu belirtmiştir. Wilks (1995)'e göre de okulların, iyi sorgulayan, daha fazla katılımcı olan, tartışmalara daha açık olan, tahminleri ve öncelikleri belirleyen, alternatifler arayan, çeşitli görüşlerden anlam çıkaran öğrenciler yetiştirilebilmesi için öncelikle dersleri verecek öğretmenleri bu yeterlilikleri kazanacak şekilde yetiştirmek gerekmektedir (Aybek, 2007).

Dil öğretiminin temel hedeflerinden biri dilin ses, yapı ve işleyişini kazandırırken bireyin dili kullanırken yaratıcı, eleştirel, doğru ve etkili örnekler üretebilmesidir. Ayrıca ana dili öğretimi bireyin iletişim becerilerini geliştirirken düşünme becerilerini de geliştirmeye önem verir. Bu açıdan ana dili olarak Türkçe öğretiminde eleştirel düşünmenin önemi değerlendirildiğinde, okuma, dinleme / izleme, konuşma, yazma temel dil becerilerinin ve dil bilgisinin öğretiminde eleştirel düşünme becerisinin etkili olduğu görülür.

Türkçe öğretimi içerisinde eleştirel düşünmenin önemi Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın amaçlarında da yer almaktadır: "Türkçe Dersi Öğretim Programı'yla dinlediklerini, izlediklerini ve okuduklarını anlayan; duygu, düşünce ve hayallerini anlatan; eleştirel ve yaratıcı düşünen, sorumluluk üstlenen, girişimci, çevresiyle uyumlu, olay, durum ve bilgileri kendi birikimlerinden hareketle araştırma, sorgulama, eleştirme ve yorumlamayı alışkanlık hâline getiren, estetik zevk kazanmış ve millî değerlere duyarlı bireyler yetiştirilmesi amaçlanmıştır." (MEB, 2006: 3). Görüldüğü gibi eleştirel düşünme becerisini kazandırma ilköğretim Türkçe dersinin amaçladığı bir kazanımdır.

Türkçe dersinde öğrencilere eleştirel düşünme becerileri kazandırma ve bu bilinçle dil öğretimini sağlamak için öğretim sürecinde etkili yöntem, teknik ve materyallerin kullanılması şarttır. Ancak bu kazanımın gerçekleşmesi için gerekli ön koşul eleştirel düşünme becerisine sahip öğretmenlerdir. Türkçe öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerine sahip olması ve bu becerileri değerlendirebilmesi için Türkçe öğretmeni yetiştiren lisans programlarında aldıkları eğitimin içeriği ve uygulamaları bunun için uygun olmalıdır.

Bu gerekçelerden hareketle Türkçe öğretmenliği bölümünde okumakta olan Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin araştırılmasının durumun tespiti açısından faydalı sonuçlar doğuracağı düşünülmüştür. Bu nedenle araştırmada, Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin öğrenme stili ve sınıf değişkenleri açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması ve değerlendirilmesi süreci hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, betimsel araştırma modellerinden tarama modelinde yapılmıştır. Bu model, geçmişte veya hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan kişi, olay, olgu, durum veya nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya, betimlenmeye çalışılır (Karasar, 2006: 77).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu; 2009–2010 eğitim-öğretim döneminde Atatürk Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümlerinde öğrenim gören 240 öğrenciden oluşmaktadır. Her sınıf seviyesinden (1, 2, 3 ve 4. sınıf) 60'ar öğrenci seçilmiştir. Çalışma grubuna alınan 240 öğrencinin 124'ü erkek, 116'sı kız öğrencidir.

Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerini belirlemek amacıyla *California Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeği* (CEDEÖ) kullanılmıştır. Ölçek, kuramsal olarak belirlenmiş ve psikometrik olarak da test edilmiş 7 alt ölçeğe ve 75 maddeye sahiptir. Toplam 7 boyut ve 75 maddeden oluşan California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği'nin alt ölçeklerinin iç tutarlılık katsayıları (Cronbach Alfa) .60 ile .78 arasında değişirken, toplam puan için ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .90 olarak bulunmuştur (Kökdemir, 2003). Ölçeğin Türkçeye uyarlanması Kökdemir (2003) tarafından 913 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Madde toplam puan korelasyonu ve temel bileşenler analizi sonucunda ölçek 75 maddeden 51 maddeye indirilmiştir. Türkçeye uyarlanmış ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları (alfa) .61 ile .78 arasında değişirken, ölçeğin iç tutarlılık katsayısı ise .88 olarak bulunmuştur.

Ölçek tüm maddeleri değerlendirildiğinde puanı 240' tan az olan kişilerin genel eleştirel düşünme eğilimlerinin düşük, puanı 300'den fazla olan kişilerin ise eleştirel düşünme eğilimlerinin yüksek olduğu söylenebilir. Özellikleri anlatılan CEDEÖ benzer eleştirel düşünme ölçeklerinden farklı olarak (Örneğin, Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Testi) bir beceriyi ölçmek için değil, kişinin eleştirel düşünme eğilimini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu ölçek eleştirel düşünme literatürü yardımıyla ortaya çıkmış kuramsal alt yapısı zengin bir ölçektir (Kökdemir, 2003).
Araştırmamızda ölçeğin toplam puanı dikkate alınarak eleştirel düşünme düzeyi belirlenmiştir. Ölçeğin alt boyutları dikkate alınmamıştır. Anket likert tipte düzenlenmiş; "1-Hiç Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kısmen Katılmıyorum, 4- Kısmen Katılıyorum, 5-Katılıyorum, 6- Tamamen Katılıyorum" şeklinde puanlandırılmıştır.

Türkçe öğretmeni adaylarının öğrenme stillerini belirlemek amacıyla Kolb (1985)'un geliştirdiği öğrenme stili envanteri kullanılmıştır. Kolb öğrenme stili envanteri, bireyin hangi şekillerde öğrenmesinin daha kolay olduğunu ortaya koymaktadır.

Kolb Öğrenme Stilleri Envanteri'nde dört öğrenme stili [Yerleştiren(sezgisel)-Değiştiren(Danışarak)-Ayrıştıran(Pratik)-Özümseyen(Teorik)] tanımlanmıştır.

Öğrencilerin hangi baskın öğrenme stiline sahip oldukları, envanterde yer alan maddelerden aldıkları puanlara göre belirlenmektedir. Kolb öğrenme stili envanterinde, öğrencilerin kendi öğrenme stillerini en iyi tanımlayan dört öğrenme stilini sıralamalarını isteyen, her biri dörder seçenekli 12 madde yer almaktadır.

Kolb Öğrenme Stili Envanteri, geçerlik ve güvenirlik analizi Aşkar ve Akkoyunlu (1993) tarafından *Eğitim Fakültesi Öğretmenlik Sertifikası* kurslarına katılan toplam 103 yetişkine uygulanarak yapılmıştır. Envanter içerisinde yer alan 4 temel öğrenme biçiminin puanları ve birleştirilmiş puanların güvenirliği *Cronbach Alpha* ile hesaplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre güvenirlik katsayılarının (Cronbach α) 0,73 ile 0,83 arasında değiştiği görülmüştür. Kolb öğrenme stili envanteri için daha sonra yapılan bazı güvenirlik çalışmalarında (Denizlioğlu, 2008) da Cronbach Alpha güvenirlik değerlerinin .70'den büyük olması envanterin bu çalışma için kullanılabilecek bir güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın verileri öğrenme stilleri ve sınıf değişkenleri göz önünde bulundurularak SPSS 11.5 programıyla analiz edilmiştir.

BULGULAR

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Öğrenme Stillerine Yönelik Bulgular

Tablo 1. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Öğrenme Stilleri

Öğrenme Stilleri	**Öğrenci Sayısı**	**Frekans**
Yerleştiren-Sezgisel	70	29,2
Değiştiren-Danışarak	64	26,7
Ayrıştıran-Uygulamalı	54	22,5
Özümseyen-Teorik	52	21,7
	240	100,0
	Chi-Square$_{(3)}$: 3.600; p. 0.308	

Tablo 1'de görüldüğü üzere Türkçe öğretmeni adaylarının % 70'inin yerleştiren; % 64'ünün değiştiren; % 54'ünün ayrıştıran; % 52'sinin özümseyen öğrenme stiline sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, öğretmen adaylarının öğrenme stilleri açısından aralarında anlamlı bir fark olmadığını ve çalışma grubunun öğrenme stilleri açısından genele hitap ettiğini göstermektedir (Chi-Square$_{(3)}$: 3.600; p. 0.308).

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Yönelik Bulgular

Tablo 2. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Yönelik Genel Ortalamalar

Maddeler	**n**	**X**	**Standart Sapma**	**Mad.**	**X**	**Standart Sapma**
41	240	4,63	1,366	**2**	3,74	1,582
42	240	4,52	1,406	**1**	3,72	1,621
49	240	4,43	1,180	**32**	3,69	1,163
46	240	4,39	1,376	**23**	3,67	2,021
44	240	4,39	1,317	**21**	3,65	1,843
43	240	4,37	1,525	**22**	3,62	1,785
50	240	4,35	1,245	**11**	3,62	1,440
20	240	4,31	1,345	**16**	3,57	1,859
45	240	4,30	1,203	**8**	3,54	1,701

51	240	4,28	1,364	**9**	3,52	1,419
48	240	4,24	1,302	**17**	3,51	1,628
6	240	4,20	1,279	**18**	3,49	1,785
				31	3,46	1,483
35	240	4,13	1,506	**39**	3,44	1,787
33	240	4,04	1,470	**24**	3,39	1,751
15	240	3,93	1,548	**14**	3,37	1,651
40	240	3,88	1,848	**3**	3,32	1,848
19	240	3,86	1,630	**12**	3,24	1,773
26	240	3,85	1,267	**10**	3,20	1,744
27	240	3,83	1,415	**28**	3,20	1,300
30	240	3,80	,929	**5**	3,18	1,633
4	240	3,77	1,574	**37**	3,14	1,734
7	240	3,75	1,331	**38**	3,12	1,668
34	240	3,75	1,792	**13**	3,08	1,714
36	240	3,74	1,324	**29**	3,01	1,508
25	240	3,74	1,617	**47**	2,49	1,645
					Genel Toplam X: 3.77	

Tablo 2'de görüldüğü üzere Türkçe öğretmeni adaylarının:
'Tüm hayatım boyunca yeni şeyler çalışmak harika olurdu.' maddesi için X:3.72; *'İnsanların iyi bir düşünceyi savunmak için zayıf fikirlere güvenmeleri beni rahatsız eder.*' maddesi için X: 3.74; '*Cevap vermeye kalkışmadan önce, her zaman soruya odaklanırım.'* maddesi için X: 3.32; '*Büyük bir netlikle düşünebilmekten gurur duyuyorum.'* maddesi için X: 3.77; *'Dört lehte, bir aleyhte görüş varsa, lehte olan dört görüşe katılırım.*' maddesi için X: 3.18; *'Pek çok üniversite dersi ilginç değildir ve almaya değmez.'* maddesi için X: 4.20; *'Sadece ezberi değil düşünmeyi gerektiren sınavlar benim için daha iyidir.*' maddesi için X: 3.75; '*Diğer insanlar entelektüel merakımı ve araştırıcı kişiliğimi takdir ederler.*' maddesi için X: 3.54; *'Mantıklıymış gibi davranıyorum, ama değilim.*' maddesi için X: 3.52; '*Düşüncelerimi düzenlemek benim için kolaydır.*' maddesi için X: 3.20; '*Ben dahil herkes kendi çıkarı için tartışır.*' maddesi için X: 3.62; '*Kişisel harcamalarımın dikkatlice kaydını tutmak benim için önemlidir.'* maddesi için X: 3.24; '*Büyük bir kararla yüz yüze geldiğimde, ilk önce, toplayabileceğim tüm bilgileri toplarım.*' maddesi için X: 3.08; *'Kurallara uygun biçimde karar verdiğim için, arkadaşlarım karar vermek için bana danışırlar.*' maddesi için X: 3.37; '*Açık fikirli olmak neyin doğru olup olmadığını bilmemek demektir.*' maddesi için X: 3.39; '*Diğer insanları çeşitli konularda neler düşündüklerini anlamak benim için önemlidir.*' maddesi için X: 3.57; '*İnandıklarımın tümü için dayanaklarım olmalı.*' maddesi için X: 3.51; '*Okumak, mümkün olduğunca, kaçtığım bir şeydir.*' maddesi için X: 3.49; '*İnsanlar çok acele karar verdiğimi söylerler.*' maddesi için X: 3.86; 'Üniversitedeki zorunlu dersler vakit kaybıdır.' maddesi için X: 4.31; *'Gerçekten çok karmaşık bir şeyle uğraşmak zorunda kaldığımda benim için panik zamanıdır.'* maddesi için X: 3.65; '*Yabancılar sürekli kendi kültürlerini anlamaya uğraşacaklarına, bizim kültürümüzü çalışmalılar.*' maddesi için X: 3.62; '*İnsanlar benim karar vermeyi oyaladığımı düşünürler.*' maddesi için X: 3.67; '*İnsanların, bir başkasının fikrine karşı çıkacaklarsa, nedenlere ihtiyacı vardır.*' maddesi için X: 3.39; '*Kendi fikirlerimi tartışırken tarafsız olmam imkânsızdır.*' maddesi için X: 3.74; '*Ortaya yaratıcı seçenekler koyabilmekten gurur duyarım.'* maddesi için X: 3.85; '*Neye inanmak istiyorsam ona inanırım.'* maddesi için X: 3.83; *'Zor problemleri çözmek için uğraşmayı sürdürmek o kadar da önemli değildir.'* maddesi için X: 3.20; '*Diğerleri, kararların uygulanmasında mantıklı standartların belirlenmesi için bana başvurular.*' maddesi için X: 3.01; *'Zorlayıcı şeyler öğrenmeye istekliyimdir.'* maddesi için X: 3.80; '*Yabancıların ne düşündüklerini anlamaya çalışmak oldukça anlamlıdır.*' maddesi için X: 3.46; '*Meraklı olmam en güçlü yanlarımdan birisidir.'* maddesi için X: 3.62; '*Görüşlerimi destekleyecek gerçekleri ararım, desteklemeyenleri değil.*' maddesi için X: 4.04; '*Karmaşık problemleri çözmeye çalışmak eğlencelidir.*' maddesi için X: 3.75; *'Diğerlerinin düşüncelerini anlama yeteneğimden dolayı takdir edilirim.*' maddesi için X: 4.13; '*Benzetmeler ve anolojiler ancak otoyol üzerindeki tekneler kadar yararlıdır.*' maddesi için X: 3.74; '*Kendinizi mantıklı olarak tanımlayabilir misiniz?*' maddesi için X: 3.14; '*Her şeyin nasıl işlediğini anlamaya çalışmaktan gerçekten hoşlanırım.*' maddesi için X: 3.12; *'İşler zorlaştığında, diğerleri problem üstünde çalışmayı sürdürmemi isterler.*' maddesi için X: 3.44; '*Elimizdeki sorun hakkında açık bir fikir edinmek ilk önceliklidir.*' maddesi için X: 3.88; '*Çelişkili konulardaki fikrim genellikle en son konuştuğum kişiye bağlıdır.*' maddesi için X: 4.63; '*Konu ne hakkında olursa olsun daha fazla öğrenmeye hevesliyimdir.*' X:4.52; '*Sorunları çözmenin en iyi yolu, cevabı başkasından istemektir.*' maddesi için X: 4.37; *'Karmaşık problemlere düzenli yaklaşımımla tanınırım.*' maddesi için X: 4.39; '*Farklı dünya görüşlerine karşı açık fikirli olmak, insanların düşündüğünden daha az önemlidir.*' maddesi için X: 4.30'; 'Öğrenebileceğin *her şeyi öğren, ne zaman işe yarayacağını bilemezsin.*' maddesi için X: 4.39; *'Her şey göründüğü gibidir.*' maddesi için X: 2.49; *'Diğer insanlar, sorunun ne zaman çözümleneceği kararını bana bırakırlar.*' maddesi için X: 4.24; '*Ne düşündüğümü biliyorum, o zaman neden seçenekleri değerlendiriyor gibi davranayım.*' maddesi için X: 4.43; '*Diğerleri kendi fikirlerini ortaya koyarlar ama benim onları duymaya ihtiyacım yok.*' maddesi için X: 4.35; '*Karmaşık problemlerin çözümüne yönelik düzenli planlar geliştirmede iyiyimdir.*' maddesi için X: 4.28 oranında bir eğilim ortalamasına sahip olunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2'de CEDEÖ maddelerine verilen cevaplara göre elde edilen ortalamalar en yüksekten düşüğe doğru sıralanmıştır. CEDEÖ'den elde edilen verilere göre Türkçe öğretmeni adaylarının *'Çelişkili konulardaki fikrim genellikle en son konuştuğum kişiye bağlıdır*' maddesi için (X: 4.63) oranıyla en yüksek eğilime, '*Her şey göründüğü gibidir.*' maddesi için (X: 2.49) oranıyla en

düşük eğilime sahip oldukları belirlenmiştir. Bunun yanında '*Diğerleri, kararların uygulanmasında mantıklı standartların belirlenmesi için bana başvururlar.'* maddesi için (X: 3.01) düzeyinde bir eğilime sahip olması, kısmen de olsa, öğretmen adaylarının bencil ve ön yargılı olmadan durum ve olaylara yaklaştığını, eleştirel ve objektif kararlar verebildiğini göstermektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarının genel olarak X: 3.77 oranında (Min.1, Max.5 aralığında) ortalamanın üstünde bir eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları belirlenmiştir.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Sınıflara Göre Eleştirel Düşünme Eğilim Düzeylerine Yönelik Bulgular

Tablo 3. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Sınıflara Göre Eleştirel Düşünme Eğilim Düzeyleri

	N	x	Standart Sapma		
1.SINIF	60	4,064	0,835	**F(3,236)**	**p**
2.SINIF	60	3,035	0,830		
3.SINIF	60	4,046	0,845	18,994	0,000
4.SINIF	60	3,923	0,978		
	Toplam	240	3,767	0,968	

Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilim düzeylerinin sınıflara göre analizi sonucunda: 1. sınıfta okuyan öğrencilerin X: 4.064, 2. sınıfta okuyan öğrencilerin X: 3.035, 3. sınıfta okuyan öğrencilerin X: 4.046 ve 4. sınıfta okuyan öğrencilerin eleştirel düşünme eğilim düzeyi ortalamalarının X: 3.923 olduğu tespit edilmiştir. 1 ve 3. sınıflardaki öğrencilerin 2 ve 4. sınıflardaki öğrencilere göre daha yüksek düzeyde eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları görülmektedir. Elde edilen bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının sınıf düzeylerine göre eleştirel düşünme eğilimleri arasında 1 ve 3. sınıflar lehine anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir (**F(3,236):** 18,994, p: 0,000).

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Öğrenme Stillerine Göre Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Yönelik Bulgular

Tablo 4. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Öğrenme Stillerine Göre Eleştirel Düşünme Eğilimleri

	N	X	Standart Sapma	$F_{(3,236)}$	p
Yerleştiren-Sezgisel	70	3,367	,75070		
Değiştiren-Danışarak	64	4,319	,88951	36,134	0,000
Ayrıştıran-Uygulamalı	54	4,295	,82002		
Özümseyen-Teorik	52	3,078	,75538		
	240	3,767	,96804		

Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilim düzeylerinin öğrenme stillerine göre analizi sonucunda: Yerleştiren öğrenme stiline sahip öğrencilerin X: 3.367, değiştiren öğrenme stiline sahip öğrencilerin X: 4.319, ayrıştıran öğrenme stiline sahip öğrencilerin X: 4.295 ve özümseyen öğrenme stiline sahip öğrencilerin eleştirel düşünme eğilim düzeyi ortalamalarının X: 3.073 olduğu tespit edilmiştir. Değiştiren ve ayrıştıran öğrenme stiline sahip öğrencilerin yerleştiren ve özümseyen öğrenme stiline sahip öğrencilere göre daha yüksek düzeyde eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları görülmektedir. Elde edilen bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının öğrenme stili değişkenine göre eleştirel düşünme eğilimleri arasında değiştiren ve ayrıştıran öğrenme stillerine sahip öğretmen adayları lehine anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir (**F(3,236):** 36,134, p: 0,000).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerini öğrenme stilleri ve sınıf düzeyleri açısından değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışma sonunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Türkçe öğretmeni adayları genel olarak *X: 3.77* oranında (Min.1, Max.5 aralığında) eleştirel düşünme eğilimine sahiptirler.

2. Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir. 1 ve 3. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin 2 ve 4. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Üniversite öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin sınıf düzeylerine göre farklılık gösterdiğine yönelik ulaşılan bu sonuç, literatürdeki bazı çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir (Akar, 2007).

3. Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri öğrenme stillerine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Değiştiren ve ayrıştıran öğrenme stillerine sahip öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin yerleştiren ve özümseyen öğrenme stillerine sahip öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Myers ve Dyer (2004) tarafından yapılan bir çalışmada öğrenme stillerinin eleştirel düşünme becerileri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucunda öğrenme stillerinin eleştirel düşünme üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu çalışmayla birlikte benzer bazı çalışmaların sonuçları ile araştırmamızda ulaşılan sonuçlar örtüşmektedir (Colucciello, 1999; Toress ve Cano, 1995; Zang ve Stenberck, 2000; Güven ve Kürüm, 2007).

Genel olarak Türkçe öğretmeni adaylarının ortalamanın üstünde eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları belirlenmiştir; ancak Türkçe öğretmeni adaylarının daha üst düzeyde eleştirel düşünme eğilimine sahip olmalarının beklendiği söylenebilir.

Halpern (1988)'a göre son zamanlarda yapılan çalışmalar toplum içerisindeki birçok insanın ve özellikle öğretmenlerin yeterince düşünmediğini ya da kusurlu düşündüğünü göstermektedir. Halpern bu sonuçtan yola çıkarak, okullarda öğrencilerin eleştirel düşünmeyi öğrenebilmesi ve bilgiyi yeni, değişik koşullara uygulayabilmesi için öğretmenlerin düşünme konusunda eğitilmesi gerektiğini belirtmiştir (Korkmaz, 2009: 12). Bütün öğretmenler gibi Türkçe öğretmenlerinin de yüksek düzeyde eleştirel düşünme becerisine sahip olması gerekmektedir (Aslan, 2003; Yetim ve Göktaşı, 2004; Erdoğan ve Uşak, 2005; Yapıcı, 2007).

Bu nedenle Türkçe Eğitimi Bölümü lisans müfredatlarında ve uygulamalarında eleştirel düşünme becerilerine yönelik düzenlemelerin yapılması; öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin farklı değişkenler etrafında tespit eilmesine yönelik çalışmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

AKAR, Ü. (2007). **Öğretmen Adaylarının Bilimsel Süreç Becerileri ve Eleştirel Düşünme Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişki**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

AYBEK, B. (2007). Eleştirel Düşünmenin Öğretiminde Öğretmenin Rolü. **Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi**, 7 (2). http://www.universite-toplum.org

ASLAN, K. (2003). Eğitim Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılmalarına İlişkin Bir Değerlendirme. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 (9): 23-39.

AŞKAR, P. ve AKKOYUNLU, B. (1993). Kolb Öğrenme Stili Envanteri. **Eğitim ve Bilim**, 87: 37-47.

BRAD, R. (1994). Eleştirel Düşünme Becerilerini Öğretme. (Çev: Güzin Büyükkurt). **Eğitim ve Bilim**, 18 (91): 45-49.

COLUCCIELLO, M.L. (1999). Relationships Between Critical Thinking Dispositions and Learning Styles. **Journal Proffesionals Nursing**, 15 (5): 294-301.

CÜCELOGLU, D. (1995). **İyi Düşün Doğru Karar Ver**. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

ÇAVUŞ, N. ve UZUNBOYLU, H. (2009). Improving critical thinking skills in mobile learning. **Procedia Social and Behavioral Sciences**, 1: 434–438.

DAM, G ve VOLMAN, M. (2004). Critical thinking as a citizenship competence:teaching strategies. **Learning and Instruction**, 14: 359–379.

DENİZLİOĞLU, P. (2008). **Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Fen Bilgisi Öğretimi Öz Yeterlik İnanç Düzeyleri, Öğrenme Stilleri ve Fen Bilgisi Öğretimine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi**. Yayımlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

ELIAS, M.J. ve KRESS, J.S. (1994). Social decision-making and life skills development: a critical thinking approach to health promotion in the middle school. **Journal of School Health**, 64 (2): 62-66.

ERDOĞAN, M. ve UŞAK, M. (2005). Fen Bilgisi Öğretmen Adayları Memnuniyet Ölçeğinin Geliştirilmesi. **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 25 (2): 35-54.

GLASSNER, A. S. ve BARUCH, B. (2007). What Stands and Develops Between Creative and Critical Thinking? Argumentation?. **Thinking Skills and Creativity**, 2: 10–18.

GÜVEN, M. ve KÜRÜM, D. (2007). Teacher Candidates' Learning Styles And Critical Thinking Dispositions. **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 (21).

HALPERN, D. (1988). Teaching critical thinking for tranfer across domains: Dispositions, skills, structure training and metacognitive monitoring. **Amerikan Psychologist**, 53: 449-455.

JOHNSON, A. (2000). **Using Creative and Critical Thinking Skills to Enhance Learning**. Boston: Allyn and Bacon.

KARASAR, N. (1999). **Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler**. Ankara: Nobel Yayınevi.

KOLB, D.A. (1985). **Learning style inventory**. Boston: McBer.

KORKMAZ, Ö. (2009). Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Eğilim ve Düzeyleri. **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 10 (1): 1-13.

KÖKDEMİR, D. (2003). **Belirsizlik Durumlarında Karar Verme ve Problem Çözme**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KÜLAHÇI, Ş. (1995). **Öğretmen Yetiştirme Modül Serisi, D-mikro Öğretim**. Ankara: Özışık Ofset Matbaacılık.

KÜRÜM, D. (2002). **Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Gücü**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.

MEB. (2006). **İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı**. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

MYERS, B.E. ve DYER, J.E. (2004). The Influence of Student Learning Style on Critical Thinking Skill. Telecommunications for Remote Work and Learning, http://plaza.ufl.edu/bmyers/Papers/SAERC2004/LearningstyleCT.pdf

ÖZDEMİR, S. M. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 3 (3): 297-316.

PAUL, R., ELDER, L. (2001). **Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Lerning and Your Life**. NY: Prentice Hall.

YAPICI, M. (2007). Öğretmen Tutumları ve Yansımalar. **Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi**, 7 (3). http://www.universite-toplum.org

YETİM, A. ve GÖKTAŞ, Z. (2004). Öğretmenin Mesleki ve Kişisel Nitelikleri. **Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi**, 12 (2): 541-550.

Regional Disparity and Clusters in Turkey:
A Lisa (Local Indicators of Spatial Association) Analysis

Assist. Prof. Dr. Fatih ÇELEBİOĞLU
Dumlupınar University, Dept. of Economics
fcelebi@dumlupinar.edu.tr

ABSTRACT: In recent years, regional disparity problem across provinces and regions of Turkey and solving suggestions have been debated by many scientist and politicians. East and West dualism is very clear that Western part of the country is significantly more developed than the East. This situation can be shown the tools of spatial statistics reveal the presence of spatial dependence across provinces and regions. The presence of heterogeneity is reflected in the distribution of Local Indicators of Spatial Association (LISA) statistics. The aim of this study is to present a LISA analysis by using GeoDa (Geographic Data Analysis Program) in order to show regional disparity and clusters in Turkey. This paper present important result on the distribution of growth in provinces of Turkey and its relation with other important indicators of development. Findings shows that powerfulness (or weakness) of per capita GDP levels of provinces parallel to patent applications, automobile numbers, electricity consumption, entrepreneurship, net migration rates, unemployment rates, per capita export and import, literacy rates, university degrees, and bed numbers of per hundred thousand patients in Turkey. Despite East and South Eastern Anatolia provinces obtain high level public investment values; these cities have less level per capita income.

Keywords: Regional Disparities, Regional Cluster, Local Indicators of Spatial Association (LISA), East-West Dualism

ÖZET: Son yıllarda, Türkiye'nin bölgeleri ve illeri arasındaki bölgesel eşitsizlik problemi ve çözüm önerileri pek çok bilim insanı ve politikacı tarafından tartışılmaktadır. Doğu ve Batı dualizmi çok açıktır ki, ülkenin batı bölgeleri belirgin bir şekilde doğusundan daha fazla gelişmiştir. Bu durum iller ve bölgeler arasındaki mekansal bağımlılığın ortaya çıkarılması için kullanılan mekansal istatistiğin araçları ile gösterilebilir. Heterojenitenin varlığı LISA istatistiklerinin dağılımında yansıtılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de bölgesel eşitsizlik ve yığışımlar göstermek için GeoDa programı kullanarak bir LISA analizi sunmaktır. Bu çalışma, Türkiye'nin illerinde büyümenin dağılımı ve kalkınmanın diğer önemli göstergelerle ilişkisi üzerine önemli sonuçlar sunmaktadır. Bulgular göstermektedir ki, Türkiye'de illerin kişi başına GSYİH düzeyinin yüksekliği (azlığı), patent başvuruları, otomobil sayıları, elektrik tüketimi, girişimcilik, net göç oranları, işsizlik oranları, kişi başına ithalat ve ihracat, okuryazarlık oranı, üniversite mezunlarının sayısı, bin hasta başına düşen yatak sayısına paraleldir. Doğu ve Güney Doğu Anadolu illeri yüksek düzeyde kamu yatırımı almasına rağmen, bu şehirler düşük seviyede kişi başına gelire sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Eşitsizlik, Bölgesel Yığışım, LISA, Doğu-Batı Dualizmi

INTRODUCTION

In recent years, regional disparity problem across provinces and regions of Turkey and solving suggestions have been debated by many scientist and politicians. East and West dualism is very clear that Western part of the country is significantly more developed than the East. East regions are very weak in terms of development indicators, such as patent applications, automobile numbers, electricity consumption, entrepreneurship, net migration rates, unemployment rates, per capita export and import, literacy rates, university degrees, and bed numbers of per hundred thousand patients.

Turkish regional imbalances have been the subject of a large literature over the years. Atalik (1990) investigates regional income disparities over 1975-1985 and finds that inequalities have increased. Ates et al. (2000) try to assess the performance of the Southeastern Anatolia Project by measuring sigma and beta-convergence between the recipient regions and the rest of Turkey (excluding Marmara). They discover that convergence is taking place among these (Eastern) regions. Berber et al. (2000) also conclude to the absence of beta and sigma convergence over 1975-1997. As Ertugal (2005) indicates, previous contributions conclude that re-distribution policies did not necessarily achieve the aim of increasing cohesion within the country. Çelebioglu and Dall'erba (2010) perform an exploratory spatial data analysis on the growth and development level of the 76 Turkish regions over 1995–2001. Their results shed new light on the distribution of growth across Turkish regions and its relation with public investments and human capital, two indicators of development.

A couple of reasons have been highlighted in the past to justify the East-West divide that has marked the Turkish regional economies for a couple of decades (Ates et al. 2000; Balkir 1995; Gezici and Hewings 2004). They are, among others, inequalities in salaries (Elveren and Galbright, 2008), the dependence on agriculture and weakness of industrial sector (Ozaslan et al. 2006; Akgungor 2003), the divide in the education level (Ozturk 2002; Tansel and Gungor 2000), the migratory flows from the east to the west (Keles 1985; Kirdar and Saracoglu 2007), ethnic terrorism (PKK terrorist organization, especially after the 1970s) (Feridun and Sezgin 2008), populist and misguided policies applied by governments (TUGIK Report 2008) and the lack of private investment in the east (Deliktas et al. 2008). Balkir (1995) proposed to classify the Turkish regional disparities in three categories: demographic disparities, including migration and urbanization, economic disparities, that include several of the components mentioned above, and the disparities in infrastructures, including the provision of public services.

This situation can be shown the tools of spatial statistics reveal the presence of spatial dependence across provinces and regions.

DATA

Our dataset comes from the Turkish Statistical Institute[1] and the State Planning Organization[2]. They represent for each region the level of per capita income in 2001 because of data limitation. There is no province level per capita GDP data after 2001. Besides we use per capita public investment in 2007, per capita patent applications in 2009, per thousand number of automobile in 2009, per capita electricity consumption in 2008, per capita entrepreneurship in 2008, net migration rates (per thousand) in 2009, unemployment rates (%) in 2008, per capita export (dollar) in 2008, per capita import values (dollar) in 2008, literacy rates in 2009, university degrees (%) in 2009 and numbers of bed (per hundred thousand patients) in 2007. At the same time, these indicators are generally used by World Bank in World Development Indicators Databases. Our dataset has been composed for 81 provinces.

QUARTILE MAPS

The analysis starts with the quartile maps of the distribution of our variables for each province. Darker colors in the maps represent higher values and lighter colors characterize lower levels.

Figure 1 displays the distribution of province level per capita GDP in 2001. This figure shows obviously east-west duality in Turkey. Especially Eastern and South Eastern Anatolia provinces have low level per capita GDP.

Figure 1: Distribution of province level per capita GDP in 2001

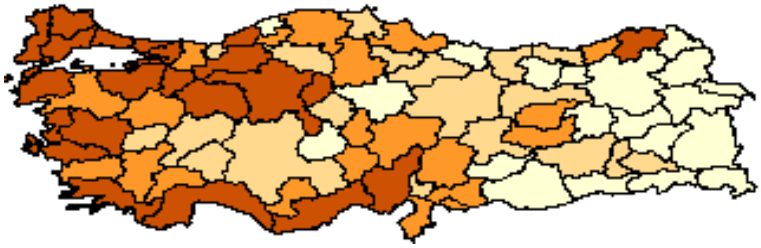

Figure 2 shows per capita public investment in 2007. Per capita public investment values randomly distribute. Around of Istanbul, Ankara, Sivas and Erzurum have taken high level per capita public investment in 2007.

Figure 2: Province level per capita public investment in 2007.

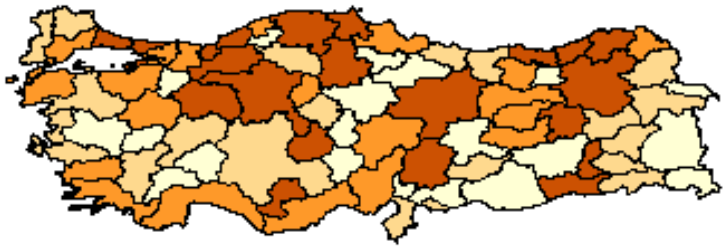

Figure 3 displays distribution of per capita patent applications in 2009. Applications of patent concentrate especially in Marmara, Aegean and Central Anatolia Regions. East provinces haven't got enough application. Beside there is no application in some provinces of East and South East Anatolia Regions.

Figure 3: Distribution of per capita patent applications in 2009

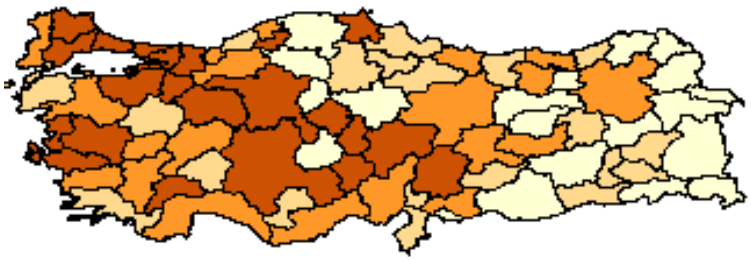
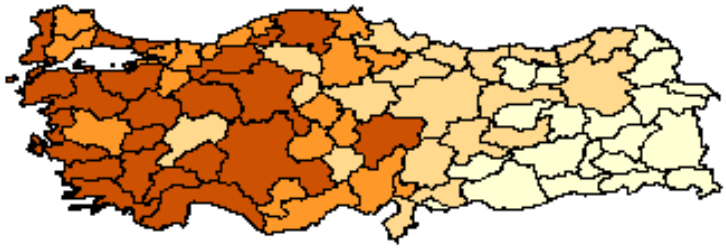

Figure 4 demonstrates per thousand number of automobile in 2009. In this figure clearly appear that there is big east and west duality in Turkey. Particularly South Eastern Anatolia region is very poor in terms of automobile figures.

Figure 4: Per thousand number of automobile in 2009

[1] www.turkstat.gov.tr, Turkish Statistical Institute
[2] www.spo.gov.tr, State Planning Organization

Electricity consumption is accepted as important indicator of development process. Many provinces of East Anatolia and some provinces of middle Anatolia have less level per capita consumption of electricity in 2008. Figure 5 denotes per capita electricity consumption in 2008 (MWh). This quartile map is another evidence of disparity in Turkey.

Figure 5: Per capita electricity consumption in 2008

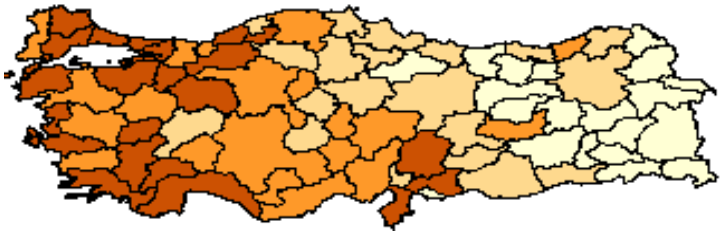

Figure 6 shows per capita entrepreneurship in 2008. Especially industrial cities (such as Istanbul, Bursa, Izmir, Denizli), coastal areas and Ankara (capital city of Turkey) have big figures about per capita entrepreneurship.

Figure 6: Per capita entrepreneurship in 2008

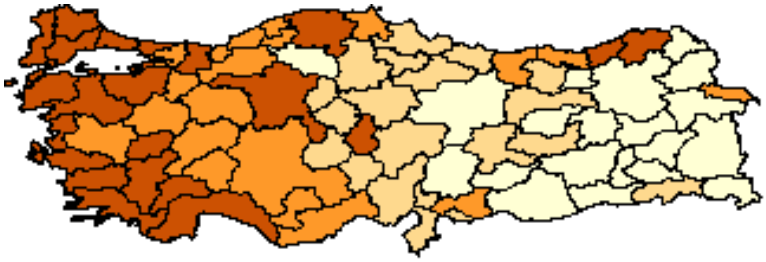
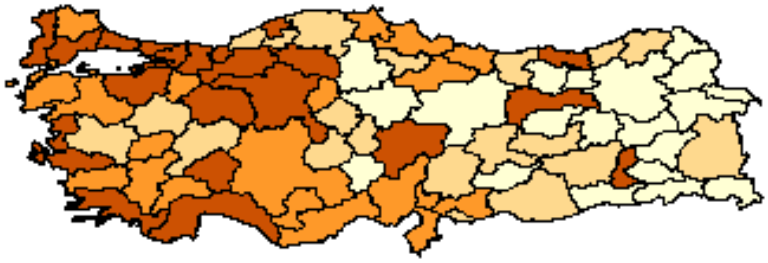

Figure 7 indicates province level net migration rates (per thousand) in 2009. While big cities in western regions have positive migration rates (it means that this cities have taken migration), East and South Eastern Anatolia provinces have mostly negative migration rates in province level (it means that this cities have given migration).

Figure 7: Province level net migration rates in 2009

When we look at Figure 8, it can be observed that unemployment rates (%) in 2008. All South Eastern Anatolia, a part of Mediterranean Region (Mersin, Adana, Osmaniye, Hatay, K.Maraş) and Edirne have higher values of unemployment rates.

Figure 8: Unemployment rates (%) in 2008

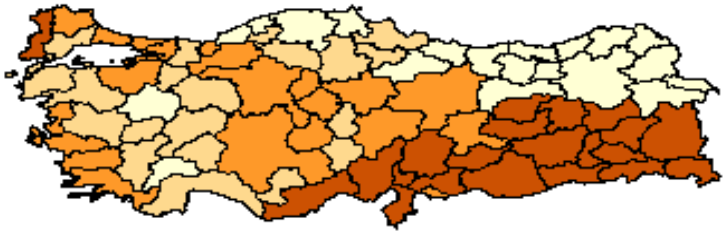
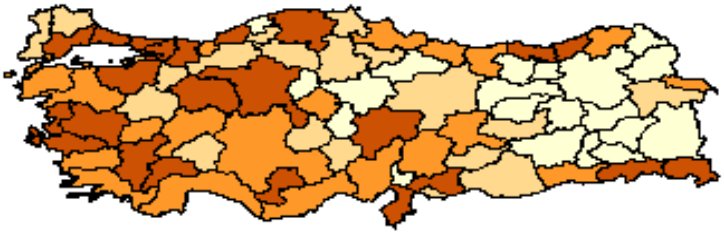

Figure 9 introduces per capita export (dollar) in 2008. Industrial centers of Turkey (İstanbul, İzmir, Kocaeli, Bursa, Manisa, Denizli, Ankara, Eskişehir, and Kayseri) and generally coastal areas have high values about per capita export. It is interest that Hakkari, Şırnak, Trabzon and Rize have also high values. We should explain special state here that Hakkari and Şırnak have high border trade levels. Besides Trabzon and Rize have Free Zone (free trade area).

Figure 9: Per capita export (dollar) in 2008

Industrial areas in Turkey have bigger import rates than East and South Eastern Anatolia regions. Mostly importation of Turkey comes from especially harbor cities such as Istanbul, Kocaeli, Izmir, Mersin, and Samsun. These provinces have common trait as free zone. Figure 10 shows this distribution in 2008.

Figure 10: Per capita import values in 2008

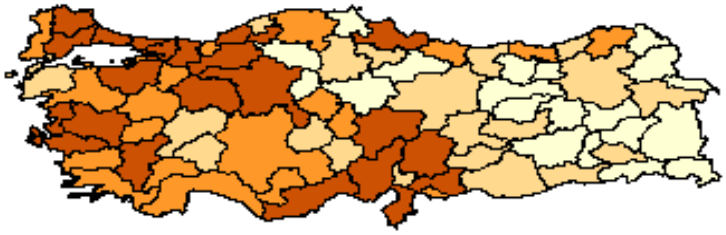
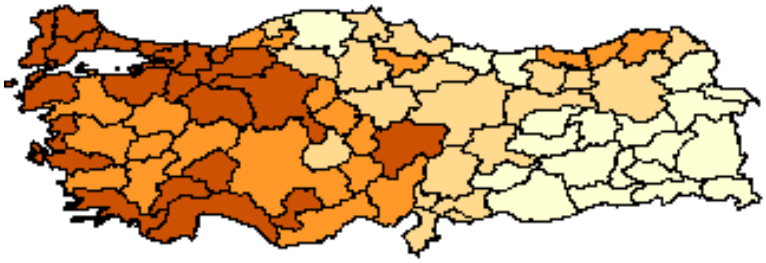

Figure 11 denotes literacy rates in provinces of Turkey in 2009. While west areas and coastal areas are relatively rich in terms of literacy rates, again East and South Eastern Anatolia regions are generally poor. This is also another pointer of disparity in Turkey.

Figure 11: Literacy rates in provinces of Turkey in 2009

The other important indicator of development related to education is the level of university degree. Figure 12 related to university degree (%) in 2009. The poorest areas are again East and South East Anatolia regions. The richest areas are big cities (Istanbul, Ankara, Izmir, Bursa, Antalya, and Mersin) and their hinterlands.

Figure 12: University degrees (%) in 2009

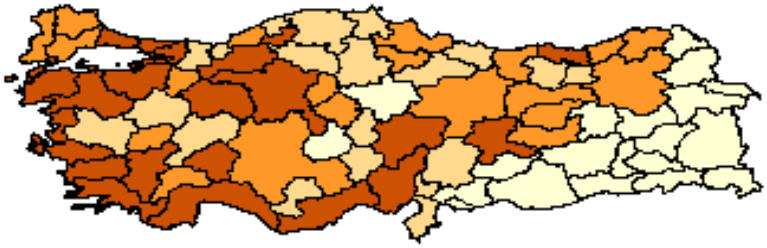
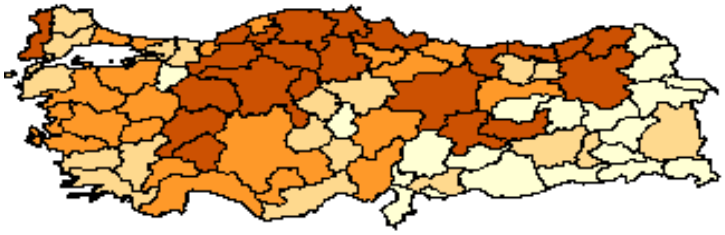

Figure 13 is about (per hundred thousand patients) numbers of bed in 2007. Particularly Ankara and its hinterland have excellence level towards other regions. Erzurum, Sivas and their some near neighbors have high level of bed for patients. Again the lowest values are belonging to East and South Eastern Anatolia provinces.

Figure 13: Numbers of bed (per hundred thousand patients) in 2007

We are going to investigate regional clusters across regions of Turkey in the next section.

METHOD AND FINDINGS

Definition of Spatial Weight Matrix

A spatial weight matrix is the necessary tool to impose a neighborhood structure on a spatial dataset. As usual in the spatial statistics literature, neighbors are defined by a binary relationship (0 for non-neighbors, 1 for neighbors). This paper is performed under GeoDa. Two basic approaches have been used for defining neighborhood: contiguity (shared borders) and distance. Contiguity-based weights matrices include rook and queen. Areas are neighbors under the rook criterion if they share a common border, not vertices. Distance-based weights matrices include distance bands and k nearest neighbors. Based on these two concepts, k_8 nearest neighbor matrix has been created to investigate the distribution of variables of interest. The k_8 nearest neighbor matrix only below:

$$\begin{cases} w_{ij}(k) = 0 \; if \; i = j \\ w_{ij}(k) = 1 \; if \; d_{ij} \le D_i(k) \; and \; \overset{*}{w}_{ij}(k) = w_{ij}(k) / \sum_j w_{ij}(k) \; for \; k = 8 \\ w_{ij}(k) = 0 \; if \; d_{ij} > D_i(k) \end{cases} \qquad (1)$$

where d_{ij} is great circle distance between centroids of region i and j and $D_i(k)$ is the 8th order smallest distance between regions i and j such that each region i has exactly 8 neighbors. Now that the weight matrix has been defined, we estimate a couple of spatial statistics that will shed some light on the spatial distribution of our variables (Anselin, 1988).

LISA Analysis

LISA statistics measure, by definition, the presence of spatial autocorrelation for each of the location of our sample. It captures the presence or absence of significant spatial clusters or outliers for each location. Combined with the classification into four types defined in the Moran scatter plot above, LISA indicates significant local clusters (high–high or low–low) or local spatial outliers (high–low or low–high). The average of the Local Moran statistics is proportional to the Global Moran's I value (Anselin 1995; Anselin *et al*. 2007).

Anselin (1995) formulated the local Moran's statistics for each region i and year t as the follows:

$$I_i = \left(\frac{x_i}{m_0} \right) \sum_j w_{ij} x_j \quad with \;\; m_0 = \sum_i x_i^2 / n \qquad (2)$$

where w_{ij} is the elements of the row-standardized weights matrix W and $x_i(x_j)$ is the observation in region $i(j)$. The significant results (at 5%) of the LISA statistics are presented. Their significance level is based on a randomization approach with 999 permutations of the neighboring provinces for each observation.

The randomization approach is used in the context of a numeric permutation approach to describe the computation of pseudo significance levels for local spatial autocorrelation statistics. In order to determine how likely it would be to observe the actual spatial distribution at hand, the actual values are randomly reshuffled over space 999 times. According to this calculation, some provinces have LL-type autocorrelation, but also some provinces have HH-type autocorrelation. We also provide the LISA maps (figures 14 to 26) as a visual representation of these results. Red areas show provinces in HH quadrants and blue areas are in LL quadrants the next figures.

Findings

Our first LISA Cluster Map (Figure 14) is about per capita GDP in 2001. It is clear that there is important duality between East and West Anatolia regions. Marmara region is completely replaced in High-High (HH) part of Scatter Plot. Conversely East and South Eastern Anatolia regions are in Low-Low (LL) part.

Figure 14: LISA cluster map of per capita GDP in 2001

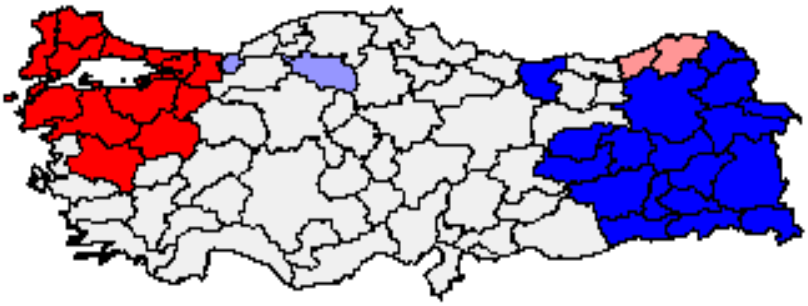

Figure 15 shows LISA cluster map of per capita public investment in Turkey. There is no cluster about public investment in Turkey. Public investments randomly distribute.

Figure 15: LISA cluster map of per capita public investment in 2007

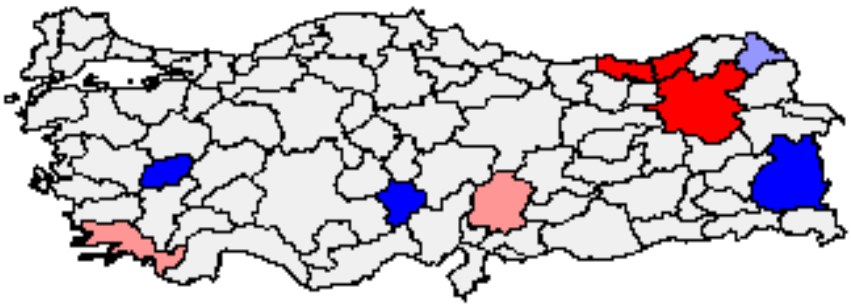

Figure 16 explains cluster map of patent applications in 2009. It can be mentioned about significantly cluster in this subject. Big cities in the west part of Turkey such as Istanbul, Kocaeli, Sakarya, and Bursa replace in High-High (HH) area of scatter plot. Many provinces in the east part of Turkey are in Low-Low (LL) area.

Figure 16: LISA cluster map of per capita patent application in 2009

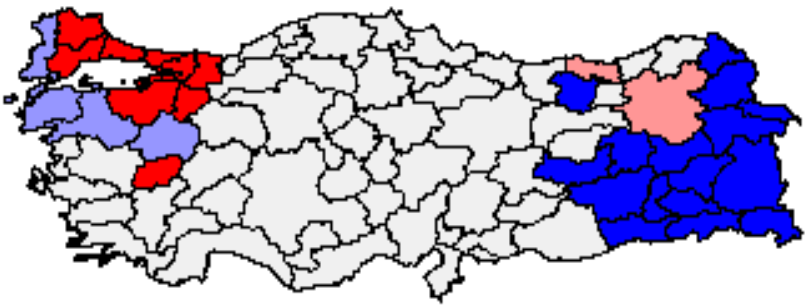

Figure 17 examines numbers of automobile (per thousand) in 2009. West and/or coastal areas (exclude Istanbul, Bursa and Kutahya) are mostly HH part of scatter plot. Almost all East and South eastern Anatolia provinces are in LL area.

Figure 17: LISA cluster map of number of automobile (per thousand) in 2009

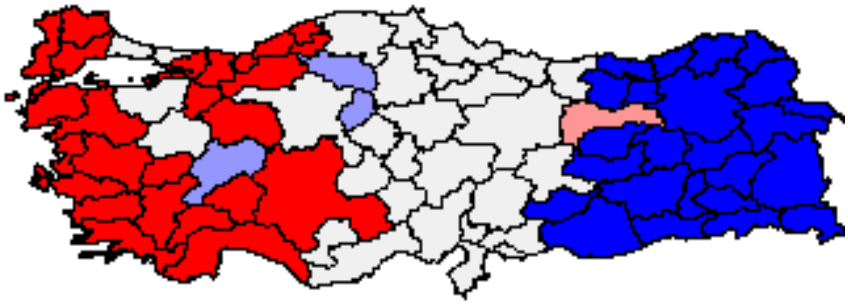

Figure 18 indicates LISA cluster map of per capita electricity consumption across of Turkey regions. Provinces that have high level electricity consumption in the Marmara Region attract to positive level each other. Conversely East and South Eastern Anatolia provinces attract to negative level each other.

Figure 18: LISA cluster map of per capita electricity consumption in 2008

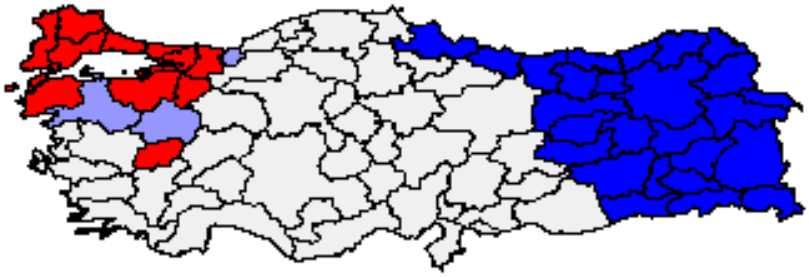

Figure 19 demonstrates another cluster sample. This map shows an important duality about per capita entrepreneurship in 2008. East and west duality is very clear.

Figure 19: LISA cluster map of per capita entrepreneurship in 2008

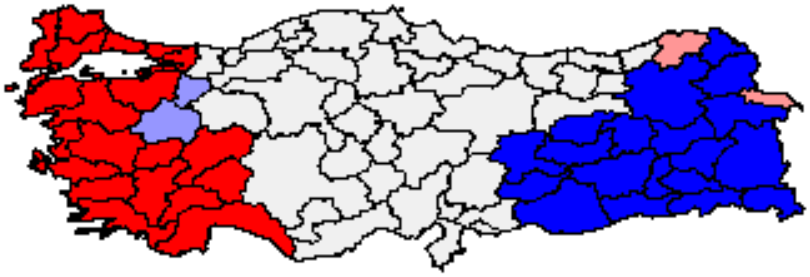

Figure 20 is related to net migration rates in 2009. Especially while Marmara Region and west part of Ankara (capital city of Turkey) are in positive cluster (HH) area, again almost East Anatolia provinces are in negative cluster (LL) area. The provinces in HH area take migration, but provinces in LL area give migration.

Figure 20: LISA cluster maps of province level net migration rates (per thousand) in 2009

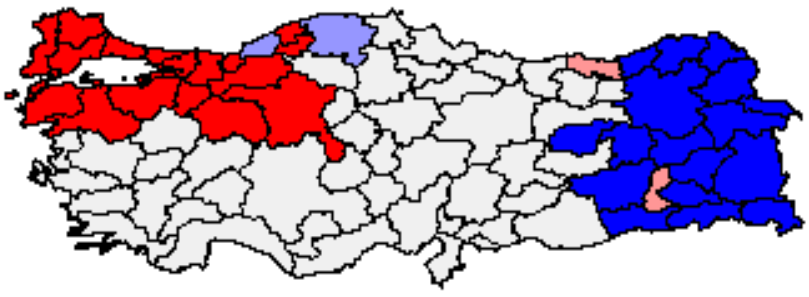
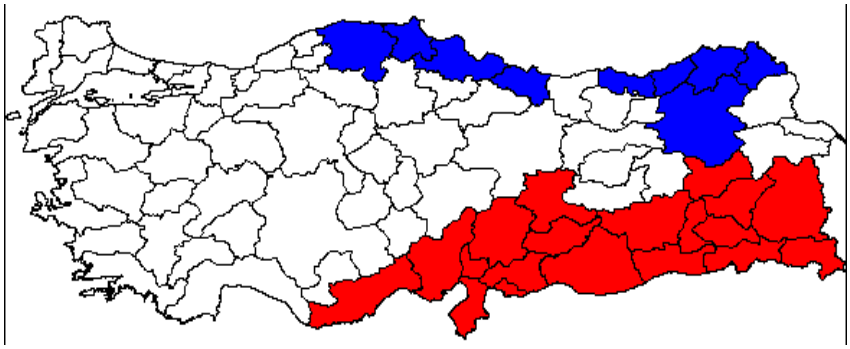

Figure 21 explains cluster map about unemployment rates in Turkey. Black Sea Area and north part of Erzurum are in negative attractive centers. But east part of Mediterranean Sea Area and all South Eastern Anatolia provinces are positive attractive centers. We should keep in the mind that, in this picture, negative attractive centers present low level unemployment values, conversely positive attractive centers present high level unemployment values.

Figure 21: LISA cluster map of unemployment rates (%) in 2008

According to Figure 22, there is no big cluster about per capita export. But provinces such as Istanbul, Kocaeli, Bursa, and Sakarya are positively attractive centers.

Figure 22: LISA cluster map of per capita export (dollar) in 2008

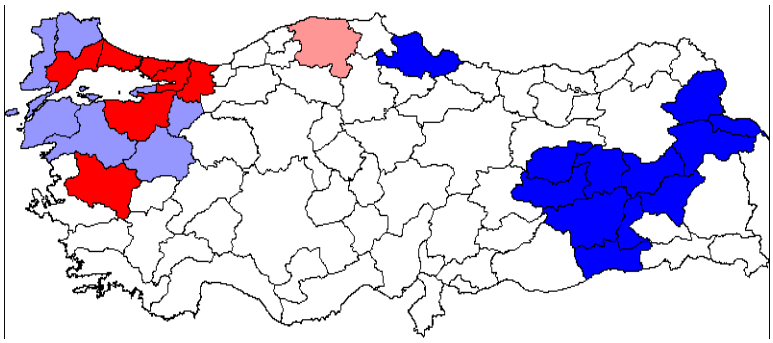

Figure 23 also introduces more important cluster than Figure 22. There is big cluster especially in terms of per capita import values in East and South Eastern Anatolia provinces.

Figure 23: LISA Cluster Map of per capita import values in 2008

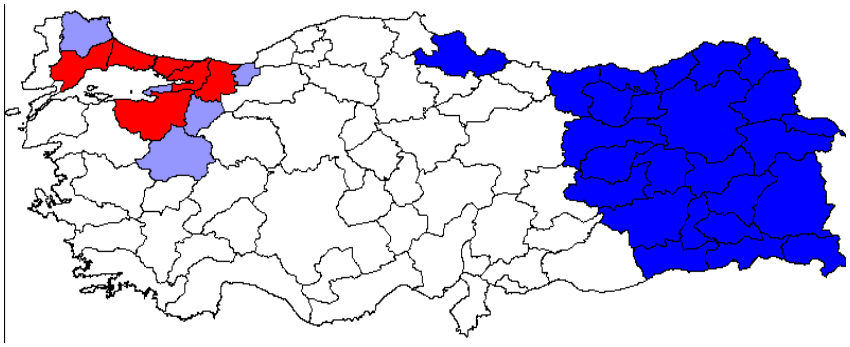

Figure 24 designates very significant cluster about literacy rates in Turkey. It is clear that west part of Turkey is completely in positive attractive (HH area) center. After all East Anatolia provinces are mostly in Low-Low area of scatter plot. Regional duality is very clear in this cluster map.

Figure 24: LISA Cluster Map of literacy rates in provinces of Turkey in 2009

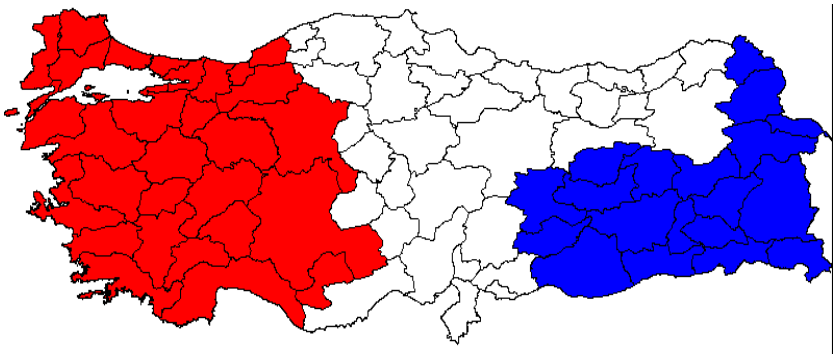

Figure 25 shows province level university degrees in Turkey. Again while west parts of Turkey have high level university degrees, east parts of Turkey have low university degrees figures in 2009. This situation is parallel to literacy rates figures.

Figure 25: LISA Cluster Map of university degrees (%) in 2009

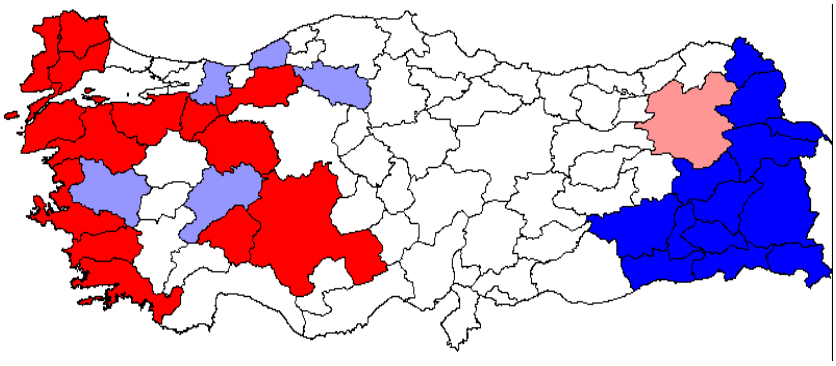
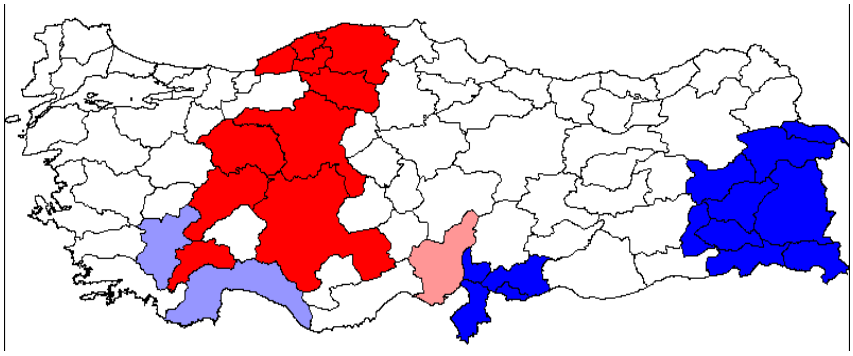

Figure 26 displays numbers of bed (per hundred thousand) in Turkey. Particularly around of Ankara (as Konya, Eskişehir, Afyon, Çankırı, Burdur, Zonguldak, Bartın, Kastamonu) is in High-High area. But blue areas (around of Antakya, G.Antep, Kilis, Osmaniye and around of Hakkari, Şırnak, Van, Bitlik, Siirt, Batman, Ağrı, Iğdır, Muş) are in Low-Low area in cluster map.

Figure 26: LISA Cluster Map of numbers of bed (per hundred thousand) in 2007

CONCLUSIONS

The purpose of this paper has been to perform an analysis of the economic disparities and dualities across 81 Turkish provinces. We have investigated the spatial distribution of our variables. Firstly, our quartile maps have revealed the gap between East and West of Turkey. Secondly our scatter plots display most of the eastern provinces in the Low-Low quadrant and the western ones in the High-High quadrant. Finally, LISA statistics confirm the significant presence of local spatial autocorrelation and highlight spatial heterogeneity in the form of two distinct spatial clusters of high and low values of variables.

This paper present important result on the distribution of growth in provinces of Turkey and its relation with other important indicators of development. Findings shows that powerfulness (or weakness) of per capita GDP levels of provinces parallel to patent applications, automobile numbers, electricity consumption, entrepreneurship, net migration rates, unemployment rates, per capita export and import, literacy rates, university degrees, and bed numbers of per hundred thousand patients in Turkey. Despite East and South Eastern Anatolia provinces obtain high level public investment values; these cities have less level per capita income.

These results confirm the dualistic structure of Turkey's economic geography, as many previous studies had showed. However, our results also show that this form of spatial heterogeneity goes along with the presence of spatial autocorrelation among provinces.

Based on our results, we recommend fighting internal imbalances by promoting investments in education and the training of unemployed in the poorest areas. Besides private sector investment should be attracted to east part of Turkey. We also believe that developing the social and economic conditions in the East should be on the government's priority list so that migration to the West and eventually ethnic terrorism in the East will be reduced to a minimum.

REFERENCES

AKGUNGOR S. (2003) "Exploring Regional Specializations in Turkey's Manufacturing Industry". **Regional Studies Association International Conference**, Pisa, Italy, April 12-15

ANSELIN L (1995) "Local Indicator of Spatial Association – LISA". **Geographical Analysis** 27, pp.93–115

ANSELIN L. (1988) **Spatial Econometrics: Methods and Models**. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht

ANSELIN L., SRIDHARAN S. and GHOLSTON S. (2007) "Using Exploratory Spatial Data Analysis to Leverage Social Indicator Databases: The Discovery of Interesting Patterns". **Social Indicators Research** 82, pp.287–309

ATALIK G. (1990) "Some Effects of Regional Differentiation on Integration in the European Community". **Papers in Regional Science Association**, Vol. 69, pp.11-19

ATES S., ERK N., DIREKCI T. (2000) "Convergence and Growth within GAP (South Eastern Anatolia Project) Region and Overall Turkey's Regions". http://www.econturk.org/sanli8.pdf, **International METU Conference in Economics IV**, September 13-16, Ankara

BALKIR C. (1995) "Less Development Regions and Regional Development Policies in Turkey". **European Urban and Regional Studies**, SAGE Publications, 1995/2; pp.253-264

BERBER M., YAMAK R., ARTAN S. (2000) "Türkiye'de Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997". **9. Ulusal Bölge Bilimi Kongresi** - Bildiri Kitabi: 51-59, Trabzon

ÇELEBIOĞLU F., DALL'ERBA S. (2010) "Spatial Disparities across the Regions of Turkey: An Exploratory Spatial Data Analysis" **The Annals of Regional Science** 45, 379–400

DELIKTAS E., ÖNDER A.Ö. and KARADAG M. (2008) "The Spillover Effects Of Public Capital on the Turkish Private Manufacturing Industries in the Geographical Regions". **The Annals of Regional Science** DOI: 10.1007/s00168-008-0220-4

ELVEREN A.Y., GALBRAITH J.K. (2008) "Pay Inequality in Turkey in the Neo-Liberal Era: 1980-2001". **University of Texas Inequality Project Working Paper No**. 49, April 21

ERTUGAL E. (2005) "Strategies for Regional Development: Challenges Facing Turkey on the Road to EU Membership". **Turkish Policy Quarterly**, Vol: 4, No: 3, Fall

FERIDUN M. and SEZGIN S. (2008) "Regional Underdevelopment and Terrorism: The Case of South Eastern Turkey". **Defense and Peace Economics** 19:3, pp.225-233

GEZICI F., HEWINGS G. (2004) "Regional Convergence and the Economic Performance of Peripheral Areas in Turkey". **RURDS** Vol. 16, No. 2, pp.113-132

KELES R. (1985) "The Effects of External Migration on Regional Development in Turkey". In: **Uneven Development in Southern Europe: Studies Of Accumulation, Class, Migration And The State,** (edited by Ray Hudson and Jim Lewis), London, England, Methuen Publishing, pp.54-75.

KIRDAR M. and SARACOGLU S. (2007) "Migration and Regional Convergence: An Empirical Investigation for Turkey". http://mpra.ub.uni-muenchen.de/2648/, **MPRA Paper** No. 2648

ÖZASLAN M., DINÇER B., and ÖZGÜR H. (2006) "Regional Disparities and Territorial Indicators in Turkey: Socio-Economic Development Index (SEDI)". The Department of Planning and Regional Development, University of Thessaly and the Greek section of ERSA, **46th Congress of the European Regional Science Association (ERSA)**: Enlargment, Southern Europe, and the Mediterranean, Volos, Greece, August 30th – September 3rd

OZTURK I. (2002) "Economic and Social Issues of East And Southeast Turkey: Policy Implications". http://mpra.ub.uni-muenchen.de/1582/, **MPRA Paper** No. 1582

SPO - State Planning Organization, www.spo.gov.tr

TANSEL A., GUNGOR AD (2000) "Provincial Inequalities in School Enrollments in Turkey". **Economic Research Forum Working Paper** No. 2003

TUGIK (Turkish Young Businessmen's Confederation) Report (2008) (prepared by Prof.Mustafa Sonmez) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Gelişimi İçin Çözüm Önerileri. http://www.tugik.org.tr/tuganasayfa.wc

TUİK - Turkish Statistical Institute, www.turkstat.gov.tr

Yöneticilerin Yeniden Yapılanma Sürecinde İnovasyona Bakış Açısı: Kardemir Örneği [†]

Güven MURAT[*] **Halime GÖKTAŞ KULUALP**[**]

Özet: İşletmeler küreselleşen rekabet ortamında değişen durumlara ayak uydurmak ve günümüzde etkisini baskın bir şekilde gösteren ekonomik krize karşı tedbirler almak adına yeniden yapılanmaya ve inovasyona yönelmek zorunda kalmıştır. Bu çalışmada yapılan literatür çalışmaları sonucunda inovasyonun yeniden yapılanma sürecinde etkili bir araç olabileceği kanısına varılmış ve yöneticilere uygulanan anketle yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinde inovasyona bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinde inovasyona bakış açısı "stratejik yönetimin rolü, inovasyon stratejisi, yeniden yapılanma başarı faktörleri, insan kaynakları yönetiminin rolü, inovatif örgüt kültürü ve öğrenen örgüt yapısı" açılarından analiz edilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Yeniden Yapılanma, İnovasyon, Demir-Çelik Sektörü, Kardemir A.Ş.

Managers' Points of View About Innovation at the Restructuring Process: The Case of Kardemir

Abstract: Organizations are forced to run to restructure and innovation in order to adopt changing situations in global competition world and to take preventive measures against the global economic crisis that effects all organizations dominantly in nowadays. At the end of literature studies, innovation is believed to an effective tool for restructuring and with this survey is applied to managers, their point of views about innovation at the restructuring process are displayed in this study. In study, managers' point of views about innovation at the restructuring process is analyzed in terms of the role of strategic management, the strategy of innovation, performance factors of restructuring, the role of human resources, innovative organization culture and learning organization structure.
Keywords: Restructuring, Innovation, Iron and Steel Sector, Kardemir A.Ş.

GİRİŞ

İşletmelerin küreselleşen rekabet ortamına uyum sağlayabilmeleri için değişime ayak uydurmaları gerekmektedir. Çünkü sadece değişimi kabullenen ve örgüt yapılarının gelişimi için sürekli değişim uygulayan işletmeler varlıklarını devam ettirebilmektedir. Artan rekabet ortamında işletmelerin rakipleriyle etkili mücadele etmesi ürünlerini, hizmetlerini ve üretim yöntemlerini sürekli olarak değiştirmeleri ve yenilemeleri ile mümkün olmaktadır. Küreselleşen rekabet tüm örgütlerin yönetim ve üretim anlayışlarında tamamıyla yeniden düşünmeyi gerektirmektedir.

İşletmelerde yapılacak yeniden yapılanma çalışmalarında örgütün bütünsel olarak değişime hazır olması ve çalışanların değişime uyumu büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, yeniden yapılanma sadece günlük süreçlerin geliştirilmesine odaklanmanın yanısıra çalışanların işle ilgili tutum ve davranışları üzerinde de durmalıdır. Yeniden yapılanma işlerin en uygun hangi şekillerde birleştirileceğini, eleneceğini, uygulanacağını ve yenileneceğini bulabilmektir. Bu kadar radikal bir değişim ancak yaratıcılık, inovasyon ve araştırmayla mümkün olacaktır.

Yeniden yapılanma sürecinde inovasyonun etkisini inceleyen bu çalışma, giriş ve sonuç bölümleri hariç iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yeniden yapılanma ve inovasyonun teorik arka planı incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde "Kardemir Yöneticilerinin Yeniden Yapılanma Sürecinde İnovasyona Bakış Açısını İnceleyen Uygulama Çalışması'nı anlatan ampirik çalışmaya yer verilmiştir.

KAVRAMLAR VE TANIMLAR

Yeniden Yapılanma

Konuya ilişkin kaynaklarda, yeniden organize etme, değişim mühendisliği, iş süreçlerinin yeniden yapılandırılması, iş transformansyonu gibi değişik kavramlarla da ifade edilebilen yeniden yapılanma, iş anlayışını temelden değiştirmeyi hedef almaktadır. Yeniden yapılanma, işletmelerin yönetsel-örgütsel yapılarında, iş ve iş süreçlerinde, çevresel boyuttaki ilişkiler bütününde baştan aşağı bir değişim zinciri oluşturan; beraberinde kendine özgü kurallar ve yapılar getiren; en önemlisi, işletme literatürüne "süreç" kavramını tekrar ve çok daha farklı boyutlarla yeniden kazandıran bir yaklaşımdır (Seymen, 2000: 3).

Günümüzde işletmelerin değişen koşullara uyum sağlamak üzere örgütlenmeleri ile ilgili birtakım değişikliklere gitmeleri ve yönetim felsefelerini şu ana kadar alışılagelmişin dışında farklı doğrultulara oturtmaları; değişim mühendisliği, yeniden yapılanma, küçülme, iş süreçlerinin yeniden yapılandırılması, küresel yapı, vb. kavramlarla ifade edilmektedir. Farklı kavramlarla anılmasına karşın tüm bu kavramlarda ortak olan husus; işletmede yeniden yapılanmanın temel nokta olarak seçilmiş olmasıdır (Çetin, 1996: 3).

Hammer ve Champy (1994: 28)'e göre, yeniden yapılanma, mevcut olanı onarmak ya da sadece küçük değişiklikler yaparak temel yapının korunması anlamına gelmemelidir. Yeniden yapılanma, uzun süre önce belirlenmiş iş yapma usullerini bırakarak işletmenin ürün ya da hizmetlerinin yeniden yaratılması ve müşterilere değer sunulması için gereken işlere en başından başlanması şeklinde "işletmeyi yeniden yapılandırmak"tır.

[†] Bu çalışma "Yöneticilerin Yeniden Yapılanma Sürecinde İnovasyona Bakış Açısı: Kardemir Örneği", ZKÜ, SBE İşletme Anabilim Dalı' nda yapılan Yüksek Lisans tezinden derlenmiştir.

[*] Prof. Dr., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
[**] Arş. Grv. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

Bu çalışmada benimsenen "yeniden yapılanma" kavramı, işletmelerin gerek müşteri talepleri gerekse firmalararası rekabet yarışı gibi değişen rekabet koşullarına uyum sağlamak amacıyla örgütsel süreçlerini müşterilerine iyi hizmet sunmak düşüncesiyle daha dinamik, esnek, yaratıcı ve inovatif bir örgüt anlayışı ile etkinlik, performans ve verimlilik artışı sağlayacak şekilde yeniden tasarlamalarını ifade etmektedir.

İnovasyon

İnovasyon, Latince bir sözcük olan "innovatus"tan türemiş; "toplumsal, kültürel ve idari ortamda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması" anlamına gelmektedir. İnovasyon "yeni ve farklı bir sonuç" olarak tanımlanmaktadır. Türkçe'de 'yenilik' ve 'yenilikçilik' gibi sözcüklerle karşılanmaya çalışılsa da, bu sözcükler inovasyonun gerçek anlamını taşımamaktadır. (Elçi, 2006: 1).

İnovasyonun tanımı ile ilgili iki temel farklı yaklaşım literatürde yer edinmiştir. Kimi zaman bir "şey" (bir ürünün bir piyasada veya bölgede ilk defa tanınması) kimi zamanda bir "süreç" (ilk defa yeni bir ürün ortaya çıkarma ve keşif süreci) olarak tanımlanmaktadır (Oğuztürk, 2003: 254). İnovasyon, yeni düşünme biçimleri, "şeyleri" yapmanın yeni yollarını yaratma, onları deneme, insanla ilgili ekonomik ve sosyal aktivitelerde kullanma ve benimseme eylemlerinin biri ya da tümü olarak tanımlanabilir (Fisher, 2001: 210).

Oslo Kılavuzu'nda tanımlandığı şekliyle; inovasyon, işletme içi uygulamalarda, işyeri örgütünde ya da dış ilişkilerde yeni ya da önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal ya da hizmet), süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir örgütsel yöntemin gerçekleştirilmesidir. Bir inovasyon için asgari koşul, ürün, süreç, pazarlama yöntemi ya da örgütsel yöntemin işletme için yeni (ya da önemli derecede iyileştirilmiş) olmasıdır. Bu yenilik, işletmelerin ilk defa geliştirdikleri ve diğer işletme ya da örgütlerinden uyarlamış oldukları ürünler, süreçler ve yöntemleri kapsamaktadır (OECD ve Eurostat, 2006: 50). Yeni ürün, işletmenin mevcut ürünlerinden önemli ölçüde farklılık gösteren özelliklere, tasarım ve kullanımlara sahip yeni bir üretimdir. Önemli derecede iyileştirilmiş ürün ise performansı fazlasıyla genişletilmiş ve arttırılmış üründür (Townsend, 2004: 155).

İnovasyon, bilimsel araştırmadan buluş, geliştirmeye ve ticarileştirmeye kadar yeni bir ürün ya da üretim süreci yaratmadaki tüm faaliyetlerdir. Bilimsel araştırma, belirli bir kullanım alanı düşünülmeden zihinde gelişen yeni bilgi; buluş, prototip model yapımı dahil belirli bir amaca ulaşmak için bilimsel bilginin uygulanması; geliştirme ise nihai ürün ya da sürece doğru, tüketici kullanımına sunulabilmesi için prototipi düzeltmektir. Örneğin; lazer teknolojisinin geliştirilmesi *bilimsel araştırma*, lazer teknolojisinin dişçilikte kullanımını sağlayacak lazer delgisinin yapılması *buluş*, bu lazer delgisinin elle tutulabilir, dişçiler tarafından kullanılabilir hale getirilmesi *buluşun geliştirilmesi* ve bu yeni buluşun dişçilere pazarlanması ise *inovasyondur* (Yılmaz, 2003: 4).

Yaratıcılığın örgütte gün geçtikçe daha fazla önem kazanmasının nedenlerinin başında tüketicilerin istek ve beklentileri gelmektedir. Tüketiciler günlük yaşamlarında sürekli yeni problemlerle karşılaşmakta ve bunlara çözüm beklemektedir. Örgütlerde yaratıcılık ön plana çıkartılarak, birbirinden bağımsız düşünce ya da fikirler bir araya getirilebilir, yepyeni çözümlere ve fikirlere ulaşılabilir. Ayrıca rekabet gün geçtikçe zorlaşmakta, bilginin hızla yayılması sonucu yenilikler çabuk eskitilmekte ve hızla taklit edilebilmektedir. Müşteri talep ve ihtiyaçlarını karşılayarak ve müşteriye yeni alternatifler sunarak talep yaratacak yaratıcı fikir ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır (Bakan, 2004: 8).

Temelden Yeniden Düşünme (İçsel Özümseme)

Yeniden yapılanmayı benimseyen bir işletmede yöneticiler, işletmeleri ve işleyiş tarzları ile ilgili "Yaptığımız işleri neden yapıyoruz? Neden bu şekilde yapıyoruz?" gibi en temel soruları sormak durumundadır (Hammer ve Champy, 1994: 29). Bu temel soruların sorulması, yöneticileri, işlerini yürütme tarzlarının altında yatan, söze dökülmemiş kural ve varsayımları gözden geçirmeye zorlamaktadır. Bu noktada, misyon belirleme büyük önem taşımaktadır. İşletmelerin varlık nedenlerini ortaya koymaları ya da kendilerini ne tür bir işletme olarak görmek istediklerini belirlemeleri "misyon açıklaması" olarak bilinmektedir. Misyon açıklaması, işletmenin kendisini nasıl gördüğünü, hedef pazarını, ne üreteceğini, kullanacağı teknolojiyi, oluşturmak istediği imajı, büyüme ve karlılık konusundaki düşüncelerini ifade eden genel felsefesidir (Koçel, 1998: 74-75).

Öte yandan yeniden yapılanma çalışmalarına başlamadan önce, işletme yönetiminin vizyon geliştirmeye yönelik faaliyetleri de, temelden yeniden düşünmenin diğer bir önemli boyutunu oluşturmaktadır. İleriyi görmek, geleceğe ait tahminler yapmak ve bu tahminlere göre işletmenin ana hedef ve stratejilerini belirlemek olarak tanımlanabilen "vizyon geliştirme", bu anlamda önemli bir adımdır (Göker, 1996: 107).

Dolayısıyla, misyonunu yeni baştan belirleyen ve bu doğrultuda yeni bir vizyon geliştiren bir işletme, yeniden yapılanma tanımlarında da belirtilmiş olduğu gibi, temel görev ve sorumlulukları ile işlevlerini yepyeni bir bakış açısı altında görebilmekte ve yeniden tasarlayabilmektedir (Altındağ, 2005: 5).

Stratejik Önem Taşıyan ve Değer Yaratan Süreçler

Süreç bir ya da birkaç girdinin alınıp bunlardan, müşteri için değer oluşturacak bir çıktının yaratıldığı faaliyetlerin toplamı olarak belirtilmektedir. Burada önemli olan nokta, sürecin dar anlamda örgüt içerisindeki görevlere bağlı kalmadan ve bölüm sınırları içerisine sıkışmadan, gerektiğinde örgüt sınırlarının ötesine geçen bir kavram olduğudur. Yeniden yapılanma siparişin yerine getirilmesi, tedarik, kredi verme ve yeni ürün geliştirme gibi kavramları da kapsamaktadır (Hammer ve Champy, 1994: 32).

Yeniden yapılanmanın ana konusunu süreçler oluşturmakta ve işletmeler yeniden yapılanmada ağırlıklı olarak süreç odaklı bir örgüt yapısı oluşturmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle de geleneksel örgüt yapılarının geçerli olduğu yaklaşımlardan kesin çizgilerle

ayrılmaktadır. Yeniden yapılanmada sürecin içindeki adımlar doğal bir sıra içinde gerçekleştirilmektedir. Uygulama süreçlerinde iş, neyin neyi takip etmesi gerektiği göz önüne alınarak sıralandırılmaktadır (Hammer ve Champy, 1994: 48).

Yeniden Tasarlama

Yeniden yapılanma süreçlerinin pek çok çeşidi vardır ancak önemli olan hangi yeniden yapılanma çeşidinin hangi iş birimi ya da süreç üzerinde uygulanacağına dair doğru karar verilebilmesidir. Buradaki bir diğer özellik, yeniden yapılandırılacak işin örgüt sınırlarının ötesine geçirilmesidir (Hammer ve Champy, 1994:50). Bu geçiş, yeniden yapılanmanın odak konusu olan süreçlerin ve bu süreçlerin destekleyicisi olan sistemlerin, politikaların ve örgütsel yapının, yeniden ve titizlikle tasarlanmasıyla gerçekleştirilir. "Sistemlerin yeniden tasarlanması" denildiğinde, bilgi işlem ve yönetim bilgi sistemlerinden, sosyal ve kültürel sistemlere kadar uzanan bir boyut düşünülmelidir. "Yeniden tasarlanması gereken politikalar" denildiğinde ise, işlerin nasıl yapılacağına ilişkin yürütme ve davranış kuralları ile yönetmelikleri belirleyen işlemler kastedilmektedir. Yeniden tasarlama sürecinde örgütsel yapıların, diğer bir ifadeyle işletme içindeki tüm birimlerin, çalışma gruplarının ve mevcut örgüt şemasına dayanak oluşturulan ilke ve kuralların yeniden tasarımı söz konusu olmaktadır (Seymen, 2000: 8).

İNOVASYON KÜLTÜRÜ

Son yıllarda yaşanan rekabetçi ortamın birçok firmayı ciddi biçimde risk altına soktuğu bilinmektedir. Lider olan işletmelerin dahi ciddi krizler yaşadığı bu ortamda, işletmelerin ürünlerini, süreçlerini ve örgütsel yapılarını sürekli yenilemeleri varlıklarını devam ettirmeleri bakımından çok önemli hale gelmiştir. Gerek mikro, gerekse makro boyutta firmalar ve ülkeler için inovasyon üretme/inovatif olma rekabette başarılı olabilmenin temel unsurları haline gelmiştir. Fakat inovasyon yapabilmenin ve inovatif bir firma olabilmenin kolay bir konu olmadığı, özel şartlara ihtiyaç olduğu da hemen belirtilmesi gereken bir gerçektir. İnovasyonun başarılması son derece güç, her şeyden önce özel bir kültüre ihtiyaç duyulan bir konudur (Akdoğan, 2007: 95).

İnovasyon "işletmenin çevrede meydana gelen değişimlere uyum sağlayabilmesi için örgüt kültürüne değer yaratması" (Pervaiz, 1998:30-31) şeklinde tanımlanmaktadır. İnovasyon bir anlamda, örgüt kültürünün öncüsü olarak algılanmalı, işletmenin iç ve dış çevresindeki sürekli değişimlere uyum sağlayabilmesi için bir avantaj olarak kullanılabilmelidir (Pervaiz, 1998:34).

Yaratıcılık ve inovasyonu belirleyen bir kültürün boyutları aşağıda açıklamaları verilen strateji, yapı, destek mekanizmaları, inovasyonu cesaretlendiren davranışlar ve iletişim olarak sınıflandırılmıştır.

Strateji: İşletmenin misyon ve vizyon tanımlamalarına inovasyonun katılması ile inovasyon stratejisi uygulanmaya başlanmalıdır. İnovasyonu ve kaliteyi vurgulayan açık ve anlaşılır bir vizyon ve misyon tanımı ve bunu hayata geçirmek için olan isteklilik, işletmenin inovatifliğine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Martins ve Terblanche, 2003: 69-73).

Yapı: İnovatif kültürün en önemli parçası esnekliği, özgürlüğü ve takım çalışmasını temel alan bir yapının varlığıdır. Bir örgütte karar alınırken insiyatif kullanabilme, güçlendirilmiş bir personel ve özerklik, özgürlüğün önemli göstergeleri arasındadır. Bu tür bir örgütte koordineli çalışan grup ve ekiplerin varlığı, çok disiplinli çalışmayı mümkün kılan, dolayısıyla işletmede inovasyonu etkileyen bir durumdur. Bu çerçevede, modern yönetimin vurguladığı yatay örgütler inovasyonu kolaylaştıran yapısal düzenlemelerdir (Martins ve Terblanche, 2003: 69-73).

Destek Mekanizmaları: Bir işletmede inovasyon için uygun ortamın oluşturulması ile ilgili davranışlar ve mekanizmaların varlığı örgüt kültürü için çok önemlidir. Paraya, zamana, bilgi teknolojilerine ve yaratıcı insan gücüne sahip bir işletme, bu konuda başarılı olmaya adaydır. Ayrıca, bir işletmede fikirlerin desteklenmesi ve ödül sistemi, bu tür bir kültürün vazgeçilmez parçalarıdır (Martins ve Terblanche, 2003: 69-73).

İnovasyonu Destekleyen Davranışlar: Bir işletmede yapılan hatalara karşı yönetimin tavrı, diğer bir ifadeyle "hata toleransı" inovasyon açısından çok önemlidir. Hataların hoşgörü ile karşılandığı ve hataya öğrenme fırsatı olarak bakılan ortamlarda kültür inovatiflik yolunda teşvik edici olmaktadır. Dengeli bir risk alma kültürü, işletmede bölümler arasında yaşanan rekabet, değişime karşı yönetim ve çalışanların olumlu tutumlarının olması, çatışmayı tolere edebilme ve çözme alışkanlıkları, işletmede kültürü belirleyici boyutlardır (Akdoğan, 2007: 98)

İletişim: Örgüt kültürünün açık ve güvenle desteklenir olması yaratıcılık ve inovasyonu olumlu etkilemektedir. Birbirine güvenen, anlaşmazlığa düşmenin yadırganmadığı ve hatta teşvik edildiği çatışma ve açmazların kabul edildiği, daha da önemlisi personelin duygusal olarak kendini emniyette hissettiği bir işletmede açık iletişim var demektir (Akdoğan, 2007: 99).

Örgüt kültürünün yapısı, aynı zamanda işletmenin inovasyon anlayışını da belirleyebilmektedir (Pervaiz, 1998:34). Kültür bileşenleri dikkate alınarak, insan ilişkilerine önem veren, açık ve anlaşılır bir yöneticiye sahip olan, eleştiriye açık olan ve özeleştiri de yapabilen, geçmişten ders çıkararak geleceğe odaklanan, risk almaktan korkmayan, eşitlikçi bir yapı gösteren, bireysel gelişime önem veren ve ekip çalışmasını da geliştiren bir örgütün inovasyonu bir kültür haline getirdiği ya da inovasyonu bir kültür olarak yaşadığı söylenebilir.

İnovasyon firmanın başarısı için anahtar bir faktördür ve değişimlerle baş etme konusunda ise firmanın inovasyon kültürünün önemli bir rolü vardır. Firmanın inovasyon kültürü elverişlilik gösteriyorsa değişimlere tepki verme zamanı kısa olacaktır ve böylece değişim sürecinden kazançlı çıkılacaktır. Tersine eğer bu zaman uzun olursa inovasyon sürecinin yararlılığından ve problem çözme sürecinin başarısından bahsetmek sözkonusu olmayacaktır. Zamanında tepki gösterilememiş olması da beraberinde kaynak israfını

getirecektir. İnovasyon kültürünün yaratılmasında tüm çalışan ve yönetimin birlikte yer alması firmanın tamamında inovasyonun yararlılığının hissedilmesini sağlayacaktır. Firma sorunlarını gizlemek yerine onları analiz edip tanımlıyorsa inovasyona uyumu o derece kolay olacaktır (Cannarella ve Piccioni, 2003).

İNOVASYON STRATEJİSİ

Bir firma için inovasyon, artan satışlarla ve pazar payıyla, geliştirilmiş ve iyileştirilmiş dağıtım performansıyla ve yükselen satış gelirleriyle portföyündeki yeni ürünlerin artan sayısıyla kazancın artması; yeni ürünlerin pazara çıkma sürelerindeki kısalma, artan üretkenlik/üretim, dağıtımdaki süre azalması, kaynakların ve zamanın daha iyi kullanılmasıyla maliyetlerin azalması anlamına gelmektedir (Esim, 2009:133). Bu nedenle inovasyona kurumsal stratejinin en önemli parçasını oluşturan ve sürekliliği olan bir faaliyet olarak yaklaşılmalıdır.

Shen ve diğerleri (2009), lojistik firmalardaki inovasyon yönetimini sistem perspektifi açısından incelemiştir. Lojistik firmalardaki inovasyon faaliyetlerini karmaşık bir yapı olmaktan kurtarmak için 6 unsurdan oluşan bir model geliştirmiştir. Bu elementlerin örgüt içine dağılımı örgüt gücünü etkilemekte bu durum ise inovasyon başarısını artırmaktadır. Oluşturulan modele göre, inovasyon sistemine giriş beşlisi, stratejik inovasyon etrafında toplanan örgütsel inovasyon, süreç inovasyonu, kültürel inovasyon, pazarlama inovasyonu ve ürün inovasyonudur.

İnovasyona yönelme esasında sürekli değişen kurallara uyum sağlayabilmek ve rakipleri saf dışı bırakarak rekabet edebilmektir. Müşteri memnuniyet ve sadakatini sağlayan başarılı inovasyon sonuçları yerini tekrar satın alma, satın alınan ürünle ilgili yan hizmetleri de alma ve diğer müşterilere de tavsiye etme şekline dönüşmektedir (International Trade Forum, 2000: 23). İnovasyonun değişen şartlara uyum zorunluluğu getirmesi ise inovasyonun güçlü bir stratejik yönetim aracı olduğunun kanıtı olarak gösterilebilir.

İnovasyonun gücünden (Şekil 1) yararlanarak örgütlerine sürekli başarı getirmek isteyen işletmeler için tek yol inovasyon düşüncesini geliştirmek ve inovasyonu teşvik etmektir. Şekil 1'de görüldüğü üzere inovasyonun rekabete, insanlara, müşteriye ve işletmeye çok sayıda yararı bulunmaktadır. İşletmeler artan rekabete karşı direnmek, farklılık yaratarak müşterilerinin ilgisini çekmek ve yaratıcı çalışanlarla inovatif bir işletme olmak için inovasyon yapmak zorundadır.

Şekil 1: İnovasyonun Gücü

Kaynak: Hasan K. Güleş ve Hasan Bülbül (2004); "Toplam Kalite Yönetiminin İşletmelerde Yenilik Çalışmalarına Katkıları", *G.Ü., İ.İ.B.F Dergisi*, 1/2004, s. 118.

Bir işletmenin var olabilmek için pazarda süregelen kıyasıya rekabet savaşını kazanması gerekmektedir. Bunun için sahip olunması gereken en önemli silah iyi hazırlanmış, özümsenmiş ve başarıyla uygulanan bir stratejidir. Kurumsal bir strateji işletmenin sürdürülebilir rekabet avantajının kaynağının ne olduğu, bu rekabet avantajını koruyabilmek için pazarda nasıl konumlanması gerektiği ve stratejik önceliklerinin neler olduğu sorularına cevap vermelidir. Bir işletmede inovasyon faaliyetlerinin başarısı, işletmenin inovasyon stratejisinin kurumsal stratejisi ile bütünleşmiş olmasına bağlıdır. İnovasyon stratejisinin geliştirilebilmesi için;

- İşletmede çalışanların ihtiyaç ve beklentilerinin iyi anlaşılması,
- İş yapılan pazarın tanınması,
- Paydaşlar ve onların beklentilerinin bilinmesi,
- Pazarın, paydaşların ve çalışanların ihtiyaçlarının bir vizyon etrafında birleştirilmesi,
- Belirlenen vizyonun herkes tarafından "paylaşılan" bir vizyon olmasının sağlanması,
- İşletmenin hedeflerinin, misyonunun ve stratejik planının hazırlanması gerekmektedir (Kobifinans, 2008).

Avşar (2006), çalışmasında stratejik açıdan yeni ürün geliştirmenin rekabet avantajı yaratmadaki rolünü araştırmıştır. Bu amaçla 2001 yılında yeniden yapılanma kararı alarak birçok farklı gıda kategorisinde ürün pazara sunan Tukaş'ın 389 tüketicisine anket çalışması uygulanmıştır. Böylece Tukaş' ın yeni ürün geliştirme stratejilerinin tüketiciler tarafından nasıl algılandığı belirlenmeye çalışılmıştır. Anket verilerinin analiz sonuçlarına göre Tukaş modern ve inovatif bir firma olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle tüketiciler tarafından tercih edilmiştir. İşletmenin sürekli yeni ürünler çıkarması ve ürünlerinde yaptığı farklılaştırma ve yeniliklerle rakiplerine üstünlük sağlaması tüketicilerin tercih nedenlerinin önemli bir oranını oluşturmaktadır. Ürün çeşidinin fazla olması ve yenilikleri ilk uygulayan işletme olması göreceli olarak satınalma kararına daha az etkide bulunmaktadır.

Gökmen (2006), çalışmasında yeniden yapılanma ve küçülmeyi durumsallık yaklaşımının bir gereği olarak ele almıştır. İşletmelerin değişen rekabet koşullarında maliyetlerini düşürmeleri, uzmanlaşmaları, esnek bir yapıya ulaşmaları, karlılıklarını artırmaları ve güçlenmeleri gerekmektedir. Tüm bunlar için ise yeniden yapılanma ve küçülmeleri şarttır. Çalışma kapsamında mobilya ve inşaat olmak üzere iki temel faaliyet kolu bulunan Ankara merkezli Zirve Mobilya ve İnşaat Taahhüt AO'da yöneticilerle söyleşi niteliğinde işletmeyi yeniden yapılanma ve küçülmeye götüren ve yönetim inovasyonu yapmalarını gerektiren nedenler incelenmiştir. Bu nedenler içerisinde hantal hiyerarşik örgüt yapısı, gereksiz örgüt kademelerinin ve mevkilerin ayıklanması, sağlıksız büyüme sonucu kaynak israfının önlenmek istenmesi ve istenildiği kadar kar etmeyen işletme kollarının tasfiye edilmesi gibi nedenler yer almaktadır.

İnovasyon stratejisi, işletme stratejisinde açıkça anlatılmalıdır. İşletme stratejisinde işletmeyi diğer işletmelerden ayıran inovasyona dair farklılaşmış ve onu ön plana çıkaran yönlerine yer verilmelidir. İnovasyonu uygulamak bir ekip işidir. Bu nedenle, inovasyon stratejisi örgütün tüm birimleri arasında sinerji yaratacak şekilde tasarlanmalıdır.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma özelleştirme sonrası Kardemir A.Ş.'inde yeniden yapılanma sürecinde yöneticilerin inovasyona bakış açısını etkileyen faktörlerin neler olduğunu ve bu faktörlerin yöneticilerin inovasyona bakış açısını etkileme düzeylerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Kardemir A.Ş.'inde yönetici konumunda çalışanlardan oluşmaktadır. İşletmedeki yönetici sayısı 169'dur. Çalışmanın örneklemi ise 107 yöneticiden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında yöneticilere uygulanmak üzere bırakılan anket formlarından 107'sinin geri dönüşü sağlanmıştır. Anket formlarının geri dönüş oranı %82,30 olarak belirlenmiştir. 107 olarak belirlenen örneklemin ana kütleye (169) oranı ise %63,3 olarak tespit edilmiştir.

Anket Sorularının Hazırlanması ve Anketin Uygulanması

Townsend (2004), çalışmasında inovasyonun varlık nedenini daha çok yönetim kavramları aracılığı ile açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmadan hareketle bu araştırmada da yeniden yapılanmada inovasyonu etkileyen faktörler kapalı uçlu sorular şeklinde ve yerli ve yabancı literatürden de edinilen bilgiler ışığında hazırlanan anket eşliğinde yönetimsel kavramlar açısından incelenmiştir.

Değerlendirme ölçeği olarak metrik ölçek türlerinden beşli Likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte 1 "Kesinlikle katılmıyorum", 2 "Katılmıyorum", 3 "Kararsızım", 4 "Katılıyorum", 5 "Kesinlikle katılıyorum" ifadelerini temsil etmektedir. Ankette katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, kurum içi pozisyon, kurum içi hizmet süresi ve kurum içi yöneticilik görev süresinden oluşan demografik bilgilere de yer verilmiştir. Ayrıca, ankette yöneticilerin örgüt yapısına ilişkin özdeğerlendirmelerini içeren sorular da bulunmaktadır.

Anketin bağımsız değişken sorularının anlamlılık testine tabi tutulması sonucu Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,913 olarak belirlenmiştir. Anketin bağımlı değişken sorularının anlamlılık testine tabi tutulması sonucunda ise Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,859 olarak belirlenmiştir. Alpha değeri 0 ile 1 arasında değerler almakta ve kabul edilebilir bir Alpha değerinin en az 0,7 olması beklenmektedir (Altunışık vd., 2005: 116).

Araştırmanın Hipotezleri

Yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinde inovasyona bakış açısını belirlemek üzere toplamda 6 adet hipotez geliştirilmiştir. Hipotezler, yapılan literatür araştırması sonucunda inovasyonu etkilediği düşünülen ve yeniden yapılanma sürecine de yansıyan önemli sayılacak yönetim kalemlerinden oluşmaktadır. Hazırlanan anket formu aracılığıyla edinilen verilerin değerlendirilmesi regresyon analizi yapılarak test edilmiştir.

Hipotezler sırasıyla şu şekildedir:
H1: Yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinde inovasyona bakış açısını "inovatif örgüt kültürü" faktörü olumlu etkilemektedir.
H2: Yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinde inovasyona bakış açısını "öğrenen örgüt yapısı" faktörü olumlu etkilemektedir.
H3: Yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinde inovasyona bakış açısını "insan kaynakları yönetiminin rolü" faktörü olumlu etkilemektedir.
H4: Yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinde inovasyona bakış açısını "yeniden yapılanma başarı faktörleri" olumlu etkilemektedir.
H5: Yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinde inovasyona bakış açısını "stratejik yönetimin rolü" olumlu etkilemektedir.
H6: Yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinde inovasyona bakış açısını "inovasyon stratejisi" faktörü olumlu etkilemektedir.

Araştırmanının Sınırlılıkları

İnovasyona yönelik bu çalışma demir çelik sektöründe faaliyet gösteren Kardemir A.Ş.'nde Aralık 2008 tarihi itibariyle hizmet veren yöneticilere uygulanmıştır. Araştırmanın genelde demir çelik sektöründe gerçekleştirilmesinin nedeni, küreselleşen dünya ortamında rekabetin hızla arttığı günümüz koşullarında bu sektörde stratejik işbirlikleri ve bütünleşme faaliyetlerinin artmasıyla birlikte tüm dünya firmalarının hızlı bir değişim ve yeniden yapılanma sürecine girmesidir. Özelde Kardemir A.Ş'nde gerçekleştirilmesinin nedeni ise, bu işletmenin Türkiye' nin ilk büyük sanayi kuruluşlarından biri olması, ağır sanayinin gelişmesine ve demir çelik sektörünün gelişmesine öncülük etmesi, özelleştirme sonucunda çalışanları tarafından satın alınan zarar eden bir işletmenin kar elde

eden bir işletme konumuna nasıl getirildiğini ve bu süreçte yeniden yapılanma ve inovasyon çalışmalarının etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır.

Anketin yöneticilere uygulanma nedeni, inovasyonla gelen değişimleri gözlemleyerek inovasyonun yeniden yapılanma sürecinde etkili bir faktör olup olmadığına dair karar verme yetkilerine sahip olmasıdır.

Araştırmada Kullanılan Yöntem ve TekniklerAraştırma ile ilgili veri toplamak için "anket tekniği" tercih edilmiştir. Araştırmanın istatistiksel analizi "faktör analizi" ve buna bağlı olarak yapılan "regresyon analizi"yle gerçekleştirilmiştir. Faktör analizi sonucu elde edilen faktörler arasındaki ilişkinin ortaya konulabilmesi amacıyla belirlenen faktörler "regresyon analizi" ne tabi tutulmuştur. Faktör analizi olarak "temel eksen faktörü" seçilirken regresyon analizi olarak "doğrusal regresyon analizi" uygulanmıştır. Bu amaçla verilerin analizinde "SPSS 15.0 for Windows" istatistik paket programı kullanılmıştır.

ÇALIŞMANIN BULGULARI

Örneklemin Demografik ve Mesleki Değişkenlere Göre Dağılımı

Ankete katılan yöneticilerin %12,1'i bayan ve %87,9'u erkektir. Yöneticilerin yaş dağılımı incelendiğinde %49,5'lik bir oranla 31-40 yaş grubunun ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada %32,7 oranla 21-30 yaş grubu ve üçüncü sırada %5,6'lık oranla 51-60 yaş grubu yer almaktadır. Bu rakamlar Kardemir A.Ş'nin genç bir yönetici yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Ankete katılan yöneticilerin %0,9'u lise/meslek lisesi, %92,5'i lisans, %5,6'sı yüksek lisans ve %0,9'u doktora düzeyinde eğitime sahiptir.

Katılımcıların mezun olduğu fakülte durumu değişkenine göre dağılımı incelendiğinde ankete katılan yöneticilerin %89,7'sinin mühendislik, %2,8'inin iktisadi ve idari bilimler ve %1,9'unun ise diğer fakültelerden mezun olduğu görülmektedir. Yöneticilerin %5,6'sı bu soruya yanıt vermediği için kayıp gözlem olarak kabul edilmiştir.

Ankete katılanların büyük çoğunluğu olan %72'lik kısmını mühendis yöneticiler oluşturmaktadır. Bu dağılımı %12,1'lik oranla müdür/müdür yardımcısı konumundaki yöneticiler takip etmektedir. Üst düzey yöneticilerin oranı %0,9, bölüm yöneticilerinin oranı %0,9 ve diğer konumdaki yöneticilerin oranı %3,7'dir. Ayrıca, kayıp gözlem oranı da %0,9'dur.

Katılımcıların kurum içi hizmet süresi değişkenine göre dağılımı incelendiğinde ankete katılanların %43,9'unun 5 yıl ve altında, %28'inin 6-10 yıl, %19,6' sının 11-15 yıl, %1,9'unun 16-20 yıl ve %6,5'inin 21 yıl ve üzerinde Kardemir A.Ş.'de hizmet verdiği gözlenmektedir.

Katılımcıların %43'ü 5 yıl ve altı, %37,4'ü 6-10 yıl, %10,3'ü 11-15 yıl, %1,9'u 16-20 yıl ve yine %1,9'u 21 yıl ve üzerinde Kardemir A.Ş.'de yönetici olarak görev yapmaktadır. Yöneticilerin %5,6'sı bu soruya yanıt vermediği için kayıp gözlem olarak değerlendirilmiştir.

Demografik değişkenlerle faktör analizi sonrasında oluşturulan faktörlerin regresyon analizine tabi tutulması sonucunda anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır. Demografik bilgilerden oluşan veri seti araştırma analizi kapsamına dahil edilmemiştir. Bu nedenle, çalışma içerisinde sadece demografik değişkenlere ait bilgiler verilmiştir.

Faktör Analizi Sonuçları

Veri setinin faktör analizi için uygunluğu korelasyon matrisi ile test edilmiş ve toplam değişken sayısının en az %20'si ile %30 korelasyona sahip olmayan (Murat ve Çevik, 2008: 10) değişkenler analiz dışında tutulmuştur. Korelasyon matrisinden sonra veri setinin faktör analizine uygunluğu Barlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılarak ölçülmüştür. KMO ve Barlett testleri sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Barlett ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Testlerinin Sonuçları

Test		**Değer**
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		0,881
Barlett	Ki-Kare İstatistiği	1374,514
	Anlamlılık Değeri	0,000

Tablo 1'e göre faktör analizine tabi tutulacak veri setinin anlamlılık değerinin %5'ten küçük olduğu saptanmış ve verilerin faktör analizine uygunluğu ispat edilmiştir.

KMO testine göre KMO değeri herhangi bir değişkenin diğer değişkenler tarafından hatasız tahmin edilmesi halinde 1'e eşit olmaktadır (Albayrak, 2006: 131). Bu nedenle KMO oranı 1'e ne kadar yakınsa hata payı o kadar düşmekte ve analizin uygunluğu o kadar yükselmektedir. Faktör analizine tabi tutulacak veri setinin KMO oranı Tablo 1'de görüldüğü üzere 0,881 çıkmıştır. Bu değer veri setinin faktör analizi için uygunluğunu göstermektedir.

Faktör türetmede literatürde yaygın olarak kullanılan yöntem varyansa katılma yüzdesi 1'den büyük olan faktörlerin dikkate alınmasıdır. Bununla birlikte, türetilen faktörlerin toplam değişkenliğin belirli bir yüzdesini açıklama yeteneğine sahip olması ve

yorumlanabilirlik açısından uygun olması da gerekmektedir (Murat ve Çevik, 2008: 11). Tablo 2'deki sonuçlara göre varyansa katılma yüzdesi 1'den büyük olan altı tane faktör elde edilmiş ve bu altı faktörün toplam varyansın %64,41'ini açıklama yeteneğine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 2: Açıklanan Toplam Varyans

	Başlangıç Özdeğerleri			Türetilen Kareli Ağırlıklar Toplamı			Çevrilmiş Kareli Ağırlıklar Toplamı		
Faktör	**Toplam**	**Varyans (%)**	**Kümülatif (%)**	**Toplam**	**Varyans (%)**	**Kümülatif (%)**	**Toplam**	**Varyans (%)**	**Kümülatif (%)**
1	9,873	37,972	37,972	9,452	36,353	36,353	3,191	12,272	12,272
2	2,035	7,827	45,799	1,652	6,353	42,707	2,453	9,433	21,705
3	1,312	5,045	50,844	,863	3,317	46,024	2,341	9,005	30,710
4	1,246	4,793	55,637	,743	2,857	48,881	2,319	8,918	39,627
5	1,205	4,634	60,270	,702	2,699	51,580	2,216	8,524	48,151
6	**1,076**	4,140	**64,410**	,630	2,421	54,001	1,521	5,850	54,001
7	,896	3,448	67,859						
8	,877	3,375	71,233						
9	,836	3,217	74,450						
10	,751	2,889	77,339						
11	,746	2,871	80,209						
12	,637	2,448	82,658						
13	,585	2,248	84,906						
.									
.									
.									
26	,128	0,494	100,000						

Faktör matrisi ile değişkenlerin, aynı anda birden fazla faktörle korelasyonunun olması nedeniyle faktörlerin isimlendirilmesi oldukça zorlaşmaktadır (Altunışık, 2005: 226). Bu nedenle, faktör isimleri faktör matrisinin döndürülmesi ya da rotasyonu yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada faktör döndürme yöntemlerinden olan varimax tekniğinin kullanılması uygun görülmüştür. Varimax tekniği sonucunda elde edilen döndürülmüş faktör matrisi Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Varimax Tekniğiyle Döndürülmüş Faktör Matrisi

	Faktör					
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
S20	,192	,223	-,010	,132	**,793**	,206
S21	,061	,057	,080	,192	**,802**	,266
S49	,105	,266	,178	-,018	**,481**	,037
S27	**,504**	,177	,294	,484	,230	,083
S29	**,521**	,206	,205	,119	,242	,059
S30	**,604**	,199	,280	,276	,080	,244
S31	**,683**	,067	,236	,367	,056	,333
S32	**,571**	,325	,155	,169	,051	,010
S36	**,513**	,409	,203	,028	,267	,153
S33	,225	**,402**	,080	,182	,111	,239
S34	,136	**,534**	,192	,422	,325	,073
S35	,298	**,365**	,213	,197	,149	-,074
S51	,235	**,474**	,118	,079	,220	,429
S52	,348	**,531**	,308	,068	,127	,364
S53	,149	**,608**	,058	,166	,191	,105
S37	,102	,217	**,551**	,341	,225	-,074
S39	,185	,202	**,517**	,265	,173	,366
S40	,189	,085	**,513**	,333	-,003	,055
S42	,400	,292	**,597**	,073	-,001	-,100
S23	,195	,015	**,536**	,027	,086	,198

S26	,459	,007	,288	**,673**	,132	,153
S28	,414	,266	,247	**,531**	,093	-,055
S43	-,063	-,191	-,058	**-,466**	-,075	-,203
S50	,240	,399	,283	**,458**	,063	,304
S24	,340	,162	,260	,043	,340	**,478**
S46	-,012	-,096	-7,59E-005	-,137	-,194	**-,475**

Döndürülmüş faktör matrisi esas alınarak aynı faktöre dahil olan en yüksek ağırlıklı değişkenler belirlenmiş ve faktörler oluşturulmaya başlanmıştır.
Varimax tekniğiyle döndürülmüş faktör matrisine göre değişkenlerin isimlendirilmesi yapılmıştır.

Tablo 4: Faktör İsimleri

Faktör	**Faktör İçindeki Değişkenler**						**Faktör İsmi**
1	S27	S29	S30	S31	S32	S36	İnovasyoncu Örgüt Kültürü
2	S33	S34	S35	S51	S52	S53	Öğrenen Örgüt Yapısı
3	S37	S39	S40	S42	S23		İnsan Kaynakları Yönetiminin Rolü
4	S26	S28	S43	S50			Yeniden Yapılanma Başarı Faktörleri
5	S20	S21	S49				Stratejik Yönetimin Rolü
6	S24	S46					İnovasyon Stratejisi

Faktörlerin İçerikleri	
Faktör	
1	**S27.**Dış çevredeki değişime uyum gösterme çalışmaları, **S29.**Çalışanların çalışma süreçlerinde risk alabilmesi, **S30.**Yenilik yapmak isteyen departmanlara istenilen maddi ve manevi desteğin sağlanması, **S31.**Çalışanların yeniliğe bakış açılarına önem verilmesi, **S32.**Değişimlerin çalışanlar tarafından çok çabuk benimsenebilmesi, **S36.**Çalışanların firmanın yeni hedefleriyle ilgili olan yeni bilgileri özümseyebilmesi.
2	**S33.**Hata yapan personelin iş süreçlerini gözlemlemesinin ve hatasını öğrenerek düzeltmesinin sağlanması, **S34.**Dışsal kaynaklardan (danışmanlar, müşteriler, eğitim firmaları gibi) sağlanan tecrübe ve fikirlerin, firmanın öğrenmesi için faydalı bir araç olarak kabul edilmesi, **S35.**Personelin geçmişten gelen iş bilgi ve uygulamaları okuyarak öğrenmesini sağlayan bir arşivin varlığı, **S51.**Öğrenen bir örgüt olma adına bir bütün olarak köklü bir kurum kültürüne sahip olma, **S52.**İşletme yöneticilerinin güçlendirilmiş liderlik anlayışının öğrenen bir örgüt olmaya katkı sağlaması, **S53.**Çalışanların takım halinde çalışma ve öğrenme yeteneğine sahip olması.
3	**S37.**Personelin yeni ürün üretimine uyum sürecini işletme içi kurs ve seminerlerle destekleme, **S39.**Çalışanların işletmenin kullanabileceği yeni fikirler, programlar veya faaliyetler hakkında yönetime sunacağı önerilerinin dinlenmesi, **S40.**Başarılı personelleri ödüllendirmek amacıyla (ücretlerin iyileştirilmesi, prim sistemi gibi) değişik yöntemler uygulanması, **S42.**İşletmenin yöneticilerini geliştirmek amacıyla onları her yıl yeterli sayıda bağlı oldukları alanla ilgili konferans, seminer, toplantı ve kurslara göndermesi, **S23.**Üst yöneticilerin yeni gelişmelerden haberdar olması, eğitimi ve geliştirilmesi amacıyla onların ulusal veya uluslararası fuarlara katılımının sağlanması.
4	**S26.**Çalışanlara yaratıcılıklarını gösterebilecekleri imkânlar verilmesi, **S28.**Çalışanların bireysel gelişimlerine imkan sağlanması, **S43**.Yeni ürün tasarımında örgüt yapısının gelenekselliğinden kaynaklı engellerin ortadan kaldırılması, **S50.**Çalışanlarla etkin bir iletişim içerisinde olunması.
5	**S20.**İnovasyonun, işletmenin iç ve dış çevresini tanıyarak çevresine uyum sağlamasına ve geleceğini daha iyi görmesine yardımcı olması, **S21.**İnovasyonun, işletmenin uzun dönemli temel amaçları arasında yer alması, **S49.**İşletmenin faaliyetlerini gerçekleştirirken müşteri odaklı düşünmeye özen göstermesi.
6	**S24.**İşletmenin "yenilikçilik" kavramını misyon edinmek ve gelecekte de vizyonu haline getirme çabaları, **S46.**İnovasyonu sürekli olarak uygulayabilmek için çalışanların inovasyona gösterdikleri tepkiyi azaltıcı faaliyetler yürütmesi.

Faktör yükü %30' dan büyük olan değişkenler ve bu değişkenlere verilen faktör isimleriyle değişkenlerin içerikleri Tablo 4'te yer almaktadır.

Regresyon Analizi ve Hipotez Testleri

Modele ilişkin hipotezlerin regresyon analizi yapılmış olup, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu amaçla yöneticilerin inovasyona bakış açısı ortalama değer olarak hesaplanmış ve bu değerler bağımlı değişken olarak alınmıştır.[1] Faktör analizinden elde edilen sonuçlar ise bağımsız değişkenler olarak ele alınarak model kurulmuş ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında regresyon modelinin (Tablo 5) bir bütün olarak anlamlı (F=40,586, Sig<0,05) ve faktörlerin yöneticilerin inovasyona bakış açısını açıklama gücünün %70 olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinin başarısında inovasyona bakış açısındaki değişimin %70'i elde edilen altı faktör ile açıklanabilmektedir. Dolayısı ile bulgular H1, H2, H3, H4, H5 ve H6 olmak üzere kurulan 6 hipotezi de destekler niteliktedir.

Tablo 5: Faktörlerin Yöneticilerin İnovasyona Bakış Açısı Üzerindeki Etkileri

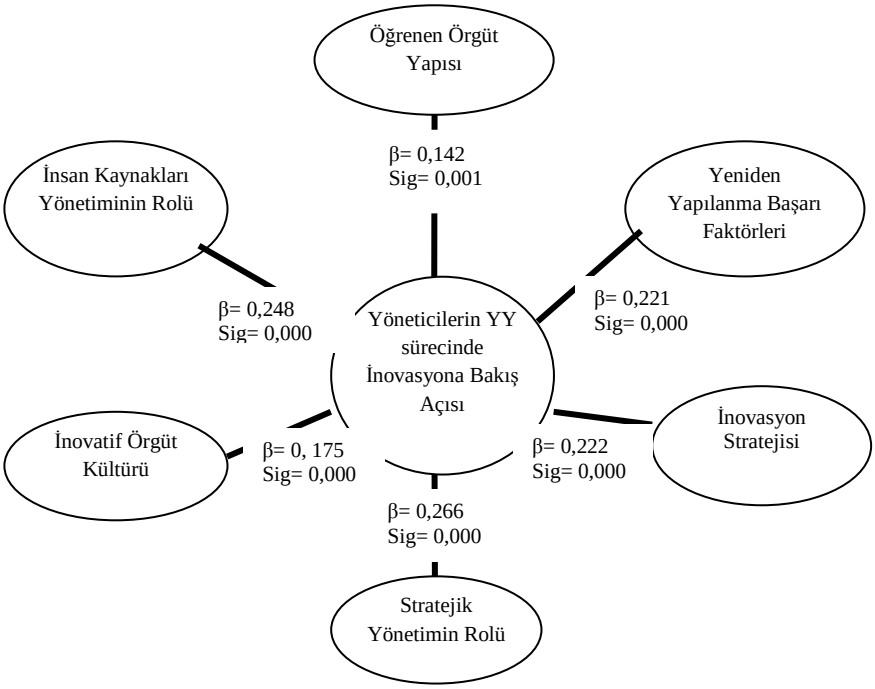
Bağımsız Değişkenler	**Katsayı**	**Standart Hata**	**Anlamlılık Değeri**	**VIF**
İnovatif Örgüt Kültürü	,175	,038	,000	1,033
Öğrenen Örgüt Yapısı	,142	,041	,001	1,036
İnsan Kaynakları Yönetiminin Rolü	,248	,040	,000	1,046
Yeniden Yapılanma Başarı Faktörleri	,221	,038	,000	1,024
Stratejik Yönetimin Rolü	,266	,036	,000	1,048
İnovasyon Stratejisi	,222	,043	,000	1,038
Bağımlı Değişken: Yöneticilerin İnovasyona Bakış Açısı Düz R^2=0,702 F-ist.=40,586 D-W d-ist.=1,680 Anova Sig.=0,000				

Regresyon analizi sonucunda elde edilen tüm faktörlerin yöneticilerin inovasyona bakış açısı üzerindeki etkisinin pozitif ve %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 2'de ise faktörlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini ve anlamlılık derecelerini veren teorik model yer almaktadır. Bu şekle göre, "stratejik yönetimin rolü" bağımsız değişkeni 0,266'lık katsayı değeri ile bağımlı değişkeni açıklayıcılık şiddeti bakımından en yüksek dereceye sahip değişken olmuştur. "Öğrenen örgüt yapısı" bağımsız değişkeni ise 0,142'lik katsayı değeri ile bağımlı değişkeni açıklayıcılık şiddeti bakımından en düşük dereceye sahiptir.

[1] Yöneticilerin inovasyona bakış açısı ankette yer alan bu amaçla yöneticilere yöneltilmiş 12 genel sorunun ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

Şekil 2: Faktörlerin Bağımlı Değişken Üzerindeki Etkilerini ve Anlamlılık Derecelerini Veren Teorik Model

Özdeğerlendirme Sorularına Ait Bulgular

Anketin son kısmında yöneticilere örgüt yapılarının değişimi ile ilgili 4 adet özdeğerlendirme sorusu yöneltilmiştir. Yöneticilerin bu sorulara katılım oranları aşağıda yer almaktadır.

"İşletmemizde bilgi teknolojilerinin kullanımı ile örgüt yapısının daha az kademeden oluşan bir yapıya dönüşmesi gerekir" önermesine yöneticilerin %37,4'ü (40 yönetici) "katılıyorum" seçeneğini işaretlemekte iken %33,6'sı (36) yönetici "katılmıyorum" seçeneğini işaretlemiştir.

"İşletmede yeni fikirlerin geliştirilip, yeni uygulamalara dönüştürülmesi için bir Ar-Ge Bölümü kurulmasına ihtiyacımız vardır" önermesine yöneticilerin %45,8'i (49 yönetici) "katılıyorum" derken %36,4'ü (39 yönetici) "kesinlikle katılıyorum" demektedir.

"İşletmemiz örgüt yapısının (dikey ve yatay görev gruplarının yakın iletişimine yer veren) daha yalın bir yapıya dönüşmesi gerekir" önermesine yöneticilerin %41,1'i (44 yönetici) "katılıyorum" seçeneğini işaretlemiştir.

"İşletmemizin performansı ve bilgiyi dikkate alan, yeniliklere açık örgütsel çalışmaya uygun yönetsel sistemlere dönüşmesi gerekir" önermesine yöneticilerin %62,6'sı (67 yönetici) "katılıyorum" seçeneğini uygun görmüştür.

Kardemir A.Ş. yöneticileri örgütlerine yönelik özeleştiri yapabilme yeteneğine sahiptir. Yöneticilerin bilgi teknolojilerinin kullanılması ile daha az kademeden oluşan ve daha yalın bir örgüt yapısı oluşturulması, performansı ve bilgiyi dikkate alan, yenilikleri benimseyebilen bir sistem kurulması ve yeni fikirlerin geliştirilip, yeni uygulamalara dönüştürülmesi için bir Ar-Ge Bölümü kurulmasına olan ihtiyaçlarını bildirmişlerdir.

SONUÇ

Analiz sonucunda elde edilen veriler araştırma için geliştirilen toplam 6 adet hipotezin tamamını destekler niteliktedir. Bir başka ifadeyle, oluşturulan faktörlerin tümü yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinde inovasyona bakış açısını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkileyen değişkenlerdir. Yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinde inovasyona bakış açısını etkileyen faktörler; inovatif örgüt kültürü, öğrenen örgüt yapısı, insan kaynakları yönetiminin rolü, yeniden yapılanma başarı faktörleri, stratejik yönetimin rolü ve inovasyon stratejisi olmak üzere toplamda 6 adet değişken olarak tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmada araştırmaya konu olan işletmede yöneticilerin yeniden yapılanma sürecinde inovasyona bakış açıları değerlendirilmiştir. Yöneticilerin bakış açısı yeniden yapılanma sürecinde inovasyonu etkileyen faktörleri belirlemek suretiyle sonuçlandırılmıştır. Bu sonuca dayanarak yeniden yapılanmakta olan işletmelerin uygulayacağı inovasyonda öncelikli olarak hangi unsurları değiştirmeleri ya da geliştirmeleri gerektiği konusunda önerilerde bulunulmuştur.

İşletmelerin yeniden yapılanma ve inovasyon girişimlerinde başarı sağlayabilmeleri için çalışma sonucunda tespit edilen "stratejik yönetimin rolü, inovasyon stratejisi, yeniden yapılanma başarı faktörleri, insan kaynakları yönetiminin rolü, inovatif örgüt kültürü ve öğrenen örgüt yapısı" faktörlerine önem vermeleri ve öncelikle bu faktörleri geliştirmeyi amaç edinmeleri gerekmektedir. Yöneticiler tarafından yeni gelişmekte olan yönetim teknikleri takip edilmeli ve değişimden korkmadan bu teknikler işletmenin tüm fonksiyonlarında uygulanmalıdır.

Bu çalışma ile genelde yöneticilerin dikkati "yeniden yapılanma" ve "inovasyon" faaliyetlerine odaklanmak istenirken, özelde demir çelik sektöründeki yöneticilerin inovasyona vermeleri gereken önem vurgulanmaya çalışılmıştır. Çalışma yeniden yapılanma sürecinde inovasyonun katkısını ortaya koyma anlamında yerli literatürde ilave bir katkı sağlamaya çaba göstermektedir. Ayrıca, bu çalışmanın ileride yapılacak akademik çalışmalarda farklı sektörlere uygulanarak yöneticilerin yeni yönetim teknikleri ile ilgili farkındalıklarının ölçülmesinde faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, A. (2007). "*Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Tarafların Beklentileri ve Beklentileri Etkileyen Bir Faktör Olarak Yenilik Kültürü*", **Üniversitelerarası Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin İşlevselliği: Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Yeniden Yapılandırılmasının Gereklilikleri** (Ed: Rıfat Yıldız ve Hayriye Atik), Detay Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara.

ALBAYRAK, A. (2006). **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**. Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 1.Baskı, Ankara.

ALTINDAĞ, E. (2005). "*İşletmelerde Süreçlerin Yeniden Yapılanmasında Performans Ölçümünün Rolü*". Kadir Has Üniversitesi SBE YL Tezi.

ALTUNIŞIK, R. COŞKUN, R. BAYRAKTAROĞLU, S. ve YILDIRIM, E. (2005). **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-SPSS Uygulamalı**. Sakarya Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul.

AVŞAR, Ö. (2006). "*Pazarlama Stratejisi Olarak Yeni Ürün Geliştirmenin Rekabet Avantajı Yaratmadaki Etkisi ve Gıda Sektöründe Örnek Bir Uygulama*", Ege Üniversitesi, SBE, İşletme ABD, YL Tezi.

BAKAN, İ. (2004). **Çağdaş Yönetim Yaklaşımları İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar**. Beta Basım A.Ş., 1. Bası, ISBN: 975-295-371-9, İstanbul.

CANNARELLA, C. ve PICCIONI, V. (2003). "*Innovation Transfer and Rural SMEs", Journal of Central European Agriculture (online)*, Volume:4, No:4, http://www.georgikon.hu/jcea/issues/jcea4-4/pdf/jcea44-12.pdf Erişim Tarihi: 16.09.2008.

ÇETIN, C. (1996). **Yeniden Yapılanma, Girişimcilik, Küçük ve Orta Boy İşletmeler ve Bunların Özendirilmesi**. Der Yayınları, Yayın No: 202, ISBN: 975-353-125-7, İstanbul.

ELÇI, Ş. (2006). **İnovasyon- Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı**. Nova Yayınları.

ESİM, S. (2009). "Uyuyan Dev Yazılım Sektöründe İnovasyon, Rekabet ve Kümelenme". **Çerçeve Dergisi Rekabet ve Kümelenme Dosyası**. MÜSİAD Yayınları, ss. 132-137.

FISHER, M. (2001). "*Innovation, Knowledge Creation and System of Innovation*", **The Annals of Regional Science**, 35: 210.

GÖKMEN, A. (2006); "*Durumsallık Yaklaşımı Kapsamında Yeniden Yapılanma ve Küçülmenin İşletmelerdeki Etkisi*", Gazi Üniversitesi, SBE, İşletme ABD, YL Tezi.

GÜLEŞ, H. K. ve BÜLBÜL, H. (2004). "*Toplam Kalite Yönetiminin İşletmelerde Yenilik Çalışmalarına Katkıları*", **G.Ü., İ.İ.B.F Dergisi**, 1/2004: 118.

Hammer, M. ve Champy, J. (1994). **Değişim Mühendisliği- İş İdaresinde Devrim İçin Manifesto**. (Çev.: Sinem Gül). 1.Baskı, Sabah Yayınları, İstanbul.

INTERNATIONAL TRADE FORUM (2000). "*Competitive Strategies Set the Stage for Successful Innovation*", Issue 3, www.tradeforum.org.

MARTINS, E.C. ve TERBLANCHE, F. (2003). "*Building Organizational Culture that Stimulates Creativity and Innovation*", **Europen Journal of Innovation Management**, 6: 64-74.

MURAT, G. ve ÇEVIK, E.İ. (2008). "*İç Paydaş Olarak Akademik Personel Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Örneği*", **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 4: 1-18.

OECD ve Eurostat. (2006). **Oslo Kılavuzu Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler**, 3. Baskı, Şubat.

OĞUZTÜRK, B. S. (2003). "*Yenilik Kavramı ve Teorik Temelleri*", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8: 253-273.

SEYMEN, O.A. (2000). **İşletmelerde Yeniden Yapılanma Süreç Odaklı Organizasyonlar ve Otel İşletmelerinde Uygulanması**. Beta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, ISBN: 975-486-858-7.

SHEN, H. ve WANG, L. XU, Q. LI, Y. ve LIU, X. (2009). "*Toward a Framework of Innovation Management in Logistics Firms: A Systems Perspective*", **Systems Research and Behavioral Science**, 26: 297-309.

TOWNSEND, W. (2004). "*An Examination of the Validity of Metrics for Quantifying Innovation: A Contextually Bounded Framework and Comparison*", Running Head: Quantifying Innovatıon, Maryland University College Yönetim Doktorası Tezi.

YILMAZ, H. (2003). **Yenilik (İnovasyon) Yeni Ekonomi ve Rekabet**, Rekabet Kurumu, 1. Baskı, Ankara.

http://www.focusinnovation.net/Innovation.aspx, Erişim Tarihi: 01.08.2008.

http://www.kobifinans.com.tr/tr/bilgi_merkezi/020602/10938, "Yeniden Yapılanmanın Sekiz Adımı", Erişim Tarihi: 30.03.2008.

Nurettin Topçu'da Milliyetçilik Ve Anadolu Milliyetçiliği

Hasan DURAN* **Aydın POLAT****

ÖZET: Çalışmamızda Türkiye'nin kalkınmasında nasıl bir yol izlemesi gerektiğine kafa yoran düşünürlerden biri olan Nurettin Topçu'nun milliyetçilik görüşlerine yer verilmiştir. Topçu'nun milliyetçilik anlayışı; yerli ve İslami değerlerden gücünü alan Anadolucu Milliyetçiliktir. Ona göre milliyetçilik; Hoyrat ve kaba bir şovenizmden arındırılmış, kaynağını önce insana, sonra İslam'a dayayan ruhçubir milliyetçiliktir ve genel olarak, batılılaşma ve Türkçülük-Turancılık karşıtı bir söylem olarak geliştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik- Anadolucu Milliyetçilik- Türk Rönesansı- Anadolu Sosyalizmi

ABSTRACT: This study is based on the thoughts of Nurettin Topçu on Nationalism. Topçu was among the few philosophers who contemplated on the question "what path should be followed fort he advancement of Turkey?" Topçu's nationalism, namely Anotalianist Nationalism, takes heart from native and Islamic values. For Topço, nationalism should be cleansed from vulgar and rude chauvinism; should be rooted in humanity and ıslam and thus, should be a spiritualist nationalism based on, in general, a discourse against westernization, Turkism and Turanism.

Keywords: Nationalism- Anatolianist Nationalism- Turkish Renaissance- Anatolian Socialism

Giriş

Türkiye'deki çağdaşlaşma süreçleri, yukarıdan aşağıya doğru bir gelişme çizgisi izlemiştir. Yani "halka rağmen halk için" toplumu çağdaşlaştırma politikaları egemen olmuştur. Yukarıdan aşağıya doğru çağdaşlaştırma politikalarının, gelenekselliği savunan ve yerli değerlere tutunarak kalkınmaya ve gelişmeye çalışan çevreler üzerinde yarattığı rahatsızlıkların dile getirilmesinde İslamcı radikalizmin yanı sıra, İslam dininin değerlerini, milliyetçiliğin kodlarıyla uyumlulaştıran sentezci bir görüşün zaman zaman etkili olduğu (Öğün, 1992: 14) da bir gerçektir. Milliyetçilik bu şekliyle garplılaşma politikalarının karşısında durmaktadır. Yerli ve İslami değerlerden gücünü alan bu milliyetçi yaklaşımlardan biri de Anadolucu Milliyetçiliktir.(Alver, 2006: 258-265) Anadolucu milliyetçiler, soyut bir İslam'dan değil, Anadolu'da Türk soyunun gelenekleriyle biçimlenmiş, özgün ve milli bir İslam'dan söz etmektedirler.

Anadolucu, cemaatçi bir milliyetçiliği savunan görüşleriyle tanınan ve temel görüşleri itibariyle Hareket Felsefesinin kurucusu Maurice Blondel (1861-1944)'den etkilenen (Topçu, 2006: 20) Türk Felsefesi'nin unutulmaz simalarından Nurettin Topçu'nun, genel olarak, batılılaşma ve Türkçülük-Turancılık karşıtı bir söylem olarak geliştirdiği görüşleri, Türk modernleşmesi süreçlerine önemli eleştiriler getirmekte; yeni toplumsal, siyasal ve iktisadi öneriler ortaya koymaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunun yıkıldığı, külleri üzerinde yeni bir devletin doğduğu dönemlerde çocukluk ve ilk gençlik yıllarını geçiren, Sorbonne'daki eğitiminin ardından geldiği ülkesinde Kemalist devrimlere ve toplumsal dönüşüme tanıklık eden Topçu, aslında çok zengin bir düşünce çeşitliliği içerisinde, üretken bir kalem olarak kitapları ve makalelerinin yanı sıra yayımı zaman zaman kesintiye uğrasa da kurucusu olduğu Hareket Dergisi (Doğan, 2006: 360-366) ile görüşlerini ilim ve siyaset çevreleriyle paylaşma imkânı bulmuştur.

Fakat Topçu'nun zengin fikir hayatı, toplumda zaman içerisinde yeteri kadar yankı bulmamıştır ve takipçileri çok sınırlı bir kalem erbabıyla sınırlı kalmıştır*.

Yaşadığı Dönemde Türkiye Ve Dünyadaki Düşünce Ortamı

Topçu'ya göre; Avrupa, Rönesans ve romantizmini Hz. İsa'nın getirdiği aşk ahlakına borçludur ve Batıdaki ilim hareketinin temeli Eflatunla başlayan ve Hıristiyanlığın âleme getirdiği aşka bağlanan edebilik fikridir. (Atlansoy, 2006: 377) Batıdaki Rönesans ve reform hareketleri Avrupa'da yeni bir uygarlığın başlamasına neden olmuştur. Coğrafi keşifler ile yeni kaynaklara ulaşan Avrupa devletleri, Sanayi Devrimi ile kalkınmasını hızlandırmış, Fransız İhtilali ile de ulusçuluk akımının yayılması ve insan hakları konusunda duyarlılıkların artması sonucu imparatorlukların yerini daha küçük ölçekli ulus devletler almaya başlamıştır.

Batıdaki bu yeni dönem gelişmeleri iyi takip edemeyen Osmanlı İmparatorluğu'nda ise mevcut durağan zihniyet, sistemin işlerliğini kaybetmeye başlaması, idarede ve toplumsal ilişkilerde yozlaşma ve çeşitli iç ve dış etkenlerle toprak kayıpları ve ekonomide zafiyet başlamıştır. İmparatorluğun ayakta kalması ve varlığını devam ettirebilmesi için aydınlar ve devlet adamlarınca birtakım arayışlara girişilmiştir. (Kara, 2001: 10) Gerek ulus devlet bilincinin Osmanlı ülkesinde de yayılması, gerekse Batının dışarıdan müdahaleleri sonucunda, çözüm arayan çevreler değişik projeler ve fikirlerle gün yüzüne çıkmıştır. III. Selim ve II. Mahmut'la başlayan değişim ve yenileşme hareketleri, Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyet süreçleri boyunca çok zengin, nitelikli ve renkli tartışmalara tanıklık etmiştir. İmparatorluğun ve özelde Türk Yurdu'nun korunması ve geleceğin inşası konusunda ortaya atılan düşünce akımlarının başlıcaları, Osmanlıcılık, Batılılaşma, Milliyetçilik (Türkçülük-Turancılık) ve İslamcılıktır. (Kara, 2001: 15)

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İİBF, hduran@dumlupinar.edu.tr
** Yüksek Lisans Öğrencisi, Dumlupınar Üniversitesi SBE
* Dergâh Yayınları çevresindeki öğrencileri ile bazı düşünür ve akademisyenler son yıllarda Topçu'nun eserlerini gözden geçirerek yeniden Türk düşünce dünyasına kazandırmaya başlamışlardır.

Milliyetçilik (Türkçülük-Turancılık)

İbn-i Haldun, toplumun sürekliliğinde yasalar ya da sözleşmelerden çok "asabiye" rol oynadığını belirtmektedir. Asabiye, kabile tipi bir örgütlenmeye karşılık gelmekte ve irrasyonel bir kapsama girmektedir. (Öğün, 1992: 35) Osmanlı aydınlarını da etkisi altına alan, Ziya Gökalp'in öncülüğünde sistemli hale gelen ve Cumhuriyetin kurucu ideolojisinin de önemli bir ayağını oluşturan milliyetçilik akımı, (Kara, 2001:31) Türkçülük-Turancılık formuyla, Türk ırkının geçmişten bugüne yaşamış bulunduğu hinterlandı Turan ülküsü ile kapsayan ve Türk ırkına ait kültürel formları öne çıkaran bir ideoloji olarak bu dönemde iyiden iyiye ortaya çıkmıştır.

20. Asrın başlarında batıcılıkla iç içe bir Türkçülük akımının belirmeye başladığı görülmektedir. Batıcılık yönü Cumhuriyetten sonra iyice ağırlık kazanan bu milliyetçilik fikrine sahip olanlara göre; millet olarak varlığımız Cumhuriyet'le başladığından, gerçek milliyetçiliğimiz de bu tarihle başlar. Türk milleti Avrupa Medeniyetini benimseyerek batılı çağdaş ileri bir topluma dönüşecektir. Bunun için batının burjuva milliyetçiliği model alınarak ekonomik olarak güçlü zümreler, seçkinler ve iktidar sahipleri tarafından sahiplenilmiş ve geniş halk yığınlarına dikte ettirilmiştir. (Çelik, 2000: 9) Ancak İslam dünyasındaki milliyetçi hareketlerin doğası ile ilgili yapılan araştırmalar, milliyetçi-asabiyeci ideolojinin bir şekilde İslam dini ile uzlaşmak durumunda olduğunu göstermektedir. İslam dini ile örtüşen milliyetçilik tecrübelerinde, Avrupa'da olduğu gibi, tarihsel bir ontolojinin milliyetçi bir ideolojiye dönüştürülmesi sürecinden çok, geleneksel-dinsel değerlerin gözden geçirilerek, milli davalar olarak yeniden yorumlanması söz konusu olmaktadır. (Battal, 2006: 119-126)

Nurettin Topçu, milliyetçilik görüşünde farklı bir bakış açısı ortaya koyar ve der ki; "Hoyrat ve kaba bir şovenizmden arındırılmış, kaynağını önce insana, sonra İslam'a dayayan ruhçu (spiritüalist) bir milliyetçilik düşünülmelidir. (Okay, 2006)

Topçu'ya göre; bir milleti var eden güç, ortak idealler arasındaki misyonlardır ve bu misyonlar sadece ruhsal olabilir. Turancılar, ırk gibi maddi bir unsuru güderek milliyetçilik yapmaya çalışıyorlardı ki, bu içeriksiz maddi bir harekettir. Irk kriteri üzerinden yükselen bir milli dava olamaz. (Topçu, 1978a: 27)

Türk Rönesansı

Bugünden yarına gerçekleştirilmesi amaçlanan Türk rönesansı için öncelikle Batı'nın yaşadığı süreci anlamakta fayda vardır: Batı dünyası 16. yüzyıla kadar, her alanda çeşitli esaretlerin sahnesi olmuştur. Bu yüzyılda başlayan ilk kımıldanışlar, 17. yüzyılın başında Descartes ve Bacon gibi iki büyük zekâya, düşüncede açılacak rönesansın velileri olmak şerefini bağışlamıştır. Descartes, büyük bir putu deviren ağır bir kılıç gibi fikir âlemindeki taassuba indirdiği şu muazzam darbe ile Garbın dimağını sarstı: Hür olmayan düşünce, düşünce değildir. (Topçu, 1978b: 103)

Düşüncenin hürriyete kavuşmasının, dıştan gelen otoritelerden sıyrılmak ve içten gelen ihtiraslardan korunmak sayesinde kabil olduğunu da biliyoruz. Her çeşit otoritelerle his ve menfaat zincirlerinden kurtuluş, hakikatlerin kutsal kapısını bize açacaktır ki, bu ulvi açılışa Rönesans diyebileceğiz. (Topçu, 1970: 69) Türk milliyetçiliği için de Rönesans yapmanın zamanı gelmiştir. (Topçu, 1978b: 95) Rönesans yeniden doğuş manasındadır. Her Rönesans insanlığın yaptığı bir iman hamlesidir. Rönesansın bir başka karakteri de aşka teslim oluş kelimesiyle ifadelendirmek istediğimiz ferdiyetçilik, lirizm ve tabiat sevgisidir. (Topçu, 1970: 110) Ferdi dehalar rönesansı yarattıktan sonra rönesansın cemiyet içinde yayılması, devamı ve bekası için, Rönesans duygusu verebilen mektebe ihtiyaç vardır. (Topçu, 1970: 112)

Milli tarihimiz Malazgirt'le 11. yüzyılda Anadolu'da başladıktan (Emre, 2006: 42-47) sonra, Selçukoğulları burada bir Rönesans devri açtılar. (Topçu, 1970: 117) Fatih, Bayezid ve Yavuz döneminde Osmanoğulları'nın rönesansını görürüz. Fakat duraklama devriyle beraber henüz hedefine ulaşamadan Osmanlı'da yenileşme hareketleri durmuş, III. Selim, II. Mahmut ve Abdülmecid'in yürüttükleri yenileşme hareketleri ise tam bir dönüşüm sağlayamadan Osmanlı ülkesi çöküşe doğru yol almaya başlamıştır.

Bin yıllık tarihi olan büyük milletimiz kendi varlığının ifadesi olacak üniversiteyi yeniden kurabilecektir. (Topçu, 1970: 116) Bunu hazırlayacak üniversiteleri açacağız. Kendi kabuğuna çekilmiş, tahsisat paylaşmakla meşgul, saray cüsseli üniversiteler değil, hukuk doktrini, dünya görüşü, millet anlayışı, sanat sistemi ortaya koyan, bir kelime ile milletimizin kültürünü yoğuran üniversiteler. Bir sürünün olmasa bile bir milletin mutlaka beyne ihtiyacı vardır. (Topçu, 1978b: 136)

Kendimizi yine kendimizde aradığımız şu anda ruh dünyamızda bir Rönesans yapmak, devletimizin Anadolu'da kurulduğu günden bu yana kazanılmış en büyük zaferi olacaktır. (Topçu, 1978b: 132) Bu Rönesans, bir romantizm ile beraber doğacak, yani bugün perişan ve mağlup duygularımızdan ve buna rağmen hamleye hazır kalbimizin çarpıntısından hayat alacaktır. Bizim romantizmimiz tohumlarını, bir taraftan dağları dile getiren aşk destanlarıyla Anadolu'nun halk edebiyatında, diğer taraftan ilahi ruhu yeryüzüne vahiy aydınlığı halinde indiren Selçuklu mimarisinde bulacaktır. Zehirli otlar elbette yolunacak, sapkınlıklar ve yabancılıklar bertaraf edilecektir. (Çelik, 2000: 29)

Batı kültürünün ürettiği bir kavram olarak ırkçılık fikrini reddeden Topçu, ayrıca Türk Yurdunda yaşanan en önemli rönesansın, yani Selçuklu rönesasının başarısızlığının sebebi olarak da Moğol istilasıyla beraber aynı döneme rastlayan Haçlı saldırılarını işaret eder ve geçmişte Türk rönesansını yok etmeye çalışan ve son zamanlarda garplılaşma olarak karşımıza çıkan Batı'nın, son iki yüzyılda da sermayeyi elinde bulunduran Yahudi-Mason örgütlerinin baskı ve yönlendirmesiyle (Öğün, 1992: 120) Türk toplumunun içine ırkçılık fitnesini yayarak Türklüğün ve İslamlığın ebediyen yeryüzünden kaldırılmasına aracılık ettiğini savunur. (Topçu,1978a: 54)

Anadoluculuk ve Müslüman Anadolu Sosyalizmi

Osmanlı İmparatorluğu'nu son dönemlerinde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılığa tepki olarak doğan Memleketçilik ya da Anadoluculuk akımını Nüzhet Sabit ve Raşit Hatipoğlu gibi sosyalizmi savunan aydınlar da destreklemektedir. Nüzhet Sabit, 1909'da çıkarmaya başladığı Vazife Dergisinde rafine bir yurtseverlikle karıştırılmış sosyalizmin örneğini vermiştir. Raşit Hatipoğlu ise, köycülüğün yükseldiği 1930'lu yıllarda Dönüm Dergisinde köycülük, kooperatifçilik ve yerli sosyalizmi savunmuştur. Topçu'nun hiçbir zaman ırk merkezci olmayan incelmiş milliyetçiliği ve sosyalizmi Nüzhet Sabit'i, köycülüğü ve kooperatifçi sosyalizmi de Raşit Hatipoğlu'nu andırmaktadır. (Mollaer, 2006) Bu iki yazarın ortaya koydukları tezlerden etkilenen Topçu'ya göre, Müslüman Türk'ün devlet telakkisi, Müslüman Anadolu Sosyalizmi'dir. Çünkü İslam ahlakıyla milliyetçiliğin birleşmesinin zorunlu ve tabii sonucu sosyalizmdir. (Çelik, 2000:68)

Belirgin olarak 1917'de Turancı milliyetçiliğe, ümmetçi İslam birliğine ve Osmanlıcılığa tepki olarak doğan Anadoluculuk Hareketi, Türk kültürünün Anadolu'da temellendiğini, bu yüzden Anadolu'nun her yönüyle ele alınıp incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. (Uçan, 2006: 84-91)

Anadolucuların savunduğu, 1071 Malazgirt savaşından sonra Türk tarihinde yeni bir devir açılması ve Anadolu'nun yeni yurt edinilişinin önemi, Yahya Kemal, Cevat Şakir Kabaağaçlı, R. Oğuz Arık, Necip Fazıl Kısakürek ve Ahmet Kutsi Tecer gibi fikir ve sanat adamları tarafından da sıklıkla işlenmiştir. Bu dönemlerde savunulan romantik Anadoluculuk zaman zaman resmi ideoloji ile de çelişmiştir. (Topçu, 1978b: 22) Anadolucu hareketin öncülerinden Remzi Oğuz Arık'a göre; tarih, bir kader birliği etrafında yaşayan milli topluluğun hafızasıdır. Milli hayat salt maddi bir yaşayış birliği olamaz, bunun ötesinde bir şuurdur da. Vatan ise kendimize madde olarak menfaat temin etmediği zaman bile yoluna can verilecek topraktır. (Öğün, 1992: 25)

İslamcı mistik görüşleri savunan Topçu da bu hareket içinde kendisine yer bulmuştur. Türklüğü Müslümanlıktan ayırmanın insanı ruhundan ayırmak olduğunu, Anadolu Türkü'nün milliyetçilik davasının Batı'nın barbar milliyetçiliğinden farklı olduğunu savunan Topçu'nun görüşlerinde derin bir Anadolu köylüsü sevgisi yatmaktadır. Ona göre, yapılması gereken bir Rönesans yaratmaktı ve aslında Türkler İslam Rönesansının yarattığı bir ulustu; bu yüzden de Topçu tasavvufa büyük önem verir. Rönesansın ilk basamağı Kuran, tasavvuf ve Avrupa felsefesiyle bir aşkın doğması; ikinci basamağı üstün bir iktidarın aklın saltanatını ilan etmesi; üçüncü basamağı hür düşünceye ulaşmaktı. Onun İslam ahlakı formülü üç ilkeye dayanıyordu: Hürmet, merhamet ve hizmet.(Karaman, 2006: 32)

Sevdalısı olduğu medeniyet projesinin şantiyesini Anadolu'ya kurmak isteyen Topçu, "Yarınki Türkiye'nin kurucuları, yaşama zevkini bırakıp yaşatma aşkına gönül verecek, sabırlı ve azimli, lakin gösterişsiz ve nümayişsiz çalışan, ruh cephesinin maden işçileri olacaklardır. Bu ruh amelelerinin ilk ve esaslı işi, insan yetiştirmektir" (Öztürk, 2006: 392-395) diyerek Anadolucu Cemaatçi Milliyetçiliğin temel aksiyon noktalarını ortaya koymaktadır.

Felsefi anlayış ve metod bakımından, insanlığın kurtuluşunu ahlaki değerlerin yükselişinde gören ve spiritualist bir felsefe akımı olan Hareket Felsefesinin Türkiye'deki temsilcisi olan Topçu, her ne kadar Anadoluculuk akımı içerisinde değerlendiriliyor olsa da bazen Anadolucuları İslamiyet ve Osmanlılar karşısındaki tutumlarından dolayı eleştirmiş; düşünceleri, zaman zaman Türkçüler ve İslamcılarla paralellik arz etmiştir. (Karaman, 2006: 123)

Şüphesiz Topçu, Marksist bir sosyalizmi savunmaz. Bunu komünizm eleştirilerinde görmek mümkündür: Marksist sosyalizm, ruhi varlığı ve ferdi iradeyi reddeden, milletin hayat kaynaklarını hiçe sayan, eşitlik adına insan hürriyetlerini harcayan, kini kinle yok etmeye çalışan, iptidai anlamda bir eşitlik güden, hasta ruhlara hitap etmektedir. (Topçu, 1961: 32) Kollektivist düşünce geleneği içinde bu tür bir sosyalizm karşımıza komünizm olarak çıkmaktadır. Kollektivist düşüncenin diğer sonucu ise faşizmdir.

Ruhçu sosyalizm ana ilkelerini İslam'dan almalıdır. Topçu'nun devlet tasavvurunda ilk basamakta hak mevkiini, millet mistiklerinin ilahi iradeyi dosdoğru tercüme edecek ve her cephede beşerin imdadına yetişecek en kaymak tabakası olan bir dini zümre alacak; güç mevkiini ise salt bir kaba güç olmayan, adalet duygusu gelişmiş polis teşkilatı oluşturacaktır. İkinci basamakta eğitim ve adalet, üçüncü basamakta ise memleketin yol, sağlık vb. işlerini yürüten mekanizmalar bulunacaktır. (Öğün, 1992: 175)

Ruhçu sosyalist bir düzende makine medeniyeti ve teknoloji ekseninde bir toplumsal gelişmeye ve sanayileşmeye şiddetle karşı olan Topçu, ahlak ile iktisadı ayrı alanlar olarak dizayn eden liberalizme ve amaca ulaşmada her yolu ve yöntemi olabilir gören makyavelist mantığa radikal bir karşı duruş içerisindedir ve milli iktisat politikaları ile iktisadi işleyişi ahlak ile sınırlandırmak ve onu ahlaka tabi kılmak istemektedir. (Öğün, 1992: 184) Bunu sağlamanın yolu da devletçi bir mali yapılanma ve titiz bir denetim süreci işletmektir. Böylece milli devlet, ruhçu sosyalist sistem içerisinde üretim ve tüketimi denetleyecek; ihtiyacın üzerindeki üretim, fazla üretimim tüketiminin özendirilmesi ve aşırı tüketimi kontrol altına alabilecektir. Bu anlamda, Topçu, kâr maksimizasyona karşıdır, kazanç hırsının yerine hizmeti öne çıkarmaktadır; bir bakıma trampa devrinde olduğu gibi ihtiyaçlara orantılı üretimden yanadır.

Sanayileşme, yalnızca daha fazla kazanç kültürüyle helal-haram ayrımını ortadan kaldırmakta; hırs ve menfaat duygularını yaymaktadır. Mülkiyetin belirli ellerde toplanmasına ve gelir adaletinin bozulmasına sebep olan liberal iktisadi uygulamalar yerine kooperatifçiliğin yaygınlaştırılması milli bünyemize daha uygun olacaktır. (Topçu, 1978a: 199)

Mülkiyetin temerküzünü ve aşırı üretimi önlemek için devlet toprağın bir kısmını devlet elinde tutacak, tarımsal üretimin büyük kısmını tekeline alacaktır; kendilerine verilen eşit miktardaki toprakta da köylüler ihtiyaçlarına yetecek kadar üretimlerini yapacak, böylece yalın bir hayat içerisinde şahsiyetlerini ve ahlaklarını korumuş olacaktır. (Topçu, 1978a:219)

Emek yoğun kapalı bir üretim sisteminden yana olan Topçu'nun önerdiği bu ruhçu sosyalist düzen, kentlilerden ziyade kırsalda yerleşik köylülere hitap etmektedir. Emek yoğun ve sanayileşmeden uzak bu üretim biçimiyle, makinenin yaratacağı rehavet ve en büyük toplumsal ayıp olan avarelik tehlikesi de bertaraf edilmiş olacaktır. (Öğün, 1992: 185)

Ruhçu sosyalist bu düzenle birlikte, demir devrinden toprak devrine, sermaye devrinden gönül devrine geçilecek; ruh ilimleri ilerleyecek, güzel sanatlar dış dünyanın anlatılmasını bırakıp insanın iç dünyasında derinleşecektir. Felsefe ilhama sarılacak ve dinle elele verecek. Din ise kaideci sihirbazların elinden kurtarılarak onun kalp ile içteki sonsuzluğun arasındaki gerili sağlam ipi üzerinde ve ölümün ötesindeki yaşayış olduğu anlaşılacaktır. (Topçu, 1973: 7)

Sonuç

Geçtiğimiz yüzyılda Türkiye'nin yetiştirmiş olduğu en özel düşünürlerden birisi şüphesiz Nurettin Topçu'dur. Topçu, özellikle Blondel ve Bergson üzerinden son dört yüz yıllık Batı felsefesini kritik etmiş, Hegel sonrası Batı felsefesini varoluşçuluk dolaylarında temel alarak sürekli diri tutulması gereken Allah ile ilişkiyi yenilemeyi hedef alan Hareket Felsefesi ile İslam düşüncesine önemli katkılar sağlamıştır. Kullandığı dildeki sorumluluk anlayışının şaşırtıcı boyutları onu felsefe sahnesinden taşırarak yerli bir aydın bilinciyle, Cumhuriyetin kritik zamanlarında sosyo-ekonomik hayata yön veren yazılar yazmasını sağlamıştır. (Yanar, 2006: 168-173)

Türk milletinin zor zamanlarında yaşamış ve önemli toplumsal ve siyasal gelişmelere tanıklık etmiş olan Nurettin Topçu, maalesef Türk Çağdaş Düşünce Hayatında hak ettiği ilgiyi görememiştir. Bunda onu farklı kılan şahsiyet değerleri ve özgün düşüncesinin hâkim çevrelerde karşılığını bulamayacak kadar temiz ve saf yönünün etkili olduğu düşünülmelidir.

Topçu'nun sahih bir düşünür, samimi bir vatanperver, ideal bir ihyacı olmasının altında yatan kişiliği, hassasiyeti, yaşam pratiği; bir yerlere kapılmak ve kapılanmak anlayışından uzaklığı çağdaş İslam düşüncesine getirdiği en önemli vasıfları oluşturur. (Yıldırım, 2006: 178-199)

Topçu'nun düşünceleri ve ütopyası düşünce hayatımızda hak ettiği karşılığı bugün için henüz tam olarak bulamamış olsa da o, hiçbir zaman ümidini kaybetmediğinin ve davasına olan inancının bir yansıması olarak "Hareketin Otuz Yılı" başlıklı makalesinde; biz, sosyalizmin, bir kul hakkı davası olduğunu, ismi ne olursa olsun, İslam dininin cemiyet hayatına, bahusus asrımızın hayat şartlarına tatbikinin tek ve zaruri şekli olduğunu anlatmaya çalıştık. İçinde bulundukları hayat açısından bizi seyredenler arasında haklı ve muztarip yaşayanlarla kalplerinin sesini duyacak kadar hürriyete kavuşmuş ruhlar bize hak veriyor ve bizi tebrik ediyorlar; içlerinde davamızın gerçekleşmesi yolunda sabırsızlananlar oluyor. Ancak biz onlara sabır tavsiye ediyoruz" demektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ÇELİK, M. (2000). **Nurettin Topçu ve Bugünkü Türkiye**, Ülke Kitapları, İstanbul.
KARA, İ. (2001). **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi**, Gerçek Hayat Yayınları, İstanbul.
KARAMAN, H. (2006). **Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
ÖĞÜN, S. S. (1992). **Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
TOPÇU, N. (1961). **Ahlak Nizamı**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
TOPÇU, N. (1970). **Türkiye'nin Maarif Davası**, Hareket Yayınları, İstanbul.
TOPÇU, N. (1978a). **Milliyetçiliğimizin Esasları**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
TOPÇU, N. (1978b). **Yarınki Türkiye**, Dergâh yayınları, İstanbul.
TOPÇU, N. (2006). **İsyan Ahlakı**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Makaleler

ALVER, K. (2006). *Anadoluculuk ve Nurettin Topçu*, **Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Yıl:10, Sayı:109, Ankara.
ATLANSOY, H. (2006). *Nurettin Topçu'nun İki Yazısı Üzerine*, **Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Yıl:10, Sayı:109, Ankara.
BATTAL, E. (2006). *Bir Ütopya ve Tasarım Olarak Yarınki Türkiye*, **Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Yıl:10, Sayı:109, Ankara.
DOĞAN, D. M. (2006). *Nurettin Topçu'nun Hareket'i*, **Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Yıl:10, Sayı:109, Ankara.
EMRE, A. (2006). *Nurettin Topçu'da Öteki Dünyalar*, **Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Yıl:10, Sayı:109, Ankara.
KONUKMAN, E. (2006). *Nurettin Topçu*, **Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Yıl:10, Sayı:109, Ankara.
MOLLAER, F. (2006). *Türk Sosyalizmine Bir Katkı*, **Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Yıl:10, Sayı:109, Ankara.
OKAY, O. (2006). *Bir İdealistin Ölümü*, **Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Yıl:10, Sayı:109, Ankara.
ÖZTÜRK, N. (2006). *Nurettin Topçu Anadolu Yollarında*, **Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Yıl:10, Sayı:109, Ankara.
UÇAN, H. (2006). *Nurettin Topçu'nun Düşlediği Ahlak ve Toplum*, **Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Yıl:10, Sayı:109, Ankara.
YANAR, I. (2006). *Batı Felsefesi İle Osmanlı Geleneği Arasında Bir Düşünür: Nurettin Topçu*, **Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Yıl:10, Sayı:109, Ankara.
YILDIRIM, E. (2006). *Mistisizme Koşut Şeriata Karşı Bir İhyacı Olarak Nurettin Topçu'da İslam Düşüncesi*, **Hece Dergisi Nurettin Topçu Özel Sayısı**, Yıl:10, Sayı:109, Ankara.

A Postcolonial Analysis of J.M. Coetzee's Two Novels: Waiting for the Barbarians and Life and Times of Michael K.

Hatice Elif Diler[1]
Derya Emir[2]

Summary: Colonialism is a type of domination in which political, racist, economic and cultural issues are imposed on the colonized groups through the medium of exploitation, degradation and torture. For centuries Western nations, their supreme position and imperial power, exploited the colonized economically and culturally by destroying their traditions and culture. The term 'post-colonial' was originally used by the historians to describe the period after colonization. This study focuses on J. M. Coetzee, one of the pioneers of South African literature, and his two novels *Waiting for the Barbarians* (1980) and *Life and Times of Michael K* (1983) as post-colonial literary texts.
Keywords: Post-colonialism, Colonialism, J. M. Coetzee, *Waiting for the Barbarians, Life and Times of Michael K.*

Özet: Sömürgecilik, sömüren bir grubun sömürülen üzerinde istismar, yıkım, eziyet ve şiddet kullanarak, politik, ırkçı, ekonomik, kültürel açılardan hâkimiyet ve egemenlik sağlamasıdır. Yüz yıllar boyu Batılı devletler, ekonomik ve kültürel baskı kullanarak siyahî yerli halkı sömürmüşler ve kendi tahakküm ve egemenliklerini kullanarak onların haklarını, gelenek ve göreneklerini hiçe saymışlardır. 'Sömürgecilik sonrası dönem' terimi ise tarihçiler tarafından bu dönemden sonra ortaya çıkan süreci tanımlamak amacı ile kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı, eserlerinde sözkonusu dönemi anlatan ve Güney Afrika' nın en önemli yazarlarından biri olan J. M. Coetzee'nin *Barbarları Beklerken* ve *Michael K. Yaşamı ve Yaşadığı Dönem* adlı romanlarını Sömürgecilik Sonrası Edebiyat kapsamında incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Sömürgecilik sonrası, Sömürgecilik, J. M. Coetzee, *Barbarları Beklerken, Michael K. Yaşamı ve Yaşadığı Dönem***.**

INTRODUCTION

Colonialism is a process during which dominant groups employ their supreme power and domination over the colonized people through the medium of exploitation, degradation and torture. In this respect, colonialism as stated by Bill Ashcroft (Ashcroft et al. 2000: 42), "is the system by which dominant groups in society constitute the field of truth by imposing specific knowledges, disciplines and values upon dominated groups". For the sake of constructing a national unity and consciousness, white colonial identity and imperial powers exploited and violated the colonized people economically and culturally by disregarding their traditions, values and culture and replacing them with their own values. In relation to racist problems Ashcroft (Ashcroft et al. 2000: 46) states that "in colonies where the subject people were of a different race, or where minority indigenous peoples existed, the ideology of race was also a crucial part of the construction and naturalization of an unequal form of intercultural relations". Together with political and economic propagandas, literary representations also played an important role in the construction of imperialistic behaviors and ideas of colonial powers. After "the long and frequently bloody process of dissent, protest and rebellion to secure their independence" (Ashcroft et al., 2000: 50), colonial and postcolonial works came out as a result of the relationship between literature and history.

The term 'postcolonial' was originally used by the historians to describe the period after colonization. In literary criticism it has been used since the late 1970s to discuss the various cultural, political, and linguistic effects of colonialism. As a term, postcolonialism "has subsequently been widely used to signify the political, linguistic, and cultural experience of societies that were former European colonies" (Ashcroft et al., 2000: 186).

In his book *Reading the Novel in English 1950-2000***,** W. Brian Shaffer (2006: 17) classifies English-language novels into three groups according to their relation to history and the issue of colonization. The first group includes "novels from countries in which literature and culture are British or demonstrate a significant degree of continuity with that of Britain". The second group, which is related to the concern of this present study, includes "postcolonial Anglophone novels, which emanated from formerly subject, British-held colonies in which the majority of the inhabitants had been living in situ for centuries. Such formerly colonized nation includes present-day Kenya, Nigeria, South Africa and Uganda" (2006: 17). Included in the second group of English-language novels, South African literature has been dominated by two outstanding novelists: J.M. Coetzee and Nadine Gordimer. Nadine Gordimer is the first South African novelist who was awarded the Nobel Prize for Literature in 1974 for *The Conversationist*. She has an Afrikaaner background. Similarly, J. M. Coetzee, who was awarded the Nobel Prize for Literature in 2003 and many prestigious literary awards, comes from a family of a mixed German and Jewish background. Being internationally well-known authors, Gordimer and Coetzee have focused on the problem of apartheid in South Africa. Coetzee, as a white novelist writing about South Africa, is described by Attwell as: "writing not as a citizen of the First World but of the Third—or perhaps the First within the Third—and therefore, like other white South African writers, he faces the problem of cultural authority" (Attwell, 1993: 4).

Regarded as important postcolonial writers, their main emphasis is mostly on the opposition of colonizers (oppressors). However, Coetzee has been criticized by Nadine Gordimer for being far from presenting direct and straightforward historical and political doctrines and ideas. In a similar way, Vaughan criticizes Coetzee for not offering a solution to the problems of colonialism: "Coetzee thus casts himself in the role of diagnostician of the malady of Western culture who is unable to propose any cure for this malady" (cited in Marais, 2000). About *Life and Times of Michael K*, Gordimer explains her dissatisfaction as follows:

[1] Öğr. Grv. Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü
[2] Okutman, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü

> the unique and controversial aspect of this work is that while it implicitly and highly political, Coetzee's heroes are those who ignore history, not make it. Coetzee, while fiercely moved far beyond commonplace understanding of their plight, does not believe in the possibility of blacks establishing a regime that will do much better." (cited in Meritt, 2006)

Gordimer criticizes the hero of the novel, Michael K. as being passive and incapable of articulation his ideas clearly: "an idea of survival [. . . .]outside a political doctrine" (cited in Meritt, 2006). As a response to Gordimer's criticism, Coetzee declares that:

> one writes the books one wants to write. One doesn't write the books one doesn't want to write (. . .) The book about going off with the guerillas, the book in the heroic tradition, is not a book I wanted-to-write, wanted enough to able to bring it off, however much I might have wanted to have written it - that it to say, wanted to be the person who had successfully brought off the writing of it. (cited in Meritt, 2006)

J. M. Coetzee was born in Cape Town on 9 February 1940. He had a family who spoke both English and Afrikaans. He attended the University of Cape Town, graduated with B.A. degree in 1961, and began his working as a computer programmer in London. By completing his PhD at the University of Texas in 1969, Coetzee returned to the University of Cape Town where he became a professor of English Literature in 1972. Coetzee left South Africa and moved to Australia in 2002. When Coetzee published *Disgrace* in 1999, he was criticized and attacked for the story of a disgraced university professor who loses his job at the university because of a sexual relationship with a student. The President of South Africa, Thabo Mbeki, reportedly said of the book: "South Africa is not only a place of rape" (cited in Meritt, 2006). Coetzee's move to Australia is widely linked to these reactions. He declared his reason for immigration in an interview: "an interview is perhaps not the best medium in which to explore moral or intellectual complexities. And leaving a country is, in some respects, like a break-up of marriage. It is an intimate matter" (cited in Meritt, 2006).

As a successful novelist and linguist, Coetzee is sensitive and faithful to the colonial history of his native country. This sensitivity has led Coetzee to talk about the universal struggle between the oppressed and oppressor as a main thematic perspective in his narratives. In postcolonial writing, he justifies the position of the other by revealing the damaged and deformed South African life under apartheid.

J.M. Coetzee's *Waiting for the Barbarians*

Published in 1980, *Waiting for the Barbarians* is J.M. Coetzee's third novel. After its publication, the novel received the James Tait Black Memorial Prize, the Geoffrey Faber Award, and the CNA Literary Prize in 1980. Referring to the Greek poet Constantine P. Cavafy's poem with the same title, *Waiting for the Barbarians (1904),* Coetzee's novel, in general, tells about unknowable barbarians who never arrive or exist. The novel, in fact, does not give an explicit account of South African history but rather it is a successful allegorical representation of apartheid regime in any place in the world.

The setting of the novel is an unspecified geographical place where the readers are told the story from the voice of unnamed magistrate who serves as a binary model of self/the other. The issues of colonizer/the colonized, torturer/tortured, self/the other are used recurrently in the novel. The title of the novel creates the sense of disturbance and pain. The novel opens with the arrival of Colonel Joll with a band of soldiers from the Third Bureau to declare their superiority over the invisible barbarians. In this respect, in the beginning of the novel, there is an encounter between the colonizer/colonized, and the oppressor /oppressed.

The major plot of the novel is both related with the Empire's persistent efforts to construct a label (barbarians, foe, etc.) for the other and the colonized other's consistent resistance to such attempts. As the novel progresses, it becomes clear that the native folks of the area do not fit the role of "barbarian" and "foe" that the Empire has constructed for them. Refusing to be included in the history of imperial colonizer, throughout the novel, the colonized other attempts to remain as an absence, a lack and invisible in the colonial record of the Empire.

In order to prove its position as a superior and civilized nation and culture, Empire attempts to validate the existence of the native inhabitants of the area. In fact, since the barbarians are being awaited any time and everywhere in the town, in each reported attack or case of rape or plundering, they are immediately blamed for the illegal act- guilt, crime or burglary without, any evidence. When the magistrate is sent to prison, a soldier talks about them as: "Barbarians. They cut away part of the embankment over there and flooded the fields. No one saw them" (Coetzee, 2004: 108).

Although the barbarians are nearly invisible in the area, the soldiers of the Empire degrade, torture or suppress the inhabitants even the fishing folk, falsely believing that they are barbarians. Pursuing the barbarians to prove their colonial power over them, Colonel Joll and his soldiers capture twelve prisoners, believing that they are planning to attack the Empire. Colonel Joll exhibits the prisoners in the town square of to prove the existence of barbarians: "Stooping over each prisoner in turn he rubs a handful of dust into his naked back and writes a word with a stick of charcoal. I read the words upside down: ENEMY . . . ENEMY . . . ENEMY . . . ENEMY." On the back of his prisoners, he writes the word "ENEMY" (Coetzee, 2004: 115) but the magistrate narrates that the marks left by the charcoal are being erased shortly after being inscribed. It proves that to erase the existence of the other in the history of imperial powers is impossible and this is the result of nameless fear that threatens every conquering Empire in the world.

In the first part of the novel, torture is discussed but not described explicitly. In the first and the later parts of the novel, Colonel Joll, who is described as ruthless and merciless, interrogates the natives in the town, and labels them as "barbarians" and he thinks that

they are a great threat to the town and the existence of the Empire. Colonel Joll's way of interrogation by using torture is a similar process that occurs in the historical process of colonization that is, between the torturer and the tortured, the colonizer and the colonized, the self and the other, etc. Shaffer (2006: 126) states that Colonel Joll's "interrogation is the Bureau's euphemism for torture [. . . .] and, Joll [. . .]appears to take pleasure in his gruesome work". The definition of 'torture' in the United Nations' Declaration against Torture, adopted in 1975, reads:

> Torture means any act by which severe pain or suffering, whether physical or mental, is intentionally inflicted by or at the instigation of a public official on a person for such purposes as obtaining from him or a third person information or confession, punishing him for an act he has committed, or intimidating him or other persons. (Wenzell, 1996)

In this respect, victims that are exposed to torture and suppression will have to confess to anything when pain becomes beyond endurance. Torture has also the ability to limit or stop the voice of the victims who are not able to speak of the self anymore. Since tortured people become passive and inactive, they lack the ability to defend or talk about their identities and their rights. When Colonell Joll prepares to interrogate a father and a child, accused of supporting the attacks of barbarians, the magistrate asks him "How do you ever know when a man has told you the truth?"(Coetzee, 2004: 5). Behaving as a God-like being, Colonel Joll has an ability to get the truth from the tone in the voice of the victims and he explains the way of his interrogation as: "First I get lies, you see- this is what happens- first lies, then pressure, then more lies, then more pressure, then the break, then more pressure, then the truth. Pain is truth [. . . .]" (Coetzee, 2004: 5).

In the town, the magistrate is the only authority until Colonel Joll, from the "Third Bureau" arrives with a group of soldiers. Although belonging to white dominating society, the magistrate lives in peace with the natives in the town in an undefined world of "barbarians". In the novel, the magistrate expresses the situation of the town to Colonel Joll as: "there is not much crime here" (Coetzee, 2004: 2), "we are at peace here, we have no enemies" (Coetzee, 2004: 85). In the novel the existence of barbarians, which are feared by the Empire, is vague. In relation to the existence of the barbarians in his town, the magistrate says:

> I observed that once in every generation, without fail, there is an episode of hysteria about the barbarians. There is no woman living along the frontier who has not dreamed of a dark barbarian hand coming from under the bed to grip her ankle, no man has not frightened himself with visions of the barbarians carousing in his home, breaking the plates, setting fire to the curtains, raping his daughters. These dreams are the consequence of too much ease. Show me a barbarian army and I will believe. (Coetzee, 2004: 9)

The attacks and violation of invisible barbarians are always expected in the town though nobody has ever seen them. In general, Great powers want social groups to live apart from each other because they fear of the integration of these groups which would be a threat for their existence and power. Although the magistrate is a member of the empire and he has been in charge in the town for years, he is not disturbed by the idea of the unification of the barbarian tribes. He says: "Show me a barbarian army and I will believe" (Coetzee, 2004: 9). The colonizers have always a tendency to colonize the unknown since unknown has no stabilized and defined culture. In his book *Orientalism*, Edward Said (1978: 36) says that:

> There are Westerners, and there are Orientals. The former dominate; the latter must be dominated, which usually means having their land occupied, their internal affairs rigidly controlled, their blood and treasure put at the disposal of one or another Western power.

The magistrate, who is not disturbed by the existence of barbarians, also becomes an enemy for his own people and a victim and is being imprisoned and tortured by the soldiers of the Empire. Having been cursed as a traitor for his non-existent cooperation with the barbarians, the magistrate is imprisoned and pushed into death. His position and authority in the town are lessened to a simple object whose existence is ignored by Colonel Joll and his soldiers. As a peacetime governor for this town, the behaviors of the magistrate indicate that he revolts against the violence and the torture that the soldiers of the empire employ against the native folk. When he is interrogated by Colonel Joll, the magistrate accuses Colonel Joll of being the real enemy. "Those pitiable prisoners you brought in – are they the enemy I must fear? You are the enemy; Colonel [. . . .]You are the enemy, you have made the war, and you have given them all the martyrs they need- starting not now but a year ago when you committed your first filthy barbarities here" (Coetzee, 2004: 125). In this respect, "it becomes clear that the "civilized" are the real barbarians in Coetzee's novel; the more they insist upon their difference from the "barbarians", the more barbarian the civilized themselves become" (Shaffer, 2006: 131). Relating the bad effects of violence over the colonial other D. A. Masolo says: "Violence . . . is the instrument of alienation. In all its three (physical, psychological, and cultural) aspects, violence has been ably used by Western powers to alienate and dominate black people. The colonized blacks were alienated both materially and mentally" (2000: 36).

Another victim who falls into the Empire's ruthless hands is a barbarian girl who is brutally tortured and disabled during her questioning session by the Colonel Joll. The magistrate finds the blinded and crippled barbarian girl begging against the trunk of walnut trees. When he takes her to his house, he finds that the scars and the traces of torture on the body of the girl are unbearable. The magistrate says: "It has been growing more and more clear to me that until the marks on this girl's body are deciphered and understood I cannot let go of her" (Coetzee, 2004: 30). In his relation to the barbarian girl, the magistrate tries to eliminate the sense of otherness and understand the signs of torture on her body. The magistrate decides to return the barbarian girl to her people which can be regarded as a protest against the rules of the Empire. In his every attempt to question how she is tortured, the barbarian girl remains silent. When she is finally convinced to answer the reason of her blindness, the magistrate is still discontent. The magistrate tells:

> I take her face between my hands and stare into the dead centres of her eyes, from which twin reflections of myself stare solemnly back. "And this?" I say, touching the worm-like sear in the corner. "That is nothing. That is where the iron touched me. It made a little burn. It is not sore." She pushes my hands away. "What do you feel towards the men who did this?" She lies thinking a long time. Then she says, "I am tired of talking." (Coetzee, 2004: 40-41)

During her stay at the magistrate's house, there is a ritual of washing the disfigured feet of the barbarian girl that repeatedly occurs in the novel. When he is confronted by the body of the tortured girl, symbolically, he desires to purify himself and to clear away the feeling of guilt and dirtiness that the barbarian girl has been exposed to. One evening, while he is massaging her face, he recognizes the traces of torture that have left marks near her eye: "I notice in the corner of one eye a grayish puckering as though a caterpillar lay there with its head under her eyelid, grazing. [. . . .] Between thumb and forefinger I part her eyelids. The caterpillar comes to an end, decapitated, at the pink inner rim of the eyelid. There is no other mark. The eye is whole" (Coetzee, 2004: 33). The Magistrate belonging to the dominating world of the oppressor may try to behave "as the girl's savior that he tries to purify her after she has been defiled, first at the hands of Joll and then by living as a prostitute" (Urquhart, 2006). Believing that the empire is a great threat to the existence of barbarians, the magistrate always disapproves the rules and order of the empire and believes that it is the Empire itself that deserves to fall.

Finally the magistrate decides to return the girl to her own people. It becomes very hard to reach to the mountains where the barbarian girl lives. The journey ends with the girl being handed over to several men on horse. However, when he returns to the town, his position in the town is reversed. He is no longer the magistrate of the town but a prisoner who is subjected to the same degrading torture and oppression as being employed to the barbarians. The magistrate endures terrible tortures and pain which may help to strengthen his tie of common human values and senses with the barbarians. After his own experience of torture, the magistrate finds a similar caterpillar-like scar that he observes near the eye of the barbarian girl, under his eye.

At the end of the novel, the magistrate concludes that the invasion of the Empire to prove its power over the native folk represents the possibility of colonial process of erasing the presence of non-Western people and denying the existence of alternative histories. Thus, the significance of the place for another culture is lost and the people who live there are reduced to non-existent inhabitants. Throughout the novel, the torture, violence, oppression and degradation that colonial and imperial actions imposed on the native inhabitants of the town who are struggling to live in peace among themselves can clearly be seen. The characters - the magistrate, the barbarian girl and fishing folk are forced to live out the boundaries of their native lands. Refusing to be included in the history of imperial colonizer, throughout the novel, the colonized other attempts to remain as an absence, a lack and invisible in the colonial record of the Empire. At the end of the novel, the magistrate, who is still struggling to comprehend the traumatic events, concludes his experience for the lost history of the colonial other as: "I wanted to live outside history. I wanted to live outside the history that Empire imposes on its subjects, even its lost subjects. I never wished it for the barbarians that they should have the history of Empire laid upon them"(Coetzee, 2004: 169).

J.M. Coetzee's *Life and Times Michael K.*

J. M. Coetzee's fourth novel, *of Life and Times Michael K.* (published in 1983), won Britain's Booker Prize and Jerusalem Prize for the Freedom of the Individual in Society. Told from the perspective of the colonized rather than colonizer, *Life and Times of Michael K* was a great success for its emphasis on human condition in general and the protagonist's unconscious search and wish for freedom. Atwell (1993: 89) describes the novel as "a novel about a subject who, miraculously, lives through the trauma of South Africa in a state of civil war without being touched by it". Although Coetzee does not specify the race of the protagonist and does not tell about the setting of the novel directly, the country described in the narrative is a place in which there is a civil war. In the novel, there is also no direct implication about the color of the protagonist of the novel. However, the places that Michael K is detained reluctantly-railway gang, resettlement camp, rehabilitation camp-are associated with places where nonwhite South African people have suffered. Rather than emphasizing the exact setting or historical or political doctrines and ideas, Coetzee's way of narration becomes more universal and general in *Life and Times of Michael K.* Freeing his novels from a determined historical and political doctrines and surroundings, Coetzee's *Life and Times of Michael K.* presents common human values, struggles and problems in general terms.

Coetzee divides the narration into three chapters in which the first and the last chapters are told from the perspective of an unspecified narrator. The second chapter is told through the voice of a medical officer in Kenilworth where Michael K. is kept under a clinical observation. The medical officer who tries to formulate and decode Michael in hospital becomes the voice of silent Michael. Michael, who remains silent and feels disturbed in the hospital, is treated as a precious stone which must be discovered and appreciated. The novel opens with the birth of the protagonist, who has shortcomings at birth: "The first thing the midwife noticed about Michael K when she helped him out of his mother in to the world was that he had a harelip. The lip curled like a snail's foot, the left nostril gaped" (Coetzee, 2004: 3).

Contrary to a protagonist who is trying to achieve great success through many adventures and heroic deeds in his process of becoming, Michael thinks of himself "not as a something heavy that left tracks behind it, but if anything as a speck upon the surface an earth too deeply asleep to notice the starch of ant-feet, the rasp of butterfly teeth, the tumbling of dust" (Coetzee, 2004: 97). In relation to Michael's silence and inarticulation of his ideas clearly, Atwell (1993:100) states that: "K is not a representative figure who models certain forms of behavior or capacities for change; rather, he is an idea floated into a discursive environment that is unprepared to receive it". Throughout the novel, Michael prefers consciously or unconsciously living outside politics and history to living in nature, in his alleys, farms, mountains, etc. Michael creates himself an inner world where he feels freedom, release and

exhilaration. Michael is described by the medical officer in Kenilworth as a simple, ordinary and slow-witted man who is unable to articulate his own state of feelings, emotions explicitly: "He is a poor helpless soul who has been permitted to wander out on to the battlefield" (Coetzee, 2004:141).

Even at the time of his mother's death he keeps on his silence and reticence. When the nurse informs him of his mother's death, he explores his uncertainty and despair non-verbally: "He clasped his hands stared hard at his feet. Was he expected to say something? He separated his hands and clasped them, over and over" (Coetzee, 2004: 3).

Michael is repeatedly able to escape from the iron laws of his country and he returns to nature which is gentle, merciful and compassionate towards him. Surviving in a place far away from society and civilization, Michael feels relief and serenity in nature. When Michael K is detained in Jakkalsdrift, he raises questions himself about the hosts (may implicitly refers to South Africa's white government) and parasites (may implicitly refers to nonwhite South African people) (Post, 1986).

> It was no longer obvious which was host and which parasite, camp or town. If the worm devoured the sheep, why did the sheep swallow the worm? What if the hosts were far outnumbered by the parasites. . . . Could the parasites then still be called parasites? Parasites too had flesh and substance: parasites too could be preyed upon. Perhaps in truth whether the camp was declared a parasite on the town or the town a parasite on the camp depended on no more than on who made his voice heard loudest. (Coetzee, 2004: 116)

He always rejects being categorized and classified by people who have touched him barbarously. Michael, without a social status, is a lonely, friendless and fatherless man, Anna K leaves him alone at an early age, so Michael tries to fill in this gap in his life by dedicating his whole life to grow plants and pumpkins that he regards them as if his children. In this respect "K's pumpkins and melons become his family, his brothers and sisters, suggesting, in attenuated form, the possibility of community"(Atwell, 1993: 97). Michael explains his affection towards the pumpkins as: "I am like woman whose children have left the house, he thought: all that he remains is to tidy up and listen to the silence" (Coetzee, 2004: 111).

While people in his country are trying to defend their lands against the destructive forces of guerillas, Michael K goes on watering and protecting his pumpkins and melons against the attacks of donkeys and goats. Refusing to be involved in the colonial history of dominant powers, Michael K is a man who wants to be ignored by the men who are involved in the war to shape and make the history. He feels freedom rather than imprisonment when he lives out of time and history. When Michael is accused of helping the guerillas and is interrogated in the hospital by the major, he rejects being involved in the war:

> Tell us the truth, tell us the whole truth and you can go back to bed, we won't bother you any more. The silence lengthened Noel did not speak, passing the whole burden to me. 'Come on Michaels,' I said 'we haven't got all day, there is a war on!' At last he spoke: 'I am not in war' (Coetzee, 2004: 138)

Michael K as a simple gardener tries to build an invisible tie and connection between the earth and him. He feels better himself when he is in outdoors-in nature- than being kept in indoors or settlement camps. He spends all his time and effort to grow pumpkins and melons:

> The pumpkins grew. In the night K would creep about, stroking the smooth shells. As time passed he permitted the hope to grow up again in his breast that all would be well. He woke during the day and peered out over the acre. Among the seeds he had sown had been a melon seed. Now the two pale green melons were growing on the far side of the field. It seemed to him that he loved these, which he thought of as two sisters, even more than the pumpkins, which he thought of as a band of brothers. (Coetzee, 2004: 113)

Through the silence of Michael, the medical officer insistently labels him with different labels:

> He is like stone, a pebble that, having lain around quietly minding his own business since the dawn of time, is now suddenly picked up and tossed randomly from hand to hand" (Coetzee, 2004: 135)
> When I passed an hour later he was asleep, his mouth nudging the pillow like a baby's. (Coetzee, 2004:135)
> Who is Michaels but one of a multitude in the second class? A mouse who quit an over-crowded, foundering ship. Only, being a city mouse, he did not know how to live off the land and began to grow very hungry indeed. (Coetzee, 2004: 136)
> He is a poor helpless soul who has been permitted to wander out onto the battlefield . . . (Coetzee, 2004: 141)
> He must be a polevaulter- that is what I thought. Well, you may not be a polevaulter, Michaels, but you are a great escape artist, one of the great escapees: I take off my hat to you! (Coetzee, 2004: 166)

Michael's dedication himself to silence and inarticulation throughout the novel may lead him to explore his identification of the self at the final chapter because he consciously describes himself as: "I was mute and stupid in the beginning, I will be mute and stupid at the end. There is nothing to be ashamed of being simple" (Coetzee, 2004: 182).

The novel ends with the evasive Michael who sees himself returning to his farm. The farm where he sprinkled the ashes of his mother like a seed can be seen the end of his cycle. He imagines himself as finding water by mending the broken water pump. Here Michael combines the two important elements- farm and water- in order to survive in his peaceful nature beyond history and politics. The narrator concludes:

> He, Michael K, would produce a teaspoon from his pocket, a teaspoon and a long roll of string. He would clear the rubble from the mouth of the shaft, he would bend the handle of the teaspoon in a loop and tie the string to it, he would lower it down the shaft deep into the earth, and when he brought it up there would be water in the bowl of the spoon; and in that way, he would say, one can live. (Coetzee, 2004: 184)

CONCLUSION

This study aims to analyze J. M. Coetzee, one of the pioneers of South African literature, and his two novels *Waiting for the Barbarians* (1980) and *Life and Times of Michael K* (1983) in terms of postcolonial discourse. After he had published his first novel *Dusklands* in 1974, J. M. Coetzee was acclaimed as an important novelist who in his fiction spoke out the African colonial conditions and revealed damaged and deformed South African life under apartheid. South Africa is one of the most brutally and violently exploited territories. For centuries white colonial identity and its supreme position and imperial power exploited the native inhabitants of South Africa economically and culturally by destroying their traditions, values and culture. The black nations were doomed to live in slums in terrible conditions while whites lived in the most modern areas and conditions. While Africans were struggling with poverty, hunger, unemployment, illnesses, the minority whites were busy with their idea of colonization. In this respect, when human beings are imprisoned and controlled both physically and mentally, it is quite normal for them to experience self-alienation and identity crisis.

Published in 1980, *Waiting for the Barbarians* is J.M. Coetzee's third novel. The story is narrated through the voice of an unnamed magistrate who serves as a binary model of self/the other. The magistrate in *Waiting for the Barbarians* is not disturbed by the existence of barbarians, and he also becomes an enemy for his own people and a victim and being imprisoned and tortured. In the novel the existence of barbarians, which are feared by the Empire, is vague. The attacks and violation of invisible barbarians are always expected in the town though nobody has ever seen them.

Told by the perspective of the colonized rather than colonizer, *Life and Times of Michael K* is a great success for its emphasis on human condition in general and the protagonist's unconscious search and wish for freedom. The protagonist of the novel is a simple man aged thirty-one with distorted facial features, including a harelip and uneven nostrils. In *Life and Times of Michael K*, time of the event and the name of the country are not mentioned directly, rather they create a rather slippery ground for the reader. Freeing his novels from a determined historical and political doctrines and surroundings, Coetzee's *Life and Times of Michael K.* is mostly situated in a vague geographical setting. Throughout the novel, Michael prefers consciously or unconsciously living outside politics and history to living in nature and in his alleys, farms, mountains, etc. freeing himself from the limits and bondage of the corrupted and confused society. Michael created himself an inner world where he feels freedom, release and exhilaration. While people in his country are trying to prevent their land against the destructive forces of guerillas, Michael K goes on watering and protecting his pumpkins and melons against the attacks of donkeys and goats

Both *Life and Times of Michael K*. and *Waiting for the Barbarians* share some similarities on the level of thematic and structural. Both the magistrate and Michael K are not adventurer characters who are willing to be included in the process of changing of the history. They live in peace and feel freedom when they are not obliged to obey the rules and order of the oppressor society. The magistrate is content with his peaceful life in the town, similarly Michael as a simple and ordinary gardener feels relief and serenity in nature. The colonizer has always thought of the colonized as an object waiting to be domination, exploitation, and manipulation so he becomes a kind of creation of the colonizer. Before the arrival of the colonizer, he was nothing; he was shapeless and he was in a kind of a chaos and corruption; however, the arrival of the colonizer ceased the chaos and gave shape and order to the colonized and his world.

The theme of torture is also dealt within two novels. K, who releases himself from the bondage of the rules of the society, is being thrown into deep silence by his torturers. Likewise, the barbarian girl, tortured by Colonel Joll and his soldiers, refuses to speak about herself. The medical officer in *Life and Times of Michael K* and the magistrate in *Waiting for the Barbarians* are the characters belonging to white dominating society. Both of them try to cure and treat their patients' scars and offer remedy for their pains. Medical officer continuously tries to feed Michael offering him different kinds of food; similarly the magistrate repeatedly washes the shapeless feet of the barbarian girl. They probably both feel guilty themselves in the name of the tortures. So, by curing their scars and ceasing their pains, they would feel a kind of purification, relief and peace of mind.

Michael's determination to return to his farm repeatedly and the magistrate's resistance to stay at the frontier with the natives coincide at a common point. They both try to live in peace and serenity in their places where there are no rules, obligations, oppressors, and torturers. Both characters exhibit human devastation wrought by state power.

In *Life and Times of Michael K* and *Waiting for the Barbarians*, time of the event and the name of the country are not mentioned directly, and these abstractions created a vague and elusive idea for the reader. Nevertheless, both novels are set, directly or indirectly, in the political turmoil that South Africa have suffered in the apartheid period. Although, J.M. Coetzee has been criticized as being less straightforward and direct in his novels than other South African novelists, he has created characters and events that are parts of South Africa. The heroes and events that the author portraits relate with a universal struggle between the oppressed/ oppressor, the violator/violated, the torturer/tortured, the self/the other.

In *Life and Times of Michael K.*, although Michael's color is not directly stated, the places that Michael K is detained reluctantly-railway gang, resettlement camp, rehabilitation camp-are associated metaphorically with grounds where nonwhite South African people have suffered. Similarly, in *Waiting for the Barbarians*, the group that is unknown to anyone in the town is regarded as an

element of threat for the Empire. In both of the novels, both Michael and barbarians are invisible enemies for the Empire which are governed by white men.

Both novels present a portrait of the colonized and the colonizer as dictated by the Western hegemonic, racist, and discriminatory discourse in which the colonizer always think of himself as idealized and idolized since he is dominant and supreme but the colonized undergoes a kind of alienation and degradation because of the imperialistic behaviors of the colonial powers.

REFERENCES

ASHCROFT, Bill. GRIFFITHS, Gareth. TIFFIN, Helen. **Post-Colonial Studies: Key Concepts**. London, Routledge, 2000.

ATTWELL, David. **J.M. Coetzee: South Africa and the Politics of Writing.** Berkeley Cape Town: University of California Press David Philip, 1993**.**

BOEHMER, Elleke. **Colonial and Postcolonial Literature: Migrant Metaphors**. Oxford University Press, USA, 2005.

COETZEE, J. M. **Waiting for the Barbarians***.* Vintage, Great Britain, 2004.

COETZEE, J. M. **Life and Times of Michael K**. Vintage, Great Britain, 2004.

LIN, Lidan. "J. M. Coetzee and the Postcolonial Rhetoric of Simultaneity." International Fiction Review. 28.1-2 (Jan. 2001): p42. Literature Resource Center. Gale.

LOOMBA, Ania. **Colonialism/ Postcolonialism.** 3rd edition. London: Routledge. 2000.

MARAIS, Michael. "J. M. Coetzee. "South African Writers." Ed. Paul A. Scanlon. Dictionary of Literary Biography Vol. 225. Detroit: Gale Group, 2000. Literature Resource Center.

MASOLO D. A. **African Philosophy in Search of Identity**. Indiana University Press, 1994.

MOSELEY, Meritt. "Life and Times of Michael K, by J. M. Coetzee." Booker Prize Novels: 1969-2005. Ed. Meritt Moseley. Dictionary of Literary Biography Vol. 326. Literature Resource Center. Detroit: Gale, 2006. MPHAHLELE, Ezekeiel. **Voices in the Whirlwind**. Tanzania Publishing House Macmillan. 1972.

POST, Robert M. "Oppression in the Fiction of J. M. Coetzee." Critique. 27.2 (Winter 1986): 67-77. Rpt. in Contemporary Literary Criticism Select. Detroit: Gale, 67-77. Literature Resource Center. Gale.

SAID, Edward W. **Orientalism**, Peguin Books. 1978.

SHAFFER, Brian W. ***Reading the Novel in English 1950-2000.*** Blackwell Publishing: USA, 2006.

THIEME, John. ***Postcolonial Con-Texts: Writing Back to the Canon***. London, GBR: Continuum International Publishing, 2002.

URQUHART, Troy. "Truth, reconciliation, and the restoration of the state: Coetzee's Waiting for the Barbarians." Twentieth Century Literature. 52.1 (Spring 2006): p1. Literature Resource Center. Gale.

WENZEL, Jennifer. "Keys to the Labyrinth: Writing, Torture, and Coetzee's Barbarian Girl." Tulsa Studies in Women's Literature. 15.1 (Spring 1996): 61-71. **Rpt. in** Contemporary Literary Criticism Select. Detroit: Gale. Literature Resource Center.

Yerel Yönetimlerde Örgüt Kültürünün Örnek Olay Kapsamında Değerlendirilmesi

Hümeyra TAŞÇIOĞLU
Sakarya Üniversitesi
İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

ÖZET : Bu çalışmanın amacı, yerel yönetimlerde bir bütün olarak ele alınması gereken örgüt kültürünün önemini vurgulamak ve bir yerel yönetim kurumunda faaliyette bulunan personelin örgüt kültürü algılarını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda örnek olay kapsamında inceleme yapılan örgütte mevcut ve baskın olan örgüt kültürü boyutları ortaya çıkarılarak hangi boyut ya da boyutların örgüt çalışanları tarafından daha fazla benimsendiği değerlendirilmiştir. Nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı araştırma için 281 kişi ile anket, 11 kişi ile mülakat yapılmıştır. Araştırma sonuçları, örgütte başarı ve destek kültürü boyutlarının ön planda olduğunu göstermiş, bu sonuç örgütün genç bir kültüre sahip olmasına rağmen çalışanlar tarafından benimsendiği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar kelimeler: Kültür, Örgüt Kültürü, Örgüt Kültürü Boyutları, Yerel Yönetim

ABSTRACT: This study aims to focus on organizational culture which should be evaluated as a whole in local authorities and to determine employees' perception of organizational culture. For that purpose, in the organization taken as case study, available and overwhelming dimensions of organizational culture are revealed and dimension or dimensions that are adapted by organization's personels are also evaluated. Quantitative and qualitative methods are used for the survey which includes questionaire (281 persons) and by interview (11 persons). Research results are showed that success and support culture in organization is in the foreground. And by that result, it is revealed that the organization's culture is new, but at the same time it is adapted by its employees.

Keywords: Culture, Organizational Culture, Dimensions of Organizational Culture, Local Government

GİRİŞ

Toplumun bireyleri tarafından paylaşılarak nesilden nesile aktarılan, tarihi bir birikim ve bir değerler bütünü olan kültür, insan topluluğu veya grubunun ortak davranışlarının ve düşüncelerinin anlamlı hale getirilmesini sağlar. Kültür insanların dünyaya bakış açılarını etkileyerek, olayları ve bireyleri algılama biçimini belirler.

Örgütler, sahip oldukları kültür sayesinde üyelerinin ortak değer, norm ve inançlar etrafında birleşmelerini ve onların örgütün amaçlarıyla bütünleşmelerini sağlayarak işbirliği oluşumuna olanak tanırlar. Örgütlerin değer yargılarını anlamak ve iç dünyalarını açıklamak, ancak örgüt kültürlerinin kapsadığı değerlerin neler olduğunu, nasıl ortaya çıktığını, nasıl yaşatıldığını ve hangi koşullarda değiştirildiğini bilmek ile mümkün olmaktadır.

Örgüt kültürü sayesinde koordinasyon ve bütünleşme sağlanmasının kolaylaşması yanında, çalışanların örgütsel işleyişi anlamaları ve ortak değer yargılarının düzenlenmesi mümkün olabilmektedir. Böylelikle, yönetici ile çalışan, çalışan ve çalışan ilişkisi açısından bütünleştirici ve kaynaştırıcı rol oynaması sayesinde bölümler ve kişiler arasında güç savaşları da önlenecektir. Kısacası örgüt kültürü, örgütü topluma bağlayan, onun toplumdaki yerini, önemini ve başarısını belirleyen en önemli araçlardan biridir.

Yerel yönetimlerin insana yönelik hizmet üretmeleri nedeniyle gerçekleştirdikleri faaliyetler, örgüt üyeleri arasında yoğun bir etkileşime dayanır ve örgüt kültürü bu etkileşim içinde oluşur. Bu çalışma örgüt üyelerinin örgütsel yaşamla ilgili temel algılamalarını belirlemek amacıyla Sakarya'da faaliyet gösteren bir kamu kurumunda çalışan personelin çalıştıkları örgütün kültürüne ilişkin algılamalarını ve buna bağlı olarak kamu kültürünün özelliklerini belirlemeye yönelik hazırlanmıştır.

ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

Schein (1984:3) kültürü belirli bir grubun dış uyum ve iç entegrasyon sorunlarını çözerken öğrendiği ve geçerli kabul edilecek kadar iyi işleyen, yeni üyelere de sorunları doğru şekilde algılama ve düşünme biçimi sağlayan temel değerler olarak tanımlarken, Linton'a göre kültür, öğrenilmiş davranışlar ile belirli bir cemiyetin üyelerince birbirlerine aktarılan davranışların sonucudur (Erdoğan, 1994:119-120).

Bazı araştırmacılar örgütlerin kültürler olarak anlaşılması gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Bu görüşü benimseyenler, kültürü örgütün sahip olduğu bir kavram olarak ifade etmekten ziyade, örgütün kendisi olarak kabul etmektedirler (Smircich, 1983'den akt: Terzi, 2000:17).

Kültür kavramının açıklanmasında ortak bir tanım olmadığı gibi örgüt kültürünün de farklı disiplinler içinde yer alan araştırmacılar tarafından çalışılması, söz konusu olguya ilişkin farklı tanımların ve görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Schein'e göre örgüt kültürü; bir grubun dış adaptasyon ve iç uyum ile ilgili belirli sorunlarla mücadele ederken bulduğu, keşfettiği veya geliştirdiği bir takım temel varsayımlardır. Bu varsayımlar örgüt bünyesinde değerli kabul edilerek, örgüte yeni katılan çalışanlara, aynı problemle karşılaştıkları zaman doğru şekilde düşünmek, algılamak ve hissetmek için öğretilirler (Luthans, 1992:562-563).

Peter ve Waterman ise örgüt kültürünü "baskın ve paylaşılan değerlerden oluşan, çalışanlara sembolik anlamlarla yansıyan, örgüt içindeki hikâyeler, inançlar, sloganlar ve masallardan meydana gelmiş yapı" olarak tanımlarlar (Özkalp ve Kırel, 2002:97).

Schwartz ve Davis (1981:33) örgüt kültürünü; "örgütteki grup ve bireylerin davranışlarını önemli ölçüde şekillendiren normların oluşmasını sağlayan ve örgüt üyelerince paylaşılan inançlar ve beklentiler bütünüdür" şeklinde tanımlar. Diğer bir tanıma göre ise örgüt kültürü; bir örgütte zaman içinde gelişen ortak inançlar ve değerlerdir (Gordon ve DiTomaso, 1992: 784). Schneider'a göre örgüt kültürü, örgütsel kuralların, uygulamaların ve prosedürlerin resmi ve gayri resmi olarak paylaşılması sonucunda ortaya çıkan kabullerdir (Schneider, 1996:7).

Örgütleri kültürel açıdan anlamak, açıklamak ve değerlendirmek kültürel öğeler ile mümkün olmaktadır. Bir örgütün kültürü, örgütün değer sisteminden ve bu değeri güçlendiren, yayan, bağlayan ve bazen özetleyen hikayeler, adetler, semboller ve kahramanlardan oluşur (Erdem, 1996:37).

Hemen her örgüt, amaçlarına ulaşabilmek için üyelerinin desteğini, onların etkili katılımını ister. Bireylerin ortama uyum sağlaması örgütle etkinlik ve verimliliğin önemli bir unsurudur. Örgütte geçerli olan kültürel özellikleri kabullenen bireyler, örgütün ve yönetimin beklentilerine pozitif katkı sağlar. Bireyin içinden çıkıp geldiği kültürel ortam, örgütte geçerli olan kültür ile benzerlik arz ederse üyelerinin uyum sorunları en düşük seviyede kalabilecektir. Örgüt mutlaka, oluşturulacak örgüt kültürünün çalışanların verimine olumlu katkıda bulunabileceğini hesaba katmalıdır (Köse ve diğ., 2001:222).

Örgüt Kültürü Modelleri

Örgüt kültürünün tanımlamasında olduğu gibi sınıflandırılması konusunda da bir görüş birliği bulunmamaktadır. Her araştırmacı farklı kriterleri göz önünde bulundurmuş ve buna bağlı olarak farklı modeller ortaya çıkmıştır. Birçok araştırmacı inceledikleri örgütlerde değişik çevre şartlarına ve örgüt yapılarına göre şekillenmiş örgüt kültürlerinin olduğunu tespit etmişlerdir. Çevre koşullarının örgüt üzerindeki etkisine veya örgüt yapısını oluşturan hiyerarşi, yetki, haberleşme, kontrol gibi mekanizmaların kullanılma şekline ve derecesine göre pek çok örgütün değişik kültürlere sahip olduklarını keşfeden araştırmacılar, incelemede bulundukları kriterlere göre kendi modellerini oluşturmuşlardır. Burada araştırma kısmında ele alınan, örgüt kültürü Harrison'un (1972; Handy 1985; Harrison/Stokes, 1992) başarı, destek, hiyerarşi ve güç alt boyutlarından oluşan ve Nihal Mamatoğlu tarafından geliştirilen model ile tanımlanmış, örgüt kültürünü boyutları bunlara göre ele alınmıştır.

Başarı Kültüründe insanlar işin kendisi ile ilgilenirler ve işin yapılması yönünde bireysel bir çaba ve ilgi gösterirler. Bu kültürler, kendi problemlerini çözme teşebbüsü içinde olan motive olmuş insanların, karşılıklı ilişkilerinin bir sonucu olarak nitelendirilen kültürlerdir. Başarı kültürüne sahip bir örgüt, üyelerinden, meşgul oldukları işe ve çalıştıkları kuruma fazla zaman harcamalarını ve tüm enerjileri ile katkıda bulunmalarını bekler. Bu tip kültürün hakim olduğu örgütler, bireylerin onları içsel olarak tatmin eden görevlerde çalışmaktan hoşlandıklarını varsayarlar (Pheysey ,1993:17).

Bunun yanında başarı kültürü, kurallardan çok işlerin yapılmasının ve amaçların gerçekleştirilmesinin ön planda olduğu örgütlerde görülebilecek bir kültür türüdür. Bürokratik yapılanmanın ötesinde esnek yapılanma, esnek bürokrasi, matrix örgütlenme tipi esastır. Uzmanlaşmaya ve bireysel sorumluluğa önem verilmektedir. İnsan doğasına ilişkin olarak da daha çok Y kuramının varsayımları kabul edilmektedir (Şişman, 2007:144).

Destek Kültürü, hiyerarşiye, uzlaşmaya ve rutinleşmeye karşıdır. Destek kültürünün hâkim olduğu örgütler üyelerine, birbirleriyle ilişki kurma ve ait olma konularında tatmin duygusu sağlar. Yöneticileri astlar arasına katar ve çalışanların yönetimde yer aldığı karar verme sistemleri yaratır. Bu kültürün temel varsayımı, bireylerin kendilerini tam olarak üye hissettikleri ve bireysel katkılarının olduğuna inandıkları örgüte veya gruba bir bağlılık hissiyle katkıda bulunacaklarıdır. Ayrıca takım çalışması ve bireysel gelişim teşvik edilerek, başarı ve yeniliğe yönelik davranışlar ödüllendirilir. Bu tip kültürde, çalışanlara karşı sürekli destekleyici bir liderlik ve yönetim tarzı sergilenerek, çalışmaları sırasında ihtiyaç duyulan kaynaklar temin edilir. Ayrıca takım çalışması ve bireysel gelişim teşvik edilerek başarı ve yeniliğe yönelik davranışlar ödüllendirilir (Erkmen ve Ordun, 2001:70).

Hiyerarşi kültüründe üstün tutulan değerler; düzen, kurallar, düzenlemeler ve yeknesaklıktır. Tüm faaliyetler gözetim, değerlendirme ve yönlendirme gerektirir. İş etkinliğini ölçme, açıkça belirtilmiş hedeflere ulaşma derecesi hesaplanarak belirlenir (Eren, 2001:150).

Hiyerarşi kültüründe, planlamada, yönetici, ne yapılmak ve nereye ulaşılmak isteniyorsa en iyi yolu bilmektedir, sadece onu izlemek yeterli olmaktadır. Bu kültürde, örgütsel yapı içerisinde komuta-kontrol ilişkisi hâkimdir ve her bir çalışanın performansı yakından denetlenir (Gümüştekin ve Emet, 2007: 98).

Güç kültürünün özelliği merkezileşmedir. Otokratik bir yönetimin uygulandığı bu örgütlerde kararlar tepedeki bir kimse veya bir grup tarafından alınır. Alt kademedekiler kararlara katılmayıp sadece bunları uygularlar. Otoriteye karşı çıkma durumuna pek rastlanılmaz. Liderlerin güçlü olmaları kadar bilgi ve tecrübe sahibi olmaları da gerekir. Astlar çalışmaya istekli ve üstlerine de itaatkâr olmak durumundadırlar. Bu tip kültürün abartılı ve kötü bir biçimde uygulandığı durumlarda, örgütte korku hâkim olur ve işler gerginlik içerisinde yerine getirilir (Erkmen ve Ordun, 2001:69).

Güç kültüründe işgören, merkezi gücü elinde bulunduranların kendilerinden ne beklediğini çok iyi anlayıp, buna göre davranmak durumundadır. Bu kültürde işgörenler ile gücü elinde bulunduranlar arasındaki iyi ilişkiler, güç sahibinin değerlerine ve liderlik tarzına bağlıdır. Eğer ilişkiler iyi değilse, bu işgörenlerde memnuniyetsizlik yaratacak ya da yüksek oranda işten ayrılma söz konusu olacaktır (Akıncı, 1998:60).

YÖNTEM

Örnek olay kapsamında incelemeye tabi tutulan kurum; hizmet sektöründe faaliyet gösteren, müstakil bütçesi olup, bütçesini kendi yöneten, yerel yönetimlere bağlı bir kamu idaresidir. Kurum; hizmet verdiği il Büyükşehir olmadan önce, Belediyeye bağlı Su İşleri Müdürlüğü olarak hizmet vermekte olan, ancak İlin Büyükşehir Belediyesi statüsüne geçmesiyle, 01.01.2003 tarihinde faaliyet ve çalışmalarında Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı olarak fiili hayatına başlamıştır.

Araştırmada verilere ulaşmak için nitel ve nicel yöntemler birlikte kullanılmıştır. Bunlar; yarı yapılandırılmış görüşme, gözlem ve standardize anket formundan oluşmaktadır. İlk aşamada inceleme yapılacak olan kurumun yapı ve işleyişini tanımak amacıyla kuruma ilişkin dokümanlar toplanmış, incelenmiş ve gözlem ile örgüt hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. İkinci aşamada kurumda çalışanların örgüt kültürü algılamalarına yönelik veri toplama aracı olarak standardize anket formundan yararlanılmıştır. Hipotezlerin testinde t-testi ve one-way ANOVA analizleri yer almaktadır. Üçüncü aşamada ise, kurumdaki üst düzey ve orta düzey yöneticiler ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır.

Araştırma Hipotezleri

Araştırma hipotezleri ve bu hipotezlerin teorik alt yapıları izleyen kısımda yer almaktadır.

Örgütlerde kültürün oluşumunda ve algılanışında liderin rolü kuşkusuz çok önemlidir. Ancak bunun yanında örgüt içinde bulunan birim yöneticilerinin da bu algıdaki payı büyüktür. Bir örgütte baskın olan bir kültür boyutu olabileceği gibi, birden çok kültür mevcut olabilir. Bunda liderin değer ve davranışları yönlendirici olabileceği gibi, çalışanların kendi aralarındaki paylaşımlar, ortak değerler ve inanışlar da etkili olabilmektedir. Bu anlayışlabirim ve kültür boyutları arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H1: Örgüt kültürü algısı çalışılan birime göre farklılık göstermektedir.

Çalışanların sahip oldukları ünvan ve buna bağlı olarak oluşan sorumluluklar, beraberinde farklı düzeyde ilişkileri ve inanışları getirebilir. Bunun yanında kişilerin sahip oldukları kadro derecesi, onları kültürün oluşumu ve şekillenmesinde büyük payı olan kişilerle daha yakın ya da daha uzak tutabilmekte, bu durumda sahip olunan kadro derecesi farklı kültür boyutlarını öne çıkarabilmektedir. Bunun sonucunda sahip olunan kadro ile kültür boyutları arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H2: Örgüt kültürü algısı kadroya göre farklılık göstermektedir.

Kadın ve erkeklerin olaylara bakış açılarının, beklentilerinin, çalıştıkları örgütü algılayışlarının farklı olabileceği düşüncesiyle cinsiyet ve kültür boyutları arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H3: Örgüt kültürü algısı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Eğitim seviyesindeki farklılıklar çalışanların kendilerine güven duymaları, kendilerine verilen değer ölçülerindeki beklentilerini ve talep artışlarındaki farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Bu durumda işgörenler örgütlerde daha fazla özerklik, daha fazla yetki devri ve yenilik yaratma konusunda destek talep etmektedirler. Kararların alınmasında fikirlerinin sorulması, fikirlerini tartışılabilecekleri uygun hoşgörü ortamının sağlanması, çalışanların örgütlerini daha fazla benimsemelerini ve onların rol fazlası davranışlar göstermelerini etkiler. Tam tersi bir örgüt kültürü, çalışanların kültürü benimseme düzeylerini etkileyecek, işten ayrılma konusundaki isteklerini arttıracak ve sadece kendilerine verilen işleri yapmalarına neden olacaktır. Eğitim düzeyinin kültür boyutları ile ilişkisini ölçmek amacıyla aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H4: Örgüt kültürü algısı eğitime göre farklılık göstermektedir.

Araştırmanın Bulgu ve Yorumları

Örgüt kültürlerine ilişkin boyut bazında güvenilirlik analizi yapılmış ve boyutların 0,814-0,893 arasında yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olduğu görülmüştür.

Frekans Dağılım Tabloları

Tablo 1: Örgüt Personelinin Birimlere Göre Dağılımı

Birimler	Toplam Personel Sayısı	Araştırmaya Katılan Personel Sayısı	%
Abone İşleri D.B.	56	56	100,00
Bilgi İşlem D.B.	19	10	52,63
Çevre Koruma ve Kontrol D.B.	47	36	76,60

İçme Suyu D.B.	110	44	40,00
İ.K ve Destek Hiz. D.B.	45	16	35,56
Kanalizasyon D.B.	90	31	34,44
Strateji Geliştirme D.B.	22	15	68,18
Planlama ve Yatırım D.B.	14	12	85,71
Hukuk Müşavirliği	7	7	100
Toplam	410	227	55,37

Tablo 1'e baktığımızda ankete katılım oranının en fazla olduğu birimlerin Abone İşleri Daire Başkanlığı ve Hukuk Müşavirliği birimleri olduğu, en düşük katılım oranının ise % 34,44 ile Kanalizasyon Daire Başkanlığında olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Örneklemin Özellikleri

	İfadeler	**n**	**%**		**İfadeler**	**n**	**%**
Çalışma Süresi	**1-6 yıl**	140	55,6	**Cinsiyet**	**Bayan**	35	14,2
	7-12 yıl	45	17,9		**Bay**	211	85,8
	13+ yıl	67	26,6				
Çalışılan Birim	**Abone ve Bilgi İşlem**	66	29,1	**Kadro Durumu**	**Üst Yönetim**	14	5,36
	Çevre Koruma ve İçme Suyu	80	35,3		**Şube Müdürü**	8	3,07
	İKY ve Hukuk	23	10,1		**Memur**	40	15,3
	Strateji ve Planlama	27	11,9		**İşçi**	106	40,6
	Kanalizasyon	31	13,7		**Firma İşçisi**	93	35,6

Tablo 2'nin Devamı

Eğitim Durumu	**İlköğretim**	48	20,3	**Gelir**	**1-580 TL**	19	7,4
	Lise	107	44,8		**581-1000TL**	86	33,5
	Yüksekokul	32	13,7		**1001-1500TL**	98	38,1
	Üniversite	34	14,1		**1501-2000TL**	35	13,6
	Lisansüstü	16	7,1		**2001 TL ve üzeri**	19	7,4

Katılımcıların çalıştıkları birime göre değerlendirme yapılmak istendiğinde ise, en fazla personelin bulunduğu birim abone birimiyken, en az personelin bulunduğu birim hukuk birimidir. Birim dağılımlında yapılan iş göz önünde bulundurulduğunda, abone işleri biriminde ilçelerdeki veznelerin de dâhil olduğu dağınık bir yapı mevcuttur. Ayrıca bu birimde sayıca kalabalık olan sayaç okuma personelinin bulunması da sayıyı arttıran bir etkendir. Hukuk birimine geldiğimizde ise, örgütteki avukat ve ofis personeli sayıca az olmalarına rağmen hukuki sürecin gerekli şekilde işleyebilmesi için yeter sayıdadır. Ayrıca örgüte olan borcu dolayısıyla icra aşamasına gelmiş abonelerin icra takipleri, örgütün anlaşmalı avukatları tarafından yapılmaktadır. Katılımcılar kadro durumları açısından değerlendirildiklerinde, en fazla katılımcının bulunduğu kadro işçi kadrosuyken, en az katılımcının bulunduğu kadro ise üst yönetim kadrosudur.

Katılımcılar eğitim açısından değerlendirildiğinde % 7,1 lisansüstü eğitime sahiptir. En fazla oran ise % 44,8 ile lise mezunlarında görülmektedir. Örgütte alt ve orta kademe için eğitim durumu ön şart olmazken, üst kademe için üniversite şartı aranmaktadır. Katılımcıların gelir düzeyi ise % 7,4'lik bir oranla 1-580 TL ve 2001 TL ve üstü arasında yer almaktadır. En yüksek oran ise 1001-

1500 TL aralığındadır. Bunun nedeni olarak en düşük gelir oranına sahip olanlar firma personeli olmakta, 2001 TL ve üstü gelire sahip olanlar ise çoğunlukla üst yönetim ve kıdemli işçilerden oluştuğu gösterilebilir.

Tablo 3' te görüleceği gibi, örgütün grup ve birey amaçlarını kurum başarısı için birleştirmesi sorusuna ankete katılanların 146 sı % 55,1 lik bir ortalama ile katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Örgütte cezalandırma korkusunun kurallara uymayı sağlama noktasında etkili olmadığını düşünenlerin oranı %53,7 tür. Örgütteki otokratik yapının çalışanlardan gelen itirazları bastıracağı fikrine araştırmaya katılanların% 65,7 si kararsız kalmışlardır.

Tablo 3: Kültür Boyutlarına Ait Frekans Dağılım Tablosu

Örgüt Kültürü- İfadeler	Katılmıyor		Kararsız		Katılıyor		Ort.
	f	%	f	%	f	%	
Başarı Kültürü							
Çalıştığımız kurum birey ve grup amaçlarını kurum başarısı için birleştirmeyi hedefler.	65	24.5	54	20.4	146	**55,1**	3.35
Kurumumuzda işlerin başarıya ulaşmasında; olaylara tepki hızı, duyarlılık ve yaratıcılık oldukça önemlidir.	66	24,3	57	45,2	149	54,7	3,34
Kurumumuzda işlerin başarıya ulaşmasında nüfuz, pozisyon veya kişisel güç yerine uzman gücü ön plandadır.	99	35,9	53	55,1	124	44,9	3,04
Kurumumuzda başarıya ulaşmak için; bireysel ya da takım çalışması gibi her türlü çalışma tarzı benimsenir.	69	25,0	58	21,0	149	54,0	3,28
Güç Kültürü							
Kurumumuzda cezalandırılma korkusu, işlerin ve kuralların yerine getirilmesini sağlar/motive eder.	145	**53,7**	59	21,9	66	24,4	2,50
Kurumumuzda grup kararından çok yöneticinin (bireysel) kararları üzerinde durulur.	101	37,1	60	22,1	111	40,8	3,10
Kurumumuzda otokratik yapı (yönetimin baskıcı tutumu), çalışanlardan yükselebilecek itirazları bastırır	111	41,4	65	**65,7**	92	34,3	2,91
Kurumumuzda işler az sayıda kural ve işlemle yürütülür, var olan çoğu kural açıkça ifade edilmemiş, ima yoluyla gelişmiştir.	99	36,0	72	26,2	104	37,9	2,98
Destek Kültürü							
Kurumumuzda personelin kendini yetiştirmesi ve geliştirmesine önem verilir.	76	27,4	52	18,5	152	54	3,31
Kurumumuzda arkadaşlık ilişkilerine ve dostluğa önem verilir.	64	23,1	48	40,4	165	59,6	3,38
Kurumumuzda kişilerin birbirine yardım etmesi önemsenir.	64	23,6	49	18,1	158	58,3	3,41
Kurumumuzda nüfuz/güç/otorite tüm çalışanlar tarafından paylaşılır.	114	41,2	64	23,1	99	35,8	2,84

Tablo 3'ün Devamı

Hiyerarşi Kültürü							
Kurumumuz dış dünyadaki değişikliklerden çok kolay etkilenmeyecek, istikrarlı bir yapıya sahiptir.	82	30,01	60	22.01	130	47,8	3,19
Kurumumuzda çalışma programları uzun vadeli yapılır.	77	27,7	54	19,4	147	52,9	3,28
Kurumumuzda iş rollerine, işi tatmin edici bir şekilde yapabilecek olan kişilerin seçilmesine önem verilir	91	33	53	19,2	132	47,8	3,13
Kurumumuzdaki mevcut yapı çalışanlara, nereye kadar ilerleyebileceğini kestirme/öngörme imkânı sağlar.	110	39,7	67	24,2	110	36,1	2,88

Araştırma Hipotezlerine İlişkin Analizler

H1: Örgüt kültürü algısı çalışılan birime göre farklılık göstermektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 4'de görüleceği gibi çalışılan birim ile kültür boyutları arasında herhangi bir farklılık bulunamamıştır (0,31- 0.20- 0,53- 0,21>0,05). Sonuç olarak çalışılan birim ile kültür boyutları arasında farklılık olduğunu belirten hipotez reddedilmiştir. Bu durumun nedenleri incelendiğinde, çalışanların örgütü bir bütün halinde değerlendirdiği ve birim bazında değil örgütün geneline yönelik bir algı olduğu görülmektedir. Mülakatta öne çıkan "biz", "bizim kurumumuz" gibi ifadeler bu durumu desteklemektedir.

Tablo 4: Birim Değişkeni Açısından Tek Yönlü Varyans Analizi

Değişkenler	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Güç Kültürü	Gruplar Arası	4,893	8	0,612	1,174	0,316
	Grup İçi	113,555	218	0,521		
	Toplam	118,448	226			
Başarı Kültürü	Gruplar Arası	8,563	8	1,07	1,376	0,208
	Grup İçi	169,623	218	0,778		
	Toplam	178,187	226			
Destek Kültürü	Gruplar Arası	6,838	8	0,855	1,117	0,353
	Grup İçi	166,779	218	0,765		
	Toplam	173,617	226			
Hiyerarşi Kültürü	Gruplar Arası	8,106	8	1,013	1,356	0,218
	Grup İçi	162,93	218	0,747		
	Toplam	171,035	226			

Tablo 5: Kültür Boyutlarının Birim Bazında Değerlendirilmesi

Birim	Güç Kültürü	Başarı Kültürü	Destek Kültürü	Hiyerarşi Kültürü	Kültür
Abone İşleri D.B	2,98	3,13	3,07	2,97	3,03
Bilgi İşlem D.B	3,13	3,03	3,2	2,88	3,06
Çevre Koruma ve Kontrol D.B	2,95	3,44	3,49	3,17	3,29
İçme Suyu D.B	3,06	3,38	3,3	3,36	3,26
İ. K ve Destek Hiz. D.B	2,78	3,63	3,63	3,39	3,35
Kanalizasyon D.B	2,75	3,51	3,31	3,24	3,20
Strateji Geliştirme D.B	2,65	2,92	3,08	2,82	2,86
Planlama ve Yatırım D.B	2,81	3,21	3,29	2,90	3,05

Hukuk Müşavirliği	2,54	3,32	3,18	3,11	3,03
Toplam	2,91	3,31	3,27	3,13	3,15

Birim ve örgüt kültürü boyutlarının aritmetik ortalamalarını gösteren Tablo 5 incelendiğinde kültürün en baskın hissedildiği birim İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri Daire Başkanlığıyken, en zayıf hissedildiği birim Strateji Geliştirme Daire Başkanlığıdır. Boyut bazında bir değerlendirme yapıldığında ise en zayıf kültür boyutu 2,54 ile Hukuk Müşavirliğinde güç kültürü olarak görülmektedir. Bunun nedeni araştırmacının gözlemlerine göre bu birimde otorite kavramının arka planda olması, birim yöneticisi olan Hukuk Müşavirinin birimindeki diğer avukatlar ve personeliyle iyi ilişki içerinde olması ve kararların birlikte alınıyor olmasındandır. En yüksek iki boyut ise 3,63 ile başarı ve destek kültürü alt boyutlarında İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri Daire Başkanlığında görülmektedir.

Bunun nedenini anlamak amacıyla birim yapısı incelendiğinde, öncelikle birim yöneticisi olan Daire Başkanının kendisine bağlı olan personeliyle dostça ilişkiler içinde olması, birim sorumluluğunda olan herhangi bir konu ele alınırken personelin fikrinin alınmasına önem verilmesi, kararlara katılım, bilgi paylaşımı ve takım çalışmasının önemsenmesine dikkat edildiği görülmüştür. Yapılan mülakatlarla bu görüş desteklenmiş, "yöneticimiz bize güvenir ve bunu bize hissettirir. Bir karar alınması gerektiğinde bu konuda bizim görüşlerimize de yer verir" ifadeleri bu görüşün desteklendiğinin göstergesidir. Bununla birlikte kültür boyutlarının birimler arası farklılıkları değerlendirilirken birim yöneticisinin kültür üzerindeki etkisi, bazı birimlerin diğerlerine göre daha yeni oluşturulmuş olması, birim personelinin bir arada çalışma süresi, örgütte bazı birimlerin, özellikle teknik olanların kendi birimlerini diğer birimlerden farklı görmeleri, üst yönetimin birime karşı tavırları göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 5'te teknik birimlerde de kültürün baskın hissedildiği görülmüştür. Araştırma yapılan örgütte teknik birimlerde var olan mevcut yapı, çalışanlar tarafından daha ayrıcalıklı olarak algılanmaktadır. Şöyle ki, mülakatta geçen "teknik birimlerde çalışan personel eğitim, mesleki ve kişisel yönden daha fazla desteklenmekte, idari birimlerde çalışılan personel her zaman bu fırsatı bulamamaktadır" yönündeki yorumlar bu durumu açıklamaktadır. İdari birimlerde çalışan personel kurumda teknik çalışmaların ön planda olduğunu ve kendilerinin daha standart uygulamaları gerektiren çalışmalar yaptıklarını düşünmekle birlikte, kendi kişisel ve mesleki gelişimlerinin kurum tarafından desteklenmesini önemsediklerini belirtmişlerdir. Kurumda bu faktörlerin etkisiyle birimler arasında farklı kültür boyutlarının baskın olabileceği görülmüştür.

H2: Örgüt kültürü algısı kadroya göre farklılık göstermektedir.

Tablo 6: Kadro Değişkeni Açısından Tek Yönlü Varyans Analizi

Değişkenler	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ort.	F	p
Güç Kültürü	Gruplar	1,847	4	,462	,836	, 503
	Arası	141,431	256	,552		
	Grup İçi	143,278	260			
	Toplam					
Başarı Kültürü	Gruplar	6,155	4	1,539	1,935	,105
	Arası	203,532	256	,795		
	Grup İçi	209,687	260			
	Toplam					
Destek Kültürü	Gruplar	4,358	8	1,090	1,391	,238
	Arası	200,598	256	,784		
	Grup İçi	204,957	260			
	Toplam					
Hiyerarşi Kültürü	Gruplar	9,168	8	2,292	2,982	**,020**
	Arası	196,747	256	,769		
	Grup İçi	205,916	260			
	Toplam					

Tablo 6'da kültür boyutlarından sadece hiyerarşi kültürü ile kadro durumu arasında farklılık görülmüş (0,02<0.05), güç, başarı ve destek kültürleri arasında farklılık görülememiştir. Bu durumda oluşturulan hipotez kabul edilmiştir. Genel olarak kadro durumu ile kültür arasındaki farklılığa bakıldığında ise, üst yönetim kadrosunda 3,42 ile örgüt kültürü en baskın olarak kendini gösterirken, en düşük kültür algısına ise 2,94 ile memur kadrosunda rastlanılmaktadır.

Araştırmacının gözlemlerine göre örgüt genelinde çok fazla hiyerarşik bir yapı bulunmamaktadır. Bunun yanında kadro durumuna göre hiyerarşi kültürü algısının farklılık göstermesi, özellikle üst yönetim kadrosunda çalışanlar tarafından gözetim ve yönlendirmenin önemsenmesi, bu boyut ile ilgili oluşturulan hipotezin doğrulanmasında önemli etkenler olarak değerlendirilmektedir.

Kadro durumu ve kültür ilişkisi incelendiğinde, yukarıda da belirtildiği gibi kültürün en zayıf hissedildiği kadro memur kadrosu iken, en baskın hissedildiği kadro ise üst yönetim kadrosudur.

Durum Tablo 7 verilerinde yer alan aritmetik ortalamalara göre alt boyutlar açısından değerlendirildiğinde ise, en zayıf boyut 2,66 ile şube müdürlerinde güç kültürü olarak görülürken, en baskın hissedilen boyut ise 3,72 ile başarı boyutu olarak yine şube müdürlerinde görülmektedir. Bunun nedeni incelendiğinde ise, şube müdürlerinin daha önce de belirtilmiş olduğu gibi bağlı oldukları Daire Başkanları ile istedikleri zaman görüşebilmeleri, kendilerine sorumluluk alanlarıyla yetki ve sorumluluk verilerek kendilerine bu konuda güven duyulduğunun hissettirilmesi, iş programı yapıldığında prosedürlere bağlı kalmaktan ziyade şube müdürlerinin de fikirlerinin alınmasının önemsenmesinin etkili olması araştırmacının yaptığı gözlem neticesinde ulaştığı sonuçtur. Bunun yanında farklı statüye sahip olan personel ile yapılmış mülakat sonuçlarında, örgütte kısmen de olsa cezalandırma mekanizmasının olmasının talep edildiği anlaşılmaktadır. Cezalandırma mekanizmasının olmamasının kurumda bazı kişiler tarafından suiistimal edilebileceği ve bu durumun da bazı alanlarda boşluk oluşturabileceği endişesini beraberinde getirmektedir. Hatta mülakat yapılan kişilerden bir kısmı "bazı konularda çok fazla demokratik davranıldığını düşünüyoruz. Verilen özgürlük bir süre sonra hak olarak görülüyor, bunun vermiş olduğu güven duygusu ile de hata yapmaktan fazla çekinilmiyor. Hata yapılırsa bile karşılığında herhangi bir uygulama ile karşılaşmayacakları düşüncesi zamanla yönetimden ziyade çalışanları baskıcı hale getirebiliyor" şeklinde görüş belirterek örgütün bazı konularda daha iradeli olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Tablo 7: Kültür Boyutlarının Kadro Bazında Değerlendirilmesi

Kadro	Güç Kültürü	Başarı Kültürü	Destek Kültürü	Hiyerarşi Kültürü	Kültür
Üst Yönetim	2,84	3,63	3,66	3,57	3,42
Şube Müdürü	2,66	3,72	3,50	3,47	3,33
Memur	2,75	3,09	3,14	2,81	2,94
İşçi	2,96	3,31	3,26	3,21	3,18
Firma İşçisi	2,89	3,15	3,14	3,03	3,05
Toplam	2,80	3,35	3,30	3,19	3,16

H3: Örgüt kültürü algısı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Tablo 8: Cinsiyete Göre Örgüt Kültürü Farklılıkları

Kültür Boyutları	Cinsiyet	Ortalamalar	t	p
Güç Kültürü	Kadın	2,94	0,457	0,648
	Erkek	2,87		
Başarı Kültürü	Kadın	3,27	0,067	0,947
	Erkek	3,26		

Destek Kültürü	Kadın	3,31	0,527	0,599
	Erkek	3,23		
Hiyerarşi Kültürü	Kadın	3,16	0,552	0,581
	Erkek	3,08		

Katılımcıların cinsiyet gruplarına göre örgüt kültürü ölçeğinin boyutları açısından aralarındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış (0,648- 0,947-0,599-0,581>0,05), bu durumda oluşturulan hipotez reddedilmiştir.

Kültür alt boyutlarının ortalamalarına bakıldığında ise, tüm kültür boyutları kadınlarda erkeklere oranla daha baskın görülmekle birlikte cinsiyet, örgüt kültürü algısı için güçlü bir etken olarak görülmemektedir. Bunu ölçmek için oluşturulan hipotezin reddedilmiş olması bu görüşü desteklemektedir. Ancak genel bir değerlendirme yapılmak istendiğinde, kadınların daha duyarlı olmaları ve algı düzeylerinin daha açık olması, bulundukları ortamı daha fazla hissetmelerine ve kültür boyutlarının erkeklere oranla daha baskın olmasına olanak tanıyabilir.

H4:Örgüt kültürü algısı eğitime göre farklılık göstermektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 9'da görüleceği gibi eğitim durumu ile kültür boyutları arasında herhangi bir farklılık görülememiştir (0,85, 0,65, 0, 18, 0,42>0.05). Bu durumda eğitim durumu ile kültür boyutları arasında farklılık olduğunu belirten hipotezler doğrulanmamıştır.

Örgütte çalışan personelin eğitim durumu incelendiğinde ilköğretim ve lise mezunlarının diğer gruplara oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Anketi cevaplayanların durumu da bu oran ile paralellik göstermektedir. Ancak kadro durumunun örgüt kültürü boyutları açısından değerlendirilmesine yönelik oluşturulan hipotezlerin desteklenmemiş olması, farklı eğitim durumuna sahip personelin bulunduğu kurumda farklı örgüt kültürü algılarının ortaya çıkmaması anlamına gelmektedir.

Tablo 9: Eğitim Değişkeni Açısından Tek Yönlü Varyans Analizi

Değişkenler	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Güç Kültürü	Gruplar Arası	0,702	4	0,176	0,334	0,855
	Grup İçi	124,215	236	0,526		
	Toplam	124,917	240			
Başarı Kültürü	Gruplar Arası	1,93	4	0,483	0,617	0,651
	Grup İçi	184,52	236	0,782		
	Toplam	186,45	240			
Destek Kültürü	Gruplar Arası	4,704	8	1,176	1,554	0,187
	Grup İçi	178,534	236	0,756		
	Toplam	183,238	240			
Hiyerarşi Kültürü	Gruplar Arası	2,945	8	0,736	0,975	0,422
	Grup İçi	178,28	236	0,755		
	Toplam	181,225	240			

Tablo 10: Kültür Boyutlarının Eğitim Bazında Değerlendirilmesi

Eğitim	Güç Kültürü	Başarı Kültürü	Destek Kültürü	Hiyerarşi Kültürü	Kültür
İlköğretim	2,88	3,23	2,98	3,07	3,04
Lise	2,93	3,32	3,33	3,12	3,17
Yüksekokul	2,79	3,41	3,33	3,18	3,17
Üniversite	2,87	3,10	3,16	2,85	2,99
Lisansüstü	3,00	3,32	3,29	3,26	3,21
Toplam	2,91	3,25	3,19	3,08	3,09

Kültür ve eğitim ilişkisi incelendiğinde, kültürün en baskın hissedildiği grubu lisansüstü eğitime sahip olan grup oluştururken, en zayıf hissedildiği grup ise üniversite mezunlarından oluşan gruptur. Boyut bazında değerlendirme yapıldığında ise, en zayıf hissedilen boyut 2,79 ile yüksekokul mezunlarında görülen güç kültürüyken, en baskın hissedilen boyut ise 3,41 ile yine yüksekokul mezunlarında görülen başarı boyutudur. Bu sonucun nedenleri gözlemci tarafından araştırıldığında, yüksekokul mezunlarının kendilerinin otorite ile değil de katılımcı ve motivasyonlarının öne çıkmasının önemsendiği bir ortamda çalışmaları, kendilerine sorumluluk verilerek karşılığının beklendiğinin hissettirilmesi, kendilerini geliştirmeleri için gerekli eğitim olanaklarının tanınması olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında mülakat sonuçları değerlendirildiğinde yüksek okul mezunlarının büyük çoğunluğunun statü olarak tekniker statüsünde çalıştığı, kendilerine uzaktan eğitim konusunda manevi anlamda destek sağlanmaya çalışıldığı, bu durumun da kendi açılarından kurumu çok daha fazla benimsemelerini sağlamaları olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Kültürün en baskın olarak lisansüstü mezunlarında görülmüş olması ise, bu grubun çoğunluğunun kurumun ilk yıllarından itibaren burada çalışıyor olmaları, kuruma sonradan katılan lisansüstü mezunlarının ise kurumu kendilerinin tercih etmesi, hatta bir kısmının memur olarak kadrosunu buraya geçirmesi konusunda uğraş vermesi ile açıklanabilir. Atama ve terfi durumu söz konusu olduğunda ise mülakat yapılan lisansüstü ve yüksekokul mezunları "atama ve terfilerde liyakat ön planda tutulmaya çalışılıyor ve başarılı olanlar ilerleme kaydediyor. Ancak bazen arkada siyasi gücün olması bazı kazanımları sağlıyor. Bazen de kişi desteklemediği düşünceleri uygulamak zorunda kalabiliyor. Bu ülkemizin realitesidir. Buna rağmen kurumda her zaman gelişimlerimizin desteklenmeye çalışıldığını ve bunu başardığımızda ise karşılığını alacağımızı düşünüyoruz" şeklinde yorum yapmışlar ve çalıştıkları kurumdan başka bir kuruma geçmeyi düşünmediklerini belirtmişleridir. Özellikle lisansüstü eğitime sahip olan grup, örgütte çalışıyor olmaktan dolayı duydukları memnuniyeti ifade etmişler, başka bir kurumda yaptıkları işin maddi karşılığını daha fazla alabilecek bile olsalar kurumdan ayrılmayı hiçbir zaman düşünmediklerini belirtmişlerdir.

SONUÇ

Pek çok kişi çalıştığı örgüte yönelik algı ve tutum oluştururken farklı faktörlerden etkilenebilir. Örgütün sahip olduğu kültür, bu faktörlerin içinde en önemli etkenlerden biridir. Örgüt kültürü, örgüt üyelerinin psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını tatmin ederek onların örgütle bütünleşmelerini, örgütün amaçlarını benimsemelerini, örgüt bağlılıklarının artmasını ve dolayısıyla daha verimli ve etkin çalışmalarını sağlar. Örgüt kültürü sonucunda ortaya çıkan ortak değer, norm ve davranışları benimseyen birey, bu yönüyle bir grubun üyesi olur. Üyesi olduğu bu grup da, işgörenin algı ve davranış biçimi üzerinde etkili olmaktadır.

Araştırma yapılan kurumdaki mevcut kültür yapısına ilişkin fikir edinebilmek amacıyla kültür boyutları demografik değişkenlere göre incelenmiş, öncelikle birim açısından aritmetik ortalamalara göre bir değerlendirme yapılmış ve birim bazında en baskın hissedilen kültür algısı 3,63 ile başarı ve destek kültürü boyutlarında İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri Daire Başkanlığında görülürken, en zayıf hissedilen kültür algısı ise 2,54 ile güç kültürü boyutunda Hukuk Müşavirliğinde bulunmuştur. Burada öncelikle İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri Daire Başkanlığının yapısı incelenmeli, personelin bu iki kültür boyutunu güçlü hissetme nedenleri ortaya konmalı, örgüt bazında gerçekleştirilecek uygulamalarda bu hassasiyetlere dikkat edilmelidir. Yapılan gözlem ve mülakat sonucunda bu birimde çalışanlar kendi fikirlerinin önemsendiği ve kendilerine güven duyulduğu konusunda ortak görüş bildirmişler ve bu durumun kendilerini motive ettiğini ifade etmişlerdir. Güç kültürünün en zayıf hissedildiği Hukuk Müşavirliğinde ise örgüt genelinde çok esnek bir yapı olduğu, bunun kendi birimlerinde de görüldüğünü görüşü hâkimdir. Bu düşünce bu boyutun düşük çıkmasını doğrular niteliktedir.

Kadro bazında örgüt kültürü boyutları değerlendirildiğinde, en baskın hissedilen kültür algısı 3,72 değeri ile başarı kültürü olarak şube müdürleri kadrosunda görülürken, en zayıf hissedilen kültür algısı ise yine aynı kadroda 2,66 değeri ile güç kültürüdür. Gözlem sonucunda başarı kültürü algısının en yüksek oranda çıkmasının nedeni olarak şube müdürlerine verilen yetki ve sorumluluk olduğu görülmüştür. Daire Başkanlarının bir alt basamağında bulunan şube müdürleri, Daire başkanlarının yükünü büyük ölçüde hafifletmekte, kendilerine karşı beklentilerin yüksek olduğunu bilmektedirler. Bu da onlarda işlerine karşı daha yüksek performans ve enerji harcamaları konusunda teşvik edici olmaktadır. Bunun yanında karar süreçlerine dâhil olmaları, işin sonucundan haberdar edilmeleri gibi faktörler güç kültürü algısının baskınlığını azaltmıştır.

Eğitim açısından durum değerlendirildiğinde, en baskın hissedilen kültür algısı 3,41 ile destek kültürü boyutunda yüksekokul mezunlarında görülürken, en düşük hissedilen kültür algısı ise 2,85 ile hiyerarşi kültürü boyutunda üniversite mezunlarında görülmektedir. Bu sonucun nedenleri araştırıldığında, yüksekokul mezunlarının mesleki ve kişisel gelişim anlamında yönetim

tarafından destek görmeleri ve kurum bağlılıklarını ortaya çıkarabilecek bir kurumda çalıştıklarını düşünmeleri gözlemlenmektedir. Üniversite mezunlarında hiyerarşi kültürünün en zayıf oranda algılanmasına gelindiğinde, üniversite mezunlarına belirli oranda özerklik verilmesi, gözetim ve denetim konusunda bağlı oldukları yöneticilerinden dolayı herhangi baskıcı bir tutumla karşılaşmamış olmaları ifade edilebilir.

Cinsiyet açısından örgüt kültürü algısı ele alındığında ise kadınların daha duyarlı olmaları ve algı düzeylerinin daha açık olması, bulundukları ortamı daha fazla hissetmelerine ve kültür boyutlarının erkeklere oranla daha baskın olmasına olanak tanıyabilir.

Yerel yönetimlerden beklenen, örgütün etkinliğinin ve hizmet kalitesinin devamlılığının sağlanmasıdır. Bunun için öncelikle çalışanların örgüt kültürünü benimsemeleri, örgüt içi iletişimin, örgütsel bağlılığın, motivasyonun ve performansın artmasını sağlayacak, yerel yönetimler kendilerinden beklenen misyonu yerine getirmiş olacaktır. Örgütte başarı ve destek kültürleri öne çıkmış durumdadır. Bu kültür boyutlarının öne çıkmış olması örgütte daha olumlu bir çalışma ortamı ve iklimi oluşturacak, çalışanların örgüte daha fazla bağlanmalarını sağlayacaktır.

Bu değerlendirmeler ışığında genelleme yapılmak istendiğinde, mevcut kültürün çalışanlar üzerinde olumlu bir hava oluşturabilmesi için; çalışanlara karşı destekleyici ve katılımcı bir yönetim tarzı sergilenmeli, çalışanların katkılarının önemli olduğunu hissettirilerek motivasyon ve bağlılık duygusu oluşturulmalı, çalışanların bireysel gelişimlerine önem verilerek bu konuda gerekli imkanlar sunulmalı, örgütteki uygulamalar standart olmalı, kararların alınıp uygulanmasında davranışlar tutarlı olmalı ve son olarak yönetimin personele sergiledikleri tutum ve davranışlar olumlu olmalıdır. Bu şekilde gerek yerel yönetimlerde gerekse diğer örgüt ya da örgütlerde olumlu bir kültür havasının oluşum sağlanacak ve pek çok olumlu örgütsel sonuca ulaşılacaktır.

KAYNAKÇA

AKINCI, Beril Z. (1998). **Kurum Kültürü ve Örgütsel İletişim**. İstanbul: İletişim Yayınları.

ATAMAN, Unutkan G. (1995). **İşletmelerin Yönetimi ve Örgüt Kültürü**. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

DENİSON, D., JANOVİCS, J., YOUNG J., CHO H.J. (2006). *"Diagnosing Organizational Cultures": Validating a Model and Method*", **http://www.denisonconsulting.com/dc/Portals/0/Docs/Paper_Validity.pdf**

DİNÇER Ö. (2003). **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**. İstanbul: Beta.

ERDEM, F. (1996). **İşletme Kültürü**. Ankara: Friedrich Naumann Vakfı ve Akdeniz Üniversitesi Yayınları.

ERDOĞAN, İ. (1994). **İşletmelerde Davranış**. İstanbul: Beta.

EREN E. (2001). **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**. İstanbul: Beta

ERKMEN, T. ve ORDUN, G. (2001). *"Örgüt Kültürü Tipleri ile Yönetim Biçimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma"*, **9. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı**, s.69.

GÜMÜŞTEKİN, Eren G. ve EMET C. (2007). *"Güçlendirme Algılarındaki Değişimin Örgütsel Kültür Ve Bağlılık Üzerinde Etkileşimi"*, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.17, s.90-116.

GORDON, George G. ve NANCY D. (1992). *"Predicting Corporate Performancefrom Organizational Culture"*, **Journal of Management Studies**, 29(6): 783-798.

HATCH, Mary J., ve SCHULTZ M. (1997). *"Relations Between Organization Culture, Identity and Image"*, **Europen Journal of Marketing,** vol.31, no.5-6, s.357

KÖSE, S., S. ve CUMA E. (2001).*" Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler*", **Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F, Yönetim ve Ekonomi Dergisi**,Cilt:7 Sayı :1, 219-242.

LUTHANS, F. (1992). "*Organizational Behavior, The Environmental Context Of Organizational Behavior*", **Organizational Culture**, Sixth Edition, Mc Graw-Hill. Inc., Singapore, Part 6, s.562-563.

OKAY, A. (2000). **Kurum Kimliği**. Ankara: Media Cat Kitapları.

O'REILL Charles,(1991), *"Socialization and Organizational Culture"*, **Psychological Dimension of Organizational Behaviour**, New York, Mc Millan Pub, p.299.

ÖZKALP, E. ve KIREL, Ç. (Ed .) (2002). **Örgütsel Davranış**, Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

PHEYSEY, D. (1993). *"Organizational Cultures*", **Types and Tranfosmations,** London: Routledge Publishers.

SCHEIN, E. H. (1984). *"Coming to a New Awareness of Organizational Culture"* **Sloan Management Review**, 25/2:3-16.

SCHNEIDER, B. (1996). *"Creating A Climate and Culture for Sustainable Organizational Change*",**Organizational Dynamics**, Volume:24, No:4,New York ,s.7.

SCHWARTZ, H. ve STANLEY, M. . (1981). *"Matching Corporate Culture and Business Strategy"*, **Organizational Dynamics**, 10(1): 30-48.

ŞİŞMAN, M. (2007). **Örgütler ve Kültürler**. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2.Baskı.

TERZİ, A. R. (2000). **Örgüt Kültürü**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Ekonomik Büyüme İle Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı[1]

Öğr.Gör. İsmet Göçer
Adnan Menderes Üniversitesi
Arş.Gör. Mehmet Mercan
Hakkari Üniversitesi
Öğr.Gör. Şahin Bulut
Adnan Menderes Üniversitesi
Öğr.Gör. M. Metin Dam
Adnan Menderes Üniversitesi

ÖZET: Vergiler, kamunun en önemli finansman kaynağıdır. Vergilerin, ekonominin temel göstergeleri üzerinde önemli etkileri vardır. Bu çalışmada, Türkiye'de ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki ilişki, 1924-2009 dönemi yıllık verileri kullanılarak, sınır testi yaklaşımıyla araştırılmıştır. Çalışmada, vergiler dolaylı ve dolaysız vergiler olmak üzere ikiye ayrılarak analize dahil edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda; seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğu yani serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri bulunmuştur. Uzun dönem analizinde, dolaylı ve dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Dolaysız vergilerin etkisinin dolaylı vergilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Kısa dönem analizinde; hata düzeltme teriminin katsayısı negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Yani uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında, kısa dönemde meydana gelen sapmaların, ortadan kalktığı ve serilerin tekrar uzun dönem ilişkisine yakınsadığı görülmüştür. Yine kısa dönem analizinde, her iki vergi türünün de ekonomik büyümeyi pozitif yönde ve istatistikî olarak anlamlı düzeyde etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik büyüme, dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri
JEL Sınıflandırması: E62, H21, H27, O49.

ABSTRACT: Taxes are one of the most important finance sources of public. Taxes have important impacts on basic economy indicators. The relationship between economic growth and tax revenue in Turkish economy using annual data for 1924-2009 period, has been studied with bound testing approach. In our anlalysis taxes are divided into direct and indirect taxes. The results of the analysis suggest the existence of co-integration relationship between series and series moved together in the long term. In the long term analysis, a relationship between indirect-direct taxes and economic growth has a meaningful and positive impact. In the short term analysis, the coefficient of error correction term was found negative and statistically meaningful. This means that the deviation, which took place in the short term between series which moved together in the long term, has disappeared and series came close to each other. Again, it was observed that in the short-term analysis effect of taxes on growth is positive and statistically meaningful.

Key words: Economic growth, indirect and direct taxes revenue.
JEL Codes: E62, H21, H27, O49.

GİRİŞ

Vergi, kamu hizmetlerinin maliyetini karşılamak üzere, devletin ekonomik birimlerden siyasi cebir altında ve karşılıksız olarak devlete kaynak aktarılmasıdır (Temiz,2008). Tarih boyunca devletler temel fonksiyonlarını yerine getirebilmek üzere ihtiyaç duydukları geliri elde edebilmek için, vergi toplama yoluna baş vurmuşlardır. Vergi politikası kamu için fon oluşturmasının yanında, iç tasarrufu arttırarak yatırımlara kaynak oluşturma, ülkenin ekonomik büyümesini hızlandırma, fiyat istikrarını sağlama, üretim ve tüketim düzeyini dolaylı olarak kontrol altında tutma, kişiler arasındaki gelir dağılımını düzenleme gibi ekonomik ve sosyal amaçlar için de kullanılmaktadır.

Vergi gelirleri, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde en önemli gelir kaynaklarından biridir. Sosyal güvenlik hizmetleri, devlet yatırımları ve diğer kamusal giderlerin karşılanabilmesi için, devlet ya vergi toplayacak, ya da borç alacaktır. Borçlanma ise ülkeler için en son tercih edilmesi gereken yoldur.

Vergiler bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin miktarını, üretim faktörlerinin gelir ve fiyatlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir (Yılmaz, 1996). İnsanların çalışma, tasarruf, yatırım ve kaynak kullanım kararlarını doğrudan etkileme potansiyeline sahip olan vergiler, ekonomik büyüme üzerinde değişik kanallarla etkili olabilmektedir. Başta gelişmekte olan ekonomilerde olmak üzere, kamunun öncelikli gelir kaynağı olan vergilerin büyüme ile olan ilişkisinin incelenmesi, vergi politikalarının biçimlenmesinde ve çeşitli uygulamaların geliştirilmesinde katkı sağlayabilecektir (Gül ve Kenar, 2009). Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde maliye politikası araçlarından biri olan vergileme politikası, oldukça etkin bir mali araçtır (Eker vd., 1996:32).

Günümüzde uygulanmakta olan vergileri, bunların konulmasına neden olan olayın niteliğine göre üç grupta toplayabiliriz. Bunlar, gelir vergisi ve kurumlar vergisi gibi *gelirle ilgili vergiler*, harcamalara dayalı gelir vergisi, muamele ve satış vergileri ve gümrük vergilerinin yer aldığı *harcamayla ilgili vergiler* ve genel servet vergisi, emlak vergisi, sermaye vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, veraset ve diğer şekillerdeki servet transferi vergilerinin yer aldığı *servetle veya servet transferiyle ilgili vergilerdir* (Temiz, 2008).

[1] Bu çalışma, aynı isimli çalışmanın 29-30 Mayıs 2010 tarihleri arasında *Sakarya11. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu* ve *2nd International Symposium on Sustainable Development (ISSD 2010) 8-9 June, 2010 in Sarajevo, Bosnia and Herzegovina*'da sunulmuş şeklinin yeniden gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş biçimidir.

Ayrıca vergiler; ayni-nakdi, spesifik-advalorem ve dolaylı-dolaysız vergiler gibi çeşitli şekillerde de sınıflandırılabilmektedir (Bulutoğlu,1970). Bunlar arasında özellikle vergilerin dolaysız ve dolaylı olarak iki büyük sınıfa ayrılması da yaygındır. Son dönemlerde yapılan çalışmalarda vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki yansıması analiz edilirken, özellikle dolaysız ve dolaylı vergi ayrımına gidilmektedir. Bu ayrım vergi sistemlerinin sağlıklı bir biçimde şekillendirilmesi açısından da son derece önemlidir.

Dolaysız vergiler; vergi mükellefi ile ödeyicisinin aynı olduğu, kişi ve kurumlardan, elde ettikleri gelir düzeyine göre alınan vergilerdir. Bu vergilerde vergi mükellefinin, kendisine düşen vergi yükünü başkalarına yansıtma olanağı bulunmamaktadır. Devletin faktör gelirlerinden(faiz, ücret, kar, rant) aldığı gelir vergileri ile servet üzerinden aldığı vergiler, ve kurumlar vergisi, dolaysız vergilere örnektir (Turan, 2008).

Dolaylı vergiler ise; mal ve hizmet kullanımından kaynaklanan vergilerdir. Vergiye tabi mal ya da hizmetlerden yararlanan herkes, gelir düzeyi ne olursa olsun, aynı oranda vergi öder. Bu vergilerde vergi mükellefi ile ödeyicisi farklıdır. KDV ile özel tüketim vergisi, dolaylı vergiler arasında yer alır(Temiz,2008).

Vergilendirme politikalarında arzu edilen durum, vergi tahsilâtının çoğunun dolaysız vergilerle sağlanmasıdır. Ekonomik büyümeyi en çok destekleyen de bu vergilerdir. Ancak dolaylı vergiler de ülkenin ekonomik yapısına uygun kullanılması halinde, dolaysız vergiler gibi ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmektedir.

Ekonomik büyüme, reel milli gelirin zaman içindeki artışını ifade eder. Özellikle 2008 küresel ekonomik krizinden sonra, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik büyümeye özel bir önem verilmektedir. Ekonomik büyümeyle ilgili geliştirilmiş bir çok teori vardır. Bu teoriler genellikle, ekonomik büyüme üzerinde önemli etkiler yapan faktörleri yakından incelenmektedir. Ekonomik büyüme teorileri daha çok, sermaye birikimi, teknik gelişme ve nüfus artışı konularında yoğunlaşır. Ekonomik büyüme hızı ile ilgili olarak genel kabul gören, iki ayrı yaklaşım vardır. Bunlar, Harrod-Domar ve neo-klasik yaklaşımlardır.

Harrod-Domar modeli, büyüme hızının, sermaye birikimi tarafından belirlendiğini öne sürer. Bu durumda, devletin maliye politikası araçları ile ekonomiye müdahale ederek hedeflenen büyüme hızını gerçekleştirebilmesi veya uzun dönem büyüme hızında meydana gelebilecek sapmaları giderebilmesi mümkün olabilecektir. Bu kapsamda, devlet kamu yatırım harcamaları ile bir taraftan ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynarken, diğer taraftan, vergi politikasını ekonominin toplam tasarruf hacmini arttırıcı yönde kullanabilir. Bu durumda kamu tasarruflarını arttırmak, özel yatırımları teşvik etmek, ekonomik büyümeden doğan ve ekonomik büyümeyi tehlikeye sokabilecek yapısal dengesizliklere karşı koymak mümkün olabilecektir (Demircan, 2003).

Neo-klasik büyüme teorisi ise nüfus artışına ve teknolojik değişmeye, tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nasıl cevap verdiğini açıklamaktadır.

Vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ile ilgili olarak ilk kez çalışma yapanlardan biri Solow'dur. Solow'a göre uzun dönem veya durağan durum büyüme oranı sıfırdır. Bu ise büyüme oranının sabit olduğu ve vergi politikalarından etkilenmeyeceği anlamına gelmektedir (Mucuk, ve Alptekin, 2008).

Dolaylı vergiler aynı zamanda, nisbi fiyatları etkileyerek, ekonomide tüketimin kısılmasına, tasarrufun teşvik edilmesine yardım edebilir. Böylece tüketim malları üzerine uygulanan dolaylı bir vergi, tüketimin maliyetini artırarak bu tür mallara yapılan harcamalarını azaltabilir ve bu kaynakların yatırım harcamalarına aktarılmasına neden olabilir (Durkaya ve Ceylan, 2006).

Bu çalışmada, Türkiye'de dolaylı ve dolaysız vergi gelirleriyle, ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 1924–2009 dönemi yıllık verileriyle, sınır testi yaklaşımıyla incelenmiştir. Çalışmada; girişi takip eden bölümde, dünyada ve Türkiye'de vergi uygulamalarına değinilecek, onu, literatür özeti izleyecektir. Yöntem ve veri setini, analiz izleyecek ve sonuç ve öneriler bölümüyle çalışma bitirilecektir.

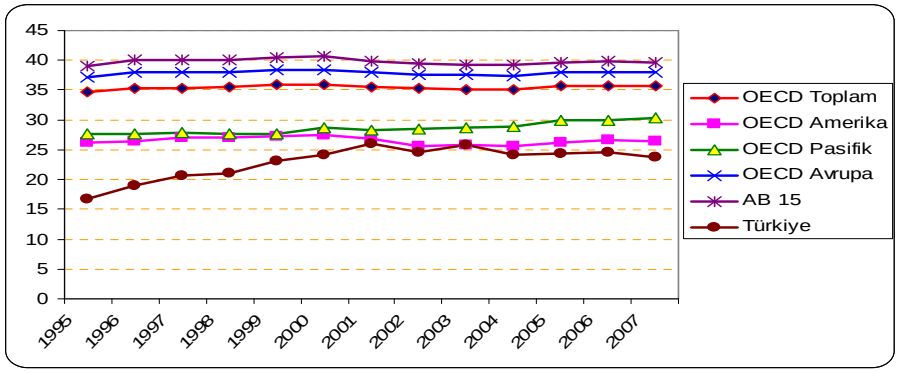
DÜNYA GENELİNDE VE TÜRKİYE'DE VERGİ YGULAMALARI

Dünyada Vergi Uygulamaları

Genellikle gelişmiş ülkelerde vergi gelirleri içinde, doğrudan vergilerin payı yüksek iken, gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergiler daha yüksek paya sahiptir. 2007 yılı itibariyle gelişmiş ülkelerde(OECD ve AB 15) dolaylı vergiler, toplam vergilerin ortalama %26'sını, gelişmekte olan ülkelerde ise %50'den fazlasını oluşturmaktadır (OECD, 2009). Bunun temel nedeni, gelir üzerinden alınan vergilerdeki uygulama güçlüklerine karşın, dolaylı vergilerin uygulanmasının daha basit olması, kişilerin bu vergilerin çok da farkında olmamaları ve vergi uygulayıcılarına daha az tepki göstermeleridir. Dolaylı vergilerin gelişmekte olan ülkelerde payının yüksek olması ekonomik büyüme ile de yakından bağlantılıdır. Bu ülkelerde vergi sistemleri tam olarak oturmadığı için, dolaylı vergilere ağırlık verilir (Ataç, 1999).

Önemli bir nokta da, ülkelerin vergi gelirlerinin GSYH içindeki paylarıdır. Bu oran, gelişmiş ülkelerde %40'ı geçebiliyorken, gelişmekte olan ülkelerde %20 dolayındadır (Grafik 1). Bu oran, ülkedeki kamu harcamalarının ne kadarının vergi gelirleriyle finanse edildiğini ve ülkelerin yurt dışından borç almaya ihtiyacının olup olmadığını belirtmesi yönüyle de önemlidir.

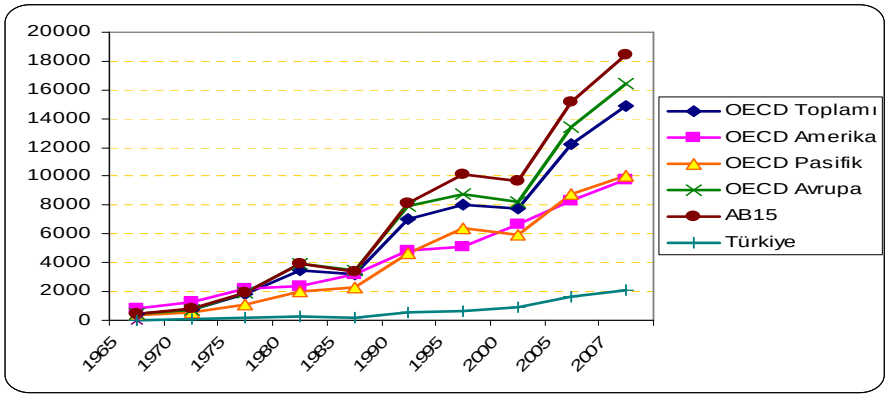
Grafik 1: Vergi Gelirlerinin GSYH İçindeki Payları (%)

Kaynak: OECD, Revenue Statistics of OECD Member Countries, Paris,2009.

Yine ülkelerdeki kişi başına düşen vergi gelirleri de, ülkelerin gelişmişliği ile paralellik arz etmektedir. 2007 yılı itibariyle, gelişmiş ülkelerde bu miktar 15–20 bin dolar iken, gelişmekte olan ülkelerde, 10 binin altında, Türkiye'de ise 2 bin dolar civarındadır (Grafik 2).

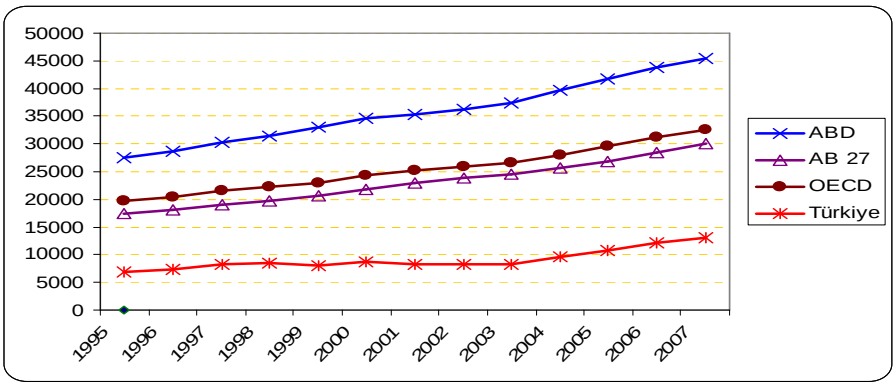
Grafik 2: Kişi Başına Düşen Vergi Gelirleri (ABD $)

Kaynak: OECD, Revenue Statistics Of OECD Member Countries, Paris,2009.

Tabi ki burada ülkelerin kişi başına düşen milli gelirleri arasındaki farklar da önemlidir. Gelir arttıkça vergi de artmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir ABD'de 45 bin dolar, Avrupa Birliği'ne dahil olan 27 ülkede 25-30 bin dolar olmasına karşılık, Türkiye'de yeni hesaplama tekniği ile 10 bin dolar civarına çıkmıştır(Grafik 3).

Grafik 3: Kişi Başına Düşen Milli Gelir (ABD $)

Kaynak: OECD Factbook 2009: Economic, Environmental and Social Statistics

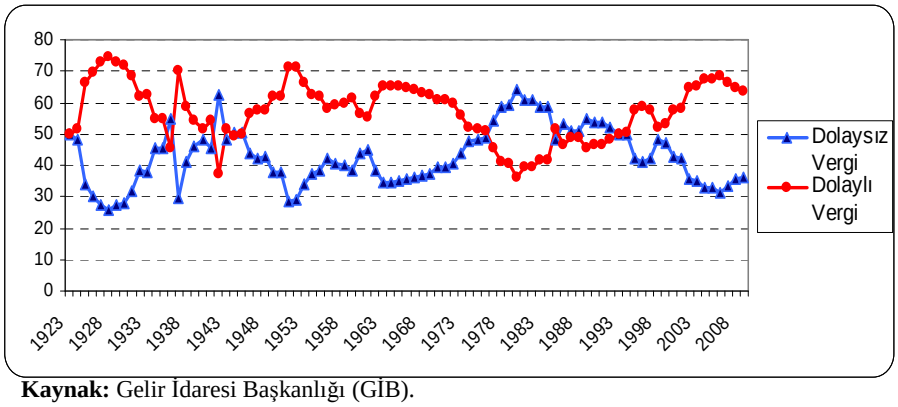
Türkiye'de Vergi Uygulamaları

Türkiye'de dolaylı ve dolaysız vergilerin gelişimi incelendiğinde, özellikle 1980 sonrasında toplam vergi gelirleri içindeki dolaylı ve dolaysız vergi kompozisyonunda büyük ve hızlı bir değişim göze çarpmaktadır. 1980 yılında dolaylı vergi oranı %36 iken, 2009 yılına gelindiğinde bu oran %64'e yükselmiştir. Dolaylı vergilerin artmasında, 1984 yılında alınmaya başlanan katma değer vergisi (KDV)[2], 1999 Gölcük ve Düzce depremlerinin oluşturduğu hasarları düzeltmek için konulan ve hala geçerli olan deprem vergisi, Avrupa Birliği'ne uyum yasaları çerçevesinde kabul edilen özel tüketim vergisinin (ÖTV)[3] etkisi büyüktür.

Türkiye'de özellikle 1994 ekonomik krizinden sonra, dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı artmış ve bu oran 2006 yılında %69'a kadar çıkmıştır(Grafik 4). Ekonomik krizler ve 1999 Marmara depremini sonrasında geçici süreyle denilerek uygulamaya konulan bazı vergilerin, kalıcı hale gelmesinin de bu artışta etkisi olmuştur.

Türkiye'de 2009 yılında toplanan 196 milyar TL'lik verginin, 71 milyar TL'lik kısmı dolaysız vergilerden oluşurken, geri kalan 125 milyar TL'lik kısmı dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki ideal dağılım oranından oldukça uzakta bulunulduğu görülmektedir.

Grafik 4: Türkiye'de Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Dağılımları

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB).

LİTERATÜR

Dolaylı ve dolaysız vergilerin uzun dönem ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusunda, geniş bir literatür mevcuttur. Neo-klasik büyüme modelini savunan iktisatçılar, vergilendirmenin uzun dönem büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını savunmaktadır. İçsel büyüme modelini savunan iktisatçılar ise, dolaylı ve dolaysız vergilerin uzun dönem büyüme üzerinde negatif etki yaptığını iddia etmektedirler. Ayrıca, dolaysız vergilerin büyüme üzerindeki etkisinin, dolaylı vergilerden daha fazla olduğu kabul etmektedirler.

King ve Rebelo tarafından (1990) yılında, yapılan çalışmada, uzun dönemde gelir vergilerinin, kişisel geliri azaltıcı etkide bulundugu ortaya konmuştur. Roubini ve Milesi-Feretti (1994) çalışmasında, istihdam ve fiziksel sermaye vergilerinin, büyüme üzerinde negatif etkiler yaptığı sonucuna ulaşmıştır. (1995) çalışmada ise, faktör gelirlerini vergilendirmenin, büyüme üzerinde azaltıcı etkiler yaptığı tespit edilmiştir. Engen ve Skinner (1996) çalışmasında, ABD ekonomisinde, vergilendirmenin uzun dönemde, ekonomik büyüme üzerinde orta düzeyde bir etki yaptığını ortaya koymuştur.

Vedder (2001) ABD'deki 50 eyalet için 1957-1997 dönemini kapsayan verilerle yaptığı analizde, yüksek vergi oranlarının, ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Zeng ve Du (2003) vergilerin büyüme üzerindeki etkilerini ABD Ekonomisi için araştırdığı çalışmasında, vergi gelirlerinin transfer harcamalarında kullanılması durumunda, vergilerin büyüme üzerinde negatif etki yapacağını, kamu tüketim malları için kullanılması durumunda, gelir vergilerinin büyüme üzerinde negatif etki yapacağını, tüketim vergilerinin ise büyüme üzerinde etkili olmayacağını tespit etmiştir. Anastassiou ve Dritsaki (2005) çalışmasında, Yunanistan ekonomisi için vergi gelirleri ile büyüme oranı arasındaki ilişkileri araştırmış, vergi miktarı ile ekonomik büyüme oranı arasında bir ilişkinin var olduğunu ve vergi gelirlerinden büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğunu tespit edilmiştir.

Demircan (2003) çalışmasında, Türkiye Ekonomisi için, büyüme ve ekonomi politikaları arasında yakın bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, ülke ekonomisinde büyüme ve kalkınmanın, yapılacak gelir vergisi indirimleri ile yakından bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Çalışmayı teşvik ederek, üretim ve milli gelirde artışa yol açan vergi indirimlerinin, doğrudan GSMH'da artışa yol açacağını, bunun dışında ülkede siyasi ve ekonomik istikrar varsa, vergi idaresinde yeniden yapılanmaya dönük olarak yapılan değişimler ve vergisel teşvik mekanizmalarının da ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde pozitif etkileri bulunduğunu belirtmiştir.

---

[2] 2009 yılı vergi gelirlerinin %30,6'sı KDV'den sağlanmıştır (Gelir İdaresi Bşk).

[3] Avrupa Birliği'nin bu vergiyi uygulamasındaki amaç, gelir elde etmekten çok, sosyal fayda sağlamaktır. Üzerine ÖTV konulan mallar, genellikle lüks (mücevher, kürk vb.), sağlığa zararlı (alkol, sigara vb.) veya çevreye zararlı (benzin vb.) mallardır. Vergidan beklenen de bu tür malların tüketimini kısmaktır. Oysa Türkiye'de ÖTV bir vergi geliri aracı durumundadır.

Ayrıca harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergiler daha çok vergilemede adaleti sağlama amacına yönelik olmakla birlikte; lüks tüketimin azaltılarak tasarrufun teşvik edilmesi yönüyle ekonomik büyüme ve kalkınmaya dolaylı olarak etkide bulunduğunu belirtmiştir.

Durkaya ve Ceylan (2006) çalışmasında, Türkiye Ekonomisi için, 1980–2004 dönemi vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Engle-Granger eş-bütünleşme yöntemi ve nedensellik testi ile analiz etmiştir. Dolaysız vergiler ve büyüme arasında çift yönlü ilişki olduğu, fakat dolaylı vergiler ile büyüme arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı sonucuna varmıştır. Vergi gelirlerini arttırmak amacıyla yapılacak vergi artışlarının, dolaylı vergiler üzerinden yapılırsa, vergi artışlarının büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılabileceği savunulmuştur. Mevcut vergi çeşitlerinin, dolaysız vergilerden dolaylı vergi türlerine doğru değiştirilmesinin de aynı etkiyi yapacağı ifade edilmiştir.

Temiz (2008) çalışmasında, Türkiye Ekonomisi'nde dolaysız ve dolaylı vergi gelirleri ile GSMH arasındaki ilişkiyi, Johansen eş-bütünleşme yöntemiyle analiz etmiş ve vergi gelirleri ile GSMH arasında eş-bütünleşmenin var olduğunu tespit etmiştir.

Gül ve Kenar (2009) çalışmasında, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi olan 27 ülke verileriyle, 1980 – 2008 dönemi için, panel veri yöntemi ile incelemiştir. Analiz sonucunda, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğu görülmüştür.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışma, 1924 – 2009 dönemini kapsamaktadır. Toplam üç değişkenin kullanıldığı çalışmada, bütün değişkenler yüzde değişim biçiminde alınmıştır. Çalışmanın değişken vektörü şöyledir:

$$Y_t = [DLI_t, DSZ_t]$$

Burada; *Y* cari fiyatlarla gayrisafi yurtiçi hâsılayı, *DLI* cari fiyatlarla dolaylı vergi gelirlerini, *DSZ* ise cari fiyatlarla dolaysız vergi gelirlerini temsil etmektedir. Vergilerle ilgili veriler Gelir İdaresi Başkanlığı internet sitesinden (www.gib.gov.tr), gayrisafi yurtiçi hâsıla verileri ise Merkez Bankası elektronik veri dağıtım sisteminden (evds.tcmb.gov.tr) elde edilmiştir.

Bu çalışmada, vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmak için Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ve sınır testi (Autoregressive Distributed Lag: ARDL) yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yöntem, Engle-Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) tarafından geliştirilen eş-bütünleşme yöntemleriyle karşılaştırıldığında, daha kullanışlı olduğu kabul edilmektedir. Çünkü söz konusu yöntemlerde, analize dâhil edilen tüm serilerin, aynı seviyede durağan seriler olması zorunluluğu vardır. Oysa sınır testi yaklaşımında böyle bir sınırlama yoktur. Serilerin durağanlık düzeyleri farklı olsa da, eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı test edilebilmektedir. Sınır testi yaklaşımının diğer bir avantajı ise düşük sayıda gözlem içeren verilerle model tahmin edilmesine olanak verebilmesidir (Narayan ve Narayan, 2004:25). Ayrıca sınır testi yaklaşımında, değişkenlerin gecikmeli değerleri de analize dahil edildiği için, açıklayıcı değişkenlerin düzey ve gecikmeli değerlerinin de açıklanan değişken üzerindeki etkileri görülebilmektedir.

Sınır testi yaklaşımında önce serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmedikleri, ARDL eş-bütünleşme yöntemiyle analiz edilmektedir. Eğer seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi varsa, bu serilerle yapılan regresyon analizlerinin katsayıları ve istatistikleri anlamlı ve güvenilir olacaktır (Peseran vd. 2001:290; Gujarati, 1999). Seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi tespit edilebilirse, uzun ve kısa dönem analizleri yine ARDL yöntemiyle yapılmaktadır.

ANALİZ VE AMPİRİK BULGULAR

ADF Birim-Kök Testi

Eğer bir zaman serisi durağan değilse, ortalaması, varyansı ve kovaryansı zaman içerisinde değişmektedir. Bir dönemde meydana gelen şoklar, diğer dönemleri de etkilemekte ve şok kalıcı hale gelmektedir. Bu durumda yapılan analiz, sahte regresyonlar içermekte ve *t* ve *f* istatistikleri anlamlılığını yitirmektedir. Bu nedenle önce serilerin durağan hale getirilmesi gerekmektedir (Gujarati, 1999:712).

Serilerin durağanlık dereceleri genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller: ADF) testiyle araştırılmış ve birim kök testi yapılmıştır.

DF testi, üç regresyon denklemine dayalı olarak yapılmaktadır (Dickey ve Fuller, 1979):
Yalın hali:

$$\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

Sabit terimli:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + u \quad (2)$$

Sabit terimli ve trendli:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \gamma Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Bu testlerin sonucunda DF istatistikleri MacKinnon kritik değerleriyle karşılaştırılarak; sıfır hipotezi (H_0: $\gamma = 0$), alternatif hipoteze karşı (H_1: $\gamma \neq 0$) test edilmektedir. Sıfır hipotezi serinin durağan olmama durumunu, yani birim köke sahip olduğunu, alternatif

hipotez ise serinin durağan olduğunu göstermektedir. Burada eğer hata terimi ut içsel bağıntılı ise denklem (3) şu şekilde yeniden düzenlenmektir:

$$\Delta Y = \alpha_0 + \alpha_1 t + \gamma Y_{t-1} + \beta_i \sum_{i=1}^{m} \Delta Y_{t-i} + u_t \qquad (4)$$

Burada m gecikme uzunluğunu, Δ fark operatörünü belirtmektedir. Gecikme sayısı içsel bağıntısız modelin elde edilmesine bağlıdır. Bu şekilde yapılan test genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller) testi veya kısaca ADF testi olarak bilinmektedir. Buna göre yapılan test sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Genişletilmiş Dickey – Fuller (ADF) Test Sonuçları

Değişken	Düzey Değerleri		1. Farkları	
	ADF ist.	Mac Kinnon %1 test değeri	ADF ist.	Mac Kinnon %1 test değeri
Y	-1,83	-3,51	-8,40[2]	-3,51
DLI	-1,78	-3,52	-3,55[10]	-3,52
DSZ	-2,41	-3,51	-9,17[2]	-3,51

[ ] içindeki değerler; lag sayısını ifade etmektedir. Lag sayısı, Akaike değerinin en küçük olduğu ve durağanlığı sağlayan gecikme uzunluğu alınarak belirlenmiştir. Mac Kinnon test değerleri trendsiz ve sabit terimli (intercept) test değerlerini ifade etmektedir.

Birim kök testi sonuçlarına bakıldığında, tüm serilerin 1. farkları alındığında durağan yani I(1) seriler oldukları görülmektedir.

Eş-Bütünleşme Testi

Birçok makroekonomik değişkenin düzey değerleri durağan değildir. Eğer seriler arasında bir eş-bütünleşme ilişkisi varsa, yani seriler uzun dönemde birlikte hareket ediyorlarsa, düzey değerleriyle yapılacak analizde, bir sahte regresyon problemiyle karşılaşılmayacaktır (Peseran vd. 2001:290; Gujarati, 1999). Ancak, uzun dönemde birlikte hareket eden değişkenlerin dinamik davranışları denge ilişkisinden bazı sapmalar gösterir (Enders, 1996:151). Bu, eş-bütünleşmiş değişkenlerin temel bir özelliği olup, kısa dönem dinamiği üzerinde belirleyici bir rol oynar. Bu süreçle ortaya çıkan dinamik model, hata düzeltme modeli olarak adlandırılır (Enders, 1995: 365).

Sınır testi yaklaşımının uygulanması için önce kısıtlanmamış bir hata düzeltme modeli (unrestricted error correction model: UECM) kurulur. Bu modelin çalışmamıza uyarlanmış biçimi şu şekildedir:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{m} \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} \alpha_{2i} \Delta DLI_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} \alpha_{3i} \Delta DSZ_{t-i} + \alpha_4 Y_{t-1} + \alpha_5 DLI_{t-1} + \alpha_6 DSZ_{t-1} + u_t \qquad (5)$$

Burada, m; optimum gecikme uzunluğunu, Δ fark operatörünü, u_t hata terimini, diğer harf kısaltmalarıyla verilenler ise, değişken tanımındaki anlamları ifade etmektedir. Bu çalışmada optimum gecikme uzunluğu Akaike kriteri yardımıyla belirlenmiştir. Kamas ve Joyce'ye (1993) göre, testin sağlıklı sonuçlar verebilmesi için, optimum gecikme uzunluğundaki modelin hata terimleri arasında ardışık bağımlılığın da olmaması gerekir. Akaike kriterinin en küçük olduğu gecikme uzunluğunda ardışık bağımlılık sorunu çıktığında, bir büyük Akaike değerinin olduğu gecikme uzunluğu, optimum gecikme uzunluğu olarak alınır. Gecikme uzunluğuna ilişkin yapılan testin sonuçları Tablo 2'de verilmiştir. Bu çalışmada veriler yıllık olduğu için, maksimum gecikme uzunluğu dört olarak alınmıştır.

Tablo 2: Sınır Testi İçin Gecikme Uzunluğu Sonuçları

m	**AIC**	**LM Testi**
1*	**8,217**	**0,69**
2	8,295	0,47
3	8,246	0,04
4	8,287	0,19

Tablo 2'den de görülüğü üzere, optimum gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. Bu gecikme uzunluğunda ardışık bağımlılığın olmadığı da gözlemlenmiştir.

Gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra, değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin test edilmesi sürecine geçilmiştir. Sınır testi yaklaşımda değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi sıfır (H_0:$\alpha_4=\alpha_5=\alpha_6=0$) hipotezinin test edilmesi yoluyla yapılmaktadır. Sıfır hipotezinin kabulü veya reddi *F* testi ile belirlenmektedir. Hesaplanan *F* istatistik değeri Pesaran vd.'deki (2001) tablo alt ve üst kritik değerleri ile karşılaştırılır. Birinci durumda, eğer hesaplanan *F* istatistik değeri alt kritik değerden küçükse seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi olmadığına karar verilir. İkinci durumda, eğer hesaplanan *F* istatistik değeri alt ve üst kritik değer arasında

kalıyorsa kesin bir yorum yapılamamakta, yani kararsız kalınmaktadır. Bu durumda alternatif eş-bütünleşme yöntemleri denenmelidir. Son olarak, eğer hesaplanan *F* istatistik değeri tablo üst kritik değerini aşıyorsa, seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi olduğuna karar verilmektedir.

Bu çalışmada kısıtlanmamış hata düzeltme modeli, 1 gecikme uzunluğu ile tahmin edilmiş ve *F* istatistiği hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir. H_0 hipotezini sınamak için, hesaplanan F istatistik değeri Pesaran vd.'den. (2001) alınan kritik değerlerle Tablo 3'te karşılaştırılmıştır. Bu kritik değerler iki bağımsız değişken ve %1 anlamlılık düzeyi için verilmiştir.

Tablo 3: Sınır Testi Sonuçları

k	F Hesaplanan	Alt Sınır	Üst Sınır
2	14,20	5,15	6,36

Not:k, bağımsız değişken sayısıdır. Kritik değerler Pesaran vd'deki.(2001:300)Tablo CI(iii)'den alınmıştır.

Tabloda hesaplanan *F* istatistiğinin üst kritik değerden yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda H_0 hipotezi reddedilmekte ve değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde, seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edildiği için, değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkilerinin araştırılması amacıyla ARDL modellerinin tahmin edilmesi sürecine geçilmiştir.

Uzun Dönem ilişkisi

Uzun dönem ilişkisini analiz etmek için kullanılan ARDL modeli şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{m} \alpha_{1i} Y_{t-1} + \sum_{i=0}^{n} \alpha_{2i} DLI_{t-1} + \sum_{i=0}^{p} \alpha_{3i} DSZ_{t-1} + u_t \qquad (6)$$

Burada m, n ve p gecikme uzunlukları olup, AIC kullanılarak belirlenmektedir. Bu işlem, Kamas ve Joyce'un (1993) nedensellik analizlerinde gecikme uzunluğunun belirlenmesi için önerdiği yöntemle yapılmıştır. Buna göre, ilk önce, bağımlı değişkenin kendi gecikmeli değerlerine göre regresyonu yapılmış ve en küçük AIC değerini veren, içsel bağıntısız modelin gecikme uzunluğu bulunmuştur. Daha sonra bağımlı değişkenin belirlenen gecikme uzunluğu sabit tutulup; birinci bağımsız değişken olan dolaylı vergi gelirleri değişkeninin olası tüm gecikmeleri ile regresyon modelleri oluşturulmuş ve en küçük AIC değeri dikkate alınarak bu bağımsız değişkenin gecikme sayısı belirlenmiştir. Benzer işlemler dolaysız vergi gelirleri için de tekrarlanarak optimum gecikme sayısı elde edilmiştir. Gecikme uzunluğu tespitnde her gecikme uzunluğunda LM otokorelasyon testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Uzun Dönem ARDL Modeli İçin Gecikme Uzunluğunun Tespiti

m (Y)	*AIC*	*LM Testi*	*n (DLI)*	*AIC*	*LM Testi*	*p (DSZ)*	*AIC*	*LM Testi*
0	-	-	0	8,710	0,00	0	8,382	0,00
1	8,889	0,83	**1***	**8,600**	**0,60**	1	8,262	0,93
2	8,925	0,11	2	8,621	0,94	2	8,286	0,61
3	8,900	0,17	3	8,643	0,14	3	8,309	0,01
4*	**8,875**	**0,99**	4	8,662	0,23	**4***	**8,244**	**0,25**

Yapılan bu işlem sonucunda, tahmin edilecek uzun dönem modelinin ARDL(4,1,4) olduğuna karar verilmiştir. Tablo 5'te uzun dönem ARDL(4,1,4) modelinin tahmin sonuçları ve bu sonuçlara dayanılarak hesaplanan uzun dönem katsayıları yer almaktadır.

Tablo 5: ARDL(4,1,4) Modeli Tahmin Sonuçları ve Uzun Dönem Katsayıları

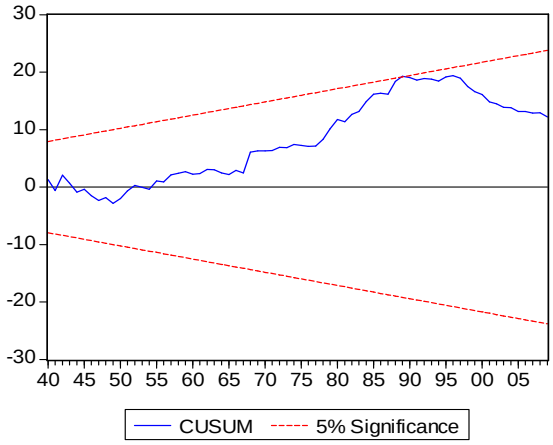
Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği
C	0.980880	0.400290
Y_{t-1}	-0.003891	-0.027863
Y_{t-2}	-0.092723	-0.723156
Y_{t-3}	-0.004752	-0.042695
Y_{t-4}	-0.122843	-1.233238
DLI_t	0.323505	3.733284
DLI_{t-1}	0.131856	1.405338
DSZ_t	0.276303	4.966621
DSZ_{t-1}	0.208335	3.236775
DSZ_{t-2}	-0.025281	-0.367004
DSZ_{t-3}	0.016428	0.258477
DSZ_{t-4}	0.156683	2.534998
Uzun Dönem Katsayıları		
DLI	0,371963	4,251
DSZ	0,461113	4,094

C	0,801235	0,401
Tanısal Testler		
R^2=0.82	$\chi^2_{BGAB}(2)$=1,588(0.21)	
$\overline{R}^2$ =0.79	χ^2_{WDV}=0,309(0.99)	
F ist.=29,58(0,00)	χ^2_{JBN}=24,78(0.00)	
DW=1,84	$\chi^2_{RRMKH}(1)$=0,13(0.71)	

Not: Burada, $\chi 2_{BGAB}$, $\chi 2_{WDV}$, $\chi 2_{JBN}$ ve $\chi 2_{RRMKH}$ sırasıyla Breusch-Godfrey ardışık bağımlılık, White değişen varyans, Jarque-Bera normallik testi ve Ramsey regresyonda model kurma hatası istatistikleridir. Parantez içindeki değerler p-olasılık değerlerini göstermektedir.

Kurulan modelin model doğruluğu kontrol grafiği aşağıda verilmiştir.

Grafik 5: Uzun Dönem Analizi Model Doğruluğu Kontrol Grafiği

Bu grafiğe bakıldığında, modelin grafiğinin güven aralıkları içinde kaldığı ve sorunsuz bir model olduğu görülmektedir.

Tablo 5'teki sonuçlara bakıldığında; dolaylı ve dolaysız vergilerin her ikisinin de büyümeyi arttırıcı yönde ve istatistikî olarak anlamlı düzeyde etkilediği görülmektedir.

Kısa Dönem İlişkisi

Değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisi, yine sınır testi yaklaşımına dayalı ARDL hata düzeltme modeli ile araştırılmıştır. Buna göre modelin çalışmamıza uyarlanmış biçimi şu şekildedir:

Burada EC_{t-1} hata düzeltme terimi olup; uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin, bir dönem gecikmelisini temsil etmektedir. Bu değişkenin katsayısı; kısa dönemdeki sapmaların ne kadarının, bir dönem sonra düzeleceğini belirtir. Bu katsayının işaretinin negatif olması, kısa dönemde, seriler arasında meydana gelen sapmaların, uzun dönem denge değerine yakınlaşacağını; pozitif olması ise serilerin uzun dönem denge değerinden uzaklaşacağını gösterir.

Bu modelde değişkenlerin gecikme uzunlukları belirlenirken, uzun dönem ARDL modelinin belirlenmesinde uygulanan işlem tekrar edilmiştir. Kısa dönem ARDL modeli için gecikme uzunluklarını gösteren sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^{m} \alpha_{2i} \Delta DLI_{t-i} + \sum_{i=0}^{n} \alpha_{3i} \Delta DSZ_{t-i} + u_t \qquad (7)$$

Tablo 6: Kısa Dönem ARDL Modeli İçin Gecikme Uzunluğunun Tespiti

m (ΔY)	***AIC***	***LM Testi***	***n (ΔDLI)***	***AIC***	***LM Testi***	***p (ΔDSZ)***	***AIC***	***LM Testi***
0	-	-	0	8,893	0,28	0	8,633	0,05
1	9,002	0,58	1	8,790	0,12	1	8,422	0,01
2	8,939	0,33	**2***	**8,745**	**0,44**	2	8,428	0,41
3*	**8,912**	**0,77**	3	8,769	0,05	3	8,413	0,003
4	8,927	0,31	4	8,783	0,02	**4***	**8,271**	**0,50**

Tablo 6'da da görüldüğü üzere, tahmin edilecek kısa dönem ARDL modelinin ARDL(3,2,4) modeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ARDL(3,2,4) modeli tahmin edilmiş ve kısa dönem tahmin sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

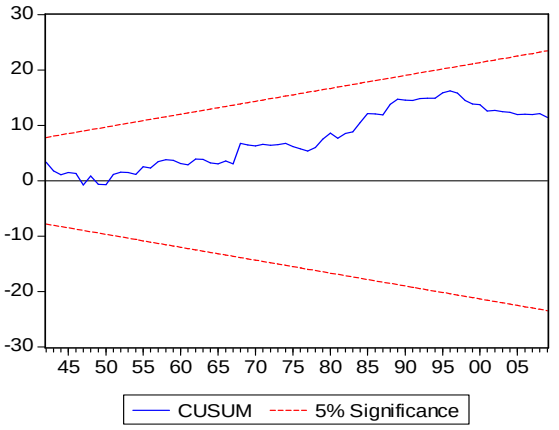
Tablo 7: ARDL (3,2,4) Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	t-istatistiği
C	-0.100249	-0.064078
ΔY_{t-1}	0.043531	0.212927
ΔY_{t-2}	-0.030741	-0.191601
ΔY_{t-3}	0.009492	0.079344
ΔDLI_t	0.292074	3.742568
ΔDLI_{t-1}	0.100524	0.937896
ΔDLI_{t-1}	-0.033611	-0.398041
ΔDLI_{t-2}	0.282694	5.472546
ΔDSZ_t	0.227042	2.792811
ΔDSZ_{t-1}	-0.018289	-0.187475
ΔDSZ_{t-2}	0.038494	0.497487
ΔDSZ_{t-3}	0.187336	3.517646
ΔDSZ_{t-4}	0.043531	0.212927
EC_{t-1}	-0.946504	-3.807904
Tanısal Testler		
$R^2=0,64$	$\chi^2_{BGAB}(2)=0,94(0,39)$	
$\overline{R}^2=0,58$	$\chi^2_{WDV}=0,31(0,99)$	
$DW=1,99$	$\chi^2_{JBN}=24,65(0,00)$	
$F=10,42(0,00)$	$\chi^2_{RRMKH}(1)=4,76(0,03)$	

Not: Burada, $\chi^2_{BGAB,}$ $\chi^2_{WDV,}$ χ^2_{JBN} ve χ^2_{RRMKH} sırasıyla Breusch-Godfrey ardışık bağımlılık, White değişen varyans, Jarque-Bera normallik testi ve Ramsey regresyonda model kurma hatası istatistikleridir. Parantez içindeki değerler p-olasılık değerlerini göstermektedir.

Kısa dönem analizine ait model doğruluğu kontrol grafiği aşağıda verilmiştir.

Grafik 6: Kısa Dönem Analizi Model Doğruluğu Kontrol Grafiği

Grafik 6'ya bakıldığında, modelin grafiğinin güven aralıkları içinde kaldığı ve sorunsuz bir model olduğu görülmektedir.

Tablo 7'deki sonuçlar incelendiğinde; hata düzeltme teriminin (EC_{t-1}) katsayısı -0,94 ve *t* istatistiği de anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla modelin hata düzeltme terimi çalışmaktadır. Yani uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmaların ortadan kalktığı ve serilerin tekrar uzun dönem denge ilişkisine yakınsadığı görülmüştür. Dolaylı ve dolaysız vergiler, cari dönemde de gecikmeli dönemlerde de büyümeyi arttırıcı yönde ve istatistikî olarak anlamlı düzeyde etkilemektedir. Bu sonuçlar beklentilerimize ve iktisat teorisine uygundur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'de vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, sınır testi yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Vergi çeşitlerinin ekonomik büyüme üzerinde fraklı etkilerinin olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla, dolaylı ve dolaysız vergiler ayrı ayrı analize tabi tutulmuştur.

Yapılan eş bütünleşme analizinde, dolaylı ve dolaysız vergi gelirleriyle ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu, yani bu serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri, dolayısıyla bu seriler arasında yapılacak regresyon analizlerinin istatistikî olarak anlamlı ve tutarlı sonuçlar vereceği görülmüştür.

Uzun dönem analizinde, dolaylı ve dolaysız vergilerin her ikisinin de büyümeyi arttırıcı yönde ve istatistikî olarak anlamlı düzeyde etkilediği görülmüştür. Yine uzun dönem analizi sonucunda, ekonomik büyümeyi, dolaysız vergilerin dolaylı vergilere göre daha çok arttırdığı tespit edilmiştir. Bu iktisat teorisine, beklentilerimize ve literatüre uygun bir sonuçtur.

Kısa dönem analizinde ise, hata düzeltme teriminin (EC_{t-1}) katsayısı -0,94 ve *t* istatistiği anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla modelin hata düzeltme terimi çalışmaktadır. Bu durum, uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmaların ortadan kalktığı ve serilerin tekrar uzun dönem denge ilişkisine yakınsadıkları anlamına gelmektedir. Dolaylı ve dolaysız vergiler, cari dönemde de gecikmeli dönemlerde de büyümeyi arttırıcı yönde ve istatistikî olarak anlamlı düzeyde etkilemektedir. Bu sonuçlar da yine beklentilerimize ve iktisat teorisine uygundur.

Bu çalışmadan da görüldüğü üzere; maliye politikasının en etkin araçlarından biri olan vergi politikası, amacına uygun kullanıldığı takdirde; ekonomik büyümenin en önemli vesilelerinden birisidir. Fakat, Ülkemizde dolaylı vergiler, dolaysız vergilerden çok daha yüksektir. Bu durum gelir adaletsizliğine de neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de dolaylı vergilerin azaltılıp, doğrudan vergilerin arttırılmasının, vergi adaletinin sağlanmasına katkı sağlayacağı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

ANASTASSIO, U. T. ve DRITSAKI, C., (2005), "*Tax Revenues and Economic Growth: An Emprical Investigation for Greece Using Causality Analysis*", **Journal of Social Sciences,** Volume 2, p: 99-104.

ATAÇ, Beyhan, (1999), **Maliye Politikası,** Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları; No: 118, Eskişehir.

BULUTOĞLU, K. (1970), **Türk Vergi Sistemi,** 3. Baskı, İstanbul, s. 341.

DEMİRCAN, E. S., (2003), "*Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi*", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21, Temmuz- Aralık s.97-116.

DICKEY, D. and Fuller,W.A. (1979),"*Distribution of the Estimates for Autoregressive Time Series With a Unit Root*", **Journal of the American Statistical Association** , 74: 427-431.

DURKAYA, M. ve CEYLAN, S., (2006),"*Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme*", **Maliye Dergisi**, Sayı: 50 s.79-87.

EKER, A., ALTAY, A. ve SAKAL M., (1996), **Maliye Politikası**, Takav Matbaacılık, İzmir.

ENDERS, W., (1995), **Applied Econometric Time Series**, 1 st edition, Wiley, New York.

ENDERS, W., (1996), **Rats Handbook for Econometric Time Series**, John Willey and Song Inc.

ENGLE, R. and GRANGER, C.W., (1987),"*Co-Integration and Error Correction: Represention, estimation and Testing*", **Econometrica**, 55(2): 251 – 276.

ENGEN E. M. ve SKINNER J., (1996), "*Taxation and Economic Growth*", **NBER Working Paper** No 5826.

GUJARATI, D. N., (1999),**Basic Econometrics**, Mc Graw Hill, Literatür Yayıncılık, 3 rd edition, İstanbul.

GÜL E. ve BARIŞ K., (2009), "*AB Ülkeleri ve Türkiye'de Vergi Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980 – 2008*", **Süleyman Demirel Üniversitesi, 1.Uluslararası Davraz Kongresi**, 24-27 Eylül, Isparta.

KAMAS, L. ve JOYCE, J. P., (1993), "*Money, Income and Prices Under Fixed Exchange Rates: Evidence from Causality Tests and VARs*", **Journal of Macroeconomics**, 15(4): 747-768.

KING R.G. ve REBELO S., (1990),"*Pulic Policy and Economic Growth: Devoloping Neoclassical Implications*", **Journal of Political Economy,** 98:5, s.126-150.

MENDOZA, E. G., MILESI-FERRETTI G. M. ve ASEA P., (1997),"*On the ineffectiveness of tax policy in altering long-run growth: Harberger's superneutrality conjecture*", **Journal of Public Economics.**

MUCUK, Mehmet ve ALPTEKİN Volkan, (2008), "Türkiye'de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975 - 2006)", **Maliye Dergisi** Sayı 155.

NARAYAN, P. ve NARAYAN S., (2004*), "Estimating Income and Price Elasticities of Imports for Fiji in a Cointegration Framework"*, **Economic Modelling**, 22 s.423-438.

PESARAN, M., SHIN, Y. ve SMITH, R. J., (2001),"*Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships*", **Journal of Applied Econometrics**, 16 s.289-326.

ROUBINI N. ve MILESI-FERETTI G. M., (1994),"*Taxation and Endegenous Growth in Open Economies*",**NBER Working Paper,** No 4881,

ROUBINI ve MILESI-FERETTI G. M., (1995),"*Growth Effect of Income and Consumption Taxes: Positive and Normative Analyses*", **NBER Working Paper** No 5317.

SOLOW, R. M., (1956),"*A Contribution to the Theory of Economic Growth*",**Quarterly Journal of Economics**, vol.70, p. 65-94.

TEMİZ, D., (2008)**,**"*Türkiye'de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960-2006 Dönemi*", **2. Ulusal İktisat Kongresi**, 20-22 Şubat 2008, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir.

TURAN, T., (2008),"*Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri*", **Sayıştay Dergisi,** Sayı:69, s:17-35, Nisan-Haziran.

YILMAZ, H., (1996),"Türkiye'de Vergi Yapısı ve 1980'den Sonra Sektörel Vergi Yüklerinin Gelişimi" **Uzmanlık Tezi** - Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. Proje, Yatırımları Değerlendirme ve Analiz Dairesi, Ankara.

ZENG J. ve Du H., (2003),"*Allocation of Tax Revenue and Growth Effects of Taxation*", <http://www.sess.smu.edu.sg/events/Paper/Zeng_Jinli.pdf>

Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Mesleki Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi

M.Kayhan KURTULDU[1]
Abdullah AYAYDIN[2]

Özet: Bu araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının mesleki kaygılarını bazı değişkenler açısından incelemektedir. Araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır; öğretmen adaylarının mesleki kaygıları sınıf ve bölüm bakımından farklılık göstermekte midir? Araştırmanın verileri, 2009 – 2010 öğretim yılı güz yarıyılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümünde öğrenim gören 383 (234 Resim-iş öğretmenliği + 149 Müzik öğretmenliği) öğrenciye "Öğretmen Adayı Kaygı Ölçeği"nin uygulanmasıyla elde edilmiştir. Elde edilen verilere yönelik güvenirlik katsayısı ölçümü, faktör analizi ve gruplar arası karşılaştırmalar için "t" testi ve anova testi yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre yapılan değerlendirmeler sonucunda mesleki kaygı düzeyinin sınıf düzeyi arttıkça yükseldiği anlaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara yönelik bazı öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Kaygı Düzeyi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-iş, Müzik

Investigation of Vocational Anxiety Levels of Students of Visual Art Education Department

Abstract: The purpose of this study is to examine the vocational anxiety of candidate teachers according to some variables. In this study question about if professional anxiety exhibit differences according to the department and class has answered. Data for this study were collected through the administration of the "Preservice Teacher Concerns Checklist" to 383 (234 Visual Art Teachers + 149 Music Teachers) students educating in Karadeniz Technical University, Fatih Faculty of Educational, Department of Art Education during the fall semester of 2009 – 2010 academic year. Reliability coefficient measurements, factor analysis and "t" test and anova test to make comparing between groups have made for the collected data. At the end of the comments according to results it has understand that anxiety level is getting rise while class level is rising. Some suggestions have proposed intended for the obtained results.

Key Words: Vocational Anxiety Level, Visual Art Education, Drawing, Music

GİRİŞ

Eğitim insanın gıdasıdır. Yaşamını sürdürmek için insanın doğuştan getirdiği hemen hiçbir davranışı yoktur. Emme, solunum, tutunma, ağlama gibi birkaç tepkisinin dışında insan, yaşam için gerekli her davranışını öğrenmek zorundadır (Ataünal, 2000:1).

Sanat eğitimi de eğitim sürecinin bir parçasıdır. NAEA'ya (1994:1) göre; sanat başlangıçtan beri bir parçamız olmuştur. Göçebe halkların ataları için şarkı söylemeleri ve dans etmelerinden, avcıların avlarını mağara duvarlarına, çizmelerinden, ebeveynlerin, çocukları için kahramanlık hikâyelerini canlandırmalarından beri sanat insan deneyimini betimlemekte, tanımlamakta ve derinleştirmekte bir aracı olmuştur. İnsanlar, zamanı ve uzayı, deneyim elde edecekleri olayları, ruh ve bedeni ve zekâyla duyguyu bağlamak için anlamaya sürekli, bir ihtiyaç duymuşlardır. İnsan, bu bağlantıları ve başka türlü açıklanamayanları açıklamak için sanatı yaratmıştır

Eğitim sürecini önemli ölçüde yönlendirecek ve kumanda edecek öğelerin en önemlisi öğretmendir. Sönmez'e (1994:10) göre; istendik davranışları kılavuzlayan ve sağlayan öğelerden biri de öğretmendir. Öğretmen, eğitim durumlarını düzenleyen ve uygulayanlardan biridir. Onun konu alanını çok iyi bilmesi, eğitim ve öğretimle ilgili bilgi, beceri tutumlarla donamış olması gerekir. Öğretmendeki eksiklikler, tutarsızlıklar eğitim ortamını olumsuz yönde etkileyebilir.

Öğretmenin tutum ve davranışları eğitim ortamını dolayısı ile öğrencilerin tutum ve davranışlarını da etkileyebilir. Eğitim ortamını etkileyebilecek etmenlerden biri de kaygıdır. Ülgen'e (1995:273) göre; kaygı (endişe, anxiety) belirsiz bir korkunun ya da kötü bir şey olacağı duygusunun, sürekli baskın olduğu durumdur. Demirel'e (2001:72) göre ise; kaygı, stres yaratan durumların bireyde oluşturduğu üzüntü, gerginlik gibi, hoş olmayan duygusal ve gözlenebilen reaksiyonlardır. Başka bir ifade ile kaygı, kişinin bir uyaranla karşı karşıya kaldığında yaşadığı, bedensel, duygusal ve zihinsel değişimlerle kendini gösteren bir uyarılmışlık durumudur (Aydın&Dilmaç, 2004:231).

Scovel (1978), kaygının iki farklı türde tanımlanabileceğini, örneğin öğrenme sürecini zorlaştıran ve öğrenci başarısını engelleyen olumsuz kaygı (debilitating anxiety) ile kişilerin doğal edimlerinin daha üstünde başarı sağlamalarına neden olan olumlu kaygının (facilitating anxiety) ayırt edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Olumlu kaygı, öğrenciyi öğrenmeye karşı istekli kılmakta ve öğrenciyi öğrenme sürecine aktif olarak katılmaya özendirmekte iken, olumsuz kaygı ise öğrencinin aşırı derecede üzüntü hissetmesine ya da kendinden şüphe duymasına neden olmaktadır (Akt; Baştürk, 2007:167). Böylece kaygı normalin üzerine çıkmakta ve başarıyı etkileyebilecek düzeye ulaşabilmektedir.

Öğrencinin akademik başarı ya da başarısızlığı, öğrencinin kendisi, ailesi ve içinde yaşadığı toplum bakımından oldukça önem taşımaktadır, akademik yönden başarılı, nitelikli insan gücü potansiyelinin bir toplumun kalkınmasında en temel güç olduğu kabul edilmektedir. Bu anlamda eğitime yapılan yatırımın uzun vadede toplum kalkınması için yapılan bir yatırım olduğu söylenebilir.

[1] Yrd.Doç.Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, kayhankurtuldu@gmail.com
[2] Yrd.Doç.Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, abdullahayaydin@hotmail.com

Bununla birlikte eğitime yapılan yatırımın karşılığında eğitimden beklenen yararın sağlanamadığı da öne sürülmektedir (Yıldırım, 2000:167).

Olumsuz yönlerine rağmen kaygının organizmayı uyarıcı, koruyucu ve motive edici özellikleri de vardır. Kişinin yaralanma, acı, cezalandırılma, ayrılık, düş kırıklığı gibi durumlara karsı kendisini hazırlaması kaygının *uyarıcı*, tedbir alması ve eğer olumsuzluklar yaşanırsa daha kolay atlatması *koruyucu* ve başarısız olma endişesi ile daha çok çalışmaya sevk etmesi ise *motive edici* özelliklerine verilebilecek örneklerdir (Akgün, Gönen ve Aydın, 2007).

Bazı etkinlikler mesleki kaygıyı artırabilir. bu kaygıda branş da etkili olabilir. Örneğin, bir gencin müziksel bir etkinlikte kalabalıklar önünde belirli bir performansı ve başarıyı yakalamak zorunda olması kaygısını artırabilir. Bu durum ayrıca bir toplumsal kaygı kavramını ortaya çıkarabilir (Osborne, Kenny & Holsomback, 2005). Benzer şekilde bir resim öğretmeninin seyirci önünde yapacağı etkinlikler (canlı performans, süreç sanatı vs) ya da toplumun beğenisine sunulacak aktiviteler, kaygısını etkileyebilir.

Bireysel farklılıklar arasında yer alan yetenek, başarı, güdülenme, çalışma alışkanlıkları, sınav kaygısı, benlik saygısı gibi değişkenler birçok kaygı ile ilişkilidir. Bozanoğlu'na (2005:20) göre; normal zekâya sahip öğrencilerin kendilerinden beklenildiği kadar ve bunlardan bazılarının da kendi akranları kadar bile başarılı olamaması, zeka dışında başarıyı etkileyebilecek başka faktörlerin varlığını düşündürmektedir. Zekâ faktörü dışarıda tutulduğunda, bu faktörlerin başında güdülenme gelmektedir. Öğrencinin akademik yaşamın gerektirdiği temel etkinliklere ilişkin güdülenme düzeyi yeteri kadar yüksek olmalıdır. Güdülenme, başarı için gerekli bilişsel ve davranışsal etkinliklere ayrılan enerjinin miktarını belirlemektedir. Öğrencinin başarılı olma gereksinimi, okumaya ve öğrenmeye olan ilgisi, kendisine bir amaç belirleyip belirlemediği, amaçlarının gerçekçiliği ve işlevselliği, geçmiş başarı ve başarısızlığını hangi değişkenlere yüklediği, öğrenebilme konusunda kendine ilişkin yeterlilik algısı ve neden öğrendiğine ilişkin bilişlerinin tümü onun "Güdülenme düzeyini" etkilemektedir.
Bir olayın stres yaratıcı olarak değerlendirilmesi, o olayın kendinden ziyade birey tarafından algılanışı, yorumlanmasının yanı sıra kişinin psikolojik savunmaları ve geliştirdiği basa çıkma becerilerine bağlıdır. Tüm bunlar ego fonksiyonu içerisinde gelişir. Ego fonksiyonu tam olan bireylerde iç ve dıs dünya ile uyumlu denge kurulmuştur. Egonun fonksiyonunun tam olmaması ve strese uzun süre maruz kalınması bireyde kaygı yaratmaktadır. Kaygı stresin bir ürünü olarak değerlendirilmekte ve hoş olmayan bireyi rahatsız eden ve olumsuz etkileyen bir duygu durumu olarak tanımlanmaktadır (Özgan, Balkar ve Eskil, 2008).

Problem Cümlesi
Güzel sanatlar eğitimi bölümü öğrencilerinin mesleki kaygı düzeyleri nedir ve bazı değişkenlere göre öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

Araştırmanın Amacı
Bu araştırmanın iki temel amacı vardır. Birincisi, Resim-iş ve Müzik öğretmen adaylarının mesleki başarıları ile ilgili kaygı düzeylerinin hangi düzeyde olduğunu belirlemektir. İkinci temel amacı ise, öğretmen adaylarının mesleki başarıları ile ilgili kaygı düzeylerinin önceden belirlenen bazı değişkenlere göre (bölüm ve sınıf) farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır.

Sayıltılar
Bu araştırmanın iki temel sayıtlısı vardır. Bunlardan birincisi, bu araştırma için alınan örneklemin, (çalışma grubu) evrenin tüm özelliklerini taşıyor ve evreni temsil edecek yeterlilikte olduğunun kabul edilmesidir. İkinci sayıtlı ise elde edilen verilerin, araştırmaya katılanların samimi ve içten cevaplarını yansıttığıdır.

YÖNTEM
Çalışma Grubu
Bu araştırma betimsel analiz modeli içinde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubu, 2009 – 2010 öğretim yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümünde öğrenim gören 234 Resim-iş öğretmenliği ve 149 Müzik öğretmenliği öğrencisi olmak üzere toplam 383 öğretmen adayı oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması
Araştırmanın verileri, Saban, Korkmaz, Akbaş, (2004) tarafından, Borich'den (1996) uyarlanarak geliştirilen "Öğretmen Adayı Kaygı Ölçeği'nin uygulanmasıyla elde edilmiştir. Öğretmen adaylarından bir Likert – tipi beşli dereceleme formatını (1= Kaygılanmıyorum, 2= Çok Az Kaygılanıyorum, 3= Kısmen Kaygılanıyorum, 4= Oldukça Kaygılanıyorum, 5= Çok Kaygılanıyorum) kullanarak ölçekte yer alan sorulara ilişkin kaygı düzeylerini belirtmeleri istenmiştir. Öğretmen Adayı Kaygı ölçeği, toplam üç bölümden (**BMK**:ben - merkezli kaygılar, **GMK**:görev - merkezli kaygılar, **ÖMK:** öğrenci - merkezli kaygılar) ve 36 maddeden oluşmaktadır. Kullanılan ölçek orijinal hali ile 45 maddeden oluşmaktadır. Fakat araştırmacılar tarafından gözden geçirilen ölçek üzerinde, sanat eğitimine daha uygun olduğu düşünülen 36 madde dikkate alınmıştır. Araştırmada kullanılan "Öğretmen Adayı Kaygı Ölçeği " Ek 1'de verilmektedir. Ölçekte yer alan her bölüm için madde sayısı ve ilgili faktöre giren maddeler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1 *Maddelerin Faktörlere Göre Dağılımı*

Faktör	**Maddeler**
BMK	2, 6, 8, 9, 10, 18, 23, 24, 27, 31, 32, 35, 36
GMK	1, 4, 5, 7, 11, 14, 19, 20, 21, 22, 26
ÖMK	3, 12, 13, 15, 16, 17, 25, 28, 29, 30, 33, 34

Öğretmen Adayı Kaygı Ölçeği, ilk önce Fuller ve Parson (1974) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek, daha sonra, birçok araştırmacı tarafından (Rogan, Borich & Taylor,1992) geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları da yapılarak çeşitli araştırmalarda kullanılmıştır. Ölçeğin orijinali, önermelerden oluşmaktadır. Bu araştırmaya özgü olarak, ölçekte yer alan önermeler soru şekline dönüştürülerek kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan Öğretmen Adayı Kaygı Ölçeği'nin güvenirliliğini belirlemek için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısına bakılmıştır. Buna göre, Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları ölçeğin birinci bölümü (ben-merkezli kaygılar) için .76, ikinci bölümü (görev-merkezli kaygılar) için .73 ve üçüncü bölümü (öğrenci-merkezli kaygılar) içinde .76 olarak hesaplanmıştır (Akt: Taşğın, 2006).

Verilerin Analizi

Araştırmada ölçek yoluyla toplanan verilerin analizi ve yorumu için SSPS paket programı kullanılmıştır. Yapılan çalışmadan elde edilen verilerin incelenmesinde Taşğın (2006) tarafından yapılan faktörlere yönelik güvenirlik katsayısı dikkate alınmış, fakat ölçeğe yönelik genel güvenirlik katsayısı ölçümü bu uygulama için ayrıca tekrarlanmıştır. Güvenirlik ölçümlerinde Cronbach's Alpha katsayısı 0,95 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuç ölçeğin bu çalışma için oldukça yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermiştir. Çalışma için ayrıca faktör analizi, çalışma uygunluğu ve faktörlenebilirlik düzeyi belirleme ölçümleri de yapılmıştır. Yapılan faktör analizinde maddelerin öz değeri 1'den büyük 3 faktör altında toplandığı görülmüştür. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı ise %50,92 olarak bulunmuştur. Ölçeğe yönelik KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem uygunluğu testi sonucu 0,96 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Bartlett's faktörlenebilirlik düzeyi ise p<.001 düzeyine göre (Bartlett's Test of Sphericity χ^2 = 7650,13 – p = .000) anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç ölçeğin çok değişkenli ve normal dağılımlı olduğu ve kullanılan örneklemin faktör analizine uygun olduğu sonucunu desteklemektedir. Kullanılan ölçeğe yönelik verilen cevapların normal dağılıma uygun olup olmadığına yönelik değerlendirmelerde normallik dağılımı testi yapılmış ve sonuçların normal dağılıma uygun olduğu anlaşılmıştır. Normal dağılıma uygun olması sebebiyle parametrik testler uygulanması uygun görülmüştür. Öğrencilerin verdikleri cevapların sınıf ve bölüm değişkenine göre ölçülmesinde "t" testi ve Anova testi gerçekleştirilmiştir. Yapılan ölçümlerde anlamlılık düzeyi p<0,001 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Öğretmen adaylarının mesleki kaygılarına ilişkin elde edilen bulgular bu bölümde tablolar halinde ve araştırma sorularına göre alt başlıklar halinde analiz edilerek yorumlanmıştır. **GMK:** Görev - Merkezli Kaygılar, **ÖMK:** Öğrenci – Merkezli Kaygılar, **BMK:** Ben - Merkezli Kaygılar

1. Öğretmen adaylarının mesleki kaygıları sınıf (1-2-3-4.sınıf) bakımından farklılık göstermekte midir?

Tablo 2*: Sınıf Değişkenine Göre Öğrencilerin Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırması*

Faktörler	Sınıflar	N	$\overline{X}$	SS	Sig.
F1 GMK	Birinci sınıf	105	1,90	0,87	,000
	İkinci sınıf	85	2,27		
	Üçüncü sınıf	102	2,52		
	Dördüncü sınıf	91	3,10		
F2 ÖMK	Birinci sınıf	105	2,11	0,82	,000
	İkinci sınıf	85	2,39		
	Üçüncü sınıf	102	2,61		
	Dördüncü sınıf	91	3,27		
F3 BMK	Birinci sınıf	105	1,93	0,84	,000
	İkinci sınıf	85	2,27		
	Üçüncü sınıf	102	2,43		
	Dördüncü sınıf	91	3,04		

Tablo 2 incelendiğinde ölçeği oluşturan 3 ana faktöre yönelik anlamlı bir fark oluştuğu gözlenmektedir. Faktörler içerisinde p<0.05 düzeyine göre oluşan anlamlı farkın gruplar boyutunda artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Ortalama ($\overline{X}$) değerleri incelendiğinde oluşan farkın 4. sınıflar yönünde olduğu ve sınıf yükseldikçe değerin arttığı görülmektedir. Bu duruma göre oluşan mesleki kaygının 4. sınıflarda kendini gösterdiği ve sınıf düzeyi arttıkça kaygının da arttığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

2. Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygıları branşı (Resim-iş ve Müzik) bakımından farklılık göstermekte midir?

***Tablo 3**: Branş Değişkenine Göre Öğrencilerin Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırması*

Faktörler	Program	N	$\overline{X}$	SS	p
F1 GMK	Resim	234	2,41	0,82	,098
	Müzik	149	2,43	0,93	
F2 ÖMK	Resim	234	2,55	0,79	,037
	Müzik	149	2,63	0,87	
F3 BMK	Resim	234	2,40	0,81	,080
	Müzik	149	2,41	0,90	

Tablo 3'e göre branş değişkenine yönelik anlamlı farklılığın yalnızca öğrenci merkezli kaygı faktörüne yönelik gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Yalnızca 2. faktör yönünde $p<0,05$ düzeyine göre gerçekleşen farkın Müzik Öğretmenliği öğrencileri yönünde olduğu görülmektedir. Bu duruma göre Müzik Öğretmenliği programı öğrencilerinin öğrenci merkezli kaygılarının kısmen daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Diğer faktörlerde gruplar arasında anlamlı bir fark oluşmamış, kaygı düzeyleri eşit oranlarda gerçekleşmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Yapılan çalışmada örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin mesleki kaygı düzeylerinin sınıf değişkenine göre artmakta olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Analiz sonuçlarında elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yaklaştıklarını hissettikçe mesleki kaygı düzeylerinin arttığını göstermiştir. Resim-iş ve Müzik öğretmeni adaylarının cevapları karşılaştırıldığında, görev merkezli ve ben merkezli kaygı boyutunda eşit düzeyde oldukları, öğrenci merkezli kaygı boyutunda ise Müzik Öğretmenliği öğrencilerinin daha kaygılı olduğu anlaşılmıştır. Genel olarak balkıdığında bölüm ilişkisine oranla, sınıf düzeyi ilişkisinin daha etkin olduğu görülmüştür. Bu durumda kaygı düzeyi ve kaygının artışında sınıf değişkeninin bölüm değişkenine göre daha belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, öğrencilerin son sınıf düzeyinde öğretmenlik uygulaması ve sınıf içi uygulamalar içeren çeşitli dersler almış olmasının sonuçlar üzerinde etkili olduğu söylenilebilir. Öğretmen adaylarının gerek görev merkezli, gerek ben merkezli, gerekse öğrenci merkezli kaygılarının öğretmenlik mesleğine yaklaştıkça artması doğal bir sonuçtur. Öğretmen adaylarının kaygı düzeylerinin sınıf arttıkça yükselmesi, kaygıyı oluşturan etmenlerin de sınıf yükseldikçe kendini gösterdiği düşünülebilir.

Sınıf düzeyi yükseldikçe artan kaygı düzeyi, üst sınıflarda kaygının normalin üzerinde seyredebileceğini göstermektedir. Normalin üzerindeki kaygı bireyleri olumsuz yönde etkileyebileceğine göre, üst sınıflardaki kaygı düzeyinin düşürülmesine yönelik çalışmaların yapılması gereklidir. Ayrıca düşük kaygının da düşük motivasyona sebep olabileceği göz önüne alındığında; üst sınıflardaki yüksek kaygı ile alt sınıflardaki düşük kaygının belirli düzeye çekilerek belirli bir dengenin oluşturulmasına çalışılmalıdır. Bu amaçla yapılacak çalışmalardan birisi, kaygıya neden olduğu düşünülen ve son sınıfta yığılma gösteren mesleki uygulama içeren derslerin sınıflara göre dengeli olarak dağıtılması olabilir.

Mesleki kaygının kontrol edilmesinde etki olan yöntemlerden biri de öğretmen adaylarına rehberlik edebilecek bilgilerin ve danışmanlığın yapılması olarak düşünülebilir. Birinci sınıftan itibaren öğretmenlik mesleği ve öğretmenlik becerilerini geliştirmeye yönelik bilgilendirilen ve bu yolla desteklenerek motivasyonu arttırılan öğrencilerin, ilerleyen aşamalarda yüksek kaygı sorunu yaşamalarının önüne geçilmesi mümkündür.

KAYNAKÇA

AKGÜN, A. GÖNEN, S. AYDIN, M. (2007). *İlköğretim Fen Ve Matematik Öğretmenliği Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi** www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 6(20), 283 – 299.

ATAÜNAL, A. (2000). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş veya Nasıl Bir İnsan?* Ankara: 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Yayını:3

AYDIN, E & DİLMAÇ, B. (2004). **Eğitime İlişkin Çeşitlemeler** (Ed:Musa Gürsel), Konya: Eğitim Kitabevi

BAŞTÜRK, R. (2007). *Kamu Personeli Seçme Sınavına Hazırlanan Öğretmen Adaylarının Sınav Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi*, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 17(2), 163–176.

BOZANOĞLU, İ. (2005). *Bilişsel Davranışçı Yaklaşıma Dayalı Grup Rehberliğinin Güdülenme, Benlik Saygısı, Başarı ve Sınav Kaygısı Düzeylerine Etkisi*, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 38(1), 17–42.

DEMİREL, Ö. (2001). **Eğitim Sözlüğü**, Ankara: Pegem A Yayıncılık

NAEA (National Art Education Association). (1994). **The National Visual Arts Standarts**, Reston:1916 Association Drive

OSBORNE, M. S., KENNY, D. T. & HOLSOMBACK, R. (2005). *Assessment of Music Performance Anxiety in Late Childhood: A Validation Study of the MPAI-A*, **International Journal of Stress Management**, 12(4), 312-330.

ÖZGAN, H. BALKAR, B. ESKİL, M (2008). *Eğitim Fakültesi Öğrencileri Tarafından Sınıfta Algılanan Stres Nedenleri Ve Kişisel Değişkenlerin Strese Olan Etkisi*, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 7(24), 337-350.

SABAN, A. KORKMAZ, İ. AKBAŞLI, S. (2004).*Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygıları*, **Eğitim Araştırmaları**, 5(17), 198 –209.

SÖNMEZ, V. (1994). **Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı**, Ankara: Anı Yayıncılık

TAŞĞIN, Ö. (2006). *Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulunda Okuyan Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 14(2), 679 – 686.
ÜLGEN, G. (1995). **Eğitim Psikolojisi**, Ankara: Lazer Ofset Matbaa Tesisleri
YILDIRIM, İ. (2000). *Akademik Başarının Yordayıcısı Olarak Yalnızlık, Sınav Kaygısı Ve Sosyal Destek*, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 18, 167 – 176.

Ek 1:

ÖĞRETMEN ADAYI KAYGI ÖLÇEĞİ

Değerli Öğretmen Adayı: Bu ölçeğin temel amacı, öğretmenlik mesleğine ilişkin sahip olduğunuz çeşitli kaygıları ortaya çıkarmaktır. Yakın gelecekte öğretmen olacağınızı düşündüğünüzde en çok kaygılandığınız durum nedir? Unutmayınız ki, ölçekte yer alan soruların doğru veya yanlış cevapları söz konusu değildir; çünkü her öğretmen adayının kaygı duyduğu durum farklıdır. Lütfen ölçekte yer alan her bir ifadenin sizi şu anda ne kadar kaygılandırdığını aşağıdaki beşli dereceleme ölçeğine göre belirtiniz.

1 = Kaygılanmıyorum **2** = Çok az kaygılanıyorum **3** = Kısmen kaygılanıyorum
4 = Oldukça kaygılanıyorum **5** = Çok az kaygılanıyorum

1	Acaba etkili ve verimli ders planları hazırlamak için gerekli olan zamanı bulabilecek miyim?	1	2	3	4	5
2	Acaba etkin bir sınıf yönetimi için yeterli bilgi ve beceriye sahip olacak mıyım?	1	2	3	4	5
3	Acaba farklı yollarda öğrenen öğrencilerin ihtiyaçlarına kendimi adapte edebilecek miyim?	1	2	3	4	5
4	Acaba hem öğretime hazırlık yapmak hem de dinlenmek için yeterli zaman bulabilecek miyim?	1	2	3	4	5
5	Acaba her gün çok sayıda öğrenciyle uğraşabilecek miyim?	1	2	3	4	5
6	Acaba kaliteli ders planları hazırlamak için yeterli bilgi ve beceriye sahip olacak mıyım?	1	2	3	4	5
7	Acaba okuldaki branş öğretmenlerinden veya diğer uzmanlardan yeterli yardım alabilecek miyim?	1	2	3	4	5
8	Acaba okuldaki diğer öğretmenler yetersiz olduğum alanların farkına varacaklar mı?	1	2	3	4	5
9	Acaba okuldaki meslektaşlarım öğretmenliğim bakımından benim yetersiz olduğumu düşünecekler mi?	1	2	3	4	5
10	Acaba okuldaki meslektaşlarımın bana olan saygılarını kazanabilecek miyim?	1	2	3	4	5
11	Acaba okuldaki öğretim programının dışına çıkabilecek miyim?	1	2	3	4	5
12	Acaba öğrencilerimde kendine güven ve başarı duygularını geliştirebilecek miyim?	1	2	3	4	5
13	Acaba öğrencilerimde öğrenmeye karşı olumlu tutum geliştirebilecek miyim?	1	2	3	4	5
14	Acaba öğrencilerimi objektif olarak değerlendirebilmek için yeterli zaman bulabilecek miyim?	1	2	3	4	5
15	Acaba öğrencilerimi öğrenmeye motive edebilecek miyim?	1	2	3	4	5
16	Acaba öğrencilerimin beslenme ve sağlık problemlerinin öğrenmelerini nasıl etkilediğini anlayabilecek miyim?	1	2	3	4	5
17	Acaba öğrencilerimin davranışlarını etkileyebilecek psikolojik ve kültürel farklılıkları anlayabilecek miyim?	1	2	3	4	5
18	Acaba öğrencilerimin sınıftaki kurallar doğrultusunda davranmalarını sağlayabilecek miyim?	1	2	3	4	5
19	Acaba öğretim ile ilgili çok fazla işle veya sorumlulukla baş edebilecek miyim?	1	2	3	4	5
20	Acaba öğretim programının değişmezliği ile başa çıkabilecek miyim?	1	2	3	4	5
21	Acaba öğretmenlerden beklenen çok sayıda standartları karşılayabilecek miyim?	1	2	3	4	5
22	Acaba sınıfım çok kalabalık olursa, öğrencilerle baş edebilecek miyim?	1	2	3	4	5
23	Acaba sınıfımda benim sorumlu tutulacağım utanç verici bir olayla karşı karşıya gelecek miyim?	1	2	3	4	5
24	Acaba sınıfımda çok gürültü olduğunda, okul müdürü hakkımda ne düşünecek?	1	2	3	4	5
25	Acaba sınıfımda öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerimin problemlerini teşhis edebilecek miyim?	1	2	3	4	5

26	Acaba sınıfımda sürekli sorun çıkaran öğrencilerle başa çıkabilecek miyim?	1	2	3	4	5
27	Acaba sınıfımda yöneticiler tarafından gözleniyorken başarılı olabilecek miyim?	1	2	3	4	5
28	Acaba sınıfımdaki bazı öğrencilerin neden yavaş öğrendiklerini anlayabilecek miyim?	1	2	3	4	5
29	Acaba sınıfımdaki her öğrencinin zihinsel ve duygusal gelişimine rehberlik edebilecek miyim?	1	2	3	4	5
30	Acaba sınıfımdaki her öğrenciye kendi potansiyelini keşfetmesi ve geliştirmesi için yardım edebilecek miyim?	1	2	3	4	5
31	Acaba sınıfımdaki öğrencilerin bana olan saygılarını kazanabilecek miyim?	1	2	3	4	5
32	Acaba sınıfımdaki öğrencilerin beni sevmelerini sağlayabilecek miyim?	1	2	3	4	5
33	Acaba sınıfımdaki öğrencilerin bireysel ilgi ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek miyim?	1	2	3	4	5
34	Acaba sınıfımdaki öğrencilerin sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının farkına varabilecek miyim?	1	2	3	4	5
35	Acaba sınıfta öğretim için sahip olduğum zamanı etkin olarak kullanabilecek miyim?	1	2	3	4	5
36	Acaba veliler öğretmenliğim bakımından beni yeterli görecekler mi?	1	2	3	4	5

Antik Lykaonia'da Yönetim ve Şehirleşme

Mehmet KURT*

Özet: Klâsik çağda, Konya ve Karaman'ı içine alan bölgeye Lykaonia denilmektedir. Lykaonia adının ise, Hititler dönemindeki Lukka'dan kaynaklandığı kabul edilir. Antik yazarlarda Lykaonia'ya ilişkin olarak çok değişik sınır tanımlamaları verilmektedir. Bunun en önemli sebebi, bölgenin Dağlık Kilikya, İsauria, Pisidia ve Kappadokia gibi yönetilmesi güç bölgelerin merkezinde yer almış olmasıdır. Romalılar, bütün Anadolu'da olduğu gibi Lykaonia için de dolaylı yönetimi tercih etmişlerdi. Yerel ailelerden seçmiş olduğu önderleri, yerli kültler arasındaki çözülme ve ayrılma eğilimleri karşısında destekliyorlardı. Augustus, Anadolu'nun orta ve güneyinde temel görevi çevredeki dağ kabilelerine karşı bekçilik etmek olan koloniler kurdu. Bununla birlikte Augustus, hiç kent kurmamış, bölgenin kentleşmesi daha sonraki Roma imparatorları, Tiberius ve özellikle de Klaudius zamanında gerçekleşmiştir. İşte bu makalenin amacı, antik kaynaklar ışığında Roma'nın Lykaonia bölgesindeki siyasal düzenlemeleri ve bölgenin şehirleşme sürecine etkilerini gözler önüne sermektir.

Anahtar Kelimeler: Lykaonia, Konya, Karaman, Lystra, Yönetim, Şehirleşme

Administration and Civilisation In Ancient Lycaonia

Abstract: In the classical era, the region covering Konya and Karaman is called Lycaonia. The name Lycaonia is thought to originate from Lukka in Hittites times. The ancient authors describe various borders for Lycaonia. The most important reason for that is its location in the center of a region difficult to rule consisting Cilicia Trachea, İsauria, Pisidia and Cappadocia. Romans, like in every part of Anatolia, preferred an indirect rule in Lycaonia, too. They were supporting the local rulers against the tendencies of the native cults for disengagement and seperation. Augustus, established colonies, whose main duty was to watch the mountain tribes in the central and southern Anatolia. However, Augustus had never built a city, the urbanization was in the times of later Roman rulers, Tiberius and especially Claudius. Thus, the aim of this article is to show the political arrangements of the Romans in Lycaonia in the lights of ancient sources and the effects of the region in the urbanisation process.

Key Words: Lycaonia, Konya, Karaman, Lystra, Administration, Civilisation

GİRİŞ

Klâsik çağda Konya ve Karaman'ı içine alan bölge için kullanıldığı anlaşılan Lykaonia adının, Hititler dönemindeki Lukka'dan kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Bahar, 1999: 5; Raimond, 2004: 100, 131)[1]. Lykaonia adının kökeniyle ilgili olarak, kelimenin asıl şeklinin Lukkawana olduğu, "Lukkalılar" ya da "Lukka Ülkesi" anlamına geldiği şeklinde değerlendirmeler de yapılmıştır (Umar, 1982: 125; 1993: 524; Bryce, 1992: 121). Luwiler, M.Ö. III. Binyıldan Helenistik döneme kadar bölgede varlıklarını sürdürmüşlerdir. Klasik, Helenistik ve Antik dönem yer adları üzerine çalışmalar, Lykaonia'nın güneyinde Lykia, Dağlık Kilikya ve İsauria Bölgeleri'nin önemli Luwi merkezleri olduğunu ortaya koymuştur (Houwink ten Cate, 1961: 192 vd).

Antik Çağda Lykaonia'nın batısında Phrygia Paroreus (=Doğu Phrygia), doğusunda Laranda (=Karaman) ve Kybistra (=Ereğli), güneyinde Antik İsauria, Homanades ve Doğu Pisidia yer almaktadır (Bahar-Koçak, 2005, 8) [Harita][2]. Lykaonia Bölgesi, Anadolu'nun merkezinde bulunmasından dolayı kültürel bir yoğunluk ve çeşitliliğe sahip olmuş, söz konusu çeşitliliğin bölgenin yönetim ve şehirleşme sürecinde de yaşandığı görülmüştür. Kilikia Trakheia (=Dağlık Kilikya), İsauria, Pisdia ve Homanadeis Ülkesi gibi Antik çağın sorunlu bölgelerine yakın olduğu için, Roma'nın söz konusu bölgelerle ilgili düzenlemelerinde şu veya bu şekilde Lykaonia bölgesi de yer almıştır. Ayrıca Roma yönetiminin bölgeyle ilgili politik ve idarî düzenlemeleri şehirleşme anlayışında da etkili olmuştur. Helenistik ve Roma dönemi bölge yönetim anlayışı ve idari yapılanmasının esaslarına geçmeden önce, antik yazarlarda bölge ile ilgili bilgilere kısaca bir göz atmanın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

LYKAONIA BÖLGESİ'NİN SINIRLARI

Lykaonia'dan ilk söz eden, Pers prensi ve Lydia satrabı Genç Kyros'un isyanı münasebetiyle Ksenophon olmuştur. Yazarın "Anabasis" adlı eserinde (I 4-19), bölgeyle ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır:

> *"…Sonra Kyros, üç günlük yürüyüşle, yirmi fersenk (yak. 110 km) yol alıp, Phrygia'nın son şehri İkonion'a (=Konya) vardı. Orada üç gün kaldı. Sonra Lykaonia içinde beş günde otuz fersenk ilerledi. Burası düşman bir ülke olduğundan, Yunanlılar'ın yağma yapmasına izin verdi. Oradan Kilikia kraliçesini, yanına Menon'u ve Menon'un askerlerini katarak en kısa yoldan ülkesine gönderdi. Kendisi ise, ordunun geri kalan kısmıyla Kappadokia'da dört günde yirmi beş fersenk aşıp büyük ve zengin bir şehir olan Dana'ya ulaştı. Orada üç gün kalındı. Bu süre içinde Kyros, kralın erguvan rengi elbise giyme hakkı tanınmış nedimi Pers Megapherne'yi ve ihanetle suçladığı aşiret reisi bir subayı öldürttü. Sonra Kilikia'ya girmeye uğraşıldı. Kilikia'ya ancak bir arabanın geçebileceği, çok sarp ve biraz direnmeyle karşılaşılan bir ordunun aşması imkânsız bir yoldan giriliyordu".*

* Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

[1] Kıbrıs kralı ve Mısır firavunu arasındaki mektuplaşmalardan Lukkaların sadece Anadolu'da değil, Eski Ön Asya tarihinde de önemli roller üstlendikleri anlaşılmaktadır. Lukkaların kullanmış olduğu Likçe'nin yayılım sahası ve Luwice ile benzerliklerinden hareketle Lukka Ülkesi'nin yeri, sınırları ve tarihî coğrafyası konusunda detaylı bilgi için bkz. Tritsch, 1950: 497; Memiş, 1994: 269 vd.; Raimond, 2004: 98 vd.

[2] Haritanın hazırlanmasında Bekle-Restle, 1978-1980: 3'ten faydalanılmıştır.

Ksenophon'un bu ifadelerinden bölgenin sınırları ve tarihî coğrafyası konusunda bir takım sonuçlara ulaşmak mümkündür. Açıkça anlaşılacağı üzere, Orta Anadolu'nun güneyinde yer alan antik Lykaonia'nın batısında Phrygia yer almaktaydı. Ksenophon'da İkonion, Phrygia ile Lykaonia arasında bir sınır şehri olarak gösterilmesine rağmen, daha sonraki kaynaklarda hep Lykaonia içerisinde sayılmıştır (Darkot, 1997: 843). Ayrıca Roma ve Bizans egemenliği çağlarında İsauria'nın kuzey bölümünde gösterilen Lykaonia, genellikle söz konusu bölgeyle birlikte anılmıştır. Öyle ki Pisidia ile Lykaonia arasındaki ana yoldan 21 km içerideki Dinek Köyü'nden itibaren antik çağlarda İsauria adı verilen bölge başlamaktadır (Freely, 2002: 143)[3]. O halde Lykaonia güneyden Kilikia Trakheia (=Dağlık Kilikya) ve Toroslarla çevriliydi.

Öte yandan, bölgenin İkonion'dan dışında, bir diğer önemli merkezi olduğu anlaşılan Laranda (=Karaman), Sicilyalı Diodoros'un eserinde İsauria adını taşıyan bölgenin merkezi olarak gösterilmektedir. Çünkü Diodoros (XVIII 22, 1-8)'ta Laranda, her iki İsaura (İsaura Nova ve İsaura Vetus) ile birlikte Perdikkas ve Philippos tarafından yağmalanan İsauria şehirlerindendir. Ptolemy, Savatra (=Yağlıbayat), Lystra (=Hatunsaray) ve İsaura'dan oluşan üç şehri, İsauria bölgesinde aramaktadır. İsaura'yı Kilikya ve Lykaonia arasındaki geçide yerleştiren antik yazar, sınırları için Kilikia Trakheia'dan Derbe (=Kertihöyük)'ye ve Koralis Gölü (=Beyşehir Gölü)'ne kadar uzanan çok geniş bir tanımlama verir (Carmody, 1972: 33). Strabon ise, İsaura olarak iki şehirden söz eder ve ondan biraz daha ilerideki Derbe'den sonra Kappadokia'yı gösterir. Ayrıca Strabon (XII 6, 1-3), *"Toros yakınlarında bulunan İsaurike de Lykaonia'ya aittir"* şeklindeki ifadesiyle, İsauria'yı Lykaonia'nın bir vilayeti, bir eklentisi gibi yansımaktadır. Öyleyse Strabon zamanında Lykaonia ve İsauria sahaları bir yönetim altında birleşmişlerdi. Ayrıca her iki vilayetin güney sınırının Toros Dağları olduğu anlaşılmaktadır. Strabon'dan sonra yaşamış olan Pliny (V 94), verilen bu sınırlamanın tersine İsaura, Clibanus[4] ve Lalassis (=Mut çevresi) şehirlerinden söz ederek, zamanın yazarlarını Homonadeinler milletini zikretmeden geçtikleri gerekçesiyle suçlamaktadır. Yine aynı antik yazar, İsauria ile komşu ve sınırdaş olan bu milletin içerlerde Homona adında bir başkenti olduğunu da belirtir.

Bölgenin doğu sınırına gelince; Strabon'da (XII 6, 1) bu yöndeki sınır konusunda şu bilgiler yer alır:

> *"…sözü edilen bölge, Kappadokia ile Lykaonia'yı Kilikia Trakheia'dan ayıran yerdedir ve bölge hâkim bir durumda uzanır. Lykaonilalılarla Kappadokialılar arasındaki sınır, Lykaonialılara ait Koropassos Köyü ile Kappadokialılara ait Garsarua kenti arasındadır. Bu iki kale arasındaki uzaklık yüz yirmi stadion kadardır"*.

Strabon, Lykaonia-Kappadokia sınırının Lykaonialılara ait Koropassos Köyü ile Kappadokialılara ait Garsarua (Aksaray) kenti arasından geçtiğini belirtmektedir. W. M. Ramsay'ın (1961: 380) Koropassos'u Ptolemy'deki Adapissos'un bozulmuş şekli olarak Aksaray ile Sultanhanı arasına yerleştirme önerisini doğru olarak kabul ettiğimiz zaman, Lykaonia sınırının Aksaray yakınlarına ve Tatta Gölü (Tuz Gölü)'ne kadar ulaştığı sonucuna ulaşılır. Öte yandan, bu yönde sınır konusunda Strabon (XII 6, 3), İsaurike'ye komşu olarak gösterdiği Derbe'nin Kappadokia'ya en yakın ülke olduğunu bildirmektedir. İsaurike'yi İsauria olarak düşündüğümüzde Kappadokia-İsauria sınırının Derbe yakınlarından geçmesi gerekir.

XX. yüzyılın başlarında Anadolu'yu dolaşan Fransız seyyâh Ch. Texier (2002: 121), bölgenin antikçağ doğu sınırı konusunda şunları kaydetmektedir:

> *"Tyana (=Kemerhisar) şehrini, İsauria ve Lykaonia şehirlerinden ayıran sınırın, coğrafya açısından belirlenmesi mümkün değildir. Çünkü bunlar, Romalılar döneminde genişletilmiş ve çok değişmiştir. Bizanslılar zamanında yeniden büyümüş ve önemli şehirler adını alarak, örnek olarak Homonada diye adlandırılmıştır. Bazı haritalar, İsauria memleketini ta denize kadar götürürler; gerçekte bu memleket hiçbir zaman Karaman ve Tyana çöllerini ayıran sınırdan öteye gitmemiştir ve Tyana şehri sürekli olarak Kappadokia'dan sayılmıştır. Ereğli'nin güneyi dağlara kadar hep çıplaktır. İki saha arasındaki sınırı bu oluşturur"*.

O halde, kuzeyden Galatia ile sınır teşkil eden Lykaonia'nın doğusunda Kappadokia'nın yer aldığı açıktır. M. T. Cicero (Ad. Fam., XIV 5), şimdiki Ereğli/Karahöyük'e eşitlenen Kybistra'yı Kappadokia'da Kilikia sınırına yakın ve Toros civarı olarak göstermektedir. W. M. Ramsay'a göre (1961: 348), Hasan Dağı'nın büyük bir kısmı Kappadokia'da yer alıyor, Kybistra (=Ereğli)'nın Lykaonia'da olduğuna şüphe olmamakla beraber, Kastabala[5] muhtemelen Kappadokia'da kalıyordu. Ancak hiç şüphesiz antik yazarlardan elde edilen bu sınırlar idarî sınırlar olup sık sık değişmiştir.

ANTİK KAYNAKLAR IŞIĞINDA LYKAONIA'DA YÖNETİM VE ŞEHİRLEŞME

Büyük İskender ve Generalleri Yönetiminde Lykaonia

M.Ö. 333 yılında Büyük İskender, İssos Savaşı'nı takiben Kilikya Satraplığı'na kral muhafızlarından Nikanoros'un oğlu Balakros'u tayin etti (Arrinanus II 12, 2; Casabonne, 2000: 89). Asıl görevi, İsauria ve Laranda şehirlerini kontrol altına almak olan bu satrap,

---

[3] İsauria genel olarak Kilikia Trakheia (=Dağlık Kilikya) ile Lykaonia arasına yerleştiriliyor ve bu dağlık bölgenin sakinleri, ayrım gözetilmeksizin Toroslular, İsaurialılar ve Kilikyalılar olarak adlandırılıyorlardı (Casabonne, 1999: 81). Strabon (XII 6, 2), Koralis (=Beyşehir Gölü) ve Trogitis (=Seydişehir Gölü) göllerlinin ikisini de Lykaonia'da göstermektedir. İsauria Bölgesi, H. Bahar tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. Bölge hakkında ayrıca bkz. Bahar, 1995: 219-241; 1996: 51-91.

[4] Pliny'nin ifadelerinden İsauria bölgesi içerisinde yer aldığı anlaşılan kentin, kesin yeri maalesef belirlenememiştir. R. Syme (1986: 163), Clibanus'un Ermenek'in daha önceki isimlerinden birisi olduğu şeklinde görüş ifade etmiştir. Clibanus hakkında ayrıca bkz. Ruge, 1900: 22; Doğanay, 2005: 8, 103.

[5] Antik yazarlardan Pliny'de (VI 3), bir Kappadokia şehri olarak geçer. Strabon (XII 1,4; XII 2, 7), buradan iki defa ve Kybistra (=Ereğli) ile birlikte söz etmiş, bu iki şehri Tyana (=Kemerhisar)'dan uzak olmayan, fakat Toroslara yakın bulunan bir yerde göstermişti. Bu bilgilerin ışığında W. M. Ramsay tarafından (1961: 378), Ereğli'nin batısı ve Karaman'ın doğusunda Ayrancı ilçesine bağlı Ambar Köyü'ne yerleştirilmiştir.

M.Ö. 324 yılında Pisidia'yı zapt etmeye çalışırken, bölge halkının isyanı sonucunda öldürülmüştür (Diodoros, XVIII 22, 1; Shaw, 1990: 217). Balakros'un piyasaya Pers karakterli iki seri gümüş para sürdüğü bilindiğine göre bölge, bir süre bağımsız kalmış olmalıdır (Casabonne, 2000: 89 vd.). Balakros'un öldürülmesi üzerine İskender, generallerinden Perdikkas'ı İsauria ve Laranda'ya bir intikam seferi düzenlemekle görevlendirmiştir. Çünkü Kilikya satraplığına bağlanmış olan bu şehirler, satraplığa karşı isyan etmişlerdi. Perdikkas için, Trogitis Gölü'ne doğru dağlık bölgeye girmeden ve İsaura Vetus gibi bir kaleyi kuşatmadan önce, bir tedbir olarak İkonion'dan Laranda'ya kadar olan ovanın bitimindeki küçük tepelerin kontrol altına alınması uygun olacaktı. Laranda, güneye doğru Kilikia Tracheia'nın merkezine giden güzergâhı kontrol eden kapılara giden yol üzerinde bir stratejik noktaydı. Lykaonia içerisinde imparatorluğun haberleşmesini garantiye aldıktan sonra Perdikkas, önce Laranda'yı, sonra da İsaura'yı fethetti (Diodoros, XVIII 22, 1; Levick, 1967: 17).

İskender'in ölümünden sonra generalleri arasında yapılan paylaşımda Lykaonia'nın içerisinde yer aldığı bölge, imparatorluk naibi seçilen Antigonos'a verilmişti. M.Ö. 301 yılında yapılan İpsos (=Şuhut) Savaşı'nda Antigonos'un ölümü üzerine Anadolu, Lysimakhos'un payına düştü (Özsait, 1982: 82). Ancak stratejik önemi sebebiyle bölge sık sık el değiştirmiş, karışıklıklar sürekli devam etmiştir. M.Ö. 281 yılında Kurupedion Savaşı'nda Seleukoslara yenilen Lysimakhos sülalesi tarihe karışınca, Lykaonia'da da Seleukoslar hâkimiyeti başlamıştır. Daha sonra Seleukos-Ptolemaios mücadelesine sahne olduğu görülen bölge, Seleukoslar idaresinde kaldı. Ancak M.Ö. I. yüzyıla kadar söz konusu krallıklar arasında mücadeleye sahne olmuştur.

Roma Cumhuriyeti'nin Siyasal Düzenlemeleri ve Lykaonia

Lykaonia Bölgesi, bir süre sonra Seleukos kralı III. Antiokhos'un yönetimine geçmiştir. Ancak Roma ile imzaladığı Apameia Barışı kararları gereğince Antiokhos, Sarpedon (=İncekum) Burnu'nun batısına geçemeyecekti (Livius, XXXVIII, 38-39; Jones, 1971: 198). Seleukoslar kralı imzaladığı söz konusu antlaşmayla Torosların batı yamaçlarından Halys (Kızılırmak) Nehri'ne kadar olan bütün topraklarını Romalılara bırakmıştı. Onun terk ettiği yerlere Lykaonia bölgesi de dahildi. Fakat daha sonra Bithynia kralı Prusias, yaptığı antlaşmayla Roma'dan Phrygia, Mysia, Lydia ve Milyas'ı aldı. Böylece Toros'tan bu yana dağların tepeleri sınırı oluşturduğundan kuzeyindeki ormanlık sahalar, Lydialıları ve Karialıları olduğu kadar Lykaonialıları da içine alıyordu (Texier, 2002: 288). Apameia Barışı'ndan sonra Roma, Anadolu'da izlediği politikanın bir gereği olarak aldığı toprakları, Rodos ve Pergamon (=Bergama) gibi müttefiklerine bıraktı. Bu şekilde Lykaonia da Pergamon Krallığı idaresine geçmiş oldu.

M.Ö. 133 yılında Pergamon kralı III. Attalos (M.Ö. 138-133)'un vasiyetiyle Roma, Anadolu'da daha etkin bir politika izlemeye başladı. M.Ö. 129 yılında Manius Aquilius başkanlığındaki on kişilik bir senato heyeti (=decem legati) tarafından Provincia Asia (=Asia Eyaleti) kurulmuştur[6]. Eyaletin oluşum sürecindeki düzenlemelerle, Phrygia'nın doğusu, Kilikya, Kastabala, Kybistra (=Ereğli-Karahöyük), Derbe, Pisidia ve Pamphylia ile birlikte Lykaonia da Roma müttefiki olan Kappadokia kralı Ariarathes'in çocuklarına bırakılmıştır (Mitford-Andrews, 1980: 1234-1235). Kolayca anlaşılacağı gibi Pergamon Krallığı'nın fakir ve yönetimi zor olan doğu kesimi, Mysia, Lydia, Karia ve Phrygia'nın bir bölümünden meydana gelen Asia Eyaleti'ne dahil edilmemiştir. Buralar, M.Ö. 130 yılında Aristonikos isyanının bastırılmasında M. Perperna'ya yardım eden müttefikleri arasında paylaştırılmıştır (Özsait, 1985: 70)[7].

M.Ö. 103 yılında Kilikya korsanlarına karşı savaş açan Marcus Antonius, aldığı emir doğrultusunda kara ve deniz savaşlarında korsanları yendi (Tacitus, *Annales*, XII 62). Henüz konsüllük yapmadığı halde prokonsül olarak, Kilikya'ya giden Marcus Antonius'a verilen görev, korsanlara karşı yapılacak savaşın komutanlığıydı. Bu tarihten tam on yıl sonra (M.Ö. 92) Kilikya, daha sonra diktatör olarak ünlenecek olan Sulla'nın valilik yaptığı eyalet olarak anıldı. O halde Kilikya, ilk kez bu tarihte Provincia Cilicia adıyla Roma eyaleti yapılmış ve eyaletin ilk valisi de Sulla olmuştu (Kaya, 2005a: 17)[8]. Eyaletin sınırları, Lykaonia üzerinden Kappadokia'ya kadar uzanıyordu.

Roma senatosu, M.Ö. 78 yılında P. Servilius Vatia'yı beş yıllık bir komuta yetkisiyle, Kilikya'ya yolladı. M.Ö. 77 yılında İsaurialı kavimlere karşı operasyonlara başladı. Bölgeyi ele geçirerek Kilikya Eyaleti'ne bağlayan Sevilius Vatia, İsauricus unvanını aldı (Strabon, XIV, 3, 3; Syme, 1939: 300 dn. 4). Roma hükümeti, Servilius İsuricus tarafından Kilikya'nın iç bölgelerinde kazanılan stratejik avantajları kullanmak üzere işe koyuldu. M.Ö. 74 yılında korsanlara karşı özel bir komutanlık oluşturulmuştu. Servilius, İsaura Vetus'a yaklaşmadan önce Lystra, Derbe ve İsaura Nova'yı ele geçirmiş olmalıdır. Zira İsaura Nova'nın elçileri İsauricus'a ulaştığında, Lystra ya da Derbe silah bırakmıştı (Syme, 1995: 212). Fakat muhtemelen Mithridates savaşları nedeniyle Marcus Antonius yetersiz kalınca, korsanlık sorununu halletmek ve batı vilayetlerinde düzeni sağlama görevi, Pompeius Magnus'a verildi (Syme, 1995: 213).

Romalı proconsul Pompeius, M.Ö. 64-63 yıllarında Manila Yasası'nın kendisine tanıdığı geniş yetkiyle, Anadolu'da istediği düzenlemeyi yapma hakkına sahipti. Pompeius, Hellen kentleri (=polis) modelinde kentler kurmak ve Roma'nın Anadolu'daki eyaletleri dışında kalan kesimlerini, Romalıların atayacakları ya da onay verecekleri bağımlı krallara bırakmak esasına dayanan egemenlik politikasının temelini de attı[9]. Bu çerçevede Pompeius, VI. Mithridates'in ülkesi Pontos'un büyük bir bölümünü Roma

[6] Roma'nın Anadolu'da kurduğu ilk eyalet için bkz. Kaya, 2005a: 14 vd.

[7] Aristonikos'un M.Ö. 133 yılında Pergamon Krallığı ve onun müttefiki Romalılara karşı Batı Anadolu'da başlattığı köle isyanı için bkz. Malay, 1987: 36 vd.; Radt, 2002: 37.

[8] Eyalet sınırları içerisinde korsanlığın merkezî sahasını oluşturan Kilikya ile birlikte, yine önemli korsanlık merkezleri durumunda olan Pamphylia, Pisidia, Phrygia ve Milyas yer almaktaydı. O halde eyaletin adı tamamen kuruluş amacından kaynaklanmıştır. Sınırlarının tam olarak belirlenememesinin sebebi, buradaki "provincia"'nın anlamından kaynaklanmaktadır. Bu kelimenin eyalete gönderilen Romalı proconsulün yetki alanının coğrafî sınırlarını belirlediği anlaşılmaktadır. Kilikya eyaletinin kuruluşu ve sınırları konusunda detaylı bilgi için bkz. Syme, 1939: 299 vd.; Levick, 1967: 22.

[9] Pompeius'un Anadolu'daki siyasal düzenlemeleri konusunda bkz. Kaya, 1998: 163 vd.

toprağı yaparak onu Bithynia Eyaleti ile birletirdi. Bu krallığın Roma eyaletine dönüştürülmesiyle Anadolu yarımadasının iç kesimlerinin denizlerle bağlantısı büyük ölçüde koparılmıştı. Pompeius, M.Ö. II. yüzyılın ikinci yarısından beri Romalılara sadakatle bağlı kalan Kappadokia kralı I. Ariobarnazes'e ek topraklar vererek ödüllendiren, Kilikya Eyaleti ile Kappadokia Krallığı arasında kalan Pamphylia'nın kuzeyindeki Lykaonia bölgesini Derbeli Antipater'e verdi. Muhtemelen iç savaşların etkisiyle, Roma'nın göz yumması sonucu ortaya çıkmış olan Antipater'in Lykaonia'daki krallığı, Derbe ve Laranda'yı içine alan küçük bir sahadan ibaretti (Magie, 1950: I 1313; Mitchell, 1993: I 32). Antik yazarlardan Strabon (XII, 6, 3), M.Ö. I. yüzyıl sonlarında bölgenin siyasal ve idarî durumu yanında tarihî coğrafyasına da ışık tutan şu bilgileri vermektedir:

> *"Isaurike'nin yanında Derbe bulunur ve burası Kappadokia'ya en yakın ülkedir. Derbe, Tiran Antipatros Derbetes'in kralî ikametgâhı idi. Bu tiran Laranda'ya da sahipti. Fakat benim zamanımda Derbe ve her iki İsauria'da Amyntas[10]'ın elinde bulunuyordu. Amyntas, İsauria'yı Romalılardan aldığı halde Derbetes'e saldırıya geçerek onu öldürmüştür. Amyntas, Eski İsauria (=İsauria Vetus/Zengibar Kalesi)'yı tahrip ettikten sonra aynı yerde kendisi için kralî bir ikametgâh yaptı. Fakat orada inşa ettirdiği surun tamamlanmasını göremedi, çünkü Homonadeis ülkesini istila ederken, Kilikyalılar tarafından pusuya düşürülerek yakalandı ve öldürüldü"*.

Strabon'un tanıklığından anlaşılıyor ki bölgedeki beyler arasında en güçlüsü ve dikkat çekicisi Derbeli Antipater'dir.

Bölge, Cicero'nun Kilikya Eyalet Valiliği görevine gidişi sırasında da tarihî bir rol oynamış görünüyor. Cicero'nun söz konusu yolculuk sırasında kat ettiği, İkonion (=Konya)'dan Ereğli önlerindeki Akgöl yakınlarında bulunan Lykaonia-Kappadokia sınırına kadar olan etapla ilgili olarak maalesef çok fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak Cicero, bu yolculuğu sırasında bölgenin yerli ve güçlü bir beyi olan Derbeli Antipater'in misafiri ve dostu olmuştur (Belke-Restle, 1978-1980: 7). Antipater, M.Ö. 51 yılında Kilikya yolculuğuna çıktığı zaman, Derbe çevresinde bir iktidar bölgesi kurdu ve büyük ihtimalle hâkimiyet sahası Karadağ'ı da içine aldı. Uşak'ta bulunan bir kitabe parçasından ve Cicero'nun Q. Philippus'a yazdığı mektuptan anlaşıldığına göre, daha sonra Antipater'in Romalılarla olan dostane ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Fakat buna rağmen M.Ö. 36 yılı sonrasında ortadan kaldırılıncaya kadar hâkimiyeti altındaki bölgeyi yönetmeyi başarmıştır (Belke-Restle, 1978-1980: 9).

Cicero'nun valiliğinden sonra eyaletin kalan kısımlarının da Ptolemaiosların elinde bulunan Kıbrıs'a bağlanmasıyla, Kilikya Eyaleti ortadan kalktı. M.Ö. 40-39 yıllarında Marcus Antonius'un Anadolu'yu yeniden düzenlemesi sırasında bölgenin önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Anadolu'yu siyasal olarak yeniden yapılandıran Antonius, Galatia kralı Deiotaros'un torunu Kastor'u Galatia kralı olarak atadı. Ayrıca Caesar'a karşı Philippi Savaşı'na katılan Deiotaros'un generali Amyntas ile Laodikealı (=Goncalı) Zeno'nun oğlu Polemo'ya kral unvanını verdi. Amyntas'ın krallığı, Phrygia Paroreia[11], Pisidia ve Kilikya'nın bir kesimini içine alırken; Polemo'ya bırakılan krallık, başkenti İkonion (=Konya) olmak üzere Lykaonia Ovası'nı, Toros Dağları'nı aşan geçitleri ve özellikle Kilikya kapılarını kapsadı (Kaya, 2005b: 146)[12].

Antonius'un bağımlı krallar atamasının tek nedeni, onların Philippi Savaşı'ndaki hizmetleri de değildi. Muhtemel Parth saldırılarına karşı tampon bir bölge oluşturma ihtiyacı, bu bağımlı kralların atanmasında hiç şüphesiz önemli bir rol oynamıştı. Bu açıdan bakıldığında Perilaus'un oğlu Derbe ve Laranda hâkimi Antipater'e verilen rol de oldukça önemli olmalıydı. Çünkü M.Ö. 40 yılında Partlara karşı Kilikya kapılarını savunma görevi ona verilmişti (Syme, 1939: 328). Ayrıca söz konusu kralların görevlerinden birisi de Toros bölgesindeki kabilelerin kontrolünü sağlamaktı (Kaya, 2005b: 146). Görülüyor ki Antonius, Anadolu'daki siyasal düzenlemeleri sırasında geleneksel Roma politikasının bir gereği olarak Anadolu'da verimli kaynaklara sahip olmayan ve yönetimi sorunlu sahaları, bağımlı krallıklara bırakmıştı. Yine kaynaklardan anlaşıldığına göre Antonius, Karadağ'ı yöneten ve muhtemelen Başdağ'da kaleyi yaptıran Amyntas ile Polemo'yu diğer beylerden üstün tutmuş, bu şekilde bölgenin yönetimini birleştirmiş oluyordu (Belke-Restle, 1978-1980: 11). Ancak Galatia kralı Kastor'un ölümü nedeniyle, Antonius'un Anadolu'daki bu siyasal yapılanmasının ömrü pek kısa olmuştur. M.Ö. 37/36 yılında Anadolu'daki bağımlı krallıkların hükmedecekleri ülkelerin sınırlarını yeniden belirleyen Antonius, bu kez Anadolu topraklarının en büyük payını Amyntas'a vermiştir. Amyntas'ın Galatia kralı atanmasıyla krallığın sınırları, güneyde Akdeniz'e kadar ulaşmıştır. Zira Antonius, M.Ö. 40/39 yıllarında bağışlamış olduğu toprakları Amyntas'tan geri almadığı gibi, Lykaonia'yı ve Pamphylia'nın Side'yi de içine alan bir kesimini onun krallığına eklemişti. Bu şekilde Amyntas'ın krallığı, kuzeyde asıl Galatia, güneyde Pisidia ve Doğu Pamphylia; doğuda ise Lykaonia ve İsauria'yı kapsıyordu (Özsait, 1985: 82 dn. 401).

Öte yandan, başlangıçta Polemo'nun Kilikya üzerindeki hâkimiyeti sadece Kilikia Trakheia (=Dağlık Kilikya) ile sınırlandırılmıştır. Çünkü Kilikia Pedias (=Ovalık Kilikya), bu zamana kadar Suriye Eyaleti'ne bağlıydı. Bu süre zarfında Antipater'in Derbe'den başka hangi bölgelere hükmettiğini belirlemek oldukça güçtür. Burada bilemediğimiz bir konu da önceleri Romalılarla anlaşmazlığa düştüğü Laranda'ya ne zaman sahip olduğudur. Ancak M.Ö. 39 yılındaki düzenlemeler sırasında ele geçirdiği tahmin edilmektedir (Belke-Restle, 1978-1980: 11). Bütün bunların sonucunda bölgede merkezî bir otoritenin olmadığı anlaşılmaktadır. Antipater, Pompeius ve Antonius arasındaki otorite boşluğundan faydalanmak suretiyle, muhtemelen sınırlarını Olba Tapınak Krallığı sınırlarına yani Orta Dağlık Kilikya'nın iç kesimlerine kadar genişletmiştir (Syme, 1939: 310). Bu durumda onun hâkimiyet sahasının İsauria bölgesinin doğu kısmıyla Toros eteklerine kadar olan bölgeyi içine aldığı anlaşılmaktadır. İsauria'nın batısı, Polemo'nun elinde bulunmaktaydı. Antipater'in böyle bir girişimde bulunmasının temelinde, güvenliğin yanında denize ulaşma çabası gibi nedenlerin yatmış olabileceğini düşünmekteyiz. Zira böyle bir hareketle hem Sertavul Geçidi'ni ve hem de İsauria'nın doğu kısmındaki geçitleri kontrol altına almış olacaktı. Bu tür girişimler açısından, kıyıdan platoya ve platodan kıyıya durum pek farklılık göstermemektedir. Kilikia Trakheia (=Dağlık Kilikya) adından da anlaşılacağı gibi oldukça engebeli bir araziye sahip olup,

---

[10] Galatia kralı Deiotaros'un özel kâtipliğini yapmış olan ve Roma'nın Anadolu'da kurduğu yeni düzende son derece etkin rol oynayan Amyntas için bkz. Brandis, 1910: 549; Magie, 1950: II 1282 dn. 16-17; Kaya, 2005: 147 vd.

[11] Phrygia'nın güneyindeki Pisidia boyunca doğudan batıya doğru uzanan bölümdür. Bu konuda bkz. Strabon, XII 8, 13-14.

[12] Antonius'un M.Ö. 40-39'da atamış olduğu bağımlı krallıklar ve sınırları konusunda bkz. Magie, 1950: I 433 vd.; Mitchell, 1993: I 38.

korsanlığa son derece elverişli bir yerdi[13]. Toros silsilesinin önünde yerleşmiş insanlar bu uğraşlar içerisindeyken, dağların arkasındaysa toprağı işleyen insanlar yerleşmişlerdir. Bu topraklar kolayca işgal edilebilecek yerler olduğu için sürekli kontrol altında tutulmalıydılar.

Benzer şekilde, Polemo'nun da yönetimi altındaki Kilikya bölgesinin sınırlarını, tehlikelerden korumak amacıyla Torosların kuzey uzantılarına kadar genişlettiği bilinmektedir. Ancak bilinmeyen konu, Polemo'ya Lykaonia'nın hangi ölçülerle ve neye göre verildiğidir. Çünkü Konya ve çevresini de onun yönettiği bilinmektedir (Strabon, XII 6, 1). Bundan dolayı Karadağ'ın Polemo'nun hâkimiyetinde olduğunu tahmin edebiliyoruz.

Roma'daki İç Savaşlar sırasında Kilikya Eyaleti parçalanmış ve feshedilmişti. Roma hükümeti, artık Anadolu'da proconsul yerine yerli bir prens yani Galat kralı Amyntas tarafından temsil edilmeye başlanmıştı. Amyntas, M.Ö. 31 yılındaki Actium Savaşı'na Antonius'un yanında katılmasına rağmen, ihanet ederek Octavianus tarafına geçmiştir. Savaştan sonra, Roma Cumhuriyeti'nin tek adamı olan Octavianus (=Augustus), da Anadolu'yu yeniden yapılandırmak için bir takım siyasal ve idarî düzenlemeler yapmıştır[14]. Augustus, Amyntas'ın krallığına ve mevcut topraklarına dokunmadığı gibi, İsauria'yı ve M.Ö. 36 yılından beri Kleopatra tarafından yönetilen Dağlık Kilikya'yı da kendisine bağlamak suretiyle ödüllendirmiştir. Böylece Yozgat'tan Manavgat'a kadar uzanan bir bölgeye hâkim olduğu anlaşılan Amyntas'ın Side'de adına sikke bastırdığı bilinmektedir (Head, 1911: 747; Atlan, 1975: 575 vd.). Augustus'un Amyntas'ın sınırlarını bu kadar genişletmesine göz yummasının tek nedeninin son savaştaki yardımı için duyulan minnettarlık olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer krallar cezalandırılırken Amyntas'ın ödüllendirilmesi, Roma'nın Anadolu yönetiminde ona yüklenecek misyonla ilgili olmalıdır. Çünkü Augustus tarafından Amyntas'a başta Pisidia ve İsauria bölgeleri olmak üzere, krallık içerisindeki baş edilmesi zor kabilelerin etkisiz hale getirilmesi görevi verilmişti (Syme, 1948: 571; Kaya, 2005b: 148).

Galatia Krallığı, kuzeydeki asıl Galat ülkesi dışında, İsauria, Kilikia Pedias (=Ovalık Kilikya), Kilikia Trakheia (=Dağlık Kilikya), Pamphylia, Lykaonia ve Büyük Phrygia'nın bir bölümünü içine alıyordu ki asıl sorunlu bölgeler buralardı. Antonius ve Octavianus için krallığın bu kesimine hükmetmek yerine Amyntas'a bırakmak daha akılcı bir yoldu. Çünkü buralarda Homonadeisler başta olmak üzere itaat altına alınması zor bir takım kabileler yerleşmişlerdi. Bölgenin fethine muhtemelen Kremna (=Çamlık Köy)'yı ele geçirmekle başlayan Amyntas, doğuya yönelerek Derbeli Antipater ile savaştı. Antipater, hem savaşı hem de hayatını kaybetti. Laranda ve Derbe'yi ele geçirip tahrip etti. Antipater'in Derbe'deki kraliyet sarayını yıkarak, burada kendisi için bir kraliyet sarayı inşa ettirmeye başladı (Syme, 1995: 213; Kaya, 2005b: 150).

Amyntas, Tiran Antipatros'a ait kaleleri ele geçirdikten sonra, Eski İsauria (İsaura Vetus/Zengibar Kalesi)'da kendisine kralî bir ikametgâh yaptırmış, görkemli bir sur inşasına başlamıştır. Bundan sonra askerî harekatlarını Kilikia Trakheia, Pisidia ve Phrygia Paroreia bölgelerinde yoğunlaştırmıştır (Ballance, 1957: 147 vd.; Arslan, 2000: 180). Bu bağlamda M.Ö. 30-25 yıllarında, Trogitis Gölü (=Suğla Gölü) çevresindeki geniş arazilerde, Doğu Pisidia ve Toroslarda yaşayan inatçı bir kavim olan Homanadların üzerine yürümüştür. Fakat öldürdüğü şeflerden birisinin karısı tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü (Özsait, 1985: 83 vd.; Mitchell, 1993: I 41)[15].

Roma İmparatorluk (Principatus) Yönetiminde Lykaonia Bölgesi

Bölge, Amyntas'ın ölümü üzerine bir kez daha karışıklık içerisinde kalmıştır. Amyntas, çok büyük bir toprak bırakmıştı. Onun beklenmedik ölümü üzerine Roma'da Principatus (İmparatorluk) döneminin kurucusu Augustus, krallığı Amyntas'ın çocuklarına bırakmadı ve Provincia Galatia (=Galatya Eyaleti)'ya dönüştürülmesine karar verdi (Cassius Dio, XLIII 26.3; Levick, 1967: 29). Böylece Marcus Lollius tarafından Roma'nın Anadolu'daki ilk imparator eyaleti kurulmuş oldu. Galatia'dan Pamphylia'ya kadar çok geniş sınırlara sahip eyaletin sınırları sık sık değişmekle birlikte, Lykaonia daima eyalet sınırları içerisinde kalmıştır (Kaya, 2005b: 229). Bu türden eyaletlerin hepsinde olduğu gibi, yeni eyaletin başına da doğrudan imparatora bağlı "Legatus Augusti pro praetore" unvanlı bir eyalet valisi atandı. Fakat anlaşıldığı kadarıyla Derbe, Laranda ve Kilikia Trakheia ayrı tutularak Kappadokia kralı Arkhaleos'a verilmişti (Ramsay, 1961: 413).

W. Wallace ve R. Williams (1999: 98), Amyntas'ın ölümü üzerine Roma'nın bölgede izlediği tutumu Aziz Pavlus'un hayatı açısından şu çarpıcı ifadelerle değerlendirmektedirler:

> *"M.Ö. 25 yılında kral Amyntas öldürülmüş, yönetimindeki topraklar Galatia Eyaleti olarak Roma'nın topraklarına katılmıştı. Bu olay, Pavlus'un yaşamında birincil bir rol oynamıştır. Yeni eyalet Kelt (=Galat) göçmenlerinin geldiklerinde yerleştirildikleri bölgelerden daha geniş bir toprağı kaplıyordu. Özellikle Amyntas'ın öldüğü yer olan Anadolu yaylasının kenarı boyunca uzanan dağlık bölge de buranın içinde sayılmıştı. Bu topraklar daha önce Kilikia Eyaleti'nin bir bölümünü oluştururdu. Amyntas, meslek yaşamına Kelt kralı Deiotarus'un kâtibi olarak başlamış, kralın torununun ölümünden sonra kral olmuştu ve yönetimine ek toprak verilmişti. Bir süre önce Herodes'in atanması gibi bu atama da o tarihlerde Romalıların bir kimseyi kral yaparken ne aile bağına ne de soy kütüklerine bakmadıklarını, yalnızca acımasız bir katılık ve beceri aradıklarını gösterir. Augustus, Amyntas'ın oğullarının babalarının yaptığı işin üstesinden gelemeyecekleri, dağlardaki kabileleri ezmek için Roma birlikleri göndermek gerektiği yargısına varmıştı. İstediği gibi de yapıldı. Öyle ki elli yıl sonra*

[13] Nitekim bu bölgenin halkı, klâsik kaynaklarda korsanlık faaliyetlerinin bir sonucu olarak Kilikyalılar ya da İsaurialılar diye ayrılmaksızın Toroslular olarak adlandırılmışlardır. Zira burada Hititler'den başlayarak Geç Roma Çağı'na kadar korsan faaliyetlerine rastlanmıştır. Dağlık Kilikya ve İsauria bölgelerinde korsanlık faaliyetleri konusunda geniş bilgi için bkz. Shaw, 1990: 238-270; Lewin, 1991: 167-181.

[14] Galatia kralı Amyntas ve Kappadokia kralı Arkhaleos dışında Antonius tarafından oluşturulan bütün bağımlı krallıklara son verilen bu düzenlemeler konusunda bkz. Cassius Dio LI 2; Strabon XIV 5, 6; Magie, 1950: I 434.

[15] Antik yazarlarda Amyntas'ın Homanadlarla mücadelesi ve ölümüyle ilgili gelişmeler için bkz. Tacitus, *Annales*, III 48; Cassius Dio, LIII 26.3; Strabon, XII 6, 3.

Pavlus, o dağlarda kayda değer bir olay çıkmaksızın yolculuklar yapabilmiştir ve dağların kuzey sırtı boyunca dağlılara göz kulak olsunlar diye Roma yurttaşlarının oturtulduğu bir dizi yerleşim yeri yani koloni kuruldu. Pisidia Antiokheia (=Yalvaç), İkonion (=Konya) ve Lystra (=Hatunsaray) da bunlar arasında idi".

Öyle anlaşılıyor ki Roma'nın yönetimi sorunlu dağlık bölgeleri yerel hükümdarların yönetimine verme politikası, İsauria'ya daha önce egemen olan güçlerin politikalarıyla da paralellik göstermektedir. M.Ö. 40'lı yıllardan başlayan ve M.S. 70 yıllarına kadar süren, dolaylı kontrol dönemi sırasında, bağımlı krallar dağlık bölgelerden şahsen sorumlu tutulmakta ve buraları istedikleri gibi yönetebilmekteydiler. Ancak bu küçük krallıklardan hiç birisi, tebaalarından kuvvet toplamak için gerekli olan güç ve vasıtalara sahip değillerdi. Roma emperyalizmiyle sağlanan güçlü himaye ve şiddet sayesinde, dağ ve ova arasında siyasî bir bütünleşme sağlamak için azami çaba göstermeye teşvik edildiler (Shaw, 1990: 229).

Yani Romalılar, bölge için dolaylı yönetimi tercih ederlerdi. Söz konusu yönetim tarzında idarenin bütün yükü, doğuda Yunan tipi "polis" demek olan kendi kendini yöneten toplulukların yerel önderlerinin omuzlarına yüklenirdi. Bu eğilimiyle tutarlı olarak Roma, yerel kentleri Yunan polisine çevirir, Makedon krallar gelmeden önce hiçbir kent bulunmayan yerlere de yeni "polisler" kurarlardı. Bu şehirler için de yerinden yönetimin, büyük toprak sahiplerinin alt soyundan gelen seçkin sınıfın elinde olmasını yeğlerlerdi. Augustus zamanında görüldüğü gibi bazı durumlarda, tek başına sivrilmiş ağalara ve onların ailelerine güvenildiği olmuşsa da genellikle Roma'nın tercihi, tüm yerel önemli ailelerin ortak önderliğinden yanaydı. Roma bu yerel önerleri yerli kültler arasındaki çözülme ve ayrılma eğilimleri karşısında desteklerlerdi. O önderler de karşılıklı olarak bir takım işlerde Roma'ya yardımcı olmakla görevliydiler (Wallace-Williams, 1999: 94).

Roma kolonileri genellikle askerî harekâtlar açısından önemli noktalarda kurulmuşlardı. Böyle bir yere yerleştirilmiş adamlar, duydukları bağlılıkla bekçilik görevini yerine getirirler, yerli halkın isyanlarını bastırırlardı (Wallace-Williams, 1999: 96). Augustus, Anadolu'nun orta ve güneyinde temel görevi kendi güneylerine düşen dağ kabilelerine karşı bekçilik etmek olan dokuz koloni kurdurmuştur ki Pisidia Antiokheia (=Yalvaç), İkonion (=Konya) ve Lystra (=Hatunsaray) bunlardandır (Ramsay, 1892: 70; Levick, 1967: 154 vd.). Söz konusu kolonilerden Antiokheia, kral Amyntas'ın ölümünden ve M.Ö. 25 yılında Provincia Galatia'nın oluşmasından az sonra kurulmuştu[16]. Lystra, Augustus'un generallerinden Sulpicius Quirinus'un Amyntas'ı öldüren Homonadlara karşı kazandığı zaferden sonra, M.Ö. 6 yılı dolaylarında kurulmuştur (Wallace-Williams, 1999: 205)[17]. Muhtemelen İkonion'un kuruluşu da bu zamanlarda olmuştur[18]. Bu kolonilerin birincil işlevinin askerî olduğu yolundaki düşünceye bir takım itirazlar olsa da bu durum, onların yerel kolluk gücü sağladıkları ve Roma'nın bölgedeki varlığını sağlamlaştırdıkları gerçeğini değiştirmemektedir (Wallace-Williams, 1999: 96).

Lykaonia, Arkhaleos'un M.S. 17 yılında ölümü üzerine II. Arkhaleos'un yönetimine girdi. Bölge, M.S. 37 yılında Kilikia Trakheia ve Lykaonia'nın bir kısmı ile birlikte Caligula Germanianus tarafından IV. Antiokhos ile Iotape Philadelphos'a verildi. Lykaonia şehirleri Derbe, Laranda, Musbanda'yı içine alan Strategia Antiokhiane'ye, IV. Antiokhos'a izafeten bu isim verildi (Ptolemy V 16; Hild-Hellenkemper, 1990: 32). Strabon (XII 1, 4), Kybistra, Kastabala ve Derbe çevresinin Arkhaleos'un ölümü üzerine Tiberius tarafından kurulan Kappadokia Eyaleti'ne dahil edildiklerini, fakat daha sonraları Derbe ve Laranda'nın Konion Lykanion (=Likaonia Birliği) şehirlerinden olduklarını açıkça belirtmektedir[19].

Bölgede koloniler kuran Augustus hiç şehir kurmamıştır. Bu kesimin kentleşmesi, daha sonraki Roma imparatorları Tiberius ve özellikle de Klaudius zamanında gerçekleşti. Şehirlerin Kappadokia'dan Lykaonia'ya nakledildikleri tarih bilinmemekle birlikte, Claudioderbe adının Claudius (M.S. 41-54) tarafından hâkimiyetinin ilk yılında bu değişikliği yaptığı zaman verilmiş olması muhtemeldir. Zira Homanadlarla mücadelelerinden önemli dersler çıkartan Roma, böyle sorunlarla yeniden karşılaşmak istemiyordu. Bu nedenle daha önce başlamış olan koloni kuruluşlarını tamamlamakla kalmamış, bunlarla bağlantı sağlamak amacıyla, başlamış olan yol şebekesinin yapımına da hız vermiştir. Gerçekten de Roma'nın bölgedeki şehirleşme faaliyetleri ve yol ağı arasında sıkı bir bağlantının olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu'nun coğrafî özellikleri nedeniyle ana yolların kuzeyden güneye değil, doğudan batıya doğru bir rota izlemesi, Lykaonia'daki şehirleşme faaliyetlerinde önemli etkenlerden birisini oluşturmuş olmalıdır. İç bölgelere nüfuz etmek, çetin ve sarp sahaları zapt edip kontrol altında tutmak ancak sıkı bir yol ağı sayesinde gerçekleştirilebilirdi. Torosların huzur ve güvenliği için bu şarttı (Syme, 1948: 573).

Roma yönetiminin etkisi, her şeyden önce adını egemen hanedanlığın üyelerinin isimlerinden alan şehirlerin kuruluşu veya imarıyla kendisini güçlü bir şekilde göstermekteydi. Germanikopolis (=Ermenek), Klaudiopolis (=Mut), Klaudioderbe (=Derbe), Klaudiokonium (=Konya), Klaudiolaodikeia (=Ladik), Claudiocaeseria Mistea ve Claudioseleuceia (=Bayat)'nın kuruluşuyla,

---

[16] Adından da anlaşılacağı gibi temeli Seleukoslarca atılmış bir yerdir. M.Ö. III. yüzyılın ortalarında I. Seleukos ya da oğlu I. Antiokhos tarafından kurulmuştur. Pisidia'nın kuzeyinde Phrygia kültürüne sahip bir bölgede yer alan yerleşim, Seleukosların bir türlü baş edemedikleri gerçekten Pisidialı kabilelere karşı bir denetleyici görevini üstlensin diye oraya kurulmuştur. Augustus'un şehri muhtemelen M.Ö. 25 yılı dolaylarında koloni olarak yeniden kurması konusunda bkz. Levick, 1967: 17 vd.; Mitchell, 1993: I 76.

[17] Asıl adı Colonia Iulia Gemina Felix Lystra olan ve bir Lykaon kökeni olduğu düşünülen (Levick, 1967: 155) yerleşim, Augustus tarafından muhtemelen Homonadlara karşı düzenlenen askerî harekâtlarda bir üst görevi görmesi için kurulmuştu. Bu konuda bkz. Levick, 1967: 51-52; Syme, 1995: 238. Ayrıca yüzey araştırmaları sonucu elde edilen bulgulardan hemen her devirde yerleşilmiş bir merkez olduğu anlaşılan bu kolooninin kuruluşunda zengin su kaynaklarının da etkili olduğu konusunda ayrıca bkz. Bahar-Koçak, 2004: 20.

[18] Kentin M.Ö. III. Bin yıldan beri oturulduğu tahmin edilmektedir. Hellenistik dönemde Yunan kurumlarını benimsemiş olan İkonion, M.Ö. 25 yılında Roma egemenliğine girmiştir. Augustus döneminde buraya bir koloni yerleştirilmişti ve Hellenistik polis ile birlikte hayatlarını sürdürüyorlardı (Mitchell, 1993: I 77). Koloniye imparator Klaudius onuruna Klaudikonium adını kullanma izni verilmişti. Anlaşıldığına göre bir sonraki yüzyılda imparator Hadrianus zamanında yerli polisi içine alıp kendisiyle kaynaştırmıştır (Wallace-Williams, 1999: 205).

[19] Laranda'ya ait Lykanoia Birliği sikkeleri için bkz. Hill, 1900: 21. Öte yandan Karaman'da bulunmuş M.S. II.-III. yüzyıllar ağırlıklı Roma imparator sikkeleri için ayrıca bkz. Mertek, 1985: 17-29.

Galatia'nın güneyinin tamamı, tek bir idarî sisteme bağlanmış ve Toroslardaki Roma hakimiyeti sağlamlaştırılmıştır (Mitchell, 1993: I 78). Öte yandan Galatia Eyaleti'nin güneyinde kalan bölgede Lykaonia koinon (=Lykaonia Birliği)'un üyeleri olan Laranda (=Karaman), Barata[20], Hyde (=Karapınar)[21] ve Dalisandus gibi kentler vardı. Yine bu çevrede Kana (=Gene/Beşağıl Köyü), Savatra (=Yağlıbayat), Kinna (=Karahamzalı Köyü), Petra (=Girmir Köyü) ve Sidemorion (=Ambararası Köyü) eski adlarını değiştirmeden koruyan diğer kentlerdir (Kaya, 2005b: 230-231).

Kappadokia ve Galatia, Vespasian tarafından birleştirildiği zaman, Lykaonia da bu eyalete ilhak edilmişti (Ramsay, 1961: 372). W. M. Calder ve G. E. Bean'ın M.S. 63-72 yılları arası Roma eyalet sınırlarının verildiği detaylı haritada Strategia Antiokhiane, kuzeyde Garsarua (=Aksaray)'nın güneyi, doğuda Tyana (=Bor/Kemerhisar)'nın batısı, batıda Passala, Dalisandus, İsaura Vetus'un doğusu ve güneyde Akdeniz ile sınırlanmıştır. İsaura Vetus ise Dalisandus, Passala, İlistra (=Yollarbaşı), Laranda, Koropissos (=Dağpazarı/Kestel) ve Klaudiopolis (=Mut) yoluyla Antiokheia'ya bağlanmıştır (Calder-Bean, 1958). Bu idarî yapı içerisinde bir kavşak durumunda olan Laranda ise, Antiokheia içinde önemli bir merkez olmalıdır.

M.S. 138-161 yılları arasında İsauria ile Lykaonia, Galatia'dan ayrılarak Kilikia Trakheia ile birlikte büyük bir eyalet yapılmıştır (Magie, 1950: II 1459 vd.). Bu üç vilayetin valisi yine bir "Consular legatus"'tur. Tarsus, bu vilayetlerin metropolisi unvanını almıştır. Galatia vilayeti sınırındaki önemli bir değişiklik, Antonius Pius'un egemenliği döneminde gerçekleşmiştir. Lykaonia'nın büyük bölümü bundan sonra Galatia'nın baskısı altına girmiş ve yeni bir isim yani "üç vilayet" (Kilikya, Lykaonia ve İsauria) adını alan bu vilayete katılmıştır. Galatia'nın sınırları çok kesin olmayıp, İkonion ve Lystra hatta Vasada hariç tutulmuştu. Lykaonia'nın geri kalanı "üç vilayet"in ayrı bir birimini oluşturdu. Yeni vilayet oluşumunda İsauria, Kilikia Trakheia'nın büyük bir bölümüne karşılık gelmektedir. Bundan dolayı daha sonra İsaurialılar –eşkiya ve korsan olarak- kötü şöhret sahibi oldular. Ammianus Marcellinus'a göre İsauria'nın önemli şehirleri, Kalykadnos üzerindeki Klaudiopolis (=Mut) ve Seleukeia (=Silifke)'dır (Marcellinus, XIV 8, 1). İsauria'nın asıl çekirdek bölgesi Lykaonia'nın güneybatı sınırları üzerinde bulunan İsaura Vetus ve İsaura Nova yerleşim yerlerinin etrafındaki yerlerdir ki burası Strabon'un İsaurike'sidir (Syme, 1995: 217). Ancak idarî sınırlarının zaman zaman denize kadar uzandığı konusunda antik yazarlarda açık ifadeler yer almaktadır.

Öte yandan milattan sonraki ilk yüzyıllarda Orta Anadolu'da şehirleşme alanında hızlı bir gelişim gözlenmektedir. Paphylagonia, Kilikya, Pisidia ve Phrygia ile birlikte para basan şehirlerin yoğun bir şekilde görüldüğü bölgelerden birisi de Güney Lykaonia bölgesi olmuştur. Bugünkü Karaman ve yakın çevresinde yer alan Laranda, Savatra[22], Barata, Derbe, Hyde ve İlistra[23] gibi şehirler kendi adlarına şehir sikkeleri bastırmışlardır (Özgan, 2000: 45). Mevcut şehirlere yenilerinin eklenmiş olduğu, Ayrancı çevresinde Sidemorion (=Ambararası Köyü), Pınarkaya; Karaman'ın batısında Kazımkarabekir'de Pyrgos (=Asar Höyük), Muratdere, Bozkandak, Bardas, İhsaniye ve Akın köylerindeki kalan Roma izlerinden anlaşılmaktadır.

Bu arada, M.S. 240'lı yılların sonlarına doğru Kappadokia'yı istila eden I. Şapur'un yönetimindeki Sasani istilâsından Lykaonia'nın güney bölümü de olumsuz şekilde etkilenmiştir (Magie, 1950: 694 vd.). Mazaka (=Kayseri) ve Tyana (=Kemerhisar)'yı ele geçiren Sasanilerin akınları, M.S. 251/252 yıllarında şiddetini daha da artırarak Garsarua (=Aksaray) ve Savatra (=Yağlıbayat)'ya kadar geldi ve Roma'nın sınır savunma sistemini çökertti (Mitchell, 1993: I 253). I. Şapur, M.S. 259 yılında Karrhai (=Harran) ve Edesa (=Urfa) arasında P. Licinius Valerianus'u büyük bir bozguna uğratması sonucunda tüm Anadolu'yu istila etti. Kappadokia'nın büyük kentleri ve Kilikia Pedias (=Ovalık Kilikya) kentlerinin tamamını ele geçirmişti. Sasani istilasından çok etkilenen kentler arasında İkonion ve Laranda da vardı. Onlar, barış zamanında ihtiyaç duymadıkları için ihmal ettikleri kent tahkimatlarının ne denli önemli olduğunu bu saldırılar sırasında çok acı bir şekilde tecrübe ettiler. Kent tahkimatlarını güçlendirmek için kamu binalarını yıkarak, yıkıntılardan elde ettikleri yapı malzemelerini kent duvarlarını yapmak ya da sağlamlaştırmak için kullandılar (Kaya, 2005b: 206). Bölge, M.S. 272'de imparator L. Domitius Aurelianus tarafından geri alınmıştır (Belke-Restle, 1984, 54).

M.S. III. yüzyılın sonuna doğru oluşturulan yeni İsauria Eyaleti, Lykaonia'nın güneyini de kapsıyordu. Muhtemelen M.S. IV. yüzyılın ilk yarısında İsauria ile Pisidia'yı ayıran hat, Antonius Pius'un (M.S. 138-161) çizdiği şekilde kalmıştır (Ramsay, 1961: 420). M. Camile Jullian'ın belirttiğine göre, Probus (M.S. 276-282) zamanında İsauria Kilikya'dan ayrılmıştır. Lystra ve Laranda ile birlikte yukarı yaylanın bir kısmını da kapsayan ve önceleri Kilikia Trakheia (=Dağlık Kilikya) ile asıl Lykaonia arasında küçük bir bölgeye verilen İsauria isminin, sonraları bütün Dağlık Kilikya için kullanıldığı anlaşılıyor. Diocletianus zamanında eyaletlerde büyük çaplı değişiklikler yapıldı. Pisidia Bölgesi, Konya Ovası'nı geçerek Karadağ'a kadar uzandı ve Antiokh Metropolitliğine yükseltildi (Bahar, 1991: 95). Bölge, I. Theodorius zamanında (M.S. 379-395), Roma imparatorluğu ikiye ayrılınca, Doğu Roma imparatorluğu sınırları içerisinde kaldı.

SONUÇ

Lykaonia, Orta Anadolu'nun güneyinde, batısı Phrygia, doğusu Kapadokya, kuzeyi Galatia, güneyi de Toroslarla sınırlandırılmış bölgenin antik ismidir. Ama bölge, antik çağın sorunlu bölgeleri olan Kilikia Trakheia, İsauria ve Kapadokya arasında stratejik bir konumda yer aldığından, idarî sınırları çok sık değişiklik göstermiştir. Lykaonia'nın, söz konusu konumundan dolayı Roma'nın

[20] Genellikle Madenşehir düşünülürken (Ramsay, 1890: 331, 337; Hrozný, 1936: 209) farklı olarak D. French (1996: 98 vd.) Kızlıdağ'da aramaktadır. Şehrin Lykaonia Birliği adına bastırdığı sikkeler için bkz. Göktürk, 2002: 130.

[21] Hitit çivi yazılı metinlerin ışığında antik kaynaklardaki Hyde'ye eşitleyen M. Forlanini (1990: 120), Karacadağ masifi çevresinde aramaktadır. Şehrin bastırmış olduğu Lykaonia Birliği sikkeleri konusunda bkz. Göktürk, 2002: 120.

[22] Trajan zamanında kendi adına, Antonius Pius'tan itibaren de Lykaonia Birliği paraları bastırmıştır. Bu konuda bkz. Hill, 1900: 21; Göktürk, 2002: 159.

[23] Lykaonia şehirlerinden olan İlistra'nın kendi adına sikke bastıran önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Marcus Aurelius ve Philippos dönemine kadar sikkeleri komşu şehirlerinkine ve özellikle de Barata'nınkilere benzemektedir. İlistra sikkeleri konusunda bkz. Hill, 1900: 21; Göktürk, 2002: 131.

Anadolu politikasında ve idaresinde belirleyici bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki bölge, Anadolu ile ilgili hemen her yeni düzenlemenin içerisinde şu veya bu şekilde yer almıştır. Ayrıca Roma'nın doğuda uyguladığı bağımlı krallıklar sistemine en güzel örneklerden birisini de Lykaonia bölgesi oluşturmuştur.

Roma'nın bölgede uzaktan yönetimi tercih ettiği ve yerel güçlerden azami derecede yararlandığı görülmektedir. Öte yandan Lykaonia'da uygulanan Roma yönetim sistemi ve şehirleşme faaliyetleri arasında bir paralelliğin olduğu da anlaşılıyor. Bölgenin şehirleşmesinde tarım alanları, su kaynakları, ulaşım ve güvenlik faktörleri etkili olmuştur. Bütün bu şartları bir arada taşıyan pek fazla merkez bulunmadığından, yerleşimde bir süreklilik görülmüştür. Lykaonia bölgesinde bazı şehirler en eski yerleşim merkezleri üzerinde kurulurken, bazıları kolonilerin devamı şeklindedir. Bu açıdan bölgede kurulmuş koloniler, şehirleşme sürecini hızlandırmıştır. Bu bağlamda Lykaonia çevresindeki dağlık sahalardaki kavimlerin kontrolü nedeniyle kurulan kolonilerin, Klaudius devrinde Roma barışını yerleştirmek için şehirlere dönüştürülmesi, aynı zamanda Roma'nın bölge yönetimindeki değişikliğinin de bir göstergesi sayılmalıdır. Şehirleşme alanındaki gelişmelerde, Roma'nın özellikle M.S. II. yüzyıldan itibaren ağırlık verdiği yol ağının önemli etkisi olduğu da anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

CASSIUS DIO, **Historia Romana (Dio's Roman History)**, With an English Translation by E. Car, London: The Loeb Classical Library (1961).

CICERO, M. T., **Epistuale ad Familiares. Lettres to his friends**. With an English Translation by W. G. Williams London-New York: The Loeb Classical Library (1927).

DIODOROS, **Bibliotheka Historika**, ed. T. E. Page, London: The Loeb Classical Library (1947).

KSENOPHON, **Anabasis, Onbinlerin Dönüşü** (Türkçesi: Tanju Gökçöl), İstanbul: Sosyal Yayınlar (1998).

LIVIUS, **Ab Urbe Condita (From the Founding of the City)**, (Çeviren: B. O. Foster), London: The Loeb Classical Library (1957).

PLINY, **Natural History**, (Çeviren: H. R. Rackham, London: The Loeb Classical Library (1958).

PTOLEMAIOS, **Geographica**, Yayına Hazırlayan C. F. A. Nobbe, Libsiae (1843).

STRABON, **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika; XII, XIII, XIV)**, (Çev.: A. Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları (1993).

TACITUS, **Annales (The Annals of Tacitus)**, Çeviren: J. Jacson, London: The Loeb Classical Library (1963).

Modern Literatür

ARSLAN, M. (2000). **Antikçağ Anadolusu'nun Savaşçı Kavmi Galatlar**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

ATLAN, S. (1975). "Side'de Basılan Amyntos Sikkeleri: Die Münzprägung des Amyntas in Side", **Belleten**, XXXIX/156: 575-611, Lev. I-VIII.

BAHAR, H. (1991). **İsauria Bölgesi Tarihi**, Doktora Tezi (Basılmamış) Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BAHAR, H. (1995). "Konya Çevresi Tarih Araştırmaları -1: Hititler'den Romalılar'a Kadar İsauria Bölgesi", **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, IX-X: 219-241.

BAHAR, H. (1999). **Demirçağında Konya ve Çevresi**, Konya: S. Ü. Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.

BAHAR, H.-KOÇAK, Ö. (2004). **Eskiçağ Konya Araştırmaları 2**, Konya: Kömen Yayınları.

BALLANCE, M. H. (1957). "The Site of Derbe: A New Inscription", *Anatolian Studies*, VII : 147-151.

BELKE, K. –RESTLE, M. (1978-1980). "Die Festungsanlage auf dem Baş Dağ (Kara Dağ): Eine Hellenistische Burg im zentralen Kleinasien", **Öjh**, LII: 1-30.

BELKE, K. –RESTLE, M. (1984). **Galatien und Lykaonien**, Wien.

BRANDIS, G. (1910), "Galatia", **Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft**, III: 519-559.

BRYCE, T. R. (1992). "Lukka Revisited", **Journal of Near Eastern Studies**, 51: 121-130.

CALDER, W. M. –BEAN, G. E. (1958). **A Classical Map of Asia Minor**, London: Published by The British Institute of Archaeology at Ankara.

CARMODY, F. J. (1972). "Toponymie Anatolienne: Les Noms Classiques Des Pays et Des Peuples", **Revue Hittite et Asianique**, XXX: 5-53.

CASABONNE, O. (1999). "Notes Ciliciennes", **Anatolia Antiqua/Eski Anadolu,** VII: 69-88.

CASABONNE, O. (2000). "Notes Ciliciennes", **Anatolia Antiqua/Eski Anadolu,** VIII: 89-103.

DARKOT, B. (1997). "Konya", **İslam Ansiklopedisi**, Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.

DOĞANAY, O. (2005). **Ermenek ve Yakın Çevresi Antik Yerleşim Birimleri**, Konya: Çizgi Kitabevi.

EYİCE, S. (1971). **Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler, Recherches Archéologiques á Karadağ (Binbirkilise) et Dans La Région De Karaman**, İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları.

FORLANINI, M. (1990). "Uda, Un Cas Probable D'Homonymie", **Hethitica**, X: 109-127.

FREELY, J. (2002). **Türkiye Uygarlıklar Rehberi 4, Akdeniz Kıyıları**, (Çevirenler: Tuncay Birkan, Gürol Koca, Aslı Biçen), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

FRENCH, D. (1996). "The Site of Barata and Routes in the Konya Plain", **Epigrafica Anatolia,** XXVII: 93-110 (Tafel I-VIII).

GÖKTÜRK, M. T. (2002). "Anadolu'da Her Sikke Bir Şehir, Anadolu'da Sikke Basan Kentler Üzerine Alfabetik Bir İnceleme", **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2001 Yıllığı**: 109-182.

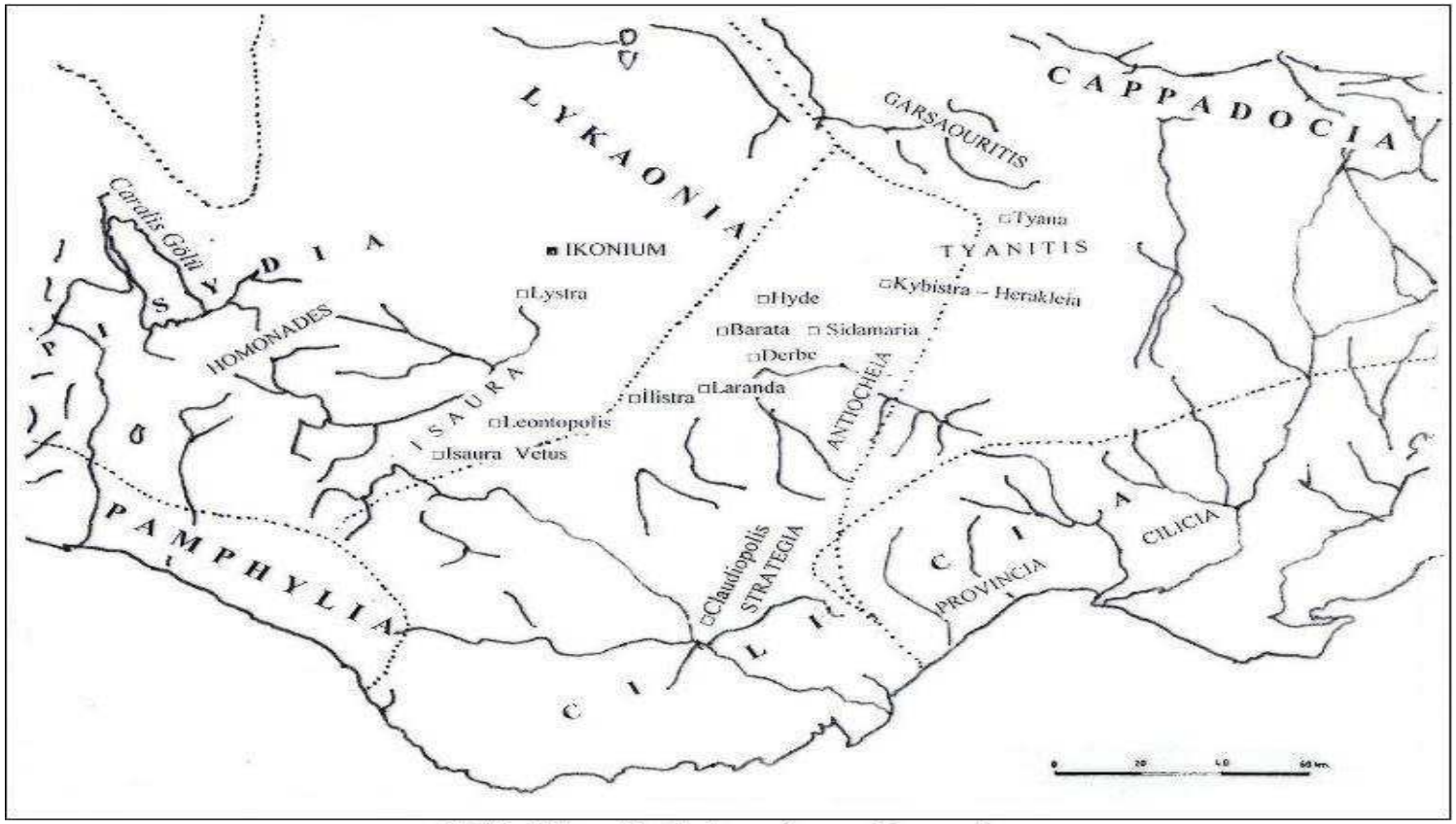
HEAD, B. V. (1911). **Historia Numorum, A Manual of Grek Numismatics,** Oxford: New and Enlarged Edition.

HILD, F.-HELLENKEMPER, H. (1990). **Kilikien und Isaurien**, Tabula Imperii Byzantini, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

HILL, G. F. (1900). **Cataloque of the Grek Coins of Lykaonia, İsauria and Cilicia,** London: Printed by order of the Trustees.

JONES, A. H. M. (1971). **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Oxford: At the Clarendon Press.

KAYA, M. A. (1998). “Anadolu’da Roma Egemenliği ve Pompeius’un Siyasal Düzenlemeleri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XIII: 163-172.
KAYA, M. A. (2005a). “Anadolu’da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, 24/38: 11-30.
KAYA, M. A. (2005b). **Anadolu’daki Galatlar ve Galatia Tarihi**, İzmir: İlya Yayınları.
LEVICK, B. (1967). **Roman Colonies In Southern Asia Minor**, Oxford: Oxford At the Clarendon Press.
LEWIN, A. (1991). “Banditismo E Civilitas Nella Cilicia Tracheia Antica E Tardoantica, Scambi e identita cultural: La Cilicia”, **Quaderni Storici**, 76/a XXVI, n.1: 167-181.
MAGIE, D. (1950). **Roman Rule in Asia Minor**, I-II, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
MALAY, H. (1987). “Batı Anadolu’da Aristonikos Ayaklanması”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, III: 13-48.
MEMİŞ, E. (1994). “M.Ö. II. Binyıl Anadolu Tarihinde Lukkalar”, **XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri :** 269-275.
MERTEK, K. (1985). “Karaman Müzesi’nde Bulunan Roma Devri İmparator Sikkelerinden Birer Örnek”, **Karaman Müzesi Yıllığı**, 3: 17-29.
MITCHELL, S. (1993). **Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor** I-II: The Celts and the Impact of Roman Rule. Oxford-New York.
MITFORD, T. B.- ANDREWS, St. (1980). “Roman Rough Cilicia”, **Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt**, II, 7.2: 1230-1261.
ÖZGAN, R. (2000). “Derbe Antik Kenti” **Karaman Tarih Kültür Sanat,** Karaman: Karaman Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
ÖZSAİT, M. (1982). “Anadolu’da Hellenistik Dönem ve Roma Egemenliği”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi** 2: İstanbul: Görsel Yayınlar: 280-361.
ÖZSAİT, M. (1985). **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
RADT, W. (2002). **Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları**, (Çeviren: Suzan Tamer), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
RAIMOND, É. (2004). “La Problématique Lukkienne”, **Colloquium Anatolicum,** III: 93-146.
RAMSAY, W. M. – BELL, G. (1909). **The Thousand and One Churches**, London.
RAMSAY, W. M. (1890). **The Historical Geography of Asia Minor**, Royal Geographical Society, Supplement Papers, IV, London: John Murray, Albemerle Street.
RAMSAY, W. M. (1961). **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, (Çeviren: Mihri Pektaş), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
RUGE, W. (1900). “Clibanus”, **Pauly-Wissowa-Kroll, Real Encyclopādie der klassischen Altertumswissenschaft**, Stutgart, IV/1: 22.
SHAW, B. D. (1990). “Bandit Highlands And Lowland Peace: The Mountains of İsauria-Cilicia”, **Journal of Economic And Social History of the Orient**, XXXIII/II: 238-270.
SYME, R. (1939). “Observations On The Province of Cilicia”, **Anatolian Studies Presented W. H. Buckler (Edited W. M. Calder, J. Keil)**: 299-332.
SYME, R. (1948). “Torosların Muntazam İşgali”, **III. Türk Tarih Kongresi Bildirileri:** 570-575.
SYME, R. (1995). **Anatolica Studies in Strabo**, Oxford: Clarendon Press.
TEXIER, Ch. (2002). **Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, III, Çev.: Ali Suat, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.
TRITSCH, F. J. (1950). “Lycian, Luwian and Hittite”, **Archiv Orientalni,** XVIII/1-2: 494-518.
UMAR, B. (1982). **Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi**, İzmir: Ege Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları.
UMAR, B. (1993). **Türkiye’deki Tarihsel Adlar**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

M.S I. Yüzyılda Lykaonia ve Çevresi

Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) ve Ulaşım Sektöründe Bir Uygulama: İşletme Çalışanlarının Müşteri İlişkileri Yönetimi'ne ve Müşterilerine Bakış Açılarının Belirlenmesi

Müberra YURDAKUL*

Mehmet Ozan KARAHAN*

Özet: Bilişim teknolojilerinin çok hızlı gelişimi, küreselleşme ile birlikte müşterilerin çok daha bilinçli ve seçici hale geldiği, kaliteye önem verdiği bir durum halini almıştır. Bu da pazarlama da müşteri ilişkileri yönetimini (CRM) gerekli kılmıştır. CRM, müşterileri tanımak, istedikleri anlamak ve buna göre muamele yapmak anlamına gelmektedir. Başarılı CRM uygulamaları ile birlikte işletmeler, yeni müşteriler elde etmek ve en önemlisi mevcut müşterilerini elde tutmak konusunda önemli avantajlara sahip olurken, bir organizasyon için en önemli adımlardan olan müşteri sadakati yaratılmasında da hedefe ulaşmaktadırlar.

Bu çalışmada, birbirleri ile rekabet halinde bulunan, Ege Bölgesi merkezli ulaşım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin değişik pozisyonlarda görev alan çalışanlarının CRM bilinirlik düzeyleri ve bu düzeylere hangi faktörlerin etki ettiği, müşterilerine bakış açıları, CRM uygulamalarının işletmelerine kattıklarını düşündükleri yararlar incelenmiştir. Farklı pozisyonlarda çalışan 96 adet çalışan ile yapılan anket sonucunda, işletme çalışanlarından eğitim durumları yüksek olanların ve çağrı merkezi pozisyonunda çalışanlar ile üst yönetici olarak görev yapanların CRM bilinirlik oranlarının diğer çalışanlara göre daha yüksek olduğu, kavramın içeriği hakkında daha fazla bilgiye sahip oldukları, işletme çalışanlarının genel itibari ile müşterileri bir dost bir ortak olarak gördükleri, işletme yöneticilerinin müşteri kaybetme nedenlerinin, mevcut ve potansiyel müşterilerinden aldıkları bilginin güncellenme sıklığına göre değişmediği, müşterilerin hizmet satın alma kriterlerinin bazılarının, işletme yöneticilerinin müşterilerinden sağlanan bilgiler sonucu gerekli düzenlemeleri yapmalarına göre değiştiği belirlenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Müşteri ilişkileri yönetimi, Müşteri bakış açısı, Ulaşım sektörü, Ege Bölgesi

Customer Relationship Management (CRM) and An Application In the Transportation Sector: Determining the CRM and Customer Approach Of The Company Personnels

Abstract: With the rapid advancements in IT(Information Technology) and globalism, there has been a certain situation that contains conscious and selective customers. By this effect, CRM has become an obligation in the market to identify the customers, understand what they wish or demand and up to these factors, acting in their ways. The corporations which use the CRM applications have had great advantages for acquiring the potential customers but the most importantly obtaining the existing customers. Also, it gets closer to the aim for creating the customer loyalty.
In this study; the awareness levels of CRM, the customer approaches and the ideas about the benefits of CRM applications of the personnels who work in the different positions for the Egean Region centered companies compete with each, has been searched. With the survey results of 96 personnels, it is seen that the personnels who are more educated than the others and the personnels whose positions are call-center and the managers have more information about CRM and its applications, the general personnels approach to the customer is " the customer is a friend and a partner to the corporation, some of the the service criterias of the customers change due to the improvements and arragements of the informations gotten from the potential or current customers by the managers and lastly, the customer loosing reasons do not change due to the frequency of the customer information updates.

Keywords: Customer relationship management, The customer view approach, The transportation sector, Egean Region.

GİRİŞ

21.yüzyıl işletmecilik anlayışını ve pazarlama yönelimini şekillendirecek temel rekabet becerisinin "Müşteri İlişkileri Yönetimi" olduğunu söylemek yanlış olmaz. Müşteri İlişkileri Yönetimi ya da bilinen adı ile CRM, günümüz teknoloji ve yeni ekonomi ilkelerine bağlı gerçekleştirilen "yeni iş konsepti" özelliği taşımaktadır (Duran, 2002). Ancak bunun için hem müşterilerin belirlenmesi, hem geliştirilmesi, hem de sadakatinin oluşturulması, yeni teknolojilerin verimli kullanılabilmesini ve müşteri temas noktalarındaki süreçlerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

CRM, müşterinin elde ediliş sürecinden başlanarak, ürün ve hizmetin sunumundan, müşteri devamlılığı ve sadakatinin sağlanmasına ve müşteriyi işletme için karlı bir müşteri haline dönüştürmeye kadar olan aşamada teknoloji, donanım ve yazılımları kullanan bir yaklaşımdır (Swift, 2001). Bu yaklaşım, müşterilerin nasıl farklılıklar gösterdiğini anlamak ve bu farklılıkların her bir müşteriye göre işletmenin nasıl davranması gerektiği konusunda bir strateji oluşturmasını içermektedir (Kırım, 2001). Ancak fikir bu denli basit olmasına karşın, bu yaklaşımı uygulamaya geçirmek hiç de öyle kolay değildir. Bu, müşteri beğenileri, tüketim kalıpları ve demografik bilgileri içeren veri tabanıyla sağlanmaktadır. CRM'nin önemli ayrıntılarından biri de, müşteriyi işletmenin çalışanları ve işletmenin dışında yer alan tüm muhatapları bir bütün olarak ele almasıdır. Bu sayede işletme, stratejisini CRM üzerine tesis etmek suretiyle devamlılığını sağlayabilecektir. Çünkü müşteri sadakatinin ortaya koyduğu gerçek değer güven ortamının oluşmasıdır. Bu güven ortamı aynı zamanda tüm işletme çalışanları tarafından sahiplenilerek gerçekleştirilebilir. Ayrıca bir işletmede CRM sadece pazarlama bölümünün ya da sadece müşteri hizmetlerinin yürütülmesi gereken bir faaliyet olarak da düşünülmemelidir. Bu kapsamda işletme içerisinde tüm birimlerle görüş birliği sağlanmalı ve işletmenin CRM konusunda beklentisi ortaya konmalıdır. Dolayısıyla CRM'i hayata geçirilmesi safhasında, müşteri ile birlikte çalışanlar arasında oluşturulan katılım ve paylaşım yapısının kurum kültürü anlayışına dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu anlamda CRM süreci organizasyonel ölçüde ele alınmalıdır.

CRM uygulamaları ile işletmeler, kazanılması en zor olan müşteri sadakatini kazanmakla beraber, satış oranlarını ve müşteri karlılığını artırmakta, müşteri tatminini geliştirmekte ve bu müşterilere göre mal ve hizmetlerini kişiselleştirmekte iken, aynı zamanda da satış, yönetim ve pazarlama maliyetlerini de düşürmektedirler.

MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ (CRM) KAVRAMI

Yeni ekonomi ile birlikte küreselleşme ve internet rekabetin sadece yakın çevreyle değil tüm dünyayla yapılmasını gerektirmektedir. Günümüzde güç üreticide değil artık müşteridedir. Alternatiflerden kendisine en uygununu seçme hakkı da müşterinindir. Günümüzde ürün kalitesi ve özellikleri arasında çok büyük farklılıklar olmadığı için, rekabet avantajı sağlamamaktadır. Geriye rekabet avantajı olarak fiyat veya müşteri ilişkileri kalmaktadır. Ancak fiyat rakiplerin de kullanabileceği bir rekabet avantajıdır. Dolayısıyla müşterinin isteklerini ve ihtiyaçlarını algılama ve
bunları müşteriye fazlasıyla değer sağlayacak şekilde karşılayabilme önemli bir rekabet silahı haline gelmiştir. Özellikle yeni ekonomide müşteri, hızlı karar değiştirebilen, daha katılımcı, daha özgür, giderek karmaşıklaşan taleplerde bulunan bir yapıdadır. CRM, bu değişimi yönetme süreci ve önemli bir rekabet silahıdır.

CRM ‘in müşteri odaklı yönetimden doğduğu düşünülebilir. Gerçekte, CRM yeni bir kavram değildir. Türk insanının alışık olduğu mahalle bakkalı tutumu, CRM’in ana felsefesi olarak karşımıza çıkar. Nasıl ki bir bakkal tüm müşterilerinin ihtiyaçlarını çok iyi bilip, siparişlerini zamanında hazırlayarak, onlara ayrıcalıklılarmış gibi davranıp, müşterisini kendine bağlı tutabiliyorsa, günümüzün şirketleri de teknolojik imkânlarını en iyi şekilde kullanarak müşterilerine, mahalle bakkalının verdiği hizmeti vermeye çalışmalıdır.

CRM, müşteriler hakkında olabilecek en ayrıntılı bilgileri toplamak, bu müşterileri çok ince ayrımlarla bölümlendirmek (mikro-segmentasyon), bu bölümleri karlılıklarına göre ayrıştırmak, karlı olan müşterilere yapılacak ekstra yatırımın seviyesini belirlemek ve her müşteriye ayrı ve özel pazarlama stratejisi uygulamak olarak da tanımlanabilir (Kırım, 2004). Bir diğer tanıma göre de, müşteri değerinin artışını ve değerli müşterilerin yaşam boyu sadık kalmasını sağlayarak tekrar satın almaya yönelmesini sağlayan, doğru araçları kullanmayı mümkün kılan bir alt yapıdır (Dyche, 2002).

Görüldüğü üzere, CRM kızışan rekabet ortamı içerisinde, işletmelerin var olma mücadelesinde ve günden güne müşterilerine daha bağlı hale geldiği noktada, müşterilerinin sadakatini sağlamak, onları işletmenin merkezine alarak bu yolda beraber ilerlemek durumundadırlar.

MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİNİN GELİŞİMİ

1990’lı yılların başından bu yana, CRM teknolojisi düzenli bir transformasyona girmiştir. Çünkü CRM uygulamaları 1990’ların başında ilk tanıtıldığında daha çok SFA (Satış Gücü Otomasyonu) uygulamaları olarak bilinmekteydi. Bunun nedeni ise SFA’nın özellikle satış konusu ile ilgili faaliyetlerin otomasyonunda işletmeleri bütünleşmeye (Örneğin; iletişim yönetimi, fırsat yönetimi ve kazanç tahminleri gibi) doğru götürmesiydi. SFA teknolojisi işlevsel açıdan, işletmeler tarafından pek önemsenilmemiş ve kullanılan bilgisayar yazılım sistemi de kullanıcılara sıcak gelmemişti. Çünkü otomatikleşmiş satış elemanları yazılımı kullanabilmek için hacimli portatif bilgisayarlara, zorlukla okunan görüntülere ve karmaşık modem bağlantılara güvenmek zorundaydılar. Buna ek olarak, CRM yazılım satıcıları uygulamaları geliştirirken nadiren bu yazılımı kullanan kullanıcılara danıştıkları için program yetersiz kalmaktaydı (Peppers, 1997).

Bu ilk dönemde, bilişim teknolojileri çözümleri en fazla 100 kişiye hizmet veren paketlerde ve bir de süre ve konu açısından parçalara ayrılmış bir şekilde satılmaktaydı. Bölümlere ayrılmış bir mağazadan işletmeler satış alanı ve arama merkezi için ayrı ayrı çözümler satın almak zorunda kalmakta ve de uygulamalar da birbiriyle bağlantısı kopuk bir şekilde olmaktaydı. Bundan dolayı farklı departmanlar yalnız başlarına faaliyet göstermişler ve ayrı bilgi depolarını beslemek zorunda kalmışlardır. 1990’ların ortalarında önde giden CRM yazılım işletmeleri kendi müşterilerine birleştirilmiş bilgi sistemleri önermeye başladılar. CRM yazılım işletmeleri nihai kullanıcılardan daha çok girdi aldıkça ve kullanıcılar tarafından çok daha fazla bu girdileri gördükçe uygulamalar kullanıcılar için daha hoş bir hale gelmiştir.

1998 yılında ise, global ekosistemlerin (müşterilerin, ortak tedarikçilerin ve işverenlerin internet bağlantısı) yükselişine cevap olarak CRM teknolojileri başka bir hamle daha gerçekleştirmiştir. Bu hamlenin amacı bütün oyuncuların bir organizasyonun bilgi akışına dahil olabilmelerini sağlayan bir yazılımdan başka bir şey değildir. CRM’i geliştirenler bir yandan gelişen internet erişimli organizasyon modeline hizmet vermek için yeni ürünlere eşlik edecek şeyler geliştirirken, diğer taraftan da var olan ürünlere büyük ölçüde yeni fonksiyonlar ilave etmeyi sürdürmüşlerdir.

MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİNİN UNSURLARI

Analitik CRM

Adından da anlaşılacağı gibi bu CRM biçiminde kullanıcılara ait verilerin elde edilmesi, depolanması (veri ambarcılığı), işlenmesi, analiz ve tahminlere dönüştürülerek raporlanması (veri madenciliği) işlemleri gerçekleştirilir(Payne, 1993).Böylelikle CRM’in operasyonel ve entegrasyon özellikleri üzerine analiz ve raporlama özellikleri eklenir.

Müşteri, müşteri iletişimleri, müşterinin ticari faaliyetleri ile ilgili tüm verilerin yorumlanarak müşteri ilişkilerinin düzenlenmesi için yapılan analiz çalışmaları analitik CRM başlığı altında toplanır. İyi kurgulanmış bir veri tabanı ve bunlar üzerinde güçlü analizler

yapmayı kolaylaştıracak araçlar (örneğin istatistiki analiz araçları) kullanılır. Analizin diğer boyutlarını sunulan ürün ve hizmetler, müşteriye erişmekte kullanılan kanallar, müşteri ile ilişkiye giren satış temsilcileri oluşturur.

Operasyonel CRM

Müşteri ile birebir ilişkilerde yaşanan süreçler operasyonel CRM başlığı altında toplanır. Müşteri ilişkilerinin yaşam döngüsü açısından üç aşamada incelenir (Amuso, 2000).

***Satış Öncesi / Pazarlama alanında CRM*:** Yeni Müşterilerin kazanılması, buna yönelik kampanya ve aktiviteler, mevcut müşteriler ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve müşteri bağlılığını arttırıcı aktiviteleri içerir. Bu aktiviteleri gerçekleştirmek için gerekli kanal koordinasyonu da bu aşamada gerçekleşir.

Satış Alanında CRM: Bir müşteri ile belli bir ürün veya hizmetin satışı ile ilgili ilk ilişkinin kurulmasından satışın olumlu ya da olumsuz tamamlanmasına dek geçen süreçleri içerir. Bu amaçla müşteri temsilcilerinin / satış temsilcilerinin tüm aktivitelerinin planlanması, hedeflerin belirlenmesi, aktivitelerin aşamalandırılması, sonuçlarının kaydı ve analizi bu aşamada gerçekleşir. Saha satışı (satıcıların sahada yaptıkları satış aktiviteleri) ve internet satışı (e-commerce satışları) bu başlık altına girer.

Satış Sonrasında CRM: Özellikle müşteri hizmetleri ile ilgili yapılan aktiviteler (hizmet, danışmanlık v.b.), müşteri memnuniyeti ölçümleri, şikayet yönetimi gibi konular bu aşamada gerçekleşir.

ARAŞTIRMANIN AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEMİ

Ulaşım sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanlarının müşteriye bakış açılarını, "CRM" kavramından ne algıladıkları, kavramın bilinirlik düzeyi, bu bilinirlik düzeyinin çalışanların eğitim durumu ve temel iş pozisyonları ile olan ilişkilerini, işletme yönetimlerinin CRM'i uygulayıp uygulamadığı ve çalışanların mevcut ve potansiyel müşterilerinden elde etikleri bilgiler hakkındaki tutumlarını ortaya koymak araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, CRM hakkında literatür taraması yapılarak bilgiler verilmiş ve ulaşım sektöründe faaliyet gösteren, merkezleri Ege Bölgesi'nde bulunan ve birbirleri ile rekabet halinde bulunan Anadolu Ulaşım, Denizli Seyahat ve Pamukkale Turizm işletmelerinde değişik pozisyonlarda çalışan 150 personele anket dağıtılmış, bunlardan toplam 96 adeti geri toplanabilmiştir. Anket yöntemi ile elde edilen bu bilgiler SPSS programına tabi tutulmuş, yapılan analizlerle çalışanların müşterilere ve CRM uygulamalarına bakış açıları araştırılmıştır.

Araştırmanın hipotezleri şunlardır:

H_1: Ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanlarının eğitim durumları ile CRM bilinirliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H_2: Ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanlarının temel iş fonksiyonları ile CRM bilinirliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H_3:Ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yöneticilerinin müşteri kaybetme nedenleri, analitik CRM için gerekli olan mevcut ve potansiyel müşterileri hakkında oluşturdukları bilgilerin güncellenme sıklığına göre farklılık göstermektedir.

H_4: Ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yöneticilerince, müşterilerin hizmet satın alma kriterleri; müşterilerden sağlanan bilgiler sonucu gerekli düzenlemeleri yapıp yapmamalarına göre farklılık göstermektedir.

H_5: Ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanlarının müşterilerine bakış açıları, danışmalık işletmelerinden veya akademisyenlerden CRM hakkında eğitim alıp almamalarına göre farklılık göstermektedir.

Ulaşım sektöründe faaliyet gösteren, merkezleri Ege Bölgesi'nde bulunan ve birbirleri ile rekabet halinde olan İzmir'deki Anadolu Ulaşım, Denizli Seyahat ve Pamukkale Turizm işletmelerinde değişik pozisyonlarda çalışan toplam 150 personel örneklem olarak seçilmiş olmasına rağmen, 96 personelden geri dönüş olmuştur. Bu 96 personelden elde edilen veriler istatistiksel olarak analiz edilmiştir.

Örneklem hacminin belirlenmesinde şu formül kullanılmıştır (Yükselen, 2000:87): $n= (N \cdot Z^2 \cdot p \cdot q) / (N \cdot e^2 + (Z^2 \cdot p \cdot q))$

Bu formülde (n) örneklem hacmini, (N) anakütle hacmini, (Z) güven katsayısını (%95 güven aralığında bu katsayı 1,96 olarak alınmıştır), (p) Ölçülmek istenen özelliğin ana kütlede bulunma olasılığını (% 80 olarak öngörülmüştür), (e) kabul edilen örnekleme hatasını (bu çalışmada % 5'lik bir örnekleme hatası öngörülmüştür), (q) ise (1-p)'yi yansıtmaktadır. Söz konusu değerler ilgili formülde yerine konursa; $n= (170 \cdot 1{,}96^2 \cdot 0{,}80 \cdot 0{,}20) / (170 \cdot 0{,}05^2 + (1{,}96^2 \cdot 0{,}80 \cdot 0{,}20)) \approx 100$ olarak bulunmuştur. Ancak daha güvenilir sonuçların elde edilmesi amacıyla 150 anket formu dağıtılmıştır. Buna karşın, dağıtılan formlardan 96 tanesi eksiksiz ve tam olarak doldurulmuş olduğundan, 96 personele ait veriler analiz edilmiştir.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu başlık altında**,** araştırmaya katılan çalışanların anket formundaki sorulara verdikleri cevaplara göre; demografik özelliklerine, işletme bazında dağılımlarına ve araştırmanın hipotezlerine değinilmiş ve bu hipotez sonuçlarına göre ilgili istatistiki yöntemler kullanılarak yorumlarda bulunulmuştur.

Betimsel İstatistik Bulguları

Üzerinde araştırma yapılan örneklem birimlerinin temel karakteristikleri tablo ve tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Çalışanların İşletmelere Göre Dağılımı

İşletmeler	Katılan	Dağıtılan Anket Sayısı	Katılım Oranı
Anadolu Ulaşım	38	50	% 76
Pamukkale Turizm	32	50	% 64
Denizli Seyahat	26	50	% 52

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Çalışanların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

İşletme Çalışanlarının Yaş Grubu	**Sayı**	%
18-25	37	38.5
26-33	39	40.6
34-41	11	11.5
42+	9	9.4
Toplam	96	100

İşletme Çalışanlarının Cinsiyeti	**Sayı**	%
Bay	75	78.1
Bayan	21	21.9
Toplam	96	100

Eğitim Durumu	**Sayı**	%
İlköğretim	19	19.8
Lise	43	44.8
Lisans-L.Üstü	34	35.4
Toplam	96	100

Aylık Gelir	**Sayı**	**%**
500-1000 TL	72	75
1001-1500 TL	15	15.6
1501-2000 TL	7	7.3
2001-2500 TL	0	0
2501 TL+	2	2.1

Temel İş Fonksiyonu	**Sayı**	%
Satış – Paz. Yöneticisi	15	15.6
H.İliş. Yön.	8	8.3
Kaptan-Host	32	33.3
Call Center	16	16.7
Diğer	25	26
Toplam	96	100

Araştırma kapsamına alınan çalışanların cinsiyet dağılımları incelendiğinde, büyük bir kısmının (%78.1) erkek olduğu, yaş durumlarına göre, çalışanların çoğunluğunun 18- 25 ve 26- 33 yaşları arasında olduğu görülmektedir. Çalışanların eğitim durumları incelendiğinde, yoğunluğun lise mezunu (%44.8) ve lisans mezunu grupta olduğu (%35.4) ve çalışanların hiçbirinin lisansüstü mezunu olmadığı görülmektedir. Çalışanlar içerisinde, 2001 ve 2500 TL arası gelire sahip olan yok iken, 500- 1000 TL gelir grubundakiler (%75) ile en fazla paya sahiptir. Temel iş fonksiyonlarına bakıldığında ise, ankete katılanların % 33.3'ü kaptan veya host görevlisi iken, yöneticiler 23.9'luk grupta yer almaktadır.

Bağıntısal İstatistik Bulguları

Bu başlık altında, çalışmada kurulan hipotezlerin test edilmesi için yapılan ististiksel analizlere ilişkin bulgular yer almaktadır.

Test edilecek ilk hipotez, ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanlarının eğitim durumları ile CRM bilinirliği arasındaki ilişkiyi ifade eden H_1 hipotezidir. Söz konusu hipotezin Kikare analizi bulguları tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Eğitim Durumu – CRM Bilinirliği İlişkisini Gösteren Kikare Tablosu

		Çalışanların Eğitim Durumları				**Sd**	**Pearson X^2**	**P**
		İlköğretim	Lise	Üniversite	Toplam			
CRM Kavramı	Kavramı ilk defa duyuyorum	12 %63.2	4 %9.3	-----	16 %16.7	0.82	0.601	0.00
	Kavramı duydum ancak içeriği hakkında yeterli bilgim yok	4 %21.1	25 %58.1	8 %23.5	37 %38.5			
	Konu hakkında yeterli bilgiye sahibim	3 15.8	14 32.6	26 %76.5	43 %44.8			
Toplam		19 %100	43 %100	34 %100	96 %100			

* Tabloda 5'ten küçük teorik değerlerin sayısı toplam göz sayısının %11.1' dir. En Küçük Beklenen Değer: 3,17

Tablo 4'de, 5'ten küçük teorik değerlerin sayısı toplam göz sayısının ilk durumda % 20'sini geçip % 41.7 olduğu için sütunlarda, yani işletme çalışanlarının eğitim durumlarında birleştirilmeye gidilmiştir, ilkokul ve ortaokul sütunları ilköğretim sütunu altında birleştirilmiştir. Tablo 3.22, 3X3 şeklinde olduğu ve tablo için veriler Pearson kikare testi ile analiz edilmiştir.

Pearson kikare test değeri (0.601) ve sigma anlamlılık düzeyi 0.00<0,05 olduğu için "Ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanlarının eğitim durumları ile CRM bilinirliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır." şeklinde ifade edilen H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Bir başka deyişle, eğitim düzeyi arttıkça CRM bilinirliği önemli ölçüde artış göstermektedir.

Eğitim düzeyi ile CRM bilinirliği arasındaki ilişki incelendikten sonra, analiz edilecek hipotez temel iş fonksiyonları ile CRM bilinirliği arasındaki ilişkiyi ifade eden H_2 hipotezidir. Söz konusu hipotezin Kikare analizi bulguları tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Temel İş Fonksiyonları – CRM Bilinirliği İlişkisini Gösteren Kikare Tablosu

		Temel İş Fonksiyonu				**Sd**	**Pearson X^2**	**P**
		Yöneticiler	Kaptan veya Host Görevlisi	Call Center Personeli	Toplam			
CRM Kavramı	Kavramı ilk defa duyuyorum	0 %0	11 %34.4	5 %12.2	16 %16.7	0.81	0.225	0.01
	Kavramı duydum ancak içeriği hakkında yeterli bilgim yok	6 %26.1	14 %43.8	17 %41.5	37 %38.5			

	Konu hakkında yeterli bilgiye sahibim	17 73.9	7 21.9	19 %46.3	43 %44.8			
Toplam		23 %100	32 %100	41 %100	96 %100			

* Tabloda 5'ten küçük teorik değerlerin sayısı toplam göz sayısının %11.1' dir. En Küçük Beklenen Değer: 3,83

Tablo 5'de, 5'ten küçük teorik değerlerin sayısı toplam göz sayısının ilk durumda % 20'sini geçip % 40.0 olduğu için sütunlarda, yani işletme çalışanlarının temel iş fonksiyonu durumlarında birleştirilmeye gidilmiştir, halkla ilişkiler yöneticileri grubu satış veya pazarlama yöneticileri grubuyla, yöneticiler adlı yeni sütunun altında ve diğer adlı temel iş fonksiyonu sütunu da call center pesoneli sütunuyla birleştirilmiştir. Tablo 3.23, 3X3 şeklinde olduğu ve tablo için veriler Pearson kikare testi ile analiz edilmiştir.

Pearson kikare test değeri (0.601) ve sigma anlamlılık düzeyi 0.01<0,05 olduğu için "Ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanlarının temel iş fonksiyonları ile CRM bilinirliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır." şeklindeki H_o hipotezi kabul edilmiştir. Bir başka deyişle, CRM bilinirlik oranı, işletme çalışanlarının çalıştığı temel iş fonksiyonlarına göre farklılık göstermektedir. Tablo 5 incelendiğinde; CRM bilinirliğinin en yüksek oranda yöneticiler sınıfında, en düşük oranda ise kaptan-host görevlisi sınıfında gerçekleştiği görülmektedir. Call-center görevlileri ise, CRM bilinirliği açısından bu iki grup arasında yer almaktadır.

H_3 hipotezine ilişkin Kruskal Wallis test bulguları tablo 6'da yer almaktadır. Tablodaki her bir faktör için "p" değerlerine bakıldığında, 4 faktör (müşteri kaybetmenin temel dört nedeni) için de bütün "p" değerlerinin 0.05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu bulgu, bu faktörlerle ilgili H_3 hipotezinin reddedildiğini açıklamaktadır. Bir başka deyişle, ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yöneticilerinin müşteri kaybetme nedenleri, analitik CRM için gerekli olan mevcut ve potansiyel müşterileri hakkında oluşturdukları bilgilerin güncellenme sıklığına göre farklılık göstermemektedir. Bu bağlamda "müşterilere gösterilen ilginin yetersiz olması" nedeni için kurulan H_{3a}, "müşterilere sunulan hizmetin yetersiz kalması" nedeni için kurulan H_{3b}, "müşterilerin istek ve ihtiyaçlarına istenilen oranda cevap verilememesi" nedeni için kurulan H_{3c}, ve nihayet "rekabet yoğunluğu" nedeni için kurulan H_{3d} alt hipotezleri de reddedilmiştir(p>0,05).

Tablo 6: Müşteri Kaybetme Nedenleri - Bilgi Güncelleme Sıklığı Kruskal Wallis Sonuç Tablosu

	Müşterilere Gösterilen İlginin Yetersiz Olması	Müşterilere Sunulan Hizmetin Yetersiz Kalması	Müşterilerin İstek ve İhtiyaçlarına İstenilen Oranda Cevap Verilememesi	Rekabet Yoğunluğu
Kikare	4.394	1.767	2.276	4.211
df	2	2	2	2
p	0.111	0.413	0.320	0.122

Tablo 6 incelendiğinde, farklı müşteri güncelleme sıklıkları için ortalama sıra değerlerinin birbirine yakın değerler aldığı, bu nedenle müşteri kaybetme nedenlerinin müşteri bilgi güncelleme sıklığına etki etmediği bulgusunun şaşırtıcı olmadığı görülmektedir.

"Ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yöneticilerince, müşterilerin hizmet satın alma kriterleri, müşterilerden sağlanan bilgiler sonucu gerekli düzenlemeleri yapıp yapmamalarına göre farklılık göstermektedir" şeklinde ifade edilen H_4 hipotezine ilişkin Kruskal Wallis testinin bulguları tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7: Müşterilerin Hizmet Satın alma Kriterleri – Bu Bilgiler Doğrultusundaki Yöneticilerin Düzenlemeleri ile İlgili Kruskal Wallis Sonuç Tablosu

	Otobüslerin Konforlu, Temiz, Bakımlı ve Modern Olması	Bilgili, Güler yüzlü, İletişim Becerisi Yüksek Çalışanların Olması	Müşterilerin Şikayet ve Önerilerinin en Kısa Zamanda Dinlenerek Uygulanması veya Çözüm Bulunması	Sözlerin Tutulması	Güven	Müşterilerimizin İstek ve İhtiyaçları Doğrultusunda Yeniliklerde Bulunulması
Kikare	9.457	12.789	11.782	11.157	7.601	7.249
df	4	4	4	4	4	4
p	**0.049**	**0.012**	**0.019**	**0.025**	0.107	0.123

Tablo 7'deki her bir faktör (hizmet satın alma kriteri) için "p" değerlerine bakıldığında, 4 faktörün "p" değerlerinin 0.05'ten küçük, 2 faktörün "p" değerlerinin 0.05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu bulgu, H_{4a}, H_{4b}, H_{4c} ve H_{4d} hipotezlerinin kabul; H_{4e} ve H_{4f} hipotezlerinin reddedilmesi gerektiğini açıklamaktadır.

"Ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanlarının müşterilerine bakış açıları, danışmanlık işletmelerinden veya akademisyenlerden CRM hakkında eğitim alıp almamalarına göre farklılık göstermektedir" şeklinde ifade edilen H_5 hipotezi ve bu hipotezin alt hipotezlerine ilişkin Mann Whitney U testi bulguları tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo8: İşletme Çalışanlarının Müşterilerine Bakış Açıları – Çalışanların CRM Hakkında Eğitim Alıp Almaması İle İlgili Mann Whitney U Sonuç Tablosu

	Müşteri Bize Bağımlıdır.	Müşteriye bağımlıyız	Müşteri bir dost bir ortaktır.	Müşteriler, çalışmalarımızın odak noktasıdır.	Müşterilerin istekleri kabul edilemez olsa da veya üzüntü verici durum olduğunda daima gerçekler söylenmelidir.	İşletmemizin menfaatleri her zaman ön plandadır.
Mann-Whitney U	1.138.000	1.030.000	862.000	1.109.500	932.500	1.077.500
Wilcoxon w	2.219.000	2.111.000	1.943.500	2.190.500	2.013.500	2.158.500
Z	-0.092	-0.979	-2.281	-0.333	-1.669	-0.556
p	0.927	0.327	**0.023**	0.739	0.095	0.578

Tablo 8'deki her bir faktör için "p" değerlerine bakıldığında 1 faktör hariç, diğer 5 faktörün "p" değerlerinin 0.05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu bulgu, bu faktörlerle ilgili 5 tane H_5 alt hipotezinin red, yalnızca bir tanesinin ise kabul edilmesi gerektiğini açıklamaktadır. H_{5c} için, U = 862.000; p = 0.023 < 0.05 olduğundan "Ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanlarının müşterilerine bakış açılarından biri olan müşteri bir dost, bir ortaktır faktörü, çalışanların CRM hakkında danışman işletmeden veya akademisyenlerden eğitim alıp almaması faktörüne göre farklılık göstermemektedir." şeklindeki H_{5c} hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Pazarlama kavramının üretim ve satış yönlü olmaktan çıkıp, tüketici yönlü bir anlayışa geçmesi sonucunda, tüketicilerin sadece mal değil aynı zamanda mala bağlı hizmetlere de ihtiyaç duydukları bir gerçektir. 21.yüzyıl işletmecilik anlayışını ve pazarlama yönelimini şekillendirecek temel rekabet becerisinin "Müşteri İlişkileri Yönetimi" olduğunu söylemek yanlış olmaz. Burada yöneticilere düşen görev, müşteri ilişkileri ekseninde mevcut kaynak ve teknolojiyi kullanma becerisini geliştirecek faaliyetleri düzenlemeleri olarak belirginleşmektedir.

Bu becerinin adı Müşteri İlişkileri Yönetimi ya da bilinen adı ile CRM (Costumer Relationship Management) dir. CRM, günümüz teknoloji ve yeni ekonomi ilkelerine bağlı gerçekleştirilen "yeni iş konsepti" özelliği taşımaktadır. Ancak bunun için hem müşterilerin belirlenmesi, hem geliştirilmesi, hem de sadakatinin oluşturulması, yeni teknolojilerin verimli kullanılabilmesini ve müşteri temas noktalarındaki süreçlerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

CRM, müşteri ilişkilerinin oluşturulması, geliştirilmesi ve sürdürülebilmesinde kullanılan metodoloji ve yönelimin geneline verilen addır. Bu, ileri bazlı pazarlama alanında yeni iş konseptidir. Ama altında yatan fikir, bir-e-bir olarak "farklı müşterilere farklı muamele" yapılmasıdır. Bu yaklaşım, müşterilerin nasıl farklılıklar gösterdiğini anlamak ve bu farklılıkların her bir müşteriye göre işletmenin nasıl davranması gerektiği konusunda bir strateji oluşturmasını içermektedir. Ancak fikir bu denli basit olmasına karşın,

bu yaklaşımı uygulamaya geçirmek hiç de öyle kolay değildir. Yine CRM programları ile, müşterilerin ne zaman ne satın alabileceği kolaylıkla öğrenilebilmektedir. Bu, müşteri beğenileri, tüketim kalıplan ve demografik bilgileri içeren veri tabanıyla sağlanmaktadır.

Müşteri odaklı stratejilerde, ürünün müşteriye nasıl ve ne şekilde ulaşacağından çok, uzun vadede müşteri ile kalıcı ilişkilerin nasıl kurulacağı, diğer bir ifadeyle müşteri sadakatinin nasıl sağlanacağı önemlidir. Dolayısıyla CRM uygulayan bir işletme müşteri odaklı kararlarını uygulayarak uzun dönemli ilişki geliştirebilecektir.

CRM'nin önemli ayrıntılarından biri de, müşteriyi işletmenin çalışanları ve işletmenin dışında yer alan tüm muhatapları bir bütün olarak ele almasıdır. Bu sayede işletme, stratejisini CRM üzerine tesis etmek suretiyle devamlılığını sağlayabilecektir.

Çünkü müşteri sadakatinin ortaya koyduğu gerçek değer güven ortamının oluşmasıdır. Bu güven ortamı aynı zamanda tüm işletme çalışanları tarafından sahiplenilerek gerçekleştirilebilir. Ayrıca bir işletmede CRM sadece pazarlama bölümünün ya da sadece müşteri hizmetlerinin yürütülmesi gereken bir faaliyet olarak da düşünülmemelidir. Bu kapsamda işletme içerisinde tüm birimlerle görüş birliği sağlanmalı ve işletmenin CRM konusunda beklentisi ortaya konmalıdır. Dolayısıyla CRM'i hayata geçirilmesi safhasında, müşteri ile birlikte çalışanlar arasında oluşturulan katılım ve paylaşım yapısının kurum kültürü anlayışına dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu anlamda CRM süreci organizasyonel ölçüde ele alınmalıdır.

Yukarıda belirttiğimiz faktörlerde ele alınarak, bu çalışmada, ulaşım sektöründe yer alan, merkezleri Ege bölgesinde bulunan, güzergahları aynı yönde olan ve birbirleri ile rekabet içerisinde bulunan Anadolu Ulaşım, Denizli Seyahat ve Pamukkale Turizm'de değişik pozisyonlarda görev yapan (Mola personeli, call center personeli, kaptan, host ve üst düzey yönetici) ve ankete katılan toplam 96 adet çalışanının müşterilerine bakış açısı, müşterilerini seçme kriterleri, bu çalışanlar arasında CRM'nin bilinirlik düzeyi, CRM uygulamalarının işletmeler tarafından ne derecede benimsendiği ve müşterilerle karşılaşılan sorunlarda ne gibi etkileri olduğu incelenmeye çalışılmıştır.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda, işletme çalışanlarının, CRM'nin de ana hedeflerinden olan, genel olarak "müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati ve müşteri değeri" gibi kavramlardan ve bu kavramların işletmelerin için ne kadar önemli oldukları hakkında yeterli farkındalığa sahip oldukları görülmüştür. Bununla birlikte, CRM kavramının varlığından haberdar olduklarını belirtmelerine rağmen, çağrı merkezi çalışanları ve üst yöneticiler dışında, genel olarak işletme içerisinde değişik görevlerde bulunan çalışanlar konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip değildirler. CRM kavramını duyan ve yeterli bilgiye sahip olanların oranına baktığımız zaman, üst yöneticilerde % 74.8, call center çalışanlarında %46.3 ve host veya kaptanlar arasında % 21.3'tür. Görüldüğü gibi, işletmelerde CRM kavramı duyulmakla beraber, konu hakkında yeterli bilgisi olanlar, sadece üst düzey yöneticilerken, diğer çalışanların konu hakkında yeterli derecede bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Bu sonuç aynı zamanda işletme çalışanlarının temel iş fonksiyonları ile CRM bilinirliği arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını değerlendirmeye çalışan analizlerde de açık şekilde görülmektedir. Yapılan Kikare testi sonucunda, CRM bilinirliğinin en yüksek oranda yöneticiler sınıfında, en düşük oranda ise kaptan-host görevlisi sınıfında gerçekleştiği görülmektedir. Call-center görevlileri ise, CRM bilinirliği açısından bu iki grup arasında yer almaktadır.

İşletme çalışanlarının müşterilere bakış açılarına baktığımız zaman ise; modern pazarlama anlayışının da temel görüşü olan; "müşteri bir dost, bir ortaktır", "müşteriler çalışmalarımızın odak noktasıdır" ve son olarak "müşterilere bağımlıyız" ifadelerine katılanların oranlarının (Likert ölçekli ankette Evet ve Kesinlikle Evet seçeneklerini işaretleyenler) yüksek olduğu görülmüştür ("Müşteriler bir dost, bir ortaktır" ifadesi % 82.3, "müşteriler çalışmalarımızın odak noktasıdır" ifadesi % 92,7 ve son olarak "müşterilerimize bağlıyız" ifadesi ise; % 90.6 orana sahiptir). İşletme çalışanlarınca, müşterilerin bir dost, bir ortak olarak görülmesi, çalışmaların odak noktası haline getirilmesi, hizmet kalitesinin yükselmesi, rekabet avantajı sağlaması, uzun dönemde işletmelerinin ayakta kalabilmesi için elbette ki çok önemlidir. Çalışanların, bu anlayışa sahip olması da sektör açısından sevindiricidir.

İşletme yöneticilerinin müşteri bilgilerinin güncellenmesi için yaptıkları çalışmanın yarıya yakınının (% 47.8), üç ayda bir olduğu görülmektedir. Potansiyel müşterileri hakkındaki bilgileri ise büyük çoğunlukla telefon (% 56.5) ve işletmelerin internet siteleri yoluyla (% 30.4) sağladıkları görülmektedir. Bilişim teknolojilerinde meydana gelen değişim ve gelişim göz önüne alındığında, müşterinin beklediği hizmetler çok hızlı bir şekilde değişmekte ve bu da müşteri bilgilerinin en kısa zamanda güncellenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Yakın zamanda piyasaya sürülen 3G'li, wap'lı telefonlar vasıtasıyla da müşterilerin de, işletmeler hakkında, güzergahlar, fiyatlar ve otobüsler hakkında bilgi almaları kolaylaşacak, bu faktör de işletmeleri, müşterileri hakkında bilgi sağlamak için daha sık internet sitelerini güncellemelerini ve kullanmalarını sağlayacaktır.

İşletme çalışanlarınca; işletmelerin müşterilerini değerlerken seçme kriterleri; müşterilerin bağlılık potansiyelleri, hangi sıklıkla seyahat ettikleri ve müşteri karlılığı olurken, müşterilerin meslek grubu veya eğitim durumları gibi faktörler, bu kriterler arasında yer almamaktadır (1'den 5'e kadar olan önem dereceli likert ölçeğine göre, müşterilerin bağlılık potansiyelleri 3.83, hangi sıklıkla seyahat ettikleri 3.70 ve karlılıkları ise 3.67'lik ortalamaya sahiptir).

İşletmelerin müşteri ilişkileri yönetimine yatırım yapıp yapmama durumlarına bakıldığında ise yüksek oranda evet cevabı çıkmaktadır (Kesinlikle evet % 28.1, evet % 38.5, kısmen katılanlarda % 24'tür). Müşteri ilişkileri yönetimine yatırım yapmış olan işletmelerin gelecekte diğer rakiplerine oranla daha iyi bir yerde olmaları kaçınılmazdır. Ankete katılan işletme çalışanlarınca işletmelerinin, müşteri ilişkileri yönetimine yatırım yapmasının en önemli nedenleri olarak da müşteri sadakati yaratmak, yeni müşteriler bulmak ve işletmelerini terk etmiş müşterilerin yeniden kazanılması görülmektedir (1'den 5'e kadar önem dereceli Likert ölçekli ankette çalışanların cevaplarına göre müşteri sadakati yaratmak 4.58, yeni müşteriler bulmak 4.47, terk edilmiş müşterilerin yeniden kazanılması ise 4.36'lık ortalamaya sahiptir).

İşletmedeki üst yöneticilerin, değişik pozisyonlarda yer alan çalışanlarına, CRM ile ilgili danışman işletme veya üniversitede görevli akademisyenler tarafından eğitim verilmesi gerekliliği, yapılan anket çalışmasıyla da ortaya konmuştur. Çünkü Ege Bölgesi merkezli ulaşım sektörü içerisindeki işletmelerde, eğitim görenlerin oranı % 52.1 iken, görmeyenlerin oranı ise, % 47.9'dur. Eğitim ile birlikte

elbette ki, CRM bilinirlik oranı değişik pozisyonlarda görev alan çalışanlar arasında da, uygulamaların başarılı olma olasılığı da yükselecektir.

Yapılan araştırma sonucunda ortaya konulan öneriler şunlardır:

- İşletmelerin, hizmet kalitelerini artırabilmek, dolayısıyla da müşteri memnuniyetini sağlayıp, uzun dönemde müşteri sadakatini sağlayabilmeleri için; CRM kavramının içeriği hakkında, üniversitedeki akademisyenler veya danışmanlık işletmeleri tarafından tüm çalışanların yeterli derecede bilgilendirilmeleri gerekmektedir.

- İşletme çalışanlarının eğitim durumları ile CRM bilinirlik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir, konuyla ilgili yöneticilerin, görev yapacak yeni personel alırken eğitim durumlarını da önemli bir kriter olarak ele alma zorunluluğu vardır.

- İşletmelerde CRM kavramının başarılı olabilmesi için; sadece üst yapılardaki yöneticilerin değil, bütün organizasyonda yer alan çalışanların uygulamaya ortak olmaları, başarı şansının yükseltilmesi açısından gereklidir.

- İşletmeler, potansiyel müşterileri hakkındaki bilgilerin çoğunu telefonla alırken, internet sitelerini çok sık kullanmamakta, güncellemekte gecikmektedirler, yeniliklerin duyurulması, şikayetlerin geri bildirimi için internet sitelerine daha çok önem vermeleri gerekmektedir.

- İşletme çalışanları, müşterilerle ilgili olarak karşılaşılan sorunlardan en büyüğünü, müşterilerin hizmet konusunda çok duyarlı olması olarak ifade etmektedir, bu ifade işletme çalışanlarının rekabetin yoğunluğunun ve müşteri memnuniyetini elde etmenin zorluğunun farkında olduklarını gösterirken, aynı zamanda da işletmelerine ve kendilerine karşı özeleştiri eksikliği olduğunu da göstermektedir. Müşteri sorunları ele alınırken, hizmetin kalitesi, müşteriler arasında ayrım yapılıp yapılmadığı gibi kriterlere daha fazla önem verilmelidir.

- Potansiyel müşterilerinin seçilmesi, müşteriler arasındaki değer farkının ortaya konması için uygun teknolojik alt yapının kurulması ve analizi çok büyük önem teşkil etmektedir, uygulamanın başarılı olabilmesi için maliyetlerden kaçınılmamalı, CRM analiz işletmelerinden yardım alınmalıdır.

KAYNAKÇA

AMUSO, C., (2000), "An Impelementation Cookbook for Crm Project Managers", **Gartner Group Symposium IT Expo,** Kasım 6 – 9, Cannes.

DURAN, Mustafa (2002), "**CRM: Çok Konuşulan Ama Az Bilinen Bir Kavram**", http://www.microsoft.com/turkiye 20.01.2002

DYCHE, Jill (2002), **The CRM handbook: a business guide to customer relationship management,** Addison wesley Technology Series.

KIRIM, Armağan, (2001), **Strateji ve Birebir Pazarlama CRM**, Sistem Yayıncılık.

PAYNE, Adrian, (1993), **The Essence of Servicing Marketing**, Prentice Hall Interntional.

PEPPERS, Don, DORF, B., (1997), **The One to One Fieldbook: The Complete Toolkit for Implementing a 1 to 1 Marketing Program**, Currency-Doubleway.

SWİFT, Ronald (2001), **Accelerating Customer Relationship**, Prentice Hall PTR.

YÜKSELEN,Cemal (2000), **Pazarlama, İlkeler, Yönetim,** 2. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.

Sektörel Kümelenmelerde Çalışma Koşullarının Algılanması: Sultanahmet Turizm Kümelenmesi Örneği

Yrd. Doç. Dr. Oğuz Türkay
Sakarya Üniversitesi İİBF Turizm İşletmeciliği Bölümü

Özet: Sektörel kümelenmeler ortaya çıkardıkları avantajlarla işletmelerin rekabet gücünü önemli oranda artırmaktadırlar. En önemli faydaları işletmeler arasında artan bilgi transferi, yenilikçilik, ölçek ekonomilerine bağlı maliyet avantajları vb.dir. İşletmeler arasında yüksek bilgi transferi ve birlikte hareket etme yaklaşımı benzer çalışma koşullarını da ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan kümelenme işletmelerinin oluşturduğu evrende ortaya çıkan çalışma koşullarının da kendi içinde bir bütünlük göstereceği görülmektedir. Kümelenme teorisi gereği bu benzer uygulamaların etkinliğinin de kümelenme dışı işletmeler karşısında daha yüksek olması gerekmektedir. Yapılan alan çalışmasında Sultanahmet Bölgesi bir turizm kümelenmesi olarak ele alınmıştır. Bu bölgede yerleşik otellerin çalışanlarının bölge genelinde hakim olan çalışma koşullarını algılamaları sınanmıştır. Çalışanların kümelenmenin sunduğu çalışma koşullarını; bölge otellerindeki İKY uygulamaları, bölgede çalışmanın kariyer gelişimine katkısı, bölgenin çevre ve ulaşım özellikleri, ücret ve rahat çalışma ortamı, başka iş kollarında çalışma olanağı boyutlarında algıladığı tespit edilmiştir. Bunlardan yalnızca ücret ve rahat çalışma ortamı boyutunun kümelenmede çalışmaya devam isteğini açıkladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sektörel kümelenme, turizm, çalışma koşulları, İKY, Sultanahmet.

The Perception of Working Conditions in Industrial Clusters: the Case of Sultanahmet Tourism Cluster

Abstract: Industrial clusters sustain competitive advantage of firms within the opportunities they created. The opportunities provided by cluster are knowledge transfer between clustered firms, innovation capacity, and cost advantages related to scale economics etc. Knowledge transfer between firms, high-degree imitation of products and processes, and common ways opposite competition provides similar working conditions. Therefore, the working conditions in cluster will be homogenous. The effectiveness of these homogenous conditions is expected to be higher than other firms located separately. In this study, Sultanahmet District is considered as a "tourism cluster". It is tested that how the employee of hotels located in Sultanahmet percept working conditions in district/cluster. The employee percept working conditions under the factors of; HRM applications in clustered hotels, the contribution to career development, environmental and transport possibilities, compensation and comfort at work-place, possibilities to work in other industries. It found that only "compensation and comfort at work" has significant effect on the desire of continuing to work in the cluster.

Keywords: Industrial clustering, tourism, working conditions, HRM, Sultanahmet.

GİRİŞ

Kümelenme, belli bir sektörün bir coğrafi alanda yığılmasını ifade etmektedir. Bu yığılma doğal bir yığılma olabileceği gibi, kamu yönetimlerinin planlayarak oluşturdukları bir yığılma da olabilir. Böyle bir yığılmanın bölge ekonomisine önemli katkıları olmaktadır. Kümelenme içinde yer tutan işletmeler daha güçlü rekabet pozisyonu elde etmektedirler. Dolayısıyla, kümelenme hem ülke ekonomisini hem de küme içindeki işletmeleri güçlü kılmaktadır.

Kümelenmenin çok önemli bir özelliği de, belli yetenek ve yeterlilik düzeyinde insanları bir araya getiren bir işgören havuzu oluşturmasıdır. Kümelenme içindeki işletmelerin talep ettikleri çalışan özellikleri hemen hemen aynıdır. Çalışanlara sunulan fiziki ortamlar, ücretlendirme, eğitim vb. gibi insan kaynakları uygulamaları da birbirine çok benzemektedir. Bu durumda kümelenmeler, çalışma koşulları itibariyle kendi içlerinde homojen bir görüntü sunmaktadırlar. Aynı zamanda, çalışma koşulları bakımından dışarıdaki işletmelere göre daha etkin bir durum ortaya koymaktadırlar. Bahsedilen çalışma koşulları, kümelenme içinde çalışanların, çalıştıkları bölgeyi algılamalarını ve bölgede çalışma isteklerini de etkilemektedir.

Bu araştırmada, bir sektörel kümelenme içersinde çalışanların algıladıkları çalışma koşullarının diğer bölgelere göre farklılaşması Sultanahmet Turizm Kümelenmesi örneği üzerinden ele alınmaktadır. Bu algılamaların ortaya çıkardığı bir "kümelenmeye bağlılık" boyutu tartışmaya açılmakta ve çalışma koşullarının kümelenmede çalışmaya devam isteğini açıklama oranları sınanmaktadır. Anket tekniği kullanılarak elde edilen nicel veri değerlendirilmekte, bulgular ortaya koyulmaktadır.

KÜMELENME

Günümüz rekabet dünyasını şekillendiren küreselleşme olgusu bölgesel yığılmaları teşvik edici bir rol oynamaktadır. Özel beceriler, bilgi, kurumlar, rakipler ve iş ortakları yanında, belirli müşteri kesimlerine odaklanmak suretiyle güçlü kalınabilen bir pazar ortamında yerelleşme ve bölgeselleşme doğal olarak ortaya çıkan bir durumdur (Porter, 1998, 90). Yerelleşme ve bölgeselleşme işletmeler açısından ulaşım giderlerini düşürmekte, ticaret engellerini ortadan kaldırmakta ve yerel ölçek ekonomilerinden faydalanmak adına bir diğer işletme ile aynı yerde yatırım yapmayı avantajlı kılmaktadır. Bu durum yenilikçi ve verimli iş süreçlerini beraberinde getirmektedir (Martin ve Sunley, 2003:6). Bu nedenle, rekabet pazarında "bölgesel birliktelik"ler birer aktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu birliktelik örneklerinden birisi de "sektörel kümelenme" olarak bilinen oluşumlardır.

Kümelenme; belli bir işkolunda üretim yapan çok sayıda işletmenin belli bir coğrafi alana yığılması ve bu birlikteliğin sinerjik bir etkiye dönüşmesi olgusudur. Pazara yeni giren bir işletme kuruluş yeri olarak eğer yığılma bölgesini seçmişse, buradaki hazır altyapıdan, bölgede işlenmiş kaynaklardan, bölgeye toplanmış kalifiye elemanlardan ve eğitim kurumlarından yararlanmaktadır (Nordin, 2003:10). Kümelenme kavramının önem kazanması, bilginin ve enformasyon iletiminin ekonomik gelişme açısından öneminin anlaşılması ve "bilgi ekonomisi" anlayışının öne çıkmasına paralel bir yol izlemektedir. Konuyla ilgili ilk çalışma Alfred Marshall'ın 1890'da yayınladığı "Ekonominin Kuralları (Principles of Economics)" isimli kitabının belli alanlarda uzman işletmelerden kurulu endüstrilerin mekânsal yığılmasını konu alan bölümüdür. Bu kitapta konu, endüstriyel yığılma alanlarında ortaya çıkan ve ilgili iş koluna has yetişmiş işgücünün bulunur olması, yardımcı ve destek işlerin artması ve üretimin farklı

aşamalarında bir arada çalışan farklı işletmelerin geliştirdiği uzmanlaşma çerçevesinde ele alınmıştır (Martin ve Sunley, 2003:7). Bu tarihten yüz yıl kadar sonra ülkelerin rekabet gücünü açıklamaya çalışan Porter'ın, kümelenme teorisine önemli katkı sağladığı görülmektedir. Porter (1998:78)'a göre kümelenme *"birbiri ile ortak noktası olan veya işbirliği ile birbirine bağlı olan işletmelerin belli bir coğrafi alanda yığılmasıdır"*. Araştırmacıya göre bu, yeni bir olgu değildir. Eskiden işletmeler hammadde kaynaklarına yakınlık ve bölgenin ulaşım avantajları gibi belirli nedenlerle yığılma göstermekteydi. Günümüzde, bu olgunun işletmeler için çok geniş kapsamlı avantajlar ortaya çıkardığı anlaşılmıştır. Kümelenme, Porter'ın yaklaşımı gereği, rekabet gücü sağlayan dört faktör açısından işletmenin yoğun bir etkileşim ortamında faaliyet göstermesine olanak sağlamaktadır. "Elmas modeli" olarak bilinen bu dört temel faktör; işletmenin stratejisi, girdi koşulları, talep koşulları ve bağlantılı ve destek sektörlerin varlığıdır. Bu dört faktörün bir araya geldiği yapılar olarak kümelenmeler, içlerinde yer alan işletmeler için çok önemli avantajlar doğurmaktadır. Bu bakımdan da, ülkelerin milli ekonomiyi canlandırmalarında ve rekabet gücüne sahip yeni gelişmelerin temelinde kümelenme modelleri olmak durumundadır. Bu yaklaşım ile Denizli Dokuma Kümelenmesi, Sultanahmet Turizm Kümelenmesi gibi uluslararası piyasalarda rekabet gücü yüksek oluşumlar ortaya çıkmaktadır.

Kimine göre rastgele bir yığılma başlangıcı, kimine göre ise planlı bir araya gelme şeklinde başlayan kümelenme (Nordin, 2003:10), içinde yerleşik işletmelere çok önemli faydalar sunmaktadır. İlk olarak, kümelenme içinde ilgili üretim kolunda uzmanlaşmış nitelikli işgören havuzu oluşmaktadır ve bölgede yer alan işletmeler için nitelikli eleman bulma sıkıntısını ortadan kalkmaktadır. İkinci olarak, bu işletmeler ortak altyapı ya da teknolojileri kullanmak suretiyle önemli bir ölçek ekonomisi yaratmaktadırlar. Üçüncü olarak, işletmeler aynı bölgede yerleşik olmakla birbirleri arasında önemli oranda bilgi iletiminin önünü açmaktadırlar. Sayılan bu temel faydalar aslında, çok eskiden beri ekonomi bilimi kapsamında incelenen "bölgesel yığılma (agglomeration)" açıklamaları kapsamında ortaya koyulmaktadır. Ancak, kümelenmenin bundan çok önemli bir farkı vardır. O da, kümelenmede bilgi iletimi konusunun "bölgesel yığılma" daki gibi rastgele olmadığıdır. Kümelenme kapsamında "bilgi akışı" hem organize bir süreci işaret eder, hem de üretimde sosyal grupların etkisi daha belirgindir. Yani, üretimi toplum ve bölgenin ekonomik aktörleri birlikte organize etmektedir. *"Bir endüstriyel kümelenme, belirli bir coğrafi bölgede toplanmış olan ekonomik üretim birimleri ile bölge toplumunun birlikte ortaya koydukları bir sosyo-ekonomik varlıktır. Sosyal gruplar ile ekonomik birimler, pazarda üstün değeri olan bir ürünü üretmek ve sunmak adına birlikte çalışırlar"* (Morosini, 2004:307). Bu açıdan bakınca, kümelenmenin bir sosyal mevcudiyeti olduğu vurgulanmalıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde, bir kümelenmenin bölgesel bir yığılmanın ileri aşaması olup olmadığı tartışılabilir. Bunun yanında, kümelenmede bir sosyal kabul ve hatta sosyal varlıkların kümelenme etkileşiminin içine dâhil edilmesi söz konusudur. Sosyal normlar, kurumlar ve varsayımların ekonomik çerçevede belirgin olduğu bir coğrafi birliktelik şeklide ortaya çıkan kümelenmenin başarısı Morosini (2004)'nin deyimiyle, sosyal ağın süreçlere gömülmüşlüğüdür. Kümelenmeler birer sosyal ağ görünümündedir. Bu ağın bir coğrafi bölge sınırı olmamakla birlikte, görünmez bir mekânsallığı vardır. Çünkü bu ağın temeli sosyal sermayedir ve bu da doğal olarak ortak geçmiş ve yapılan ortak etkinliklere dayanır.

Turizm coğrafi ya da mekânsal özelliklerin belirgin etkiler ortaya çıkardığı bir sektördür. Turizm hareketleri yaşanılan mekândan başka bir hedef mekâna hareketi öngörmektedir. Turistik seyahatin en önemli özelliklerinden birisi, bu seyahatin nihai hedefinin bir mekânda toplanmış değişik doğal, kültürel vb. özelliklerden oluşan ürünü tüketmektir. Turistik üretim, bir coğrafi bölgede yer tutmuş işletmeler bütününün ortaklaşa yürüttüğü bir sistemdir. Ayrıca, turizmde rekabetin artık işletmeler özelinden bölgeler bağlamına kaydığı ve turizm pazarında bu bölgelerin rekabet ettikleri bilinmektedir (Dwyer vd., 2009:63). Bu bölgeleri kümelenme mantığı içerisinde ele almak ve tasarlayabilmek ise, bölgenin ve bölgede yer alan işletmelerin rekabet gücüne çok olumlu katkılar sunacaktır.

Turizmin mekâna bağlılığı, üretim sürecinde etkili olan özelliklerin de mekâna bağlı olması sonucunu doğurmaktadır. Usta (2002:118-119) turizmin zaman ve mekana bağlı bir yığılma ortaya koyduğunu vurgulamakta ve bu ikisinin de büyük oranda doğal çevreye bağlı olduğunu ifade etmektedir. Turizmin doğal çevreye bağlı oluşu, aynı zamanda kullandığı farklı doğal çevre değişkenlerine bağlı farklı turizm türlerinin ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Bu durum belli bir turizm türünün temellendiği doğal değer etrafında, bu türü içeren kümelenmelerin ortaya çıkışına yol açmaktadır (bkz. Nordin, 2003:14). Örneğin, spor turizmi kümelenmesi, kültürel miras turizmi kümelenmesi, vb.

KÜMELENMELERDE ÇALIŞMA KOŞULLARI

Kümelenmenin temel faydalarından birisi bölgesel bir istihdam havuzunun oluşmasıdır (Combes ve Duranton, 2006:2). Kümeler, belli nitelikteki insanları bir araya getirmekte ve bir sosyal topluluğa dönüştürmektedir. Bu sosyal topluluk, kümelerin en önemli gücüdür. Bu güç kümeleri değerleri ve bakış açıları itibariyle kendi içlerinde bütünlük gösteren homojen bir kitle olarak ortaya çıkarmaktadır (Morosini, 2004:308). Bu bakış açısıyla kümelerin ortak insan kaynakları uygulamaları gösteren işletmelerden oluştuğu; çalışanlara benzer koşullar sunduğu ve bunun yanında benzer nitelikte bir insan sermayesine sahip olduğu öngörülebilir.

Kümelenme içindeki çalışma koşullarının aynılaşması insan kaynağının niteliği açısından da kümelenmenin homojen bir durum sergilemesine yol açmaktadır. İnsan kaynağının niteliği kümelenme içinde araştırma-geliştirme, kaliteli hizmet sunumu, bilginin üretimde kullanılması gibi konular açısından çok önemlidir. Bunun yanında, her bir kümelenme, sahip olduğu insan kaynağını geliştiren bir etki ortaya koymaktadır. Örneğin, kümelenmelerde çalışanın eğitimi açısından birçok olanak yaratılır. Kümelenmeler bilgi ve deneyim düzeyi yüksek insan kaynağını bölgeye çekme gücüne sahiptir. Nitelikli personele sunulan olanaklar bu bölgeleri çekim yeri kılmaktadır. Kümelenme ile elde edilen rekabet gücünün performans artışı sağlayacağı ve bunun da tekrar ücretlerde bir artış ortaya koyacağı beklenmelidir. Rekabet gücüne bağlı olarak yaşam standartlarında bir artış olması, istihdam olanaklarının genişlemesine yol açmaktadır (Szerenos, 2007:32,42). **Bu durumda çalışma koşulları itibariyle kümelenme homojen bir durum sergilemektedir ve farklı işletmede çalışanlar da bu koşulları aynı ve yüksek düzeyde algılıyor olmalıdır.**

Kümelenmenin çalışma koşulları açısında ortaya çıkaracağı durumu analiz eden sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Freedman (2008) kümelerin istihdam olanakları ve özellikleri açısından farklılaştığını ortaya koyan görgül çalışmasında bu farklılıklardan ücret, kariyer hareketliliği gibi bazı alanlara odaklanmıştır. Bulgulara göre, kümelenmeler çalışanlar tarafından bir işten diğerine sıçrama

kolaylığı ile değerlendirilmekte ve rağbet görmektedir. Çalışanlar kümelenmeye giriş aşamasında düşük ücrete razı olmaktadırlar, çünkü işe başlamayı kümelenme içindeki diğer işletmelere geçişin ve bilgiye ve daha yüksek ücretlere ulaşmanın ilk adımı olarak görmektedirler. Kümelenmiş işletmelerde çalışanların aldıkları ortalama ücret diğer işletme çalışanlarından daha yüksektir (Freedman, 2008: 591). Çünkü kümelenmelerde yerleşik işletmelerin girdi-çıktı bağlantıları daha etkindir. Dolayısıyla, kümelenme işletmelerinin çalışanlarının verimliliği yüksektir. Ciccone ve Hall (1996) insan kaynaklarının verimliliğinin kümelenmelerde yüksek olmasını bölgedeki iş ve istihdam yoğunluğunun yüksek oluşuna bağlamaktadır. Bilgi akışı da çalışanın verimliliğini artıran bir etki ortaya koymaktadır. Bernat (1999:175) kümelenmenin çalışanlar için daha yüksek kazanç sağlayacağını görgül kanıt göstererek ortaya koymaktadır. Kümelenme içerisinde iş arama maliyeti düşmektedir. Buna bağlı olarak, işletme sürekli daha nitelikli ve uygun kişileri işe almaya gayret ederken, çalışanlar da daha iyi olanaklarla çalışacakları işletmeleri bulmaya uğraşmaktadırlar. Bu durum işletmeler için insan kaynakları geliştirme ve eğitim çalışmalarını daha risksiz ve az maliyetli bir hale getirmektedir. Bu durum kümelenme işletmelerini verimli üretim ve insan kaynakları süreçlerini hayata geçiren işletmeler kılmaktadır. Dolayısıyla, ücret farklılığı bir örnek olduğu gibi, diğer çalışma koşullarında da kümelenme dışındaki işletmelerle farklılık ortaya çıkabilecektir.

Combes ve Duranton (2006:6) Fransa'da kümelenmeler içinde çalışanların iş hareketliliğinin büyük oranda aynı bölgede gerçekleştiğini (%75) ortaya koymaktadırlar. Dolayısıyla, çalışma koşulları açısından homojen bir durum ortaya koyan kümelenmelere karşı bir bağlılık olgusundan da söz edilmelidir. İşletmelerin aradığı nitelikte çalışan bulmasını ve çalışanların da aradığı nitelikte iş bulmasını kolaylaştıran bir kümelenme içerisinde (Combes ve Duranton, 2006) bu seçimin etkinliğine bağlı olarak işletmelerin çalışan performansından, çalışanların da işletmenin uygulamalarından memnun olması beklenir. **Bu durumda kümelerde çalışan kişilerin gerek çalıştığı işletmeye gerekse de çalıştığı bölgeye bağlılığı yüksek olacaktır.**

Araştırma Sorusu: Sektörel kümelenmelerde çalışma koşulları, çalışanların algılaması itibariyle; (a) bir bütünlük sergilemekte midir? (b) Bu koşullar itibariyle kümelenme işletmeleri diğer işletmelerden daha yüksek düzeyde bir etkinlik sergilemekte midir? (c) Çalışanların "kümelenme bölgesinde çalışmaya devam etmek istemesinde hangi çalışma koşullarının etkisi vardır?

YÖNTEM

Çalışmanın amacı turizm kümelenmelerinin sunduğu çalışma koşulları itibariyle bir bütünlük sergileyip sergilemediğinin tespit edilmesidir. Bunun anlaşılması için Sultanahmet Turizm Kümelenmesi'nde yer alan otellerde çalışanlara yönelik bir alan çalışması yürütülmüştür. Katılımcılardan Sultanahmet bölgesindeki çalışma koşullarını diğer bölgelere göre değerlendirmeleri istenmiştir. Szerenos (2007) endüstri düzeyinde bir rekabet sorgulamasının endüstriyel performansı temel alacağı ve bunun için de bir bölgedeki bir endüstriye bağlı tüm işletmelerin bu bölge dışındaki bütün diğer işletmelerle kıyaslanabileceğini belirtmektedir. Bu çalışmada da Sultanahmet Turizm Kümelenmesi örnek birim olarak ele alınmış ve diğer bölgelerle kıyaslanması yoluna gidilmiştir.

Sultanahmet bölgesini yılda 2 milyon turist ziyaret etmektedir (Tansuğ, 2009). Bölge, sahip olduğu eşsiz kültürel miras ile Türkiye'nin en önemli turizm çekim alanlarından birisidir. Sultanahmet Turizm Kümelenmesi içerisinde toplam 21 otele ulaşılmıştır (HotelGuide, 2010). Nasir vd. (2007)'nin aktardığı Sultanahmet Turizm Kümelenmesi haritasında da 2005 yılı itibariyle bölgede yer alan otel sayısı aşağı yukarı aynıdır. Bölgenin şehirleşmiş olması ve birçok alanın sit alanı olarak tanımlanması yeni binalar inşa etmeyi ve yeni otel yatırımlarını olanaksız kılmaktadır. Bu nedenle 2005 yılı sayıları ile günümüzdeki otel sayılarının yakın çıkması oldukça normaldir. Sultanahmet Turizm Kümelenmesi'nde işletme başına ortalama çalışan sayısı 2000 yılında 12 iken bu rakam 2005'de 18'e çıkmıştır (Nasır vd. 2007; Tansuğ, 2009). Buradan hareketle 21 otelde toplam 380 civarında kişinin çalışmakta olduğu düşünülebilir. Bu çalışmada ise 138 kişiye ulaşılarak kullanılabilir veri elde edilmiştir. Bu rakam toplam çalışan sayısının % 36'sıdır. Anket tekniği kullanılarak çalışanlardan veri elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılan ölçeğin oluşturulmasında farklı çalışmalardan yararlanılmıştır. Kümelenme içindeki otel işletmelerinin İKY uygulamaları, Chen ve Huang (2009)'dan yararlanılarak işe alma, eğitim, katılım, performans değerleme ve ücretlendirme kapsamında ölçülmüştür. Bu boyutlarla ilgili ifadeler ilgili çalışmadan yararlanılmak suretiyle uyarlanmıştır. Bunun yanında, turizm çalışanları için çalışılacak bölgenin seçilmesi aşamasında rol oynayan belli kriterler vardır. Bunlar, bölgede başka işletmelerde çalışma olanağı, bölgede çalışmakla deneyim kazanmak ve kariyer gelişimine katkı bulmak beklentisi, para kazanma olanaklarının uygunluğu gibi etkenlerdir (Türkay ve Tüzemen, 2009). Kümelenmede çalışma ortamının rahat olması, diğer bölgelere göre daha fazla olanaklar sunması, çalışanlara bilgilerini uygulama olanağının daha fazla oranda verilmesi, temiz çevre ve görsel özelliklere sahip olması, çalışan açısından güvenli bir bölge olması, ulaşım olanaklarının uygun olması konuları da ölçeğe ilave edilmiştir. Belirlenen faktörlerin kümelenme içindeki otellerde yüksek düzeyde hayata geçirildiği yönünde oluşturulan yargılar katılımcılarca, "kesinlikle katılmıyorum (1)"- "kesinlikle katılıyorum (5)" düzleminde oylanmıştır.

BULGULAR

Çalışmaya katılan 138 kişinin %73,2'si bay, % 23,9'u bayandır. % 44,2'si 25 yaş ve altı, %32,6'sı 26-32 yaş grubundan, % 21,0'ı 33 ve üzeri yaş grubundandır. Katılımcıların %8,7'si ilkokul-ortaokul, %39,7 lise ve dengi okul, %26,8'i önlisans ve % 22,5'i de lisans ve lisansüstü mezunudur. Turizm eğitimi alanların oranı %58,7 iken, almayanların oranı % 34,1'dir. %50,7 önbüro bölümünde, % 26,1 yiyecek ve içecek bölümünde, % 18,1 ise kat hizmetleri, pazarlama, muhasebe ve diğer bölümlerde çalışmaktadır. Çalışanların kademeleri itibariyle %5,7'si işletme sahibi ve tepe yönetici, % 19,6'sı orta kademe yönetici ve %69,6'sı alt kademe çalışanıdır. Katılımcıların % 12,3'ü 2 ve 3 yıldızlı otel, % 38,4'ü 4 ve 5 yıldızlı otel, % 18,1'i "S" belgeli otel ve % 28,3'ü de belediye belgeli otelde çalışmaktadır. Bölgede çalışma süreleri % 19,6'sının 1 yıldan az, % 44,9'unun 1-5 yıl ve % 31,9'unun da 5 yıldan fazladır. Yine, % 48,6'sı bölgede yerleşik yalnız 1 işletmede çalışmışken, % 45,7'si bölgede yerleşik 1'den fazla işletmede çalışmıştır. Katılımcıların % 34,8'i yalnızca bu bölgede çalışmışken, % 58,0'ı 1'den fazla turizm bölgesinde çalışmıştır. Bölge dışında iş deneyimi yıl olarak sorulduğunda % 32,6'sı 1'den az, % 39,9'u 1-5 yıl, % 21,0'ı da 5 yıldan fazla bölge dışında çalışmış olduklarını beyan etmişlerdir (Tablo 1).

Katılımcıların turizm kümelenmesinde çalışma koşulları değişkenlerine verdikleri cevapların güvenilirliğini sağlamak amacıyla Cronbach Alfa değerini temel alan güvenilirlik testi uygulanmıştır. İfade-toplam korelasyonu düşük çıkan ifadeler ölçekten çıkarılmıştır. Geriye kalan ifadeler için Cronbach Alfa değeri %95 çıkmıştır. Bu rakam ölçüm işleminin ve ölçeğin güvenilir olduğunu kanıtlamaktadır.

Ölçekte yer alan ifadeleri daha az sayıda faktör altında toplamak ve ölçeğin yapı geçerliliğini de test etmek için faktör analizi uygulanmıştır. Bu sayede ölçeği oluştururken temel alınan boyutların birbirinden farklı olarak anlaşılıp anlaşılmadığının da tespit edilmesi yoluna gidilmiştir. Faktörler itibariyle aldıkları yükler 0,3'ün altında kalan ve düşük eşdeğerlilik gösteren ifadeler

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Bölgede Çalıştıkları Süreler

		N	%			N	%
Cinsiyet	Bay	101	73,2	***Turizm Eğitimi***	Evet	81	58,7
	Bayan	33	23,9		Hayır	47	34,1
	Cevapsız	4	2,9		Cevapsız	10	7,2
	Total	138	100		Toplam	138	100
Yaşı	25 ve altı	61	44,2	***Kademesi***	Sahip ve Tepe Yönetici	8	5,7
	26-32	45	32,6		Orta Kademe Yönetici	27	19,6
	33 ve üzeri	29	21,0		Çalışan	96	69,6
	Cevapsız	3	2,2		Cevapsız	7	5,1
	Total	138	100		Total	138	100
Eğitimi	İlkokul-Ortaokul	12	8,7	***İşletme Sınıfı***	2 ve 3 yıldızlı	17	12,3
	Lise ve Dengi	54	39,1		4 ve 5 yıldızlı	53	38,4
	On Lisans	37	26,8		"S" Belgeli	25	18,1
	Lisans ve Lisansüstü	31	22,5		Belediye Belgeli	39	28,3
	Cevapsız	4	2,9		Cevapsız	4	2,9
	Toplam	138	100		Toplam	138	100
Bölümü	Önbüro	70	50,7	***Bölgede Çalıştığı Yıl***	1'den az	27	19,6
	Yiyecek ve İçecek	36	26,1		1-5 yıl	62	44,9
	Kat Hizm., Pazarlama, Muhasebe ve Diğer	25	18,1		5 yıldan fazla	44	31,9
	Cevapsız	7	5,1		Cevapsız	5	3,6
	Toplam	138	100		Toplam	138	100
Bölgede Çalıştığı İşletme Sayısı	1 tane	67	48,6	***Çalıştığı Turizm Bölgesi Sayısı***	Sadece Burası	48	34,8
	1'den fazla	63	45,7		1'den fazla	80	58,0
	Cevapsız	8	5,7		Cevapsız	10	7,2
	Toplam	138	100		Toplam	138	100
Bölge Dışında İş Deneyimi	1'den az	45	32,6				
	1-5 yıl	55	39,9				
	5'den fazla	29	21,0				
	Cevapsız	9	6,5				
	Toplam	138	100				

ölçekten çıkarılmıştır. Geriye kalan yapı için elde edilen KMO değeri 0,84'dür. Bartlett testi anlamlıdır (p>0,000). Açıklanan varyans toplamın 65,228'dir. Özdeğeri 1'den büyük 5 boyut bulunmuştur. Boyutlar ve her bir boyut için aritmetik ortalama ile Cronbach Alfa değeri Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2: Çalışma Koşulları Değişkenlerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Faktör Yükleri	Özd.	Ort.	Crn. Alfa
Bölge Otellerindeki İKY Uygulamaları		3,833	3,146	,87
Bu bölgede turizm alanında deneyimli insanlar istihdam edilmektedir.	,773			
Bu bölgedeki oteller işe alımlarda en uygun personeli seçmektedirler.	,730			
Bu bölgede çalışan otelciler mesleki bilgi açısından daha yeterlidir.	,711			
Bu bölge çalışanları kaliteli hizmet üretmek amacıyla motive edilir.	,678			
Bu bölgedeki oteller çalışanlara kaliteli hizmet üretmeleri için sürekli eğitim verir.	,668			
Bu bölge otellerinde daha nitelikli çalışanlar istihdam edilmektedir.	,595			
Bu bölgede çalışanların yasal hakları mutlaka verilir.	,587			
Bu bölgede çalışanlar kendilerini sürekli geliştirmek zorunda hissederler.	,582			
Kariyer Gelişimine Katkısı		3,140	3,701	,85
Bu bölgede çalışmış olmamın kariyerim açısından avantaj olduğunu düşünüyorum.	,839			
Bu bölgede çalışmak deneyim kazanmak açısından çok önemlidir.	,777			
Bu bölgede çalışmış olmak benim için iyi bir referans olacaktır.	,736			
Bu bölgede çalışmanın diğer bölgelere göre daha prestijli olduğunu düşünüyorum.	,708			
Bölgenin Çevre ve Ulaşım Özellikleri		2,610	3,754	,78
Bu bölgenin sokakları ve genel alanları diğer turizm bölgelerine göre daha temizdir.	,817			
Bu bölgede çevre düzenlemesi yapılmıştır ve planlıdır.	,794			
Burası çevresel olarak temiz bir bölgedir.	,757			
Bu bölge ulaşım sorunu olmayan bir bölgedir.	,598			
Ücret ve Rahat Çalışma Ortamı		2,244	3,103	,74
Bu bölgede yer alan oteller çalışanlarına daha fazla ücret verir.	,743			
Bu bölgede otel çalışanları işyerlerinde daha rahat koşullara sahiptir.	,739			
Bu bölgedeki oteller çalışanlarına daha fazla değer verir.	,724			
Başka İş Kollarında Çalışma Olanağı		1,219	3,635	
Bu bölgede başka iş kollarında çalışmak olanağı vardır.	,826			

NOT: Varimax Rotasyonlu Temel Bileşenler Faktör Analizi. Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: ,84 Bartlett küresellik testi: p>.000; X^2: 1236,273, df: 190; Açıklanan Toplam Varyans: % 65,228; Yanıt kategorileri: 1:Kesinlikle Katılmıyorum- 7: Kesinlikle Katılıyorum

Tablo 2, bir turizm kümelenmesinin çalışanlarca hangi boyutlarda algılandığını ortaya koymaktadır. Algılanan boyutlardan ilki, "bölge otellerindeki İKY uygulamaları" boyutudur. Bölge otellerinin işe almada deneyimli kişileri seçmeleri, işe alma aşamasında otellerce uygun kişilerin seçimine odaklanılması, mesleki bilgi açısından daha yeterli kişilerin çalıştırılması, çalışanların motive edilmesi, çalışanlara eğitim verilmesi, bölge otellerinde nitelikli çalışanların istihdam edilmesi, çalışanlara yasal haklarının verilmesi, çalışanların da kendilerini geliştirmek zorunda hissetmeleri bu boyut kapsamını oluşturan etkenlerdir. Bu ifadelerin tek bir boyut altında toplanması, bölge genelindeki otellerin İKY uygulamaları itibariyle bir homojen durum ortaya koyduklarını kanıtlamaktadır. Turizm kümesinin çalışan açısından algılanmasını ortaya koyan ikinci boyut "bölgenin çalışanın kariyer gelişimine katkısı" boyutudur. Bu boyut da, bölgede çalışmış olmanın avantaj olarak görülmesi, deneyim kazanmak için önemli olduğunun düşünülmesi, bölgede çalışmış olmanın iyi bir referans olacağının düşünülmesi ve bölgenin diğer turizm bölgelerinden daha prestijli olarak algılanmasını kapsamaktadır. Üçüncü boyut bölgenin çevre ve ulaşım olanakları boyutudur. Bu boyut, bölgenin sokaklarının temizliği, çevre düzenlemesi yapılmış ve planlı bir bölge olması, temiz bir bölge olması ve ulaşım sorunu olmayan bir bölge olmasını kapsamaktadır. Dördüncü boyut ücret ve çalışma koşulları boyutudur. Bu boyut, bölge otellerinin diğer bölgelere göre daha fazla ücret vermesi, çalışanların bu bölgede daha rahat koşullara sahip olması ve bölge otellerinde çalışanlara daha fazla değer verilmesi konularını kapsamaktadır. Beşinci ve son boyut bölgede başka iş kollarında çalışma olanağı boyutudur. Bu boyutu oluşturan tek ifade bölgede başka iş kollarında çalışma olanağı olduğu yönünde bir yargı ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Çalışma Koşulları Değişkenlerine İlişkin Korelasyon Tablosu

	BOİU	KGK	BÇUÖ	ÜRÇO	BİKÇO
BOİU	1	,552(**)	,201(*)	,424(**)	,263(**)
KGK		1	,376(**)	,429(**)	,246(**)
BÇUÖ			1	,388(**)	,191(*)
ÜRÇO				1	,183(*)
BİKÇO					1

** 0.01 düzeyinde anlamlı korelasyon.
* 0.05 düzeyinde anlamlı korelasyon.

Görülmektedir ki, turizm kümelenmesinde çalışan otel çalışanları için kümenin öne çıkan yanları İKY uygulamaları, kariyer gelişimine beklenen katkısı, çevre ve ulaşım özellikleri, ücret ve rahat çalışma ortamı ve başka iş kollarında çalışma olanağıdır. Boyutların bu şekilde çıkması ölçeğin yapı geçerliğini kanıtlamaktadır. Ölçekte yer alan boyutlar beklendiği gibi ayrışmaktadır ve katılımcıların ifadeleri algılaması aynı yönde olmuştur. Aynı zamanda, Sultanahmet Kümelenmesi için çalışanların algılarının beklenen şekilde belli noktalarda toplanması ve birbirinden anlamlı şekilde ayrışması kümelenme genelinde belli özelliklerin çalışanlarca net şekilde algılandığını, dolayısıyla kümelenmenin ilgili boyutlar itibariyle kendi içinde bir bütünlük gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu boyutlar arasında çıkan yüksek korelasyon oranları da küme genelinde çalışma koşullarına dair algılamaların bütünlüğünü ortaya koymaktadır (Tablo 3). Ancak, kümelerde yer alan işletmeler arasında boyutlar itibariyle daha fazla bir etkinlik düzeyi olup olmadığının anlaşılması, boyutlara Sultanahmet çalışanlarının verdikleri puanların orta değerden (3) farklı olup olmadığının sınanması ile bulunabilir. Bu nedenle turizm kümesinde çalışma koşulları değişkenlerinin "ne katılıyorum ne katılmıyorum" (test değeri 3)'den farklı olarak algılanıp algılanmadığı incelenmiştir (Tablo 4). Burada dikkat edilmesi gereken bir konu vardır: İlgili değişkenlere ait ortalamaların orta değerden (3) anlamlı oranda yüksek çıkması, ilgili boyut itibariyle bir kümelenmenin diğer bölgelere göre daha yüksek etkinlik sergilediği yaklaşımını geçerli kılacaktır.

Tablo 4: Tek-Örneklem t Testi Sonucu

	Test Değeri = 3			
	Ortalama	**Std. Sapma**	**t**	**Anlamlılık**
Bölge Otellerindeki İKY Uygulamaları	3,1466	,799	2,155	,033
Kariyer Gelişimine Katkısı	3,7013	,849	9,693	,000
Bölgenin Çevre ve Ulaşım Özellikleri	3,7544	,874	10,135	,000
Ücret ve Rahat Çalışma Ortamı	3,1037	,940	1,295	,197
Başka İş Kollarında Çalışma Olanağı	3,6350	1,093	6,823	,000

Tablo 4'den anlaşılmaktadır ki, ücret ve rahat çalışma ortamı haricindeki diğer bütün boyutlar orta değer olan "3" den anlamlı düzeyde farklılaşmakta ve daha yüksek değer almaktadırlar. Bu bakımdan, turizm kümelenmesi, İKY uygulamaları, kariyer gelişimine katkı, çevre ve ulaşım özellikleri ve başka işletmelerde çalışma olanağı açısından etkin bir çerçeve sunduğu görülmektedir. Kümelenme, çalışanların gözünde bu boyutlar itibariyle öne çıkmaktadır. Kümelenme yapısının, işletmeler için ortak veya aynı düzeyde etkin bir yüksek ücret uygulaması ve rahat çalışma ortamı doğurduğu yargısı kanıtlanamamıştır.

Kümelenmelerin, İKY uygulamaları ve diğer İKY etkenleri açısından daha cazip bir çerçeve sunuyor oluşu, bu algılamanın belli demografik ve kişisel değişkenlere ve bölgeyi tanıma düzeyine göre değişebileceği sorusunu beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, boyutların çalışanların demografik durumlarına göre değişimi incelenmektedir. Bu kapsamda cinsiyet, turizm eğitimi alıp almama, yaş, çalışılan bölüm, kademe, işletme sınıfı, eğitim durumu, kaç yıldır kümelenme bölgesinde çalıştığı, kümelenme içinde çalıştığı işletme sayısı, başka kaç farklı turizm kümelenmesinde/bölgesinde çalıştığı, kümelenme haricindeki iş deneyiminin süresi faktörleri ele alınmıştır. Bu faktörlere ilişkin farklılaşmanın analizi, iki alt grubu olan faktörler için Bağımsız Örneklem t Testi, ikiden fazla alt gruba sahip olan faktörler için ise Tek Yönlü ANOVA uygulanmak suretiyle yapılmıştır. ANOVA'da varyansların eşit olması halinde Tukey, varyansların eşit olmaması halinde Tamhane testi sonucuna bağlı kalınmıştır Faktörlerden bazılarının çalışma koşulları değişkenlerinde bir değişim ortaya çıkarmadığı tespit edilmiştir. Turizm eğitimi alıp almama, bölüm, kademe, eğitim durumu, bölgede çalıştığı işletme sayısı, kaç farklı turizm bölgesinde çalıştığı ve bölgede çalıştığı yıl faktörlerinin alt grupları arasında ilgili değişkenleri algılama bakımından bir farklılık yoktur ($p>0,05$). Bu bakımdan aşağıda sadece farklılık ortaya koyan faktörler tablo halinde gösterilmektedir.

Cinsiyet faktörünün alt grupları itibariyle bazı değişkenlerde farklılaşma tespit edilmiştir. Çevre ve ulaşım özellikleri boyutunun algılanması bay ve bayanlar arasında farklıdır. Bay çalışanlar turizm kümelenmesini bayanlara göre daha temiz, planlı ve ulaşımı kolay olarak algılamaktadırlar. Başka iş kollarında çalışma olanağı açısından da bir farklılaşma görülmektedir ($p>0,05$). Bu olanağı bay çalışanlar bayanlardan anlamlı oranda daha fazla hissetmekte veya fark etmektedirler (Tablo 5).

Tablo 5: Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	**N**	**Ort.**	**t**	**Sig.**
Bölge Otellerindeki İKY Uygulamaları	Bay	101	3,227	1,940	,054
	Bayan	33	2,918		
Kariyer Gelişimine Katkısı	Bay	101	3,770	1,779	,077
	Bayan	33	3,470		
Bölgenin Çevre ve Ulaşım Özellikleri	Bay	101	3,890	3,162	,002
	Bayan	33	3,356		
Ücret ve Rahat Çalışma Ortamı	Bay	101	3,181	1,703	,091
	Bayan	33	2,858		
Başka İş Kollarında Çalışma Olanağı	Bay	101	3,739	2,298	,023
	Bayan	33	3,242		

Yaş grupları itibariyle 25 ve altı yaş grubunda olan çalışanların kümedeki otellerin İKY uygulamalarını 26-32 yaş grubuna göre daha yüksek düzeyde algıladıkları ve kümelenmede çalışmanın kariyer gelişimine katkısını yine aynı gruba göre daha yüksek düzeyde bekledikleri anlaşılmaktadır. Diğer boyutlar yaşa göre farklılaşmamaktadır (Tablo 6).

Tablo 6: Yaş grupları İtibariyle Tek Yönlü ANOVA Sonucu

	Yaş	**Sayı**	**Ort.**	**F**	**Sig.**
Bölge Otellerindeki İKY Uygulamaları	25 ve altı	61	3,322	4,322	,015*
	26-32	45	2,870		
	33 ve üzeri	29	3,184		
Kariyer Gelişimine Katkısı	25 ve altı	61	3,871	3,216	,043**
	26-32	45	3,456		
	33 ve üzeri	29	3,666		
Bölgenin Çevre ve Ulaşım Özellikleri	25 ve altı	61	3,827	2,090	,128
	26-32	45	3,532		
	33 ve üzeri	29	3,905		
Ücret ve Rahat Çalışma Ortamı	25 ve altı	61	3,190	1,058	,350
	26-32	45	2,933		
	33 ve üzeri	29	3,172		
Başka İş Kollarında Çalışma Olanağı	25 ve altı	61	3,672	,838	,435
	26-32	45	3,680		
	33 ve üzeri	29	3,379		

* 25 ve altı-26-32 yaş grupları arasında anlamlı fark (p>0,05), fark değeri (,452).
** 25 ve altı-26-32 yaş grupları arasında anlamlı fark (p>0,05), fark değeri (,415).

Katılımcılardan 2 ve 3 yıldızlı otellerde çalışanlar kümedeki otellerin İKY uygulamalarını hem 4 ve 5 yıldızlı otel çalışanlarına hem de belediye belgeli otel çalışanlarına göre daha yüksek düzeyde algılamaktadırlar. Belediye belgeli otel çalışanları çevre ve ulaşım özelliklerini 4 ve 5 yıldızlı otel çalışanlarına göre daha yüksek düzeyde algılarken, aynı gruplar arasında ücret ve rahat çalışma ortamı boyutu da belediye belgeli otel çalışanlarının daha yüksek algılama ortaya koyduğu bir farklılaşma sergilemektedir. Diğer boyutlar otel sınıfına göre farklılaşmamaktadır (Tablo 7).

Tablo 7: Katılımcıların Çalıştığı Otel Sınıfı İtibariyle Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

	İşletme Sınıfı	**N**	**Ort.**	**F**	**Sig.**
Bölge Otellerindeki İKY Uygulamaları	2 ve 3 yıldızlı	17	3,617	4,708	,004*
	4 ve 5 yıldızlı	53	3,010		
	"S" Belgeli	25	3,410		
	Belediye Belgeli	39	2,919		
Kariyer Gelişimine Katkısı	2 ve 3 yıldızlı	134	3,135	1,016	,388
	4 ve 5 yıldızlı	17	3,985		
	"S" Belgeli	53	3,589		
	Belediye Belgeli	25	3,739		

Bölgenin Çevre ve Ulaşım Özellikleri	2 ve 3 yıldızlı	39	3,635	3,644	,015**
	4 ve 5 yıldızlı	134	3,681		
	"S" Belgeli	17	3,926		
	Belediye Belgeli	53	3,443		
Ücret ve Rahat Çalışma Ortamı	2 ve 3 yıldızlı	25	3,920	5,175	,002***
	4 ve 5 yıldızlı	39	3,967		
	"S" Belgeli	134	3,746		
	Belediye Belgeli	17	3,254		
Başka İş Kollarında Çalışma Olanağı	2 ve 3 yıldızlı	53	2,722	,450	,718
	4 ve 5 yıldızlı	25	3,266		
	"S" Belgeli	39	3,427		
	Belediye Belgeli	134	3,096		

* 2ve3 yıldız-4ve5 yıldızlı arasında anlamlı fark (p>0,01), fark değeri (,60704)
Belediye Belgeli-2ve3 yıldız arasında anlamlı fark (p>0,01), fark değeri (-,69770)
** 4ve5 yıldızlı- Belediye Belgeli arasında anlamlı fark (p>0,05), fark değeri (-,52366)
*** 4ve5 yıldızlı- Belediye Belgeli arasında anlamlı fark (p>0,05), fark değeri (-,70533)

Bölge dışında çalışma süresi "bölge otellerindeki İKY uygulamaları"nı algılamayı etkilemektedir. Bölge dışında 5 yıldan fazla çalışanlar kümelenmedeki İKY uygulamalarını 1-5 yıl çalışanlardan daha yüksek düzeyde algılamaktadırlar. Diğer boyutlarda ilgili özellikler itibariyle farklılaşma gözlenmemektedir (Tablo 8).

Tablo 8: Kümelenme Dışında İş Deneyimi İtibariyle Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

	Süre	**N**	**Ort.**	**F**	**Sig.**
Bölge Otellerindeki İKY Uygulamaları	1'den az	45	3,097	3,347	,038*
	1-5 yıl	55	3,030		
	5'den fazla	29	3,478		
Kariyer Gelişimine Katkısı	1'den az	45	3,683	,554	,576
	1-5 yıl	55	3,620		
	5'den fazla	29	3,824		
Bölgenin Çevre ve Ulaşım Özellikleri	1'den az	45	3,855	2,184	,117
	1-5 yıl	55	3,581		
	5'den fazla	29	3,955		
Ücret ve Rahat Çalışma Ortamı	1'den az	45	3,066	1,056	,351
	1-5 yıl	55	3,036		
	5'den fazla	29	3,333		
Başka İş Kollarında Çalışma Olanağı	1'den az	45	3,466	1,064	,348
	1-5 yıl	55	3,763		
	5'den fazla	29	3,504		

* 1-5 yıl-5'den fazla arasında anlamlı fark (p>0,05), fark değeri (-,448).

Çalışma koşullarının kümelenmede çalışma isteğine etkisi regresyon analizi ile test edilmiştir. "Kariyer hayatımın geriye kalanını bu bölgede geçirmekten mutluluk duyarım" şeklindeki yargı bağımlı değişken olarak tanımlanmış, çalışma koşulları değişkenlerinin bu değişkeni açıklama oranları belirlenmiştir (Tablo 9).

Tablo 9: Kümelenmede Çalışma İsteğini Açıklayan Regresyon Modeli

Bağımsız Değişkenler	**Beta**	**Std. Hata**	**T**	**Sig.**	**R^2**	**F**	**Sig.**	**DW**
Sabit	-,002	,535	-,004	,997	,278	10,166	,000	2,100
İKY Uygulamaları	,148	,143	1,036	,302				
Kariyer Gelişimine Katkısı	,130	,138	,942	,348				
Bölgenin Çevre ve Ulaşım Özellikleri	,177	,117	1,510	,133				
Ücret ve Rahat	,441	,115	3,838	,000				

Çalışma Ortamı								
Başka İş Kollarında Çalışma Olanağı	,070	,087	,806	,422				

* Bağımlı Değişken: Kümede Çalışma İsteği

Çalışma koşulları değişkenlerinin kümelenme bölgesinde çalışma isteğini anlamlı düzeyde açıkladığı ve modelin geçerli olduğu görülmektedir. Ancak, Çalışma koşullarından sadece "ücret ve rahat çalışma ortamı" değişkeni model dâhilinde bağımlı değişkeni açıklama gücüne sahiptir. Diğer değişkenlerin anlamlı bir etkisi yoktur. Bu bakımdan, çalışanın kümelenme bölgesinde çalışmaya devam etme istekliliği ücret ve rahat çalışma ortamınca anlamlı düzeyde belirlenmektedir.

SONUÇ

Sektörel kümelenmelerin çalışma koşulları itibariyle homojen bir görünüm alabilecekleri ilgili literatürde yer aldığı gibi sınanmış ve kanıtlanmıştır. Bu durum, çalışanların algılarının anlaşılmasının ötesinde, sektörel kümelenmelerin başarı koşullarını da açıklamaktadır. Bunun yanında, kümelenme içinde yer alan işletmelerin de bu koşullar itibariyle diğer bölgelerdeki işletmeler karşısında yüksek etkinlik düzeyini sergiliyor olmaları gerekmektedir. Bu açıdan, "ücret ve rahat çalışma ortamı" dışında kalan diğer değişkenler itibariyle Sultanahmet Kümelenmesi yüksek düzeyde etkin bir görünüm sergilemektedir. Kümelenme bir bütün halinde İKY, kariyer gelişimine katkı, çevre ve ulaşım ve başka iş kollarında çalışma açısından yüksek düzeyde olanaklar sunmaktadır. Bu durum teorik çerçevede farklı araştırmalara dayalı olarak ortaya koyulan, kümelenmelerde İKY uygulamaları açısından homojen bir durumun söz konusu olduğu ve kümelenme işletmelerinin de çalışma koşulları itibariyle daha etkin bir düzeyde oldukları bilgisini desteklemektedir. Bunun en önemli nedeni, işletmelerin birbirilerinin uygulamalarını kısa sürede taklit etmeleri ve İKY uygulamalarını da rakiplerine bakarak geliştirmek zorunda kalmalarıdır. Kümelenmeler için beklenen "kariyer gelişimine katkı" sunma boyutunda yüksek etkinlik düzeyi ortaya koyulmaktadır. Bunun nedeni de, kümelenmenin sunduğu olanaklar yanında, kümelenme bölgesinin pazarda tanınırlığı olabilir. Sultanahmet Bölgesi Türkiye'nin en önemli turizm çekim merkezlerinden birisidir. Yerli ve yabancı milyonlarca turisti ağırlayan bu bölgede bir turizm çalışanı olmak, kariyer açısından mutlaka önemli bir adım olarak görülmektedir. Bölge, çevre özellikleri ve ulaşım kolaylığı açısından da önemli avantajlara sahiptir. Sahip olduğu kültürel miras ile turistler kadar çalışanlar için de bir çekicilik sunmaktadır. Aynı zamanda, büyükşehirde yaşayan ve çalışanlar için en önemli sorunlardan birisi olan ulaşım problemi bu bölgede azdır. Bölge hem şehrin tam orta kısmında yer almakta, hem de bütün şehir-içi ulaşım ağlarının birleştiği yede bulunmaktadır. Başka iş kollarında çalışma olanağı açsından da Sultanahmet Turizm Kümelenmesi yüksek düzeyli bir algı gelişimine zemin hazırlamaktadır. Çünkü bölgede değişik işkolları faaliyet sürdürmektedir. Bu işkollarının büyük kısmı turizme yönelik üretim ve satış yapmaktadır. Dolayısıyla, bir otel çalışanı için otel haricinde birçok değişik alanda çalışma olanağı bulunmaktadır.

Sultanahmet Turizm Kümelenmesinde, kümeye has bir etkinlik ortaya koyan çalışma koşulları değişkenlerinden hiçbirisi kümede çalışma isteğini açıklamamaktadır. Tam tersine, kümenin diğer bölgeler karşısında yüksek bir etkinlik gösteremediği tek alan olan ücret ve rahat çalışma ortamı çalışanların kümede çalışma isteklerini etkilemektedir. Bu durum, çalışanın kümelenme bölgesinde çalışma istekliliğine diğer değişkenlerin etki etmemesi bakımından önemlidir. Bu sonuca dayanarak, bir çalışanın çalışma bölgesini belirlerken temel alacağı unsurların en önemlisi ücret ve rahat çalışma ortamıdır denebilir. Kümelenmelere has yüksek etkinlik alanı olarak beliren etkenlerin çalışma bölgesinin seçiminde etkisi olmadığı düşünülebilir.

Bu sonuç yönetsel anlamda geniş bir değerlendirme çerçevesi ortaya koymaktadır. En başta, kümelenme içinde yer alan yöneticiler işletmelerine yönelik işgücü arzını değerlendirirken ücret ve rahat çalışma ortamı etkeninin belirleyici olduğunu bilmek durumundadır. Nitelikli çalışanları çekebilmenin yegâne yolu da bu kapsamda cazip öneriler geliştirmektir. Diğer yandan, kümelenme bölgesini bir bütün olarak tasarlayan ya da bölge adına karar alanların, bölgeye yönelik işgücü hacmi ve niteliğinin sunulan ücret ve rahat çalışma ortamına bağlı olacağını bilmesi gerekmektedir.

Çalışmanın örneklemi, Sultanahmet Turizm Kümelenmesi hakkında sonuçlar üretmeyi ve bunu diğer kümelenme modelleri için bir çıkarıma dönüştürmeyi sağlamaktadır. Ancak, bu konuda daha net bilgiler elde edebilmek, daha kapsamlı analizler yapabilmek adına farklı bölgelerden çalışanların algılarına odaklanan ve bunları karşılaştırma esasına dayanan bir örnekleme seçme yoluna gidilebilir. Gelecek araştırmalar için önerilen ilk yol budur. İkincisi ise, kümelenmenin sunduğu çalışma koşullarını daha geniş perspektiften ele alan ve belirleyiciliği olabilecek diğer etkenleri de çalışmaya dahil eden bir teorik kapsam daha detaylı değerlendirmelere olanak verebilecektir.

KAYNAKLAR

BERNAT, G. Andrew (1999). *"Industry Clusters and Rural Labor Markets"*, **Southern Rural Sociology**, 15(1): 170-187.

CHEN, C. ve HUANG, J. (2009). "*Strategic Human Resource Practices and Innovation Performance: The Mediating Role of Knowledge Management Capacity"*, **Journal of Business Research**, 62: 104-114.

CICCONE, A. ve HALL, R.E. (1996). *"Productivity and the Density of Economic Activity"*, **The American Economic Review**, 86(1): 54-70.

COMBES, P. ve DURANTON, G. (2006). *"Labour Pooling, Labour Poaching, and Spatial Clustering"*, **Regional Science and Urban Economics**, 36(1): 1-28.

DWYER, L., EDWARDS, D., MISTILIS, N., ROMAN, C. ve SCOTT, N. (2009). *"Destination and Enterprise Management for a Tourism Future"*, **Tourism Management**, 30: 63–74

FREEDMAN, M.L. (2008). *"Job Hoping, Ernings Dynamics, and Industrial Agglomeration in the Software Publishing Industry"*, **Journal of Urban Economics**, 64(3): 590-600.

HOTELGUIDE (2010), "Türkiye Otel Rehberi", http://www1.hotelguide.com.tr/HotelList.aspx?Result=B3401_Eminonu_-_Fatih_Otelleri, (Erişim, 15.02.10).

MARTIN, R. ve SUNLEY, P. (2003). *"Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea?"*, **Journal of Economic Geography**, 3: 5-35.

MOROSINI, P. (2004). *"Industrial Clusters, Knowledge Integration And Performance"*, **World Development**, 32(2): 305-326.

NASIR, A., BULU, M., ve ERASLAN, İ.H. (2007). *"The Analysis of Tourism Cluster Development of Istanbul: A Longitudinal Study in Sultanahmet District (Old Town)"*, [(eds.) Rob MACGREGOR; Ann T. HODGKINSON (2007), *Small Business Clustering Technologies: Applications in Marketing, Management, IT, and Economics*: Idea Group Publishing] içinde: 184-198.

NORDIN, S. (2003). **Tourism Clustering & Innovation: Paths To Economic Growth And Development,** Yayın No: U-2003:14, İsveç: Mid-Sweden University European Tourism Research Institute.

PORTER, M.E. (1998). *"Clusters and the New Economics of Competitiveness"*, **Harvard Business Review**, 77-90.

SZERENOS, A. (2007). *"The Labor Market In Industrial Cluster Analysis"*, [(eds.) Danuta KOPYCIŃSKA (2007), *Competitiveness of Labour Market (Economics & Competition Policy No. 8)*, Polland: Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin] içinde: 31-45, http://mikro.univ.szczecin.pl/bp/pdf/68/2.pdf, (Erişim, 12.10.09).

TANSUĞ, M.A. (2009), *"Türkiye'nin İlk Kümelenme Analizi ve Geliştirme Çalışması: Sultanahmet Bölgesi Turizm Sektörü Kümeleneme Projesi"*, **Çerçeve Dergisi**, 17(51): 62-67.

TÜRKAY, O. ve TÜZEMEN, A. (2009). *"Turizm Öğrencilerinin Çalışma Bölgesi Seçimleri Üzerine Bir Uygulama"*, **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi**, 20(2): 215:230.

USTA, Öcal (2002). **Genel Turizm**, İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Hasta Güvenliği Kültürünün Sağlık Çalışanları Tarafından Algılanmasına Yönelik Bir Araştırma

Yrd.Doç.Dr.Orhan ADIGÜZEL
Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü

ÖZET: Gerek bilgi çağındaki teknolojik gelişmeler gerekse müşteri odaklı olabilme kültürü; hizmet sektöründe, özelliklede sağlık kuruluşlarındaki hizmetlerin sunumunda, yüksek standartları da beraberinde getirmiştir. Bu kültürün oluşumunda verilecek sağlık hizmetleriyle beraber hastanın güvenliğinin de ele alınması, hizmet kalitesini arttıran bir özellik olarak görülmektedir. Bu çalışma sağlık çalışanlarının, hasta güvenliği ve kültürünü algılamaları ve uygulamalardaki bazı değişkenlerle olan ilişkilerini ortaya koymak amacıyla devlet hastanesinde gerçekleştirilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Hasta Güvenliği, Hasta Güvenliği Kültürü, Sağlık Çalışanları

A Research on The Perceptıon of The Patıent Securıty Culture By The Health Staff

ABSTRACT: Both the technological developments in the age of information and the culture of customer focus trend in the sector of service, particulary in the suggestion of the services brings the high standarts in line with it. Concentrating on the patient security along with the services suggested in this culture formation proecess is taken into account as a peculiarity that increases the quality of the services as well. This research was conducted in a public hospital to reveal the relations of the health staff with some variations concerned with perceptions as well as applications of the patient security and the culture.

Keywords: Patient Security, Patient Security Culture, Health Staff

GİRİŞ

Günümüzde yaşanan ve yaşanmakta olan tüm sosyal ve teknik alandaki gelişmeler, bireylerin yaşam alanlarındaki olaylara bakış açısında farklılıklar meydana getirmiş ve bilinç düzeylerinin artmasına katkı sağlamıştır. Bu bilinç düzeyindeki artış, bireylerin sağlık hizmetlerinde aradığı standartlara da yansımıştır. Çünkü sağlık hizmetini alanlar, en kısa sürede sağlıklarına kavuşmayı talep etmekte, tanı ve tedavilerinin doğru ve eksiksiz bir şekilde yapılamasını istemektedirler.

Bilgi ve teknolojik değişimlere paralel olarak yenilenmekte olan sağlık hizmetleri, ulusal ve uluslararası artan hasta sayısı, beklentiler, hasta hakları, hizmet sunumundan meydana gelen yetersizlikler, hataların oluşturabileceği insan hayatı ile ilgili ciddi sonuçlar hasta güvenliği kavramını daha da önemli hale getirmiştir (Keskin, 2008: 234). Hasta güvenliğinden kastedilen; sağlık bakım hizmetlerinin zarar verici etkilerinden hastaları korumak için, sağlık hizmeti veren kurum veya çalışanların üstlendiği eylemler bütünüdür (http://www.Ncbi.Nlm.Nih.Gov/Books/Bv.Fcgi?Rid:Aps,Section.8013, 2010). Hastaları bu zararlardan korumak ve organizasyon içinde hasta güvenliğini oluşturmak ve geliştirmek için hasta güvenliğine ait bir kültürü ve bu kültüre ait altyapı bileşenlerini sağlık kurumlarında oluşturulması gerekmektedir.

ECRI(Economic Cycle Research Institute)'ne göre bu bileşenler; hasta güvenliği liderliği, olay raporlama sistemi, güvenlik komitesi, hasta güvenliği kültürünün yerleştirilmesi, teknoloji, formal bir hasta güvenliği eğitimi ve eğitim programlarını gerçekleştirmek şeklinde sıralanmaktadır (https://www.ecri.org/Documents/Patients_Safety_Center/HRC_SAQ30.pdf: 2010). Bir sağlık kurumunun güvenlik kültürü, organizasyonun sağlık ve güvenlik yönetimindeki tarzı ve yeterliliklerinin yanı sıra bu alandaki sorumluluklarını belirleyeni kişiye veya gruba ait değerler, tutumlar, algılamalar, yetenekler ve davranış biçimlerinin sonucudur. Söz konusu kültürün geliştirilmesi ise hasta güvenliği açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu çalışmada da Isparta il merkezinde bulunan bir kamu hastanesindeki çalışanların, hasta güvenliği ve kültürü uygulamalarını nasıl algıladıkları araştırılmış ve uygulama aşamasında karşılaşılan bazı değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri incelenmiştir.

HASTA GÜVENLİĞİNİN KAVRAMSAL BOYUTU VE AMACI

Yönetim ve organizasyondaki kompleks yapısıyla dikkatleri üzerine çeken hastanelerin fiziksel yapısının niteliği ve buralarda sunulan sağlık hizmetlerin kalitesi, hizmet verdiği ülkedeki gelişmişlik ve kalkınma düzeyini yansıtan bir göstergedir. Diğer işletmelerde ürünlere yansıyabilecek hataların telafisi mümkün iken sağlık sektöründe söz konusu hizmet bağlamında insan olduğu için, olası hataların çok daha farklı istenilmeyen sonuçlar doğurabileceği yadsınamayan bir gerçektir. Bundan dolayı verilmesi gereken sağlık hizmetleri, hasta güvenliğini ön planda tutabilen bir anlayışta olmalıdır.

Ulusal Hasta Güvenliği Vakfı'nın tanımına göre hasta güvenliği; sağlık hizmetine bağlı hataların önlenmesi ve sağlık hizmeti sırasında ortaya çıkan kusurların neden olduğu hasta hasarlarını ortadan kaldırmak veya hasarların azaltılmasıdır (www.npsf.org: 2010). Hasta güvenliği; sağlık hizmetlerinin sunumu sırasında, bireylerin karşı karşıya kalabilecekleri muhtemel zararı önlemek amacıyla, sağlık kuruluşları ve bu kuruluşlardaki sağlık hizmeti sunanlar tarafından alınan ve alınacak önlemleri içermektedir (Güven, 2007: 411). Bir diğer tanıma göre; hasta güvenliği, sağlık hizmeti talep edenlere uygulanacak müdahaleler sırasında olası sağlık tehlikesine neden olabilecek durumlardan uzak tutulması ve sağlık hizmetine bağlı ortaya çıkan hataların önlenmesi, bu hataların sebep olduğu hastanın maruz kalacağı hasarların azaltılmasıdır. Sağlık hizmeti sunumunda ortaya çıkabilecek hata ise hastaya verilen

hizmet sırasında, önlenebilecek bir aksamanın neden olduğu beklenilmeyen sonuçtur (Yalçın, 2010: 12). Ayrıca hasta güvenliği; hastanın tedavi esnasında düşmesi, hastanede mikrop kapma, yanlış ilaç tedavisi, yanlış dozda ya da yanlış zamanda ilaç verme (Henneman, 2010: 128), idrar yolları iltihaplanması, zatüre ya da ölüm gibi meydana gelebilecek aksaklıkların önlenmesi şeklinde de yorumlanabilir (I-Teng, 2009: 302; Laschinger, 2006: 259). Hasta güvenliğini tehdit eden olayları, "hatalar, normal prosedürler ve tedaviden sapmalar, hastalığa ilişkin komplikasyonlar dışında kalan bakım yönetiminden kaynaklanan yaralanmalar, donanım arızalarından kaynaklanan olaylar, cerrahi girişim gibi planlanan bir faaliyetin istenen şekilde sonuçlanmaması, bir tedavi hedefine ulaşmak için uygun faaliyetin planlanmamış olması, planlanan tedavi sürecinin uygulanmaması" şeklinde sıralanmaktadır (Tak, 2010: 76). Hasta güvenliğin süreci ise; bakım sırasında ortaya çıkabilecek hataları engelleyecek bir sistemin kurulmasını, engellenemeyen hataların hasta ve sağlık hizmeti sunanlara, hasar vermeden belirlenmesini, gerekli birimlere raporlanmasını ve hataların düzeltilmesini sağlayacak önlemler almaktır. Hasta güvenliğinde gelinmek istenen nokta; hastanın, sağlık çalışanlarının ve hasta yakınlarının hatalardan, bedenen ve psikolojik olarak etkilenmediği, güvenli bir ortam sağlamaktır (http://www.hastaguvenligi.org/author_article_detail.php?id=1: 2010).

Her sene klinik hatalarından kaynaklanan ölümlerin meme kanseri, AIDS ya da trafik kazalarından kaynaklanan ölümlerden daha fazla olduğu varsayılırsa hasta güvenliği kavramının ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır (Sammer, 2010: 156). Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde 2000 yılında yayınlanan raporda "hata insana mahsustur" şeklindeki ibareyle halkın bu konuda ne kadar endişeli olduğu gözler önüne serilmiştir. Hasta bakımı esnasında klinik hatalarından kaynaklanan ölümlerin o sene yaklaşık 238 337 olduğu belirtilmekte ve bu rakamında hasta güvenliğinin önemini bir kez daha ortaya konulmaktadır (Feng, 2008: 310). Hasta güvenliği noktasında yapılan yanlışların sonuçları ortadadır. Geçen on yıl içerisinde hasta güvenliğinden kaynaklanan ölüm oranlarını azaltmak için oldukça farklı çalışmalar yapılmış ve en önemlisini de "hasta güvenliği kültürü" çalışmaları oluşturmuştur (Carruthers, 2009: 370).

Görüldüğü gibi hasta güvenliği terimi hastaya odaklanmakta fakat hasta bakımı esnasında hastaya zarar veren onlarca mağduru da unutmamak gerekmektedir. Yapılan yanlışlardan öncelikle hastalar zarar görmekte ve dolayısıyla aileleri de etkilenebilmektedir. Diğer taraftan hastaya ve ailesine bu acıyı çektiren kişilerin yaşadıkları ise çoğu kez göz ardı edilmekte ve kendileri ölümcül bir hata yaptıklarında mesleklerinden dahi ayrılabilmektedirler. Kalanlar ise yıllarca sürebilecek duygusal bir bunalım yaşamaktadırlar (Warburton, 2009: 224).

Hasta güvenliğini sağlamada temel amaç; hasta ve hasta yakınlarının zarar görmeden sağlık hizmetinden faydalanacak bir kurum olmak, hastanede bulunan her bireyi fiziki ve psikolojik olarak olumlu etkileyecek bir ortam geliştirerek güvenliği sağlamaktır (Güven, 2007: 411). Bu güvenli hizmet ortamını sağlamak için, hasta güvenliğine gereken önem verilmeli ve güvenlik kültürü geliştirilip, kültürün yayılmasını sadece devlet kurumlarından beklemeden, özel kurumlar da üzerine düşen görevi yerine getirmelidir. Hasta güvenliği konusunu tartışılabilecek ortamlar yaratılarak, sağlık hizmeti sunanların, hastaların ve hasta yakınlarının bu konuda bilinçlendirilmesi gerekmektedir (Birgili, 2010: 59). Ayrıca hasta güvenliğinin boyutunun sağlık çalışanları, hemşireler ve birçok klinik araştırmacılar da dâhil edilerek genişletilmesi, bunun en önemli göstergesidir (Stievano, 2009: 392).

HASTA GÜVENLİĞİ KÜLTÜRÜ

Güvenlik kültürü öncelikle Çernobil Nükleer Santralinde meydana gelen sızıntıdan sonra ilk defa bir rapor olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra kavramın anlamsal boyutu genişlemiş ve havacılık endüstrisi gibi birçok endüstri kuruluşunu da kapsamına almıştır. Güvenlik kültürünün temelini yöneticiler ve çalışanlar arasında ortaklaşa paylaşılan güvenlik endişesi oluşturmaktadır (Clarke, 1999: 185). Olumlu manada güvenlik kültürünün gelişimi, büyük çapta meydana gelebilecek felaket ve kaza riskleri olasılığını en aza indirme yöntemi olarak başlamıştır (Feng, 2008: 311).

Güvenlik kültürü; kurumunun sunduğu hizmete verdiği önemini ve kurumun güvenlik yönetimindeki becerisini ve bu alanlarda üstlenmiş olduğu görevlerini belirlemek, bireye ya da örgütlere ait değerleri, tutumları, algılamaları, becerileri ve davranış normları oluşturmaktır (Tütüncü, 2006: 288). Reason'a göre güvenlik kültürü "kurumlarda davranışsal şekilleri yaratmak için yapılan çalışmalar ve bu kurallar çerçevesinde örgütsel yapılanmanın etkileşim içinde olduğu, ortak değer ve inançları oluşturmaktır" (Tak, 2010: 80).

Hasta güvenliği kültürü ise, tüm sağlık hizmetleri alanında çalışan, özellikle hasta ve yakını ile birebir iletişim içinde olan hekimlerin, destek faaliyetlerini sürdüren hemşirelerin ve hastane personelinin hasta haklarına saygı, her türlü ortamda hasta haklarının korunması, tüm kurum çalışanlarının göstereceği özen olarak tanımlanmıştır (Yalçın, 2010: 14).

Güvenlik kültürü ikliminin oluşturulması, kurum içerisinde çeşitli planlarla yürütülmektedir. Hasta güvenliğinin sağlık kurumunu ilgilendirecek tüm çalışmalar içerisinde ele alınması gerekmektedir. Bu konuda ki çalışmalara sadece kurumun hastalarla iletişim içinde olan birimleri değil, çalışanları koordine eden hastane yönetiminin de katılması, kültürün oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Hasta güvenliği ikliminin tüm çalışanlarca benimsenmesi, kültürün oluşmasına ve devamlı olmasına katkı sağlayan unsurlardan biridir.

Bir sağlık kuruluşunda, hasta güvenliği iklimini en baştan oluşturmak veya var olan kültürü geliştirmek için en önemli basamak hastane yönetim desteği olup, bunun yanında güvenlik algısı ve birimler içindeki takım çalışması da güvenlik kültüründe en önemli belirleyicileri arasındadır (Birgili, 2010: 70). Hasta güvenliği konusunda iyileştirme ve güvenlik kültürünün benimsenmesi için

öncelikli olarak sistematik ve planlı bir yaklaşım içersine girmek gerekmektedir. Bu yaklaşım içinde delil toplama ve araştırma, sistemdeki sorunlara cevap verecek stratejilerin geliştirilmesi ve en önemlisi de kurumda korkmadan, çekinmeden hataların bildirilebildiği, geri bildirimin önemsendiği bir hasta güvenliği kültürünün yaratılması yer almalıdır. Kısaca hasta güvenliği kültürü, liderlik, takım çalışması, iletişim, öğrenme ve hastayı merkeze alan bir kavramdır (Sammer, 2010: 157).

Örgütsel temelli hasta güvenliğin oluşumuna etki eden diğer faktörler ise (Claridge, 2007, 20):

- Yüksek düzeyde bağımsızlık ve beraber çalışma kültürü,
- Birbirine bağımlı çalışan takımlar ve kültürler bütünü,
- Kendini geliştirme eğilimi,
- Yüksek risk durumlarında işbirlikçi yaklaşımıdır.

Sağlık kuruluşunda, geliştirilmiş olan güvenlik kültürü, yapılan hataların açıkça dile getirilebildiği, sistemde var olan aksamaların nedenlerinin tartışılabileceği bir ortam sağlayarak, yapılan çalışmaların başarısının artmasına, bu konudaki iyileşmenin sürekli hale gelmesine ve bunun sonucu olarak ise tanı, tedavi ve sağlık çıktıları üzerinde daha fazla başarı elde edilmesini sağlayacaktır. Bundan dolayı sağlık kurumları, çeşitli nedenlerle güvenlik kültürünü oluşturma, geliştirme ve değerlendirme, ihtiyacı duymaktadırlar. Sağlık kurumlarının kültürel değerlendirme yapma amacı şu şekilde sıralanabilir (Yalçın, 2010: 15):

• Var olan kültür alanlarının daha iyi olması için, iyileştirme yapılacak konuları belirlemek.

• Hasta güvenliği hakkında çalışanları bilgilendirmek ve güvenlik kültürünü tespit etmek.

• Hasta güvenliği sürecinde geliştirilen sistemleri denetlemek ve gelinen noktayı belirlemek.

• Oluşturulan güvenlik kültürünü, diğer kurumlar çerçevesinde ve kendi bünyesinde kıyaslamak.

• Güvenlik ile ilgili istekleri yerine getirmek ve yeni düzenlemeler yapmak.

HASTA GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Kurumlarda güvenlik kültürünün gelişmesi için, kuruluşa bu konuyla ilgili eğitim verilmesi kültürün fonksiyonelliği açısından önemli bir adımı oluşturmaktadır. Verilecek eğitimin, etkili olması için gerekli aralıklarla yenilenmesi ve denetlenmesi sağlanmalıdır. Eğitimi sadece kurum çalışanlarına tabi tutmayıp, kurum liderlerini de bu konuya dâhil etmek gerekmektedir. Örgüt içerisindeki eğitimin ve değişimin lider desteğinden yoksun olması, çalışmaların geçici olmasına ve anlaşmazlıkların doğmasına sebep olacaktır. Kurum güvenlik kültürünün oluşmasında, örgütün dışarısında görülen ve dâhil edilmeyen hasta ve hasta yakınları organizasyona dâhil edilerek iyi hizmet almanın ve bunu talep etmenin hakları olduğu konusunda bilinçlendirilmelidir (Eroğlu,2009: 82).

Hasta güvenliğinin kurum için gerekliliği ve önemi vurgulanarak, güvenlik standartları belirlenmeli, kurumun tüm çalışanları bilinçlendirilmeli, kurumun çalışanlarla, çalışanlarında hasta ve hasta yakınlarıyla iletişim kuvvetlendirilmelidir. En başta kurum yöneticilerinin bu konuya gerekli önemi vermesi ve personelini yönlendirmesi, kültürün gelişmesi ve yerleşmesi için gereklidir. Ayrıca kurum liderlerinin, yapılan hatalar karşısında takınacağı olumlu tutum, çalışanların hataları rapor etmesini, geri bildirimlerin olumlu sonuç doğurmasını sağlayacaktır. Sağlık kuruluşlarının üzerine düşen bir diğer görev, yüksek riskli müdahaleleri belirlemek ve müdahale sırasında oluşabilecek tıbbi hataların korkusuzca bildirildiği bir ortam yaratmak ve bu çalışmalara yeterli kaynak ayırmaktır (Özmen, 2010:
96).

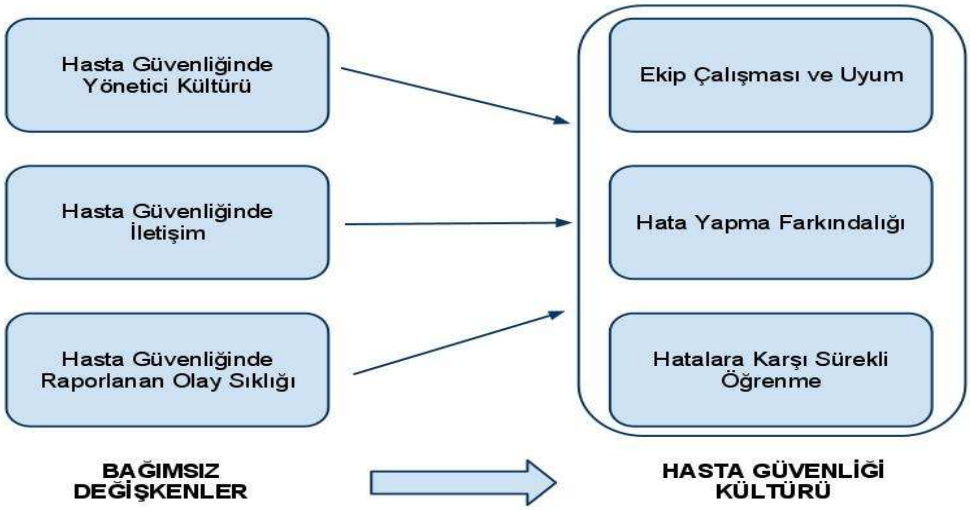
Sağlık kuruluşlarının hasta güvenliğini sağlamak adına yapacakları bir diğer çalışma, oluşabilecek hataları azaltmak için oluşturulacak programlar tasarlamaktır. Geliştirilen program tedavi esnasında meydana gelebilecek hataları önlemek, hata gerçekleştiğinde hızlı bir şekilde olaya müdahale etmek ve olmuş hataları belirleyerek, olası hataların önüne geçmeyi sağlayacaktır (Çırpı, 2009: 92). Hasta güvenliğinin oluşturulması ve gelişmesini isteyen sağlık kuruluşları olay raporlama sistemi ile hızlı bir şekilde oluşan hataları görebilmekte ve gelecekteki aksamaları tespit edip tahribatın oluşmasını durdurmaktadır. Geliştirilen hata raporlama sistemi, hastaneler için önemli bir bilgi kaynağıdır. Sağlık hizmetlerinde olay raporlama faaliyetinin uygulanması, organizasyona dâhil olan işgörenin eksik yanlarının görülmesi, güçlü yanlarının farkına varılması, yaratıcılığının geliştirilmesi, organizasyon içinde verilecek sorumluluk ve görevin belirlenmesinde yol gösterici bir araç olmakla beraber performansı yüksek bir örgüt ortaya çıkararak hasta için daha iyi hizmet sunmaktadır (Altındiş, 2010: 30).

Ülkemizde hasta güvenliği kültürü üzerinde çeşitli çalışmalar yapılsa da bu çalışmaların sistematik olarak arttırılması gerekmektedir. Özellikle akredite edilmiş hastanelerimiz hatalarını raporlamakta ve iyileştirme çabaları içine girebilmektedirler (Akalın,2004: 13). Son yıllardaki bilgilendirme süreci içinde, hasta güvenliği bilincini geliştirmek, kültürü yaymak ve sağlıkta kaliteyi amaçlayan derneklerde kurulmasına rağmen Türkiye'de henüz yapılandırılmış bir hasta güvenliği sistemi bulunmamaktadır ama bu konuda yapılan çalışmaların ümit verici olduğu da söylenebilir (Yalçın, 2010: 25).

UYGULAMA

Araştırmanın Amacı, Modeli Ve Evreni

Bu araştırmanın amacı; sağlık sektöründeki çalışanların çalıştıkları işyerindeki hastane güvenliği ve kültürü uygulamalarını gerçekleştirme durumlarını ve bu durumların bazı değişkenlerle ilişkilerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ise geçmişte veya şuan var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan, tarama modeli kullanılmıştır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın evrenini Isparta ili sınırlarında yer alan tüm kamu hastanelerinde görev yapan sağlık çalışanları, örneklemi ise Isparta il merkezinde bulunan Gülkent Devlet Hastanesinde halen görev yapmakta olan 212 sağlık çalışanı oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan ölçek Sorra J. V. ve Nieva V.' nın "Hospital survey on patient safety culture" (2004) adlı çalışmasından izinli olarak yararlanılmıştır. Hasta güvenliği kültürü ölçeğindeki 18 maddenin genel güvenirliği 0,703 olarak bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılığını olumsuz etkileyen 7 madde ölçekten çıkartılarak güvenirlik hesaplandığında 0,800 olarak yüksek bulunmuştur. Yapılan kmo ve barlett analizi sonucunda kmo değerinin 0,742 olarak barlet değerinin ise 0,05 den küçük olduğu ve faktör analizinin yapılabilir olduğu görülmüştür. Faktör analizi sonucunda toplam varyansı Tablo 1'de de görüldüğü gibi %57,41 olan üç faktör oluşturmuştur.

Tablo 1. Hasta Güvenliği Kültürü Ölçeği Faktör Yapısı

Faktörler	Maddeler	Faktör Yükleri	Varyans	Güvenirlik
Ekip Çalışması ve Uyum	A1	0,837	18,189	0,789
	A4	0,832		
	A3	0,700		
Hata Yapma Farkındalığı	A16	0,784	16,665	0,603
	A8	0,752		
	A15	0,604		
	A10	0,529		
Hatalara Karşı Sürekli Öğrenme	A18	0,787	15,316	0,701
	A11	0,670		
	A13	0,616		
	A14	0,474		
Toplam Varyans %57,41				

Hasta güvenliğinde yönetici kültürünü oluşturan 3 maddenin güvenirliği 0,730 olarak bulunmuştur. Faktör analizi yapıldığında, %55 varyans oranı ile tek faktör olduğu görülmüştür(KMO=0,623). Hasta güvenliğinde iletişimi oluşturan 6 maddenin güvenirliği 0,762 olarak bulunmuştur. Faktör analizi yapıldığında ise %56 varyans oranı ile tek faktör olduğu görülmüştür(KMO=0,724). Raporlanan

olay sıklığını oluşturan 3 maddenin güvenirliği 0,921 olarak bulunmuştur. Faktör analiziyle %87 varyans oranı ile tek faktör olduğu anlaşılmıştır(KMO=0,720).

Verilerin İstatistiksel Çözümlenmesi

Uygulanan hasta güvenliği kültürü ölçeğinin çözümlenmesinde SPSS 17 paket programı kullanılarak güvenirlik, faktör analizi, ortalama, standart sapma analizleriyle birlikte korelasyon ve regresyon hipotez testleri incelenmiştir.

Bulgular

Araştırmadaki bağımlı değişken olan hasta güvenliği kültürü alt boyutları incelendiğinde, ekip çalışması ve uyum ortalaması 4,09 seviyesinde, hata yapma farkındalığı ortalaması 3,89 seviyesinde, hatalara karşı sürekli öğrenmenin ise 3,79 seviyesindedir. Bağımsız değişken olarak hasta güvenliğinde, yönetici kültürünü ortalaması 3,52 seviyesinde, hasta güvenliğinde iletişim 3,52 seviyesinde, hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı 1,94 seviyesindedir. Sağlık çalışanlarının ekip çalışması ve uyum içerisinde olduklarını belirtirken, hastanede raporlanan olay sıklığının ise düşük seviyede olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Hasta Güvenlik Kültürü İle Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon

Boyutlar	Boyut	N	r	p
Hata Yapma Farkındalığı	Ekip Çalışması ve Uyum	212	0,345	0,000
Hatalara Karşı Sürekli Öğrenme	Ekip Çalışması ve Uyum	212	0,434	0,000
Hasta güvenliğinde yönetici kültürü	Ekip Çalışması ve Uyum	212	0,354	0,000
Hasta güvenliğinde iletişim	Ekip Çalışması ve Uyum	212	0,392	0,000
Hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı	Ekip Çalışması ve Uyum	209	0,074	0,288
Hatalara Karşı Sürekli Öğrenme	Hata Yapma Farkındalığı	212	0,481	0,000
Hasta güvenliğinde yönetici kültürü	Hata Yapma Farkındalığı	212	0,343	0,000
Hasta güvenliğinde iletişim	Hata Yapma Farkındalığı	212	0,207	0,002
Hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı	Hata Yapma Farkındalığı	209	0,029	0,681
Hasta güvenliğinde yönetici kültürü	Hatalara Karşı Sürekli Öğrenme	212	0,385	0,000
Hasta güvenliğinde iletişim	Hatalara Karşı Sürekli Öğrenme	212	0,419	0,000
Hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı	Hatalara Karşı Sürekli Öğrenme	209	0,197	0,004
Hasta güvenliğinde iletişim	Hasta güvenliğinde yönetici kültürü	212	0,591	0,000
Hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı	Hasta güvenliğinde yönetici kültürü	209	-0,067	0,336
Hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı	Hasta güvenliğinde iletişim	209	0,130	0,060

Tablo 2'den anlaşılacağı üzere; Hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı alt boyutunun ile ekip çalışması ve uyum alt boyutu arasında(r=0,074; p=0,288>0,05), hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı alt boyutu ile hata yapma farkındalığı alt boyutu arasında(r=0,029; p=0,681>0,05), hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı alt boyutu ile hasta güvenliğinde yönetici kültürü alt boyutu arasında(r=-0,067; p=0,336>0,05) ve hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı alt boyutu ile hasta güvenliğinde iletişim alt boyutu arasındaki(r=0,130; p=0,060>0,05) ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler bulunamazken, diğer tüm ilişkilerde anlamlı sonuçlara rastlanmıştır.

Tablo 3. Ekip Çalışması Ve Uyum Üzerine Bağımsız Değişkenlerin Etkisi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**ß**	**t**	**p**	**F**	**Model p**	**R^2**
Ekip Çalışması ve Uyum	Sabit	2,480	10,058	**0,000**	15,070	**0**	,169
	Hasta güvenliğinde yönetici kültürü	0,161	2,454	**0,015**			
	Hasta güvenliğinde iletişim	0,280	3,400	**0,001**			
	Hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı	0,032	0,794	0,428			

Ekip çalışması ve uyum düzeyinin hasta güvenliğinde yönetici kültürünü, hasta güvenliğinde iletişimi ve hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığından etkilenme durumunu test etmek için yapılan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır (F=15,070; p=0,000<0,05). Hasta güvenliğinde yönetici kültürünü 1 birim arttığında, ekip çalışması ve uyum 0,161 birim artmaktadır(ß=0,161; t=2,454; p=0,015<0,05). Hasta güvenliğinde iletişim 1 birim arttığında, ekip çalışması ve uyum, 0,280 birim artmaktadır(ß=0,280; t=3,400; p=0,001<0,05). Hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı ekip çalışması ve uyumunu istatistiksel olarak etkilememektedir(t=0,794; p=0,428>0,05). Ekip çalışması ve uyumunu etkileyen faktörler içerisinde hasta güvenliğinde yönetici kültürünü, hasta güvenliğinde iletişim, ekip çalışması ve uyumunu 0,169 oranında açıklamaktadır(R^2=0,169).

Tablo 4. Hata Yapma Farkındalığı Üzerine Bağımsız Değişkenlerin Etkisi

Bağımlı Değişken	**Bağımsız Değişken**	**ß**	**t**	**p**	**F**	**Model p**	**R^2**
Hata Yapma Farkındalığı	Sabit	2,861	11,158	**0,00**	9,175	**0**	0,1
	Hasta güvenliğinde yönetici kültürü	0,291	4,273	**0,00**			
	Hasta güvenliğinde iletişim	-0,017	-0,197	0,85			
	Hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı	0,034	0,808	0,42			

Hata yapma farkındalığı düzeyinin hasta güvenliğinde yönetici kültürünü, hasta güvenliğinde iletişimi ve hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığından etkilenme durumunu test etmek için yapılan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır (F=9,175; p=0,000<0,05). Hasta güvenliğinde yönetici kültürünü 1 birim arttığında, hata yapma farkındalığı 0,291 birim artmaktadır.(ß=0,291; t=4,273; p=0,000<0,05). Hasta güvenliğinde iletişim, hata yapma farkındalığını istatistiksel olarak etkilememektedir(t=-0,197; p=0,844>0,05). Hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı, hata yapma farkındalığını istatistiksel olarak etkilememektedir(t=0,808; p=0,420>0,05). Hata yapma farkındalığını etkileyen faktörler içerisindeki hasta güvenliğinde yönetici kültürü, hata yapma farkındalığını 0,105 oranında açıklamaktadır(R^2=0,105).

Tablo 5. Hatalara Karşı Sürekli Öğrenme Üzerine Bağımsız Değişkenlerin Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	ß	t	p	F	Model (p)	R^2
Hatalara Karşı Sürekli Öğrenme	Sabit	2,052	9,154	**0,000**	21,373	**0**	,227
	Hasta güvenliğinde yönetici kültürü	0,192	3,225	**0,001**			
	Hasta güvenliğinde iletişim	0,245	3,274	**0,001**			
	Hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı	0,106	2,889	**0,004**			

Hatalara karşı sürekli öğrenme düzeyinin hasta güvenliğinde yönetici kültürünü, hasta güvenliğinde iletişimi ve hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığından etkilenme durumunu test etmek için yapılan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (F=21,373; p=0,000<0,05).

Hasta güvenliğinde yönetici kültürünü 1 birim arttığında, hatalara karşı sürekli öğrenme 0,192 birim artmaktadır(ß=0,192; t=3,225; p=0,001<0,05). Hasta güvenliğinde iletişim 1 birim arttığında, hatalara karşı sürekli öğrenme 0,245 birim artmaktadır(ß=0,245; t=3,274; p=0,001<0,05). Hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı 1 birim arttığında, hatalara karşı sürekli öğrenme 0,106 birim artmaktadır(ß=0,106; t=2,889; p=0,004<0,05).

Hatalara Karşı Sürekli Öğrenmeyi etkileyen faktörler içerisinde hasta güvenliğinde yönetici kültürünü, hasta güvenliğinde iletişimi ve hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığını 0,227 oranında açıklamaktadır(R^2=0,227).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık çalışanlarının hastane güvenliği ve kültürü uygulamalarını gerçekleştirme durumları, bu çalışmada incelenmiş ve bazı değişkenlerle olan ilişkileri ortaya konarak hasta güvenliğini oluşturan bileşenlerin etkileşim durumları irdelenmiştir. Buna göre;

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının hasta güvenliği uygulamalarında en çok ekip çalışması ve uyumu ön plana çıkarttıkları daha sonra hata yapma farkındalığı konusunda daha duyarlı oldukları anlaşılmıştır. Bu sonuca göre, çalışanların sağlık sektöründe ihtiyaç duyulan takım çalışmasına önem verdikleri ve yapılacak hataların telafisinin olamayacağı noktasındaki bilinç düzeylerinin iyi olduğu görülmüştür. Bunun yanında formal olarak yerine getirilmesi gereken olayların raporlanıp arşivlenmesi konusundaki ciddiyetin henüz çokta sağlanmamış olduğu görülmüştür. Bilgi sistemlerinin çok önemli olduğu bu sektörde gelişen tüm olayların raporlanması ve kayıt altına alınabilmesi gereği, gelecekte karşılaşılabilecek benzeri sağlık olaylarına rehberlik yapacağından, konu üzerinde özelikle durulması gerekmektedir.

Araştırmada bağımsız değişkenler olarak belirlenen hasta güvenliğinde yönetici kültürü, hasta güvenliğinde iletişim ve hasta güvenliğinde raporlanan olayların sıklığı ile hasta güvenliği ve kültürü uygulamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Buna göre sağlık çalışanlarının hasta güvenliği ve uygulamalarını gerçekleştirmelerinde en önemli etken yönetici kültürüdür. Yönetici kültürünü sırasıyla, iletişim ve raporlanan olay sıklığı takip etmektedir. Buradan sağlık çalışanlarının hasta güvenliği ve kültürü uygulamalarını gerçekleştirmelerinin yöneticilerin benimsemiş oldukları hasta güvenliği kültürü ile ilişkili olduğu ve hasta güvenliği uygulamalarının hayata geçirilmesinde yöneticilere büyük görevler düştüğü ifade edilebilinir.

Araştırmada hasta güvenliği ve kültürü uygulamalarının alt boyutları ile bağımsız değişkenler olan ekip hasta güvenliğinde yönetici kültürü, hasta güvenliğinde iletişim ve hasta güvenliğinde raporlanan olay sıklığı arasındaki ilişkiler de sorgulanmıştır. Buna göre hasta güvenliği ve kültürü uygulamalarından ekip çalışması ve uyum, raporlanan olay sıklığını etkilemezken, hasta güvenliğinde yönetici kültürünü ve hasta güvenliğinde iletişimi istatistiksel açıdan anlamlı olarak etkilemektedir. Buna göre sağlık çalışanları arasında ekip çalışması ve uyum düzeyi arttıkça hasta güvenliğinde iletişim düzeyi ve hasta güvenliğinde yönetici kültürü de artmaktadır.

Araştırmada hasta güvenliği ve kültürü uygulamaları alt boyutlarından hata yapma farkındalığı, hasta güvenliğinde iletişim ve raporlanan olay sıklığını etkilemezken, yönetici kültürünü istatistiksel açıdan anlamlı olarak etkilemektedir. Buna göre; sağlık çalışanlarının hasta güvenliğinde hata yapma farkındalıkları yükseldikçe yöneticilerinin hasta güvenliği kültürleri de artmaktadır.

Araştırmada çıkan en anlamlı sonuç ise; sağlık çalışanlarının hasta güvenliği ve kültürü uygulamalarında hatalara karşı sürekli öğrenme düzeyleri ile hasta güvenliğinde yönetici kültürü, iletişim ve raporlanan olay sıklığına istatistiksel açıdan anlamlı şekilde

etkilemesidir. Buna göre; sağlık çalışanlarının hatalara karşı sürekli öğrenme düzeyleri arttıkça, hasta güvenliğinde yönetici kültürü, iletişim ve raporlanan olayların sıklığı da artmaktadır.

Sonuç olarak; hastanelerde hasta güvenliği ve kültürü uygulamalarının gerçekleşmesi için tüm sağlık çalışanlarının ve yönetiminin bir bütün olarak hasta güvenliği ve kültürünü benimsemeleri gerektiği her uygulamanın diğer uygulamayı anlamlı olarak etkilediği düşünüldüğünde ise hastanelerde iletişim unsurunun ön plana çıktığı görülmüştür. Sağlık çalışanlarının hatalara karşı sürekli öğrenme gerçekleştirdikleri, böylelikle sonraki hataların oluşmasının önüne geçtiği ve geçebileceği söylenebilir. Bunun yanı sıra bir sağlık kurumundaki hasta güvenliği ve kültürünün oluşmasında yönetici erkinin yadsınamaz bir önemi olduğu da bu çalışmayla ortaya çıkan diğer önemli bir sonuçtur. Elde edilen tüm bu sonuçların yanında;

- Bilgi sistemlerinin sağladığı kolaylıklar hasta güvenliğini destekler nitelikte olduğu için hasta güvenliğinin oluşturulması ve gelişmesini isteyen hastanelere bilgi sistemlerine yatırım yapması,

- Sağlık hizmeti veren kurumlar bünyesinde hasta güvenliği politikalarını belirleyen ve uygulamaya geçişine hız veren bir hasta güvenliği mentor, koç ve liderlerin belirlenmesi ve hasta güvenlik komitesinin hastanelerde kurulması,

- Sağlık hizmetlerinde organizasyon içinde paylaşılan ortak bir hasta güvenliği kültürünün oluşturulması ve yerleşmesi için içsel ve dışsal kıyaslamaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

AKALIN Erdal, Hastane Güvenliği Kültürü: Nasıl Geliştirebiliriz? ANKEM Dergi 2004; 18, ss.12–13 (Ek 2).

ALTINDİŞ Selma, Sağlık Hizmetlerinde Olay Raporlama ve Hasta Güvenliğine Etkileri, Sağlıkta Kalite Ve Performans Dergisi, Ocak 2010, sayı 1, s.17–32.

AYDIN Bilge,http://www.hastaguvenligi.org/author_article_detail.php?id=1

BİRGİLİ Fatma, SALIŞ Filiz, ÇEKİRDEKÇİ Sezer, ECE Gülperi, Hastanelerde Hasta Güvenliği İklimi: Muğla İlinde Bir Hastane Örneği, 2.Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi, Cilt 1, Ankara 2010, s.57-72.

CARRUTHERS Sam, LAWTON Rebecca, SANDARS John, HOWE Amanda, and PERRY Mark, Attitudes to Patient Safety Amongst Medical Students and Tutors: Developing a Reliable and Valid Measure, Medical Teacher, 2009, pp. 370–376.

CLARIDGE Tanya, SANDARS John, Patient Safety Culture (Chapter 6), in ABC of Patient Safety edited by John SANDARS and Gary Cook, Blackwell Publishing, UK, 2007, p. 20.

CLARKE Sharon, Perceptions of Organizational Safety: Implications for the Development of Safety Culture, Journal of Organizational Behaviour, pp. 185-198.

ÇIRPI Fatma, DOĞAN MERİH Yeliz, YAŞAR KOCABEY Meryem, Hastane Güvenliğine Yönelik Hemşirelik Uygulamalarının ve Hemşirelerin Bu Konudaki Görüşlerinin Belirlenmesi, 1.Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi, Mart 2009, Cilt 2, s.85–94.

EROĞLU Eylem Kaya, BERK Yasin, ÖKSÜZ Ayşe Sibel, KESER Nilüfer, MERCAN Ferzane, Sağlık Çalışanlarının Hata Bildirimi Alanında Eğitilmesi Ve Tıbbi Hataların Değerlendirilmesi, 1.Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi, Mart 2009, Cilt 2, s.76–84.

FENG Xianqiong, BOBAY Kathleen, and WEISS Marianne, Patient Safety Culture in Nursing: A Dimensional Concept Analysis, Journal of Advanced Nursing, 2008, pp. 310–319.

GÜVEN Rabia, Dezenfeksiyon ve Sterilizasyon Uygulamalarında Hasta Güvenliği Kavramı, 5. Ulusal Sterilizasyon Dezenfeksiyon Kongresi, 2007, s.411–422.

HENNEMAN A. Elizabeth, Patient Safety and Technology, Advanced Critical Care Nurse, Volume 20, Number 2, 2010, pp. 128–132.

I-TENG Ching, DAI Yu-Tzu, SHYU Yea-Ing Lotus, WONG May-Kuen, CHU Tsund-Lan, TSAI Ying-Huang, Professional Commitment, Patient Safety, and Patient Perceived Care Quality, Journal of Nursing Scholarship, 2009, pp. 301-309.

KESKİN Yaşar, Akreditasyon ve Hasta Güvenliği.H.,Sur. (Ed). *Hasta Güvenliği Yaklaşımları* (1) İçinde (231-264). İstanbul: Medipolitan Eğitim ve Sağlık Vakfı Yayınları, 2008.

LASCHINGER Heather K. Spence, LEITER Michael, The Impact of Nursing Work Environments on Patient Safety Outcomes, Journal of Nursing Administration, 2006, pp. 259–267.

LYNNE M. Connelly and JUDY L. Powers, Online Patient Safety Climate Survey: Tool Development and Lessons Learned. http://www.Ncbi.Nlm.Nih.Gov/Books/Bv.Fcgi?Rid:Aps,Section.8013,(10.10.2010)

ÖZMEN Sümeyye, BAŞOL Oğuz, Hasta Güvenliği Kültürü: Bursa' da Özel Bir Hastanede Uygulama, 2.Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi, Cilt 1, Ankara 2010, s.81–97.

SAMMER E. Christine, LYKENS Kristine, SINGH P. Karan, MAINS A.Douglas, LACKAN A.Nuha, What is Patient Safety Culture? A Review of Literature, Journal of Nursing Scholarship, 2010, pp. 156- 165.

SORRA J. ve NIEVA V., Hospital survey on patient safety culture. Rockville, MD: Agency for Healthcare Research and Quality; 2004 [Accessed March 20, 2008]. AHRQ Publication No 04–0041. Available at: http://www.ahrq.gov/qual/hospculture/hospcult.pdf.

STIEVANO Alessandro, JURADO Gonzalez Maximo, ROCCO Gennaro, SASSO Loredana, A New Information Exchange System for Nursing Professionals to Enhance Patient Safety Across Europea, Journal of Nursing Scholarship, 2009, pp. 391–398.

TAK Bilçin, Sağlık Hizmetlerinde Olay Raporlama ve Hasta Güvenliğine Etkileri, Sağlıkta Kalite Ve Performans Dergisi, Ocak 2010, sayı 1, s.72–113.

TÜTÜNCÜ Özkan, YAĞCI Kamil, KÜÇÜKUSTA Deniz, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 8, Sayı: 4, 2006, s.286–302.

WARBURTON N. Rebecca, Improving Patient Safety: An Economic Perspective on the Role of Nurses, Journal of Nursing Management, 2009, pp. 223–229.

YALÇIN Şükran, ACAR Adile, Avrupa Birliği Ülkelerinde Hasta Güvenliği Ve Güvenli Hastane İlişkisi, 2.Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi, Cilt 1, Ankara 2010, 12–26.

National Patient Safety Foundation, July 2003, www.npsf.org/, (15.09.2010).

https://www.ecri.org/Documents/Patients_SafetcONNELYy_Center/HRC_SAQ30.pdf, (20.08.2010).

XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yörükler

Yard. Doç. Dr. Sadullah Gülten
Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail. sadullah-gulten@hotmail.com

Özet: Batı Anadolu Yörükleri arasında bulunan Kütahya Yörükleri hem kalabalık nüfusları hem de dağıldıkları sahanın genişliği ile önemli bir yere sahipti. Sancakta yaşayan Yörükler Osmanlı Devleti tarafından Akkoyunlu, Akkeçili, Kayı, Çobanlar, Kılcan, Bozguş, Müselleman-ı Toplu ve Avşar taifeleri şeklinde teşkilatlandırılmışlardı. Bunlardan başka herhangi bir taifeye tabi olmayıp da Kütahya, Gediz, Uşak, Kula, Honaz, Simav, Selendi, Lazıkıyye gibi sancağın çeşitli kazalarına dağılmış şekilde yaşayan Yörükler de mevcuttu. Bu cümleden olarak, bu çalışmanın amacı Kütahya Yörükleri'nin dağıldıkları sahaları, idari, mali ve nüfus yapılarını ortaya koymaktır.
Anahtar kelimeler. Kütahya Sancağı, Yörükler, Konar-göçerler.

The Yoruks of Kütahya Sanjak (XVI. Century)

Abstract: nKütahya nomadic which is the part of West Anatolian nomadic has important with both crowded population and where lives large land. Nomad groups where lived in Sanjak that had been organized by the Otoman State like Akkoyunlu, Akkeçili, Kayı, Çobans, Kılcan, Bozguş, Müselleman-ı Toplu and Avşar. That other, some nomadic non-members of any group lived scattered in the land where Kütahya, Gediz, Uşak, Kula, Honaz, Simav, Selendi, Lazıkıyye. Briefly, the purpose of this article searches about Kütahya Nomadic where scattered in the land economically, administrative and population structure.
Keywords: Kütahya sanjak, Yoruks, Nomands.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde konar-göçerler Yörük ve Türkmen olarak iki farklı şekilde isimlendirilmişlerdi. Onların Yörük veya Türkmen olarak isimlendirilmelerinde yaşadıkları coğrafya ve siyasi mirasları etkili olmuştu. Buna göre, Kızılırmak yayından güneye doğru çekilecek bir çizginin batısında kalan bölgede yaşayan konar-göçerlere Yörük, belirtilen çizginin doğusunda kalanlar ise Türkmen olarak adlandırılmışlardı (Sümer, 1950: 520). Bununla birlikte, Yörük ve Türkmenleri coğrafi saha itibariyle birbirinden kesin çizgilerle ayırmak güçtür. Zira bu tabirler, aynı bölgede, aynı göçebe grubunu ifade etmek için zaman zaman birbirinin yerine kullanılmıştır. Öte yandan, Batı Anadolu bölgesine ait tahrir defterinin hiç birinde konar-göçerleri tarif etmek amacıyla Türkmen ismine rastlanmaz. Şu halde, aynı gruplar için hem Türkmen hem de Yörük isminin kullanılması, Batı Anadolu bölgesi için söz konusu değildir (Gülten, 2008: 21-22). Dolayısıyla burada konar-göçerler için Yörük adının kullanılması kesin bir kabul görmüştür. Gündüz'e göre (2005: 19), bu durumu onların siyasi miraslarında aramak gerekmektedir. Ona göre, Osmanlı siyasi literatüründe Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri ile Ramazanoğlu, Dulkadiroğlu, Karamanoğlu beylikleri Türkmen kökenli olarak bilinmekte olup, Osmanlı hanedanı Türkmen kökenli olmasına rağmen, Türklüğü temsil etmekte ve Türk tabirini merkezi konuma yerleştirmektedir. Türkmen tabirini ise daha çok yukarıda belirtilen devlet ve beyliklerin etnik kimliği olarak tanımlamaktadır. Sonradan Osmanlı hakimiyetine geçen bu devlet ve beyliklerinin konar-göçer gruplarını ifade etmek için Türkmen tabiri kullanılmıştır.

Konar-göçerlerin Yörük ve Türkmen olarak isimlendirilmelerindeki bu farklılık onların iktisadi faaliyet sahalarında da görülmektedir. Bu bağlamda, Yörükler daha çok belli bir sancağın sınırları dahilinde kendilerine tahsis edilmiş yaylak ve kışlaklar arasında konar-göçerlik etmişlerdir. Dar alanda yapılan hayvancılık, tarım alanlarına yakın bir ekonomik faaliyeti gerektirdiğinden, Yörükler yerleşik hayata daha yatkındır. Bundan dolayı, onların yerleşik hayata geçişleri hızlıdır. Öte yandan, Türkmenlerin yaylak ve kışlak sahaları birbirinden oldukça uzaktır. Bu yüzden, onların zirai faaliyetleri sınırlı olup, her ne kadar yerleşik hayata geçen cemaatler söz konusu da olsa bunların sayıları çok fazla değildir (Gündüz, 2003: 358). Dar alanda ziraatla uğraşmanın sonucunda, Yörükler ilerleyen dönemlerde yarı-yerleşik bir karakter kazanarak zirai faaliyetlerle daha çok uğraşmışlar ve bunun sonucunda da yerleşik hayata erken dönemlerde geçmişlerdir (Gülten, 2008: 23 vd).

Kütahya bölgesi barındırdığı konar-göçer nüfus itibariyle dikkat çekicidir. Anadolu'nun fethini takip eden süreçte Batı Anadolu bölgesi Türklerle dolmuştu. Özellikle, XIII. yüzyıla gelindiğinde Anadolu'nun idaresinin Moğolların eline geçmesi ve Moğol baskısının Orta Anadolu'da şiddetli bir şekilde hissedilmesi, burada konar-göçer hayat süren pek çok kimsenin kitleler halinde Anadolu'nun batısına göç etmesine neden olmuştu. Coğrafyacı İbn Said'in XIII. yüzyılın ikinci yarısında Denizli bölgesinde 200.000, Kütahya bölgesinde ise 30.000 çadır göçebe halkın yaşadığını belirtmesi (Turan, 1997: 304), Batı Anadolu'nun ne denli bir nüfus yoğunluğuna ulaştığını ve bölgedeki nüfus hareketliliğini göstermesi bakımından mühimdir. Bu haliyle Batı Anadolu'nun bir "Türkmen Ülkesi" durumuna geldiği söylenebilir (Togan, 1981: 257). Nüfus yoğunlunun etkisiyle, bölgede irili ufaklı pek çok Türkmen beyliği kurulmuştu. Konar-göçerler bir müddet beyliklerin bünyesinde yaşadıktan sonra, beyliklerin Osmanlı Devleti tarafından ilhak edilmesi sonucunda, Osmanlı hakimiyetine girmişlerdi. Kütahya, Denizli ve Uşak'ı içine alan bölgede yaşayan konar-göçerler de bu cümleden olup, onlar Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra, farklı taifeler halinde yeniden yapılandırılmışlardı.

Kütahya Yörükleri hakkında çeşitli arşiv vesikalarında pek çok malumat bulunmakla beraber, yaşadıkları yerler, mali ve idari yapıları, yerleşik hayata geçişleri, nüfusları, taifeleri oluşturan cemaatler ve müstakil gruplara ait detaylı bilgilere tahrir defterlerinden ulaşılabilmektedir. Kütahya sancağına ait dört adet mufassal tahrir defteri bulunmaktadır. Bunlar TD 45, TD 49 ve iki ciltten oluşan TD 47 ve TD 48 numaralı defterlerdir. TD 45 numaralı defterin tarihi tam olarak tespit edilememiş olmakla birlikte, tahririn II. Bayezid (1481-1512) döneminde yapılmış olduğu kabul edilmektedir. TD 49 numaralı defter 1520, TD 47 ve TD 48 numaralı

defterler ise 1571 tarihlidir (Gökçe, 2000: 4-7). Çalışmada mufassal tahrir defterlerinden başka icmal ve vakıf defterleri de kullanılmıştır. TD 438 numaralı icmal defteri 1530 tarihlidir. Bu defterin hazırlanmasında kullanılan mufassal defterin mevcut olmamasından dolayı, bahsedilen icmal defteri son derece kıymetlidir. Vakıf defterlerinin ilki Maliyeden Müdevver Defterler arasında bulunan MAD 262 numaralı defterdir. Defter 1512 tarihlidir. İkincisi TD 369 numaralı olup, 1520-1530 tarihleri arasında hazırlanmıştır. TD 560 numaralı son defter ise 1571 tarihlidir (Gökçen, 2000: 7-11). TD 47, TD 48 ve TD 560 numaralı defterler Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde, diğerleri ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilmektedir.

Kütahya sancağına ait tahrirler defterleri diğerlerine nazaran bazı hususlarda farklılık göstermektedir. Buna göre, Batı Anadolu bölgesine ait tahrir defterlerinde koyun sahibi olan neferler "ayın" işareti ile gösterilmişken (Gülten, 2008: 3), Kütahya sancağına ait TD 45 ve TD 49 numaralı tahrir defterlerinde "göçer" (TD 49; 888), 1512 tarihli vakıf defterinde ise "Yörük" olarak belirtilmiştir (MAD 262: 151). Hamid sancağına ait tahrir defterlerinde de neferlerin bazılarının altına yine "Yörük" olarak not düşülmüştür (TD 994). Bu şekilde kaydedilen kişilerin, muhtemelen hiçbir zirai faaliyetle ilgilenmedikleri vurgulanmak istenmiştir (Arıkan, 1998: 85). Ayrıca, TD 45 ve TD 49 numaralı defterlerde Yörüklerin statüleri (çift, mücerred, göçer, bennak vs.) yazılmışken, TD 47 ve TD 48 numaralı defterlerde bu statülere yer verilmemiş, sadece nefer sayıları belirtilmiştir.

İDARİ VE MALİ YAPI

Osmanlı Devleti zamanında konar-göçerler devletin merkeziyetçi idare tarzı ile daima kontrol altında tutulmuş, sancak veya kaza statüsünde ya da belli bir sancağın sınırları dahilinde tımar veya has ünitesi içinde olmak üzere idari ve mali bir teşkilat çerçevesinde yapılandırılmışlardı (Şahin, 2006: 187). Bu idari ve mali organizasyon içindeki büyük gruplar Bozulus, Yeniil, Halep, Şam, Dulkadirli, Danişmendli, Atçeken, Karaulus Türkmenleri; Ulu Yörük, Karaca Koyunlu, Kütahya, Ankara, Bolu, Menteşe Yörükleri gibi hususi adlarla bilinmekteydi. Bu isimler, konar-göçerlere genellikle merkezi idare tarafından verilmiş olmasına rağmen, bunlar gelişi güzel isimler değildi. Onların isimlendirilmesinde yaşadıkları coğrafi saha, Osmanlı döneminden önce mensup oldukları Türkmen beylikleri ile önceki idari ve sosyal teşkilatın izlerini taşıyan "il" veya "ulus" gibi tabirler büyük rol oynamıştı (Orhonlu, 1987: 16; Şahin, 2006: 61). İl ya da ulus ismi altında gruplandırılan konar-göçer halk sırasıyla boy (taife), kabile, cemaat, oymak, mahalle, oba ve aile şeklinde bölümlere ayrılmıştı (Şahin, 1997: 256).

Kütahya sancağında yaşayan Yörükler genel olarak Kütahya Yörükleri olarak isimlendirilmekle beraber (Sümer, 1950: 515), sancakta bulunan Yörükler yakından incelendikleri zaman onların birbirinden farklı taifeler şeklinde teşkilatlandırıldıkları görülmektedir. Taifeleri oluşturan cemaatlerden başka her hangi bir taifeye tabi olmayıp da müstakil olarak hareket eden pek çok cemaat sancağın hemen hemen bütün kazalarına dağılmıştı. Akkeçili, Kılcan, Bozguş ve Müselleman-ı Toplu taifeleri Kütahya kazasında, Akkoyunlu ve Avşar taifeleri Uşak kazasında, Kayı ve Çobanlar taifeleri ise Lazıkıyye kazasında tespit olunmaktadır. Kütahya sancağında bulunan taifelerden bazılarının devlet müdahalesi sonucunda oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Emecen, 2001: 181). Bu tür düzenlemeler dağılmakta olan veya vergi kontrolü sağlamakta güçlük çekilen cemaatleri belli bir idari statüye bağlamak amacını taşımaktaydı (Gündüz, 2003: 25). Bu bağlamda, Avşar ve Çobanlar taifelerinin 1530 tarihinden sonra, Müselleman-ı Toplu taifesinin ise sadece son tahrirde görülmesi bu iddiayı kuvvetlendirmektedir. Bu yüzden, bahsedilen taifeleri tahrirlerin tamamında tespit etmek mümkün değildir. II. Bayezid döneminde hazırlanan tahrir defterinde taifelerin hiç birine ait bilgi yoktur. Avşar taifesi ilk olarak 1530 tarihinde görülmektedir. Keza, Müselleman-ı Toplu taifesi sadece 1571 tarihli defterde yer almaktadır. Akkeçili taifesi ise 1530 ve 1571 tarihli defterlerde görülmektedir. Yine, Çobanlar isimli cemaatlere 1520 tarihinde rastlanılmakla birlikte, taife 1530 tarihinde teşkil edilmiştir. Kayı, Akkoyunlu, Kılcan ve Bozguş taifeleri ise 1520 tarihli tahrirden itibaren tespit edilebilmektedir.

Türkmen teşekküllerinde boylar; boyu oluşturan cemaatlerin önde gelen ailelerinden, bey unvanı taşıyan birisinin idaresi altında bulunmaktaydı. Fakat, Yörük teşekküllerinde boy beylerine rastlanılmamaktadır. Yörüklerin yerleşik bir karakter göstermesi; yaylak ve kışlak mahallerinin dar alanda olması sebebiyle devlet kontrolünün sıkı bir şekilde sağlanması; genel itibariyle has ve vakıf reayası olmalarından dolayı has eminleri ve vakıf zabitlerinin sıkı kontrolleri altında bulunmaları boy beylerinin olmamasının sebepleri arasında belirtilebilir. Bununla birlikte, taifelerin sonradan bir araya getirilen cemaatler tarafından oluşturulmuş olmasına da bunun nedenleri arasında sayılabilir. Yukarıda belirtildiği üzere, boy beyleri taifeyi oluşturan cemaatlerin önde gelen aileleri arasından seçilmekteydi. Sonradan ve suni bir şekilde bir araya getirilen cemaatlerin birinden bütün cemaatlerin kabul edebileceği bir bey çıkarmanın zorluğu ortadadır. Diğer taraftan, Yörük taifelerinin idaresinde cemaatlerin yönetiminde etkili olan kethüdaların ön plana çıktıkları düşünülebilir. Nitekim, 1520 tarihinde Ölçekçiler cemaatinin Yörükan-ı Bozguş'a kethüdalık yapmış kişilerin akrabaları olduğu yönündeki bilgi dikkat çekicidir. Bu bilgiden hareketle, bahsedilen kethüdaların Bozguş taifesinden sorumlu olduğu anlamı çıkartılabilirse de (TD 49: 70), bunun başka kaynaklarla da desteklenmesi gerekmektedir.

Osmanlı Devleti konar-göçerlerin yönetiminde etkili bir rol oynamak için büyük grupları sancak veya kaza idaresi şeklinde teşkilatlandırmıştı. Konar-göçerlerin kaza haline getirilmesi için, taifelerin önemli bir nüfus oranına ulaşması gerekmekteydi. Kaza statüsünün en belirgin özelliği ise belli bir merkezi olmaksızın, ya aşiretin yaşadığı bölgenin ismini ya da aşiretin ismini alan kazada konar-göçerlerin hukuki işlerine bakması için müstakil bir kadı tayin edilmesiydi (Şahin, 2006: 198). Kütahya sancağında da bahsedilen taifelerden bazıları kaza itibar olunmuştu. Bu cümleden olarak Bozguş, Akkeçili ve Kılcan isimleriyle Yörük kazalarının teşkil edildiği, kadılarına yollanan emirlerden anlaşılmaktadır. 1604 tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla Bozguş ve Kılcan, Kütahya kazasından ifraz edilerek müstakil birer kadılık haline getirilmişti. Belgeye göre, toprak kadıları yerleşik Yörüklerin davalarına kendilerinin bakması gerektiği gerekçesiyle Bozguş ve Kılcan kadılarıyla anlaşmazlığa düşmüşler, bunun üzerine Bozguş ve Kılcan kadıları onları merkezi hükümete şikayet etmişlerdi. Gelen emirde toprak kadılarının Yörüklerin davalarına bakamayacakları belirtilerek, onların hukuki davalarının kendi kadıları tarafından görülmesi gerektiği belirtilmişti (Gökçen, 1946: 72). 29 Aralık 1648 tarihinde Bozguş kadısına yollanan başka bir belgeden ise kazaya mensup 100 hanelik bir nüfusun perakende olarak dağıldıkları ve perişan oldukları anlaşılmaktadır (MAD. 2773: 22). Yine, 11 Ocak 1649 tarihinde Akkeçili kadısına yollanan

bir belgeye rastlanılmaktadır. Belgeye göre, Akkeçili Yörüklerinin avarız vergileri Akkeçili kadısı tarafından toplanmaktayken, bu sefer onların dağıldıkları kazaların kadıları tarafından toplanmak istenmişti. Akkeçili kadısı bu durumu merkezi hükümete bildirmekteydi (MAD 2773: 25; Ayrıca bkz. MAD 2773: 102; MD 41: 67/145; MAD 2940: 15).

Kütahya sancağında yaşayan taifelerin gelirleri has, zeamet ve tımar olarak tasarruf edilmişti. Ayrıca, vakıf reayası olan gruplar da söz konusuydu. Taifelerin has reayası olarak tercih edilmelerinin en önemli sebebi vergilerinin yüksek olmasıydı (Şahin, 2006; 187). Bu cümleden olarak, Akkeçili taifesinin geliri 1530 tarihinde padişah hassı, 1571 tarihinde şehzade hassı olarak tasarruf edilmişti (TD 438: 22; TD 47: 392b). Yine, Kayılar 1530 tarihinde sancak beyine gelir olarak kaydedilmişken, 1571 tarihinde padişah haslarına dahil edilmişti (TD 438: 123; TD 47: 324b). Çobanlar taifesinin geliri 1520 tarihinde Kütahya sancağı mir-livası ile Anadolu beylerbeyi arasında paylaşılmaktaydı. 1571 tarihinde ise padişah hassı ve tımar olarak iki eşit parçaya bölünmüştü (TD 49: 766; TD 48: 156b). Müselleman-ı Toplu taifesi ile Şeyhli kazasında bulunan Ali Haddad ve ona bağlı olan Hoca Fakihli cemaatleri de padişah hasları arasındaydı (TD 47: 368a; TD 48: 262b-263b). Bozguş taifesinin geliri sancak beyine bırakılmıştı (TD 49: 51; TD 438: 18; TD 47: 331b). Akkoyunlu taifesi 1520 ve 1530 tarihlerinde sancak beyine gelir kaydedilmişti. Fakat, 1571 tarihinde padişah hassı haline getirilmişti (TD 49: 36; TD 438: 64; TD 47: 314b). Taşil, Harhır, Çivril, Bağırsa, Vasallı, Burusa, Homa, Bayad, Köpek Oğlanları, Engerek cemaatlerinin gelirleri ise zeamet olarak ayrılmıştı (TD 438: 17; TD 45: 250, 278, 305, 306, 310, 367-377).

Sancakta bulunan Yörükler arasında önemli miktarda vakıf reayası da bulunmaktaydı. Nitekim, 1512 tarihinde 361 neferden oluşan bir nüfus vakıf reayası olarak tespit edilmişken (MAD 262: 122, 141, 158, 241, 410, 451), bu sayı 1520-1530 tarihleri arasında hazırlanan tahrir kayıtlarında 1462 nefer olarak tespit olunmuştur. Evkaf defterinden anlaşıldığı üzere, Yörüklerin gelirleri büyük oranda Germiyan Oğlu Süleyman Şah (Cevdet Evkaf, 21706) ile Sultan Selim vakıflarına aitti. Gediz kazasına bağlı Alınçsu, Sazanos nahiyesine tabi Hisar, Simav kazasına bağlı Yenice karyelerinde yaşayan Yörüklerle Altıntaş nahiyesinde bulunan Handal ve Gölve cemaatlerinin gelirleri Germiyan Oğlu Süleyman Şah evkafına; Honaz kazasına tabi Kamuk (?), Selendi kazasına tabi Kuru Orman, Kula kazasına tabi Söke, Çayırca ve Kara Halil, Küre kazasına tabi Keklik, Uşak kazasına tabi Ulu Köpek (?) karyelerinde yaşayan Yörükler ile Uşak kazasında bulunan Toğuçlu ve Ak Koyunlu cemaatleri Sultan Selim evkafına bağlıydı (TD 369: 195, 196, 201, 202, 236, 251, 319, 326, 329, 338, 339, 340 ve muhtelif sayfalar).

Cemaatlerin has veya vakıf reayası olarak kaydedilmiş olması, onların lehine bir uygulamaydı. Böylece bu gruplar dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı koruma altına alınmışlardı (Şahin, 2006: 188). Fakat, bu tür tedbirlere rağmen devlet görevlileri ile Yörükler arasındaki sorunların önüne geçildiği söylenemez. Vergilerin toplanması sırasında emin ve amillerle cemaat üyeleri arasında sık sık çatışmalar yaşanmıştı. Cemaatlerden vergi toplamaya gelen emin ve amillerin ellerinde daha önceden hazırlanmış sayımlarla ilgili belgeler olurdu. Fakat, vergilerin sağlıklı toplanabilmesi için yeni bir sayımın yapılması şarttı. Böylelikle, vergiye esas teşkil eden nüfusun ve hayvanların sayıları tespit edilirdi. Sayımdan sonra cemaat üyelerinin ve vergi tahsildarlarının yapılan sayım üzerinde anlaşmaları gerekiyordu. Bazen, her iki taraftan birinin itirazları sonucunda aralarında anlaşmazlık çıkabiliyordu (Hikari-Şahin 2007: 42). Kütahya Yörükleri ve devlet görevlileri arasında vergi toplanması sırasında yaşanan pek çok olay mühimme ve ahkam kayıtlarına yansımıştır. Örneğin Pazarganlı, Akçe Koyunlu ve Arıklı cemaatleri kendilerinden fazla vergi almak isteyen emin ve amillerini şikayet etmişlerdi. Merkezi hükümet onların itirazlarını değerlendirerek haksız yere vergi toplamaya çalışan görevlileri sert bir şekilde uyarmıştı (MD 41: 2/4; MD 41: 475/1019; MAD 2947: 83).

SOSYAL YAPI

Yukarıda bahsedilen taifelerden başka Gediz, Uşak, Geyikler, Şeyhli, Kula, Simav, Selendi, Lazıkıyye, Kütahya, Küre, Eğrigöz, Honaz ve Gököyük kazalarında da Yörükler tespit olunmaktadır. Bu cümleden olarak Köseler, Günişe, Yumrutaş, Hisar Yakası cemaatleri Gediz kazasında; Homa, Bayad, Harhır, Engerek, Gözsüzler, Geyikler, Karaca Şeyhli, Köpek Oğlanları, Kelef, Malar, Tuzcuyan, Has, Yakup Ece cemaatleri Geyikler kazasında; Köpekli (?), Deli Kara, Divane Kara, Çevik cemaatleri Kula kazasında; Taşil, Küre, Bosna cemaatleri Selendi kazasında; Sivaslı, Ak Keçili, Bağırsa, Alayundlu, Avşar cemaatleri Uşak kazasında; Ali Haddad, Çivril, Vasallı, Harhır, Kızıl Depe, Burusa, Poladlı, Budak, Hoca Fakihli cemaatleri Şeyhli kazasında; Beymişli, Hızır Haddad, Temlili cemaatleri Honaz kazasında; Aydos, Akıncı, Seyyid Ebu'l-Vefa cemaatleri ise Lazıkıyye kazasında yaşamaktaydı.

Taifelerin bulunduğu kazalar itibara alınmazsa, kazalar içinde en fazla Yörük nüfusu 1457 neferle Kula kazasında tespit edilmektedir. Buna mukabil Eğrigöz, Honaz ve Gököyük kazalarında Yörük nüfusu oldukça azdı. Kazalarda yaşayan Yörükler genel itibariyle yerleşik hayata geçmişlerdi. Örneğin, Kula kazasında bulunan Yörüklerin 1291'i 1571 tarihi itibariyle çeşitli köylerde sakindi. Bilindiği gibi, XVI. yüzyılda Batı Anadolu Yörükleri arasında yerleşme oranı oldukça fazlaydı. Örneğin, Aydın sancağında bulunan Karaca Koyunlu taifesinin %50'si, Saruhan ve Karasi sancaklarında yaşayan Yörüklerin ise %80'i yerleşik hayata geçmişti (Gülten, 2008: 115, 118, 119).

Kütahya Yörükleri arasında özellikle Kayı taifesine tabi cemaatler ile kazalarda müstakil olarak yaşayan Yörükler arasında yerleşme oranı oldukça fazlaydı. Bununla birlikte, yerleşik hayata geçen grupların sürekli Yörük olarak zikredilmeleri dikkat çekicidir. Yerleşik hayata geçtikleri açıkça kaydedilen cemaatler için dahi bu husus söz konusuydu. Mesela, Geyikler kazasında bulunan Boz Samed cemaati yerleşik hayata geçmiş ve cemaat üyeleri toprak tasarruf etmeye başlamış olmasına rağmen, hala Yörük olarak yazılmaya devam edilmişti (TD 45: 401; TD 49: 948; TD 48: 217b). Gelirleri has olarak tasarruf edilen cemaatlerin yerleşik hayata geçmelerine rağmen, Yörük olduklarının vurgulanmasının altında yatan sebep has gelirlerinin azalmamasıydı (Gülten, 2008: 29). Fakat, müstakil grupların yerleşik hayata geçmelerine rağmen, Yörük olduklarının vurgulanması onların geçmişlerine dair yapılan bir atıftan ibaret olmalıdır. Ayrıca, bu durumu Osmanlı Devleti'nin toplum düzenini korumaya yönelik anlayışının bir ürünü olarak da yorumlamak mümkündür (Genç, 2000: 48-49).

Yerleşik hayata geçen Yörüklerin yeni köyler teşkil etmek yerine hali hazırda bulunan köylere yerleştikleri anlaşılmaktadır. Bu itibarla, Yörükler reaya ile birlikte aynı köyleri paylaşmışlardı. Bundan dolayı, özellikle 1530 tarihli tahrirde, köylerde yaşayan Yörüklerin nüfusları bazen ayrıca verilmemiş, reaya ile birlikte kaydedilmişti. Keza, bu durum vergileri için de söz konusuydu. Nüfusun ve vergilerin ayrı ayrı verilmemesinin sebebi her iki hayat tarzı arasında belirgin bir farkın olmamasından ileri gelmiş olmalıdır. Her iki grup da ekonomik faaliyet olarak hem ziraatla hem de hayvancılıkla meşgul olmuşlardı. Köy arazisi içinde bulunan yaylaklara her iki grup da koyunlarını çıkartmakta, yine köy arazisi her iki grup tarafında da tasarruf edilmekteydi. "*Resm-i zemin-i Yörükan*" başlığı altında kaydedilen vergiler Yörüklerin de köy arazisi içinde ziraatla uğraştıklarını göstermektedir. Örneğin, Kula kazasının Manendli köyünde bulunan Yörükler ile Gököyük kazasının Güllü köyündeki Yörükler zemin vergisi ödemişlerdi (TD 48: 53a ve 86a).

Zirai faaliyetlerde bulunmak sadece yerleşik hayata geçmiş Yörüklere mahsus bir özellik değildi. Konar-göçer cemaatler arasında da çift, nim çift ve zemin tasarruf eden kişiler vardı. Mesela, Şeyhli kazasına tabi Harhır cemaati 1571 tarihinde resm-i zemin ödemişti (TD 48: 252b). Ayrıca, cemaatin koyunları olmadığı için Şeyhli ovasında ziraatla uğraştıkları kaydedilmişti (TD 45: 306; TD 49: 888). Yine, Vasallı cemaatine mensup neferler çift, nim çift ve bennak (TD 45: 305), Kızıl Depe cemaatine mensup neferler çift vergisi ödemişlerdi (TD 45: 319). Uşak kazasında bulunan Akkeçili cemaati üyeleri buğday, arpa ve bostan ürünleri yetiştirmişlerdi (TD 49: 637). Bu haliyle, yerleşik ve konar-göçer hayatın iç içe geçmiş olduğu ifade edilebilir. Özellikle, aynı grupların farklı tahrirlerde karye ve cemaat olarak kaydedilmiş olması bu tespitimizi kuvvetlendirmektedir. Örneğin, Kayı taifesine tabi İğdeli, Kulaş, Karaca Kaya, Karacalu, Güricen (Gürcen), Kürekçiler ilk tahrirlerinde karye olarak kaydedilmişken, son tahrirde İğdeli, Kulaş, Karaca Kaya, Karacalu, Gürcen ve Kürekçi cemaat olarak karşımıza çıkmaktadır (TD 49: 123-135; TD 438: 49-50; TD 47: 324b-330b). Yine, Gediz kazasında bulunan Yumrutaş ilk tahrirde cemaat, sonraki tahrirde ise karye olarak kaydedilmişti (TD 45: 92; TD 47: 287b). Cemaatlerin farklı tahrirlerde bu şekilde kaydedilmiş olması onların kendi isimleriyle köyler teşkil ettikleri, fakat zamanla köylerini terk ederek konar-göçer hayata döndükleri şeklinde izah edilebilir. Bu durum sadece Kütahya Yörükleri ile de sınırlı değildi. Bu şekildeki geri dönüşler Menteşe sancağı Yörükleri ile Karaca Koyunlu Yörüklerinde de görülmekteydi (Gülten, 2008: 112).

TAİFELER VE MÜSTAKİL GRUPLAR

TAİFELER

Kütahya sancağında Kayı, Avşar, Müselleman-ı Toplu, Akkoyunlu, Akkeçili, Çobanlar, Kılcan ve Bozguş taifeleri bulunmaktaydı. Bahsedilen taifelere tabi cemaatler ile bunların nüfusları ve vergileri şu şekildeydi:

Kayılar

Kütahya sancağında Oğuz boy isimli taife ve cemaatlere rastlanılmaktadır. Bölgede Kayı ve Avşar taifelerinden başka Alayundlu ve Bayad isimli cemaatler de görülmektedir. Kütahya sancağından başka Menteşe sancağında da Kayı isimli bir taife bulunmaktaydı (TD 61: 24; TD 110: 29a). Kayıların daha çok Batı Anadolu'da Yörükler arasında temsil olunmaları onların Anadolu'nun ilk fetihlerinden itibaren Anadolu'ya geldiklerini ve bölgenin iskanında önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir (Gündüz, 2009: 33). Kayı taifesi genel olarak Lazıkıyye kazasının Aydos, Kaşı Yenice ve Alaşehir nahiyelerine dağılmıştı. Taifenin bazı kolları ise Kula, Şeyhli ve Uşak kazalarındaydı. Kayı taifesinin önemli bir kısmı yerleşik hayata geçmişti. Fakat, Kayıların sakin oldukları köylerin zamanla farklılaştıkları görülmektedir. Mesela, Sırt Sarayı, Çakırlar, Mansurlu, Leşkeri, Aydos, Manendli, Ortakçı, Manaz, Köprücük, Çuka, Emirli, Gögezler, Yazırlı, İlyalar gibi pek çok karye tahrirlerde sadece bir kez geçmektedir. Bu durum bahsedilen karyelerde bulunan Kayı nüfusunun azlığı ile bağlantılı olmalıdır. Nitekim, Çakırlar, Çuka, Hayreddinli, Leşkeri, Manaz, Ortakçı, Sığırtmaçlı, Yazır gibi köylerde Kayı nüfusu oldukça azdı. Zamanla burada yaşayan Yörüklerin ortadan kalkması sonucunda Kayılardan söz edilmemiş olabilir. Zira, Hamid sancağının Balçıklar karyesinde yaşayan 1 neferin ölmesi üzerine burada Yörük nüfusunun kalmadığı belirtilmişti (TD 994: 245). Taife içinde Köpek (?), Bahar, Boz Kaya, Temlili, Toğullu, Girmir, Göller, Kürekçi, Sir Kaya, Şeyh Davudlu, İğdeli, İshaklar, Hacı İvazlar, Gürcen (Güricen), Kulaş, Karacalı, Karaca Kaya ile Alaşehir, Uşak ve Kula kazalarında perakende olarak kaydedilen cemaatler bulunmaktaydı. Taifenin nüfusu 1520 tarihinde 994, 1530 tarihinde 1342 ve 1571 tarihinde 1030 neferdi. Nüfustaki bu değişmenin sebebi cemaatlerin tahrirlere göre farklılaşmasından ileri gelmekteydi. Cemaatlerin 1530 ve 1571 tarihlerinde toplam geliri ise 42.000 akçeydi (TD 49: 123-135; TD 438: 49-50; TD 47: 324b-330b).

Cemaat Adı	Sakin olduğu yer	1520	1530	1571
-	Karaca Kaya	23	-	-
-	Sendellü (ve Sufi Ramazanlı)	5	7	-
-	Sırt Sarayı	18	-	-
-	Çakırlar	2	-	-
-	Mansurlu	7	-	-
-	Leşkeri	3	-	-
-	Aydos	-	-	-
-	Manendli	18	-	-
-	Ortakçı	4	-	-
-	Manaz	1	-	-
-	Şeyhler	19	19	-
-	Köprücük	17	-	-

-	Kara Yakub	41	58	-
-	Sarı Mihmadlı	132	189	160
-	Kavalaş/ Kulaş	18	29	-
-	Çuka	6	-	-
-	Kürekçi	61	-	-
-	Emirli	22	-	-
Köpek	-	24	-	-
-	Baharlar	20	27	17
-	Beşirli	25	83	78
-	Yanıklar	51	-	-
Bahar	-	24	-	-
Boz Kaya	-	32	-	-
Temlili	-	6	-	-
Toğullu	-	2	-	-
Girmir	-	60	-	-
Kayı	-	31	-	-
-	Güney	10	9	-
-	Azizler	14	52	55
-	Gögezler	9	-	-
-	İğdeli	14	51	-
-	Yazır	6	-	-
Göller	Şeyhli kadılığında mütemekkinlerdir.	60	-	-
Kayı	-	73	-	-
-	Kara Kaya	-	61	-
-	-			
-	İlyalar	-	11	-
-	Kelef (Alanı)	37	67	78
Kürekçi	-	-	46	26
Sir Kaya	-	-	81	-
-	Karacalı	-	3	-
Şeyh Davuldu	-	-	22	6
-	Güricen	-	29	-
-	Müstecablı	-	24	-
-	Güllü	-	15	-
-	Bahadırlı ve Gökçe Taş	-	15	6
-	Hayreddinli	-	6	-
-	Gümar (Yörükan-ı Perakende. Liva-i Aydın)	-	11	-
-	Köseler	-	9	-
Kayı el-müteferrik	-	-	39	-
-	Sarılar	-	54	91
Yörükan	Şeyhli	-	40	-
Yörükan	Uşak nahiyesi	-	17	-
Yörükan	Kula kazası	-	28	-
-	Karye-i Yörükan-ı Uşak	-	20	-
-	Kara Yunak	-	32	-
-	Sığırtmaçlı	-	6	-
Perakende-i Kayı	Alaşehir	-	12	-
Hacı İvazlar	-	-	-	20
-	Karaca Ömer	99	130	96
İğdeli	-	-	-	22
İshaklar	Şeyhli kazası	-	-	53
Gürcen	-	-	-	20
Kulaş	-	-	-	19
Karacalı	-	-	-	4
Karaca Kaya	-	-	-	83
Perakende-i Alaşehir	-	-	-	12
-	Kara Boyalık	-	-	123

Perakende-i Kayı	-	-	-	29
Perakende-i Kayı	-	-	-	24
-	Turali	-	40	8
Toplam		**994**	**1342**	**1030**

Avşarlar

Avşar taifesi ise Kayı taifesine nazaran oldukça küçüktü. Yörükler arasında Avşar isimli başka bir cemaate ise Aydın Yörükleri arasında rastlanılmaktaydı (TD 166: 470). Uşak kazasında II. Bayezid dönemine ait tahrir ile 1520 tarihli tahrirde rastlanan Avşarlar henüz bir taife olarak kaydedilmemişti. İlk olarak 1530 tarihinde tespit edilen taife 4 cemaatten ibaretti. Taifeyi oluşturan cemaatler Avşar, Musacalar, Öksüzler ve Hoca Fakih isimlerini taşımaktaydı. Cemaatlerin tamamı konar-göçer hayata devam etmekte olup, taifenin nüfusu 1530 tarihinde 269, 1571 tarihinde 278 neferdi. Taifenin geliri ise 1530 tarihinde 6892, 1571 tarihinde 6800 akçeydi (TD 438: 65; TD 48: 326a-327a).

Cemaat	**1530**	**1571**
Avşar	85	66
Musacalar	57	56
Öküzler	63	102
Hoca Fakih	64	54
Toplam	**269**	**278**

Müselleman-ı Toplu

Bu taifenin top çekmek, yol açmak, zahire nakletmek türünden görevleri yerine getiren müsellemlerle (Sertoğlu, 1986: 234), ilgili olup olmadığına dair tahrir defterlerinde herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Bununla birlikte, isimlerinden hareketle taifenin müsellem grupları arasında bulunması kuvvetle muhtemeldir. Keza, Manisa sancağında Ellici adıyla bilinen pek çok Yörük cemaati bu tür hizmetleri yerine getirmekle mükellefti (TD 125: 70b-153a). Yukarıda da belirtildiği üzere, adı geçen taife sadece son tahrirde karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı, taifenin 1530 tarihinden sonra bölgede bulunan cemaatlerin bir araya getirilmesi sonucunda devlet müdahalesiyle oluşturulduğu söylenebilir. Özellikle, taifeyi oluşturan cemaatlerden pek çoğunun diğer taifeler arasında bulunması bu iddiayı kuvvetlendirmektedir. Müselleman-ı Toplu taifesine tabi cemaatlerin tamamı konar-göçer olarak kaydedilmişti. 1571 tarihi itibariyle taifenin nüfusu 1338 nefer olup, hasılı ise 40.000 akçeydi (TD 47: 368b-376a).

Cemaat Adı	**1571**
Öksüzler	121
Lekdere	102
Darıcı	22
Karalar	53
Satılmış	20
Kara Çöplü	51
Kara Kasım	38
Köseler	41
Seydi Obası	25
Eyvili	62
Mamıtlar	9
İsrailler (?)	50
Amedler	9
Denizli	7
Perakende-i Müselman-ı Toplu	14
Yahyalı	82
Sirmedler (?)	10
Gökçeler	3
Gök Musa	56
Bektaşlar	6
Sarı Ömer	28
Çomar	76
Kara Bahşi	145
Kobaş	176
Erneli	30
Ekçiler	13
Yenice Bayram Beyler	89

Toplam	**1338**

Akkoyunlu

Konar-göçerler arasında Akkoyunlu ismini taşıyan pek çok cemaat bulunmaktaydı. Muhtemelen, bu isim onlara besledikleri koyunların renginden dolayı verilmişti (Halaçoğlu, 2003: 103; Çay, 1990). Akkoyunlu isimli cemaatlere Karahisar-ı Sahip, Aydın ve Sultanönü sancaklarında da rastlanılmaktadır (TD 147: 387-391; TD 8: 613; TD 145: 41a). Akkoyunlu taifesini oluşturan cemaatler genel itibariyle aynı kalmış olup, tamamı konar-göçer hayata devam etmiştir. Taifenin nüfusu 1520 tarihinde 1425, 1530 tarihinde 1597 ve 1571 tarihinde 1760 neferdir. Nüfusun son tahrirde artmış olmasında taifeye Ali Fakih, Öksüzler ve Alayundlu cemaatlerinin dahil edilmesi etkili olmuştur. Taifenin geliri ise 1520 tarihinde 61.000, 1530 ve 1571 tarihlerinde 68.000 akçeydi (TD 49: 36-49; TD 438: 64; TD 47: 314a-323b).

Cemaat Adı	**1520**	**1530**	**1571**
Veled-i Gökez	41	45	91
Zinetler	76	65	83
Bey Timurlu	87	107	120
Selmanlu	26	27	40
Sarı Danişmendli	37	41	49
Elsizler	148	188	57
Şeyh Çalabvermiş	89	86	89
Hızır Fakih	84	91	78
Kesmikler	139	172	287
Güzeller	30	38	43
Sülekler	48	49	58
Ahmedli (TD 47'de Devlethan cemaatiyle kaydedilmiş olmasına rağmen, nüfusları belirtilmiştir.)	37	43	91
Durud Alisi	50	44	58
Turgud Fakih	26	27	20
Deli Musalı	165	165	185
Çalabvermiş	58	64	55
Veled-i Devlethan	51	55	29
Sevinçler	116	173	21
İlyaslı	117	117	50
Ali Fakih	-	-	42
Öksüzler	-	-	201
Perakende-i Alayundlu	-	-	13
Toplam	**1425**	**1597**	**1760**

Akkeçili

Akkoyunlu ismi gibi Akkeçili ismi de, muhtemelen onların besledikleri keçilerin renginden dolayı kullanılmıştı (Halaçoğlu, 2003: 103; Çay, 1990). Akkeçili isimli cemaatler Aydın sancağında bulunan Yenişehir Yörükleri arasında da tespit olunmaktadır (TD 148: 662-663; TD 144: 30b-312a). Taifeyi oluşturan cemaatler tahrirlerde farklılık göstermektedir. Özellikle, 1571 tarihinde pek çok cemaat Akkeçili taifesine dahil edilmişti. Akkeçililer de konar-göçer hayata devam etmekte olup, yerleşik hayata geçen cemaat yoktu. Akkeçili cemaatleri içerisinde bulunan Yapağılar, Esedullah Baba'nın yakınlarıydı. Bahsedilen kişinin "Baba" olarak zikredilmesinden hareketle onun bölgenin İslamlaştırılmasında rol oynayan bir derviş olduğu söylenebilir (Barkan, 1942). Taifenin nüfusu 1530 tarihinde 2951 ve 1571 tarihinde 2923 neferdi. Taifenin geliri ise 1530 tarihinde 22.000, 1571 tarihinde 61.711 akçeydi (TD 438: 22-23; TD 47: 392b-408a). 1573 tarihli bir belgeye göre, Akkeçili cemaatlerine mensup bazı kişiler Banaz nahiyesinde bir hamamı basmışlardı. Bunların yakalanarak Kıbrıs'a sürülmesi emredilmişti (MD 19: 169/353).

Cemaat Adı	**1530**	**1571**	**Açıklama**
Ağaççıyan	213	296	TD 47'de 22 nefer Tetimme-i Ağaççıyan olarak kaydedilmiştir.
Arablar	117	88	-
Irılganlı	65	101	-

Eslemez	59	50	-
Yoğurtçular	222	215	-
Çoğa	75	74	-
Çöpler	133	57	-
Kaya Beyli	220	-	-
Hayırban (?)	75	-	-
Köleler	71	-	-
Kör Sinan	35	22	-
Çivril	60	66	-
Kiçi Hızır	40	-	-
Mihmad	39	-	-
Darı Yemez	64	82	-
Gök Sevindik	67	-	-
Dua Timur	37	52	-
Divane Hoca	48	78	-
Divane Timur	46	44	-
Sarı Hacılar	40	57	-
Badırğa	46	26	
Sağırlar	40	34	-
Danişmend Oğlanları	17	-	-
Kumarı	72	80	-
Kendirekçiler	128	68	-
Dere Viran	78	97	-
Hallaç Timur	42	34	-
Karaca Ömer	24	41	-
Ayucalar	183	67	-
İstemiler	43	25	-
Bargir	68	-	-
Perakende-i Kaza-i Uşak	16	-	-
İlçi	38	25	-
Yapağılar	35	24	TD 47'de Tetimme-i Yapağılar olarak kaydedilmiştir.
Mürsellü	28	-	-
Sığırcılar	30	-	-
Yapağılar	67	98	Esedullah Baba'nın taallukatıdır deyi kaydolunmuş.
Kapak	142	-	Çelebi defterinde hariç kalıp amma Mevlana Sarı Seydi defterinde Yörükan-ı Manavgat deyi kaydolmuş. Şimdiki halde Cemaati Akkeçili ile hass-ı padişahiye zapt olur imiş.
Karacalı	47	-	-
Pazarganlı	81	183	-
Perakende-i Ak Keçili	-	49	-
Yarşehir	-	79	-
Kutlu Beyli	-	106	-
Gencü Hızır	-	33	-
Gök Güvendik	-	80	-
Çarman	-	16	-
Güneli	-	79	-
Koz Viran	-	14	-
Sak	-	256	-
Köseler	-	47	-
Sarı İvazlı	-	63	-
Karasiler	-	5	-
Dimal	-	12	-
Toplam	**2951**	**2923**	

Çobanlar

Kütahya sancağında bulunan bir diğer taife ise Çobanlar'dı. Çobanlar isimli cemaatlere Saruhan ve Menteşe sancaklarında da rastlanılmaktadır (TD 165: 567, 701; TD 61: 111). Ayrıca, Karaca Koyunlu Yörükleri arasında Çobansalar isimli bir cemaat mevcuttu (Gülten, 2009: 203). Çobanlar 1520 tarihinde iki cemaat olarak görülmektedir. Tahrir defterlerinde Kaşı Yenice nahiyesine tabi cemaatlerden birinin Saruhan sancağında bulunduğu belirtilmişti. Diğer cemaat ise Alaşehir'de sakindi. Kayı ve Çobanların aynı bölgede bulunmaları dikkat çekici bulunmuştur. Emecen'e göre (2001: 181) Kayı ve Çobanların aynı bölgede bulunmaları Kayı boyundan geldiği kabul edilen Osmanlı beyliğinin kuruluşunda onların Çobanoğulları'na bağlı olarak uç bölgelerde faaliyet göstermiş oldukları iddiasının tarihi bir delildir. Bu açıklamadan hareketle, Çobanlar isimli cemaatlerle Çobanoğulları arasında bağlantı kurulmasını sağlayacak her hangi bir belge olmamakla birlikte, Çobanlar isimli cemaatlerin Çobanoğulları'nın bakiyeleri olması ihtimal dahilindedir. Taifenin nüfusu 1520 tarihinde 225, 1530 tarihinde 418 ve 1571 tarihinde 452 neferdi. 1520 tarihinde nüfusun az olmasının sebebi taifenin henüz teşkil edilmemiş olmasıdır. Taifenin hasılı ise 1530 tarihinde 8.350, 1571 tarihinde 16.000 akçeydi. (TD 49: 766,767; TD 438: 53; TD 47: 154b-156b).

Cemaat Adı	**Nam Diğeri**	**Açıklama**	**1520**	**1530**	**1571**
Çobanlar	Çobanlar ve Akbayır	Alaşehir'de sakinlerdir.	161	14	9
Çobanlar	-	Liva-i Saruhan'da olur.	64	67	76
Aslancıklar	-	-	-	96	109
Eymirler	-	-	-	57	51
İri bıyıklı	-	-	-	32	25
Yol Beyli	-	-	-	66	80
Umurlu	-	-	-	40	61
Davudlar	-	-	-	46	41
Toplam			**225**	**418**	**452**

Kılcan

Kütahya sancağında bir diğer önemli Yörük taifesi Kılcan'dı. Yörükler arasında Kılcan isimli cemaatlere Hamid ve Teke sancaklarında da rastlanılmaktadır. Ayrıca Uşak kazasında Kılcan isimli bir köy mevcuttu (TD 30: 55; TD 50: 50b; TD 45: 227). Bahsedilen köyün Kılcan cemaatleri tarafından kurulmuş olması kuvvetle muhtemeldir (Özdeğer, 2001: 332). Taifenin nüfusu 1520 tarihinde 1978, 1530 tarihinde 1874 ve 1571 tarihinde 2245 neferdir. 1571 tarihinde taifenin nüfusunun artmasında ilk tahrirde yer almayan pek çok cemaatin zamanla taifeye dahil edilmesi yatmaktadır. Bu durum cemaatlerin tahrir sırasında tespit edilememesi veya taifeye sonradan dahil edilmeleriyle ilgili olmalıdır. Hüseyin Beyli, Ak Çamaş, Avunduklar, Küçük Çakırlar cemaatlerine tabi grupların görülmesi ise nüfus artışı nedeniyle cemaatlerin parçalandıkları şeklinde izah edilebilir. Taifenin hasılı 1530 ve 1571 tarihlerinde 125.000 akçeydi (TD 49: 100-121; TD 438: 19-20; TD 47: 377b-391b)

Cemaat Adı	**1520**	**1530**	**1571**	**Açıklama**
Çakırlar	314	-	-	TD 49'da iki tane Çakırlar cemaati var. Bunlar sonraki defterlerde Küçük ve Büyük Çakırlar olarak karşımıza çıkmaktadır.
Kaya Bayadlar	17	-	-	-
Yörük Özü	16	24	30	-
Ürkürden	102	-	120	-
Saka(r)lar ma'a Mürselli	82	83	-	-
Buğday	45	91	140	-
Kaya Beyli	37	-	25	-
Kebeler	25	15	17	-
Kara Koçlar	30	44	17	-
Kotaklar	16	-	-	-
Poladlı	47	38	82	-
Kobaş	45	22	-	-
Çamaş	144	-	-	-
Kara Çamaş	73	62	-	-
Hüseyin Beyli	122	140	117	-
Kara Hızırlı ma'a Kısacıklar	25	64	55	Kara Hızırlı cemaati TD 49'da müstakil olarak kaydedilmişken, TD 438 ve TD 47'de Kısacıklar cemaatiyle birlikte kay dedilmiştir.

Kısacıklar	37	-	-	-
Kı(r)zıl Umur	40	49	41	-
Çakırlar	62	-	-	-
Dündarlı	95	-	-	-
Arıklar ma'a Sarı Nuri	83	58	56	-
Karacalar ma'a Kayalar	58	27	27	-
Dolaklı	22	32	49	-
Bektaşlar	16	9	25	-
Avunduklu	41	28	23	-
Evhadlar ma'a Hallaç Timur	23	40	31	-
Mürselli	12	-	-	-
Tatar	38	-	-	Perakende-i Osmanili
Kemanine	31	18	24	-
Sarı Ömer	25	15	29	Perakende-i Osmanili
Ağsak Nasuhlar	12	-	-	Perakende-i Osmanili
Şehidli	82	82	79	-
Çomar	110	98	25	-
Kara Bahşiler	19	-	-	
Ak Çamaş	-	186	131	-
Küçük Çakır	-	101	196	-
Büyük Çakır	-	67	131	-
Hayran	-	89	144	Büyük Çakır'a tabi.
Koca Beyli	-	11	-	-
Boz Turgud	-	28	25	-
Ağsaklar	-	16	-	-
Solaklar	-	16	8	-
Soranlar	16	14	-	-
Mezidli	-	28	19	-
Samurlar	-	59	-	-
Gök Musa el-meşhur Babasalar/ Turaklar	-	32	31	-
Kapanlı	-	19	-	-
Halil	-	31	-	-
Ali Fakih	-	42	-	-
Köse Nasuh	-	31	-	-
Hacı Behşayiş	-	21	-	-
Budaklar	-	19	15	-
Müteferrika	-	5	-	-
Hacı Yakub	-	20	29	-
Kaşıncı ma'a Nuriler	16	-	74	-
Sağırlar	-	-	51	-
Köseler	-	-	37	Hüseyin Beyli'ye tabi.
Beyler	-	-	37	Ak Çamaş'a tabi
Sarı Mühim	-	-	38	Ak Çamaş'a tabi.
Otaklar (?)	-	-	15	-
Kara Kamış/ Seydi Obası	-	-	24	-
Sarı Osman	-	-	9	Avunduklar'a tabi.
Gedikli	-	-	16	-
Yunuslar	-	-	31	-
Korucular	-	-	18	-
Hoca Beyli	-	-	17	-

Eymekler	-	-	30	-
Yancıklı (?)	-	-	-	-
Rum Beyi	-	-	24	Küçük Çakır'a tabi.
Çomar ma'a Eğri Musa	-	-	83	-
Toplam	**1978**	**1874**	**2245**	

Bozguş

Son olarak, Bozguş taifesine değinilecek olunursa, konar-göçerler arasında bu isimle başka bir grup tespit edilememiştir (Halaçoğlu, 2009: 389). Bu durumda, Bozguş isminin Germiyanlı toplulukları içinde Selçuklu Sultanı Mesud'a karşı savaşan Bozguş Bahadır ile bağlantılı olması kuvvetle muhtemeldir (Emecen, 2001: 181). Bozguş taifesinin içinde Osmanili perakendeleri de mevcut olup, taife en fazla cemaate 1571 tarihinde ulaşmıştır. Dolayısıyla, taifenin nüfusu 6506 nefer nüfusla 1571 tarihinde en yüksek seviyesindedir. Cemaatler arasında Cabuğa gibi Moğolca isim taşıyan cemaatler de vardı. Ancak, bu cemaatlerin Moğol kökenli mi yoksa Anadolu'da İlhanlı hakimiyeti döneminde vergilerini Moğol beylerine ödedikleri için mi bu isimleri taşıdıkları tespit edilememiştir (Gündüz, 2005: 22). Taifenin hasılıysa her üç tahrirde de 300.000 akçe gibi oldukça yüksek bir meblağ idi (TD 49: 51-99; TD 438: 18-19; TD 47: 331b-363b).

Cemaat Adı	**1520**	**1530**	**1571**	**Açıklama**
Oğlakçı	273	291	630	
Saruca	278	268	378	-
Haymane-i Dilki Ali	201	274	521	TD 47'de cemaatin ismi Haymane-i Dilki Uluç şeklindedir.
Aslanlar	431	547	77	-
Kazdaklar	204	-	-	-
Aykarlar (?)	114	-	-	-
Boyarlar	114	132	118	-
Öksüzler	122	91	51	-
Arpalı	191	196	88	-
Cabuğalar	271	-	-	-
Ölçekçiler	35	41	-	
Şervinler	109	98	128	-
Hamza Fakih	32	-	-	Ecilden vakf olagelmişlerdir. Ol-vakit raiyyet hükm olundu deyi mesturdur.
Hacı Tur Bey/ Sarılar	37	31	47	Osmanili
Bağnak	388	467	-	-
Poladlı	63	63	74	-
Malüller (?)	161	-	-	-
Kanmaklar (?)	321	-	-	-
Bayralar	57	124	131	-
Bağırsa (?)	78	-	-	Cabuğa'ya tabi.
Hacı Hızır	66	97	24	-
Kayralar (?)	23	-	-	-
Badırğa	189	271	22	An-muhafaza-i köprü altı kemer. Der-Karahisar-ı Sahip
Ömer Beyli	125	157	255	-
Kızılca Musa	132	133	98	-
Çullu	193	230	454	-
Göl Beşir	91	112	77	-
Başı Büyük	102	-	-	-
Çanakçı	120	80	84	-
Şeyh Kulağuz	116	160	123	
Kara Güvendik	49	-	-	-
Gönç	-	46	35	-
Kara Başmakçılar	44	64	-	-
Güzeller	21	53	51	Osmanili
Musa Hacılar	24	38	61	-

Dolmuşlar	34	63	42	-
Karasiler	-	25	25	-
Doğancılar	40	-	-	-
Tonular (?)	6	-	-	-
Gözü Büyük	-	22	7	Osmanili
Şeyh Ahmedli	4	-	-	-
Doğancılar	13	-	-	Perakende-i Osmanili
Ballıca	8	145	53	Perakende-i Osmanili
Perakende-i Osmanili	55	-	-	-
Perakende-i Osmanili	29	-	-	Şervinler'e tabi.
Tal Beyi/ Taz Beyi (?)	14	0	-	TD 438'de cemaatin nüfusu kaydedilmemişt ir. Ayrıca, cemaat her iki defterde de taifeden farklı yerlerde kayıtlıdır.
Dolmuşlar	-	-	-	-
Kara Saylad	-	36	-	-
Paşalı Beyli	-	187	-	-
Mürselli	-	64	14	-
Çoğa	-	312	126	-
Sakal	87	82	40	-
Elsizler	-	149	-	-
Sayad (?)	-	20	-	-
Kazıkçılar	-	264	389	-
Yörükan	-	21	73	Der- karye-i Kara Yakublu.
Manal	-	187	295	-
Hazma Fakih Oğlanları	-	38	32	-
Karagöz Sevindik	-	53	-	-
Moğan	-	211	350	Osmanili TD 47 numaralı defterde cemaatin adı Moğuk şeklinde de okunabilmektedir.
Uzuncalar	-	19	40	Osmanili
Cengiz	-	19	28	Osmanili
Kıncılar	-	11	8	Osmanili
Kara Aliler	-	-	15	Kara Güvendik'e tabi.
…	-	-	198	Baş tarafı eksik. Bu yüzden cemaatin ismi tespit edilemedi.
Berkaya	-	-	115	-
Kara Danişmendli	-	-	20	-
Ögüncüler	-	-	42	-
Tokmaklı	-	-	26	-
Hüseyinler	-	-	12	-
Kara Başmakçılar	44	64	31	-
Dolmuşlar	34	63	42	-
Esadlar	-	-	67	-
Başı Sonlu	-	-	416	-
Koruklar	-	-	7	-
Badınca	-	-	25	-
Bakayık (?)	-	-	334	-
Torumlar	-	-	40	Osmanili
Kara Güvendik	-	-	-	-
Kıncılar	-	-	67	-
Toplam	**5143**	**6119**	**6506**	**-**

MÜSTAKİL GRUPLAR

Kütahya sancağında taifelere tabi cemaatlerden başka her hangi bir taifeye tabi olmayan pek çok Yörük grubu bulunmaktaydı. Bunlar yaşadıkları kazalar göz önünde bulundurularak tablolar halinde aşağıda gösterilmiştir.

Kütahya Kazası

Kütahya kazasında Akkeçili, Kılcan, Bozguş ve Müselleman-ı Toplu taifelerinden başka bir miktar Yörük nüfusu daha yaşamaktaydı. Bunlar kazanın çeşitli nahiyelerine dağılmışlardı. Ak Çamaş ve Yalak cemaatleri dışındakiler yerleşik hayata geçmişti. Gökçe Öyük ve Salur 1520 tarihinde cemaat olarak kaydedilmişken, sonraki tahrirlerde karye olarak kaydedilmişti. Bu bağlamda, cemaatin zamanla yerleşik hayata geçtiği söylenebilir.

Nahiye	**Cemaat Adı**	**Sakin olduğu yer**	**1520**	**1530**	**1571**
Altıntaş	Gökçe Öyük ve Salur	-	52	-	-
Aslanapa	-	Ala İnek	-	14	11
Aslanapa	-	Salur ve Gökçe Öyük	-	51	60
Yalak	-	Çal	-	11	23
Yalak	Yalak	-	-	31	21
Yalak	-	Kızılca Viran	-	?[*]	6
Aslanapa	-	Toruz	-	20	26
-	Güdeler	Çukur Viran	-	42	-
-	Ak Çamaş	-	-	20	-
Altıntaş	-	Ebiye	-	-	9
Sazanos	-	Şeyhler	-	-	8
Kavak	-	Kiçi Kavak/ Bahçecik	-	-	67
Kavak	-	Kuz	-	-	5
Kavak	-	Sorgun	-	-	21
Toplam			**52**	**189**	**257**

Uşak Kazası

Uşak kazasında Akkoyunlu ve Avşar taifelerinden başka Sivaslı, Akkeçili, Bağırsa, Alayundlu cemaatleri de bulunmaktaydı. Ayrıca, 1571 tarihli tahrirde Avşar taifesine tabi olan Avşar cemaatinden başka Tetimme-i Avşar isimli bir cemaat bulunmaktaydı. Bu grup, muhtemelen ana gruptan kopmuş bir parçaydı (TD 438: 65-69; TD 48: 327b-384a).

Cemaat	**Sakin olduğu yer**	**II. Bayezid**	**1520**	**1530**	**1571**
Avşar	-	148	209	-	-
Sivaslı	-	54	68	23	86
Ak Keçili	-	11	25	48	-
Ak Keçili	-	12	16	12	-
Bağırsa	-	69	70	86	77
-	Kara Ağaç	-	-	50	11
-	Kedi Öyüğü	-	-	56	39
-	Ak Kilise	-	-	25	52
-	Göçer	-	-	26	36
-	Kuyucak	-	-	27	12
-	Kuru Kara Ağaç	-	-	52	46
-	Mesud Eğini	-	-	27	54
-	Ortalı	-	-	59	-
-	Çorum Pınarı	-	-	13	-
-	Kızılca Şehir	-	-	10	18
Alayundlu	-	164	-	164	169
(Okunamadı) tabi-i Alayundlu	-	-	-	36	-
-	Ürütlü (?)	-	-	-	35

[*] TD 438 numaralı defterde köylerde sakin olan Yörüklerin nüfusları reaya ile birlikte kaydedilmiştir. Bu yüzden, Yörük nüfusunun tespit edilemediği yerlere (?) işareti konulmuştur.

Tetimme-i Avşar	-	-	-	-	65
Toplam		**458**	**388**	**714**	**700**

Lazıkıyye Kazası

Lazıkıyye kazasında Kayı ve Çobanlar taifelerine tabi cemaatlerden başka Aydos, Akıncı ve Seyyid Ebu'l-Vefa isimli cemaatler de yaşamaktaydı. Bunlar arasında özellikle Seyyid Ebu'l-Vefa cemaati dikkat çekicidir. Bahsedilen cemaat Seyyid Velayet bin Seyyid Ahmed bin Seyyid el-Vefa'ya bağlıydı. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında önemli bir rol oynayan Şeyh Edebalı'nın da Vefai şeyhi olduğu bilinmektedir (Ocak, 2000: 170). Bu isimle anılan bir cemaatin Kayılarla aynı coğrafi bölgede olması geçmişte bir arada yaşamalarının bir tezahürü olmalıdır (Şahin, 2006: 64; TD 438: 49-53; TD 47: 324b-330b; TD 48: 154b-167b).

Cemaat Adı	**Sakin olduğu yer**	**1520**	**1530**	**1571**
Aydos		277	426	462
Akıncı		159	173	137
Seyyid Ebu'l-Vefa		215	204	248
-	Göynük	37	78	39
-	Kara Ayd	15	?	12
-	Güllü	-	115	120
-	Donuz Pınarı	-	46	-
Toplam		**703**	**1042**	**1018**

Kula Kazası

Kula kazası Kütahya, Uşak ve Lazıkıyye kazalarından sonra en fazla Yörük nüfusunu barındırmaktaydı. Köpekli, Deli Kara, Divane Kara, Çevik ve Bin (?) cemaatleri haricindekiler yerleşik hayata geçmişlerdi. 1530 tarihli defterde yerleşik Yörüklerin pek çoğunun nüfusuna ulaşılamamaktadır. Bundan dolayı, 1530 tarihi itibariyle 1473 nefer olarak tespit edilen nüfus miktarı daha fazla olmalıdır (TD 438: 87-91; TD 48: 32b-80a).

Cemaat Adı	**Sakin olduğu yer**	**II. Bayezid**	**1520**	**1530**	**1571**
Köpekli (?)	-	187	155	-	-
Deli Kara	-	239	-	-	-
Divane Kara	-	-	335	324	308
-	Kavacık	-	-	64	40
-	Manendli	-	-	352	137
-	Eymir Han	-	-	21	7
-	Gök Bayır	-	-	?	7
-	Gökçe Pınarı	-	-	?	23
-	Çavuş	-	-	?	50
-	Burgazi	-	-	69	45
-	Fındıcak	-	-	?	25
-	Kara Fatma	-	-	?	5
-	Yer Depecik	-	-	?	13
-	Kurucak	-	-	?	4
-	Ala Viran	-	-	?	6
-	Kara Öz	-	-	?	3
-	Köseler	-	-	231	218
-	İslüce	-	-	6	6
-	Seki Özü	-	-	?	6
-	Kara Keçili	-	-	8	-
-	… Kıran	-	-	43	-
-	Bey	-	-	?	10
-	Eşme	-	-	?	21
-	Sapaca Kavağı	-	-	?	81
-	Saraycık	-	-	?	23
-	İğde	-	-	?	4
-	Niyyet Oğlu	-	-	15	22
-	Şeyh Yemliha	-	-	?	4

-	Mercan	-	-	23	14
-	Karaca Viran	-	-	?	-
-	İncek ve Boyancık	-	-	?	36
-	Yağmur Darı	-	-	?	13
-	Böğürtlencik	-	-	45	36
-	Sarı Yar	-	-	?	18
Çevik		-	-	206	-
	Akçe	-	-	?	7
	Kıraç Viran	-	-	-	11
Bin (?)		-	-	-	166
	Güney Viran	-	-	-	88
Toplam		**426**	**490**	**1473**	**1457**

Geyikler Kazası

Geyikler kazasında bulunan cemaatlerin tamamına yakını konar-göçer hayata devam etmişlerdi. Bunlar arasında Boz Samed cemaati aynı isimle bir köy teşkil etmesine rağmen, yine Yörük olarak zikredilmekteydi. Tuzcuyan isimli Yörük grubu ise muhtemelen develeriyle tuz taşımacılığı yaptığı için bu ismi almıştı. Keza, XVI. yüzyıl itibariyle, Batı Anadolu Yörükleri arasında tuz taşımacılığı yapan cemaatlere sıkça rastlanılmaktaydı (Gülten, 2008: 58; TD 438: 93; TD 48: 194b-230a).

Cemaat Adı	**II. Bayezid**	**1520**	**1530**	**1571**
Homa	13	21	17	55
Bayad	53	52	51	36
Harhır	29	33	34	66
(Okunamadı)	25	-	34	-
Engerek	34	60	63	60
Köpek Oğlanları ve Beyli Oğlu	24	24	31	49
Karaca Şeyhli	103	157	179	213
Gözsüzler	43	35	40	26
Geyikler	172	218	231	349
Boz Samed	25	17	23	24
Kelef	-	55	61	90
Has/Başmakçı tabi-i Geyikler	-	66	159	124
Yakub Ece tabi-i Geyikler	-	44	48	50
Malar	-	29	-	42
Turhan	-	-	157	-
Yatıplı	-	-	162	-
Tuzcuyan	-	129	-	207
Toplam	**521**	**940**	**1290**	**1391**

Şeyhli Kazası

Şeyhli kazasında bulunan Yörükler de Geyikler kazasında bulunanlar gibi konar-göçerliğe devam etmekteydi. Vasallı ve Budak cemaatleri tahrirlerde sadece birer kez geçmişti. Burusa cemaatinin bulundukları yerler Bursa'ya kadar uzandığı için muhtemelen bu ismi almışlardı (İlhan, 2006: 64; TD 438: 59-62; TD 48: 252b-309a).

Cemaat Adı	**II. Bayezid**	**1520**	**1530**	**1571**
Ali Haddad	162	206	67	135
Çivril	27	29	32	39
Vasallı	24	-	-	-
Harhır	102	142	180	224
Burusa	206	267	302	359
Kızıl Depe	27	45	64	76
Kara Polad	12	-	-	-
Budak	-	19	-	-
Poladlı	22	-	22	22
Hoca Fakihli tabi-i Ali Haddad	-	-	178	109

Toplam	**582**	**708**	**845**	**964**

Selendi Kazası

Selendi kazasında yaşayan Yörüklerden Taşil, Küre ve Bosna cemaatleri konar-göçer hayata devam etmekteyken, diğerleri yerleşik hayata geçmişlerdi. 1520 tarihinde bunlardan sadece Taşil cemaati tespit edilmişti (TD 438: 17, 84-85; TD 48: 13b-28b).

Cemaat Adı	**Sakin olduğu yer**	**1520**	**1530**	**1571**
Taşil	-	518	606	429
-	Pirnaz	-	?	5
-	Konaklı	-	?	7
Küre	Dere Viran	-	?	64
-	Dibek	-	?	26
-	Kumartaş	-	?	87
-	Kurtulmuş	-	?	2
-	Bağas	-	?	55
Bosna	-	-	173	149
-	Çartak	-	-	11
Yörükan	Dere Viran	-	-	21
Toplam		**518**	**779**	**856**

Gediz Kazası

Gediz kazasında Köseler, Günişe, Yumrutaş ve Hisar Yakası isimli cemaatler konar-göçer hayata devam ederken, diğer Yörük grupları yerleşik hayata geçmişlerdi. Öte yandan, bahsedilen cemaatler arasında bulunan Yumrutaş cemaati de kendi ismi ile anılan bir köy kurarak yerleşik hayata geçmişti. Sancağın ilk iki tahririnde köylerde sakin olan cemaatler hakkında bilgilere ulaşılmazken, 1530 ve 1571 tarihli tahrirlerde önemli bilgiler bulunmaktaydı. Bununla birlikte, 1530 tarihli defterde köylerde kalan Yörüklerden bazılarının nüfusları tam olarak verilmemiştir (TD 438: 35-39; TD 47: 267a-296a).

Cemaat Adı	**Sakin olduğu yer**	**II. Bayezid**	**1520**	**1530**	**1571**
Köseler	-	74	153	231	166
Günişe	-	82	160	206	193
Yumrutaş	-	28	18	-	-
Hisar Yakası	-	-	34	50	103
-	Viran	-	-	45	18
-	Çarık	-	-	6	5
-	Yumrutaş	-	-	47	26
-	Erdoğmuş	-	-	13	26
-	(Okunamadı) ve Mihdan	-	-	4	7
-	Çelikçi	-	-	13	8
-	Çukur Viran	-	-	?	17
-	Gürleyik	-	-	?	4
-	Salih ve Kızıl Üzüm	-	-	?	42
-	Ordu	-	-	?	6
-	Kuz	-	-	?	-
-	Kiçi Kavak	-	-	54	-
-	Sorgun	-	-	?	-
-	Tecükler	-	-	2	4
-	Bey	-	-	-	5
-	Kab	-	-	-	25
Toplam		**184**	**365**	**671**	**655**

Simav Kazası

Simav kazasında yaşayan Yörüklere son iki tahrirde rastlanılmakta olup, bunların tamamı yerleşik hayata geçmişlerdi (TD 438: 76-78; TD 47: 236a-255a).

Sakin olduğu yer	1530	1571
Değirmen	?	19
Efirli	?	52
Gölçekler	?	-
İnanşa	11	21
Ayağı Büyük	?	42
Derem	15	-
Turum/ Torum	-	16
Özü	-	26
Toplam	**26**	**176**

Küre Kazası

Küre kazasında yaşayan Yörüklere ilk olarak 1530'dan itibaren rastlanılmakta olup, bunların tamamı yerleşikti. Kaza merkezine bağlı Cami mahallesinde de Yörüklerin yaşadığı anlaşılmakla birlikte, bunların nüfusu tespit edilememiştir (TD 438: 83-84; TD 48: 4b-8b).

Sakin olduğu yer	1530	1571
Cami mahallesi ma'a Yörükan	?	-
Yörük	14	-
Kırgallı	69	46
Kürekçi	19	19
Aktaş ve Beyler Han	?	64
Bozbük	-	13
Toplam	**102**	**142**

Eğrigöz, Honaz ve Gököyük kazaları

Bahsedilen kazaların tamamında oldukça az bir Yörük nüfusu yaşamaktaydı. Bunlardan Honaz kazasında bulunan Beymişli ve Hızır Haddad cemaatleri konar-göçerken, diğerleri yerleşik hayata geçmişlerdi (TD 438: 72-74; TD 47: 179b, 212b)

Kaza	Cemaat Adı	Sakin olduğu yer	1520	1530	1571
Eğrigöz	-	(Okunamadı)	-	?	-
Eğrigöz	-	Konuş	-	2	13
Eğrigöz	-	Yiğitili	-	36	27
Gököyük	-	Donuz Pınarı	-		38
Honaz	Beymişli	-	161	191	171
Honaz	Temlili/Alaylı	Belücek	28	86	-
Honaz	Hızır Haddad	-	160	207	-
Toplam			**349**	**522**	**249**

TAHMİNİ NÜFUSLARI

Yörüklere ait tahrir defterleri incelendiğinde Yörüklerin hane, bennak, mücerred şeklinde tıpkı yerleşik ziraatçı reayanın yazımında takip edilen usule göre kaydolunduğu görülmektedir. Bu cümleden olarak, bir Yörük vergi hanesinin kaç kişiden ibaret olduğu ya da en azından tahmini nüfus hesaplamasında nasıl bir yol takip edileceği önemli bir müşkülat olarak karşımıza çıkmaktadır. Tahmini nüfus hesaplamalarında kullanılmak üzere pek çok araştırmacı tarafından farklı formüller ileri sürülmüştür. Fakat, nüfus hesaplamalarında hangi formül kullanılırsa kullanılsın, bulunan bütün rakamların bir tahminden öteye gitmediği ve bunun ortaya çıkan rakamları büyütmekten başka bir işe yaramadığı malumdur. Bundan dolayı çalışmamızda sadece defterlerde geçen nefer nüfus esas almıştır.

II. Bayezid döneminde düzenlenen tahrir ile 1520, 1520-1530 ve 1530 tarihli tahrirlerin Kütahya Yörükleri'nin nüfusunu sağlıklı bir şekilde verdikleri söylenemez. Yukarıda belirtildiği gibi, II. Bayezid dönemine ait tahrirde taifelerin hiç birine ait bilgi yoktur. 1520 tarihli tahrir, yine taifelerin bazılarına ait bilgilerden yoksundur. Ayrıca, eksik olduğu için bölgedeki Yörüklerin tamamına ait bilgiler mevcut değildir. 1520-1530 tarihleri arasında düzenlenen defter her şeyden evvel evkaf defteri olduğu için sadece vakıf reayası olan Yörükler kaydedilmiştir. 1530 tarihli icmal defteri köylerde sakin olan Yörüklerin bazılarının nüfuslarını ayrıca vermemektedir. 1571 tarihli defter hem sancağa tabi bütün kazaları hem de taifelerin tamamını ihtiva etmesi bakımından müstesna bir özelliğe sahiptir. Ayrıca, bu tarihe ait evkaf defterinin de bulunması bahsedilen tahrirden elde edilen bilgileri tamamlamaktadır. Fakat, 1571 tarihli evkaf defterinin 1520-1530 tarihleri arasında hazırlanmış evkaf defterine nazaran eksik olduğu da ifade edilmelidir.

Buna göre, II. Bayezid döneminde hazırlanan tahrir defterinde 2013, 1520 tarihli mufassal ve evkaf defterlerinde 7745, 1520-1530 tarihli evkaf defterinde 1462, 1530 tarihli icmal defterinde 25750 ve son olarak 1571 tarihli mufassal ve evkaf defterlerinde 25317 nefer nüfus tespit edilmiştir. 1571 tarihli mufassal defter göz önünde bulundurularak yapılan hesaplamaya göre Yörüklerin %53'ü Kütahya, %11'i Uşak, %10'u Lazıkıyye, %6'sı Kula, %6'sı Geyikler, %4'ü Şeyhli, %4'ü Selendi, %3'ü Gediz ve %3'ü ise Honaz, Küre, Simav, Eğrigöz ve Gököyük kazalarında bulunmaktaydı. Kütahya kazası diğer bütün kazalarda bulunan Yörük nüfusunun toplamından daha fazlasını barındırmaktaydı. Uşak ve Lazıkıyye kazalarında yaşayan Yörüklerin toplamı dahi Kütahya kazasında yaşayanların yarısına ulaşamamaktaydı.

SONUÇ

Kütahya bölgesi Türklerin Anadolu'ya gelmesinden itibaren önemli bir konar-göçer nüfusu barındırmaktaydı. Bölgede bulunan cemaatler Osmanlı döneminde Akkeçili, Kılcan, Bozguş, Müselleman-ı Toplu, Akkoyunlu, Avşar, Kayı ve Çobanlar isimli taifeler şeklinde teşkilatlandırılmıştı. Ayrıca Kütahya, Gediz, Uşak, Geyikler, Şeyhli, Kula, Simav, Selendi, Küre, Eğrigöz, Honaz ve Gököyük kazalarında da müstakil olarak hareket eden Yörük grupları yaşamaktaydı. Bahsedilen taifelerin pek çoğu devlet müdahalesi sonucunda bir araya getirilmişti. Taifeler boy beyleri tarafından değil, muhtemelen cemaatlerin yönetiminde yetkili olan öne çıkmış bir kethüda tarafından yönetilmekteydi. Taifelerin gelirleri genel itibariyle padişah hassı ve zeamet olarak tasarruf edilmişti. Yörüklerin bir kısmının geliri ise Germiyan Oğlu Süleyman Şah ve Sultan Selim evkafına aitti. Nüfusu fazla olan taifeler ise kaza itibar olunarak, müstakil kadılar tayin edilmişti. Kılcan, Bozguş ve Akkeçili taifeleri bu cümledendi. Taifeler arasında bulunan Kayılar ve kazalarda yaşayan Yörükler arasında yerleşik hayata geçmiş gruplar bir hayli fazlaydı. Bununla birlikte, yerleşiklik ve konar-göçer hayat arasında büyük bir fark yoktu. Her iki hayat tarzı arasında geçişler mümkündü. Son olarak, Kütahya Yörükleri 1530 tarihinde 25750 ve 1571 tarihinde 25317 nefer nüfusa sahipti. Bu nüfusun %50'sinden fazla bir kısmı ise Kütahya kazasında yaşamaktaydı.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Vesikaları

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Tahrir Defterleri (TD): 8, 30, 45, 49, 61, 147, 148, 165, 166, 176, 337, 369, 438, 994.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD): 262, 2940, 2947, 2773.

Mühimme Defterleri (MD): 19, 41.

Cevdet Tasnifi: Evkaf 21706.

2.Kuyud-ı Kadime Arşivi Tahrir Defterleri (TD): 47, 48, 50, 110, 125, 144, 145, 560.

II. İnceleme ve Araştırmalar

Arıkan, Z. (1998), **XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı**, İzmir.

Barkan, Ö. L. (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler; İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler"**, Vakıflar Dergisi, II.**

Çay, Abdulhaluk M. (1990). **Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri I**, Ankara.

Egawa, H.-Şahin, İ. (2007). **Yağcı Bedir Yörükleri**, İstanbul.

Emecen, F. (2001). **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, İstanbul.

Genç, M. (2000), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul.

Gökçe, T. (2000). **XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye Kazası**, Ankara.

Gökçen, İ. (1946). **16. ve 17. Asır Sicillerine Göre Saruhan'da Yörük ve Türkmenler**, İstanbul.

Gülten, S. (2008). XVI. Yüzyılda Batı Anadolu'da Yörükler, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Gülten, S. (2009). "Batı Anadolu'da Bir Yörük Grubu: XVI. Yüzyılda Karaca Koyunlular", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 12, S. 22,** Aralık.

Gündüz, T. (2005). **XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmedli Türkmenleri**, İstanbul.

Gündüz, T. (2003). "Osmanlı Ekonomisi İçinde Konar-Göçerler", **Kazım Yaşar Kopraman'a Armağan**, Ankara.

Gündüz, T. (2009). **Türkmenler Üzerine Makaleler Bozkırın Efendileri**, İstanbul.

Halaoğlu, Y. (2009). **Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)**, Ankara.

Halaçoğlu, Y. (2003). "Anadolu'da Türk Aşiretleri ve Karakeçililer", **Tarihten Günümüze Karakeçililer**, Ed. İ. Özçelik, Kırıkkale.

Ocak, A. Y. (2000). **Babailer İsyanı**, İstanbul.

Orhonlu, C. (1987). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı**, İstanbul.

Özdeğer, M. (2001). **15-16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, İstanbul.

Sertoğlu, M. (1986). **Osmanlı Tarih Lûgatı**, İstanbul.

Şahin, İ. (2006). **Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler**, İstanbul.

Şahin, İ. (1997). "XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu'su Göçebelerinin İdarî ve Sosyal Yapısı", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Münir Aktepe'ye Armağan, İstanbul.

Sümer, F. (1950), "Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul.

Togan, Z. V. (1981), **Umumî Türk Tarihine Giriş**, C. I, İstanbul.

Turan, O. (1997), **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İstanbul.

Uzunçarşılı, İ. H. (2003), **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara.

Kriz Ortamında Kobilerin Muhasebeci Seçimini Etkileyen Faktörler: Kütahya Araştırması

Selçuk YALÇIN[*]

ÖZET:Günümüz küresel kriz ortamında yönetimin muhasebeden talep ettiği bilgilerin kapsam ve hacminde değişimler olmuştur. Bu ortamda işletmelerde muhasebeci seçimini etkileyen faktörlerin tespit edilmesi anlamlı sonuçlar ortaya çıkartabilir. Bu yüzden Türkiye'de küçük ve orta büyüklükte işletmelerde muhasebeci seçimlerini etkileyen faktörler araştırılmıştır. Anketin faktör analizi ve güvenilirlik analizleri ile örneklemin demografik özelliklerinin araştırılması ve çapraz tablolar SPSS 17 programında yapılmıştır. Dört faktör tespit edilmiştir. Bunlar eğitim, toplumsal konum, kişisel özellikler ve parasal konulardır. Bu faktörlerde toplanan değişkenlerin ortalamaları incelendiğinde, işletme yöneticilerinin kişisel özelliklere daha fazla önem verdiklerini ve parasal konuların önceliğinin diğer faktörlere göre daha az olduğunu söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Muhasebeci Seçimi, Faktör Analizi, KOBİ, Kriz.

The Factors Affecting the Chouse of Accountant of Kobi's In Global Crisis: A Research of Kütahya

ABSTRACT: In today's global crisis environment, there have been changes in management's request from accounting scope and volume of information. In this environment, determining the factors of influence the selection of accountants can reveal meaningful results. Therefore, it has been investigated factors affecting selection of accountants in small and medium-sized enterprises in Turkey. Reliability research, factor analysis of the questionnaire and demographic characteristics of the subjects and cross tabs were conducted in SPSS 17 program. Four factors were determined. These are education, social position, personal characteristics and monetary issues. Analyzing the means of variables accumulated in these factors, it can be said that business executives give more importance to personal characteristics and priorities of monetary issues less than the other factors.

Keywords: Chouse of Accountant, Factor Analysis, SME, Crisis

GİRİŞ

Hizmet sunumunda hizmetin tanıtılması, diğerlerinden farkının ve hizmet kalitesinin ortaya konması ve böylece müşteri memnuniyetinin sağlanması önemlidir. Böylece memnun müşterilerden uzun süreli kazanç elde etmek mümkün olur. Günümüzde her alanda olduğu gibi hizmet alanında da rekabet yoğunlaşmıştır. Yoğunlaşan rekabet ortamında işletmeler, farklılaştırma, odaklanma veya maliyet liderliği stratejilerini rekabet avantajı sağlamak amacıyla kullanabilirler. Bu durumda hizmet kalitesi önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhasebe meslek mensupları da hizmet sunarlar. Ülkemizde muhasebe mesleği kanun ve yönetmeliklerle düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerle verilen hizmetlerin potansiyel müşterilere tanıtılmasıyla ilgili her türlü faaliyet, marka tescili, reklam ve fiyat rekabeti yasaklanarak muhasebe hizmeti sunumunda tekelci bir piyasa oluşturulmuştur. Ayrıca etik ilkeler yönetmeliğinin 33. maddesi muhasebe meslek mensuplarının müşteri kabulünü düzenleyerek muhasebe meslek mensuplarının müşteri seçimi gündeme getirmiştir. Oysa rekabetçi olmayan piyasalarda hizmet kalitesini ölçmek ve arttırmak kolay değildir. Belirtilen düzenlemelerde etik değerler, haksız rekabet ve reklam yasağı yönetmelikleri ile hizmet kalitesinin arttırılacağı belirtilmektedir. Ayrıca meslek mensuplarının reklam ve tanıtım amacıyla kullanmamak kaydıyla akademik çalışmalar yapabileceği, Birlik ve odalar tarafında eğitim çalışmaları düzenleneceği ve meslek mensuplarının bunlara katılımının zorunlu olduğu belirtilmektedir.

TEORİK ÇERÇEVE

Muhasebenin en önemli görevlerinden biri özelde yöneticilere genelde ise muhasebeden bilgi bekleyen herkese bilgi sunmaktır. Ülkemizde serbest muhasebecilik, serbest muhasebeci mali müşavirlik ve mali müşavirlik meslekleri kanun ve yönetmeliklerle düzenlenmiştir. Bu amaçla 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu 20194 sayılı Resmi Gazetede 13.6.1989 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 26 Temmuz 2008 tarih ve 26948 sayılı Resmi Gazetede yayınlan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna ilave olarak Türkiye Serbest Muhasebeci Malî Müşavirler ve Yeminli Malî Müşavirler Odaları Birliği 19 Ekim 2007 tarih ve 26675 sayılı Resmi gazetede Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik ve 21 Kasım 2007 tarih ve 26707 sayılı resmi gazetede Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Mesleklerine İlişkin Haksız Rekabet ve Reklam Yasağı Yönetmeliklerini yayınlamıştır. Böylece yapılan düzenlemelerle muhasebe hizmetinin sunumunda rekabetçi şartların oluşmasını engellemiştir. Bu yapılırken de kamu yararı ve mesleki dayanışma ön plana çıkarılmıştır. Şüphesiz muhasebe hizmetinde kamu yararının ön planda tutulması önemlidir. Yine muhasebe meslek mensuplarının serbest rekabet şartlarında bir ticari işletme gibi çalışması problemler ortaya çıkarabilir. Ancak bununla birlikte yararlı ve kaliteli bilgiye ulaşma hedefi, kamu yararı, etik endişeler ve haksız rekabeti önlemek adına gölgelenmiştir. Böylece muhasebe hizmetini alanların hizmet kalitesini değerlendirerek rekabetçi şartlarda muhasebe meslek elemanını seçmesi yerine kanun ve yönetmeliklerle meslek mensuplarının ve hizmetlerin standartlaştırılması yoluna gidilmiştir. Bu durum özellikle yönetime yardımcı bilgiler sunmaya yönelik maliyet ve yönetim muhasebesi analizlerini yapan ve danışmanlık hizmeti sunan meslek mensupları açısından önemli zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bu şartlar altında işletmelerin muhasebe meslek elemanı seçimlerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi önemli sonuçlar ortaya koyabilir.

[*] Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Muhasebe Bölümü

Muhasebeci seçiminde etkili olan faktörler çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır. McDonough (1971) muhasebecinin işletmeler tarafından pozitif değer olarak değerlendirilen kendi rolünü tanımlamak için her zaman gerekli beceri ve uzmanlığı sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Chawla vd. (1993) muhasebeciyle ilgili beklentilerin sadece seçim kararı için değil, muhasebeciden memnuniyetin sürmesi için de en önemli etken olduğu ve muhasebecinin tecrübe, güvenilirlik, profesyonellik ve uzmanlık konularında beklentileri karşıladığı veya aştığında müşteriyi memnun ettiğini belirtilmiştir. Scott vd. (1996) Avustralya'da muhasebeci seçimini etkileyen faktörleri inceleyen bir anket uygulamış, hizmet işletmelerinde rekabetin önemini belirttikten sonra, muhasebede hizmet kalitesini ele almıştır. Ayrıca kaliteli muhasebe hizmetinin etkili tanıtım aracı olabileceğini belirtmiştir. Thompson (1997) iyi muhasebeci seçiminde on faktörü; yetenek, güvenilirlik, profesyonellik, deneyim, saygınlık, kolay bulunabilme, uygunluk, geçerlilik, maliyet ve yasallık olarak belirtmiştir. Schaefer ve Zımmer (2003) muhasebecilerin çalışan seçimi ve muhasebe mesleğinde devletin düzenlemelerini ve onların kazançlarına etkisini incelemiştir. Profesyonel hizmetler sektörüne girişlerin arttırılması meslek mensuplarının kazançlarda bazı rekabetçi baskıları ortaya çıkardığını belirtmiş ve Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü'nün yaptığı düzenlemeleri açıklamıştır. Scofield vd (2004) etik değerler ve muhasebeci seçimi konusunu araştırmış ve muhasebeci seçimi etik değerlerle çok büyük oranda ilişkili olduğunu ancak uygulamacının işe kabulünden sonra etik değerleri pek önemsemediğini ortaya koymuştur. Ülkemizde ise etik ilkeler yönetmeliği temel etik ilkeleri dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış olarak sıralanmıştır.

Günümüzde ABD'de başlayan ve tüm dünyaya yayılan küresel kriz ortamında yöneticilerin muhasebeden beklediği bilgilerin kapsam ve hacminde değişme olmuştur. Bu anlamda bir taraftan muhasebecilerin eğitimi, kişisel özellikleri, toplumsal durumları diğer taraftan da muhasebecilerin işletmeye olan maliyetleri önemli hale gelmiştir. İşte bu şartlar altında işletmelerin muhasebeci seçim faktörlerini incelenmesi önemli sonuçlar ortaya koyabilir.

ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı kriz ortamında küçük ve orta büyüklükte işletmelerinin muhasebeci seçimini etkileyen faktörleri tespit etmektir. Ayrıca tespit edilen bu faktörlerin ağırlıkları ve bu faktörlerde toplanan değişkenlerin ortalama değerleri hesaplanarak işletmelerin muhasebeci tercihleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Ana Kütlesi Ve Örneklemi

Araştırmanın ana kütlesini Türkiye'de faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmeler (kobi) oluşturmaktadır. Örneklem Kütahya ilinde faaliyet gösteren kobiler arasından rassal olarak seçilmiştir. Seçilen örnekleme anket dağıtılmış ve daha sonra toplanmıştır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Ülkemizde faaliyet gösteren işletmelerin büyük bir kısmı küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Bu yüzden çalışmamızın kapsamına bu tür işletmeler alınmıştır. Bununla birlikte örneklemin, sayısı itibariyle, Türkiye'deki tüm işletmeleri temsil yeteneğinin düşük olduğu söylenebilir. Diğer taraftan anket hazırlanırken özen gösterilmiş olmasına rağmen, çalışma katılımcıların soruları yanlış anlamasından kaynaklanan hataları barındırıyor olabilir.

Ölçme Aracının Geliştirilmesi

Çalışmamızda birincil veri toplamak amacıyla bir anket geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Anketin hazırlanmasında veri tabanları ve kütüphane kataloglarının taranmasıyla elde edilen ikincil veriler kullanılmış ve Scott vd. (1996), Tohmpson (1997), Scofield vd (2004) ve Tavşancıl (2002) çalışmalarından yararlanılmıştır. Böylece elde edilen madde havuzunda ölçme aracı hazırlama teknik ve yöntemleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler alanında uzman kişilere danışılarak yapılmıştır. Anketin ön testi 20 işletmeye uygulanarak yapılmıştır. Yapılan düzeltmelerden sonra geriye kalan maddeler ankette rassal olarak sıralanmıştır. Böylece ölçülmek istenen kapsam önceden belirlenerek sorular/maddeler bu kapsama göre hazırlanmıştır. Anketin soruları Likert tipi 5'li ölçek ile hazırlanmıştır. Denek her madde ile ilgili tutum derecesini bu seçeneklerden birisini işaretleyerek belirtmiştir.

Veri Toplama Süreci

Anket 2010 yılı Mart-Mayıs döneminde Kütahya ilinde rassal olarak seçilen 500 işletmeye doldurulmak üzere bırakılmıştır. Bu süreçte bazı yöneticiler anketi cevaplamayı ret etmiş, bazıları da anket formunu iade etmemişlerdir. Böylece bırakılan anketlerden 340 adedi geri alınabilmiştir. 340 anket formundan 318 adedinin kullanılabilir olduğu ve anket geri dönüş oranının yaklaşık % 64 olduğu görülmüştür.

VERİLERİN ANALİZİ

Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde çeşitli istatistiksel tekniklerden yararlanılmıştır. İstatistiksel işlemler SPSS 17 istatistik paket programı ile yapılmıştır. Bu analizler için betimsel ve yordamsal istatistik teknikleri kullanılmıştır. Betimsel analiz kapsamında; aritmetik ortalama, standart sapma ve yüzde-frekans değerleri ve çapraz tablolar incelenmiştir. Yordamsal analiz kapsamında ise, faktör analizi ve güvenirlik analizi yapılmıştır.

Demografik Özellikler

Ankette katılımcıların demografik özelliklerini ölçmek amacıyla işletmenin bulunduğu sektör, işletmede çalışan sayısı, işletmenin faaliyet süresi ve anketi cevaplayanın işletmedeki pozisyonu sorulmuştur. Anketi cevaplayan işletmelerin bulundukları sektörler Tablo 1'de sunulmuştur. Katılımcı işletmelerin % 49.4'ü ticaret, % 28.3'ü hizmet ve % 22.3'ü üretim yapan sektörlere ait işletmelerdir.

Tablo 1: Sektör

Sektör	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Hizmet	90	28.3	28.3	28.3
Üretim	71	22.3	22.3	50.6
Ticaret	157	49.4	49.4	100.0
Toplam	318	100.0	100.0	

Alınan cevaplar doğrultusunda ankete katılan işletmelerin çalışan sayıları Tablo 2'de özetlenmiştir. Anketi cevaplayan işletmelerde çalışan sayıları incelendiğinde % 68.8'inin 49 işçiden az % 14.9'unun 50 ile 99 arasında işçi çalıştırdığı görülmektedir. 150'den fazla işçi çalıştıran işletme ise sadece % 8.5 oranındadır.

Tablo 2: Çalışan Sayısı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1-49	218	68.6	68.8	68.8
50-99	47	14.8	14.8	83.6
100-149	25	7.9	7.9	91.5
150 üzeri	27	8.5	8.5	100.0
Toplam	317	99.7	100.0	
Cevapsız	1	0.3		
Toplam	318	100,0		

Anketi cevaplandıran kişilerin işletmedeki pozisyonları Tablo 3'te sunulmuştur. Cevaplayıcıların sadece % 27.6'sı işletme sahibiyken, diğerleri çeşitli seviyelerde işletme çalışanından oluşmaktadır.

Tablo 3: Cevaplayıcının İşletmedeki Pozisyonu

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
İşletme sahibi	87	27.4	27.6	27.6
Sorumlu müdür	71	22.3	22.5	50.2
Bölüm şefi	65	20.4	20.6	70.8
Diğer işletme çalışan	92	28.9	29.2	100.0
Toplam	315	99.1	100.0	
Cevapsız	3	0.9		
Toplam	318	100.0		

Anketi cevaplayan işletmelerin faaliyet süreleri Tablo 4'te sunulmuştur. Tablo incelendiğinde işletmelerin % 81'inin 15 yıldan daha az süredir var olan işletmeler olduğu görülmektedir. Diğer taraftan 15 yıldan daha uzun süredir var olan işletme oranı sadece % 19'dur. Bunun nedeni yaşanan krizlerin işletmelerin kapanmasına yol açması olabilir. Diğer taraftan bu sonuç kobilerin sahiplerinden sonra gelen nesillere aktarılamadığının da bir göstergesi olarak görülebilir.

Tablo 4: Faaliyet Süresi

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1-4 yıl	82	25.8	25.9	25.9
5-9 yıl	105	33.0	33.2	59.2
10-14 yıl	69	21.7	21.8	81.0
15 yıl üzeri	60	18.9	19.0	100.0
Toplam	316	99.4	100.0	
Cevapsız	2	0.6		
Toplam	318	100,0		

Anketi cevaplandıran işletmelerin muhasebe kayıtlarının tutulma şekilleri Tablo 5'te sunulmuştur. Buna göre işletmelerin % 3.9'unda işletme defterleri işletme bünyesinde imza yetkisi bulunan işletme çalışanı tarafından, % 28'inde işletme bünyesinde tutulmakta ve dışardan danışmanlık alınmakta ve % 68.1'inde ise işletme dışında bir muhasebeci tarafından tutulmaktadır.

Tablo 5: İşletme Defterlerini Tutuluş Şekli

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1	8	2.5	3.9	3.9
2	58	18.2	28.0	31.9
3	141	44.3	68.1	100.0
Toplam	207	65.1	100.0	
Cevapsız	111	34.9		
Toplam	318	100.0		

1. İşletme bünyesinde imza yetkisi bulunan işletme çalışanı tarafından
2. İşletme bünyesinde tutulmakta dışardan danışmanlık alınmakta
3. İşletme dışında bir muhasebeci tarafından tutulmaktadır.

Tablo 6'da işletmelerde ayrı bir muhasebe biriminin varlığı özetlenmiştir. Buradan soruya cevap veren işletmelerin yarısında ayrı bir muhasebe birimi olduğu görülmektedir.

Tablo 6: İşletmede Ayrı muhasebe Birimi Var mı?

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Vardır	109	34.3	50.0	50.0
Yoktur	109	34.3	50.0	100.0
Toplam	218	68.6	100.0	
Cevapsız	100	31.4		
Toplam	318	100.0		

Tablo 7'de işletmede ayrı bir maliyet/yönetim muhasebesi biriminin varlığı özetlenmiştir. Buna göre soruya cevap veren işletmelerin % 13.3'ünde ayrı bir maliyet/yönetim muhasebesi birimi vardır.

Tablo 7: işletmede Ayrı bir Maliyet/Yönetim Muhasebesi Birimi Var mı?

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Vardır	29	9.1	13.3	13.3
Yoktur	189	59.4	86.7	100.0
Toplam	218	68.6	100.0	
Cevapsız	100	31.4		
Toplam	318	100.0		

Anketi cevaplandıranların sektörler itibariyle faaliyet süreleri Tablo 8'de sunulmuştur. Tablo incelendiğinde hizmet işletmelerinin çoğunluğunun 1-4 yıl arası, üretim işletmelerinin çoğunluğunun 5-9 yıl arası ve ticaret işletmelerin çoğunluğunun 5-9 yıl arası faaliyette oldukları görülmektedir.

İşletmelerin bulundukları sektörler ve muhasebe kayıtlarının tutulma şekli Tablo 9'da özetlenmiştir. Hizmet işletmelerinin % 6.9'unun defterleri işletme bünyesinde imza yetkisi bulunan işletme çalışanı tarafından, % 8.6'sının defterleri işletme bünyesinde imza yetkisi olmayan çalışan tarafından tutulmakta ve işletme dışından hizmet alınmaktadır. % 84.5'inde ise işletme dışında yetkili kişiler tarafından tutulmaktadır. Üretim işletmelerinde durum biraz farklıdır. % 5.6'sının defterleri işletme bünyesinde imza yetkisi bulunan işletme çalışanı tarafından, % 58.3'ünün defterleri işletme bünyesinde imza yetkisi olmayan çalışan tarafından tutulmakta ve işletme dışından hizmet alınmaktadır. % 36.1'inde ise işletme defterleri işletme dışında yetkili kişiler tarafından tutulmaktadır. Ticaret işletmelerinde ise hizmet işletmelerine benzer bir durum vardır. Ticaret işletmelerinin % 1.8'inin defterleri işletme bünyesinde imza yetkisi bulunan işletme çalışanı tarafından, % 28.3'ünün defterleri işletme bünyesinde imza yetkisi olmayan çalışan tarafından tutulmakta ve işletme dışından hizmet alınmaktadır. % 77.0'sinde ise işletme defterleri işletme dışında meslek mensupları tarafından tutulmaktadır.

Tablo 8: Sektör – Faaliyet Süresi Çapraz Tablo

			Faaliyet süresi				Toplam
			1-4 yıl	5-9 yıl	10-14 y	15 üstü	
Sektör	Hizmet	Frekans	22	18	11	8	59
		Beklenen Fre.	17.5	19.4	13.4	8.7	59.0
		Sektör içi %	37.3	30.5	18.6	13.6	100.0
		Faal.Süre içi %	34.4	25.4	22.4	25.0	27.3
		Toplam %	10.2	8.3	5.1	3.7	27.3
	Üretim	Frekans	10	14	9	6	39
		Beklenen Fre.	11.6	12.8	8.8	5.8	39.0
		Sektör içi %	25.6	35.9	23.1	15.4	100.0
		Faal.Süre içi %	15.6	19.7	18.4	18.8	18.1
		Toplam %	4.6	6.5	4.2	2.8	18.1
	Ticaret	Frekans	32	39	29	18	118
		Beklenen Fre.	35.0	38.8	26.8	17.5	118.0
		Sektör içi %	27.1	33.1	24.6	15.3	100.0
		Faal.Süre içi %	50.0	54.9	59.2	56.3	54.6
		Toplam %	14.8	18.1	13.4	8.3	54.6
Toplam		Frekans	64	71	49	32	216
		Beklenen Fre.	64.0	71.0	49.0	32.0	216.0
		Sektör içi %	29.6	32.9	22.7	14.8	100.0
		Faal.Süre içi %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
		Toplam %	29.6	32.9	22.7	14.8	100.0

Buradan elde edilen sonuçlarla işletmelerde ayrı muhasebe birimlerinin bulunup bulunmaması karşılaştırılması destekleyici sonuçlar verebilir. İşletmelerin sektörler itibariyle ayrı muhasebe birimine sahip olma durumları Tablo 10'da sunulmuştur. Buna göre, hizmet işletmelerinin % 45'8'inde, üretim işletmelerinin % 87.2'sinde ve ticaret işletmelerinin % 40'ında ayrı muhasebe birimi vardır.

Buradan özellikle üretim işletmelerinde ayrı muhasebe birimi oluşturulduğu ve muhasebe kayıtlarının bu birimlerde tutulmakta olduğu sonucu çıkartılabilir.

İşletmelerde ayrı maliyet ve yönetim muhasebesi birimi olup olmadığı Tablo 11'de sunulmuştur. Hizmet işletmelerinin % 10.2'sinde, üretim işletmelerinin % 38.5'inde ve ticaret işletmelerinin % 6.7'sinde ayrı maliyet/yönetim muhasebesi birimi oluşturulduğu görülmektedir. Üretim işletmelerinin diğer işletme türlerinden daha çok maliyet ve yönetim bilgisine ihtiyaçları olduğu için bu durum normal olarak karşılanabilir. Bununla birlikte elde edilen oranın düşük olduğu da söylenebilir.

Tablo 9: Sektör - Defter Çapraz Tablo

			Defter			Toplam
			1	2	3	
Sektör	Hizmet	Frekans	4	5	49	58
		Beklenen Fre.	2.2	16.3	39.5	580
		Sektör içi %	6.9	8.6	84.5	100.0
		Defter içi %	50.0	8.6	34.8	28.0
		Toplam %	1.9	2.4	23.7	28.0
	Üretim	Frekans	2	21	13	36
		Beklenen Fre.	1.4	10.1	24.5	36.0
		Sektör içi %	5.6	58.3	36.1	100.0
		Defter içi %	25.0	36.2	9.2	17.4
		Toplam %	1.0	10.1	6.3	17.4
	Ticaret	Frekans	2	32	79	113
		Beklenen Fre.	4.4	31.7	77.0	113.0
		Sektör içi %	1.8	28.3	69.9	100.0
		Defter içi %	25.0	55.2	56.0	54.6
		Toplam %	1.0	15.5	38.2	54.6
Toplam		Frekans	8	58	141	207
		Beklenen Fre.	8.0	58.0	141.0	207.0
		Sektör içi %	3.9	28.0	68.1	100.0
		Defter içi %	100.0	100.0	100.0	100.0
		Toplam %	3.9	28.0	68.1	100.0

1. İşletme bünyesinde imza yetkisi olan işletme çalışanı tarafından tutulmakta
2. İşletme bünyesinde işletme çalışanı tarafından tutulmakta ve işletme dışından danışmanlık hizmeti alınmakta.
3. İşletme dışından hizmet alınmaktadır.

İşletmelerin faaliyet süreleriyle defterlerinin tutulduğu yer ve tutulma şeklinin karşılaştırması Tablo 12'da sunulmuştur. 1-4 yıl arası var olan işletmeler ve 15 yıl ve üzeri var olan işletmelerde muhasebe hizmeti yoğunlukla işletme dışından sağlanırken, 5-14 yıl arası işletmelerde defterler daha çok işletme içinde muhasebe biriminde tutulmaktadır. Bununla birlikte Tablo 13'te de görülebileceği gibi her bir grupta ayrı muhasebe biriminin varlığı konusunda yaklaşık olarak eşit oranlarla karşılaşmaktayız. Ayrıca Tablo 14'te görüleceği üzere işletmelerin faaliyet süresi arttıkça ayrı maliyet/yönetim muhasebesi birimi oluşturma oranları artmaktadır.

Tablo 10: Sektör – Ayrı Muhasebe Birimi Çapraz Tablo

			Ayrı Muhasebe Birimi		Toplam
			Vardır	Yoktur	
Sektör	Hizmet	Frekans	27	32	59
		Beklenen Fre.	29.5	29.5	59.0
		Sektör içi %	45.8	54.2	100.0
		Ayrı Muh.Birimi içi %	24.8	29.4	27.1
		Toplam %	12.4	14.7	27.1
	Üretim	Frekans	34	5	39
		Beklenen Fre.	19.5	19.5	39.0
		Sektör içi %	87.2	12.8	100.0
		Ayrı Muh.Birimi içi %	31.2	4.6	17.9
		Toplam %	15.6	2.3	17.9
	Ticaret	Frekans	48	72	120
		Beklenen Fre.	60.0	60.0	120.0
		Sektör içi %	40.0	60.0	100.0
		Ayrı Muh.Birimi içi %	44.0	66.1	55.0
		Toplam %	22.0	33.0	55.0
Toplam		Frekans	109	109	218
		Beklenen Fre.	109.0	109.0	218.0
		Sektör içi %	50.0	50.0	100.0
		Ayrı Muh.Birimi içi %	100.0	100.0	100.0
		Toplam %	50.0	50.0	100.0

Tablo 11: Sektör – Ayrı Maliyet Yönetim Birimi Çapraz Tablo

			Maliyet Yönetim		Toplam
			Vardır	Yoktur	
Sektör	Hizmet	Frekans	6	53	59
		Beklenen Fre.	7.8	51.2	59.0
		Sektör içi %	10.2	89.8	100.0
		Ayrı Mal.Yön.Br.içi %	20.7	28.0	27.1
		Toplam %	2.8	24.3	27.1
	Üretim	Frekans	15	24	39
		Beklenen Fre.	5.2	33.8	39.0
		Sektör içi %	38.5	61.5	100.0
		Ayrı Mal.Yön.Br.içi %	51.7	12.7	17.9
		Toplam %	6.9	11.0	17.9
	Ticaret	Frekans	8	112	120
		Beklenen Fre.	16.0	104.0	120.0
		Sektör içi %	6.7	93.3	100.0
		Ayrı Mal.Yön.Br.içi %	27.6	59.3	55.0
		Toplam %	3.7	51.4	55.0
Toplam		Frekans	29	189	218
		Beklenen Fre.	29.0	189.0	218.0
		Sektör içi %	13.3	86.7	100.0
		Ayrı Mal.Yön.Br.içi %	100.0	100.0	100.0
		Toplam %	13.3	86.7	100.0

Tablo 12: Faaliyet Süresi - Defter Çapraz Tablo

			Defter			Toplam
			1	2	3	
Faaliyet Süresi	1-4 yıl	Frekans	2	8	52	62
		Beklenen Fre.	2.4	17.5	42.0	62.0
		Faal.Süre içi %	3.2	12.9	83.9	100.0
		Defter içi %	25.0	13.8	37.4	30.2
		Toplam %	1.0	3.9	25.4	30.2
	5-9 yıl	Frekans	2	28	40	70
		Beklenen Fre.	2.7	19.8	47.5	70.0
		Faal.Süre içi %	2.9	40.0	57.1	100.0
		Defter içi %	25.0	48.3	28.8	34.1
		Toplam %	1.0	13.7	19.5	34.1
	10-14 yıl	Frekans	3	17	28	48
		Beklenen Fre.	1.9	13.6	32.5	48.0
		Faal.Süre içi %	6.3	35.4	58.3	100.0
		Defter içi %	37.5	29.3	20.1	23.4
		Toplam %	1.5	8.3	13.7	23.4
	15 yıl üzeri	Frekans	1	5	19	25
		Beklenen Fre.	1.0	7.1	17.0	25.0
		Faal.Süre içi %	4.0	20.0	76.0	100.0
		Defter içi %	12.5	8.6	13.7	12.2
		Toplam %	.5	2.4	9.3	12.2
Toplam		Frekans	8	58	139	205
		Beklenen Fre.	8.0	58.0	139.0	205.0
		Faal.Süre içi %	3.9	28.3	67.8	100.0
		Defter içi %	100.0	100.0	100.0	100.0
		Toplam %	3.9	28.3	67.8	100.0

1. İşletme bünyesinde imza yetkisi olan işletme çalışanı tarafından tutulmakta
2. İşletme bünyesinde işletme çalışanı tarafından tutulmakta ve işletme dışından danışmanlık hizmeti alınmakta.
3. İşletme dışından hizmet alınmaktadır.

Tablo 13: Faaliyet Süresi – Ayrı Muhasebe Birimi Çapraz Tablo					
			Ayrı Muhasebe Birimi		Toplam
			Vardır	Yoktur	
Faaliyet Süresi	1-4 yıl	Frekans	36	28	64
		Beklenen Fre.	32.3	31.7	64.0
		Faal.Süre içi %	56.3	43.8	100.0
		Ayrı Muh. Br. içi %	33.0	26.2	29.6
		Toplam %	16.7	13.0	29.6
	5-9 yıl	Frekans	37	34	71
		Beklenen Fre.	35.8	35.2	71.0
		Faal.Süre içi %	52.1	47.9	100.0
		Ayrı Muh. Br. içi %	33.9	31.8	32.9
		Toplam %	17.1	15.7	32.9
	10-14 yıl	Frekans	21	28	49
		Beklenen Fre.	24.7	24.3	49.0
		Faal.Süre içi %	42.9	57.1	100.0
		Ayrı Muh. Br. içi %	19.3	26.2	22.7
		Toplam %	9.7	13.0	22.7
	15 yıl üzeri	Frekans	15	17	32
		Beklenen Fre.	16.1	15.9	32.0
		Faal.Süre içi %	46.9	53.1	100.0
		Ayrı Muh. Br. içi %	13.8	15.9	14.8
		Toplam %	6.9	7.9	14.8
Toplam		Frekans	109	107	216
		Beklenen Fre.	109.0	107.0	216.0
		Faal.Süre içi %	50.5	49.5	100.0
		Ayrı Muh. Br. içi %	100.0	100.0	100.0
		Toplam %	50.5	49.5	100.0

Cevapların Ortalama ve Standart Sapmaları

Ankete verilen cevapların ortalama ve standart sapmaları küçükten büyüğe sıralı olarak Tablo 15'te gösterilmektedir. Ankete verilen cevapların ortalama değerleri incelendiğinde; "Muhasebecimizi işinde deneyimli olduğu için seçtik.", "Muhasebecimizi işini doğru yaptığı için seçtik." ve "Muhasebecimizi etik ilkelere bağlı olduğunu düşündüğümüz için seçtik." değişkenlerinin ortalamalarının 4 ve üzeri olduğu ve bu değişkenlere ait ortalamaların standart sapmalarının 0.97 ile 0.83 arasında değiştiği görülmektedir. Ankette 5'li likert ölçek kullanıldığı düşünülürse, ankete katılanların bu değişkenlerde sunulan ifadelere yüksek oranda katıldıkları;

"Muhasebecimizi az ücret talep ettiği için seçtik.", "Muhasebecimizi meslek sınavından yüksek not aldığı için seçtik.", Muhasebecimizi yakınımız olduğu için seçtik.", Muhasebecimizi işyeri yakın olduğu için seçtik.", "Muhasebecimizi daha az vergi borcu çıkarttığı için seçtik.", "Muhasebecimizi sektörde yeni olduğu için seçtik." ve "Muhasebecimizi fiziksel özelliklerinden dolayı seçtik." değişkenlerinin ortalamalarının 3'ün altında olduğu ve değişkenlerin standart sapmalarının 1,48 ile 1,38 arasında olduğu görülmektedir. Böylece işletme yöneticilerinin bu yedi değişkendeki ifadelere katılmadıkları sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 14: Faaliyet Süresi – Ayrı Maliyet-Yönetim Muh.Brimi Çapraz Tablo					
			Ayrı Mal.Yön.Muh.Br.		Toplam
			1,00	2,00	
Faaliyet Süresi	1-4 yıl	Frekans	5	59	64
		Beklenen Fre.	8.6	55.4	64.0
		Faal.Süre içi %	7.8	92.2	100.0
		Ayrı M.Y.M. Br. içi %	17.2	31.6	29.6
		Toplam %	2.3	27.3	29.6
	5-9 yıl	Frekans	10	61	71
		Beklenen Fre.	9.5	61.5	71.0
		Faal.Süre içi %	14.1	85.9	100.0
		Ayrı M.Y.M. Br. içi %	34.5	32.6	32.9
		Toplam %	4.6	28.2	32.9
	10-14 yıl	Frekans	7	42	49
		Beklenen Fre.	6.6	42.4	49.0
		Faal.Süre içi %	14.3	85.7	100.0
		Ayrı M.Y.M. Br. içi %	24.1	22.5	22.7
		Toplam %	3.2	19.4	22.7
	15 yıl üzeri	Frekans	7	25	32
		Beklenen Fre.	4.3	27.7	32.0
		Faal.Süre içi %	21.9	78.1	100.0

	Ayrı M.Y.M. Br. içi %	24.1	13.4	14.8
	Toplam %	3.2	11.6	14.8
Toplam	Frekans	29	187	216
	Beklenen Fre.	29.0	187.0	216.0
	Faal.Süre içi %	13.4	86.6	100.0
	Ayrı M.Y.M. Br. içi %	100.0	100.0	100.0
	Toplam %	13.4	86.6	100.0

"Muhasebecimizi değişmeleri takip ettiği için seçtik.", "Muhasebecimizi güler yüzlü olduğu için seçtik.", "Muhasebecimizi vergimizi tam hesapladığı için seçtik.", "Muhasebecimizi değişen kanunları bize bildirebileceği için seçtik.", "Muhasebecimizi yönetimde bize yardımcı olabileceğini düşündüğümüz için seçtik.", "Muhasebecimizi ismi duyulmuş birisi olduğu için seçtik.", "Muhasebecimizi çeşitli alanlarda sertifikası olduğu için seçtik.", "Muhasebecimizi yabancı dil bildiği için seçtik.", "Muhasebecimizi okulunu iyi bir dereceyle bitirdiği için seçtik." ve "Muhasebecimizi arkadaşımız önerdiği için seçtik." seçeneklerinin 4'ten küçük ve 3'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu değişkenlerin ortalamalarının standart sapmaları ise 1.57 ile 1.08 arasındadır. Buradan elde edilen sonuçlara göre işletme yöneticilerinin bu değişkenlere katılmama ağırlıklı düşündükleri sonucu elde edilmektedir.

Tablo 15: Ortalama ve Standart Sapmaları

Muhasebeci Seçim Kriterleri	Frekans	Ortalama	Standart Sapma
Muhasebecimizi işinde deneyimli olduğu için seçtik.	311	4.25	0.83
Muhasebecimizi işini doğru yaptığı için seçtik.	314	4.22	0.95
Muhasebecimizi etik ilkelere bağlı olduğunu düşündüğümüz için seçtik.	313	4.06	0.97
Muhasebecimizi değişmeleri takip ettiği için seçtik.	313	3.93	1.08
Muhasebecimizi güler yüzlü olduğu için seçtik.	312	3.68	1.13
Muhasebecimizi vergimizi tam hesapladığı için seçtik.	313	3.67	1.25
Muhasebecimizi değişen kanunları bize bildirebileceği için seçtik.	312	3.62	1.39
Muhasebecimizi yönetimde bize yardımcı olabileceğini düşündüğümüz için seçtik.	311	3.53	1.23
Muhasebecimizi ismi duyulmuş birisi olduğu için seçtik.	312	3.42	1.31
Muhasebecimizi çeşitli alanlarda sertifikası olduğu için seçtik.	312	3.22	1.48
Muhasebecimizi yabancı dil bildiği için seçtik.	311	3.21	1.57
Muhasebecimizi okulunu iyi bir dereceyle bitirdiği için seçtik.	313	3.11	1.51
Muhasebecimizi arkadaşımız önerdiği için seçtik.	311	3.05	1.37
Muhasebecimizi az ücret talep ettiği için seçtik.	313	2.97	1.48
Muhasebecimizi meslek sınavından yüksek not aldığı için seçtik.	311	2.85	1.48
Muhasebecimizi yakınımız olduğu için seçtik.	304	2.79	1.47
Muhasebecimizi işyeri yakın olduğu için seçtik.	313	2.75	1.44
Muhasebecimizi daha az vergi borcu çıkarttığı için seçtik.	313	2.60	1.44
Muhasebecimizi sektörde yeni olduğu için seçtik.	308	2.55	1.38
Muhasebecimizi fiziksel özelliklerinden dolayı seçtik.	311	2.41	1.42

Faktör Analizi

Faktör analizinde amaç çok sayıdaki maddenin daha az sayıda faktörle ifade edilmesidir. Bu yüzden faktör analizi, bir ölçekteki maddelerin bir birini dışta tutan daha az sayıda gruplara-faktörlere ayrılıp ayrılmadığını görmek için, yani madde indirgeme amacıyla uygulanır. Faktör analizinde "aynı maddelerle ölçülen faktör, maddelerin içeriğine göre isimlendirilir." (Balcı, 1997, s.126). Bu faktörlerden her biri ölçmedeki kuramsal yapıyı ifade eder.

Çalışmamızda faktör analizine anketimizdeki 20 değişkenle başladık. Analiz esnasında "Muhasebecimizi vergimizi tam hesapladığı için seçtik." değişkeni faktör güvenilirliğini düşürdüğü gerekçesiyle elenmiştir. Ayrıca "Muhasebecimizi güler yüzlü olduğu için seçtik." ve "Muhasebecimizi fiziksel özelliklerinden dolayı seçtik." değişkenleri bileşen döndürme matrisi hazırlanırken düşük ve

birkaç faktörde birbirine yakın değerler alması sebebiyle kullanılacak değişkenlerden çıkartılmıştır. Daha sonra kalan 17 değişkenle faktör analizi ve güvenilirlik analizleri tekrar yapılmıştır.

Tablo 16 faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçlarını özetler. Tabloda her bir faktöre dahil olan değişkenler ile bunların faktör ağırlıkları ile her bir faktörün açıklayıcılığı ve Cronbach alpha katsayıları ve KMO ve sig. değeri ile toplam faktör açıklayıcılığı ve toplam güvenilirliği sunulmuştur.

Faktör analizi dört temel aşamada gerçekleştirilmektedir. Bunlar verilerin faktör analizi için uygunluğunun değerlendirilmesi, faktörlerin elde edilmesi, faktörlerin rotasyonu ve faktörlerin isimlendirilmesidir (Kalaycı vd. 2006, s.321). Veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla üç yöntem kullanılmaktadır. Bunlar korelasyon matrisinin oluşturulması, Barlett testi, Kaiser-Meyer Olkin (KMO) testleridir. KMO örneklem yeterliliği ölçütü, gözlenen korelasyon katsayıları büyüklüğü ile kısmi korelasyon katsayılarının büyüklüğünü karşılaştıran bir indekstir. KMO oranının 0.5'in üzerinde olması gerekir (Kalaycı vd. 2006, s.322).

Tablo 16'dan da görüldüğü gibi çalışmamızda ulaştığımız KMO değeri 0.841'dir. Böylece veri setimizin faktör analizi için uygun olduğunu söyleyebiliriz. İkinci bakacağımız test Bartlett testidir. Bartlett testi değişkenler arasında yeterli oranda ilişki olup olmadığını gösterir. Eğer Bartlett testinin p değeri 0.05 anlamlılık derecesinden düşük ise değişkenler arasında faktör analizi için yeterli düzeyde bir ilişki vardır (Sipahi vd., 2008, s.79). Tabloda 16'da görüldüğü gibi Bartlett testi (Sig. Değeri) anlamlıdır. Bu demektir ki, değişkenler arasında yüksek korelasyonlar mevcuttur. Ayrıca veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığı korelasyon matrisi de belirler. Değişkenler arasında korelasyon katsayıları 0.30 ve üzerinde ise bu değişkenlerin yüksek olasılıkla faktörler oluşturabileceklerini gösterir (Kalaycı vd. 2006, s.328).

Tablo 16: İşletme Tutumları Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizleri

FAKTÖR	DEĞİŞKEN	FAKTÖR AĞIRLIĞI	FAKTÖRÜN AÇIKLAYICILIĞI %	GÜVENİLİRLİK
EĞİTİM	Muhasebecimizi yabancı dil bildiği için seçtik.	0.873	28.223	0.880
	Muhasebecimizi okulunu iyi bir dereceyle bitirdiği için seçtik.	0.843		
	Muhasebecimizi çeşitli alanlarda sertifikası olduğu için seçtik.	0.827		
	Muhasebecimizi meslek sınavından yüksek not aldığı için seçtik.	0.819		
	Muhasebecimizi değişen kanunları bize bildirebileceği için seçtik.	0.658		
	Muhasebecimizi yönetimde bize yardımcı olabileceğini düşündüğümüz için seçtik.	0.526		
TOPLUMSAL DURUM	Muhasebecimizi işyeri yakın olduğu için seçtik.	0.810	15.128	0.775
	Muhasebecimizi sektörde yeni olduğu için seçtik.	0.768		
	Muhasebecimizi arkadaşımız önerdiği için seçtik.	0.752		
	Muhasebecimizi yakınımız olduğu için seçtik	0.555		
	Muhasebecimizi ismi duyulmuş birisi olduğu için seçtik.	0.466		
KİŞİSEL ÖZELLİKLER	Muhasebecimizi işini doğru yaptığı için seçtik.	0.789	10.670	0.715
	Muhasebecimizi etik (ahlaki) ilkelere bağlı olduğunu düşündüğümüz için seçtik.	0.704		
	Muhasebecimizi işinde deneyimli olduğu için seçtik.	0.691		
	Muhasebecimizi değişmeleri takip ettiği için seçtik.	0.679		
PARASAL [illegible]	Muhasebecimizi az ücret talep ettiği için seçtik.	0.768	6.250	0.393
	Muhasebecimizi daha az vergi borcu çıkarttığı için seçtik.	0.651		
		Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği :		0.841
		Bartlett Küresellik Testi Ki Kare :		1869.905
		Df :		136
		p değeri :		0.000
		Toplam Faktör Açıklayıcılığı :		60.272
		Toplam Güvenilirlik :		0,819

Çalışmamızda tüm değişkenlerin korelasyon katsayılarının 0.30 ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Böylece yine veri setimizin faktör analizi için uygun olduğu söylenebilir.

Faktör analizinde faktör sayısını belirlemek için değişik yöntemler vardır. Bunlardan ikisi, özdeğer (Eigenvalue) ve çizgi grafiği (scree plot)'dir. Özdeğer, hem faktörlerce açıklanan varyansı hesaplamada, hem de önemli faktör sayısına karar vermede dikkate alınan bir katsayıdır. Özdeğer, bir faktör tarafından açıklanan toplam varyansı temsil eder (Akgül ve Çevik, 2003, s.422). Faktör analizinin başlangıcında genel olarak özdeğeri 1 ya da 1'den daha büyük olan faktörler önemli faktörler olarak alınır. Ancak araştırmacı, analiz sonuçlarına göre bu eşik değeri arttırabilir (Büyüköztürk, 2007, s.125). Ayrıca faktörlerin özdeğerlerine dayalı olarak çizilen çizgi grafiği incelenir ve grafikte eğimin kaybolmaya başladığı noktanın işaret ettiği sayıda faktör belirlenebilir (Özdamar, 2004, s.247). Çalışmamızda SPSS tarafından belirlenen 1 yada 1'den büyük faktör sayısı 4'tür. Ayrıca çizgi grafiğinden de faktör sayısı 4 olarak tespit edilmiştir.

Eğer Tablo 16 incelenirse birinci faktör toplam varyansın % 28.22'ünü, ikinci faktör % 15.13'ini, üçüncü faktör % 10.67'sini ve dördüncü faktör % 6.25'ini açıkladığı görülür. Böylece tüm faktörler birlikte toplam varyansın % 60.272'sini açıklamaktadır.

Bazen faktör analizinde orijinal faktör yüklerinden bilgi elde edilmesi zor olabilir. Bu nedenle faktör yapısını daha basit hale getirmek için onları belirli bir açı ile döndürmek uygun olur (Özdamar, 2004, s.254). Çalışmamızda varimax tekniğiyle orthogonal döndürme uygulanmıştır. Bu matris faktör analizinin nihai sonucudur. Faktörlerin değerlendirilmesinde bir değişkenin hangi faktör altında mutlak değer olarak büyük ağırlığa sahipse o değişken o faktör ile yakın ilişki içinde (Kalaycı vd. 2006, s.330) olduğu düşünülür. Çalışmamızda döndürülmüş faktör matrisi incelenmiş ve değişkenler faktörler altında gruplandırılarak dört faktör belirlenmiş ve isimlendirilmiştir. Bu faktörler ve faktör yükleri Tablo 16'da sunulmuştur.

"Muhasebecimizi yabancı dil bildiği için seçtik.", "Muhasebecimizi okulunu iyi bir dereceyle bitirdiği için seçtik.", "Muhasebecimizi çeşitli alanlarda sertifikası olduğu için seçtik.", "Muhasebecimizi meslek sınavından yüksek not aldığı için seçtik.", "Muhasebecimizi değişen kanunları bize bildirebileceği için seçtik." ve "Muhasebecimizi yönetimde bize yardımcı olabileceğini düşündüğümüz için seçtik." değişkenleri birinci faktör olarak belirlenmiştir. Bu faktör altında toplanan değişkenler incelenmiş ve faktörün "eğitim" olarak isimlendirilmesi kararlaştırılmıştır.

"Muhasebecimizi işyeri yakın olduğu için seçtik.", "Muhasebecimizi sektörde yeni olduğu için seçtik.", "Muhasebecimizi arkadaşımız önerdiği için seçtik.", "Muhasebecimizi yakınımız olduğu için seçtik." ve "Muhasebecimizi ismi duyulmuş birisi olduğu için seçtik." değişkenleri ikinci faktörde toplanmıştır. Buna göre ikinci faktör "toplumsal durum" olarak adlandırılmıştır.

"Muhasebecimizi işini doğru yaptığı için seçtik.", "Muhasebecimizi etik ilkelere bağlı olduğunu düşündüğümüz için seçtik.", "Muhasebecimizi işinde deneyimli olduğu için seçtik." ve "Muhasebecimizi değişmeleri takip ettiği için seçtik." değişkenleri üçüncü faktör altında bir araya gelmiştir. Üçüncü faktör "kişisel özellikler" olarak adlandırılmıştır.

Dördüncü faktör "Muhasebecimizi az ücret talep ettiği için seçtik." ve "Muhasebecimizi daha az vergi borcu çıkarttığı için seçtik." değişkenlerinden oluşmuştur. Böylece son faktör "parasal konular" olarak adlandırılmıştır. Böylece kriz ortamında işletme yöneticilerinin muhasebeci seçimi konusunda eğitim, toplumsal durum, kişisel özellikler ve parasal konular olarak sınıflandırılmıştır.

Eğer her bir faktöre dahil olan değişkenlere ankete katılanlar tarafından verilen puanların ortalamaları incelenirse; eğitim faktöründe toplanan değişkenler toplanan değişkenler ve verilen puanların ortalamaları 2.85 ile 3.62 arasında iken, bu puanlar toplumsal durumda 2.75 ile 3.42, kişisel özelliklerde 3.93 ile 4.25 ve parasal durumlarda 2.60 ile 2.97 arasındadır. Buradan kişisel özellikler faktörünün ortalama puanlarının nispeten diğer faktörlere göre daha yüksek olduğunu görüyoruz. Böylece bu faktördeki değişkenlere katılım oranının diğer değişkenlere göre yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte parasal konular olarak isimlendirdiğimiz faktör altındaki değişkenlere verilen puanların ortalaması diğerlerine göre daha düşüktür. Böylece bu faktöre katılma oranı da diğer faktörlere göre daha düşüktür.

Sonuç olarak işletme yöneticilerinin muhasebeci seçiminde kişisel özelliklere daha çok dikkat ettikleri ve parasal konuların önceliğinin diğer faktörlere göre daha az olduğunu söyleyebiliriz.

Güvenilirlik Analizi

Anketin güvenirlik çalışması, iç tutarlık katsayı (Cronbach alpha) değerleri hesaplanarak yapılmıştır. İç tutarlılık güvenilirliği ölçmenin kavram veya göstergeyle ilişkilendirilmesi ile ilgilidir. Cronbach alfa katsayısı, ölçek içinde bulunan maddelerin iç tutarlılığının (homojenliğinin) bir ölçüsüdür. Alfa katsayısı ölçekte yer alan k sorunun varyansları toplamının genel varyansa oranlanması ile bulunan bir ağırlıklı standart değişim ortalamasıdır (Özdamar, 1997, s.493). Eğer ilgili ölçeğin alfa katsayısı yüksekse "bu ölçekte bulunan maddelerin o ölçüde birbirleriyle tutarlı ve aynı özelliğin öğelerini yoklayan maddelerden oluştuğu ya da tüm maddelerin o ölçüde birlikte çalıştığı" (Alpar, 2003, s.381) şeklinde yorumlanır.

Çalışmamızda toplam faktör yüklerinin Cronbach alfa katsayısı 0.819 olarak hesaplanmıştır. Her bir faktörün Cronbach alfa katsayıları ise eğitimde 0.880, toplumsal durumda 0.775, kişisel özelliklerde 0.715 ve parasal özelliklerde 0.393 olarak hesaplanmıştır.[1] Sonuç olarak eğitim faktörünün yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan toplumsal

[1] Cronbach Alfa Katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanır Kalaycı ve ark. (2006, s.405; Alpar, 2003, s.382):

durum ve kişisel özellikler faktörleri oldukça güvenilir ölçeklerdir. Ancak parasal özellikler faktörü güvenilir bir ölçek değildir. Bununla birlikte sosyal durumlar ve insanlar sürekli olarak değiştiklerinden sosyal bilimlerde ölçek güvenilirliği katsayısının 0.60'ın üzerine çıkması çok rastlanılan bir durum değildir ve 0.20 düzeyinde bir güvenilirlik tahmini bile önemli sayılabilecek pratik katkı sağlayabilecektir (Tavşancıl, 2002, s.36). Böylece, eğer çalışmadan elde edilecek fayda düşünülürse parasal durumlar faktörünün Cronbach alfa katsayısının düşük çıkması ihmal edilebilir. Ayrıca, toplam korelasyonla hiçbir değişkenin arasında negatif ilişki yoktur. Bu da ölçeğin toplanabilirliğinin bozulmadığının göstergesidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamızda kriz ortamında işletme yöneticilerinin muhasebeci seçimi konusundaki tutumları araştırılmıştır. Araştırmanın ana kütlesini ülkemizde faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmeler oluşturmaktadır. Örnekleme çerçevesini ise Kütahya ilinde rassal olarak seçilen kobi niteliğindeki 500 işletme oluşturmaktadır. Örnekleme cevaplandırmaları için anketler dağıtılmış, bir süre sonra geri toplanmıştır. Geri dönen anket sayısı 340 ve kullanılabilir anket sayısı 318'dir. Böylece anket geri dönüş oranı yaklaşık % 64'tür.

Anketi cevaplayan işletmelerin demografik özellikleri incelendiğinde çoğunlukla ticaret işletmeleri oldukları ve anketi cevaplayanların çoğunlukla işletme çalışanı olduğu görülmektedir.

Güvenilirlik ve geçerlilik araştırmaları, faktör analizi analiz ve demografik özelliklerin incelenmesi, SPSS 17 programında yapılmıştır. KMO ve Bartlett testleri veri setimizin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir. Çalışmamızda 4 faktör belirlenmiştir. Analizler sonucu elde edilen faktörler; faktör yüklerinin büyüklüklerine göre eğitim, toplumsal durum, kişisel özellikler ve parasal özelliklerdir.

Güvenilirlik analizlerinden elde edilen sonuçlara göre eğitim faktörünün yüksek derecede güvenilir, toplumsal durum ve kişisel özellikler faktörlerinin oldukça güvenilir ölçekler ve parasal özellikler ölçeğinin güvenilir bir ölçek olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Faktör analiziyle elde edilen her bir faktör altında toplanan değişkenlere cevaplayıcılar tarafından verilen puanların ortalamaları incelendiğimizde, faktör yükleri büyüklükleriyle benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Sonuç olarak, işletme yöneticilerinin kriz ortamında muhasebeci seçimi konusundaki tutumları konusunda, kişisel özelliklere daha çok dikkat ettikleri ve parasal konuların önceliğinin diğer faktörlere göre daha az olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

AKGÜL, A. ve ÇEVİK O. (2003). **İstatistiksel Analiz Teknikleri**. Ankara: Emek.

ALPAR, R. (2003). **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlere Giriş I**. Ankara: Nobel.

BALCI, A. (1997). **Sosyal Bilimlerde Araştırma.** Ankara: TDFO Bilgisayar-Yayıncılık San.Tic.Ltd.Şti.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2007). **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

CHAWLA, S.C., KHAN, U.K. ve SMITH, M.S. (1993). *"The Impact of Gender and Dress on the Choice of a Minority Certified Public Accountant for a Small Business."*,**Journal of Business and Entrepreneurship,** 5: 117-126.

KALAYCI, Ş. vd. (2006). **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**. İstanbul: Asil Yayın Dağıtım.

MCDONOUGH, J.J. (1971). *"The Accountant, Data Collection and Social Exchange"*, **The Accounting Review,** 46: 676-685.

ÖZDAMAR, K. (1997). **Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi I**. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi.

ÖZDAMAR, K. (2004). **Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi 2**. Eskişehir: Kaan.

SCHAEFER, J., ve ZIMMER, M., (2003). "*Professional Regulation and Labor Market Outcomes for Accountants: Evidence from the Current Population Survey, 1984-2000.*", **Research in Accounting Regulation**, 16: 87-104.

SCOFIELD, B., S., THOMAS, J.P.,Jr., ve BAILEY, C.B.(2004). *"An Empirical Reanalysis of the Selection-Socialization Hypothesis: A Research note"*. **Accounting, Organizations and Society**, 29: 543-563.

SCOTT, M., E., WEEKES, D.J., ve TIDWELL, P.M. (1996). "*The Effect of Qualifications and Membership of Professional Accounting Bodies on the Individual's Choice of Accountants",*. **Journal of Professional Services Marketing,** 14: 137-156.

SİPAHİ, B. YURTKORU, E.S. ÇİNKO M. (2008). **Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi**. İstanbul: Beta.

TAVŞANCIL, E. (2002). **Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi**. Ankara: Nobel.

THOMPSON, L., S., (1997). "Ten Factors Necessary to the Choice of a Good Accountant.", **The CPA Journal**, 67: 15.

$0.00 \leq \alpha \leq 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir,
$0.40 \leq \alpha \leq 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür,
$0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir,
$0.80 \leq \alpha \leq 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Avrupa Birliği Bütçesi Gelir Kalemlerinde Yaşanan Değişim Sürecinin Analizi[1]

Semih BİLGE
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Ferdi ÇELİKAY
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Arş. Gör. (Doktora Öğrencisi)
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Özet: Avrupa Birliği bütçesi, üye ülkelerin politika önceliklerini yansıtmak istedikleri ve Birliğin sosyo-ekonomik şartlarını temel alarak derledikleri bir mali araç niteliğindedir. Çalışmada, söz konusu mali araç, gelir kalemleri açısından değerlendirilmektedir. Birliğin gelir kalemleri, öz kaynaklar ve diğer kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Yapılan inceleme sonucunda elde edilen son on yıllık verilere göre, öz kaynaklar kalemi içerisinde yer alan GSMH payı, birliğin toplam gelirleri içinde sürekli bir artış eğilimi sergilemektedir. Buna karşılık Katma Değer Vergisi payında ise geçtiğimiz yıl etkisini gösteren "Küresel Mali Kriz" nedeniyle bir gerileme görülmüştür. KDV payı dışındaki geleneksel öz kaynaklar ile diğer gelir kalemlerinde ise önemli bir değişiklik olmadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Bütçesi, Gelir Kalemleri, Öz Kaynaklar, Gayri Safi Milli Hâsıla Payı.

An Analysis of the Period of Change Experienced In European Union Budget Revenue Items

Abstract: The European Union Budget is a financial intermediary with which Member States would like to reflect their policy priorities and complied based on the socio-economic conditions of the Union. In this study, the said intermediary is assessed in respect to revenue items. The revenue items of the Union is divided into two groups as own resources and other resources. According to the last decade's data obtained as a result of the inspections, the GNP share included in the own resources shows a constant upward trend within total revenues of the union. On the contrary, a decline in the Value Added Tax share is noted due to Global Financial Crisis broke out the previous year. It is possible to say that there were no significant changes in traditional own sources and other revenue items.

Keywords: European Union Budget, Financial Perspective, Own Resources, Traditional Own Resources, Gross National Product Share.

GİRİŞ

Kuruluşundan bugüne sürekli bir değişim ve genişleme süreci yaşayan Avrupa Birliği, her alanda olduğu gibi sahip olduğu bütçesi itibariyle de uzun soluklu ve kapsamlı yenilikleri bünyesinde barındırmaktadır. Altı üye ülkenin kurduğu Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan, yirmi yedi üyeyi şemsiyesi altında toplayan Avrupa Birliği'ne ulaşılana dek sosyal, siyasal ve ekonomik bağlamda izlenen politikalarda yaşanan değişim, Birlik bütçesinin gelişim süreci gözlemlendiğinde daha açık bir şekilde anlaşılabilmektedir.

Bu çalışmada, Avrupa Birliği bütçesi gelir kalemlerinde meydana gelen gelişim ve değişim incelenerek, geçmişten günümüze uzanan tarihsel bir perspektifte Birlik bütçesi gelir-finansman kaynakları yönünden değerlendirilmektedir.

AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÇE SİSTEMİ

Belirli bir mali döneme ilişkin Birlik dâhilinde gerçekleştirilecek harcamaların ve toplanacak gelirlerin tahmini olarak yer aldığı Avrupa Birliği bütçesi, genel itibariyle birliğin gelir ve gider kalemlerini tasnifleyerek, Birlik organlarına uygulama ile ilgili yetki veren kanun hükmünde tasarruf niteliğindedir. Bu bağlamda Birlik bütçesi, harcama ve gelir kalemleri itibariyle üye ülkeler arasında izlenen ortak bir politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Bilge ve Çelikay, 2009: 152).

Avrupa Birliği bütçesinin en belirleyici özelliği idari ve denetim fonksiyonlarının diğer bütçeleme fonksiyonlarına göre daha ön plana çıkıyor olmasıdır. Gerçektende ulusal bütçeler, gerek ekonomik ve gerekse sosyal yönden daha derinlemesine ve detaylı bir şekilde hazırlanırken, Birlik bütçesinde ise idari ve denetim yönüne daha fazla ağırlık verildiği görülmektedir. Ayrıca Birliğin son zamanlarda üye sayısının ve uluslararası platformda etkinliğinin artması, bütçesine de yansımıştır. Nitekim günümüzde Birlik bütçesinde geçmişe nazaran efektif harcama kalemlerine daha fazla pay ayrıldığı görülmektedir. Birlik bütçesini ulusal bütçelerden ayıran en önemli özellik ise harcama ve gelirlerin belirlenmesi sürecinde öncelikle gelirlerin tahmin edilmesi, bu tahminler doğrultusunda da gelecek yıla ilişkin harcama kalemlerinin belirlenmesidir. Nitekim Birlik bütçesi mutlak suretle denk bağlanmak durumundadır. Ayrıca Birliğin egemenlik gücüne dayanarak vergi yükümlülüğü doğurması ya da ulusal devletler gibi bütçe açığını finanse edebilmek için borçlanması da söz konusu değildir. Bu nedenle gelirlerine göre giderlerinin tespiti şarttır.

---

[1] Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD), tarafından düzenlenen "Bütçe Reformu: Kurallar ve Kurumlar" konulu Hukuk ve İktisat Forumunda, 17 Mayıs 2010 tarihinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

Hacim itibariyle Birlik bütçesi yirmi yedi üye ülkenin milli gelirleri toplamının yaklaşık olarak % 1'i büyüklüğündedir. Bütçe kaynaklarının önemli bir kısmı, Birlik dâhilinde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve özellikle tarım, hayvancılık, alt yapı, eğitim-öğretim ile sosyo-kültürel gelişim alanlarına tahsis edilmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin küresel konjonktürde roller üstlenmesi, adalet, demokrasi, insan hakları kavramlarının içeriğinin doldurulması gibi alanlara da Birlik bütçesinden önemli miktarlarda kaynak ayrılmaktadır.

Avrupa Birliği'nde özellikle harcamalardaki artış baskısına belirli bir sınır getirebilmek, bu şekilde Birlik bütçesinin üye devletlerin ulusal ekonomileri üzerindeki yüklerini hafifletebilmek ve bütçe ile uzun vadeli plan-programlar arasında bağlantı kurabilmek için çok yıllı mali perspektifler hazırlanmaktadır. Çok yıllı mali perspektifler Birlik bütçesinin orta ve uzun vade de harcamalar itibariyle sınırlandırılmasını ve yıllar itibariyle kaynaklarının hangi alanlara yönlendirileceğini göstermektedir.

Bunun yanında Birlik bütçesinde, yıllık bazda "Öz Kaynaklar Tavanı" kuralı ile taahhüt edilen ödenekler için çeşitli sınırlar uygulanmaktadır. 1 Ocak 2010'dan itibaren yapılan yeni düzenlemeyle; yıl boyunca gerçekleşen ödemelere tahsis edilen öz kaynakların toplam miktarı, tüm üye ülkelerin GSMH toplamının % 1.23'nü aşmayacaktır. AB genel bütçesinde taahhüt edilen ödeneklerin yıllık toplam miktarı ise tüm üye ülkelerin GSMH toplamının % 1.29'ni aşmayacaktır (2010/196/EU Konsey Kararı ve 16.4.2010, COM(2010)162 Final Tebliği).

Birlik Bütçesinin Harcama Kalemleri

Avrupa Birliği harcama kalemleri genel olarak yıllık bütçelerde ve çok yıllı mali perspektiflerde yer almakta, Birliği yıllar yılı hangi alanlara öncelik vereceğini göstermektedirler. Bu bağlamda çok yıllı mali perspektiflere bağlı ve uyumlu şekilde hazırlanan yıllık bütçelerde yer verilen harcamalar, genel itibariyle kısa vadeli ve uzun vadeli iki temel bileşen tarafından belirlenmektedir (Bilge ve Çelikay, 2010: 8-9).

1980'li yıllardan günümüze kadar geçen süreçte uygulana gelmiş olan mali perspektiflerde öncelikli amaç Birlik bütçesini özellikle harcamalar yönü itibariyle disiplin altına almak ve harcamalara orta vadede oluşturulacak harcama çerçevesi ile bir nevi sınırlandırma getirebilmektir. Bu bağlamda mali perspektifler, Birlik bütçesine hem toplamda hem de alt başlıklar itibariyle sınırlamalar getirmekte ve harcamaların takip eden yıllar için dağılımlarını göstermektedir. İlk uygulandığı 1988 yılından günümüze üç mali perspektif uygulanmış olup dördüncüsü ise günümüzde halen uygulanmaktadır. Söz konusu mali perspektifler Birlik organları itibariyle bağlayıcılığı olan çok yıllı mali plan niteliğindedir.

1. Mali Perspektif…… 1988–1992
2. Mali Perspektif…… 1993–1999
3. Mali Perspektif…… 2000–2006
4. Mali Perspektif…… 2007–2013

2005 yılı içerisinde gerçekleştirilen değişiklik sonrasında Birlik bütçesi harcama kalemleri aşağıdaki gibi tasnif edilmektedir (European Commission, 2008: 101).

a- Sürdürülebilir Kalkınma
  a-1- Büyüme ve İstihdam için Rekabet Edebilirlik
  a-2- Büyüme ve İstihdam için Uyum
b- Doğal Kaynakların Korunması ve Yönetimi
  b-1- Piyasa Destek Yardımları ve Doğrudan Ödemeler
  b-2- Kırsal Kalkınma, Çevre ve Balıkçılık
c- Vatandaşlık, Özgürlük, Güvenlik ve Adalet
  c-1- Özgürlük, Güvenlik ve Adalet
  c-2- Vatandaşlık
d- Küresel Bir Aktör Olarak Avrupa Birliği
e- İdare.

Yukarıda belirtilen harcama kalemlerinin içeriği, aşağıdaki şekilde kısaca açıklanabilir.

a- Sürdürülebilir Kalkınma

Gerek üye ülkeler ve gerekse Birlik temelinde ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinin sürdürülebilir bir zemine oturtulması açısından gerçekleştirilecek harcamalar bu başlık altında yönlendirilmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma başlığı "Büyüme ve İstihdam için Rekabet Edebilirlik" ve "Büyüme ve İstihdam için Uyum" olmak üzere iki ana alt başlıktan oluşmaktadır (Güvenç, 2007: 11).

Büyüme ve İstihdam için Rekabet Edebilirlik

Birlik içerisinde rekabetin teşviki AB'nin temel stratejik amaçlarından bir tanesidir. Bu doğrultuda girişimci kesimin gelişimi, beşeri sermaye birikiminin artırılması ve teknik üretim merkezlerinin oluşturulması böylece piyasa ekonomisinin işlerliğinin tesis

edilebilmesi için muhtelif sektörlere bu alt başlık aracılığıyla destek verilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca kalkınma sürecinin sadece ekonomik değil sosyal ve kültürel yönünün de olması nedeniyle sosyo-kültürel aktiviteler ile eğitim-öğretim programlarına da yer verildiği görülmektedir.

Büyüme ve İstihdam için Uyum

Bu alt başlıkla üye sayısı son genişleme evresi ile yirmi yediye ulaşan Birlikte bölgelerarası eşitsizliklerin ve özellikle gelişmiş üye devletler ile gelişmekte olan üye devletler arasındaki ekonomik uyumsuzluğun giderilmesi, böylece sürdürülebilir kalkınma sürecinin sağlıklı bir şekilde işlerliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Farklı kalkınmışlık seviyesine sahip bölgelerin ve üye ülkelerin arasındaki uyumsuzlukları gidererek, kırsal-kentsel ve bölgesel düzlemde dengeli bir kalkınma ivmesinin yakalanabilmesine çalışılmaktadır.

b- Doğal Kaynakların Korunması ve Yönetimi

Birlik bütçesinin ikinci önemli harcama kalemi olan "Doğal Kaynakların Korunması ve Yönetimi" başlığı ile temelde tarım, kırsal kalkınma, balıkçılık ve çevre ile ilgili projelere finansman sağlanmaktadır. Bu başlıkta "Piyasa Destek Yardımları ve Doğrudan Ödemeler" ile "Kırsal Kalkınma, Çevre ve Balıkçılık" olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır. "Doğal Kaynakların Korunması ve Yönetimi" kalemi birliğin en tartışmalı ve yıllar yılı en fazla kaynak ayırdığı konulardan biridir (European Commission, 2008: 262–263).

c- Vatandaşlık, Özgürlük, Güvenlik ve Adalet

Avrupa Birliği'nde vatandaşlık kavramının yerleşmesi, özgürlük, güvenlik ve adalet temelinde daha ileri bir standarda ulaşılmasını sağlayabilmek için özellikle toplumsal hayatın bu temeller üzerinde şekillendirilmesi için izlenen politikalar ve yapılan düzenlemeler bu başlık aracılığıyla finanse edilmektedir. Birlik bütçesinin bu başlığı "Özgürlük, Güvenlik ve Adalet" ile "Vatandaşlık" olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır.

d- Küresel Bir Aktör Olarak Avrupa Birliği

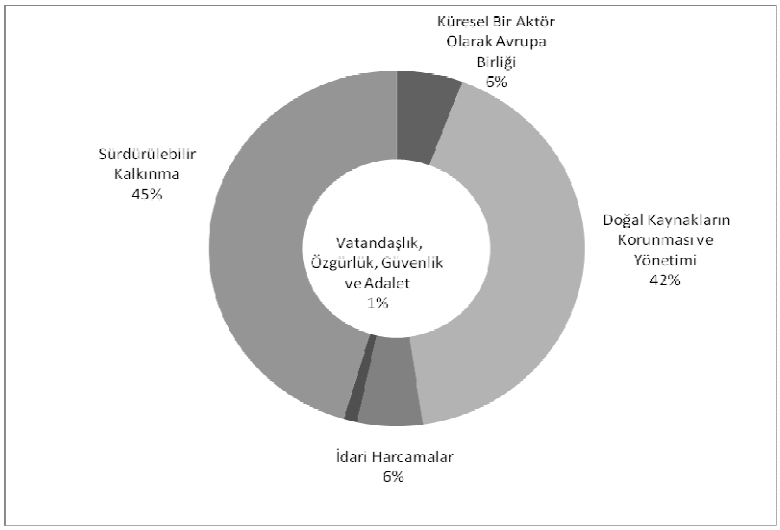
Bu harcama başlığı Avrupa Birliği'nin dış ilişkileri, katılık öncesi aday üye statüsündeki ülkelere gerçekleştirdiği yardımlar, Birliğe coğrafi bakımdan komşu olan devletlerle kurulan ilişkiler, farklı coğrafi bölgelere gerçekleştirilen insani, sosyal ve kültürel yardımlar ile ortak dış ilişkiler ve ortak güvenlik politikasının oluşturulması gibi alanlara gerçekleştirilecek harcamalara kaynak sağlamaktadır. Birliğin küreselleşen dünyada ekonomik ve siyasi açıdan belirleyici bir aktör olması noktasında bu harcama başlığının son derece önemli olduğu söylenebilmektedir (European Commission, 2008: 268–275).

e- İdare

Özellikle Birlik organlarının olağan yönetim faaliyetlerini gerçekleştirebilmek ve çeşitli alanlarda belirlenen ortak politikaların uygulanmasını sağlayabilmek için yapılan harcamalar bu başlık altında yer almaktadır. Personel giderleri, cari hizmet, bakım-onarım, konferans ve toplantı giderleri gibi harcamalar bu başlık altında finansmanı sağlanan bileşenlere örnek olarak gösterilebilir (European Comminities, 2009: 43).

Grafik I'de 2010 yılı AB Bütçesinin harcamalarının dağılımı görülmektedir. 2010 yılı bütçesinin temel hedefi, büyüme ve istihdamı iyileştirmek için yatırım faaliyetlerini artırmak olarak belirlenmiştir.

Grafik I. 2010 Yılı Avrupa Birliği Bütçesi Harcamalarının Dağılımı

Kaynak: European Commission, ***EU Budget in Detail-The Current Year: 2010***, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/budget/budget_detail/current_year_en. htm, 27.04.2010.

Birlik Bütçesinin Gelir Kalemleri

Avrupa Birliği bütçesinin gelirleri genel olarak "Öz Kaynaklar" ve "Diğer Kaynaklar" olmak üzere iki ana başlığa ayrılmaktadır. Nitekim bu olgu Avrupa Birliği kurucu anlaşmasının 269. Maddesinde de belirtilmektedir (European Commission, 2008: 237).

Günümüzde Birlik bütçesinin çok büyük bir kısmı öz kaynaklar ile finanse edilmekte, öz kaynakların yetersiz kaldığı düzeyde ise diğer kaynaklardan yararlanılmaktadır.

1958–1970 yılları arasında Birliğin gelirlerini üye devletlerin katkıları oluştururken, 21 Nisan 1970 tarihli Konsey Kararı ile harcamaların bağımsız özkaynaklar ile finanse edilmesi sistemine geçilmiştir. Bu sisteme geçilmesinin nedenleri olarak; topluluğun hedeflerinin değişmesi, geniş kitleleri ilgilendiren ve kapsayan bir hale gelmesi, topluluğun genişleme girişimlerini hızlandırması ve daha kapsamlı politikalar belirlemesi gösterilebilir (European Commission, History of the Budget 1971, Erişim: 22.04.2010). Tablo I'de Topluluk ve Birlik geçmişinde uygulanan öz kaynak kararları ve geçerlilik süreleri görülmektedir.

Tablo I: Özkaynakların Gelişimi

Üye Devletlerin Katkıları (1958-1970)
1. Öz Kaynaklar Kararı (1970-1985)
2. Öz Kaynaklar Kararı (1985-1988)
3. Öz Kaynaklar Kararı (1988-1994)
4. Öz Kaynaklar Kararı (1994-2000)
5. Öz Kaynaklar Kararı (2000-2006)
6. Öz Kaynaklar Kararı (2007-)

Kaynak: European Navigator (2010), "The Development of the Communities' and the Union's Own Resource", (Çevrimiçi) http://www.ena.lu/development_communities_unions_resources-2-23355, 23.04.2010.

Öz Kaynaklar Sistemi öncesinde o dönem için Avrupa Toplulukları bütçesinin özellikle mali yönden özerkliğinden söz edebilmek mümkün olmamaktadır. Çünkü söz konusu sistem öncesinde Topluluklar bütçesi üye devletlerin mali yardımları ile finanse edilmekte, bu durum ise üye devletlerle Topluluklar bütçesi arasındaki illiyet bağını güçlendirmekteydi. Bu sistem ile bütçenin kendi öz kaynaklarına kavuşmasını sağlamış ve bu doğrultuda mali yönden özerkliğe kavuşulmuştur.

Günümüzde Birlik bütçesinin öz kaynakları, geleneksel öz kaynaklar, KDV temelli kaynaklar ve GSMH temelli kaynaklar olmak üzere üç kategoriden oluşmaktadır. Zaman içerisinde ihtiyaçlara bağlı olarak bu üç ana kaynak üzerinde çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. En basitinden, finansman kaynağının ihtiyacına göre özelikle KDV ve GSMH paylarında yıllar itibarile oransal değişiklikler yapılmıştır.

Birliğin kuruluş yıllarında geleneksel öz kaynaklardan elde edilen gelirlerin, AB bütçe harcamaları açısından yetersiz kalması, 1970'li yıllarda Topluluk bütçesi açısından KDV temelli ikinci bir öz gelir kaynağının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle 1970'li yılların sonu ile 1980'li yılların ilk yarısında üye ülkelerden alınan KDV paylarıyla bütçenin çok önemli bir kısmı finanse edilmiş, ancak 1980'li yılların ortalarında mevcut öz kaynaklar artan bütçe harcamalarının finansmanı noktasında yine yetersiz kalmıştır. 1988 yılında alınan Konsey Kararı (88/376/EC) ile Topluluk bütçesinde önemli bir reform gerçekleştirilmiş, üye ülkelerin GSMH'larına göre hesaplanacak katılım payları da öz kaynaklar içerisine dâhil edilmiştir (European Commission, 2008: 241).

Nitekim günümüzde GSMH temelli kaynaklar, toplam harcamaları dengeleyici bir gelir kalemi olarak nitelendirilebilmekte ve daha da önemlisi bütçe gelirleri arasında en önemli paya sahip olmaktadır. Birliğin gelir bütçesine tarihsel bir perspektifte kısaca değindikten sonra her bir gelir kalemine ayrı ayrı değinilmesinde yarar vardır.

a- Öz Kaynaklar

Yukarıda da görüldüğü gibi Birlik bütçesinin en önemli finansal kaynağı olan Öz Kaynaklar, "Geleneksel Öz Kaynaklar", "Katma Değer Vergisi Payı" ve "GSMH Payı" olmak üzere üç ana başlık altında incelenebilmektedir.

a.1- Geleneksel Öz Kaynaklar

Geleneksel öz kaynaklar, 1970 yılında Topluluğun gündemine girmiş ve Birliğe tabi her bir üye ülkelerdeki iktisadi işletmeler üzerine salınarak yine üye devletlerden toplanmaktadır. Geleneksel öz kaynaklar, "Gümrük Tarifeleri" ile "Tarım Ürünleri İthalatından Alınan Vergiler-Şeker ve Glikoz Vergileri" olmak üzere iki alt bileşenden oluşmaktadır. Avrupa Birliği'nde özellikle üye ülkeler arasında gerçekleştirilen ticari ilişkiler neticesinde gümrük vergisi alınmazken, Birlik dışındaki ülkelerle gerçekleştirilen mal ve hizmet alım satımları üzerinden ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Bu doğrultuda Birlik dışından gerçekleştirilen ithalat işlemlerinde uygulanmakta olan genel gümrük tarifesi sonucunda elde edilen hâsılat, Birlik bütçesinin geleneksel öz kaynakları içerisinde yer almaktadır (Karluk, 1995: 96).

Bunun haricinde Birliğe üye devletlerde faaliyet göstermekte olan ve imalat gerçekleştiren yerli üreticiyi küresel dış rekabetten koruyabilmek ve Birlik içi piyasalarda düzeni sağlayabilmek için özellikle tarım ürünleri ithalatı üzerinden vergi alınmaktadır.

Anlaşılabileceği gibi bu vergilerdeki birincil hedef fiskal anlamda bir gelir kaynağı oluşturmaktan çok, Birlik içi fiyatlar ile dışarıdan ithal edilen malın fiyatlarını aynı seviyeye getirip yerli üreticiyi korumaktır. Nitekim ithal edilen ürünün fiyatı, Birlik içerisinde üretilen ürünün fiyatından düşük ise yerli ürün ile ithal ürün arasındaki fiyat farkını telafi edici bir eşik fiyat politikası belirlenecek, bu şekilde eşik fiyata ulaşılana dek ithal üründen vergi alınacaktır.

Geleneksel öz kaynakların bir diğer bileşeni niteliğindeki şeker ve glikoz vergileri ise yine yukarıdaki yaklaşımla aynı paralelde olacak şekilde Birlik içi şeker piyasasını düzenlemek ve koruyup kollamayı amaçlamaktadır. Kısacası geleneksel öz kaynakların temel varlık sebepleri Birliğe gelir sağlamak değil, düzenleme ve yön verme fonksiyonunu yerine getirmektir.

2001 yılından bu yana Birliğe üye devletler, topladıkları geleneksel kaynakların % 25'ini kendi ulusal bütçelerine gelir olarak kaydetmektedirler. Buradaki asıl neden, ülkelerin söz konusu vergileri toplarken katlandıkları maliyetleri telafi edebilmektir. 2001 yılı öncesinde söz konusu oran % 10 iken, alınan Konsey Kararı ile bu oran % 25'e çıkarılmıştır (European Commission, 2008: 239).

a.2- Katma Değer Vergisi Payı

Yukarıda özellikleri belirtilen geleneksel öz kaynakların bütçe ile gerçekleştirilmek istenen harcamaları karşılayamaması, Topluluğu arayış içine sokmuş ve 1970'li yıllardan itibaren KDV payları, bu doğrultuda Birliğin öz kaynakları arasında sayılmaya başlanmıştır. Özellikle 1977 yılından itibaren üye ülkelerin katma değer vergileri sistemlerinin birbirleriyle uyumlu hale gelmesi, daha sonraki yıllarda üye ülkelerin vergi matrahlarından bütçeye aktaracakları paylara ilişkin katılım oranlarının farklılaşmasını beraberinde getirmiştir. Ancak bu durum, sistemin zaman içerisinde çok karmaşık bir hal almasına neden olmuş ve üye ülkeler nezdinde bir takım tartışmaların yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim 29 Mayıs 1989 tarihinde yapılan düzenlemeyle (Council Regulation (EEC, Euratom) No 1553/89), KDV temelli öz kaynakların belirlenmesi ve toplanması sürecinde tekdüzeliğin sağlanması kararı alınmıştır. Bu doğrultuda Komisyonun KDV paylarının belirlenmesinde saydamlığın, tekdüzeliğin ve eşitliğin sağlanması doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir (European Commission, Erişim: 22.04.2010).

Yıllar içerisinde üye ülkelerin KDV matrahlarından birlik bütçesine aktaracakları payların oranları değişiklik göstermiştir. 1974–1979 yılları arasında en yüksek oran % 1 olarak uygulanan KDV katılım payı, 1985 yılında daha da artarak % 1.4 olmuş, daha sonra 1994, 1995, 1996, 1997, 1998 ve 1999 yıllarında her yıl % 0.08 azalacak şekilde karara bağlanmış ve yıllar yılı sırasıyla % 1.32 (1994), % 1.24 (1995), % 1.16 (1997), % 1.08 (1998) ve % 1.0 (1999)'a kadar gerilemiştir. 2000 yılında en üst oranı 2002 ve 2003 yılında % 0.75, 2004 yılında ise % 0.50 olacağı kararlaştırılmıştır.

7 Temmuz 2007'de alınan Konsey Kararı ile üye ülkelerin KDV matrahlarından Birlik bütçesine aktaracakları pay, % 0.30 olarak sabitlenmiştir (2007/436/EC). Ayrıca bu oran çerçevesinde ödenecek miktarın her bir üye ülkenin GSMH'nın %50'sini aşamayacağı da kural olarak benimsenmiştir.

15 ve 16 Aralık 2005'te toplanan Avrupa Konseyi, Avusturya, Almanya, Hollanda ve İsveç'in 2007–2013 döneminde indirilmiş KDV oranlarından yararlanacağını karara bağlamıştır. 2007–2013 mali perspektifiyle geçerli olmak üzere KDV oranlarında Avusturya için % 0.225, Almanya için % 0.15, Hollanda ve İsveç için ise % 0.10 oranında bir indirim uygulanmaktadır (European Commission, 2008: 240).

a.3- GSMH Payı

1988 yılından bu yana öz kaynaklar ve bütçe gelirleri toplamı açısından en temel finansman aracı, GSMH payıdır. Bu pay adından da anlaşılabileceği üzere bütçe harcamalarının finansmanını sağlayabilmek açısından üye devletlerin GSMH'larının belirli bir yüzdesi oranında hesaplanarak elde edilmektedir. GSMH payının hesaplanma süreci diğer öz kaynak kalemlerinden çeşitli yönleriyle farklılık arz etmektedir. Birlik bütçesinin diğer kaynakları ile karşılanamayan giderleri, GSMH payı olarak belirlenecek ek finansman kaynağı ile tamamlanmaktadır. Diğer taraftan GSMH payı, bütçe dengesini sağlayıcı bir bileşen niteliğindedir. Günümüzde Birlik bütçesinin en büyük gelir kalemi GSMH payıdır. GSMH payının diğer öz kaynaklardan ayırıcı özelliği, yıllar yılı bu kalemin oransal olarak sürekli değişimi beraberinde getirmesidir.

Ülkelerin GSMH'larını tek düze şekilde hesaplayarak saptamalarını sağlayabilmek için 1989 yılında söz konusu hususa ilişkin bir direktif çıkarılmıştır (Council Directive, 89/130/EEC- 13 Şubat 1989). Bu direktif ile ülkelerin GSMH hesaplamaları arasındaki farklılıklar giderilmiştir ve tek düzen oran her bir Üye Devletin gayrisafi milli gelirine uygulanmaya başlamıştır. Ancak 7 Temmuz 2007 tarihli Konsey kararıyla (2007/436/EC), 2007–2013 döneminde indirilmiş KDV oranlarından da yararlanan Hollanda ile İsveç'in aynı dönemde yıllık GSMH tabanlı katkı paylarında brüt indiriminden yararlanacağı belirtilmiştir. 2004 fiyatlarıyla, Hollanda'nın 605 milyon, İsveç'in ise 150 milyon Euro'luk yıllık GSMH katkı payındaki brüt indirimden yararlanacağı hükme bağlanmıştır. Bu indirimler yalnızca 2007–2013 dönemi için geçerli olacaktır.

Ayrıca öz kaynaklar kalemi belirlenirken, toplam ulusal katkılardan (KDV ve GSMG Payları) "Birleşik Krallık Düzeltmesi" (UK Correction / Rebate) adı altında Birleşik Krallığa bir geri ödeme yapılmaktadır. Birleşik Krallığın 1984 yılında imzalan "Fontainebleau Antlaşmasıyla" sağladığı bu hak ile Birleşik Krallığın topluluk bütçesine sağlayacağı bütçe katkısı azaltılmak istenmiştir. Birleşik Krallık, bütçeye en fazla katkı sağlayan üyelerden biri olmasına karşın, topluluğun tarım politikasından hemen hemen hiç yararlanmadığını öne sürerek kendi lehine sonuçlanacak bir çözüm istemiştir. Bunun üzerine ilgili antlaşmayla Birleşik Krallığa her yıl tazminat verilmesi kararlaştırılmıştır.

Birleşik Krallığa (BK) ait bütçesel dengesizliklerini konu alan düzeltme miktarı, BK'nın KDV matrahının, AB'nin toplam KDV matrahına oranı ile Birliğe tahsis edilen toplam harcamalara, BK'nın payının oranlanmasıyla elde edilen oran arasındaki farka, çeşitli formüllerin uygulanması suretiyle hesaplanmaktadır. 2007–2013 dönemi için bu düzeltmenin toplam tutarının 10,5 milyar Euro'yu aşamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu düzeltmeye ek olarak Birliğin genişlemesinden kaynaklanan ekstra harcamalar için BK lehine 2009–2011 yılları arasında ek bir indirim de tanınmıştır. BK lehine hesaplanan düzeltme tutarından, tarım dışındaki genişleme ile ilgili yapılan harcamaların 2009–2011 yılları arasında sırasıyla %20'si, %70'i ve %100'ü oranlarında ek bir indirim daha yapılacaktır (2007/436/EC Article 4).

b- Diğer Gelirler

Birlik bütçesinin öz kaynakları haricinde finansal kaynakları arasında yer alan her türlü bileşen diğer gelirler olarak nitelendirilmektedir. Bu doğrultuda kişilerin ya da birimlerin yapmış oldukları faaliyetler neticesinde elde ettikleri gelir ya da karlar, personel ödenek, maaş ve ikramiyeleri üzerinden alınan vergiler ve diğer kesenekler, bir önceki mali yıl bütçesinden aktarılan fazlalıklar, firmalara kesilen para cezaları, Avrupa Birliği anlaşmalarından ya da programlarından geri iade olunan ya da harcanamayan katkılar, birimlerin elde ettikleri faiz ve benzeri gelirler, Avrupa Birliği'nin vermiş olduğu borçların geri ödenmesi nedeniyle elde ettiği gelirler ve diğer olağandışı gelirler bu kalem bünyesinde incelenebilmektedir (European Commission, 2008: 245).

AB BÜTÇESİ GELİR KALEMLERİNİN YILLAR İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ

Avrupa Birliği bütçesinde harcamaların finansmanı açısından temel mali dayanak, Birliğin kendi öz kaynaklarıdır. 1970'li yıllardan itibaren özellikle mali özerkliğin sağlanabilmesi açısından getirilen öz kaynaklar, Birlik adına üye ülkelerce toplanmakta ve AB bütçesine transfer edilmektedir. Birlik bütçesinin finansal kaynaklarının hukuki dayanağını ise, tüm üye devletlerin onayıyla Konsey kararı şeklinde yürürlüğe giren "Öz Kaynaklar Kararları" oluşturmaktadır.

AB Bütçesi Gelir Kalemlerinin Analizi

Yıllar içerisinde Birliğin, özellikle mali özerkliğinin sağlanabilmesi bağlamında öz kaynaklara ayrıcalıklı ve ağırlıklı bir yer verildiği görülmektedir. Gerçektende günümüzden geçmiş yıllar bütçelerine bakıldığında öz kaynakların, yıllar yılı bütçe gelirleri içerisinde her geçen dönem daha fazla bir paya sahip olduğu görülmektedir. Uzun vadede ki amacı, siyasi bir birliğin kurulması olan AB'nin izlediği ortak politikaların etkinliği ve Birliğin uluslararası platformda daha belirleyici bir aktör olarak rol alabilmesi açısından, Birlikçe uygulanan politikalara yönelik harcamaların finansman ayağının tartışmasız çok güçlü olması gerekmektedir. Aslında son dönemde ve hatta uzun bir süredir, Birlik bütçesinin finansmanı bağlamında gerçekleştirilmeye çalışılan dönüşümün asıl amacının bu gerekçeye dayandığı söylenebilir.

Tarihsel bir perspektifte bakıldığında üye sayısının az ve üretilen politikaların da buna bağlı olarak nispeten daha dar kapsamlı olduğu Avrupa Toplulukları'nın ilk yıllarında finansman daha çok üye ülkelerin bağış ve katkıları ile oluşmakta, bu durum ise Topluluklar bütçelerini üye devletlere bağımlı bir hale getirmekteydi. Zaman içinde bir yandan üye ülke sayısının artması ve diğer yandan izlenecek politikalar ile uzun vadede Avrupa Birliği projesini daha ileri seviyelere taşıyacak hedeflerin belirlenmesi, Topluluğun yapmış olduğu harcamaların elde edilen bütçe gelirleri ile karşılanamaması problemini doğurmuştur. Bu dönemeçten sonra Topluluk bütçesi bağımsız öz kaynaklarına sahip olmuş, yıllar içerisinde ise öz kaynakların genel bütçe içerisindeki payında ve etkisinde olumlu bir gelişme gözlemlenmiştir.

Uzun yıllar devam eden bu etkileşim, 2000'li yıllarda da belirleyici özelliklerini sürdürmüştür. Nitekim 2002 yılından 2010 yılına bütçe gelirleri sürekli bir şekilde artarken öz kaynaklar toplamında aynı doğrultuda bir yükseliş, diğer kaynaklar da ise aksine tam anlamıyla bir azalış gerçekleşmiştir. Bu olgu, Tablo II aracılığıyla daha iyi anlaşılabilmektedir. Nitekim 2002 yılından 2010 yılına öz kaynaklar toplamı Birlik bütçesi içerisinde yaklaşık olarak % 57 artarken, diğer kaynaklar ise yine aynı dönemde yaklaşık olarak % 93 azalmıştır. Aslında bu eğilim, Birliğin yıllar içerisinde öz kaynaklardan elde edilen gelirlere daha fazla önem verdiğini de göstermektedir.

Tablo II. Birlik Bütçesi Gelir Kalemlerinin 2002–2010 Yılları Arasındaki Seyri

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010**
1- Öz Kaynaklar	**77.549**	**83.352**	**95.201**	**100.941**	**102.366**	**109.927**	**116.860**	**110.238**	**121.506**
1-1- Geleneksel Öz Kaynaklar	9.214	10.857	12.307	14.063	15.028	16.573	18.538	14.581	14.159
1-2- Katma Değer Vergisi Payı	22.388	21.260	13.912	16.018	17.206	19.440	18.096	13.668	13.995
1-3- Gayri Safi Milli Gelir Payı	45.947	51.235	68.982	70.860	70.132	73.914	80.226	81.989	93.352
2- Diğer Kaynaklar	**17.885**	**10.116**	**8.310**	**6.149**	**6.057**	**7.574**	**3.578**	**2.569**	**1.168**
2-1- Bir Önceki Yıldan Fazla	15.002	7.413	5.469	2.736	2.410	1.847	1.654	409	0
Toplam	**95.434**	**93.468**	**103.511**	**107.090**	**108.423**	**117.501**	**120.438**	**112.807**	**122.674**

Kaynak: "Final Adoption of the General Budget 2000–2008 Tables", *Tahmini rakamlar

*"Financial Year 2009: Summary of Budget Implementation-Revenue on–31.12.2009",
**"Financial Year 2010: Summary of Budget Implementation-Revenue on–28.02.2010", kaynaklarından derlenmiştir.

Aynı değişim öz kaynakların alt kalemleri itibariyle de göze çarpmaktadır. 2002 yılından itibaren sekiz yıllık bir süreçte öz kaynaklar içerisinde özellikle Gayri Safi Milli Gelir payında sürekli bir artış göstermiş ve her geçen yıl bütçenin daha büyük bir kısmı söz konusu kalem ile finanse edilmiştir. Diğer öz kaynaklardan olan KDV payları ve geleneksel öz kaynaklar kalemlerinde ise her ne kadar toplamda bir artış görülse de bu artış, GSMH payındaki artışın altında kalmaktadır. Buradan Birlik bütçesi bağlamında öz kaynaklar içerisinde Gayri Safi Milli Gelir payının özkaynaklar içersinde en büyük paya sahip olduğu ve bu payın sürekli arttığı sonucuna varılmaktadır.

Küreselleşme sürecinin hızla devam ettiği ve bu doğrultuda dış ticareti kısıtlayıcı engellerin terk edildiği, gümrük tarifelerinin düşürüldüğü bir konjonktür geleneksel öz kaynaklardan sağlanan gelirlerin aşırı artışını engellemiştir. Ayrıca tersine artan oranlılığa sahip KDV payının, 1994 yılından itibaren sürekli düşürülerek 2007 yılında % 0,30 oranında sabitlenmesi, Birlik bütçesi açısından bu gelir kaleminin de ağırlığını kaybetmesine neden olmuştur.

2008 yılında ABD Mortgage piyasasında başlayarak öncelikle ABD'yi daha sonra ise tüm dünya finansal piyasaları etkisi altına alan ve reel sektöre de sıçrayarak küresel ekonominin ciddi manada duraksamasına neden olan Küresel Ekonomik Kriz, şüphesiz ki AB bütçelerini de özellikle gelir kalemleri çerçevesinde olumsuz yönde etkilemiştir. Bu etkiler Tablo II ve III'te net bir şekilde görülmektedir. 2009 ve 2010 yılı geleneksel öz kaynaklar ve KDV paylarında rakamsal ve oransal olarak düşüşler yaşanmıştır. Uluslar arası krizin etkileri ile daralan iç ve dış ticaret hacmi, geleneksel öz kaynaklar ve KDV paylarında ciddi düşüşlere yol açmıştır. Bu düşüşlerden kaynaklanan gelir kayıpları ise GSMH paylarının arttırılması ile kapatılmış ve bu nedenle 2009 ve 2010 yıllarında öz kaynaklar kalemi içerisinde GSMH payı ciddi bir sıçrayış göstermiştir.

Tablo III. Birlik Bütçesi Gelir Kalemlerinin 2002–2010 Yılları Arasındaki Payları

	2002	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009***	**2010****
1- Öz Kaynaklar	**81,26%**	**89,18%**	**91,97%**	**94,26%**	**94,41%**	**93,55%**	**97,03%**	**97,72%**	**99,05%**
1-1- Geleneksel Öz Kaynaklar	9,65%	11,62%	11,89%	13,13%	13,86%	14,10%	15,39%	12,93%	11,54%
1-2- Katma Değer Vergisi Payı	23,46%	22,75%	13,44%	14,96%	15,87%	16,54%	15,02%	12,12%	11,41%
1-3- Gayri Safi Milli Hasıla Payı	48,15%	54,82%	66,64%	66,17%	64,68%	62,90%	66,61%	72,68%	76,10%
2- Diğer Kaynaklar	**18,74%**	**10,82%**	**8,03%**	**5,74%**	**5,59%**	**6,44%**	**2,97%**	**2,33%**	**0,96%**
2-1- Bir Önceki Yıldan Fazla	15,72%	7,93%	5,28%	2,55%	2,22%	1,57%	1,37%	0,36%	0,00%
Toplam	**100%**	**100%**	**100%**	**100%**	**100%**	**100%**	**100%**	**100%**	**100%**

Kaynak: "Final Adoption of the General Budget 2000–2008 Tables", *Tahmini rakamlar
*"Financial Year 2009: Summary of Budget Implementation-Revenue on–31.12.2009",
**"Financial Year 2010: Summary of Budget Implementation-Revenue on–28.02.2010", kaynaklarından derlenmiştir.

Tablo III'de 2002 ile 2010 yılları arasındaki süreçte Birlik bütçesi gelirlerinin kendi içindeki oransal dağılımına yer verilmektedir. Özellikle Tablo III ve Grafik II-III beraber ele alındığında Birlik bütçesinin gelirleri itibariyle son dokuz yıllık dönemde geçirmiş olduğu değişim ve gelişim gözlemlenebilmektedir. Görüldüğü gibi Birlik bütçesi gelirlerinin, 2002 yılında % 81.26'sı öz kaynaklardan oluşmakta iken 2010 yılında ise % 99.05'e yükselmiştir. Yani cari dönem itibariyle Birlik harcamalarının neredeyse tamamı, öz kaynaklar ile finanse edilmektedir.

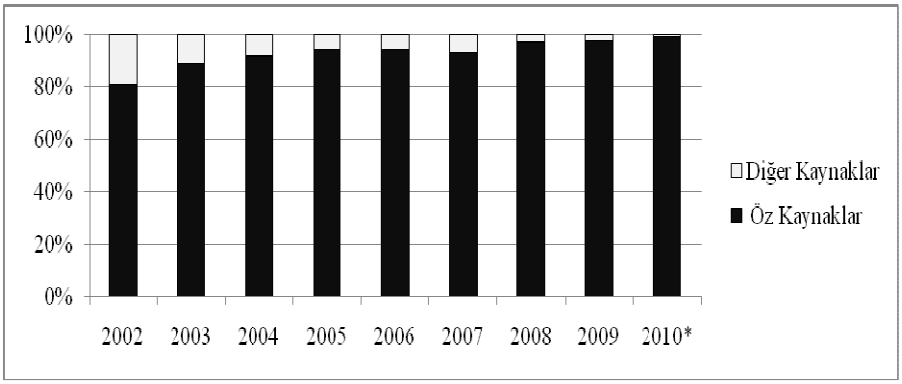
Buna karşılık Birlik bütçesinin diğer kaynaklar kaleminde ise sürekli bir düşüş gerçekleşmiş 2002 yılında diğer kaynakların toplam bütçe gelirleri içerisindeki payı % 18.74 iken 2010 yılında bu rasyo % 0.96'ya gerilemiştir. Birlik bütçesi gelir kalemlerinin incelenmesi esnasında dikkati çeken bu nokta, önceki yıla ilişkin bütçe fazlalıklarının cari yıl bütçesine devrini gösteren "Bir Önceki Yıldan Fazlalıklar" alt başlığının yıllar dâhilinde sürekli azalması sonucu oluşmuştur. 2002 yılında % 15.72 olan bu oran, 2010 yılında % 0'a gerilemiştir. Diğer kaynaklar içerisinde bir önceki fazlalıklardan sonraki en önemli iki gelir kalemi, personel ücretleri üzerinden alınan vergiler ve yapılan kesintiler ile gecikme faizleri ve para cezaları olmuştur. Personel ücretleri üzerinden alınan vergiler ve yapılan kesintilerden 2008–2010 yılları arasında sırasıyla 807, 895 ve 918 milyon Euro gelir elde edilirken; gecikme faizleri ve para cezalarından 972, 757 ve 123 milyon Euro gelir elde edilmiştir.

Birlik bütçesinin en önemli finansman kaynağı Gayri Safi Milli Hâsıla payıdır. Söz konusu alt kalemin 2002 yılında Birlik gelirlerinin % 48.15'ini karşıladığı 2010 yılında ise bu oranın % 76.10'a yükseldiği görülmektedir. İlgili dönem itibarı ile diğer öz kaynak alt kalemlerinden olan geleneksel öz kaynaklarda önemli bir sapma yaşanmamıştır. 2002 yılında % 9,65 olan oran, AB üyesi ülkelerin dış ticaret politikalarında ve işlemlerindeki ilerlemeler neticesinde 2008 yılına kadar az da olsa sürekli bir artış eğilimi izlemiş ve %15,39'a ulaşmıştır. Yaşanan uluslararası krizin etkisiyle 2008 yılından sonra bu gelir kaleminde düşüş başlamış ve 2010 yılı içerisinde bütçe gelirleri içerisindeki payı % 11,54 olmuştur.

Katma Değer Vergisi payında yıllar itibarıyla sürekli bir azalış gözlenmektedir. Nitekim 2002 yılında KDV payının öz kaynaklar içerisindeki ağırlığı % 23.46 iken 2010 yılında bu ağırlık % 11.41'e düşmüştür. Bu değişimi, KDV oranlarının yıllar itibariyle

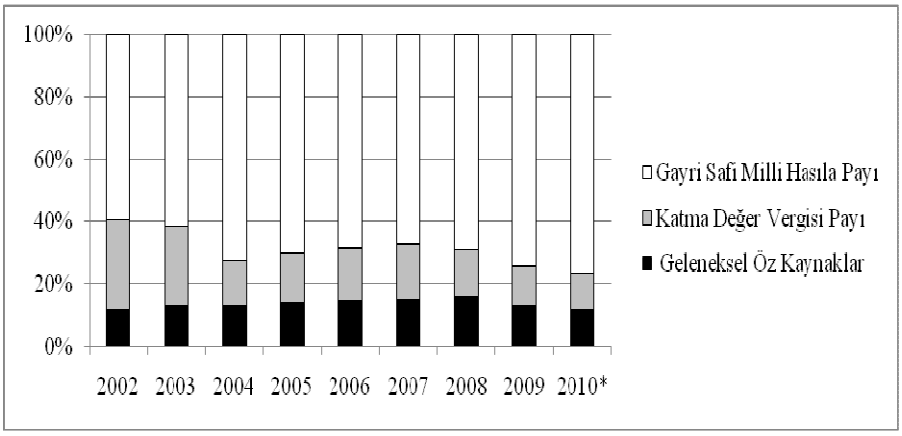
kademeli olarak düşürülmesiyle açıklamak mümkündür. Son gelir kaleminde son üç yılda görülen düşüşte küresel ekonomik krizinde etkileri olduğu düşünülmektedir. Öz kaynak kalemleri arasındaki bu değişim Grafik II aracılığıyla daha net görülebilmektedir.

Grafik II. 2002–2010 Yılları Arasında Birlik Bütçesinin Öz Kaynak-Diğer Kaynakları Dağılımı

Grafik II, 2002 ile 2010 yılları arasında geçen dokuz senelik zaman diliminde Birlik bütçesinin gelir kalemlerinde özellikle öz kaynaklar ve diğer kaynaklar temelinde gerçekleşen değişimi göstermektedir. Grafikten son dokuz sene içerisinde öz kaynakların payı yükselirken, diğer kaynakların payında ise bir azalış olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Grafik III. 2002–2010 Yıllarında Öz Kaynakların Kendi İçlerinde Dağılımı

Grafik III ise yine aynı zaman periyodunda bu kez öz kaynakların kendi içindeki dağılımı göstermektedir. Özellikle GSMH payının yıllar yılı istikrarlı bir şekilde arttığı diğer öz kaynak gelirlerinin ise dalgalanma evresi yaşadığı görülmektedir. KDV payı, düşüş eğilimi gösterirken, geleneksel öz kaynaklar kaleminin KDV'ye göre dengeli bir seyir izlediği görülmektedir.

2010 Yılı Birlik Öz Kaynaklar Gelirlerinin Üye Ülkeler Temelinde Değerlendirilmesi

2010 yılında Birliğin toplamayı hedeflediği öz kaynak gelirlerinin, üye ülkeler temelinde dağılımına bakıldığında gelirlerin büyük bir kısmının yedi üye ülkeden toplanacağı görülmektedir. 121.507 milyon Euro olarak tahmin edilen öz kaynak gelirlerinin; 23.725 milyon Euro'su Almanya'dan, 20.328 milyon Euro'su Fransa'dan, 16.207 milyon Euro'su İtalya'dan, 13.213 milyon Euro'su Birleşik Krallıktan, 11.340 milyon Euro'su İspanya'dan, 6.107 milyon Euro'su Hollanda'dan ve 4.878 milyon Euro'su Belçika'dan toplanacaktır. Bu ülkeler öz kaynak gelirlerinin 95.798 milyon Euro'sunu karşılamaktadırlar.

Tablo IV. 2010 Yılı Birlik Öz Kaynaklarının Dağılımı

Üye Ülkeler	Geleneksel Öz Kaynaklar				KDV ve GSMH'ya Dayalı Öz Kaynaklar (Ayarlamalar Dahil)						Toplam Öz Kaynaklar
	Net Şeker Vergileri (75 %)	Net Gümrük Vergileri (75 %)	Toplam Net Öz Kaynaklar (75 %)	Tahsilat Maliyetleri (25 % Brüt Geleneksel Öz Kaynaklar)	KDV'ye Dayalı Kaynaklar	GSMH'ya Dayalı Kaynaklar	Hollanda ve İsveç için Yapılan Kesintiler	Birleşik Krallık Düzeltmesi	Toplam Ulusal Katkılar	Toplam Ulusal Katkıların % Payı	
	(1)	(2)	(3)=(1)+(2)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9) =(5)+(6)+(7)+(8)	(10)	(11) = (3) + (9)
Toplam	**123,4**	**14 079,7**	**14 203,1**	**4 734,4**	**13 950,9**	**93 352,7**	**0**	**0**	**107 303,6**	**100**	**121 506,7**
Belçika	6,6	1 547,6	1 554,2	518,1	433	2 683,7	23,4	184,4	3 324,4	3,1	4 878,6
Bulgaristan	0,4	73,8	74,2	24,7	51,3	270	2,4	18,6	342,2	0,32	416,4
Çek	3,4	193,3	196,7	65,6	192	1 010,4	8,8	69,4	1 280,6	1,19	1 477,3
Danimarka	3,4	284,1	287,5	95,8	301,6	1 903,3	16,6	130,8	2 352,3	2,19	2 639,8
Almanya	26,3	2 683,3	2 709,6	903,2	1 600,0	19 017,2	165,6	233,3	21 016,1	19,59	23 725,7
Estonya	0	22,6	22,6	7,5	20	105,3	0,9	7,2	133,5	0,12	156,1
İrlanda	0	173,3	173,3	57,8	202,5	1 065,6	9,3	73,2	1 350,6	1,26	1 523,9
Yunanistan	1,4	194	195,4	65,1	363,3	1 911,8	16,6	131,4	2 423,1	2,26	2 618,5
İspanya	4,7	1 037,1	1 041,8	347,3	1 544,0	8 125,8	70,8	558,5	10 299,0	9,6	11 340,8
Fransa	30,9	979	1 009,9	336,6	2 732,6	15 393,6	134	1 057,9	19 318,2	18	20 328,1
Italya	4,7	1 318,1	1 322,8	440,9	2 032,9	11 927,7	103,9	819,7	14 884,2	13,87	16 207,0
Kıbrıs Rum	0	38,4	38,4	12,8	26,4	139,1	1,2	9,6	176,3	0,16	214,7
Letonya	0	11,6	11,6	3,9	21,1	142,6	1,2	9,8	174,7	0,16	186,3
Litvanya	0,8	45,7	46,5	15,5	39,2	208,5	1,8	14,3	263,9	0,25	310,4
Lüksemburg	0	12	12	4	43	226,1	2	15,5	286,6	0,27	298,6
Macaristan	2	92,4	94,4	31,5	114,5	664,8	5,8	45,7	830,8	0,77	925,2
Malta	0	10,6	10,6	3,5	8,7	45,8	0,4	3,1	58	0,05	68,6
Hollanda	7,3	1 790,3	1 797,6	599,2	282,9	4 582,7	-611,5	56,2	4 310,3	4,02	6 107,9
Avusturya	3,2	171,2	174,4	58,1	282,1	2 160,1	18,8	26,5	2 487,5	2,32	2 661,9
Polonya	12,8	330,1	342,9	114,3	429,8	2 262,2	19,7	155,5	2 867,2	2,67	3 210,1
Portekiz	0,2	112,8	113	37,7	232,5	1 223,8	10,7	84,1	1 551,1	1,45	1 664,1
Romanya	1	152,4	153,4	51,1	148,7	1 026,7	8,9	70,6	1 254,8	1,17	1 408,2
Slovenya	0	80,2	80,2	26,7	54,3	285,8	2,5	19,6	362,3	0,34	442,5
Slovakya	1,4	128,2	129,6	43,2	87,5	546,1	4,8	37,5	675,8	0,63	805,4
Finlandiya	0,8	136,2	137	45,7	241,3	1 417,6	12,3	97,4	1 768,6	1,65	1 905,6
İsveç	2,6	431	433,6	144,5	128,7	2 322,0	-141,3	28,5	2 337,9	2,18	2 771,5
Birleşik Krallık	9,5	2 030,4	2 039,9	680	2 337,3	12 684,5	110,5	-3 958,5	11 173,7	10,41	13 213,6

Alt kalemler itibarı ile bakıldığında KDV payı ve GSMH paylarından oluşan toplam ulusal katkılar, öz kaynak gelirlerinin 107.303 milyon Euro'sunu oluştururken, geleneksel öz kaynaklar 14.203 milyon Euro'sunu oluşturmaktadır. 2010 yılı için Geleneksel öz kaynaklar içersinde en büyük gelir kalemini Almanya, Birleşik Krallık, Hollanda, Belçika ve İtalya'dan elde edilecek gelirler oluşturmaktadır. KDV tabanlı gelirlere bakıldığında 2010 yılı için 13.950 milyon Euro toplanması hedeflenmiştir. KDV tabanlı gelirlerde ise en büyük paylar, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, Almanya ve İspanya'dan elde edilecektir. KDV paylarının ve geleneksel öz kaynakların, özkaynaklar içerisindeki payının geçmiş yıllara göre azalmasında küresel ekonomik krizin etkilerinin olduğu açıkça söylenebilir.

GSMH payı olarak en büyük payı ve KDV temeli gelirlerin ve GSMH tabanlı gelirlerin toplamından elde edilen rakam olan toplam ulusal katkıların yine aynı ülkelerden, Almanya, Fransa, İtalya, Birleşik Krallık, İspanya, Hollanda ve Belçika, elde edildiği Tablo IV'de görülmektedir. Ayrıca bu ülkeler, AB bütçesine net katkı sağlama anlamında da önde gelen ülkelerdir.

SONUÇ

Avrupa Birliği bütçesi, Birliğin ekonomik, sosyal ve siyasal amaçlarını gerçekleştirmede yapacağı işler için gerekli olan finansal kaynakları saptamakta ve Birliğin amaçlarına ulaşma ve sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik ortak iradesini ortaya koymaktadır.

Avrupa Birliği bütçesinde harcamaların finansmanı açısından temel mali kaynak, Birliğin kendi öz kaynaklarıdır. 1970'li yıllardan itibaren artan harcamaları karşılayabilmek ve özellikle mali özerkliğin sağlanabilmesi amacıyla getirilen "Öz Kaynaklar Sistemi" çerçevesinde gelirler, Birlik adına üye ülkelerce toplanmakta ve AB bütçesine transfer edilmektedir. Birlik bütçesinin finansal kaynaklarının hukuki dayanağını ise, tüm üye devletlerin onayıyla Konsey kararı şeklinde yürürlüğe giren "Öz Kaynaklar Kararları" oluşturmaktadır.

Bu kararlar çerçevesinde Birliğin gelir kalemleri, öz kaynaklar ve diğer kaynaklar olarak ikiye ayrılmıştır. Bugün Birlik gelir bütçesinin ortalama %95'ini oluşturan öz kaynaklar, kendi içerisinde üç alt kalemden oluşmaktadır. Son on yıldaki verilere bakıldığında öz kaynaklar kalemi içerisinde GSMH payının sürekli bir artış gösterdiği görülmektedir. Bütçe gelirlerinin ortalama %65'ni GSMH payları oluşturmaktadır. Bu artıştın temel sebebi, diğer iki öz kaynak kaleminde yaşanan değişimlerdir. Geleneksel öz kaynaklar kalemi, ilgili dönemde dengeli bir seyir izlese de, son yıllarda küresel krizin de etkisiyle düşüş eğilimine girmiştir. İlgili dönemde geleneksel öz kaynakların bütçe içerisindeki payı, ortalama %13'dür. Özkaynakların diğer bir türü olan KDV payı ise, oranların düşürülmesine paralel olarak bir azalış trendi içerisine girmiştir. KDV payının genel bütçe içerisindeki oranı, ilgili dönemde ortalama % 16 seviyesindedir. Son küresel krizin, KDV gelirleri üzerindeki etkisi oldukça olumsuz olmuş ve bu kalemin gelir bütçesi içerisindeki payını düşürmüştür.

Birliğin diğer temel gelir kalemi sayılan diğer kaynaklar kalemi ise bir önceki yıldan verilen gelir fazlasının azalmasına bağlı olarak sert bir düşüş içerisine girmiştir. AB harcamalarının artış eğilimine girmesi, her yıl verilen bütçe fazlası miktarı azaltmış ve buna bağlı olarak da diğer kaynakların yıllar itibariyle bütçe gelirleri içerisindeki oranı azalmıştır. İlgili dönemde bu kaynakların bütçe içerisindeki ortalama oranı %6 civarında olsa da, son yıllarda bu oranın %2'ler seviyesine gerilediği görülmüştür.

Günün politik, sosyal ve ekonomik şartlarına uygun olarak AB bütçesinin, ortaklaşa kabul edilen politik önceliklerin gerçekleştirilmesine ait etkin ve verimli bir araç haline gelmesi zorunluluğu ortadadır. Bundan sonraki süreçte, geleceğin problemleri ile mücadele etme noktasında Birlik finansman sisteminin nasıl olması gerektiği konusunda farklı düşünceler vardır. AB düzeyinde bir verginin uygulanması veya var olan transfer sisteminin revize edilmesi yoluna gidilmesi gündeme gelen alternatifler içerisindedir.

KAYNAKLAR

BİLGE, S. ve ÇELİKAY, F. (2009), "Avrupa Birliği Bütçesinin Geleceği: Bütçe Revizyon Çalışmaları", **Maliye Dergisi**, 157: 150-165.

BİLGE, S. ve ÇELİKAY, F. (2010), "Avrupa Birliği Bütçe Harcamaları ve 2007–2010 Dönemi AB Bütçe Harcamalarının Analizi", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 12(1): 1-28.

EUROPEAN COMMISSION (2010), **EU Budget in Detail-The Current Year: 2010**, http://ec.europa.eu/budget/budget_detail/current_year_en.htm, (Erişim: 27.04.2010).

EUROPEAN COMMISSION (2010), Communication from the Commission to the European Parliament and the Council **-16.4.2010, COM (2010) 162 final-.** http://ec.europa.eu/budget/library/documents/revenue_expenditure/_own_resources/comm_2010_162_en.pdf (Erişim: 16.04.2010).

EUROPEAN COMMISSION (2010), **Financial Programming and Budget, Financial Year 2010: Summary of Budget Implementation-Revenue on–28.02.2010** http://ec.europa.eu/ budget/library/execution/utilisation/2010Recettes_EN.pdf, (Erişim: 22.04.2010).

EUROPEAN COMMISSION (2010), **Financial Programming and Budget-Revenue in Detail**, http://ec.europa.eu/budget/budget_ detail/revenue detail_en.htm, (Erişim: 22.04.2010).

EUROPEAN COMMISSION (2009), **Financial Programming and Budget Financial Year 2010: Summary of Budget Implementation-Revenue on 31.12.2009**,http://ec.europa.eu/budget/library/execution/utilisation/2009Recettes_en.pdf, (Erişim: 25.04.2010).

EUROPEAN COMMISSION (2008), **European Union Public Finance**, Fourth Edition, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

EUROPEAN COMMISSION (2008), **Final Adoption of the General Budget 2000–2008 Tables**,http://ec.europa.eubudget/library/ publications/ fin_reports/fin_report_08_data_en.pdf, (Erişim: 16.01.2010).

EUROPEAN COMMISSION, **History of the Budget (1971–1975),** http://ec.europa.eu/budget/reform /history/history1971_en.htm, (Erişim: 22.04.2010).

EUROPEAN COMMINITIES (2009), **EU Budget 2008 Financial Report**, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

EUROPEAN NAVIGATOR, The Development of the Communities' and the Union's Own Resources, http://www.ena.lu/development_communities_ unions_resources-2-23355, (Erişim: 23.04.2010).

GÜVENÇ, M. H. (2008), *"Avrupa Birliği Bütçesi ve Reform İhtiyacı"*, Bütçe Dünyası, Cilt:3, Sayı: 28, s. 17–28.

KARLUK, R. (1995), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.

OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN COMMINITIES (2007), Council Decision of 07 June 2007 on the System of the European Communities' Own Resources **(2007/436/EC, Euratom)**. 23.06.2007, L 163, p. 17–21.
OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN COMMINITIES (2010), Council Decision of 16 March 2010 on the System of the European Communities' Own Resources **(2010/196/EU, Euratom)** 07.04.2010, L 87, p. 31–32.

Lisans Düzeyinde Eğitim Gören Öğrencilerin Türk Mutfağının Tanıtım Ve Pazarlanmasına İlişkin Görüşleri (Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu Örneği)

Yrd. Doç. Dr. Sibel GÜLER
Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, sguler@anadolu.edu.tr

Öğr. Gör. Serkan OLGAÇ
Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, solgac@anadolu.edu.tr

Özet: Bu çalışmanın amacı, Lisans düzeyinde Turizm eğitimi alan öğrencilerin Türk Mutfağına yönelik tutumlarını ölçmektir. Bu amaçla, anket formları geliştirilmiş ve Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu'nda eğitim gören 256 öğrenciye uygulanmıştır. Gerçekleştirilen ankette, frekans analizleri sonucunda öğrencilerin Türk Mutfağı ile ilgili düşünceleri ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmada, ayrıca staj yapan ve yapmayan öğrencilerin Türk Mutfağının tanıtım ve pazarlanması ile ilgili düşüncelerinin ortaya çıkarılmasına yönelik Mann Whitney-U testi ve Ki-Kare Bağımsızlık testleri uygulanmıştır. Öğrenciler, Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanmasında; Uluslar arası işletmelerin kendi menülerini uygulamak istemeleri, Maliyet faktörü, Her şey dahil sisteminin uygulanması gibi unsurların etkili olduğunu belirtmişlerdir. Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanması konusunda yapılması gerekenlere ilişkin öğrenciler, Türk mutfağı ile festivallerin düzenlenmesi, yerli ve yabancı basında Türk mutfağı ile ilgili olarak reklam ve tanıtım çalışmalarının yapılması gerektiğine, farklı lezzetleri barındıran alternatif lezzetlerin yaratılmasının sağlanması gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Mutfak Kültürü, Türk Mutfağı, Turizm Eğitimi

Opinions of Students Taking Undergraduate Tourism Education about Promotion and Marketing of the Turkish Cuisıne (Anadolu University School of Tourism and Hotel Management Example)

Abstract: The purpose of this study is to measure the attitude of the students towards Turkish Cuisine, who are taking Tourism Education at undergraduate level. For this purpose, survey forms were developed, and applied to 256 students at Anadolu University School of Tourism and Hotel Management. In the survey conducted, students' opinions were measured by frequency analysis. Also Mann-Whitney U and Chi-Square tests were employed to uncover the opinions of the students about promotion and marketing of the Turkish Cuisine and the differences between students who have completed their compulsory training periods and who have not. Students claimed that such factors as international companies' desire to apply their own menu, cost factor, application of all-inclusive system are effective on promotion and marketing of the Turkish Cuisine. According to the students, what needs to be done about promotion and marketing are; conducting festivals about the Turkish Cuisine, conducting promotion and advertisement activities covering domestic and foreign press, creating alternative tastes with distinctive flavors.

Keywords: Cuisine Culture, Turkish Cuisine, Tourism Education.

GİRİŞ

Mutfak iki anlamda kullanılabilen bir kavramdır. Hem mekansal anlamda hem de kültürle ilişki kurularak tanımlanmaktadır. Fiziki bir alan olarak düşünüldüğünde, yeme-içme servisinin hazırlandığı mekanlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Moltay, 1995). Kaya (2000) mutfağı, "yiyeceklerin hazırlandığı, pişirildiği ve tüketildiği yer" olarak tanımlamaktadır. Gökdemir (2003) ise, yiyecek ve içeceklerin hedeflenen miktarlarda, belirlenmiş standartlar ve kalitede yiyecek üretimin yapıldığı mekan olarak tanımlamaktadır. Çoğu zaman mutfak ülke isimleri ile birlikte anılmaktadır. Çin Mutfağı, Fransız Mutfağı, Türk Mutfağı gibi kültürle ilişkisi kurularak yapılan bu tanımlamalar o ülkenin kültürel yapısını ve bir anlamda yaşam biçimini ifade etmektedir. Mussmann ve Pahalı (1999) mutfak kavramını, "yiyeceklerin ve içeceklerin hazırlanmasında kullanılan araç gereçler, yemek pişirme sanatının inceliklerini, yemek törelerini gösteren kültür" olarak açıklamaktadır.

Ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ekonomik, sosyal ve siyasi işbirliklerin oluşmasında turizm önemli bir endüstri olmakla beraber, sosyal ve kültürel değerlerle toplumların birbirlerine yakınlaşmasında etkilidir (Budak ve Çiçek, 2002). Turistlerin farklı ülkeleri ziyaret etmelerinde mutfak kültürünün en önemli etkenlerden biri olduğu bir gerçektir. Yeterli satın alma gücü, boş zamana ve seyahat etme kültürüne sahip olan kişiler; iş, iklim değişiklikleri, eğitim, akraba ziyaretleri, macera, değişik kültürleri tanıma arzusu, mutfak kültürlerini tanıma gibi nedenlerle turizme katılmaktadırlar (Özdipçiner, 2000).

Yapılan çalışma incelendiğinde, yabancı turistlerin Türk mutfak kültürünü tanımak istedikleri görülmektedir (Akman ve Hasipek, 1999). Ancak ülkemizde otel işletmelerinin sunmuş olduğu yiyecek ve içecek çeşitlerine bakıldığında, daha çok gelen turistlerin ülkelerine ait yemeklerin sunulduğu görülmektedir. Turistlere hizmet eden öğrencilerin özellikle bu noktada görüşleri daha da önem kazanmaktadır. Yapılan çalışmada öğrencilerin Türk mutfağının yeterince tanıtılamadığı yönünde görüşleri ortaya çıkmıştır. Gelecekte sektörde yer alacak olan öğrencilerin bu konu ile ilgili düşünceleri, Türk mutfağının tanıtımında ve pazarlanmasında eksik olan yönlerin ortaya çıkartılmasına ve Türk Mutfağının ülkenin önemli bir çekicilik unsuru olduğunun ortaya konmasına katkı sağlayacaktır.

Çalışmada Türk Mutfağı hakkında bilgiler verildikten sonra, bu konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmaların sonuçlarına ilişkin bulgulara yer verilecektir. Daha sonra da yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgulara değinilecektir.

TÜRK MUTFAĞI

Maviş (2003), mutfak kültürünü, beslenmenin sağlanmasına yönelik yemek, yiyecek ve içecek türleri ile bunların hazırlanmasında, pişirilmesinde ve saklanmasında kullanılan mekan ve ekipmanı, yörelere göre farklılık gösteren yeme içme geleneğinin oluşturduğu inanış ve uygulamalardan oluşan kültürel yapı olarak ifade eder.

Ülke turizminin vazgeçilmezi olan Türk mutfağı, gastronomi uzmanlarına göre Fransız ve Çin Mutfağı ile birlikte dünyanın en büyük mutfakları arasında yer almaktadır (Denizer, 2007). Türkiye'nin coğrafi konumu, tarihsel süreçte diğer kültürlerle yaşanan etkileşim, iki büyük imparatorluğun sağlamış olduğu renk çeşitliliği gibi etkenler Türk mutfağının çeşitliliğini sağlayan unsurlardır.

Türk Mutfağının şekillenmesinde Orta Asya Türkleri, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu döneminin etkisi büyüktür. Orta Asya'dan Anadolu'ya göçen Türkler zengin bir geçmişe sahip olmaları nedeniyle, bugünkü Türk Mutfağının oluşumunda çok etkili olmuşlardır (Güler, 2007b). Orta Asya göçebe insanın et ve mayalanmış süt ürünlerini kullanmaları, Mezopotamya'nın sahip olduğu tahıllar, Akdeniz'de yetişen sebze ve meyveler, Güney Asya'nın baharatı ile birlikte kullanılarak zengin bir yemek kültürünün oluşmasında etkili olmuştur (Baysal, 1993b).

Günümüz Türk mutfağı, Türkiye'de yaşamış olan uygarlıkların etkisiyle gelişmiş ve zenginleşmiştir. Türk Mutfağı batı mutfaklarından etkilenmiş ancak onları da etkilemiştir. Örneğin, pasta Fransız mutfağından, makarna İtalyan mutfağından Türk mutfağına girmiştir. Bunun yanında, buğday unundan yapılan hamurun açılmasıyla yapılan erişte eskiden beri kırsal kesimde çok fazla tüketilmektedir. Bu da, makarnanın Anadolu'dan İtalya'ya geçtiğini düşündürmektedir (Baysal 1993a).

Genel olarak Türk Mutfağının özelliklerini sıralamak gerekirse (Güler, 2007a);

- Türk yemekleri tarım ve hayvansal ürünlere dayanmaktadır
- Yemeklerimiz halkımızın yaşadığı coğrafi bölgelere göre değişiklik göstermektedir
- Türk yemekleri tarihi gelişimi içerisinde sosyal yapıya göre de değişiklikler göstermektedir
- Türk yemekleri özel günler ve törenlere göre değişiklikler göstermektedir
- Gelenek ve görenekler ile dini inanç yemek çeşitlerini etkilemiştir

LİTERATÜR TARAMASI

Konu ile ilgili literatür çalışmalarına bakıldığında, daha çok ülkemizi ziyaret eden turistlerin Türk Mutfağına yönelik tutum ve beğenileri üzerinde durulduğu görülmektedir. Lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin Türk mutfağı hakkındaki düşüncelerine yönelik çalışmalara rastlanmamıştır. Daha çok öğrencilerin yeme içme işletmelerini tercih etme nedenleri ile ilgili çalışmalara yer verilmiştir. Aşağıda daha önce Türk mutfağı ile ilgili yapılmış çalışmalardan bazıları yer almaktadır.

Şanlıer (2005), Yerli ve Yabancı turistlerin Türk Mutfağına yönelik görüşleri adlı çalışmasında; yerli turistlerin Türk yemeklerini lezzetli, iştah açıcı, hoş kokulu, fazla kalorili bulduğunu; yabancı turistlerin ise lezzetli, ilgi çekici, yağlı ve baharatlı buldukları sonucuna ulaşmıştır.

Akman ve Hasipek (1999), Antalya'da yaptıkları araştırmada, ankete katılanların Türk yemeklerine yönelik izlenimlerinin olumlu olduğunu tespit etmişlerdir. Arslan ve arkadaşları (2002), turistlerin en çok çorba (%63,8), et yemekleri (%44,8), balıklar (%35,2), dolma ve sarma (%33,3) ile tatlıları (%50,5) tercih ettikleri yönünde bulgulara ulaşmıştır.

Özdemir ve Kınay (2004), Alman ve Rus turistlerin Türk mutfağına ilişkin görüşleri adlı çalışmasında, turistlerin genellikle Türk mutfağına yönelik olumlu görüşleri olduğu ancak Türk yemeklerinin fazla yağlı olması, salçalı ve baharatlı olması, tatlıların ise ağır olmasının olumsuzluklar arasında yer aldığını belirlemişlerdir. Yine Özdemir'in (2003) yaptığı diğer bir çalışmada, konaklama işletmelerinde sunulan Türk, Fransız ve İtalyan mutfaklarının karşılaştırılmasına yer verilmiş; Türk ve Fransız mutfaklarının İtalyan mutfağına göre daha maliyetli olduğu ve tercih sıralamasında İtalyan mutfağının diğer mutfaklara göre daha az tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Türk mutfağının konaklama işletmelerinde uygulanmasında zaman ve maliyet faktörünün önemli bir etken olduğu görülmüştür.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmanın amacı lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin Türk mutfağına yönelik tutumlarını ölçmektir. Gelecekte, turizm sektöründe görev alacak öğrencilerin bu konudaki düşünceleri, Türk mutfağının tanıtımında ve pazarlanmasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan yanlış uygulamaların çözümünde öğrencilerin görüşlerinin önemli bir katkısı olacağı düşünülmektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda, lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin Türk mutfağı hakkındaki düşüncelerine yönelik bir çalışmanın bulunmaması bakımından söz konusu çalışmanın literatüre önemli bir katkısı olacağı öngörülmektedir.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmada ilgili verilerin elde edilmesi için anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Araştırma, Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulunda örgün olarak eğitim görmekte olan 2008-2009 Öğretim yılında 687 öğrenciden 256'sı üzerinde anket uygulaması gerçekleştirilerek yapılmıştır.

Çalışma, Türk mutfağı hakkında öğrencilerin görüşlerini, konaklama işletmelerinde Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanması ile ilgili olarak görüşlerini değerlendirmeye yönelik yapılmıştır. Bu amaçla, özellikle staj yapan ve yapmayan öğrencilerin bu konudaki görüşleri ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir.

Gelecekte, turizm sektöründe görev alacak öğrencilerin bu konudaki düşünceleri Türk Mutfağının tanıtımında ve pazarlanmasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan yanlış uygulamaların çözümünde öğrencilerin önemli bir katkısı olacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki 4 yıllık turizm lisans eğitimi alan öğrenciler oluşturmaktadır. Bu çalışmanın bundan sonraki çalışmalara ışık tutacağı öngörülerek, Eskişehir ilinde lisans düzeyinde Turizm eğitimi gören öğrencilerin bu konudaki görüşlerinin öğrenilmesi ve çözüm önerilerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla hedef kitleyi ilde mevcut olan iki üniversiteden, Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır.

Evrenin geniş olması nedeniyle araştırmaya uygun olacak şekilde sınırlandırılması ve araştırmanın örneklem üzerinden gerçekleştirilmesi düşünülmüştür. Örneklem seçiminde basit tesadüfî örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Anketin 250 kişiye uygulanmasına karar verilmiştir. Basit tesadüfi örnekleme tekniğiyle örneklem oluşturulurken araştırma evrenindeki her örnekleme birimine eşit seçilme olasılığı sağlanır (Çömlekçi, 2001).

ÖSYM'nin 2008-2009, 2007-2008, 2006-2007, 2005-2006 yılları arasında Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokuluna yerleştirdiği öğrenci sayısı Ekim 2008 itibariyle 687[*] öğrencidir. Anket 256 öğrenciye uygulanmıştır. Tablo 1'de sınıf itibariyle kız ve erkek öğrencilerin sayıları verilmiştir.

Tablo 1. Anket Uygulanan Öğrenci Dağılımı

Örneklem	Kız	Erkek	Toplam
1. Sınıf	33	35	68
2. Sınıf	31	37	68
3. Sınıf	21	28	49
4. Sınıf	43	28	71
GENEL TOPLAM	128	128	256

Araştırmada veri elde etmek için kullanılan anket formu 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik değişkenleri ölçmeye yönelik sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise, öğrencilerin Türk Mutfağı hakkındaki düşünceleri sorgulanmıştır. Her bir değişken için 5'li Likert ölçeği (kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, fikrim yok, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum) kullanılmıştır. Öğrencilere, konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı konusunda düşüncelerini öğrenmeye yönelik çoktan seçmeli (5 en önemli, 1 az önemli) soru sorulmuştur. Son bölümde ise, Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanması konusunda yapılması gerekenlere ilişkin 5'li Likert ölçeğinden oluşmuş soru sorulmuştur.

Araştırmada kullanılan değişkenlerin güvenirliğinin test edilmesinde kullanılan Cronbach Alpha değeri %78 olarak bulunmuştur. Güvenirlik ölçütü olarak kabul edilen Cronbach's Alpha değeri %60 ile %80 arasında olduğundan oldukça güvenilirdir (Özdamar, 1999). Araştırmada ele alınan öğrencilerin, Türk mutfağı ile Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanması konusundaki görüşleri değerlendirilmiştir. Bu amaçla yapılan frekans analizi ile Türk mutfağının yeterince tanıtılmadığını düşünen öğrencilerin konaklama işletmelerinde Türk mutfağının tanıtılması konusundaki düşünceleri ortaya konulmuştur. Konaklama işletmelerinde Türk mutfağının tanıtımı ile Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanması arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı Ki-kare bağımsızlık testi ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Staj yapan ve yapmayan öğrencilerin Türk Mutfağının tanıtım ve pazarlanması konusuna olan görüşleri arasındaki farklılığın ortaya konulmasında ise Mann Whitney-U testi uygulanmıştır.

Çalışma öncesinde, Mutfak Yönetimi dersini alan 17 öğrenciye pilot uygulama yapılmıştır. Ölçeğin güvenilir olduğu test edildikten sonra, 2009 Ocak ayında, anketler elden dağıtılmak koşuluyla uygulanmıştır. Yinelemeli uygulamanın önüne geçebilmek için, farklı dersler belirlenmiş, böylece anketin aynı kişiler tarafından doldurulması önlenmiştir. Elde edilen anketler incelendiğinde, 4 tane anketin değerlendirme dışı bırakılmasına karar verilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada anket uygulaması sonucu elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

[*] Öğrenci sayılarına, Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu Öğrenci İşlerinden ulaşılmıştır

Tablo 2. Demografik Bulgular

Değişkenler	n	%
Yaş		
18	6	2,3
19	19	7,4
20	32	12,5
21	62	24,2
22	62	24,2
23	36	14,1
24	30	11,7
25	8	3,2
27	1	0,4
Toplam	**256**	**100**
Cinsiyet		
Bay	137	53,5
Bayan	119	46,5
Toplam	**256**	**100**
Sınıfı		
1.sınıf	68	26,6
2.sınıf	68	26,6
3.sınıf	49	18,4
4.sınıf	71	28,5
Toplam	**256**	**100,0**

Demografik değişkenlerin yer aldığı genel değerlendirme Tablo 2'de verilmiştir. Öğrencilerin %48,4'ünün 21-22 yaşları arasında olduğu görülmektedir. Ankete katılan erkek öğrencilerin, bayan öğrencilerden sayı olarak daha fazla olduğu, katılım açısından değerlendirildiğinde ise %28,5 ile 4. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara göre daha fazla olduğu görülmektedir. 4. sınıf öğrencilerinin stajlarını yaptıkları düşünüldüğünden anket bu öğrencilere daha fazla dağıtılmıştır.

Tablo 3 Öğrencilerin Staj Durumları

Değişkenler	n	%
Staj Durumu		
Evet	156	60,9
Hayır	100	39,1
Toplam	**256**	**100**
Staj Yaptığı Sektör		
Konaklama	123	78,8
Acente	22	14,1
Yeme İçme İşletmesi	11	7,1
Toplam	**156**	**100**

Tablo 3'te öğrencilerin staj durumları ve hangi sektörde staj yaptıkları görülmektedir. Öğrencilerin 156'sı stajlarını yapmışlardır. Bu öğrencilerin, 123'ü Konaklama sektöründe, 22'si Acentede, 11 ise Yeme İçme işletmelerinde stajlarını yapmışlardır.

Staj yapan öğrencilerin konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı konusundaki görüşlerine Tablo 4'te yer verilmiştir. Buna göre; Uluslar arası zincir işletmelerin kendi menülerini uygulamalarını, öğrencilerin %34,5' i birinci öncelikte önemli bulmaktadır.

Yöneticilerin Türk mutfağına gereken önemi vermemeleri konusunda ise öğrencilerin %30,2'si birinci öncelikte önemli bulurken %31,5'de ikinci öncelikte önemli görmektedir. Başka bir değişle öğrencilerin %61,7'si yöneticilerin Türk mutfağına gereken önemi vermedikleri noktasında hemfikirdirler.

Öğrenciler Türk yemeklerinin hazırlanması ve pişirilmesinin zaman almasının ve insanların ev dışında değişik lezzet tatmak istemelerinin, Türk mutfağının tanıtılmasında önemli bir etkisinin olmadığını düşünmektedir.

Öğrenciler, Türk Mutfağında çeşit olarak genelde döner, kebap ve pidenin bulunmasının ise %40 ile oldukça önemli olduğunu düşünmektedir. Bunlardan %19'u birinci öncelikte, %21'i de ikinci öncelikte önemli görmektedir.

Türk Mutfağının tanıtımında, aşçıların eğitiminin önemli olup olmadığına bakıldığında ise söz konusu öğrencilerin %37,9'u bu durumun oldukça önemli olduğu görüşündedirler.

Tanıtım için gerekli bütçenin ayrılmamış olmasını, öğrencilerin %41,8' i 4. ve 5. öncelikte az önemli olarak değerlendirmiştir. Maliyet faktörünün, Türk Mutfağının tanıtımındaki önemi sorgulandığında ise öğrencilerin yalnız %24,4'ü ikinci öncelikli olarak önemli görmüştür. Öte yandan öğrenciler birinci öncelikli olarak her şey dahil sistemin uygulanmasının, %44,6 ile önemli görmektedir.

Öğrencilerin %48,9'u Türk mutfağının yağlı ve salçalı olmasının, Türk mutfağının tanıtımında en az önemli olduğunu düşünmektedir. Yine tat ve lezzet konusunda belli standartların oluşturulmamış olmasının da öğrencilerin %37,1'i tarafından Türk mutfağının tanıtımında etkisinin en az olduğu düşünülmektedir.

Tablo4 Staj Yapan Öğrencilerin Konaklama İşletmelerinde Türk Mutfağının Yeterince Tanıtılıp Tanıtılmadığı Konusundaki Görüşleri

	Kontan1		Kontan2		Kontan3		Kontan4		Kontan5		Kontan6		Kontan7		Kontan8		Kontan9		Kontan10		Kontan11	
	n	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
Değer 5	49	34,5	45	30,2	6	11,1	5	10,0	19	19,0	13	14,9	8	11,9	10	12,8	39	26,4	2	4,3	8	8,2
4	26	18,3	47	31,5	12	22,2	12	24,0	21	21,0	20	23,0	13	19,4	19	24,4	27	18,2	2	4,3	5	5,2
3	28	19,7	20	13,4	15	27,8	8	16,0	23	23,0	20	23,0	18	26,9	11	14,1	29	19,6	8	17,0	24	24,7
2	19	13,4	21	14,1	11	20,4	11	22,0	24	24,0	17	19,5	13	19,4	19	24,4	33	22,3	12	25,5	24	24,7
1	20	14,1	16	10,7	10	18,5	14	28,0	13	13,0	17	19,5	15	22,4	19	24,4	20	13,5	23	48,9	36	37,1
Toplam	**142**	**100**	**149**	**100**	**54**	**100**	**50**	**100**	**100**	**100**	**87**	**100**	**67**	**100**	**78**	**100**	**148**	**100**	**47**	**100**	**97**	**100**

Kontan1: Uluslar arası zincir işletmelerin kendi menülerini uygulamaları
Kontan2: Yöneticilerin Türk Mutfağına gereken önemi vermemeleri
Kontan3: Türk yemeklerinin hazırlanması ve pişirilmesinin zaman alması
Kontan4: İnsanların ev dışında değişik lezzet tatmak istemeleri
Kontan5: Çeşit olarak genelde, döner, kebap ve pidenin bulunması
Kontan6: Aşçıların eğitimsiz olmaları
Kontan7: Gerekli bütçenin ayrılmamış olması
Kontan8: Maliyet faktörü
Kontan9: Her şey dahil sisteminin uygulanması
Kontan10: Türk mutfağının yağlı ve salçalı olması
Kontan11: Tat ve lezzet konusunda belli standartların oluşturulmamış olması

Tablo5 Staj Yapan Öğrencilerin Konaklama İşletmelerinde Türk Mutfağının Yeterince Tanıtılıp Tanıtılmadığı Konusundaki Görüşleri ile Türk Mutfağının Tanıtım ve Pazarlanması Konusunda Yapılması Gerekenler Arasındaki İlişki

Ki-kare test sonuçları	n	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
Tanıtım-Pazar1	154	8,322	2	0,016
Tanıtım-Pazar3	156	28,740	8	0,000
Tanıtım-Pazar6	156	10,147	4	0,038
Tanıtım-Pazar8	156	19,491	6	0,003
Tanıtım-Pazar11	151	24,111	8	0,002

Tanıtım: Konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı.
Pazar1: Türk mutfağı daha iyi tanıtılmalı
Pazar2: Türk mutfağı ile ilgili festivaller düzenlenmeli
Pazar3: Türk mutfağı ile ilgili tanıtıcı broşürler bulunmalı
Pazar4: İşletmeler uzaman aşçıları istihdam etmeleri konusunda teşvik edilmeli
Pazar5: Aşçıların uluslar arası yarışmalara katılmaları teşvik edilmeli
Pazar6: Yerli ve yabancı basında Türk mutfağı ile ilgili reklam ve tanıtım çalışmalarında bulunmalı
Pazar7: Uluslar arası yarışmalar organize edilmeli
Pazar8: Yurt dışında Türk mutfağı haftası etkinlikleri düzenlenmeli
Pazar9: Ayaküstü yenilebilen Türk mutfağından örnekler çoğaltılmalı
Pazar10: Türk mutfağını araştıran birimler açılmalı
Pazar11: Farklı lezzetleri barındıran alternatif lezzetlerin yaratılması sağlanmalı
Pazar12: Nitelikli aşçıları yetişmesi sağlanmalı

Staj yapan öğrencilerin konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı konusundaki görüşleri ile Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanması konusunda yapılması gerekenler arasındaki ilişki test edildiğinde elde edilen sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir. Çalışmada çok sayıda değişkenin olması sebebiyle, ilgili değişkenlerden sadece, aralarında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilen değişkenlere yer verilmiştir. Ayrıca staj yapan öğrencilerin, konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı konusundaki görüşleri ile Türk mutfağı hakkındaki görüşleri arasındaki ilişkiye de bakılmış ancak anlamlı bir ilişki tespit edilmediği için tabloda yer almamıştır.

Staj yapan öğrenciler için konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı ile Türk mutfağının daha iyi tanıtılması arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. ($p<0,005$) Başka bir ifadeyle staj yapan öğrenciler, konaklama işletmelerinde, Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanması konusunda yapılan çalışmaların yeterli olmadığını daha iyi ve etkin bir tanıtımın yapılması gerektiğini düşünmektedirler.

Staj yapan öğrenciler için konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı ile Türk mutfağı ile ilgili tanıtıcı broşürlerin olması arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. ($p<0,005$) Burada da staj yapan öğrenciler, Türk mutfağına yönelik hazırlanacak broşürlerin tanıtım da etkili olacağını düşünmektedirler.

Staj yapan öğrenciler için konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı ile yerli ve yabancı basında Türk mutfağı ile ilgili reklam ve tanıtım çalışmalarının yapılması arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,005$). Staj yapan öğrenciler, reklam ve tanıtım çalışmalarının etkili olabilmesi için özellikle yerli ve yabancı basında bu konu ile ilgili çalışmalara daha ağırlık verilmesinin etkili olacağını düşünmektedirler.

Staj yapan öğrenciler için konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı ile yurt dışında Türk mutfağı haftası etkinliklerinin düzenlenmesi arasında anlamlı bir ilişki vardır. ($p<0,005$) Yurt dışında Türk mutfağının daha iyi tanıtılabilmesi için Türk mutfağı haftası etkinliklerinin düzenlenmesi gerektiğini, bu sayede ülkemizi ziyaret eden turistlerin Türk mutfağı hakkında daha fazla fikir sahibi olarak ülkemize geleceğini düşünmektedirler.

Staj yapan öğrenciler için konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı ile farklı lezzetleri barındıran alternatif lezzetlerin yaratılması arasında anlamlı bir ilişki vardır. ($p<0,005$) Öğrenciler, son dönemlerde Fuison mutfağının ön plana çıkması, farklı lezzetlerin bir arada bulunması sayesinde Türk mutfağının tanıtımında etkili olacağı görüşünü savunmaktadırlar.

Tablo 6 Staj Yapmayan Öğrencilerin Konaklama İşletmelerinde Türk Mutfağının Yeterince Tanıtılıp Tanıtılmadığı Konusundaki Görüşleri ile Türk Mutfağı Hakkındaki Görüşleri Arasındaki ve Türk Mutfağının Tanıtım ve Pazarlanması Konusunda Yapılması Gerekenler Arasındaki İlişki

Ki-kare test sonuçları	n	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
Tanıtım-Tmhak2	100	14,330	6	0,006
Tanıtım-Tmhak7	100	15,651	8	0,048
Tanıtım-Pazar1	100	16,039	6	0,014

Tmhak1: Dünyanın en büyük mutfaklarından biridir
Tmhak2: Ağır ve yağlı bir mutfaktır
Tmhak3: Zengin bir mutfaktır
Tmhak4: Sağlıklı bir mutfaktır
Tmhak5: Oldukça hijyeniktir
Tmhak6: Doyurucudur
Tmhak7: Lezzetlidir
Tmhak9: Tatlılar çok yağlı ve şerbetlidir
Tmhak10: Hamur işleri yağlı ve tuzludur
Tmhak11: Sağlıksız bir mutfaktır
Tmhak12: Bol soğanlı ve sarımsaklıdır
Tmhak13: Kalorisi yüksektir

Staj yapmayan öğrencilerin konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı konusundaki görüşleri ile Türk mutfağı hakkındaki görüşleri arasındaki ilişki ve Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanması konusunda yapılması gerekenler arasındaki ilişki test edildiğinde elde edilen sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Staj yapmayan öğrenciler için konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı ile Türk mutfağının ağır ve yağlı bir mutfak olması arasında anlamlı bir ilişki vardır. ($p<0,005$). Türk Mutfağının yağlı ve ağır bir mutfak olması görüşü staj yapmayan öğrenciler için önemlidir.

Staj yapmayan öğrenciler için konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı ile Türk mutfağının lezzetli olması arasında anlamlı bir ilişki vardır. ($p<0,005$). Staj yapmayan öğrenciler, Türk mutfağının lezzetli olmasını tanıtım da etkili olabilecek önemli unsurlar arasında görmektedir.

Staj yapmayan öğrencilerin konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı konusundaki görüşleri ile Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanması konusunda yapılması gerekenler arasındaki ilişki test edildiğinde sadece bir değişkende anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Buna göre;

Staj yapmayan öğrenciler için konaklama işletmelerinde Türk mutfağının yeterince tanıtılıp tanıtılmadığı ile Türk mutfağının daha iyi tanıtılması arasında anlamlı bir ilişki vardır. ($p<0,05$)

Staj yapan ve staj yapmayan iki öğrenci grubunun Türk mutfağı hakkındaki görüşlerinin karşılaştırılmasına bakıldığında, sadece Türk mutfağının hijyenik olup olmaması noktasında birbirlerinden ayrıldıkları görülmüştür. Başka bir ifadeyle 256 öğrenciden staj yapan ve yapmayan öğrencilerin Türk mutfağının hijyenik olduğunu düşündüğü görüşü arasında anlamlı bir farklılık vardır. ($p<0,05$) Staj yapan öğrenciler yapmayan öğrencilere göre Türk mutfağının hijyenik olduğunu düşünmektedirler. İlgili sonuçlar Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7 Staj Yapan ve Yapmayan Öğrencilerin Türk Mutfağının Hijyenik Olup Olmadığı ile ilgili Görüşlerin Karşılaştırılması

	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Anlamlılık
Tmhak1	6945,000	11995,000	-1,644	,100
Tmhak2	7721,000	12771,000	-,151	,880
Tmhak3	7018,500	12068,500	-1,585	,113
Tmhak4	6989,000	12039,000	-1,458	,145
Tmhak5	6549,500	11599,500	-2,250	**,024**
Tmhak6	7243,500	12293,500	-1,166	,244
Tmhak7	7019,000	12069,000	-1,613	,107

Tmhak8	7782,500	20028,500	-,032	,974
Tmhak9	7248,000	19494,000	-1,019	,308
Tmhak10	7471,500	19717,500	-,604	,546
Tmhak11	6900,000	19146,000	-1,617	,106
Tmhak12	7179,000	12229,000	-1,132	,258
Tmhak13	7617,500	12667,500	-,346	,729

a. Grup Değişkeni: staj

Öte yandan staj yapan ve yapmayan öğrencilerin Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanmasına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılmasına bakıldığında elde edilen sonuçlar şöyledir (Tablo 8);

Tablo8 Staj Yapan ve Yapmayan Öğrencilerin Türk Mutfağının Tanıtım ve Pazarlanmasına İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması

	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Anlamlılık
Pazar1	6587,000	11637,000	-2,861	**,004**
Pazar2	7316,000	12366,000	-,959	,337
Pazar3	7403,500	12453,500	-,773	,439
Pazar4	6602,000	11652,000	-2,360	**,018**
Pazar5	7443,500	12493,500	-,725	,469
Pazar6	6963,000	12013,000	-1,675	,094
Pazar7	7263,000	12313,000	-1,042	,297
Pazar8	6755,000	11805,000	-1,990	**,047**
Pazar9	7790,500	20036,500	-,017	,986
Pazar10	6747,000	11797,000	-1,986	**,047**
Pazar11	7749,000	12799,000	-,095	,925
Pazar12	7596,000	12646,000	-,476	,634

a. Grup Değişkeni: staj

Staj yapan ve yapmayan öğrencilerin Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanmasında, Türk mutfağının daha iyi tanıtılması, işletmelerin uzman aşçıları istihdam etmeleri konusundaki teşvikleri, yurt dışında Türk mutfağı haftası etkinliklerinin düzenlenmesi ve Türk mutfağı araştırma birimlerinin açılması konularındaki görüşleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. ($p<0,05$) Sonuçlara göre staj yapan öğrenciler yapmayan öğrencilere göre Türk mutfağının daha iyi tanıtılması gerektiğini düşünmektedir. Yine staj yapan öğrenciler stajını henüz yapmamış öğrencilere göre işletmelerin uzman aşçıları istihdam etmeleri konusunda teşvik edilmeleri gerektiğini, tanıtımın yurtdışında yapılabilmesi için yurt dışı etkinliklerin olması gerektiğini ve Türk mutfağını araştırma birimlerinin açılmasının gerekliliğini, Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanmasında önemli olacağını düşünmektedirler.

Staj yapan ve yapmayan öğrencilerin Türk mutfağının tanıtımında farklı görüşlere sahip olması elde edilen tecrübeyle değerlendirilebilir. Staj yapan öğrenciler Türk Mutfağının tanıtımında uzman aşçıların konaklama işletmeleri için ne kadar önemli olduğunu daha iyi gözlemleyebilmişlerdir. Yurt dışında düzenlenecek olan Türk Mutfağı haftasının tanıtımda diğer etkili bir unsur olduğunu düşünmesi staj sırasında edindiği tecrübenin bir sonucu olarak görülmelidir. Staj yapmayan öğrencilerin bu konudaki yaklaşımlarının farklı olması kaçınılmazdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Lisans düzeyinde Turizm eğitimi alan öğrencilerin Türk mutfağı ve Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanmasına ilişkin görüşlerinin ortaya konmasına yönelik yapılan bu çalışmada, öğrenciler Türk mutfağını dünyanın en büyük mutfakları arasında görmektedir. Türk mutfağının ağır ve yağlı bir mutfak olduğunu ancak lezzetli olduğunu, tanıtım ve pazarlama konusunda bu unsurların etkili olmadığı ortaya konmaktadır. Yine tat ve lezzet konusunda belli standartların oluşturulmamış olmasının da Türk mutfağının tanıtımında en az etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca maliyet faktörünün tanıtım ve pazarlamada etkili olmadığını düşünmektedirler. Daha önce Özdemir'in (2003) yöneticilere yönelik yaptığı bir çalışmada, Türk mutfağının maliyetli bir mutfak olduğu, hazırlanması açısından

zaman ve el emeği gerektirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yöneticiler, maliyetli bir mutfak olduğunu düşünürken, öğrenciler özellikle tanıtım ve pazarlamada maliyet faktörünün önemli olmadığını düşünmektedir.

Bu çalışmada, Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu'nun öğrencileri örneklem olarak alınmıştır. Daha sonra yapılacak çalışmalarda örneklemin daha geniş tutularak turizm eğitimi veren diğer okullardaki öğrencilerin görüşlerine de başvurmak Türk mutfağının tanıtımı ve pazarlanmasına ilişkin yapılacak çalışmalara zemin hazırlayacaktır. Bu tür çalışmalar sayesinde şekillenecek olan tanıtım ve pazarlama çalışmaları bu alanda faaliyet gösteren yönetici ve sektör temsilcilerine yol gösterecektir.

Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanmasında, staj yapan öğrenciler, Uluslar arası zincir işletmelerin kendi menülerini uygulamak istemeleri, özellikle yöneticilerin Türk mutfağına gereken önemi vermemeleri, istihdam edilen aşçıların eğitimi konusunun önemsenmemesi ve Türk turizminde de çok tartışılan her şey dahil sisteminin etkili olduğu konusunda görüş bildirmişlerdir. Staj yapan öğrenciler, Türk mutfağının daha iyi tanıtılması gerektiğini düşünmektedirler.

Staj yapan ve yapmayan öğrencilerin Türk mutfağının hijyenik olup olmaması konusunda farklı görüşleri bulunmaktadır. Staj yapan öğrenciler Türk mutfağını hijyenik bulurken, staj yapmayan öğrenciler hijyenik bulmamaktadırlar.

Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanması için şu öneriler geliştirilebilir;

- Konaklama işletmelerinde sunulan yiyecek çeşitlerinin daha çok Türk mutfağına yönelik hazırlanması,
- Yemeklerin aslına uygun olarak reçetelendirilmesi,
- Yemeklerin hazırlık ve sunumu sırasında hijyen konusuna gereken önemin verilmesi,
- Türk mutfağının sunumunda belli standartların oluşturulması,
- Sadece lezzetin değil aynı zamanda süslemenin önemli olduğu görüşünün benimsenmesi, Türk mutfak kültürüne uygun sunumların yapılması,
- Özellikle yurt dışında büyükelçilikler aracılığıyla Türk mutfağının tanıtımı açısından Festivallerin düzenlenmesi, broşürlerin hazırlanması,
- Türk mutfağını araştıran, kaybolan lezzetleri, reçeteleri ile birlikte ortaya çıkaran birimlerin kurulması,
- Yabancı turistlere yönelik hazırlanacak, Türk mutfağını tanıtan, Türk mutfak kültürünü anlatan kitapların basılması,
- Turizm eğitimi veren okullarda uygulamalı olarak Türk mutfağı eğitiminin verilmesi,
- Uluslar arası yarışmalarda daha çok aşçıların katılmasının teşvik edilmesi,
- Kültür ve Turizm Bakanlığı ile birlikte özel sektör temsilcilerinin de bu konuya gereken önemi vermeleri, Türk mutfağının tanıtım ve pazarlanması konusunda işbirliği içinde olmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKMAN, M. ve HASİPEK,S. (1999), "Yabancı Turistlere Sunulan Yiyecek-İçecek Hizmetleri ve Yabancı Turistlerin Türk Mutfağı Hakkındaki Düşünceleri", Hafta Sonu Semineri VI: 2000li Yıllara Girerken Kapadokya'nın Turizm Değerlerine Yeniden Bir Bakış, Nevşehir: Erciyes Üniversitesi Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, s. 216-229.

ARSLAN, E. ve ark. (2002), Ülkemize Gelmiş Olan Turistlerin Türk Mutfağı Hakkındaki Düşünceleri ve Önerileri Üzerine Bir Araştırma, Turizmde Sağlık ve Beslenme: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Alanya, s. 155-162.

BAYSAL, A. (1993a), Beslenme Kültürümüz. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1230.

BAYSAL, A. (1993b), Türk Yemek Kültüründe Değişmeler, Beslenme ve Sağlık Yönünden Değişmeler, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No: 3, s. 12-20.

BUDAK, N. ve ÇİÇEK, B. (2002), "Yabancı Turistlerin Ülkemizde Yemek Kültürlerine İlgileri ve Yemekler ile Servis Ortamlarına Bakışları", Turizmde Sağlık ve Beslenme: Sorunlar ve Çözümler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Alanya, s. 140-154.

ÇÖMLEKÇİ, N. (2001), Bilimsel Araştırma Yöntemi ve İstatistiksel Anlamlılık Sınamaları, Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi.

DENİZER, D. (2007), Türklerde Yeme-İçme Kültürü, Mutfak&Gıda Güvenliği Semineri Kitabı, Eskişehir, s.37-53.

GÖKDEMİR, A. (2003), Mutfak Hizmetleri Yönetimi**.** Ankara: Detay Yayıncılık.

GÜLER, S. (2007a), Türk Mutfağının Değişim Nedenleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme, I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler, 4-5 Mayıs, Antalya, s.18-28.

GÜLER, S. (2007b), Türk Mutfağındaki Değişimler ve Geleceğe Dönük Beklentiler, Mutfak&Gıda Güvenliği Semineri Kitabı, Eskişehir, s. 1-17.

KAYA, A. (2000), Misafirperverlik Endüstrisinde Temel Mutfak Bilgisi. Antalya: Güneş Ofset.

MAVİŞ, F. (2003), Endüstriyel Yiyecek Üretimi. Ankara: Detay Yayıncılık.

MOLTAY, İ. Hakkı (1995), "Otellerde Mutfak Sorununun Çözümü", Turizm ve Teknik Dergisi, 1: s.43-45.

MUSSMANN, K.D ve PAHALI, C. (1996), Konaklama Tesislerinde Mutfak Hizmetleri. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayın No:397, Eskişehir.

ÖZDAMAR, K. (1999), Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi. Eskişehir: Kaan Kitapevi.

ÖZDEMİR, B. (2003), "Antalya Yöresindeki Konaklama İşletmelerinde Türk, Fransız ve İtalyan Mutfaklarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Araştırma", DAÜ Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1-2, s.38-58.

ÖZDEMİR, B. ve KINAY, F. (2004). "Yabancı Ziyaretçilerin Türk Mutfağına İlişkin Görüşleri: Antalya'yı Ziyaret Eden Alman ve Rus Turistler Üzerine Bir Araştırma", Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:2, s.5-28.

ÖZDİPÇİNER, N. (2000), "Türkiye'ye Gelen Turist Profilindeki Değişmeler", I. Ulusal Türkiye Turizmi Sempozyumu Tebliği Kitapçığı, İzmir, s. 188-205.

ŞANLIER, N. (2005), "Yerli Ve Yabancı Turistlerin Türk Mutfağı Hakkındaki Görüşleri", Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:25, Sayı:1, s. 213-227.

Sanayi İşletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi Ve ISO 9000 Uygulamalarının Performans Üzerine Etkisi

Songül KUTLU[1], Cengiz DURAN[2]

ÖZET: Bu araştırmada, Toplam Kalite Yönetimi ve ISO 9000 kalite yönetimi standardını uygulayan işletmelerin gerek iç gerekse dış müşterileri açısından incelenmesiyle bunların işletme performansını nasıl etkilediğini ölçmek hedeflenmiştir. Araştırmada Betimsel İstatistik Ortalamaları karşılaştırılma metodu kullanmıştır. Bu araştırmada Eskişehir ilindeki işletmelerin tedarikçi tercihlerinde ISO 9000 belgesi sahipliğine yeterince dikkat etmedikleri ve tedarikçileriyle yeterince iyi ilişki kuramadıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte iç müşteri ve dış müşterilere yeterince özen gösterdikleri sonucuna erişilmiştir. Son olarak işletmelerin toplam kalite yönetiminden beklenilen performansı yakalayabilmesi için toplam kalite yönetimi aktivitelerine işgören katılımını artırmaları ve onlara daha doyurucu işleri sunmaları önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Toplam Kalite Yönetimi, ISO 9000 Kalite Standardı, Performans, Kalite.

ABSTRACT: The sample of this study is composed of businesses which are located in Eskisehir and also use TQM and ISO 9000 quality management standards. The researchers investigated chosen firms in terms of internal and external customer relations and tried to establish a link between business performance and customer management. The statistical method used in this study is what is called "Descriptive Statistical Means Comparison method". The study found that firms in Eskisehir are reluctant to find suppliers with ISO 9000 certificate and fail to establish appropriate relations with them. However, they seem to be deliberate in terms of caring for internal and external customers. Finally we suggest that in order to obtain required performance from TQM practices, the participation of employees and job satisfaction must be improved.
Key Words: Total Quality Management, ISO 9000 Quality Standard, Performance, Quality.

GİRİŞ

Var olduğundan itibaren hızla değişen dünyamızda globalleşme ile birlikte değişim daha da hızlanmıştır. Hızlanan değişim tüm varlıkların olduğu gibi işletmelerin de hayatta kalma çabalarını zorlaştırmakta; yenilenen teknolojiye, şartlara, sistemlere uyum sağlamak zorunda bırakmaktadır. Günümüzde iletişim teknolojisindeki başdöndürücü gelişmeler mesafeleri yok etmekte, dünyanın muhtelif noktalarında üretilen mal ve hizmetler tüm dünya tüketicilerinin kullanımına sunulmaktadır. İşte mal ve hizmetlerin bu sınır tanımayan sirkülasyonu şiddetli uluslararası rekabeti gündeme getirmekte, kuruluşlar varlıklarını sürdürebilmek için yeni arayışlara yönelmektedirler.

İşletmelerin rekabet avantajı yaratabilmeleri ve bu avantajı koruyabilmeleri, çeşitli stratejiler belirlemeleriyle gerçekleşebilir. Bu amaçla işletmeler bir takım araçlardan yararlanırlar. Kullandıkları yönetim modeli de bu araçlardan birisi olabilir. Bilimsel yönetim modelinin ortaya atıldığı günden bugüne, birçok yönetim teorisi ileri sürülmüştür. İşletmelerin bir kısmı bu teorileri başarıyla uygulamış, bir kısmı başarısızlıkla karşılaşmış, kimileri de uygulamaya bile gerek görmemişlerdir. Toplam Kalite Yönetimi (TKY) de bu teorilerden bir tanesidir ve son yıllarda önemli bir yönetim modeli olarak kabul görmüştür.

İşletmeler mevcut teknoloji ve pazarı korumak, uluslar arası alanda mücadele ederek yeni pazarlara girebilmek, gelecek kuşaklara daha aydınlık bir yaşam düzeyi verebilmek için önce **insan**, sonra **kalitey**i ön plana almak ve bunun için de planlı ve sistemli bir biçimde faaliyetlerini sürdürmeleri gerekmektedir. Bu çalışmaların temel felsefesi de kalite yönetimidir. Kalite Yönetimi, Toplam Kalite Yönetimi ve ISO 9000 Kalite Güvence Sistem standartlarının kurulup, geliştirilmesi ve devamının sağlanmasından ibarettir.

Toplam Kalite Yönetimi Kavramı

Yönetim ve organizasyon düşünce ve uygulamalarındaki son gelişmeler daha çok organizasyon ağırlıklı olmaktadır. Yönetim olgusunun gerçekleştirilebilmesi yani sonuç almak ve mal veya hizmet üretebilmek ancak çeşitli kaynakların organize edilmesi ve faaliyetlerin bir organizasyon ve düzenleme içinde yürütülmesiyle sağlanabilmektedir. Organizasyonların nasıl yapılandırılacağı ve tasarımı, organizasyon ilkeleri, organizasyon yapısı içerisinde oluşan süreçler, organizasyonların nasıl değişebileceği konuları sürekli incelenmekte ve araştırılmaktadır. Yeni bir yönetim düşüncesine ve organizasyonların yapılandırılmasını etkileyen gelişmeler; iletişim ve bilgi işleme teknolojisindeki gelişmeler ile iletişimde uzaklık kavramının ortan kalkması, herkesin her bilgiye istediği zaman ulaşabilmesidir. Bu durum organizasyonlarda hiyerarşik farklılık, yönetim alanı, kariyer planlaması gibi kavramları etkilemiştir. Bu gelişmelerin işletmeler üzerinde ortaya çıkardığı ana değişimler; büyüklük ekonomisinden esneklik sağlayan küçük yapılara, bürokratik kişilikten girişimciliğe, büyük ve çeşitli üretim merkezlerinden küçük işletmelere, dikey yapılanmadan yatay organizasyon ve taşeronla çalışmaya, pazar payını artırmaktan yeni pazarlar yaratmaya, toplu pazarlamadan kişisel pazarlamaya, nicelikten niteliğe doğru olarak sıralanabilir. Kişiler ve işletmeler açısından bu gelişmelerin en önemli sonucu ve zorunluluğu değişim olmuştur. Bu nedenle kişiler ve işletmeler kendilerini sürekli olarak yenilemek zorundadırlar (Koçel, 1998: 249-269-270).

İnsan hakları, kişilik kavramı, insanın her şeyden önemli bir varlık olarak ortaya çıkması, insanların beklentilerindeki değişimler ve insanların yaratıcılığından daha fazla yararlanma konusundaki gelişmeler ve düşünceler, yeni yönetim düşüncesini ve organizasyonların yapılandırılmasını etkileyen diğer gelişmelerdir. Bu gelişmeler, yönetim süreçlerini ve organizasyonların

[1] Dumlupınar Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunu
[2] Yrd. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü
Bu makale, Cengiz Duran'ın danışmanlığında Songül Kutlu tarafından hazırlanan Sanayi İşletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi ve ISO 9000 Uygulamalarının Performans Üzerine Etkisi başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiş ve güncellenmiştir.

yapılandırılmasını köklü bir biçimde etkilemiştir. Takım organizasyonu, sıfır hiyerarşi, personeli yetki ve sorumlulukla donatarak güçlendirme ve yetkilendirme bu gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Griffin, 1999: 499-501).

Uluslararası rekabet, sınırların anlamını yitirmesi ve küreselleşme, yönetim ve organizasyon üzerinde önemli etkisi olan diğer faktörlerdir. Bu gelişmeler sistem yaklaşımı ile birlikte kapalı sistem anlayışını benimseyen işletmelerini uluslar arası alanda zorlamıştır. Bu işletmeler faaliyetlerinde etkinlik ölçülerini yeniden gözden geçirmeye, bir yandan da değişimlere yanıt verebilecek esnek organizasyon yapıları oluşturmaya zorlanmıştır.

Yukarıda değinilen tüm bu yeni kavram, teknik ve uygulamalar, ayrı bir yönetim anlayış ve yaklaşımını oluşturacak derinliktedir. Ayrıca tüm bu kavram ve uygulamalar birbiri ile de çok yakından ilişkili olup bazıları bir diğerinin sonucudur. Toplam kalite yönetimi anlayışı da bu yeni yönetim ve organizasyon anlayışlarından birisidir (Çetin, Akın, Erol, 2001: 13).

Kalite ve kalite kontrol kavramı, ilk önce ABD'de silah ve savunma sanayi ürünleri endüstrisinde askeri hükümet tarafından silah ve savunma sanayi ürünlerinin sürekli kaliteli olarak üretilebilmesi amacıyla ortaya çıkarılmıştır. Bu kavram öce MIL-Q-5923 standardında tanımlanmış ve daha sonra bu standart yerini MIL-Q-9585 standardına bırakmıştır.

İkinci dünya savaşından yenik çıkan Japonya, yeniden ve hızla kalkınmak ve dünya ülkeleriyle rekabet etmek için çalışmalar başlatmıştır. Japonların amacı, ucuz ve kaliteli mallar ile rekabet etmek ve kısa sürede yıkılan ekonomisini toparlamak olmuştur. Japonlara yüksek kalitenin, düşük maliyetle nasıl kazanılacağını Amerikalı Edward Deming öğretmiştir. Deming Japonları, kendi geliştirdiği yöntemleri uygulamaları durumunda dünyada kalite devrimini yapacaklarına inandırmıştır (Düren, 1990: 64-65). 1946 yılında Japon kalite yaşamına katkıları olan Japon Bilim Adamları ve Mühendisler Birliği (JUSE) kuruldu. Japonya'nın kalite konusunda yetiştirdiği büyük isimlerden Dr. Kaoru İshikava da, JUSE'de kalite kontrol dersleri vermeye başladı. Daha sonra JUSE, batılı bilim adamlarını konferans ve kurslar vermek üzere 1950 yılında gelen davet etti. Bunlardan en önemlisi Amerikalı istatistikçi Dr. Deming'di (Özveren, 2000: 16). Deming Japonya'da verdiği seminerlerin telif hakkını JUSE'ye bağışlamıştır. JUSE de bu seminerlerin geliri ile "Deming Kalite Ödülü" adı altında, 1951'den itibaren kalite sağlamaya çalışan şirketlere ödül dağıtmaya başlamışlardır. Kalite konusuna önem veren JUSE, 1952 yılında bir "Kalite Kontrol" dergisi çıkarmaya başlamıştır (Kavrakoğlu, 1992: 97).

Japonya'da başlayan bu gelişmeler ABD'de bir televizyon kanalında belgesel olarak gösterilmiş ve''Biz neden yapamıyoruz'' sloganlarıyla Amerikan işletmelerine sıçrama taşı oluşturmuşlardır. Bunun neticesinde 1946 yılında Amerikan Kalite Kontrol Derneği oluşturulmuştur. İşletmeler belgelendirme programı başlatmışlardır. İkinci dünya savaşı bitince kalite kontrolüne olan ilgi azalmaya başlamıştır (Bozkurt ve Odaman 1991: 2).

Toplam kalite yönetimi kavramının ilk ortaya atan kişi A.V. Feigenbaum'dur. Feigenbaum kaliteyi; "Kullanılmakta olan mal veya hizmetin tüketicinin beklentilerine yanıt verebilmesini sağlayan, pazarlanabilir, üretim ve bakım karakteristiklerinin toplamıdır" diye tanımlamıştır (Peker, 1993: 201).

A.V. Feigenbaum; 1950'li yıllarda bir firmada kalite yöneticisi olarak çalışmakta iken, örgütsel etkililik sorunlarına ilgi duymuş ve bu konudaki görüşlerini 1957 yılında "Industrial Quality Control" dergisine yazdığı bir makalede açıklamıştır. Bu makaleyi 1961 yılında yazdığı '' Total Quality Management'' adlı kitabı izlemiştir. Bu nedenle Feigenbaum TKY'nin isim babası ünvanını almıştır (Akşehirli, 2009:33).

Japonya'da kalite kontrol ve güvence sistemi kavramı Dr. Deming tarafından 1950 yılında "Üretimde İstatistiksel Metotlar" çalışmasıyla başlamış ve 1954 yılında Dr. Juran'ın "Kalite Yönetim Modeli" ile devam etmiştir.

TKY'nin ortaya çıkışı şu aşamalardan oluşmuştur (Miyauchi, 1999: 10).

1. Demin tarafından ortaya konulan "İstatiksel Süreç Kontrolü"
2. Juran tarafından ortaya konulan "Kalite Yönetimi"
3. Feigenbaum tarafından ortaya konulan "Toplam Kalite Kontrol"
4. Japonya'da uygulanan Şirket Çapında Kalite Kontrol (CWQC)
5. Bunların bileşimi olarak TQM (Total Quality Management: Toplam Kalite Yönetimi).

Toplam Kalite Yönetiminin Temel Değerleri

Üst Yönetimin Liderliği

Üst yönetimin bir kuruluştaki en önemli fonksiyonları kuruluşun etkin bir şekilde çalışmasını sağlayacak sistemlerin kurulup geliştirilmesi ve kurulan sistemin belirlenen hedefler doğrultusunda çalışmasının sağlanmasıdır. Kalite sisteminin oluşturulması ve kalite bilincinin yerleştirilmesi konusunda da üst yönetim kilit elemandır. Üst yönetimce onaylanmayan hiçbir proje veya faaliyet başarıya ulaşamaz. Başarı için üst yönetimin sadece onayı değil katılım, liderlik ve yönlendirmesi de gerekmektedir.

Yönetim kademesinde yer alan her ferdin iki temel görevi vardır. Bunlar:

a-Kuruluşun performansını yükseltmeye imkan veren sistemleri kurmak ve geliştirmek.

b-Mevcut sistemi belirlenen hedefler doğrultusunda çalıştırmak.

Bu konuda Dr. J. M. Juran 1954 yılında "kalite yönetimin sorumluluğundadır" ifadesini kullanmış ve bunun anlamı üzerinde durmuştur. Elli yılı aşkın yönetim danışmanlığına sahip Dr. Juran bir kuruluşun performansında sorumluluk dağılımının % 85'inin sistemde, % 15'inin insanda olduğunu ifade etmiştir. Dr. Deming "Out of the crisis" adlı son kitabında sistem ve insan faktörünün

ağırlıklarını % 94 ve % 6 olarak ifade etmiştir. Daha sonra çıkan bir kitapta bunlar % 98 ve % 2 olarak belirtilmektedir (Şimşek, 2001: 133).

Müşteri Odaklılık

Müşteri odaklılık kavramı kısaca, "kaliteyi müşteri belirler" ifadesi ile anlatılabilir. Bu unsur, Toplam Kalite Yönetiminin etkili olarak uygulanması için en zor olan, ancak uzun dönemde firmaya en çok faydayı sağlayandır (Şirvancı, 1995:12). Deming kaliteyi müşterinin istediği herhangi bir şey olarak belirtmiştir. İşletmenin süreçleri müşterinin talebine göre tasarlanmalıdır. Fakat bunun yanında müşterinin talebi değişken olduğu için sürekli ölçülmesi gerektiği de unutulmamalıdır. Sürekli değişen talebi karşılayabilmek içinde kalite iyileştirme çabalarını desteklemeli ve onun sürekliliğini sağlamalıdırlar (Kovancı,:2003: 84).

Toplam kalite kontrolde, ürün ve hizmetlerde, sözleşmede belirlenen müşteri isteklerini her zaman karşılamak veya bunları aşmak için tüm kuruluş çalışanları istekli ve kararlı olmalıdır. Müşterilerin kim olduğunu belirlemenin en etkin yolu ürünün kimi etkilediğini takip etmektir.

Müşteri odaklı bir kültür, üretilen ürünlerin veya sunulan hizmetlerin, üretim ve servis sonrası yürütülen faaliyetlerin, tanıtım amacıyla verilen reklamların, kullanılan üretim teknolojilerinin, çalışma koşullarının, çalışanlara sunulan kariyer yollarının, toplum değerlerine verilen önemin, müşteri istek ve ihtiyaçları perspektifinden ele alınmasıdır. İşletmeler, ne üretirsem onu satarım düşüncesinden, "ne istiyorsa onu üretmeliyim/sunmalıyım" bilincine ulaşmalı ve uygulamalarını bu doğrultuda yeniden düzenlemeye çalışmalıdırlar (Kıran, 2003: 33). Aşağıda sunulan olay, müşteri odaklılık ve müşteri tatmini için iyi bir örnek olacaktır:

1900'lü yılların başında Daimler-Benz kaliteden ödün vermeden, seri üretimle yıllar boyu uğraşarak çok güzel ve kaliteli otomobiller üretmektedir. Otomobilin ünü tüm dünyaya yayılmıştır. Müthiş satışlar gerçekleştirmekte ve bayiler siparişlerini yetiştirmekte zorlanmaktadır. Bir gün Daimler-Benz'in aldığı beklenmedik bir haber onları hayrete düşürür. Avusturya'daki bir Daimler- Benz bayii otomobili satmaktan vazgeçtiğini bildirmektedir. En büyük satışları gerçekleştiren bu bayii ile görünürde hiçbir problem yoktur. En başarılı Daimler- Benz bayisinin kararını değiştirmek için harcanan gayretler hiçbir sonuç vermemektedir. Daimler- Benz'in üst düzey yöneticileri çaresizlik içindedir.

Daimler-Benz'in üst düzey yöneticileri trenle, o bayiinin ayağına kadar giderler. Herkes bu davranışla Daimler- Benz'in gururunu ayaklar altına aldığını düşünerek hoş karşılamaz. Bayii ile uzun görüşmelerden de bir netice çıkmaz. Son bir cümle olarak bayiie "Siz bizim gerçekten saygı duyduğumuz bir müşterimizsiniz, sizi kaybetmemek için ne isterseniz yapmaya hazırız" derler. Bayiinin isteği, otomobilinize biricik kızımın ismini verirseniz bayiliğe devam ederim olur.

O zaman için 20'nci yüzyıla neredeyse otomobil çağı dedirtecek ürününüzden kendi adınızı söküp atarak, bayiinizin küçük kızının adını vereceksiniz. Bunu yapabilir miyiz? Bu kadar müşteri odaklı olabilir miyiz?

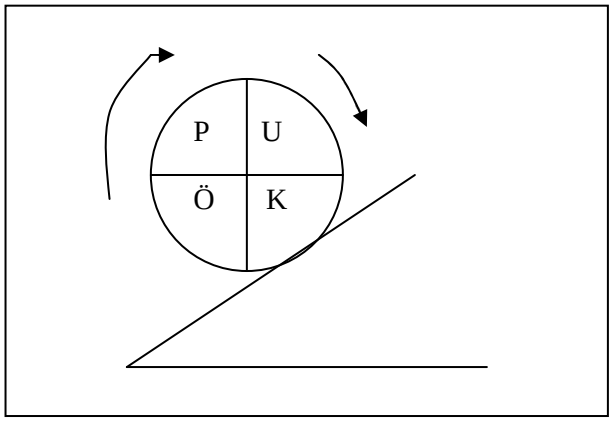
Bu; hepimizin bildiği Mercedes otomobillerinin hikayesidir. Almanya'nın sembollerinden sayılan otomobilin üreticisi Gottlieb Daimler, Daimler-Benz markasıyla ünlenen otomobilin ismini Avusturyalı müşterisinin küçük kızı Mercedes'in ismiyle değiştirmiştir (Öçer, 2001: 2).

Sürekli İyileştirme

Sürekli iyileştirme ve sürekli gelişme Toplam Kalite Yönetimi'nin en önemli öğelerinden biridir. Günümüzde işletmelerin rekabet yetenekleri sürekli gelişmeleri ile doğru orantılıdır. Yapılan araştırmalarda müşteri memnuniyetinin de sürekli iyileştirme sonunda arttığı görülmektedir. Sürekli iyileştirmeyi uygulayabilmek için süreç yönetimi uygulanır. Çalışmaların amacı müşteri memnuniyetini artırmak olduğundan, memnuniyet düzeyi sürekli ölçülerek izlenmeli ve elde edilen bulgular sürekli iyileştirme sağlanacak şekilde geri beslenmelidir. Sürekli gelişimin hareket noktası, mevcut durumun yeterli görülmeyip daha iyiye ulaşma yolunda çabalar sarf edilmesidir. Statükocu ve statik değil, geleceğe yönelik ve dinamik bir yapı, sürekli gelişim felsefesinin özüdür. Olimpiyatların sloganı haline gelen "Citius, Altius, Fortius" belki de sürekli gelişimi en iyi açıklayan deyiştir: "Daha İleriye, Daha Yükseğe, Daha Güçlü". Kaizen Masaaki Imai tarafından şöyle tanımlanmaktadır; Kaizen iyileştirme demektir. Kaizen yöneticilerden işçilere herkesi içeren sürekli iyileştirmedir. Kaizen felsefesi iş yerinde olsun, sosyal ilişkilerde veya aile yaşantısında olsun, yaşam tarzının sürekli iyileştirilmesi gerektiğini söyler (Imai, 1994: 3).

Kaizen Masaaki Imai tarafından şöyle tanımlanmaktadır; Kaizen iyileştirme demektir. Kaizen yöneticilerden işçilere herkesi içeren sürekli iyileştirmedir. Kaizen felsefesi iş yerinde olsun, sosyal ilişkilerde veya aile yaşantısında olsun, yaşam tarzının sürekli iyileştirilmesi gerektiğini söyler (Imai, 1994: 3). Deming üretim ve hizmet sisteminin sürekli olarak ve hiçbir noktada durmadan iyileştirmesi gerektiğini savunur. Bunun anlamı, işler tekrardan doğru şekilde yapıldıktan yada düzeltikten sonra tüm çalışanların işlerin iyileştirme düşüncesini bırakması anlamında değildir. (Weaver, 1997:129) Çalışanların işlerin daha iyi yapılacağına ait düşünceyi sonsuza kadar taşımaları anlamındadır.

Deming'e göre planlama, uygulama, kontrol etme ve önlem alma sürekli gelişim için devamlı uygulanması gereken bir yöntemdir.

Kaynak: Bozkurt, 1993: 16

1-Planla (Yönetim)
2-Uygula (İşçi)
3-Kontrol Et (Denetçi)
4-Önlem Al (Yönetim)

Ekip Çalışması ve Tam Katılım

Geleneksel organizasyonlar bireysel motivasyon ve bireysel davranışları öne çıkarır. Dolayısıyla çalışanlar bireysel başarı için motive edilir. Bu anlayışa göre çalışanlar birbirlerinin rakipleri durumundadır Toplam Kalite Yönetimi herkesi bir ekibin üyesi olarak görür ve ekip oluşumunu ve ekip çalışmasını kolaylaştırıcı düzenlemelere olanak tanır. Sorunlara uygun çözüm arayışı ekip çalışması ortamında gerçekleştirilir. Sonuçta ekip çalışması ve toplantılar kişisel gelişmenin, öğrenmenin, iletişimin, yaratıcı fikirler üretmenin ve katılımcılığın en etkili aracı haline gelir (Peşkircioğlu, 1997: 38).

TKY'nin takım çalışmasının hedefi üstün düşünmesi, astın bu düşüncelere katkıda bulunarak uygulaması değildir. Hedef her kademedeki birey için hem "düşünmenin", hem de "uygulamanın" birleştirilmesidir. Zaten bu konuda Deming, yöneticilere "bölümler arası engelleri yıkın" demektedir (Şimşek, 2001:137).

TKY' nde tüm çalışanların etkin katılımı çok önemlidir. Katılım kalitede sürekli iyileştirmenin sağlanması ve çalışanların motivasyonunun artırılması için çok önemlidir. Yönetim çalışanları karar alma süreçlerine danışmak suretiyle de olsa katarsa çalışanlar, yönetimce alınan kararları daha dikkatli uygulamaya eğilimli olacakları için işletmenin etkinliğini de arttırmış olacaklardır. Toplam katılımcılıkla insan kaynaklarının bütün yetenek ve becerilerinden yararlanılmak suretiyle örgüt içi bölümlerin daha uyumlu bir şekilde çalışması sağlanır. Toplam katılımcılık sağlanmaz ise işletme yalnızca birkaç kişinin (üst yönetimin) kabiliyetlerine bağımlı kalacaktır. Bunun sonucunda da işletme toplam katılımcılıktan elde edilecek sinerjiden yada faydadan yoksun kalacaktır (Ören, 2002, s:35).

Günümüz koşulları bazı problemleri bireylerin tek tek üstesinden gelemeyeceği derecede karmaşık hale getirmiştir. Problemlerin çözümü için kahramanlar aramak ya da beklemek yerine, ekip çalışması ile sorunların üzerine gitmek gerekmektedir. Ekip çalışması ve çalışanların katılımı olmaksızın yürütülmeye çalışılan her proje, daha başlangıçta başarısızlığa giden yolda ilerlemeye başlamaktadır (Altunbağ, 2005: 95). Ekip çalışmalarında ekip üyelerinin katkıları etkinliğin en önemli unsurudur. Ekip üyelerinin başarılı olması için; iş bölümü yapma ve çalışma temposunu ayarlama gibi konularda kendi inisiyatiflerini kullanmalıdırlar. Ayrıca, ekip üyeleri ekipten ayrılan birinin yerine seçilecek üyeyi belirleme ve sınama hakkına da yetkili olmalıdır. Ekibin her üyesi ekibin başarısına katkı verecek şekilde değişik zamanlarda değişik rolleri üstlenebilmelidir. Her üye yetki ile donatılmalı, hiç kimsenin güç kazanmak için mücadele etmesine gerek kalmamalıdır (Akın, 2001: 83).

Çalışanların Eğitimi

TKY'de etkinliğin ön koşulu eğitimdir. Kalite iyileştirme grupları, toplam kalite yönetiminin bel kemiğini oluşturur. Fakat grup üyeleri problemleri irdeleme ve çözüm bulma yollarını bilmedikleri sürece, grupların etkinliğinden bahsedilemez. Ayrıca çalışanlar, kendi davranışlarını değiştirmedikleri sürece kalite ve müşteri tatmini sağlanamaz. Davranışlar ise eğitim olmadan düzelemez. Eğitimde amaç, hizmeti verenlere istenilen kalitenin en ekonomik şekilde üretilebilmesini sağlayacak bilinç, bilgi ve becerinin kazandırılmasıdır. Eğitim programları farklı seviyelerdeki işgörenlerin kendi rollerini öğrenmelerine ve bu roller çerçevesinde faaliyetlerini planlayabilmelerine imkan sağlar. Eğitim ihtiyaçları firmalara, görev ve sorumluluklara göre değişiklikler gösterdiği için eğitim programlarının içeriği, değişen ihtiyaçlara uygun olarak ortaya konmalıdır. İhtiyaç duyulan eğitimin kapsamı, elde bulunan bilgi ve yetenek dikkate alınarak yapılan görevin özelliklerine göre belirlenir (Altunbağ, 2005:98).

Ishıkawa, "Toplam Kalite Yönetimi eğitimle başlar" sözü ile eğitimin Toplam Kalite Yönetiminin uygulanmasındaki önemini kısa ve öz olarak dile getirmektedir (Kavrakoğlu, 1998: 62). Toplam Kalite Yönetiminde eğitim öncelikle yöneticilere verilmelidir. Yönetimin kalite sisteminin işlemesine katkı vermesi, kalite sistemini anlaması ve sistemin etkinliğini değerlendirebilmesi için eğitim

şarttır. Teknik düzeydeki personele özellikle istatistiki örnekleme, veri toplama, problem tanımlama, problem analizleri ve düzeltici faaliyetler gibi tekniklerle ilgili eğitim verilmelidir. Tüm çalışanlara görevleriyle ilgili temel istatistiki teknikler vb. daha birçok konuda eğitilmelidirler. Genel anlamda Toplam Kalite Yönetimi çerçevesinde verilen eğitim (Bolat, 2000:34);

- Toplam kalite felsefesi ve ilkeleri,
- Takım kurma, takım liderliği, iletişim ve takım içinde etkin çalışma teknikleri,
- Kalite geliştirme yöntemlerinden istatistiksel süreç kontrolü, yedi basit araç ve istatistiksel deney tasarımı gibi konuları içerir.

ISO 9000 Nedir? Nasıl Gelişmiştir?

Endüstri devrimi öncesinde kalite anlayışı ustalık şeklindeydi. Bir üretici ürettiği mamulün nitelikleri, başka bir deyişle kalitesi oranında ‘’usta’’ sıfatı kazanıyordu. Dolayısıyla üretim ve kalite olguları iç içe geçmişti. Endüstri devrimini takiben üretim adet ve çeşitlerinin bir patlama yaşaması, kalite olgusunu geriye itmiştir. Dünya savaşları, nitelikli işgücünün yerini yeterli endüstri kültürü olmayan kişilere bırakmasına neden olmuştur (Sanders ve diğerleri, 1994). Bu durumda eş zamanlı olarak savunma sanayi ve nükleer teknolojideki gelişmeler önce muayene faaliyetlerinin ve istatiksel yöntemlerin ön plana geçmesine yol açmış, fakat hata affetmeyen bu tür sektörler için muayene faaliyetleri yeterli güvence sağlamamış ve çıkar yol olarak başvurulan sıklaştırılmış muayene işlemleri ise yanlış olarak başvurulan ‘’Kalite Maliyetleri’’ başlığı altında mamul maliyetlerini arttırmanın yanı sıra kesin çözüm de olmamıştır. Sonuç olarak bitmiş mamulün muayeneye tabi tutulması yerine, muayeneye gerek bırakmayacak şekilde üretim sisteminin güvenceye alınması düşüncesi gelişmiş ve nükleer enerji, uzay havacılık ve genelde savunma sanayinde sektörel kalite sistemleri ortaya çıkmıştır (Efil, 1999: 225).

Genelde kalite sistemlerinin, özelde de ISO 9000 Kalite Güvence Standardı’nın temeli 1958’e dayanır. 1968’de bunu bu kez NATO için hazırlanan ve tüm NATO üyesi ülkelerde askeri KGS olarak kabul edilerek yürürlüğe giren AQAP (Allied Quality Assurance Publication – Müttefik Kalite Güvencesi Yayını) standartları almıştır. Günümüzde firmalar savunma sanayine girebilmek için kalite sistemlerinin ilgili AQAP standardına uygunluğunu belgelendirebilmek zorundadırlar.

En basit olarak, ISO 9000 İmalat ve Hizmet endüstrilerinde kalite güvencesi için kurulmuş, kapsamlı bir standartlar kümesidir. ISO 9000 serileri, bir firmanın kalite sistemini geliştirmesini, belgelemesini ve çalıştırılmasını ister, yani firma içinde yönetiminin kalite tetkik uygulamaları için sahip olduğu sorumluluktan, satın alma politikalarından, eğitime kadar uzanan kalite yönetimi uygulamalarının tümünü kapsar (Sanders ve Diğerleri, 1994: 19).

Standartlar firmadan firmaya değişiklikler göstermektedir. Örneğin imalat sürecinin, tasarım da dahil olmak üzere toplamı ile uğraşan bir firmada, sadece muayene ve test süreçleriyle uğraşan bir firmaya nazaran, ele alınması gereken çok sayıda husus bulunmaktadır. Her iki firma da, kendi kalite sistemlerini ISO yoluyla belgeleyebilirler

Tablo 1. ISO’nun (Uluslararası Standartlar Organizasyonu) Tanımına Göre ISO 9000 Serisi

ISO 9000 SERİSİ STANDARTLARI	
ISO 9000	Kalite Yönetimi ve Kalite Güvencesi Standartları Seçim ve Kullanım Klavuzu
ISO 9001	Kalite Sistemleri – Tasarım/Geliştirme, Üretim Tesis ve Hizmette Kalite Güvencesi Modeli
ISO 9002	Kalite Sistemleri, Üretim ve Tesiste Kalite Güvencesi Modeli
ISOC9003	Son Muayene ve Deneylerde Kalite Güvencesi Modeli
ISO 9004	Kalite Yönetimi ve Kalite Sistemleri Elemanları Klavuzu
ISO 90004 -2	Hizmetler İçin Klavuz Kalite Sözlüğü
ISO 9005	Kalite Sözlüğü
ISO10011-1	Kalite Sistemleri Tetkiki – Klavuz, Kalite Sistemi Tetkikçileri İçin Nitelendirme Kriterleri
ISO 10012-2	Kalite Sistemleri Tetkiki – Klavuz, Kalite Sistemi Tetkikçileri İçin Nitelendirme Kriterleri
ISO 10011 -3	Kalite Sistemleri Tetkiki – Klavuz, Tetkik Programlarının Yönetimi

Kaynak: Türk Standartları Enstitüsü, Temmuz 1992

Performans Değerlendirme Kavramı

Performans değerlendirme kavramı çeşitli kaynaklarda değişik isimlerle anılmaktadır. İngilizce kaynaklarda derecelendirme, sınıflandırma (rating), değerleme (evaluation), ölçme (appraisal) sözcükleri kullanılmaktadır. Ülkemizde karşılaşılan literatürde ise performans değerlendirme; işgören değerlemesi, liyakat değerlemesi, başarı değerleme, verimliliğin değerlendirilmesi, çalışmanın değerlendirilmesi ve tezkiye olarak adlandırılmaktadır.
I. Dünya Savaşı’ndan sonra işletmelerin artması ve organizasyonların gelişmesiyle performans ölçümlerine eğilim başlamıştır. Kişilik özelliklerini kriter olarak alan çeşitli performans değerlendirme teknikleri geliştirilmiş, ancak daha sonraları, 1950’li yıllarda

kişinin ürettiği iş ya da sonuçlara yönelik kriterleri temel alan teknikler ABD'deki organizasyonlarda daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Günümüzde performans değerlendirmesine yönelik yeni yaklaşım ve performansın değerlendirilmesinde kullanılan ölçüt, değerlendirmenin boyutları (görev performansı-kurumsal performans), değerlendirme kaynağı (360 derece değerlendirme ve geribildirim), değerlendirilen birimi (bireysel performans-takım performansı) göz önüne alan modellerin geliştirilip denendiği görülmektedir (Uyargil, 1994: 1).

Performans değerlendirme süreci, işgörenlere etkili sözel ve yazılı geri bildirim sağlayabilir. Bu süreç, karşılıklı etkileşime dayalı olarak çift yönlü gelişir. Performans değerlendirme sayesinde, tutarlı bireysel ve örgütsel hedefler belirlenebilir. Belirlenen bu hedeflere yönelik motivasyon sağlanabilir. Performans değerlendirme süreci, işgörenlerin kendilerinden beklenilenleri anlamalarına yardımcı olur. Böylece, örgütte yeterlik ilkesine uygun bir yükselme ve terfi sistemi kurulabilir. Tüm işgörenler için adil ve hakkaniyet ölçüsü içerisinde kabul gören bir ücretlendirme politikası oluşturulabilir. (Çalık, 2003: 50).

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı Toplam Kalite Yönetimi'ni ve ISO 9000 kalite standardını uygulayan işletmelerin gerek iç gerekse dış müşterileri açısından inceleyerek, işletme performansını nasıl etkilediğini ölçmektir. Bu amaçla Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nde anket uygulaması yapılarak hipotezin test edilmesi sağlanmıştır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma, Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nde gerek imalat gerekse hizmetler sektöründe faaliyet gösteren, 5 yıl ve daha fazla zamandır faaliyette bulunan firmalar üzerinde yapılmıştır. Araştırmada, firmalar çalışan sayısı bakımından kısıtlanmış olup 50 ve daha fazla işçi çalıştıran firmalar tercih edilmiştir. Bunun nedeni ise seçilen bu firmaların Toplam Kalite Yönetimini uyguluyor olmaları ya da buna benzer şartları sağlıyor olmaları ve ankette yer alan sorulara daha bilinçli yanıtlar verebilmeleridir.

Anket uygulanırken firmada çalışan kalite kontrol birimi sorumluları, halkla ilişkiler departmanları, operasyonlar ve üst düzey yetkililerle birebir görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmada hipotezlerin ölçülebilir hale getirilmesini sağlamak amacıyla belirlenen değişkenlerden oluşan bir anket formu düzenlenmiştir. Araştırma 58 firma üzerinde yapılmış ve bu sayı üzerinden anket formları incelemeye tabi tutulmuştur.

Araştırma için gerekli örneklem büyüklüğü belirlenirken %90 güven aralığında p=0.8 (gerçekleşme olasılığı) ve , q=0.2 (gerçekleşmeme olasılığı) alındığı zaman 500 kişilik anakütlede 55 örneğin alınması gerekir (Baş, 2008: 40-41). Bu çalışmanın yapıldığı Eskişehir Organize Sanayi Odası'na kayıtlı 419 firma olduğu için çalışmada kullanılan 58 örneğin alınması %90 güven aralığıyla gerçekleşme olasılığı sağlanabilmektedir.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ VE BULGULAR

Araştırma hipotezleri aşağıdaki gibidir.

H1: İç müşterileri önemseme derecesi ile çalışan verimliliği arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusudur.

H2: Dış müşterileri önemseme derecesi ile firma karlılığı arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusudur.

H3: TKY uygulama derecesi ile firma etkinliği arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur.

Anket sonuçlarının değerlendirilmesinde ''Betimsel İstatistik Ortalamaların Karşılaştırılması'' testi uygulanmıştır. Bu test ait sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Betimsel İstatistik Ortalamaların Karşılaştırılması ile İlgili Tablo

	Minimum	Maksimum	Ortalama	St. Sapma
TKY uygula derecesi	3	5	4,60	,530
Yöneticilerin projelere dahil olma derecesi	3	5	4,60	,563
İç müşteri önemseme derecesi	3	5	4,60	,593
Dış müşteri önemseme derecesi	3	5	4,67	,512
Sürekli iyileştirme	1	5	4,47	,758
ISO9000 belge olma durumu	1	5	3,42	1,224
Tedarikçilerle ortak ürün geliştirme	1	5	2,98	1,343
Çalışan katılımı arttı	3	5	4,19	,718
Çalışan memnuniyeti arttı	3	5	4,18	,710
Çalışan verimliliği arttı	3	5	4,25	,714
Dayanışma arttı	3	5	4,32	,631
Kusur hata bozukluk azaldı	3	5	4,33	,636
Maliyet Azaldı	2	5	4,21	,750

İsraf azaldı	2	5	4,30	,731
Verimlilik arttı	3	5	4,37	,616
Zaman kaynak israfı azaldı	2	5	4,30	,731
Tüketici şikayeti azaldı	2	5	4,33	,764
Müşteri memnuniyeti arttı	3	5	4,35	,641
Rekabet edebilirlik düzeyi güçlendi	2	5	4,35	,641
Firma karlılığı arttı	3	5	4,37	,587
Satışlar arttı	2	5	4,26	,695
Piyasadaki hisse arttı	2	5	4,18	,685
Firmanın ünü arttı	2	5	4,21	,674

Tablo 2'den elde edilen sonuçlara bakıldığı zaman Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyette bulunan firmaların tedarikçilerinin ISO 9000 belge olma durumları hususuna yeterince önem vermedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca bu firmaların birçoğunun tedarikçileriyle ortak ürün geliştirmedikleri saptanmıştır. Araştırma bulguları göz önüne alındığında firmada çalışanların TKY uygulaması sonucunda katılımlarının ve memnuniyetlerinin yeterince olmadığı saptanmıştır. Ve yine bulguların sonuçları incelendiğinde firmaların TKY uygulamaları sonucunda tüm piyasadaki hisselerinin yeterince artmadığı saptanmıştır. Bağımsız Değişkenlerle İlgili Ortalamalar Tablo 3'te, Performans ile İlgili Ortalamalar Tablo 4'te aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3. Bağımsız Değişkenlerle İlgili Ortalamalar

	Minimum	Maximum	Ortalama	St. Sapma
TKY uygula derecesi	3	5	4,60	,530
Yöneticilerin projelere dahil olma derecesi	3	5	4,60	,563
İç müşteri önemseme derecesi	3	5	4,60	,593
Dış müşteri önemseme derecesi	3	5	4,67	,512
Sürekli iyileştirme	1	5	4,47	,758
ISO9000 belge olma durumu	1	5	3,42	1,224
Tedarikçilerle ortak ürün geliştirme	1	5	2,98	1,343

Tablo 4. Performans ile İlgili Ortalamalar

	Minimum	Maximum	Ortalama	St. Sapma
Çalışan katılımı arttı	3	5	4,19	,718
Çalışan memnuniyeti arttı	3	5	4,18	,710
Çalışan verimliliği arttı	3	5	4,25	,714
Dayanışma arttı	3	5	4,32	,631
Kusur hata bozukluk azaldı	3	5	4,33	,636
Maliyet azaldı	2	5	4,21	,750
İsraf azaldı	2	5	4,30	,731
Verimlilik arttı	3	5	4,37	,616
Zaman kaynak israfı azaldı	2	5	4,30	,731
Tüketici şikayeti azaldı	2	5	4,33	,764
Müşteri memnuniyeti arttı	3	5	4,35	,641
Rekabet edebilirlik düzeyi güçlendi	2	5	4,35	,641
Firma karlılığı arttı	3	5	4,37	,587
Satışlar arttı	2	5	4,26	,695
Piyasadaki hisse arttı	2	5	4,18	,685
Firmanın ünü arttı	2	5	4,21	,674

Tablo 3 ve Tablo 4'e ait temel bulguları değerlendirebilmek için Performansla ilgili ortalamalara bakıldığında çalışanların memmuniyetinin en düşük skorlardan biri olduğu görülür. Eğer çalışanlar TKY'de iç müşteri olarak yeterince iyi algılanmaz ise onların sisteme olan katkıları azalacaktır. Bu sonucu çalışanların düşük katılım skorları ve düşük verimlilik skorları da

desteklemektedir. Yukarıda Tablo 3'te bagımsız değişken olan iç müşteriler ile ilgili verilen cevabın Tablo 4'teki performansa yeterince yansımadığı sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 4'te işletme maliyetlerindeki düşük skora ait yorum da şu şekilde yapılabilir: İşletmede maliyetlerin azalması, işletmede verimliliğin artması, israfın düşmesi, hata ve bozuklukların azalması ile ilgilidir. Bu unsurlara ait skorların maliyetin skorundan yüksek olduğu görülür. Burada önemli olan unsur, işletmenin verimlilik artışlarının müşteriyle paylaşma isteği olduğu zaman maliyetlerin aşağı çekileceği gerçeğidir.

H1: İç müşterileri önemseme derecesi ile çalışan verimliliği arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusudur.

	Ortalamalar	St. Sapmalar
Çalışanların katılımı arttı	4,19	,718
Çalışanların verimliliği arttı	4,18	,710
Çalışanların memnuniyeti arttı	4,25	,714
Dayanışma arttı	4,32	631
Genel ortalama:	4,23	

Genel ortalama 4.23 olduğundan dolayı ve bulunan ortalama maksimum 5'e yakın olduğu için H1 hipotezi kabul edilir.

H2: Dış müşterileri önemseme derecesi ile firma karlılığı arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusudur

	Ortalamalar	St. Sapmalar
Müşteri memnuniyeti arttı	4,35	,641
Tüketici şikayetleri azaldı	4,33	,764
Genel ortalama:	4,34	

Genel ortalama 4.23 olduğundan dolayı ve bulunan ortalama maksumum 5'e yakın olduğundan dolayı H2 hipotezi kabul edilir.

H3: TKY uygulama derecesi ile firma etkinliği arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur

	Ortalamalar	St. Sapmalar
Firma ünü arttı	4,21	,674
Piyasadaki hisse arttı	4,18	,685
Satışlar arttı	4,26	,695
Firma karlılığı arttı	4,37	,587
Rekabet edebilirlik arttı	4,35	,641
Zaman kaybı azaldı	4,30	,731
Verimlilik arttı	4,37	,616
İsraf azaldı	4,30	,731
Maliyet azaldı	4,21	,750
Kusur hata bozukluk azaldı	4,33	,636
Genel ortalama:	4,28	

Genel ortalama 4.28 olduğundan dolayı ve bulunan ortalama maksimum 5'e yakın olduğu için H3 hipotezi kabul edilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma incelemesinde kullanılan "Betimsel İstatistik Ortalamaların Karşılaştırılması" metodunda bulunan ortalamaların ve standart sapmaların yüksek olması neticesinde Toplam Kalite Yönetimi ve işletme performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Araştırma amaçları doğrultusunda 3 adet hipotez kurulmuş ve bu hipotezlere ''Betimsel İstatistik Ortalamaların Karşılaştırılması''metodu uygulanmıştır.

Araştırma bulgularıyla şu sonuçlara varılabilir:

- İşletmeler tedarikçilerine gereken önemi vermemekte ve bunun sonucu olarak firma maliyetlerinde azalma beklenmemelidir. TKY felsefesinin başında sıfır hata gelmektedir. İşletmeler ürünlerini daha kaliteli, daha düşük maliyetle ve zamanında üretebilmek için tedarikçileriyle ortak ürün geliştirmelidirler. Bunu sağladıkları taktirde girdi kalitesinde artış sağlanacak ve işletme faaliyete başladığı andan itibaren üretim aksaklıkları minimum seviyeye indirgenebilecektir.
- İşletmeler tedarikçileriyle ürün geliştirirken ISO 9000 belge olma durumuna gereken önemi vermelidirler. ISO 9000 belgesi Uluslar arası standartları kapsamaktadır. Bir işletme uzun vadede kar elde etmeyi ve Uluslararası boyutta faaliyet göstermeyi hedeflemişse tedarikçilerinin de Uluslararası standartlara sahip olmasına büyük bir önemle dikkat etmelidirler. Çünkü günümüz dünyasında; üretimde, haberleşmede, pazarlamada, iletişimde ve sayılabilecek bütün işletme faaliyetlerinde yalnız olmadıklarını görmelidirler.
- İşletmeler çalışanlarına yenilikler ve gelişmeler konusunda belli periyotlarda eğitim vermeli ve onları belli periyotlarda denetlemelidirler.
- İşletmeler çalışanlarını seçerken işletmelerine uygun nitelikte bilgi ve beceriye sahip, uzmanlaşma kabiliyeti yüksek, insan iletişimi kuvvetli bireyleri tercih etmelidirler. İşletme içinde düzen olması ve çalışanlar arasında uzlaşma sağlanması açısından bu husus gözardı edilmemelidir.
- İşletmeler, uzun vadede devamlılık sağlayabilmek için kendi bünyesinde yer alan müşterilerine, rakiplerine ve dış müşterilerini gereken değeri vermelidirler. Bunu sağlamada TKY'nin rolü büyük olacaktır.

- İşletmeler dış müşterilerini önemsemeli, onların beklentileri doğrultusunda hareket etmeli ve satış sonrası hizmetlere gereken önemi vermelidirler.
- Çalışanların ödüllendirilmeleri, terfileri ve maaş artışı gibi işletme içi motivasyon artırıcı faaliyetler, modern ve uluslararsı kabul görmüş performans değerleme kriterleriyle yapılmalıdır.
- TKY uygulamalarında özellikle üst yönetimin çalışanlara olan yaklaşımı başarı üzerinde önemli rol oynamaktadır. Çalışanların kendilerini aileden biri olarak görmelerini sağlayacak her türlü yaklaşım, çalışanların fikir ve kişiliklerine önem verme sistemin alt yapısını oluşturmaktadır. İşletme içerisinde hiyerarşik yapılanmadan mümkün olduğu kadar kaçınılmalı, üst-ast çatışması yaşanmamalı, çalışan her birey bulunduğu departmanda bir zincir halkası olduğunun farkında olmalıdır.

KAYNAKÇA

AKIN, Özcan (2001), **Toplam Kalite Yönetimi ve İnsan**, Ezgi Kitabevi, Bursa,

AKŞEHİRLİ Mehmed, (2009), "Toplam Kalite Yönetiminin Örgüt Kültürüne Etkilerinin İncelenmesi: Bozüyük Süt Gıda Tic. San. Ltd. Şti.'de Bir Uygulama", **Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi**, Kütahya.

ALTUNBAĞ, Mehmet, (2005), "ISO 9000 Standartları ve Toplam Kalite Yönetimi'nin Uluslararası Pazarlamaya Etkileri: İç Anadolu Bölgesi'nde Bir Uygulama", **Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi**, Kayseri.

BAŞ, Türker (2008**), Anket,** Seçkin Yayınları, Ankara

BOLAT, Tamer, (2000), **Toplam Kalite Yönetimi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş. İstanbul

BOZKURT, Rıdvan, (1993), "Deming Çevrimi", **Anahtar**, Yıl: 5, Sayı: 60.

BOZKURT, Rıdvan ve Aynur, ODAMAN, (1998), **ISO 9000 Kalite Güvence Sistemleri,** MPM Yayınları, Ankara.

ÇALIK, Mehmet, (1991), "İnsan- Makine Sistemi İçinde İnsan Performansı", **3. Ekonomi Kongresi**, MPM Yayını, No:441, Ankara.

ÇETİN, Canan, Akın, BESİM ve Erol VEDAT, (2001), **Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemi**, Beta Yayınları, İstanbul.

DÜREN, Zeynep, (1990), **İşletmelerde Kalite Çemberleri**, Evrim Yayınları, İstanbul.

GRIFFIN, W. Ricky, (1999) **Management**, Houghton Mifflin Company, Boston.

IMAI, Masaiki, (1994), Kaizen: **Japonya'nın Rekabetteki Başarısının Anahtarı**, Brisa, İstanbul.

KAVRAKOĞLU, İbrahim, (1992), **Toplam Kalite Yönetimi**, Kalden Yayınları, İstanbul.

KIRAN, Ahmet, (2003), "Hava Aracı Bakım Kuruluşlarında Toplam Kalite Yönetiminin Uygulanması", **Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi**, Eskişehir.

KOÇEL, Tamer, (1998), **İşletme Yöneticiliği, Yönetim ve Organizasyonlarda Davranış, Klasik-Modern-Çağdaş Yaklaşımlar**, Beta Yayınları, İstanbul.

KOVANCI, Ahmet, (2003) **Toplam Kalite Yönetimi Fakat Nasıl?** Sistem Yayıncılık:288, İstanbul

MIYAUCHI; Ichiro (1999), **Quality Management in Japan**, BZD Yayıncılık, İstanbul

ÖÇER, Abdullah, (2001), "Müşteri Memnuniyeti", **Pazarlama Dünyası**, Sayı: 2001-2, Ankara.

ÖREN, Kemal, (2002), **Toplam Kalite Yönetiminde İnsan Gücü Faktörü**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

PEKER, Ömer, (1993),''Toplam Kalite Yönetimi'', **Amme İdaresi Dergisi**, Sayı: 26, Yıl:1.

PEŞKİRCİOĞLU, Nurettin, (1997), **Kalite Yönetiminde ISO 9000 Uygulamaları**, MPM. Yayınları, Ankara.

SANDERS, A. Donald; A. Judith, SANDERS and H. Richard, JOHNSON, **ISO 9000 Nedir? Niçin? Nasıl?,** Yenersoy, Gönül, (Çev.), Rota Yayınları, İstanbul.

ŞİMŞEK, Muhittin **(**2001**), Kalite Yönetimi**, Alfa Basım Yayım Dağıtım / İstanbul

ŞİRVANCI, Mete, (1995) Toplam Kalite Yönetiminin Temel Öğeleri, **Ambalaj Dergisi**, Sayı 22

TS-ISO 9005 Klavuzu, (1991), Türk Standartları Enstitüsü.

UYARGİL, Cavide, (1997), "Bilgi Çağında İnsan kaynakları Yöneticilerinin Değişen Rol ve Sorumlulukları'', **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, Yıl:19, Sayı:29, İstanbul.

WEAVER, N. Charles (1997), **Toplam Kalitenin Dört Aşaması**, Çev. Tuncay Birkan-Osman Akınhay, Sistem Yayıncılık:137, İstanbul

Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları

Turgay UZUN*

Özet: Milliyetçilik, tarihsel süreç içinde ortak toplumsal kimlik yaratılabilmesi yolunda önemli işlevleri olan bir ideolojidir. Birçok toplumda milliyetçilik, büyük toplumsal kesimleri etkilemiş, ulusal kimliğin oluşumu sürecinde önemli siyasal sonuçların doğmasına neden olmuştur. Türkiye'de de milliyetçilik, modernleşme sürecinde başat bir ideoloji olmuş, Osmanlı'dan Cumhuriyete modernleşmenin meşruiyet zeminini oluşturmuş ve Türk ulusal devletinin kurulması noktasında temel ideoloji haline gelmiştir. Bu çalışmada Osmanlı devletinde milliyetçi hareketlerin ortaya çıkışı, Türk milliyetçiliğinin kaynakları ve modernleşme sürecinde Türk milliyetçiliğinin etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ulus Devlet, Milliyetçilik, Modernleşme, Türk Milliyetçiliği, Türk Modernleşme Süreci

Sources of Turkish Nationalist Ideology at the Ottoman Era

Abstract: Nationalism, in the process of history, has been an ideology which has important functions. Nationalism has affected large social groups in many societies in the process of creating common national identity among the individuals forming the society. Nationalism in Turkey has been dominant ideology in the process of Turkish nation-state. This study aims to examine, the rise of nationalist actions in Ottoman state, the origins of Turkish nationalism and effects of Turkish nationalism in modernizing process in Turkey.

Keywords: Nation State, Nationalism, Modernizing, Turkish Nationalism, Turkish Modernizing Process

Giriş

Çok uluslu imparatorlukların birer birer çöktüğü tarihsel evrede, insanların yıkılış sürecine karşı "eskiye" tutunarak geleceği yeniden inşa etme hayali, milliyetçi hareketlerin oluşmasında etkili olmuştur. Aslında, milliyetçi düşünce özü itibariyle her zaman için "nostaljik" bir içeriğe de sahiptir. Eski dönemlerde yaşanmış "güzel günlere" tekrar dönüşün mümkün olabileceği düşüncesi milliyetçi hareketlerin temel motivasyonunu oluşturur. Türk milliyetçiliğinin oraya çıkışında da, özellikle imparatorluğun parlak dönemlerine tekrar nasıl dönülebileceği düşüncesi etkili olmuş ve İslamcılık ile batıcılığın tarihsel olarak bir çözüm seçeneği olarak görülemeyeceğinin anlaşılmasıyla birlikte, milliyetçilik tek seçenek olarak kalmıştır. Cumhuriyetin kuruluşu ile beraber, "geçmişe özlemin" niteliği değişmiş, ulus-devletin inşası sürecinde Türklüğün eski dönemleri, Türk ulusunun oluşturulmasında önemli bir unsur haline gelmiştir.

Türk milliyetçiliği, özellikle Batılı toplumlarda olduğu gibi, tarihsel sürecin öngördüğü toplumsal dinamiklerdeki değişim olgusunun doğal bir sonucu olarak değil, imparatorluğun yıkılma ve dağılma sürecinin önüne geçmek üzere seçilen alternatif çözümlerden birisi ve bütünüyle bir grup aydının benimsediği bir ideoloji biçiminde ortaya çıkmıştır. İmparatorluğun yıkılmasını engellemek üzere, İslâmcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük ekseninde geliştirilen çözüm yolları, aslında birbirinden kopuk değildir. Türk milliyetçiliğinin ilk gelişme evresinde, Türkçülüğün, İslâmcılık ve Osmanlıcılıktan temelli ayrılığının olmadığı, etnik unsurların imparatorluktan ayrılma sürecini hızlandıracağı endişesiyle, Türk milliyetçiliği ideolojisinin yüksek sesle dile getirilemediği de söylenebilir.

Avrupa'da oluşan milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı Devletindeki azınlıklarda bir bağımsızlık hareketinin temel itici gücü olmuştur. Osmanlıdaki azınlıkların bilincine eriştikleri ulus anlayışı Osmanlı Devletini dağılmadan kurtarmak için değişik yöntemler geliştiren ve imparatorluk içindeki etnik unsurların arasındaki bağları güçlendirmeye çalışan Osmanlı aydınlarının ilgisini çekmiştir. (Kushner, 1979:9-10) Aslında "Osmanlı" adı, devletin kuruluşunda-diğer hanedan devletleri gibi- devleti kuran hanedanın adını tanımlamak için kullanılmakta; yani Osmanlı adı hem hanedanı hem de devleti tanımlamaktadır. Bu bağlamda bireye veya bir cemaate doğru genişleyen bir Osmanlı kimliği oluşmamıştır. Ancak on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı bir uyurukluk, bir kimlik haline dönüşmüştür ki, bu da bir modernleşme belirtisi ve Avrupa'nın uluslaşma ve yurttaşlaşma sürecinin izlenmesi demektir. Bu anlamıyla da on dokuzuncu yüzyıl Osmanlılığı, Doğudaki modern uluslaşma sürecini ifade eden bir kavram ve kurumdur. İlber Ortaylı, modern Osmanlı kimliğinin iki yapı; Osmanlı seçkinleri ve Osmanlı millet sistemi tarafından şekillendirildiğini belirtmektedir.(Ortaylı, 1999, 78) Osmanlı seçkinleri kendi dindaşlarına bu kimliği kabul ettirirken, çelişkili olarak laik milliyetçiliğe de zemin hazırlamışlardır. Millet sistemi de, dinsel kimliğin etnik kimliğin üzerinde bir kapsama alanı bulmasını sağlamıştır. Bu bağlamda millet sistemi, Osmanlı toplumsal yapısını anlamada önemli bir anahtar niteliği kazanmaktadır.

Osmanlı Toplumsal Yapısı ve Millet Sistemi

Osmanlı Devleti'nde ister Müslüman ister Hıristiyan olsun nüfusun çok önemli bir kısmı kırsal topluluklarda yaşamakta (Halaçoğlu, 1995:40-53) ve genellikle tarımla uğraşmaktadır. İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde yaşayan Müslüman halk ise, genellikle askerlik ve devlet memurluğu ile geçimlerini sağlamakta, Rum, Yahudi ve Ermeni azınlıklar ise, ticari faaliyetin hemen tümünü ellerinde bulundurmaktadır. (Sakallı, 1997:18) Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih dönemine kadar gayrimüslimlere İslâm Hukukunun tanıdığı haklar çerçevesinde muamele yapılmış; ancak onlara devletin hiyerarşik yapısı içinde örgütlenmiş, dinsel-siyasal topluluklar olarak özerk bir statü tanınmamıştır. Gayrimüslim tebaaya, devlet organizasyonu içinde otonom haklara sahip bir "millet" statüsü verilmesi Fatih zamanında gerçekleştirilmiş, İstanbul'un fethinden sonraki süreçte, İstanbul'da yaşayan başta Ortodoks Hıristiyan halk olmak üzere, gayrimüslimlere verilen idari ve dinsel özgürlükler alanı, daha sonra olgunlaşacak millet sisteminin özünü oluşturmuştur.

*Doç., Dr., Muğla Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Osmanlı'da devlet karşısında yükümlülüklerini yerine getirdiği sürece, görece bağımsız, parçalı ve içe dönük cemaatler bütünü, toplumsal yapının temelini oluşturmuştur. Geleneksel toplum yapısı tanımına uygun olarak, Osmanlı toplumsal yapısının, standart olmayan, yerel ilişkiler ağının önemli roller üstlendiği ve alt kültürlerin egemen olduğu bir karmaşık yapı olduğu söylenebilir. Devletin bu alt kültür ve cemaatler üzerinde nüfuz edici etkisinin zayıf olması, devlete değil de, aşirete, köye ve cemaate bağlılığın güçlenmesini sağlamıştır. Osmanlı millet sisteminin yapısı, özellikle gayrimüslimlerin kendi cemaatlerine bağlılığını pekiştirmiş ve cemaat içi ilişkilerin, cemaat-devlet, cemaat-cemaat ilişkilerinden daha yoğun ve sağlam olduğu bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Osmanlı millet sistemi, cemaatlere ve alt kültürel yapılara geniş oranda serbest bir hareket alanı oluşturmuştur.

Osmanlı toplumunda millet, bir dinsel topluluğa aidiyeti ifade etmektedir. Bu kavramı bugünkü "ulus" anlamında kullanmak, Doğu uluslarına Osmanlı yüzyıllarının, özellikle son yüzyılda getirdiği bir kullanım biçimidir. Birey doğduğu millet kompartımanının içinde o cemaatin ruhani, mali, idari otoritesine bağlı olarak yaşar. Gayrimüslim birey, eğer Müslüman olursa bu kompartımanı değiştirebilir, zira gayrimüslimler içinde din değiştirme İslâm Devleti tarafından hoş karşılanmaz. Ancak Hıristiyan cemaatin kendi içinde mezhep değiştirme olayları görülebilir. Millet, bir kavram değil, bir toplumsal teşkilatlanma, bir ruh hali ve teba'nın birbirine bakışını ifade etmektedir. Bu doğrultuda "ekalliyet" (azınlık) sözü devlet ve toplum hayatına imparatorluğun son yıllarında girmiştir.(Ortaylı, 1999: 82) Osmanlı yönetimi, millet kavramının dinsel içeriğine uygun olarak, egemenliği altındaki toplulukları inanç ya da din esasına göre örgütlemiştir. Bu sistemin esası İslâm dinindeki "zimmi" hukukuna dayanmaktadır. Batılılar da bu sisteme "millet sistemi" olarak adlandırmışlardır.

Gayrimüslimler Osmanlı toplumsal yapısı içerinde kendilerine ait bir özgürlük alanına sahip olmalarına rağmen, diğer toplumsal gruplarla ilişkilerinde belli kurallara uymak zorunda kalmışlardır. Örneğin gayrimüslimler kılık-kıyafet hususunda bazı düzenlemelere tabi tutulmuşlardır. Bu konuda Müslümanlara benzemeleri yasaktır. Gayrimüslimlerin lüks kumaşlar kullanmaları, ekonomik ve toplumsal gerekçelerle yasaklanmıştır. Her bir gayrimüslim topluluk için bazı renkler belirlenmişti. Diğer yandan, gayrimüslimlerin evlerine bazı sınırlamalar getirilmiş, Müslümanların evlerinden daha büyük ve gösterişli evler yapmaları yasaklanmış, dinsel mekânlar inşa ederken de izin şartına bağlanmışlardır. Aynı şekilde Müslümanların da gayrimüslimlere benzemesi yasaktır. Bu düzenlemelerin, milletler arasındaki ekonomik ve toplumsal farklılıklardan ve gayrimüslimlerin, Müslümanların hâkimiyetinde bir "mahkum millet" (millet-i mahkûme) olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Gayrimüslimlerin bu statüsü Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesine kadar sürmüş, bu tarihten sonra da Müslümanlarla eşit bir konuma gelmişlerdir.

Müslümanlar arasında ise resmi bir dil ya da ırk ayırımı yoktur. On dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar modern dilde kullanılan biçimiyle "Türk" kavramı, kendilerini Türkler olarak değil, Osmanlılar olarak gören Osmanlı elitlerine yabancıdır. Onlar için Türk, "eğitim görmemiş köylü" anlamına gelmektedir. Osmanlı bürokrasisinde yükselmek için -büyük oranda- Müslüman olmak[1] ve Osmanlıca bilmek dışında bir şart aranmamış ve bu görevler için etnik kimlik önem kazanmamıştır. Zaten devşirme sisteminin varlığı doğal olarak etnik açıdan saf bir yönetici sınıfın oluşmasına engel teşkil etmektedir. Küçük yaşta "devşirilen" Arnavut, Sırp, Slav ve diğer etnik gruplardan çocuklar, yönetici olarak yetiştirilmek üzere, yönetici yetiştiren bir okul olan Enderun'a alınmış, İslâm ve Osmanlı gelenekleri doğrultusunda eğitime tabi tutulmuşlardır.

Diğer yandan milletin kurucu unsuru ve "millet-i hakime" olan Türk unsur savaşlarda kırılırken, gayrimüslim halk -özellikle Kırım Savaşı sonrası dönemde-savaş ortamının sağladığı imkanlardan da yararlanarak iktisadi açıdan zenginleşmiş[2], Osmanlı Devletinin hoşgörüsüyle son dönemde idari-bürokratik kademelerin en üst basamaklarına kadar yükselebilmişlerdir. Osmanlı resmi düşüncesinin tamamen milliyetçiliğe yabancı hatta düşman olduğunu söylemek yerine milliyetçilik konusunda çok uluslu bir devlete sahip olmanın getirdiği zorunluluktan kaynaklanan ve anlaşılabilir bir politika oluşturduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Tanzimat Fermanının ardından ilan edilen Islahat Fermanı ile İmparatorluk toprakları üzerinde yaşayan herkese tek vatandaşlık sıfatı altında, ancak imparatorluğun İslâmi geleneklerine zarar vermeksizin eşit hak ve görevler tanıma yönünde bir sistem değişikliği süreci başlamıştır. Bu düşünce, azınlıkları İmparatorluğa bağlamak ve onların bağımsızlık ideallerini yatıştırmak amacının gerçekleştirilmesine yöneliktir. Ancak bunun mantıksal sonucu elbette Osmanlı Devleti'nin doğuşundan beri yürütülen millet sisteminin sona ermesi demek olacaktır. Osmanlılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün tebaasını eşit vatandaş sayma fikri, sonunda 1876 Anayasası ile kabul olunmuş ve teorik olarak 1918 yılına kadar da yürürlükte kalmıştır. Gerçekte ise, azınlıklar arasında baş gösteren milliyetçilik düşünceleri daha sonra Türkler tarafından da benimsenerek Osmanlı vatandaşlığı fikri, anlamını kaybetmiştir.(Karpat, 1967:124)

Batılılaşma projesi çerçevesinde uygulanan reformlar, geleneksel toplumsal yapı yerine, Batılı modern davranış kalıplarını benimseyen bir toplum yaratma amacını taşımaktadır. Batıcı aydınların desteğindeki merkezi sivil-asker bürokratik kadro tarafından uygulanmaya çalışılan projede ana unsur, kolektif değerleri ve Batılı yaşam tarzını benimsemiş, kendi etnik kimliği ne olursa olsun ortak ulusal kimlik ile kendini özdeşleştiren bir "birey" yaratmaktır. Bunun karşısında ise kendisini etnik kimliği ile değil, geleneksel İslâmi kimliği ile tanımlayan birey ile gayrimüslim topluluk içerisinde Osmanlı kimliğini benimsemiş birey yer almaktadır. Daha sonra Cumhuriyete de miras kalacak olan geleneksel-modern gerilimi, Osmanlıdaki reform hareketlerinin toplumsal yapıda yarattığı doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Reformlar ve Geleneksel Yapının Çözülmesi

Tanzimat hareketiyle başlayan reformlar, bir Osmanlılık anlayışının ve Osmanlı "bireyinin" oluşturulmasına yetmemiştir. Milliyetçi düşünceler başta Hıristiyan halkı etkilemeye devam etmiş ve İmparatorluğun Hıristiyanların çoğunlukta olduğu bölgelerinin

[1] Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gayrimüslimlerin üst düzey kamu görevlerine ve özellikle elçilik görevlerine atandıkları bilinmektedir.

[2] Osmanlı Devleti içinde Müslüman Osmanlı tüccarları (Hayriye Tüccarı) da bulunmaktaydı, ancak bunlar on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yerlerini Batılı güçlerin himayesi altındaki azınlıklara bırakarak kaybolmuşlar ve bir Türk burjuvazisi yaratılamamıştır.

ayrılmasında etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun, toplumsal ve idari sisteminin yeni oluşan durumlar karşısında değişememesi ve temelde fetihlere dayalı olan iktisadi yapının, yeni toprak kazanımları olmaması, hatta kayıpları olması nedeniyle çöküşü, modernleşme karşısında geleneksel yapıların ayakta tutulma çabası ve reform hareketlerinin sorunları çözmemesi İmparatorluğun çöküşünü hızlandıran etkenler olarak sayılabilir.

Azınlıklarda başlayan ulusal hareketlerin önüne geçmek için alınan askeri ve idari önlemlere rağmen başta Balkan ulusları ayrılıkçı hareketlerini başlatmışlardır. O güne kadar dinsel, etnik, mali ve idari birçok ayrıcalık ve özgürlüklerden yararlanan azınlıkların böylesine güçlü bir ayrılıkçı hareket içine girmeleri, başta Osmanlılık düşüncesini savunan ve bunun devletin dağılmasını önleyecek tek çıkış yolu olduğunu düşünen aydınlar üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu aydınların bir kısmı gayrimüslim halkların birlik içinde kalmasından umudunu keserek, en azından Müslüman halkların ayrılmasını önleyebilmek için İslâmcılık düşüncesini yaymaya çalışmışlardır. II. Abdülhamit döneminde devletin resmi ideolojisi haline gelen ve diğer önlemlerle beraber dağılmayı bir süre önleyen bu düşünce, Müslüman unsurların, özellikle ayrıcalıklı bir yeri olan Arapların ve Arnavutların ayrılıkçı milliyetçi hareketler içine girmesiyle bir çözüm olmaktan çıkmıştır. Gayrimüslim ve Türk olmayan diğer Müslüman unsurların devlet içinde kalamayacağı görülünce, imparatorluk coğrafyası içinde yaşayan Türk unsurun egemenliğine dayanan, ulusal bir devlet kurulması ve bu coğrafya dışında kalan diğer Türk halklarıyla da olası bir birliği savunan yeni bir ideoloji olan Türkçülük-Türk milliyetçiliği ideolojisi önce aydınlar arasında hızla taraftar bulmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde yurttaşların din kriterine göre sınıflandırılması demek olan millet sisteminin bozulması ve etnik kimlikler temelinde bir ayrımlaşmaya gidilerek, devlet tarafından Türk etnisitesinin diğer etnisiteler üzerinde egemen konuma gelmesi, aslında modernleşme süreciyle yakından ilgilidir. Gellner'in de belirttiği gibi geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecinde, yerel alt kültürler üzerinde tüm kimlikleri kapsayan ve devlet tarafından oluşturulan üst kültürün benimsetilerek, geleneksel yapıların kırılması, Osmanlı İmparatorluğundaki millet sisteminin çözülüşünü de açıklar niteliktedir. Önceleri yerel ilişkilerin ve cemaat yapılarının öne çıktığı ve dinsel farklılıklar üzerine oturtulan yapı yerine, herkesin resmi dili konuştuğu, eşit vatandaşlık bağıyla bağlanmış ve Türk ulusal kimliğinin bir üst kimlik olarak benimsendiği bir yapıyı yerleştirme çabası doğal olarak ulus devlete giden yolu da açmıştır. Anderson'un terminolojisiyle aslında hiçbir zaman var olmamış, köy, aşiret ve aile yapılarının öne çıktığı, "hayâli" Osmanlı kimliğinin ortak kimlik olarak kabul edildiği toplumsal yapı, yerini insanların doğumlarıyla birlikte taşıdıkları etnisitelerine bırakmıştır.

Azınlıkların birbiri ardına Osmanlı Devleti'ne isyan etmeleri ve İslâm temelinde bir birlik kurulamayacağının anlaşılması imparatorluğun hakim unsuru olan Türklerde de milliyetçilik duygularının yükselmesine yol açmıştır. Türklük bilinci başta Osmanlı aydınları arasında gelişmeye başlamış ve çekirdeğini Türklerin oluşturacağı yeni bir devlet fikri yavaş yavaş şekillenmiştir. Bu aynı zamanda, “Cihan İmparatorluğu” ideali ve özleminin de sonu anlamına gelmektedir. Artık yeni dönemde, imparatorluk nostaljisi yerine, Türklüğün hayal edilen ilk başlangıç dönemlerine olan özlem, özellikle ulus-devlet inşası döneminde önemli bir esin kaynağı haline gelecektir.

Türk Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı

Osmanlı Devleti’nde Türkçülük yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkmış, hızlı bir gelişme göstermiş ve imparatorluğun yıkılmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Cumhuriyetle beraber milliyetçilik devletin temel ideolojisi olmuş ve değişik versiyonlarıyla her zaman varlığını hissettirmiştir. Osmanlı Devleti'nde Türkçülüğün ortaya çıkmasında, devletin içinde bulunduğu olumsuz durum ile ülke içinde ve dışındaki aydınların etkileri iki ana nedeni oluşturmuştur.(Landau, 1995: 28) Türk milliyetçiliği veya daha genel bir ifadeyle Türk ulusal kimliğinin tarih sahnesine geç çıkmış olduğu ancak, modern anlamda olmasa da Türklerde tarihin başlangıcından beri bir tür milliyet bilincinin gelişmiş olduğu söylenebilir.[3]Örneğin Türk tarihinin ilk yazılı belgelerinden olan Orhun yazıtlarında, devlet yapısının ve ulusa bağlılık düşüncesinin gelişmiş olduğu görülmektedir[4]. Türklerin ilk siyasal organizasyonu olan Göktürklerde, hakim etnik unsura dayalı bir devlet yapılanmasının varlığı ve bunun korunmasına yönelik çabanın, Türklerin devlet ve ulus kavramlarına verdiği önemi yansıttığı söylenebilir. [5] Türklerin İslâmiyeti kabul edişi ile birlikte, var olan eski Türk inanış ve gelenekleri bir değişim sürecine girmiştir. İslâm inanışında mevcut olan "ümmet" prensibi ve İslâmın kavmiyetçiliği reddedip, bunu bir "asabiyye" olarak nitelendirerek kötülemesi, Türklerde ulusal bilincin gelişmesini geciktirmiştir. Düşünce alanında da ulus düşüncesinin ortaya çıkışı ve buna bağlı olarak gelişen milliyetçilik, Türkçülük akımına dayalı olarak oluşmuştur. Ulus denildiğinde Türk ulusunun anlaşılması daha çok Batılıların etkisiyle ortaya çıkmıştır. (Türköne, 1989: 35)

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar ulus ve ulus bilinci düşüncesine gerek halk ve gerekse de aydın sınıf içerisinde pek rastlanılmamaktadır. Bu durumu açık bir biçimde gösteren anekdotlara da sık rastlanmaktadır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Paris'te bulunan bir kaç Jön Türk'e hangi ulustan oldukları sorulduğunda önce, "Müslümanız" diye cevap verirler. Müslümanlığın bir din olduğu hatırlatılınca soruyu "Osmanlıyız" biçiminde cevaplarlar ve bunun da bir ulus olmadığı belirtildiğinde gençler bir türlü Türk olduklarını söylemeyi düşünemezler. 1908 yılında da, İstanbul ve Selânik’te sokağa dökülen kitleler, söyleyecek bir ulusal marşları olmadığını fark ederek Meşrutiyeti Fransız Ulusal Marşını söyleyerek kutlamışladır. (Akçam, 1995:38) Türk ulusuna aidiyet bilinci Osmanlı Devletinde belki de bir zorunluluk nedeniyle üstü örtülmek istenen ve ortaya çıkışı engellenmek isteyen bir bilinç olarak görülebilir. Bu bilinç imparatorluğun devamından şüphe duyulduğu dönemde kendini göstermeye başlamış, Türk milliyetçiliği devletin dağılması kaçınılmaz olduktan sonra kurtarıcı bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Önceleri kendilerini sadece Osmanlı sayan Batı eğitimi almış aydınlar, bu dönemde kendi kimliklerinin bilincine vararak Türk aydını kimliğine sahip çıkmışlardır. Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Türk kökenli halk ise, kendilerini diğer halklardan ayıran özelliğin sadece din,

---

[3] Türk tarihinin başlangıç dönemi hakkında geniş bilgi için bkz.Vecihe Hatiboğlu, "Dıe Quelle Der Turkıschen Geschıchte", Türkoloji Dergisi, AÜDTCF Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Cilt:8, Ankara, 1979, s.29-52.

[4] Orhun Yazıtları, Sibirya'da Yukarı Orhun Vadisi'nde bulunmuştur. MS 732'de yazılmış olup, Göktürk Hanı'nın kardeşi Türk Prensi Kül Tigin'in anılarını içerir. Orhun Yazıtlarının tam metni için bkz. Talat Tekin, Orhun Yazıtları, Ankara,1988.

[5] Göktürk Devleti’nin yapısı ve dayandığı unsurlar için bkz. Saadettin Gömeç, Kök Türk Tarihi, Türksoy Yayınları, Ankara, 1997; Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği, Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1981.

yani Müslümanlık değil, doğuştan gelen bir başka özellik olan Türk ulusuna ait olma bilinci olduğunu keşfetmişler, daha doğrusu "keşfettirilmişlerdir".

Osmanlı Devleti'nde eğitim, kültür alanında ve gündelik yaşamda "Türk" kavramının yeri ve kullanımı olumsuz bir nitelik göstermektedir. Bu dönemde ve hatta yirminci yüzyılın başlarında dahi Osmanlı okullarında Türk tarihine ilişkin herhangi bir şey okutulmamaktadır. Örneğin 1911 yılında bile, Türk orta eğitim kurumlarında okutulan ve çağdaş tarihi ele alan temel kitapların sayfalarının 3/2'si Fransız tarihine geri kalanı da diğer Avrupa devletlerinin tarihine ayrılmış, Türkiye'den ve Türklerden hemen hemen hiç söz edilmemiştir. 1908 devrimine kadar medreselerin kapıları Türkçeye kapalıdır; var olan tarih ise, Peygamberin hayatı ile başlayan bir Osmanlı-İslâm tarihidir. (Akçam, 1995: 37) Osmanlı Devleti'nde on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar kabul edilen tarih anlayışı, Osmanlı tarihi ve İslâm tarihinin geçmişini sorgulayan bir tarih anlayışını yansıtmaktadır. Bu nedenle, Türkçü hareketin ortaya çıkışına kadar Türklerin İslâmiyet öncesi tarihleri göz önüne alınmamış, Türkçülerle birlikte Türk tarihi anlayışı oluşmuş ve Türklerin İslâm öncesi uygarlık tarihi üzerine düşünülmeye başlanmıştır.

Osmanlı toplumsal yapısına bakıldığında, Türk unsurun neredeyse tümüyle İslâm kültürüne entegre olduğu görülmektedir. Bunun başlıca belirtisi, kendi tarihlerine geleneksel olarak nasıl baktıkları sorusunun cevabıdır. Osmanlı tarih yazıcılığı başlıca iki olgu üzerinde yükselmiştir. Bunlardan ilki, Hz. Muhammed'in üstlendiği rol ve Osmanlı Hanedanının doğuşudur. İki gelişme arasındaki bağlantıyı da Selçuklular kurmaktadır. Yani, Türklerin İslâm öncesi geçmişi ve oradan göç edişleri kolektif bellekten silinmiş, unutulmuştur[6]. (Georgeon, 1999:8)Geçmişin, eskiden yaşanmış olan bu uygarlığın kalıntıları resmi çevrelerin dışında, Türk köylüsünün geleneklerinde ve özellikle de Anadolu göçebeleri arasında yaşamaktadır. (Georgeon, 1999:9) Anadolu Türkmenlerini geleneklerinde saf halinde yaşayan Türklüğe ait unsurlarla beraber, Osmanlı Türklerinin "Türklüğü"nü konuştukları dilden de anlamak mümkündür. Saray ve bürokratik elitler Arapça-Farsça terkiplerle dolu anlaşılmaz bir dil yaratarak halkla kendi aralarına aşılmaz bir duvar örmüşlerdir. Yani o gün için Osmanlıca, bir Türk'ün konuşabildiği dilden çok, bir Müslümanın konuştuğu, etnik bir belirteç olmasından çok dinsel karakter taşıyan bir yapıya sahiptir. Özellikle üst düzey görevlere kadar yükselebilen dönmeler, Osmanlıcaya çok iyi hakim olmalarını, kendi dinsel dönüşümlerinin bir kanıtı olarak kullanmışlardır.

Burada Osmanlı devlet adamlarında "Türk" kelimesine yüklenen olumsuz anlamın nedenin altında büyük ölçüde, Osmanlı bürokrasisinin devşirme kaynaklı oluşu ve Türk kimliği taşımayan bürokrat ve devlet adamlarının kendi ulusal kimliklerini unutmamış olmaları ve Osmanlı merkez bürokrasisine Türklerin girmesini yönetim açısından bir olumsuzluk olarak nitelendirebilmeleri yatmaktadır. Diğer yandan Ankara savaşında Anadolu'da bulunan Türk beylerinin Timur tarafında yer alarak Osmanlı'nın fetret devrine girmesi ve dağılma aşamasına gelmesinde pay sahibi olmaları Osmanlı Devleti yöneticilerinin Türk unsura karşı olumsuz bir imaja sahip olunmasında etkili olduğu söylenebilir. Bütün bu etkenlerle beraber bir kısım Arap kaynaklı dinsel eserler ve Avrupa'da basılmış Türk düşmanı yayınların özellikle bazı Osmanlı entelektüellerini etkilediği ve Türklere karşı olumsuz bakışın yaratılmasında etkili olduğu söylenebilir.

On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı İmparatorluğunda daha sonra Türkçülük hareketini oluşturacak olan koşulların ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Ulus ve ulusa ait düşüncelerin Hıristiyan toplum arasında yaygınlık kazanması, yani özerk ve bağımsız devletlerin kurulması, çoğunluğu Müslüman olan eyaletlerin ayrılma talepleri, Anadolu ve Rumeli'ye imparatorluğun diğer bölgelerinden Türklerin göç etmesi ve Osmanlı devlet adamlarının düşünce yapısında meydana gelen değişim, Türk milliyetçiliği ideolojisinin gelişiminde önemli etkenleri oluşturmuştur. (Karal, 1977:87)

İlk önce Türkçülük, (yeni anlamlarıyla "Türk" ve Türkçe") aydınlar tarafında Osmanlı Türklerinin milliyetçiliği olarak anlaşılmıştır. Aynı zamanda Osmanlı dışındaki Türkler içinde de Türkçülük hareketi gelişmektedir. Ancak bu dış Türklerin yaşadığı sıkıntıların (1860'larda Rusların Orta Asya'ya girmesi ve Türklerin Bulgaristan'dan göçü) bu yıllarda aydınlar tarafından tam olarak fark edilememiştir. (Landau, 1995:28) Padişah II. Mahmut döneminde Türk ulusal bilincinin gerek devlet adamları, aydınlar ve gerekse de halk düzeyinde gelişmeye başladığı, özellikle yabancı Türkologların eserlerinin Türkiye'ye gelmesiyle beraber Türk adı, Türk kimliği, Türklerin anavatanı gibi konuların aydınların gündemine geldiği ve bir tartışma ortamının oluştuğu görülmektedir.

Birinci Dünya savaşı sırasında Türkçü trendin giderek yükseldiği görülmektedir. İşgal altına giren, kaybedilen topraklar, başta aydınlar olmak üzere halkta Türkçü fikirlerin taraftar bulma sürecini hızlandırmaktadır. Rusya'da meydana gelen Bolşevik devrimi sonrası, yeni hükümetin, halkların kendi kaderlerini tayin hakkını tanıması ve bu süreçte Orta Asya'da yeni bağımsız Türk Devletlerinin kurulması Türkçü-Turancı aydınları heyecanlandırmış, ancak Sovyet rejiminin yeni kurulan hükümetler üzerinde merkezi denetimi sağlaması ve Rus ordularının bunların bağımsızlıklarına son vermek üzere işgal hareketine başlamaları umutların erken sönmesine neden olmuştur.

Gelinen noktada artık, Osmanlıcılığı, hem Müslüman Türkler hem de Hıristiyan topluluklar için, imparatorluğun geleceği için, kendi isteklerinden vazgeçme konusunda isteksizlik göstermeleri nedeniyle, bir ideoloji ve devlet politikası olarak başarı sağlayamadığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, açıkça ifade edilmese de resmi ideoloji olan Osmanlıcılık yerini, yeni bir ideolojiye Türkçülüğe bırakmaya başlamaktadır.

---

[6] Macar Türkolog Arminius Vambéry Osmanlı Türklerindeki bu "Türklüğünü unutma" olayı ile ilgili olarak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında şunları yazmaktadır: "Bundan kırk yıl önce, "Türklük" ya da edebi anlamda "Türk" sözcüğü kaba, yabani anlamına gelen bir sövgü olarak değerlendiriliyordu. Şöyle bir olay hatırlıyorum; bir gün iyi eğitim görmüş kişilerle sohbet ederken, Türk ulusunun etnografik öneminden, bu ulusun kollarının Lena kıyılarından Asya'ya, öte taraftan da Adriyatik kıyılarına kadar uzandığından, yeryüzünde yaşayan halklar arasında en geniş yayılma olanaklarına sahip olmuş bir ulus olduğundan söz ettim. Bunun üzerine bana "siz bizi Kırgızlarla ya da şu kaba saba göçebe Tatarlarla karıştırmış olmayasınız ?" cevabını verdiler. Ben daha o günlerde kendimi Doğu Türkiye'deki lehçelerin incelenmesine kaptırmıştım. Ama, bu yolda harcadığım bütün çabalar, bizim kültürümüzden haberdar olan birkaç efendinin dışında gülünç bulunuyordu. İstanbul'daki Türkler arasında "Türk milliyetçiliği sorunuyla" ya da Türk dilleriyle "ciddi biçimde ilgilenen" bir tek kişiye rastlamadım. Arminius Vambéry, La Turquie d'Aujourd'Hui et d'Avant Quarante Ans, Paris, 1898, s.11-12. akt.: Georgeon, a.g.e., s.8.

Türkçülük Araştırmalarının Etkileri

Türkçü ideolojinin doğuşu ve gelişmesinde Batılı Türkologların Türk tarihi, Türk dili ve kültürü üzerine yaptığı çalışmaların önemli yeri bulunmaktadır. Bu çalışmaların yardımıyla Türk kimliğinin niteliği ve bilinmeyen yönleri ortaya konabilmiştir. Türk milliyetçiliğinin oluşumunda Batılı bilim adamları, Türkoloji bilimi ile uğraşanların önemli payı olduğu söylenebilir. O zaman kadar Türk kelimesini kullanmayan Osmanlı'ya karşılık, Batılılar Osmanlı Devletinden "Türkiye" olarak söz etmektedirler. Türk milliyetçiliği düşüncesinin ortaya çıkmasından önce, Avrupa'da Türklere ilişkin iki hareketin oluştuğu görülmektedir. Bunlardan ilki, Fransızca'da "Turquerie" denilen Türklere ve Türk kültürüne ilgi ve hayranlık duyma olayıdır. Bunun yanında Avrupalı şair ve yazarların örneğin, Pierre La Fayette, Mismer, Pier Auguste Comte'un, Farreré'in Türklerin yaşam tarzı, gelenekleri konularında yazdıkları kitaplar Türk kültürünün Avrupa'da tanınmasına ve ilgi çekmesi sonucunu doğurmuştur. Avrupa'daki ikinci hareket de Türkoloji adıyla ortaya çıkmış, özellikle Rusya'da, Almanya'da, Macaristan'da, Danimarka'da Fransa ve İngiltere'de birçok bilim adamı eski Türklere, Hunlara ve Moğollara ilişkin tarihi ve arkeolojik araştırmalar yapmaya başlamışlardır. (Gökalp, 1972:5-6)

Bu araştırmalar Türklerin çok eski tarihe sahip bir ulus ve köklü bir uygarlığa sahip olduğunu ortaya koymuştur. Önceleri kendi tarihlerini Osmanlı Tarihi ile başlatan Türk aydınlarında bu yeni çalışmaların etkisi kısa sürede görülmeye başlamış, aydınlar arasında da Türk tarihi, Türk dili ve Türk kültürü üzerine tartışmalar ve bu yönde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Batılı Türkologların Türkler üzerinde yayımladığı eserler, Türk aydınlarının kendi kültürlerini tanıma ve onları bu yönde çalışmaya itmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında hem Rusya ve hem de Osmanlı Türkleri arasında geçmişe ve özellikle Türk kültürüne yönelik bir ilgi uyanmış ve bu ilgi yüzyılın sonlarına doğru giderek artmıştır. İlginin hareket noktası, Türkoloji dalının bazı yeni bulgularıdır. On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren Avrupalı tarihçi ve dil bilimciler Türk topluluklarının kültür ve dillerinin kökenine ilişkin araştırmalara yönelmiş ve bu yapının İslâm dünyasında dikkati çeken bir özgünlük taşıdığını kanıtlamışlardır. De Guignes, Arthur Lumley Davids, Arminius Vambéry ve Léon Cahun gibi bilginler Türk topluluklarının Asya'daki kökenlerini, dil ve uygarlıkların köklü yapısını ortaya koymuş, bu yapının sekizinci yüzyıla dek uzanan ilk örneklerini gün ışığına çıkarmışlardır. Avrupa ve Asya'nın diğer halkları, Finler, Macarlar, Moğollar, Mançular vb. ile Türkler arasındaki etnik ve kültürel akrabalık bağları da ortaya konan yeni bulgular arasındadır. Türkoloji alanındaki en çarpıcı gelişme, Danimarkalı Thomsen ile Rus bilgini Wilhelm Radloff'un, sekizinci yüzyılın ortalarına tarihlenen Orhun Yazıtları'nı çözmeleridir. (Georgeon, 1999:29) Bu Türkologlardan özellikle Radloff'un eski Türk tarihi ve kültürüne ışık tutan ve bir devre adını veren çalışmalarının, Türk ulusal kültürünün ortaya çıkarılmasında önemli rolü olduğu söylenebilir. [7]

Daha sonra birçok yabancı Türkolog Türk tarihi, Türk kültürü ve özellikle Türk dili alanında önemli eserler vermişlerdir. Bu eserlerden Deguignes'in Türklere, Hunlara ve Moğollara ilişkin yazmış olduğu "Büyük Tarih"le, İngiliz bilim adamı Sir Davids Lumley'in Üçüncü Selim'e ithaf ettiği "Kitab-ı İlm'ün Nafi" adındaki genel Türk grameri (A Grammar of Turkish Language) Türkçe nin yayımlanan ilk gramer kitabı olması nedeniyle Türk aydınları üzerinde önemli etkiler yaratmış ve Türk aydınlarını bu yönde eserler vermeye teşvik etmiştir.

Batılı Türkologlardan Barthelemy d'Herbelot, "Bibliotheque Oriantale" adlı çalışmasında, eski Çin kaynaklarını tarayarak Türkler hakkında yeni bilgiler elde etmiştir. Diğer yandan Amiot, Tatarca-Fransızca sözlük yayımlamış, Deguignes, Türklerin, Moğolların ve Tatarların Genel Tarihi (Histoire Générale des Huns, des Turcs, des Mongoles et Autres Tatares Occidentaux) adlı çalışmasında Türk tarihinin ve Türkolojinin temel ve ilk eserlerinden birini meydana getirmiştir. (Orkun, 1977:31)Diğer yandan Türkoloji alanında bir çok eseri olan Leon Cahun'un "Asya Tarihine Giriş" (Introductional Histoire de l'Asie) adlı kitabı Türk ırkı ve uygarlığının Avrupa uygarlığına katkılarını ortaya koymuş ve geniş yankınlar uyandırmıştır. Macar Türkolog Arminius Vambéry, Turan kaynaklı ırk grubuna Türkler ile birlikte, Çinliler ve Macarları dahil etmiştir. Çalışmalarını II Abdülhamid'e de sunan Vambéry, bugün de kullanılan Türk dilinin sınıflandırmasını yapmıştır. (Kushner, 1979:3-14) Bunlardan başka, Alman Türkolog Klaproth; Fransız Stanislas Jülien ve Edouard Chavannes, İsveçli Strahlenberg, Danimarkalı Thomsen; Finlandiyalı Sjögren, Aspelin, Castrén, Donner ve Heikel; Avusturya'lı Hammer, Kraelitz; Polonya'lı Kowalski ve Zajatskowski; Macaristan'da Yanos, Zoltan, Pal gibi Türkologların Türk tarihi ve Türk dili üzerine yaptıkları çalışmalar Türk ulusal kimliğinin oluşumunda etkili olmuşlardır. (Orkun, 1977: 30-40)

Türk kültürü üzerine araştırmalar yapan Batılı Türkologlar, Türk aydınlarına ve Avrupa'ya Türklerin kurduğu uygarlığı tanıtmış, Türk tarihinin, Osmanlı Tarihinden de geriye, eski çağlara kadar uzandığını ortaya koymuş, Türk ulusal bilincinin gelişmesi yönünde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Türk milliyetçiliği düşüncesi iki büyük grup tarafından formüle edilmiş ve yayılmıştır. Bunlardan ilki Osmanlı aydınları ikincisi de Rusya'dan Osmanlı Devletine gelen aydınlar. Rus Çarı'nın Rusya Müslümanları hareketini baskı altına almasından sonra, Kırımlı, Tatar, Azeri aydınlardan oluşan bir aydın grubu Türkiye'ye gelmiş, Jön Türk hükümeti de kendilerini iyi bir şekilde karşılamıştır. 1908 Devriminden bir kaç ay sonra, İstanbul'da Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Abdürreşid İbrahimov, Hüseyinzade Ali, Ayaz İshaki Halim Sabit gibi aydınlara rastlanmaktadır. Bu aydınlar tarafından göçmen örgütleri kurulmuş, kurulan gazete ve dergilerin sayısı hızla artmıştır.

Yurt dışından gelen aydınlar, kendi bağımsızlıklarını kazanabilmek için, Rusya'da bulunurken de bir milliyetçi ideoloji ve hareketin oluşması için çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'ne gelince, hakim unsura mensup olmanın verdiği güvenle, Osmanlı Devletinin bir ulus devlet olması için faaliyet göstermeye başlamışlardır. Osmanlı aydınları, milliyetçiliği daha çok devleti korumak için bir araç saymışlar, ülke dışından gelen aydınlar ise devleti, kendi uluslarının gücünü korumayı sağlayan bir sistem olarak görmüşlerdir. (Arai, 1999:79) Bu aydınların çoğu, Rusya'daki Türk asıllı burjuva ailelerinden gelmektedir. İyi eğitim almış olmalarına ve köklü ailelere mensup olmalarına rağmen, Ruslar tarafından Türk kökenli oldukları için, iktidara yaklaştırılmamışlar ve özgür bir ortamda kendilerini ifade edememişlerdir. İşte bu özellikleriyle Osmanlı devleti dışında gelen Türk aydınlar kısa sürede, aydın gruplarına,

[7] Wilhelm Radloff un çalışmaları hakkında daha geniş bilgi için bkz.Ahmet Temir, Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

siyasal ve kültürel oluşumlara katılmışlardır. Georgeon'un deyimiyle bu aydınlar, Rusya'da iken ezilen ulusa dahil ve ulusal sorunun kurbanları olarak yaşarken, Osmanlı Devleti'ne gelince "hakim millet"e mensup ve ulusal soruna çözüm bulacak kişiler olmuşlardır. Bu aydınların içinde İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Hüseyinzâde Ali ve Ahmet Ağaoğlu Türk milliyetçiliğinin gelişimi ve Türk ulusal bilincinin ortaya çıkışında teorisyen niteliğinde katkılar yapan aydınlar olarak önemli yerleri bulunmaktadır.

Meşrutiyet Döneminde Türk Milliyetçiliği

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet'in kurulması, yani imparatorluğun meşruti bir monarşiye dönüşmesi, 1839'dan sonra ortaya çıkan düşüncelerin ve bu düşünceler doğrultusunda verilen bir mücadelenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Tanzimat, Osmanlı tarihi gelişimi içinde, yeni bir politikanın başlangıcıdır. Cins ve mezhep ayrılığı ortadan kaldırılarak, hukuksal eşitlik yardımıyla, devletin içinde yaşayan ve ayrılma eğilimi içinde olan gayrimüslim topluluğu devletin içinde tutabilmek için geliştirilen bir önlemdir. 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan sonra gelen 1856 Islahat Fermanı ile başlayan süreç, 1876 yılında anayasalı bir meşruti rejim ile devam etmiştir. Tanzimat döneminde devletin resmi ideolojisini oluşturan Osmanlıcılık, bu dönem aydınlarının sahip çıktığı, gerileme ve dağılma sorunsalına çözüm olabilecek bir ilkedir. Tanzimatla beraber, Osmanlı Devleti'nin temel referansı olan dinsel hukuk (Şeriat)un yerini, -kişiler arası ve devletle kişiler arasındaki ilişkileri düzenlemede- laik bir hukuk anlayışı almıştır.[8] Bu anlayış, idari anlamda da kendini göstermiş ve kamusal alandaki düzenlemelerde Batı kaynaklı ilkeler öne çıkmış, din adamlarının (Ulema) yönetim üzerindeki etkisi azalmıştır. Dinsel bürokrasinin kamu yönetiminde etkinliğinin azalması, zaten yozlaşmış olan bürokratik kadroların yetki ve çıkar kaybına uğramaları da, bu grupların Tanzimat karşısında tavır almaları sonucunu doğurmuştur. Diğer yandan ekonomik güçlükler altında ezilen halk kitlelerinin refahında ve gelir bölüşümünde bir yenilik getirmeyen reformlar, geleneksel yaşam tarzını sürdüren bu kitle ile Batılı, modern yaşam tarzını temsil eden ve görece yüksek bir gelir düzeyine sahip elit sınıf arasındaki uçurumu da genişletmiş, bu ayrılık cumhuriyet ve sonrasına kadar uzanan süreç içinde, geleneksel-modern ve merkez çevre gerilimi biçiminde canlılığını korumuştur.

Tanzimatla beraber, "hürriyet", "vatan", "millet", "meşrutiyet", "meşveret" gibi sadece sözlüklerde yer alan kelimeler, onlara verilen yeni anlamlarla ana düşüncenin birer simgesi olarak sürüm kazanmıştır. Batıdan gelen yeni fikirler, yeni bir yaşam isteği uyandırmış, bu yaşama uymanın çabası içinde, toplumun görüşü değişmiş, yeni gelenek ve görenekler belirmeye başlamıştır. (Levend, 1989: 146) Diğer yandan Tanzimat döneminde, bireyin özgürlük alanının kamusal alan aleyhine genişlediği görülmektedir. İnsanlar, gazete ve diğer basın araçlarıyla devleti eleştirebilmekte ve kamusal faaliyetlere yön vermeye çalışmaktadırlar. Bu yön verme işlevinde aydınların başı çektiği ve Batılılaşma noktasında da gelenekçiler ve Tanzimatçılar olarak ikiye ayrıldıkları söylenebilir.[9]

1839 Tanzimat Fermanı sonrası, Müslümanlarla eşit statüye yükselen gayrimüslimlerin, mevcut ortamı kendi bağımsızlık süreçleri lehine kullanmaları sonucu imparatorluk, kendi içinde yaşayan etnik unsurların baskısı altında kalmıştır. Bu baskıdan ve bir dağılma tehlikesinden kurtulmak için, devletin yeniden organize edilmesi çabalarına girişilmiş ve bir anayasalı yönetimin azınlıkları imparatorluk içinde kalmaya ikna edebileceği umut edilmiştir.

1908'de Osmanlı Devleti'nin kurtuluşuna çözüm olarak geliştirilen Osmanlıcılık ve İslâmcılık gibi düşüncelerin, dağılmayı engelleyemeyeceği ve artık Türk unsurun temel alındığını bir ideoloji çerçevesinde çözümler geliştirilmesine yönelik düşüncelerin güçlenmesiyle, Türkçülük özelikle kültürel alanda giderek daha güçlü bir düşünce haline gelmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkçülük ile beraber, sosyalizm ve İslâmcılık da Osmanlı siyasal ve kültürel yaşamında kendini hissettirmeye başlamaktadır. [10]

Meşrutiyet'e kadar Osmanlı aydınları, Batı'da gelişen dil, kültür ve soy temeli üzerinde yükselen milliyetçi akımların ve bir Türk milliyetçiliği olgusunun farkında olmuşlar, ancak "cinslik ittihadı" (soy birliği) olarak tanımladıkları bu biçim bir milliyetçiliğe de karşı olmuşlardır. (Bayraktutan, 1996:52) Osmanlıcılıktan Türkçülüğe geçiş sürecinde, milliyetçi düşüncenin birbirinden farklı varyantlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Tamamen etnik ve dışlayıcı bir niteliğe bürünebilen milliyetçilik görülebildiği gibi; dinsel unsurlardan tamamen arındırılmış seküler bir milliyetçilik veya İslâmi motiflerle iç içe, Batılılaşma karşıtı geleneksel "yerlici" milliyetçilik anlayışları da ortaya çıkabilmektedir.

1908'e kadar hareket içinde önemli ağırlığı olan Ahmet Rıza'nın Osmanlıcılıktan Türk egemenliğini kastettiğini, Türk unsurunun diğer topluluklar üzerinde egemenlik kurmasını sağlamayı politikasının merkezine koyduğu aktarılmaktadır. Onun Osmanlıcılığı, "Türk olmaktan gurur duyan" bir Osmanlıcılıktır. 1908 yılında Osmanlıcılık henüz resmi ideoloji iken, Rumlarla girdiği bir tartışmada çok açık olarak Türk egemenliğini savunmuş ve "ne denirse densin, memlekette milleti-i hakime Türklerdir ve Türkler olacaktır" şeklinde konuşmuştur. (Akçam, 1995: 54) Jön Türklerin Osmanlıcılık ideolojisini temel ideoloji saymalarına rağmen, hem Müslüman Türkler hem de Hıristiyan topluluklar, imparatorluğun geleceği için, kendi taleplerinden vazgeçme noktasında ödün vermemişler, bu nedenle Osmanlıcılık, bir ideoloji ve bir devlet politikası olarak başarı sağlayamamıştır. Birinci Dünya Savaşı ve takip eden yıllarda İttihat ve Terakki Partisi'nin Türkçü ideolojiye doğru bir süreç yaşadığı görülmektedir. Parti Türkçülüğe kaymasına rağmen, görünüşteki Osmanlıcı imajını, birtakım taktik amaçlar için korumuştur.

II. Meşrutiyet sonrasında nispeten özgürleşen siyasal hayat içinde ortaya çıkan Türkçü hareketin programı son derece radikal unsurlar taşımaktadır. Türkçü ideoloji, dayandığı ontolojik değerleri neredeyse hiç bir eleştiri ve yeniliğe tabi tutmadan ideolojiye

---

[8] Tanzimat dönemi hukuk sistemi hakkında geniş bilgi için bkz. Halil Cin, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri", 150. Yılında Tanzimat, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Atatürk Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1992,s.11-32.

[9] Tanzimat karşısındaki tavır, zaman zaman eyleme de dökülmüştür. 1856 Bildirisinden sonra, 1859'da ortaya çıkan Kuleli Olayı ve İtalyan Carbonari örgütünden esinlenen "İttifak-ı Hamiyet" örgütünün devrim girişimi buna örnek gösterilebilir. Tanzimat karşıtı tepkiler hakkında geniş bilgi için bkz. Berkes, a.g.e., s.265-277.

[10] Bu dönemde Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın başkanı Hilmi'nin çıkardığı, "İştirak", sosyalist düşüncenin düşünce platformunu oluşturmaktadır. Aynı yıllarda maddeci düşünce giderek etkinlik kazanır. Bucner, Haeckel Türkçeye çevrilir. Darwin ve Lamarc üzerine kitaplar yazılır. Maddeci görüşe ağırlık veren "Felsefe" adlı bir dergi çıkmaya başlar. Osmanlı Devletinde Sosyalist hareketler için bkz. Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik, Der.: Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995; Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925), Bilgi Yayınları, Ankara, 1978; Kerim Sadi, Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

dönüştürmektedir. Eğer ortada dağınık ve iletişimsiz bir coğrafyaya sahip de olsa, bir Türk ırkı mevcut ise yapılması gereken şey, bir ırkın birliğini sağlamak olmalıdır. Bu bağlamda Türkçülerin siyasal hedefleri, yöneldiği coğrafyanın genişlemesine bağlı olarak ütopyaya doğru evrilmektedir. (Öğün, 1992:19)

1908'den sonra başlayan özgürlük ortamında, dönemin aydınlarının önemli bir bölümü Türkçülük ideolojisinin etrafında toplanmış ve bir kurtuluş ümidiyle Türkçülüğe sarılmışlardır. Bu yaklaşımın İttihat ve Terakki içinde de güç kazanması sonucu, Türkçülük düşüncesini savunan birçok yayın organı ve örgüt ortaya çıkmıştır. Türk milliyetçiliğini temel alan ve kendinden sonra kurulacak Türkçü örgütlere kaynaklık eden ilk örgüt, "Türk Derneği" adını taşımaktadır. (Orkun, 1977: 31)Bu derneğin yayın organı olarak da yine dernekle aynı adı taşıyan "Türk Derneği" adlı dergi de çıkarılmıştır. Bu dönemde, Türk Derneği'nin kapanmasından sonra, Türk milliyetçiliği hareketi ve ideolojisinde önemli yeri olan "Türk Yurdu Cemiyeti" kurulmuş ve "Türk Yurdu" adlı bir dergi çıkarılmaya başlanmıştır. Türk Yurdu'nu, "Halka Doğru" ve "Türk Sözü" adlı dergiler izlemiştir. Bu dönemde Türkçü ideolojiyi savunan dergiler yanında, İslâmcılığı savunan bir çok dergide yayın hayatına katılmıştır. Bunlardan, Sebilü'r Reşad, Beyanü'l Hak, Sadây-ı Hak, İslâm Mecmuası, Ceride-i Sufiye, Cihan-ı İslâm, el- Medâris sayılabilir.[11]

Türk milliyetçi hareketine katkı sağlayan farklı grupları birbirinden ayırmak gerekmektedir. Bunlardan ilki, Abdülhamid döneminden kalma eski Türkçüler; Veled Çelebi, Necip Asım, Ahmet Vefik Paşa, Mehmet Emin gibi yazar, tarihçi ve bilim adamlarıdır. Bunlar Türk kültürünün özgün yapısını ve zenginliğini ortaya koymak için oldukça büyük çaba harcamışlardır. İkinci olarak, 1908 Devriminden sonra, Selanik kaynaklı milliyetçi aydınlar gelmektedir. Bunlar Batı'dan gelen ideolojik akımlara son derece açık olan Selanik'te, Batıcı düşüncelerden etkilenmişler ve Jön Türklere bağlı kalmışlardır. Genç Kalemler Dergisi'nin etrafında toplanan Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip gibi kişiler edebiyat ve dil alanında milliyetçiliğe yönelmişlerdir. 1912'de Selanik'in Yunan ordusu tarafından ele geçirilmesinden sonra, bu aydınlar İstanbul'a gelmiş ve milliyetçilik akımına yön vermişlerdir. (Georgeon, 1999: 61)

Bu ilk aşamada örneğin, Ahmet Vefik Paşa "Şecere-i Türkî'yi" Doğu Türkçesinden Anadolu Türkçesine çevirmiş, bundan başka "Lehçe-i Osmanî" adında bir Türkçe sözlük yazarak, Türkiye Türkçesinin büyük Türkçe'nin bir kolu olduğunu ve bundan başka da Türk lehçeleri bulunduğunu ortaya koymuştur. Diğer yandan Süleyman Paşa, "Tarih-i Alem" adlı eserinde Türk tarihinin Avrupa tarihi içindeki yerini belirlemeye çalışmış, diğer eserinde, Cevdet Paşa gibi bir gramer kitabı yazmış; ancak Cevdet Paşa gibi bu esere "Kavaid-i Osmaniye" adını vermeyip, "Sarf-ı Türkî" adını vermiştir. Süleyman Paşa, "Osmanlı dili" ve "Osmanlı milleti" gibi terimlerin doğru olmadığını, Osmanlı'nın sadece devletin adı olduğu, ulusun adının ise Türk ulusu olduğunu yazılarında dile getirmiştir. (Gökalp, 1972: 7-8) Ziya Paşa da, ulusal dil ve edebiyatın geliştirilmesi için çalışmıştır. 1868'de Hürriyet Gazetesi'nde çıkan ünlü "Şiir ve İnşa" makalesinde, Divan Edebiyatı'nı "millî bir edebiyat" olmamakla suçlamış ve modern Türk edebiyatının ancak "halk edebiyatına bağlanmakla" kurulabileceğini ileri sürmüştür. Ziya Paşa, Divan Edebiyatını ulusal edebiyat olarak nitelendirmemekte, sadece halk edebiyatının ulusal niteliklere sahip olduğunu savunmaktadır.[12] Süleyman Paşa ve Ahmet Vefik Paşa'nın[13] bilinçli bir ideolojik tavır olarak değerlendirilmese de, Türkçülük akımının Osmanlı Devleti'ndeki ilk temsilcilerinden olarak, Türk ulusal bilincinin gelişiminde önemli paya sahip oldukları söylenebilir.

Tanzimat dönemi aydınları kendi siyasal ve kültürel düşüncelerini halka ve yönetime ulaştırmak amacıyla gazete yayıncılığını etkin bir şekilde kullanmışlardır. Agah Efendi ile Şinasi'nin beraber çıkardıkları, ilk sayısı 22 Ekim 1860'da yayımlanan Tercüman-ı Ahval, 28 Haziran 1860'da yayımlanmaya başlayan Şinasi'nin tek başına çıkardığı Tasviri-i Efkar ve Ziya Paşa'nın da yazı yazdığı Muhbir, bu dönem muhalefetinin sesi olma özeliğini gösteren yayın organlarıdır. (Akyüz, tarihsiz: 13) Türk basın tarihinin öncüleri olan bu gazeteler Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile getirilen hak ve özgürlüklerin hayata geçirilmesi ve Batılı anayasal yönetimin bir örneğinin Türkiye'de yerleştirilebilmesi görüşünü sıklıkla dile getirmişlerdir. Basın yoluyla dile getirdikleri bu düşüncelerin yönetim tarafından dikkate alınmaması nedeniyle aydınlar, kendi hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla 1865 yılında Yeni Osmanlılar Hareketini başlatmışlardır.

1867 yılında hükümet tarafından ortaya çıkarılan gizli hareketin başlıca üyeleri olan, Nâmık Kemal, Menapir-zade Nuri, Sağır Ahmet Bey-zade, Mehmet Bey ve Kaya-zade Reşat Bey Fransa'ya kaçmışlar, harekete girmiş bulunmakla birlikte hükümete muhalif olan Ziya Paşa, Agah Efendi ve Ali Suavi de Fransa'ya giden aydınlara katılmışlardır. Bu dönemde Ali Suavi Londra'da Muhbir ve Paris'te "Ulum", Mehmet Bey Paris'te "İttihad" ve yine Mehmet Bey ile Hüseyin Vasfi Cenevre'de "İnkılab" gazetelerini çıkarmışlardır. Yeni Osmanlılar 1870'den itibaren tekrar İstanbul'a dönmeye başlamışlar ve Nâmık Kemal'in çıkardığı "İbret (1873) gazeteleri ile görüşlerini duyurmuşlardır. (Akyüz, tarihsiz:13) Çeşitli gazetelerde düşüncelerini dile getiren bu aydınlardan Şinasi'nin, Yeni Osmanlı hareketi içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Zamanın düşünce platformlarında değişik görüşleriyle dikkat çeken Şinasi, Türk siyasal düşünce tarihinin ilginç simalarından birisidir.

Jön Türk Hareketi ve Türk Milliyetçiliği İdeolojisi

1908 Temmuz'unda Jön Türk devrimi olduğunda, ülkede milliyetçilik akımından iz bulunmamaktadır. Hiç bir yayın organı, hiçbir örgüt bu düşünceyi savunmamakta ve hiçbir siyaset adamı ve parti bu konuda açık bir tutum takınmamaktadır. Siyasal ve entelektüel ortam, "Batıcılar" ve "Osmanlıcılar" ile "İslâmcılar" tarafından işgal edilmiştir. Altı yıl sonra Türkiye, Almanya'nın yanında savaşa

[11] Bu yayınlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.127.

[12] Tanzimat aydınlarında görülen çelişik düşünceler Ziya Paşa'da da görülmektedir. Ziya Paşa Divan edebiyatı karşısında savunduğu bu tezi altı yıl sonra yayımladığı "Harabat"ın ön sözünde reddetmiş, halk edebiyatın küçümsemiş ve Divan edebiyatını yüceltmişir. Bu çelişkideki ilk davranış, onun "medenileşme zarureti"nden hareket eden devrimci yönünü, ikincisi ise, alışkanlıklarından ve duygularından doğan muhafazakâr yönünü belirtir. Kenan Akyüz, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923), Mas Matbaacılık,İstanbul, (tarihsiz) , s.22.

[13] Ahmet Vefik Paşa'nın hayatı ve eserleri için bkz. Seyit Kemal Karaalioğlu, Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1982, s.24-25.

girdiğinde, Türk milliyetçiliği sağlam bir biçimde kök salmış bir düşünce akımı haline gelmiştir; en azından imparatorluğun başkentinde böyledir. Gazete ve dergiler bu düşüncenin propagandasını yapmakta, ekonomik ve kültürel örgütler bu doğrultuda talepler ileri sürmektedir. (Georgeon, 1999:60) Milliyetçilik, siyasal çevreleri, özellikle de İttihat ve Terakki'yi etkilemektedir. 1913'de başlayan tek parti döneminde parti, Türkçü aydınların etkisiyle politika üretme yolunu seçmiş ve 1914'de Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesinde de bu milliyetçi talepler etkili olmuştur.

Jön Türk döneminde, milliyetçi hareketin ivme kazanmasında dönemin gelişmelerinin önemli rolü olmuştur. Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı, Bulgar bağımsızlık hareketinin başarıya ulaşması, Girit'in, 1829'da bağımsızlığa kavuşan Yunanistan'a katılması ve 1912'de Trabusgarp ve Oniki Ada'nın, 1913 Balkan Savaşı sonrasında da Avrupa topraklarının büyük çoğunluğunun elden çıkması, Osmanlı İmparatorluğunu, Avrupa'nın dışında ve Arapların yaşadığı topraklarla, Anadolu'dan ibaret bir toprak parçasına sahip bir Asya devleti haline getirmiştir. Müslüman olmayan nüfusun ayrılmasıyla, demografik yapıda Türk unsur daha fazla ağırlığa sahip olmuştu. Bununla beraber devlet, Anadolu'daki azınlıklar ve Arap nüfus nedeniyle Türk unsura dayalı bir ulusal devlet olmaktan da uzaktır.

1908 Devrimi ve onun izleyen Jön Türk döneminde Osmanlı aydınları arasında kabul gören İslâmcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülükten, sonuncusunun biraz daha öne çıktığı ve Balkanlarda toprak kaybının devam etmesi, o zamana kadar devlete sadık kalan Müslüman Arnavutlar ve Araplar arasında milliyetçiliğin gelişmesi, Türkçülüğün, hem Osmanlıcılık hem de İslâmcılık karşısında yükselmesine yardımcı olmuştur. Savaşın patlak vermesi Jön Türk rejiminin Türk ulusçuluğunu gerek toplumsal gerekse ekonomik olarak daha açıktan benimsenmesini sağlamıştır. Rusya'dan gelenler tarafından başlatılan Turancı hareket içinde benimsenen Türk birliği fikirleri, etkin faaliyetler gösteren Türk Ocağı'nın ve Türk Yurdu Dergisi'nin yardımıyla aydınlar arasında yayılmıştır. (Poulton, 1999: 96-97)

Tanzimat döneminde ise, yönetim bilinçli olarak Müslüman unsurun (büyük ölçüde Türkçe konuşan unsur) devlet işlerinde yetiştirilmesi, Batı dillerini ve modern bilimi öğrenmesi için bazı adımlar atmıştır. Böylece, bir yandan Osmanlılık bilinci ile her dil ve dinden bir seçkin tabakanın yetiştirildiği, diğer yandan gelecekteki Türk milliyetçiliğinin temellerinin bu bürokratik kadro tarafından atıldığı bir dönem başlamaktadır. (Ortaylı, 1999:79)Türk milliyetçiliğinin gelişmesine koşut olarak diğer etnik-dinsel unsurların da kozmopolit Osmanlılık anlayışına sahip çıktığı ve siyasal yaşam içerisinde bu tip tartışmaların yer aldığı da görülmektedir.

Birinci Dünya savaşı sırasında Türkçü trendin giderek yükseldiği söylenebilir. İşgal altına giren, kaybedilen topraklar, başta aydınlar olmak üzere halkta Türkçü fikirlerin taraftar bulma sürecini hızlandırmıştır. Özellikle Balkanlarda yaşanılan toprak kayıpları ve Türklerin içine düştükleri zor durum, milliyetçi düşüncenin siyasal alana taşınmasında önemli rol oynamıştır. Diğer yandan Rusya'da meydana gelen Bolşevik devrimi sonrası, yeni hükümetin, halkların kendi kaderlerini tayin hakkını tanıması ve bu süreçte Orta Asya'da yeni bağımsız Türk Devletlerinin kurulması Türkçü-Turancı aydınları heyecanlandırmış ve milliyetçi düşünceye yeni bir hareket kazandırmıştır.

1908 Devriminden sonra Jön Türkler, Osmanlıcılığa olan sözde bağlılıklarına rağmen, bir Türkleştirme gündemine sahip olmuşlardır. Bu hedefe ulaşmak için, eğitim sistemi kullanılacaktır. İlk öğretim ana dilde yapılabilse de, Türkçe dersleri zorunlu olacak,. ortaokul ve lisede Türkçe, eğitim dili olacaktır. Bundan böyle Türk olmayanların resmi görevlere gelmeleri çok zorlaştırılmış olmaktadır. İttihat ve Terakki Partisi'nin 1908 programı Türkçeyi resmi dil haline getirmiş, İttihat Terakki, kendisini çok uluslu Osmanlı devletinde Türkçülüğün savunucusu olarak görmüş ve yönetim meşruluğunun temeli olarak Türklük, İslâmın yerini almıştır. (Heyd,1950:157) Jön Türk hareketinin Türk milliyetçiliğini öne çıkarması, hala çok uluslu karakterini koruyan Osmanlı Devleti için yeni toprak kayıpları demek olduğundan, bu anlayış önceleri gizli tutulmuş veya yüksek sesle söylenmemiştir. İttihat ve Terakki Partisi, resmi olarak Osmanlıcı görüntüsünü korurken, yeni bir ideolojiye Türkçülüğe kapılarını açmaktadır.

Türk milliyetçiliğini savunan siyasal ve kültürel oluşumların 1908 devrimi sonrasında belirli bir ivme kazandığı ve birbiri arkasına yeni örgütlerin kurulduğu görülmektedir. Aydın çevrelerinde geçerli ideoloji olan Osmanlıcılık karşısında, Türk milliyetçiliği ideolojisinin savunulması, az sayıda milliyetçi aydın tarafından kurulan kültürel dernekler ve bir takım siyasal oluşumlar sayesinde gerçekleşebilmiştir. 1908 sonrası dönemde açıkça Türk milliyetçiliğini savunan ve Türk siyasal tarihinin ilk Türkçü partisi, Millî Meşrutiyet Fırkası'dır. Millî Meşrutiyet Fırkası, İttihat Terakki Partisi'ne yapılan darbe sonrasında, bu partinin muhalefete geçtiği ve İttihatçı-İtilâfçı çekişmesinin yoğunluk kazandığı dönemde kurulmuştur. Fırka, parlamentonun açılış tarihi olan, 1914 yılına kadar yaşamadığı için mecliste yer alamamış, seçimlere de katılamamıştır. Partinin kurucular kurulu, Başkan Eski Kütahya milletvekili Ferit (İfham gazetesi başyazarı), Yusuf Akçura (Siyasal tarih profesörü), Zühdü (İktisat Profesörü), Mehmet Ali (Belediye Meclisi Başkanı), Cami (Eski Fizan Milletvekili)'den oluşmaktadır. (Tunaya, 1998:381) Georgeon, kurucular arasında, daha sonra Türk sosyalist hareketinin önde gelenlerinden olacak Mustafa Suphi'yi[14] de saymaktadır. (Georgeon, 1999:105) Fırka kurulduğu tarihte, İttihatçılar muhalefet partisi görünümündedir ve ideolojik olarak da Türkçü bir eğilim gözlemlenmektedir. Bu nedenle ideolojik olarak, Millî Meşrutiyet Fırkası, İttihat ve Terakki Partisi'ne rakip olarak gözükmektedir. Diğer yandan fırkanın kurucuları iç anlaşmazlıklar nedeniyle İttihat ve Terakki Partisi'nden ayrılmış olan eski ittihatçılardır.

İttihat ve Terakki Partisi milliyetçi bir partinin kuruluşunu temkinle karşılamış ve fırkayı, "Osmanlılık" sistemi için yararlı bulmadıklarını açıklamışlar, fırka da İttihatçıların milliyetçilik anlayışını "sakim" bulduklarını ifade etmişlerdir. İttihat ve Terakki'de yer alan Türkçüler de fırkayı eleştirmiş ve milliyetçiliğini zayıf bulmuştur. Ancak Türk Yurdu Dergisi fırkayı Türkçü bir oluşum olarak kabul etmiştir (Tunaya, 1998:381) . Türk Yurdu Dergisi, Millî Meşrutiyet Fırkası'nın kurulduğunu duyururken, bu yeni fırka ile İttihat Terakki arasında bir fark olmadığını, ancak İtilâfçıların da, İttihatçıların da, fırkaya "hüsnü kabul" göstermediklerini söylemiş ve yeni fırkayı "yoldaşça" selamlamış, Türklüğe faydalı olmasını dilemiştir.[15] İtilâfçılar ise, Osmanlıcı ve kozmopolit bir

[14] Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Partisi hakkında geniş bilgi için bkz. Bülent Gökay, "The Turkish Communist Party: The Fate of the Founders", Middle Eastern Studies, Vol:29/2, April 1993

[15] Bkz. Türk Yurdu (Cilt halinde yeni bası), yı:l:1, S.22, 6 Eylül 1328 (19 Eylül 1912), s.17-18.

ideolojiye dayandıkları için, Millî Meşrutiyet Fırkası ile hiç anlaşamamışlardır. Bu fırkadan Lütfi Fikri Bey, fırkanın kuruluşunu "fahiş bir hata" ve "tehlikeli bir oyun" olarak nitelendirirken, Mustafa Sabri Efendi de, milliyetçi bir fırkanın kurulmasının zarardan başka bir sonuç yaratmayacağını belirtmiştir. Zaten fırka da beyannamesinde İtilâfçıların dayandığı Osmanlıcı ve Adem-i merkeziyetçi ilkelere cephe almıştır. (Tunaya, 1998 :383)

İttihat ve Terakki partisine muhalif olarak, 4 Mayıs 1919'da kurulan Milli Ahrar Fırkasının kurucuları arasında tanımış Türk milliyetçilerinden, Söz Gazetesi sahibi İsmail Suphi Soysallıoğlu, Asaf Muammer, Bekir Sami, Tevfik Hamdi, Refik İsmail, Abdülhak Şinasi (Türkocaklı), Süleyman Nüzhet, Mehmet Refik bulunmaktadır. Parti, Mecliste temsilcisi olmamasına rağmen, aktif bir biçimde manda karşıtı propaganda yapmış, işgal güçlerinden ülkenin kurtarılması yönünde çalışmalarda bulunmuştur. Parti kurucularından bir kısmı daha sonra Birinci Meclis'te milletvekili olarak yer almışlardır .(Darendelioğlu, 1968:18-19)

1919 seçimlerinde kısa bir süre önce, 9 Kasım 1919'da kurulan Millî Türk Fırkası yöneticileri, Ahmet Ferid (Tek), Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Zühdü (İnhan), Yusuf Akçura, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Mehmet Emin Erişirgil gibi büyük çoğunluğu Türk Ocaklarının önde gelen isimleridir. Fırka 1919 seçimine bağımsız listeyle girmiş ve bu listeden yalnızca Adnan Adıvar seçilmiştir. Diğer yandan Millî Türk Fırkası, Millî Kongreye iki Türk Ocakları üyesini, Ahmet Hikmet ve Hamdullah Suphi'yi delege olarak göndermiştir. Millî Türk Fırkası'nın aynı zamanda Türk Ocakları üyesi olan Ahmet Ferid, Dr. Adnan, ve Hamdullah Suphi gibi bazı yöneticileri daha sonra TBMM'de yer almışlardır. (Üstel, 1997: 79-80)

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşına, İttihat ve Terakki Partisi liderlerinin, Almanya yanında savaşa girerek kaybedilen toprakları yeniden elde etme hayali ile girdi. Bu savaşa girilmesinde Türkçü ideolojinin İttihat ve Terakki içinde hakim ideoloji haline gelmesi ve Rusya karşısında Almanya ile birlikte kazanılacak zaferin, Rusya 'da yaşayan Türklere bağımsızlık getireceği ve bunun Orta Asya'da yeni ve büyük bir Türk Devleti'ni yaratacağı düşüncesi de önemli neden oluşturmuştur. Bu beklentilerle Almanya ile birlikte savaşa girilmiş, ancak savaşın sonunda müttefik Almanya'nın yenilmesi ile Almanya kendi sınırlarına çekilmiş, imzalanan barış antlaşmaları ile de Osmanlı İmparatorluğu, galip devletlerce paylaşılma noktasına gelmiştir. Önce Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti, çok büyük ödünlerle silah bırakmış, ardından gelen Sevres Antlaşmasıyla da küçük bir toprak parçasına sıkıştırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, "imperium" niteliğini kaybetmiş ve Türklerin yaşadığı bölgeleri dahi kendi toprakları dışında bırakmak zorunda kalmıştır.

Jön Türklerin benimsedikleri Türkçü politika sonucu, imparatorluk içinde yaşayan Türk olmayan unsurlarla devlet arasındaki ilişkiler gerginleşmiş ve bu unsurlar kendi devletlerini kurma sürecine doğru hareketlenmeye başlamışlardır. Devletin sınırları dışındaki Türkleri devletin sınırları içine katma projesi, ülkenin sınırlarını genişleteceğine, tam aksine askeri ve idari hatalar sonucu devletin parçalanmasını gündeme getirmiştir.

1900'lerin başlarında Osmanlıda yaşayan aydınların kafası oldukça karışıktır. Belirli bir düşünceyi benimseyip savunmanın ötesinde, yeni karşılaştıkları Avrupa kaynaklı düşünceler karşısında bocalamakta, Avrupa'dan gelen fikri akımları öğrenebildikleri ölçüde kendi düşünceleri ve geleneksel algılarla harmanlayarak eklektik bir düşünce yapısı oluşturmaktadırlar. Meşrutiyet aydınlarının gündemindeki en önemli sorun Osmanlı'nın devamının sağlanması yani devletin "kurtarılmasıdır". Devletin kurtarılması için öteden beri savunulan farklı ideolojiler, zamanın koşulları sonucunda birer çözüm olmaktan çıkmıştır. Osmanlıcılık, gayrimüslimlerin, İslamcılık ise Müslüman unsurların imparatorluktan ayrılmak istemeleri nedeniyle savunulması anlamsız düşünceler bütünü olarak kalmışlardır.

İşte bu noktada, yeni ve güçlü bir biçimde kendisini hissettiren bir düşünce akımı, Osmanlı aydınlarını etkilemeye başlamış, Batıda belki daha küçük ama doğuya doğru açılmayı, bu yöne doğru sınırları genişletmeyi de sağlayabilecek dinamik bir ideoloji olarak Türk milliyetçiliği ortaya çıkmıştır. Türk milliyetçiliği oldukça yeni ve Avrupa kaynaklı bir düşüncedir. Nitekim bu düşünceyi savunmaya başlayan aydınlar da genel olarak Jön Türk ideolojisinin etkinliği çerçevesinde bulunan aydınlardır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra bu ideolojiyi sahiplenen İttihatçı kadrolar tarafından Cumhuriyet kurulmuş ve Avrupa değerlerini ve kurumlarını esas alan bir devlet yapısı hedeflenmiştir. Milliyetçilik çok uluslu devletleri yıkıcı etki gücüne sahiptir. İmparatorluklar çağını tarihten silen, bunların yerine daha küçük ama daha homojen siyasal yapıları, ulus devletleri ortaya çıkartan da milliyetçi düşüncedir. Ulus devletin ideolojisi olan Milliyetçilik bazen onu ortaya çıkartırken, bazen de ondan sonra oluşturarak, ulus devleti yıpratıcı etkilere karşı uzun süre korumuştur. Milliyetçilik çok uluslu devletleri çözerken yerine kurulan ulusal devletlerin de koruyucu ideolojisini meydana getirmiştir. Bu bağlamda, son kertede Osmanlı Devletini yıkan Arap, Arnavut, Sırp, Yunan milliyetçilikleridir. Her milliyetçi hareket daha sonra kendi ulusal devletini/devletlerini de kurmuştur.

Cumhuriyetin kuruluş aşamaları ve daha sonra ulus-devlet düşüncesinin yerleştirilmesi sürecinde, kendisinden önceki dönemi unutturma veya tüm olumsuzlukların tek sorumlusu olarak önceki yapıyı gösterme anlayışının oldukça güçlü bir biçimde kendisini hissettirdiği görülmektedir. Bir anlamda reddi miras olarak nitelenen tutum, Osmanlı döneminin kültürel ve toplumsal yaşamından derin bir kopuşu ifade etmektedir. Yeni cumhuriyet asla eski devlet "ancient régime" gibi olmayacaktır. iktidar seçkinleri, değişik aşamalarda karşı iktidar odaklarını ortadan kaldırabilmek için, bu argümanı bir suçlama ve tasfiye aracı olarak kullanmışlardır. Gerçi bütün devrimler, kendilerinden önceki dönemi olumsuzlayarak kendilerinin devamını sağlamaya çalışmışlar, muhalefeti de, "eski düzen özlemcisi", "kralcı", "padişahçı" diyerek tasfiye etmenin yollarını aramışlardır.

Türkiye'de Kemalist reformların uygulama sürecinde, özellikle "laik bir toplum" yaratılabilmesi için toplumsal yapının istenmeyen unsurlarının silinebilmesi temel amaçlardan biri olmuştur. En önemli referanslarından birisinin din olduğu Osmanlı devlet ve toplum yapısı yerine, seküler yapının yerleştirilebilmesi için, İslam öncesi Türk kültürü, toplumsal yaşam ve devlet yapısına öykünme ve bu yapıyı model almaya yönelik bakış açısının güçlü bir biçimde ortaya çıktığı söylenebilir. Özlem duyulan yapı, yeni devlete tehdit olarak görülen inanç, adet ve geleneklerin "temizlendiği", modern ile ulusalın bir arada bulunduğu bir devlet yapısıdır. Bu doğrultuda, eski Türk devletleri ve tarihi, kültürü ve toplumsal yaşamına ilgi duyulmaya başlanmış, bu yöndeki çalışmalar devlet tarafından teşvik edilerek yeni devletin temel alabileceği bir tarihsel-kültürel zemin yaratılmak istenmiştir. Kemalist milliyetçilik

anlayışı ve Türk milliyetçiliği ideolojisi zamanla ayrımlaşsa da, başlangıçta bu motifleri içinde barındıran milliyetçilik düşüncesi, yeni devletin başat ideolojisi haline gelmiştir.

Zaman geçtikçe, bu kez cumhuriyetin ilk yılları Kemalist elitler tarafından özlemle anılan yıllar olmuştur. Özellikle, demokrasiye geçiş ile beraber tek parti rejiminin değişmesi ve iktidara ortak olabilecek yeni güçlerin ortaya çıkması, "eski güzel günler" veya "asr-ı saadet" günlerine özlemi tekrar gündeme getirmiştir. Bu özlem o kadar güçlü bir duygu halini almıştır ki, 27 Mayısla beraber bir dönüş yaşanması istenmiş her ne kadar tek partili yapıya geri dönmek mümkün olmasa da, yaşanan ara dönemler ile birlikte cumhuriyet seçkinleri, bir yandan iktidar özlemini gidermiş, diğer yandan sistemin değişimini engelleyici önlemleri almayı sağlamışlardır.

Türk siyasal yaşamındaki temel ayırım (dichotomy), modernleşmecilerin kendilerinden farklı yaşam biçimi ve düşüncelere sahip kesimleri modernleşme karşısında birer "tehdit" olarak görmesi biçimiyle ortaya çıkmış ve bugüne kadar da süregelmiştir. Bu ayırım, Türkiye'de batılı anlamıyla gerçek bir demokratik yapının kurulması ve toplumsal barışın sağlanabilmesini de engellemiştir. Cumhuriyetle beraber, modernleşmeci kesim, farklı düşünsel yaklaşımları ya tümüyle reddetmiş ya da kendi ideolojik çerçevesi içinde "ehlileştirerek" onu zararsızlaştırmıştır. Osmanlının son dönemlerinde ortaya çıkmaya başlayan milliyetçi hareketler ve Türk milliyetçiliği ideolojisi de zamanla "Kemalist milliyetçilik" halinde yeniden tanımlanmıştır. Bunun dışındaki milliyetçilik formları ise zararlı milliyetçilikler olarak ifade edilmiştir. Türkiye'de resmi ideolojinin en başta gelen unsurlarından olan milliyetçilik, zamanla enternasyonalist ve sol düşünceyi de etkilemiş, Türkiye'ye özgü yeni bir karışım olan "ulusalcılık" ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Akçam, Taner, **Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu,** İletişim Yayınları, İstanbul,1995

Akyüz, Kenan, "Türk Ocakları", **Belleten,** Cilt:2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Nisan 1986

Akyüz, Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923),** Mas Matbaacılık, İstanbul, (tarihsiz)

Arai, Masami, "Devlet ve Toplum Arasında Türk Yurdu Dergisine Bir Yaklaşım", **Türk Yurdu,** (Cilt haline getirilmiş yeni bası içinde), Tutibay Yayınları, Ankara, 1998.

Bayraktutan, Yusuf, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Cin, Halil, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri", **150. Yılında Tanzimat,** Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1992

Darendelioğlu İlhan, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri,** Toker Matbaası, İstanbul, 1968

Georgeon, François, Türk Milliyetciliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876 - 1935), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999,

Gökalp Ziya, **Türkçülüğün Esasları,** Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul, 1972

Gökay Bülent, "The Turkish Communist Party: The Fate of the Founders", **Middle Eastern Studies,** Vol:29/2, April 1993.

Gömeç, Saadettin, **Kök Türk Tarihi,** Türksoy Yayınları, Ankara, 1997

Halaçoğlu, Yusuf, "Osmanlı Döneminde Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Aşiretler, **Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı (Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları V. İlmi Kongresine Sunulan Tebliğler),** Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1995

Hatiboğlu Vecihe, Dıe Quelle Der Turkıschen Geschıchte", **Türkoloji Dergisi,** AÜDTCF Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Cilt:8, Ankara, 1979

Heyd, Uriel, **Foundations of Turkish Nationalism,** Harvill Press, London, 1950

Jacop M. Landau, **Pan Turkism: From Irredentism to Cooperation,** Hurst Comp., London, 1995

Karaalioğlu, Seyit Kemal, **Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü,** İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1982

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt:7, Ankara,1977

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi,** İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967

Kushner David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908,** Çev.:S.Türet-R.Ertem-F.Erdem, İstanbul, 1979

Levend, Agah Sırrı, "Tarih Boyunca Türk Dili" **Belleten,** (yeni bası), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.146.

Orkun, Hüseyin Nâmık, **Türkçülüğün Tarihi,** Kömen Yayınları, Ankara, 1977

Ortaylı, İlber, "Osmanlı' Kimliği", **Cogito Dergisi,** Yapı Kredi Yayınları, Sayı:19, Ağustos- 1999, İstanbul,

Öğün, Süleyman Seyfi, **Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu,** Dergah Yayınları, İstanbul, 1992

Poulton, Hough, **Silindir Şapka Bozkurt ve Hilâl, Türk Ulusçuluğu ve Türkiye Cumhuriyeti,** Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999

Sadi, Kerim, **Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı,** İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Sakallı Bayram, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi,** İz Yayınları, İstanbul, 1997

Taneri Aydın, **Türk Devlet Geleneği,** Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1981.

Tekin, Talat, **Orhun Yazıtları,** Ankara,1988.

Temir,Ahmet, **Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri,** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Toprak, Zafer, "II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,** Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler,** Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul,1998

Tunçay Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925),** Bilgi Yayınları, Ankara, 1978

Tunçay, Mete-Zürcher, Erik Jan, (Ed.), **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Mililyetçilik,** İletişim Yayınları, İstanbul 1995

Türk Yurdu (Cilt halinde yeni bası), yıl:1, S.22, 6 Eylül 1328 (19 Eylül 1912)

Türköne, Mümtaz'er, "Tanzimatta Millet Fikrinin Doğuşu", **Türkiye Günlüğü Dergisi,** Sayı:8, Ankara, Kasım-1989

Üstel, Füsun **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği Türk Ocakları (1912-1931),** İletişim Yayınları, İstanbul, 1997

Varlık, Bülent, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,** Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983

Kredi Kartı Kullanıcılarının Memnuniyet ve Gelecekte Kullanma Niyeti Değişkenlerine Göre Kümelendirilmesi

Doç. Dr. Veysel YILMAZ[1], Yrd.Doç.Dr. Hülya ŞEN[2], Fisun KAŞKIR[3]

Özet: Pazar bölümlendirmelerinde müşteriler uygun sınıflara ayrılmaktadır. Çok değişkenli istatistiksel tekniklerden kümeleme ve diskriminant analizi pazar bölümlendirmelerinde sıkça kullanılmaktadır. Bu çalışmada müşteriler, kredi kartıyla ilgili tutumları dikkate alınarak sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda kredi kartı müşterilerinin dört sınıfa ayrılabileceği görülmüştür. Bu sınıflalar; Sadık kredi kartı kullanıcıları, Sahte sadık kredi kartı kullanıcıları, Mecburi kredi kartı kullanıcıları ve Kredi kartı karşıtı kullanıcılar olarak isimlendirilmiştir.

Anahtar Kelime: Kredi Kartı, Faktör Analizi, Kümeleme Analizi, Diskriminant Analizi

Abstract: Segments are divided into classes according customers. A multivariate statistical technique of cluster and discriminant analysis, market segmentation is often used. In this study, customers with credit card by taking into account the attitudes were classified. As a result of analyses, credit card customers could be divided into four classes was seen. These classes labeled whit Loyal credit card users, Inadhesive credit card users, Compulsory credit card users and Anti credit card users.

Keywords: Credit Cards, Factor Analyses, Cluster Analyses, Discriminant Analyses

GİRİŞ

Bankalar müşterilerinin sürekliliğini sağlamak ve işlemlerini yerine getirirken karşılaştığı riski en aza indirmek için onlarla sağlıklı ilişkiler içinde olmak durumundadır. Bunu bilinçli bir şekilde yapabilmek için de müşterilerin özelliklerinin iyi bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Kredi kartı kullanan müşteri potansiyeli yüksek olduğundan dolayı, bu müşteri türünün iyi tanınması müşterilerin özellikleri bakımından gruplandırılması sayesinde olacaktır (Aşan, 2007, s.257). Kredi kartları bankalar için tüketicilerin satın alma tutum ve davranışlarının tahmin edilmesinde çok özel bilgileri taşıyan adeta bir veri deposudur. Bankalar tüketicilerin kullandıkları kredi kartlarından elde ettikleri verilerden hareketle müşterilerinin
harcamalarını ve tüketim alışkanlıklarını kolayca takip ederek gelecek dönemdeki satış ve pazarlama planlarını düzenleme şansına sahip olmaktadırlar. Ayrıca elde edilen bu bilgiler yardımıyla çeşitli müşteri gruplarına özel kampanyalar düzenleyerek müşterilerinin memnuniyet ve sadakat seviyesini de arttırabilmektedirler. Bu nedenle kredi kartlarına ilişkin memnuniyet ve sadakatin arttırılabilmesi için kredi kartı kullanan müşterilerin yapısının bilinmesi çok önemlidir.

Kredi kartı ile ilgili literatürde yer alan bazı çalışmalar ve elde edilen bulgular özet şekilde şu şekilde verilebilir. Girginer vd. (2008), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerinin kredi kartı kullanımlarına yönelik tutumlarını boyutlandırmak ve söz konusu bu boyutların çeşitli demografik özelliklere göre (cinsiyet, gelir, kredi kartına sahip olup olmama, sahip olunan kredi kartı sayısı vb.) farklılıklarını belirlemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Yapılan analizler, kredi kartı kullanımına yönelik tutumlarda duygusal ve güvenilirlik boyutlarında kredi kartı kullanan ve kullanmayanlar arasında anlamlı farklar bulunduğunu ve geliri düşük öğrencilerin daha düşük düzeyde kaygısal tutum sergilediklerini belirlemişlerdir.

Aşan (2007), çalışmasında banka müşterilerinin daha iyi tanımlanması sağlanarak, belli müşteri kalıpları belirlenmesini amaçlamıştır. Kümeleme analizi sonuçlarına göre banka müşterileri 3 kümede toplanmıştır. Ayrıca söz konusu kümelerde müşteriler cinsiyet, yaş, kredi kartı türü gibi değişkenlere göre de gruplanmışlardır. Kaya (2008), kredi kartlarının, kart hamilleri tarafından tercih edilmesine etken olan tutumların araştırılmasını amaçlamıştır. Çalışmanın sonucuna göre, bireysel müşterilerin kredi kartı tercihinde "kredi kartını piyasaya sunan bankanın güvenilirliği" önemli derecede etkili bulunan unsur olarak tespit edilmiştir. Yılmaz vd. (2008), kredi kartı sahiplerinin kredi kartlarına karşı olumsuz ve olumlu algılarının memnuniyet ve sadakatlerine olan etkisini bir yapısal eşitlik modeli (YEM) ile araştırmışlardır. Analiz sonucunda kredi kartlarına ve kredi kartının ait olduğu bankaya karşı olumlu algının kredi kartına karşı geliştirilen sadakatte önemli faktörler olduğu ortaya çıkmıştır. Uzgören vd. (2007), Türkiye'de kredi kartı ile yapılan harcamalara etki eden faktörlerin analiz edilmesini amaçlamış ve çoklu regresyon analizi uygulamışlardır. Analiz sonucu elde edilen model, iktisadi ve istatistikî beklentilere uygun sonuç vermiştir. Türkiye'de Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizlerin kredi kartı kullanım cirosunun azalmasında önemli derecede rol oynadığı görülmüştür. Diğer yandan kişi başına düşen gayri safi milli hâsılanın, pos sayısının, kredi kartı sayısının ve enflasyon oranının ise kredi kartı kullanım cirosunu artış yönünde etkilediği sonucuna varılmıştır. Şener vd. (2005), yaşlıların kredi kartı kullanımına ilişkin davranışlarını ve karşılaştıkları sorunları belirlemeye çalışmışlarıdır. Yaşlılıkta gelirin düşmesine karşın yaşlıların mevcut yaşam standardını sürdürmelerinde yardımcı bir kaynak olarak kullanılabilen kredi kartının bilinçli kullanımı ile ilgili yaşlı tüketicilerin bilgilendirilmesi ve eğitilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Tuğay vd. (2007), kredi kartlarının; sahipleri açısından finansal bir kaynak oluşturup oluşturmadığını, kullanım amaçlarını, harcamalar üzerindeki etkisini ve bunlarla kart sahiplerinin; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyleri gibi bağımsız değişkenler arasında bir ilişkinin olup olmadığını araştırmıştır. Carow ve Staten (1999), tüketicilerin akaryakıt alımlarında; çipli kart, kredi kartı veya nakit ödeme tercihlerinde demografik faktörlerin etkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonunda genç ve eğitimli tüketicilerin akaryakıt alımında nakit ödemeye göre kredi kartı kullanmayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Çavuş (2006), tarafından yapılan çalışmada, demografik değişkenler ile kredi kartı sahipliği ve kullanımı arasında güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Altan

[1] Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak., İstatistik Böl.
[2] Yrd.Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak., İstatistik Böl.
[3]Yüksek Lisans Öğrencisi, İstatistik Anabilimdalı., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak., İstatistik Böl.

ve Göktürk (2008), memurların kredi kartı kullanım alışkanlıkları ile cinsiyet, medeni durum, yaş gibi demografik özellikler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Cinsiyet, medeni durum, çocuk sahipliği ile kredi kartı harcaması arasında herhangi bir ilişki bulunmazken, aylık gelir miktarı, sahip olunan kredi kartı sayısı, eğitim düzeyi ve yaş ile kredi kartı harcaması arasında anlamlı bir ilişkiler belirlemiştir. Gökçen ve Kaya (2009), hızla büyüyen kredi kartı pazarında bireysel müşterilerin kredi kartı tercihlerine etki eden faktörlerin araştırması çalışmasında bireysel müşterilerin kredi kartı tercihi yaparken 11 faktörün etkisinde kaldıklarını belirlemişlerdir. Bu çalışmada faktörler ile bireysel müşterilerin demografik özellikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bulgulardan bireysel müşterilerin demografik özelliklerinin, kredi kartı seçiminde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kredi kartı kullanıcılarını kredi kartı kullanma niyetlerine göre sınıflandırma, her grupta yer alan kredi kartı kullanıcılarının özelliklerinin ve kullandıkları kredi kartı ile ilgili tutumlarını belirlenmesinde, ayrıca bu gruplara ulaşmada ve gelecekte yapılması gereken stratejileri oluşturma yönünden gereklidir. Kredi kartı kullanıcılarının sadakat düzeylerinin bilinmesi, bankaların sadık müşteri oluşturma stratejilerini geliştirmede, mevcut müşteri potansiyelini koruma ve diğer bankaların müşterilerini kazanma çalışmalarında gerekli olmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, kredi kartı kullanıcılarının kredi kartlarından memnuniyetleri ve kredi kartı kullanma niyetlerine göre gruplandırmak ve her grup içindeki müşterilerin özelliklerini belirlemektir. Böylece bankalar, kredi kartı kullanıcılarının, kartlarından memnuniyet ve kullanma niyetine göre hangi grupta olduğunu belirleyebilecek ve kredi kartı kullanmaya devam edip etmeyeceğini veya sadık bir kullanıcı olup olmadığını tespit edebilecektir. Ayrıca, belirli özellikteki kredi kartı kullanıcılarının hangi gruba dâhil olacağını tahmin edebileceklerdir.

YÖNTEM

Araştırmada kullanılan veriler anket yoluyla derlenmiştir. Anketin uygulanacağı örneklemin belirlenmesinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi öğrenci bilgi sistemi kullanılarak Fen-Edebiyat Fakültesi İstatistik bölümündeki öğrenciler ailelerinin ikamet adreslerinin yoğunluğuna göre belirlenmiştir. Örneklem hacminin belirlenmesi için; $n = z^2\sigma^2 / d^2$ formülünde 0.05 anlamlılık düzeyine karşılık gelen z=1.96, d (duyarlılık)=0.05, p ve q=0.5 alındığında uygun örneklem büyüklüğü 384 birim olarak hesaplanmıştır. Öğrenci ailelerinin ikamet adresleri dikkate alınarak nihai örnekleme planı hazırlanmıştır. İstanbul, Ankara, Eskişehir, İzmir, Antalya, Bursa, Balıkesir illeri öğrencilerin ikamet adreslerinin çoğunluğuna göre anketlerin uygulanacağı iller olarak belirlenmiştir. Anket formu, öğrencilere ailelerine uygulanmak amacıyla kurban bayramı tatiline giderken verilmiş, dönüşlerde ise teslim alınmıştır (Aralık 2008). Çalışmada her birine 5'er adet anket formu verilmek üzere 78 öğrenci görevlendirilmiştir. Geri dönen anketler içerisinden tam doldurulmuş 338 anket analize dahil edilmiştir.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; anketi cevaplayan kredi kartı kullanıcılarının yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi demografik özelliklerinin yanında kaç yıldır kredi kartı kullandıkları, kaç kredi kartına sahip oldukları gibi kredi kartı kullanma durumlarına ilişkin 18 soru yer almaktadır. İkinci bölümde; çalışmada banka müşterilerinin bankanın kredi kartı hizmetlerine ilişkin tutum, niyet ve davranışlarını belirlemek amacıyla, Yılmaz vd. (2007) çalışmasından yararlanılarak 30 maddeden oluşturulan bir ölçek kullanılmıştır. Kümeleme ve diskriminant analizinde Tablo1' de yer alan iki boyut kullanılmıştır. Ölçekte kullanılan maddelerin tamamı 5'li Likert ölçeğine göre hazırlanmıştır (1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kısmen Katılıyorum, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum). Anket verilerine faktör analizi, kümeleme analizi ve diskriminant analizi uygulanmıştır. Kümeleme analiziyle kredi kartı kullanıcılarını kredi kartı kullanma niyetine göre sınıflandırmada kullanılacak uygun veri setinin elde edilmesi için faktör analizi, kümeleme analiziyle belirlenen gruplandırmanın hangi oranda doğru sınıflandırılmış olduğunu belirlemek için ise diskriminant analizi uygulanmıştır.

BULGULAR

Yapılan araştırmaya göre kredi kartı kullanıcılarının %38,5'i kredi kartını 1-3 yıldır, %28,1'i kredi kartlarını 4-6 yıldır ve %33,4'ü kredi kartını 7 yıl ve daha fazla süredir kullandığı ortaya çıkmıştır. Kredi kartı kullanıcıların %55,9'u aktif olarak 1, %31,4'ü aktif olarak 2 ve %12,7'si aktif olarak 3 ve daha fazla adet kredi kartı kullanmaktadır. Bu kullanıcıların %71,6'sı kredi kartlarını haftada ortalama 1–3 defa kullanmaktadır. Araştırmaya göre kredi kartı kullanıcılarının %67,2'si bankaya başvuruda bulunarak kredi kartlarına sahip olmuşlardır. %13,0'ü bankaya kredi kartı talebinde bulunmadıkları halde bankanın göndermesiyle, %9,5'i banka dışındaki bir mekânda form doldurarak kredi kartlarına sahip olmuşlardır.

Verilerden elde edilen bilgiye göre bir bankanın kredi kartını tercih etmede dikkate alınan ilk özellik %23,7'lik oranla faizlerin düşük olması, %21,0'lik oranla bankaya duyulan güven ve %18,0'lik oranla yapılan taksit sayısıdır. Kredi kartı kullanıcılarının %73,4'ü kredi kartlarını taksitlendirme amacıyla, %19,8'i nakit ödemelerde kredi kartlarını kullanmaktadır. Araştırmaya göre kredi kartı kullanıcılarının %31,7'sinin aylık ortalama kredi kartı ödemesi 100–300 TL, %28,4'ünün 100 TL ve altı, %25,7'sinin 500 TL ve üzeridir.

Kredi kartı kullanıcılarının %84,6'sı kredi kartlarını minimum 50 TL ve daha az tutarlar için kullanmaktadırlar. Kredi kartı kullanıcılarının %61,2'sinin son 6 ayda kredi kartı kullanımları değişmemiştir, %16,6'sının ise kredi kartı kullanımı azalmıştır. Ayrıca kredi kartı kullanıcılarının %84,9'u kredi kartları ile ilgili bir problem yaşamamışken, %15,1'i kredi kartları ile ilgili problem yaşamıştır. Araştırmaya göre aylık kredi kartı borcunun tamamını ödeyenler kredi kartı kullanıcılarının %65,1'ini oluşturmaktadır. %19,8'i ise kredi kartı borcunun minimum ve daha azını ödemektedir.

Likert ölçeğiyle oluşturulmuş ifadelerden birkaçı incelendiğinde, kredi kartı kullanıcılarından "Kontrollü bir şekilde kredi kartı kullanmak bir zarar getirmez" ifadesine *katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum* cevaplarını verenler, toplamın %78,4'ünü oluşturmaktadır. "Bilinçli tüketiciler için kredi kartı kullanmak avantajlıdır" ifadesine *katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum* cevaplarını verenler, toplamın %77,2'sini oluşturmaktadır. Bu sonuç kart kullanıcılarının kredi kartlarını bütçeleri için yararlı bir araç olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. "Kredi kartlarını internette alışveriş yaparken kullanmanın hiçbir sakıncası yoktur" ifadesine katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevaplarını verenler, toplamın %56,2'sini oluşturmaktadır. "İnternet, telefon üzerinden yapılan alışverişlerde kredi kartını kullanmak tehlikelidir" ifadesine *katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum* cevaplarını verenler, ankete cevap verenlerin %59,2'sini oluşturmaktadır. Bu sonuçlarda internetten alışverişte kredi kartı kullanıcılarının yarından fazlası (%59,2) kart numaralarını verirken hala tedirginlik yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu konuda bankaların bilgilendirici faaliyetler yapmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. "Gelecekte kredi kartı kullanmaya devam edeceğim" ifadesine *katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum* cevaplarını verenler, toplamın %62,1'ini, "Bankanın sağladığı koşullar ne şekilde değişirse değişsin bundan sonra da aynı kredi kartını kullanmaya devam edeceğim" ifadesine *katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum* cevaplarını verenler, toplamın %58,4'ünü oluşturmaktadır. "Kredi kartımın kullanım süresi dolduğunda yenilemeyi düşünüyorum" ifadesine *katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum* cevaplarını verenler, toplamın %60,4'ünü oluşturmaktadır.

Memnuniyet ve Kullanma Niyeti İfadelerine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi

Kredi kartı kullanıcılarının kredi kartı kullanma niyetini belirlemeye yönelik sınıflandırılması için hazırlanan uygulamanın ilk aşamasında, sınıflandırma değişkenlerinin belirlenmesi amacıyla, cevaplayıcıların kredi kartı kullanmaya yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla kullanılan ifadelere faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda değişkenlerin 2 faktör altında toplandıkları görülmektedir.

Tablo 1. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Faktörler	
	Faktör 1	**Faktör 2**
Memnuniyet		
17- Kullandığım kredi kartından tamamıyla memnunum	0,797	
18- Kullandığım kredi kartını çevremdeki insanlara tavsiye ederim	0,856	
20- Kredi kartımın ismini çevremdekilere söylemekten gurur duyarım	0,813	
Devam		
24- Yakın gelecekte kredi kartı kullanmama kararı alabilirim*****		0,811
25- Kredi kartımın kullanım sıklığını azaltacağım*****		0,818
26- Kredi kartımı iptal ettirme kararı alabilirim*****		0,766
Özdeğerler	***2,235***	***2,041***
Varyansı açıklama oranı	***37,250***	***4,008***
Croncbachs'Alpha (α)= 0,8140		
Toplam Açıklanan Varyans Oranı=71,258		
KMO=0,794		
Bartlett sınaması değeri=743,0231 p<0,001		
** Ters çevrilen ifadeler*		

KMO testi örneklemin yeterliliğini ölçmeye yarayan bir test olup, örneklem büyüklüğü ile ilgilenir. Örneklem yeterliliğini ölçen KMO test istatistiğinin 0,7'den büyük olması literatürde iyi olarak değerlendirilir. Bu çalışmada hesaplanan KMO test istatistiği 0,794 > 0,7 olduğundan veri setinin faktör analizi için yeterli olduğu söylenebilir. Bartlett küresellik testi ise "korelasyon matrisi birim matristir.'' Hipotezini sınar. Yani, hipotez kabul edildiğinde ana kütle içindeki değişkenler arasında ilişkinin olmadığı kabul edileceğinden faktör analizine devam etmenin bir anlamı yoktur. Araştırmada ise Bartlett istatistiğine ait $p < 0,05$ olduğundan sıfır hipotezi reddedilir yani ana kütledeki değişkenler arasında ilişki vardır. Tüm Likert ölçeği ile ölçülmüş değişkenler için faktör analizi yapıldığında ilk önce bu iki testin uygunluğu incelenir. Her iki istatistik de verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonucunda bulunan iki faktörün ana kütledeki değişimi sırasıyla %37,25 ve %34,008 oranında açıkladığı ve iki faktörün toplam değişimi açıklama oranının ise %71,258 olduğu bulunmuştur. Faktörlerin altındaki her ifadeye bakıldığında, aynı faktör altında birbirine benzer ifadelerin toplandığı ve bu ifadelerin birbirine yakın anlamda olduğu görülmektedir. Faktörler, içerdiği ifadelerin faktör yüklerinin büyüklüğü ve anlamları dikkate alınarak uygun şekilde isimlendirilmişlerdir.

Kümeleme Analizi

Müşterilerin, kredi kartlarından memnuniyetlerine ve kredi kartı kullanmaya devam edip etmemelerine göre kümelenmesi ileride yapılacak olan analizler için gerekli olmaktadır. Ele alınan araştırmada kümeleme analizi, faktör analizi ile elde edilen Devam ve Memnuniyet faktörlerinin skorlarına göre, birimlerin kümelere ayrılmasını sağlayabilmek için yapılmıştır. Birimlerin gruplara ayrılmasının k ortalamalar yöntemiyle yapılması uygun görülmüştür. K ortalamalar yönteminin araştırmacıya sağlayacağı en büyük avantaj birimleri istenilen sayıda kümelere ayrılabilmesidir. Analize alınan değişkenlere göre birimlerin 2 faktör için kümelenmesi yoluna gidilmiştir. Araştırmada, hiyerarşik kümeleme yöntemi (Wards Metodu) kullanılarak Kareli Öklit Uzaklığı katsayılarındaki artış dikkate alınarak birimlerin 2 bağımlı faktöre göre 4 kümeye ayrılacağı belirlenmiştir. Tablo 2'de kümeleme analizi sonucunda hangi faktörlerin hangi kümenin niteliklerini ortaya koyduğu gösterilmektedir. Bu tabloda faktörlerin oluşturulan kümelere göre aldıkları ortalama puanlar bulunmaktadır.

Tablo 2. Nihai Sınıf Merkezleri

	Kümeler				F	p
	1. Küme	2. küme	3. küme	4. küme		
	n=98	n=116	n=45	n=79		
MEMNUNİYET	1,13	0,036	-0,90	-0,94	248,30	P<0,000
DEVAM	0,90	-0,18	0,77	-1,28	280,34	P<0,000

Tablo 2'de faktör kümelere göre aldıkları en yüksek ortalama puanlar görülmektedir. Kümelere ilişkin birim sayıları ve yüzdelikleri Tablo 3' de verilmiştir. Birinci kümedeki birimlerin Memnuniyet ve Devam faktörleri için puan ortalamaları yüksektir. Bu kümeye **Sadık Kredi Kartı Kullanıcıları**, İkinci kümedeki birimlerin Memnuniyet faktörü için puan ortalaması yüksek, Devam faktörü için puan ortalaması düşüktür. Bu kümeye **Sahte Sadık Kredi Kartı Kullanıcıları**, Üçüncü kümedeki birimlerin Memnuniyet faktörü için puan ortalaması düşük, Devam faktörü için puan ortalaması yüksektir. Bu kümeye **Mecburi Kredi Kartı Kullanıcıları**, Dördüncü kümedeki birimlerin Memnuniyet ve Devam faktörleri için puan ortalamaları düşüktür. Bu kümeye **Kredi Kartı Karşıtı Kullanıcılar** isimleri verilmiştir.

Tablo 3. Kredi Kartı Kullanıcılarının Kümelere Göre Dağılımı

Kümeler	Birim sayısı	Yüzde (%)
Sadık Kredi Kartı Kullanıcıları	98	%28,99
Sahte Sadık Kredi Kartı Kullanıcıları	116	%34,32
Mecburi Kredi Kartı Kullanıcıları	45	%13,32
Kredi Kartı Karşıtı Kullanıcılar	79	%23,37
Toplam	338	%100,0

Tablo 3'ten de anlaşılabileceği gibi araştırmadaki kredi kartı müşterilerinin %28,99'u sadık, %34,32'si sahte sadık, %13,32'si mecburi ve %23,37'si kredi kartı karşıtı kullanıcılardır. Kümelerin faktörlere göre oluşturulmalarından sonra, oluşturulan kümelerin Memnuniyet ve Devam faktörlerine verdikleri ortalama puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmak istendiğinde uygulanacak olan tek yönlü varyans analizi testidir. Bu test araştırmacıya elde edilen kümelerin niteliklerinin başka kümeleri de etkileyen bir nitelik olup olmadığını anlamasını sağlayacaktır.

Araştırmacı yapmış olduğu kümeleme analizi sonucunda elde ettiği kümelerin belirli demografik özelliklerini bilmek isteyebilir. Bu bilginin araştırmacıya oluşturulan küme hakkında açıklayıcı bilgiler vermesi beklenir. Bir başka deyişle araştırmacı oluşturulan kümelerin birimleri arasında cinsiyet ve kredi kartı ile ilgili problem yaşayıp yaşamama değişkenleri açısından anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak isterse kümeler arasındaki bu farklılığı araştırması mümkün olacaktır. Görüldüğü gibi en çok birime sahip küme Sahte Sadık Kredi Kartı Kullanıcıları kümesidir. Bu kümedeki birimlerin yani müşterilerin bazı özelliklerinin belirlenerek, Sadık Kredi Kartı Kullanıcıları kümesine dâhil olmaları sağlanabilir.

Dört kümeyi oluşturan birimlerin sahip oldukları özellikler, çapraz tablo yorumları sayesinde belirlenmiştir. Yapılan analizlere göre kredi kartı kullanıcılarının %29,0'u sadık kredi kartı kullanıcılardır. Bu kümenin %55,1'ini bayanlar oluşturmakta ve %37,8'i de 4–6 yıldır kredi kartı kullanmaktadır. İki kredi kartına sahip olanların %33,0'ü ve kredi kartı borcunun tümünü ödeyenlerin %34,5'i de bu kümede yer almaktadır. Kredi kartı kullanıcılarının büyük bir çoğunluğunu oluşturan sahte sadık kredi kartı kullanıcıları, kredi kartı kullananların %34,0'ünü oluşturmaktadır. Kümenin %57,8'i erkektir. İkinci kümenin %45,7'si 1–3 yıldır kredi kartı kullananlar oluşturmaktadır. Bir adet kredi kartına sahip olanların %35,4'ü 2. kümede yer almaktadır. Kredi kartını minimum 50–100 lira için kullananların %44,4'ü ve kredi kartı borcunun minimum ve daha azını ödeyenlerin %37,3'ü bu kümenin üyesidir. Mecburi kredi kartı kullanıcıları, kredi kartı kullananların %13,0'ünü oluşturmaktadır. Bu kümenin %71,1'i baylardan oluşmakta ve %40,0'ı da 1–3 yıldır kredi kartı kullanan müşterileri barındırmaktadır. Yapılan analizlere göre kredi kartı karşıtı kullanıcılar, kredi kartı kullananların %23,0'ünü oluşturmaktadır. Bu kümenin %62,0'si baylar, %39,2'si 1–3 yıldır kredi kartı kullananlar ve %30,4'ünün de aylık ortalama kredi kartı ödemesi 500 liradan fazladır. Kredi kartı ile problem yaşayanların %39,2'si bu kümededir. Kredi kartını minimum 100 lira veya 100 liradan fazla tutarlar için kullananların %50'si bu kümede bulunmaktadır.

Diskriminant (Ayırma) Analizi

Ankete katılan bireyler Memnuniyet ve Devam faktörlerine göre kümelere ayrıldıktan sonra 4 grubun nitelikleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını istatistikî olarak test etmek, bu farklılıkların hangi değişkenler itibariyle ortaya çıktığını belirlemek ve ortaya çıkan değişkenler yardımıyla kredi kartı kullanıcılarının tahmini grup üyeliklerine ilişkin atamaları doğru bir şekilde yapmak amacıyla diskriminant analizi uygulanmıştır.

Diskriminant analizinin optimal olabilmesi ve yanlış sınıflandırmayı en aza indirmek için üç varsayımın sağlanması gereklidir. Bunalar kovaryans matrislerinin eşitliği varsayımı, çoklu bağlantı ve çok değişkenli normal dağılım varsayımlarıdır. Kovaryans matrislerinin eşitliği varsayımının testi için Box's M istatistiğine bakılmış ve sonuç kovaryans matrislerinin eşitliğini %1 anlam

düzeyine göre doğrulamıştır (Box's M= 20,496, F=2,249, p=0,016). Çoklu bağlantı varsayımı ise birbiriyle yüksek düzeyde korelasyon içinde olan faktörlerin açıklayıcı faktör analizi yardımıyla bir araya getirilmesi sonucu sağladığı düşünülmüştür. Faktörlerin çoklu normal dağılıma uygunluğu Mardia-Based Kappa (değerinin 0'a yakın olması) ve Relative Multivariate Kurtosis (değerinin 1'e yakın olması) ile araştırılmıştır. Bu araştırmada Devam ve Memnuniyet faktörlerinin Mardia-Based Kappa değeri 0,249 ve Relative Multivariate Kurtosis değeri de 1,249'dur. Bu test sonucunda bu 2 faktörün içinde yer alan değişkenlerin çok değişkenli normallik varsayımını sağladığı görülmektedir. Bu üç varsayımın karşılanması sonucu diskriminant analizinin devamına karar verilmiştir.

Tablo 4. Özdeğer İstatistiği

Fonksiyon	Özdeğerler	Varyans %	Kümülatif %	Kanonikal korelasyon
1	4,035	84,7	84,7	0,895
2	0,732	15,3	100,0	0,650

Araştırmada 4 küme olduğu için 3 diskriminant fonksiyonu belirlenmesi gerekirken sadece ilk 2 diskriminant fonksiyonu kullanılmıştır. Özdeğer istatistiğinin büyük olması bağımlı değişkendeki (bu araştırmadaki bağımlı değişkenler kümelerdir) varyansın büyük bir kısmının ilgili fonksiyon tarafından açıklanacağı anlamına gelmektedir. Kesin bir değer olmamakla birlikte 0.40'dan büyük öz değerler iyi olarak kabul edilir (Aktaran Cengiz, 2008, 358; Kalaycı, 2005, 342). Tablo 4'ten görülebileceği gibi birinci fonksiyon için bu değer 4,035, ikinci fonksiyon için 0,732 olup birinci ve ikinci fonksiyonların özdeğerleri kabul edilebilir bir değerdir. Birinci ayırma fonksiyonunun kanonikal korelasyon değeri ise 0.895 olup, bu değerin karesi (0,801) bağımlı değişkendeki varyansın % kaçının diskriminant fonksiyonu tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Başka bir deyişle elde edilen birinci diskriminant fonksiyonu kümelerin ayrılmasında % 80,1'lik doğru sınıflandırma oranına sahiptir. İkinci fonksiyonun kanonikal korelasyon değeri 0,650 olup, bunun karesi ise 0,423'türr. Yani ikinci fonksiyon bağımlı değişkende ki değişimin % 42,3'ünü açıklayabilmektedir.

Tablo 5. Wilk's Lambda İstatistiği

Fonksiyon	Wilks' Lambda	Ki-kare değeri	sd	p
1	0,115	723,292	6	P<0,000
2	0,577	183,389	2	P<0,000

Tablo 5 Wilk's Lambda istatistiğini göstermekte olup, bu istatistik ayırma skorlarındaki toplam varyansın gruplar arasındaki farklar tarafından açıklanamayan oranını gösterir. Araştırmada bu değer birinci ayırma fonksiyonu için % 11,5, ikinci ayırma fonksiyonu için % 57,7 olarak bulunmuştur. İki fonksiyon için de Ki kare değeri 0.05 önemlilik düzeyinde anlamlıdır. Değerleri sırasıyla 723,292 ve 183,389 olarak bulunmuştur. Gerek özdeğer gerekse Wilk's Lambda istatistiği sonucu 4 kümedeki bireylerin Memnuniyet ve Devam faktörlerine göre sınıflandırılmalarının istatistiksel olarak farklı olduğu sonucu çıkmıştır. Fakat bu 4 kümedeki bireylerin hangi beklenen fayda bileşenlerinde ayrıldıklarının görülebilmesi için önce standardize edilmiş ayırma fonksiyonunun, daha sonrada bunu indirgeyen yapısal matrisin elde edilmesi gerekmektedir.

Tablo 6. Standardize edilmiş ayırma fonksiyonu katsayıları

	Fonksiyon	
	1	**2**
Memnuniyet	0,678	0,735
Devam	0,739	-0,674

Tablo 6'da standartlaştırılmış ayırma fonksiyonu katsayıları verilmiştir. Bu katsayılar regresyon analizindeki beta katsayılarına karşı gelmektedir.

Tablo 7. Yapısal Matris

	Fonksiyon	
	1	**2**
Memnuniyet	0,735	-0,678
Devam	0,674	0,739

Tablo 7 de yer alan yapı matrisi diskriminant fonksiyonu ile diskriminant analizinde kullanılan faktörlerin korelasyonunu göstermektedir. Tablo 7'de görüldüğü gibi diskriminant fonksiyonu ile en yüksek korelasyona sahip faktörün Devam (0,735) olduğu görülmektedir. Standardize edilmiş ayırma fonksiyonu katsayıları ile yapısal matris faktörlerin ayırma derecesi sıralamasında aynı sonucu vermiştir.

Tablo 8. Diskriminant Analizindeki Faktörlerin Wilk' Lambda, F ve Anlamlılık Düzeyleri (Grup ortalamalarının eşitliğinin testi)

	Wilks' Lambda	F	Sd1	Sd2	p
Memnuniyet	0,310	248,308	3	334	P<0,000
Devam	0,284	280,348	3	334	P<0,000

Diskriminant analizinde kullanılan faktörlerin gerçekten kümeleri ayırmada etkili olup olmadıklarının irdelenmesi için Tablo 8'de görülen Wilk's Lambda ve Varyans değerleri bulunmuştur.

Tablo 9. Ayrıma Analizinin Sınıflandırma Sonuçları

Kümeler			Tahmini Kümeler				Toplam
			1	2	3	4	
Gerçek kümeler	Sıklık	1	98	0	0	0	**98**
		2	0	115	1	0	**116**
		3	0	0	45	0	**45**
		4	0	0	0	79	**79**
	Oran %	1	100,0	0,0	0,0	0,0	**100.0**
		2	0,0	99,1	0,9	0,0	**100.0**
		3	0,0	0,0	100,0	0,0	**100.0**
		4	0,0	0,0	0,0	100,0	**100.0**
Doğru sınıflandırma oranı %99,7							

Diskriminant analizinde gözlemlerin doğru sınıflandırılıp sınıflandırılmadığı Tablo 9'da görülmektedir. Bu tabloya göre 1. kümeye atanan gözlemler %100 oranında, 2. kümeye atanan gözlemler % 99,1 oranında, 3.kümeye atanan gözlemler %100 oranında, 4. kümeye atanan gözlemler %100 oranında doğru sınıflandırılmıştır. Toplamda ise 338 gözlemin %99,7'si doğru olarak sınıflandırılmıştır. Yani, diskriminant fonksiyonunun herhangi bir birimi doğru sınıflandırma oranı % 99,7'dir. Bu da yüksek düzeyde bir ayırma gücünü göstermektedir.

SONUÇ

Bankalar müşteri sadakatini sağlamak için hizmet sunumlarını kişiselleştirilmiş hizmetlerle, müşteriyle karşılıklı etkileşimini daha da arttırarak sağlayabilirler. Müşteriye ulaşmanın ve ondan veri sağlamanın en kolay yollarından biri de bankaların çıkarmış oldukları kredi kartlarıdır. Bu kartlardaki bilgiler yardımıyla bankalar müşteri davranışlarını ve tercihlerini anlayabilir ve bunun sonucunda da ürün ve hizmetlerinde müşterilerin çeşitli demografik özelliklerine göre farklı formatlarda kartlar piyasaya sürerek artan rekabet koşullarında müşteri sadakatini oluşturup bunu da birebir iletişime yansıtarak karlarını arttırabileceklerdir.

Kredi kartı kullanıcılarının kredi kartı kullanma niyeti itibariyle farklı özellikler taşıyan alt gruplara ayrılıp ayrılamayacağının belirlenmesi amacıyla hazırlanan çalışmada böyle bir gruplanmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çalışma sonucunda, faktör analizi ile belirlenen Memnuniyet ve Devam faktörlerine göre kümeleme analizi yapıldığında kredi kartı kullanıcıların kendi içinde sadakat düzeylerine göre 4 ayrı sınıf oluşturduğu anlaşılmıştır. 1. kümedeki birimlerin Memnuniyet ve Devam değişkenleri için puan ortalamaları yüksek olduğundan Sadık Kredi Kartı Kullanıcıları kümesi, 2. Kümedeki birimlerin Memnuniyet değişkeni için puan ortalaması yüksek, Devam değişkeni için puan ortalaması düşük olduğundan Sahte Sadık Kredi Kartı Kullanıcıları, 3. Kümedeki birimlerin Memnuniyet değişkeni için puan ortalaması düşük, Devam değişkeni için puan ortalaması yüksek olduğundan Mecburi Kredi Kartı Kullanıcıları, 4. Kümedeki birimlerin Memnuniyet ve Devam değişkenleri için puan ortalamaları düşük olduğundan Kredi Kartı Karşıtı Kullanıcılar kümesi denilmiştir. Araştırmaya katılan kredi kartı kullanıcılarının %34,32'si Sahte Sadık Kredi Kartı Kullanıcıları, %28,9'u sadık kredi kartı kullanıcıları, %23,37'si kredi kartı karşıtı kullanıcılar ve %13,31'i Mecburi Kredi Kartı Kullanıcıları kümesine dâhildir.

Kredi kartı kullanma niyeti açısından birbirlerinden farklılık gösteren bu 4 grubun belirlenmesi ve bu örneklem için tanımlanmasının gerçekleştirildiği bu çalışmanın daha sonraki çalışmalarda daha büyük örneklemlerle yeniden test edilmesi gerekli görülmektedir. Kredi kartlarına ilişkin hizmetlerin daha iyi verilebilmesi için, kredi kartı kullanıcılarının yapısının bilinmesi gerekir. Bu amaçla gelecekte yapılacak olan çalışmalarda kredi kartı kullanıcılarının gruplara ayrılmasından sonra her grubun özelliklerinin belirlenmesiyle bir pazar bölümlendirilmesi çalışması yapılarak kredi kartı kullanıcılarının kredi kartı kullanma niyetine göre yapısı belirlenebilir. Böylece, Kredi kartı kullanma niyeti açısından farklı özellikler taşıyan Kredi kartı kullanıcılarının bu niyetlerine göre beklentileri tespit edilerek bankalar tarafından karşılanması ile sadık birer kredi kartı kullanıcıları olmaları sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Altan, M., & Götürk, İ. (2008). "Türkiye'de Memurların Kredi Kartı Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma". *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (39), 110-126.

AŞAN, Z. (2007). "Kredi Kartı Kullanan Müşterilerin Sosyo Ekonomik Özelliklerinin Kümeleme Analiziyle İncelenmesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,(17), 256-267.

Carow, A. K., & Staten, M. E. (1999). "Debit, Credit, or Cash: Survey Evidence on Gasoline Purchases". *Journal of Economics and Business* (51), 409-421.

Cengiz, E. (2008). “Bankalarda Hizmetlerden Beklenen Fayda Kriterine Göre Pazar Bölümlendirme: Trabzon Örneği”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 32* (2), 351-363.

Çavuş, M. F. (2006). “Bireysel Finansmanın Temininde Kredi Kartları: Türkiye’de Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (15), 173-187.

Girginer, N., Çelik, A., & Uçkun, N. (2008). “Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Kredi Kartı Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 8* (1), 193-208.

Gökçen, G., & Kaya, F. (2009). “Bireysel Müşterilerin Kredi Kartı Tercihlerine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi”. *Bankacılar Dergisi* (70), 3-17.

Kaya, F. (2008). “Bireysel Müşterilerin Kredi Kartı Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar , 45* (524), 29–44.

Kurtuluş, K. (2006). *Pazarlama Araştırmaları.* İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Nakıboğlu, B. (2007). “Tüketimin Çevreci Boyutu: Çevreci Tutum ve Davranışlara Göre Pazar Bölümlendirmesi”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 16* (2), 423-438.

Şener, A., & Güven, S. (2005). “Yaşlıların Kredi Kartı Kullanımına İlişkin Davranışları ve Karşılaştıkları Sorunlar”. *Turkish Jurnal of Geriatrics , 8* (4), 184-194.

Tuğay, O., & Başgül, N. (2007). “Önemli Bir Finansman Kaynağı Olarak Kredi Kartları: Kredi Kartlarının Kart Sahiplerinin Harcamaları Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Burdur İlinde Bir Araştırma”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi , 12* (3), 215-226.

Uzgören, N., Ceylan, G., & Uzgören, E. (2007). “Türkiye’de Kredi Kartı Kullanımını Etkileyen Faktörleri Belirlemeye Yönelik Bir Model Çalışması”. *Yönetim ve Ekonomi , 14* (2), 247-256.

Yılmaz, V., & Çatalbaş, G. (2007). “Kredi Kartlarına İlişkin Algının Müşteri Memnuniyeti ve Sadakati Üzerine Etkisi”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar , 44* (513), 83–94.

Yılmaz, V., Çatalbaş, G., & Çelik, H. E. (2009). “Kredi Kartı Kullanma Niyetini Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeliyle Araştırılması”. *Bankacılar Dergisi* (68), 20-29.

Yılmaz, V., Çatalbaş, G., & Çelik, H. E. (2008). “Yapısal Eşitlik Modellemesi İle Algılanan Değer, Memnuniyet ve Sadakat Arasındaki İlişkinin Araştırılması: Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma”. *Bankacılar Dergisi* (64), 27–38.

Finansal Zaman Serilerinde Yineleme Haritaları Analizi: İMKB Örneği

Mehmet Yunus Çelik [+] **Kerim Eser Afşar** [*]

Özet: Bu çalışmada, yineleme haritaları ve yineleme haritalarının kantitatif analizi yöntemleriyle, finansal zaman serilerindeki düzensiz periyodik davranış kalıpları incelenmiştir. Bu bağlamda İMKB 100 Endeksinin 1986-2008 yılları arasındaki günlük getiri serileri dönemlere ayrılarak analiz edilmiştir. Finansal zaman serileri, doğrusal ve durağan olmayan aynı zamanda düzensiz periyodik salınımlar gösteren bir yapıya sahiptir. Yineleme haritaları ve yineleme haritalarının kantitatif analizleri, finansal zaman serilerinin doğrusal ve durağan olmayan davranış kalıplarının ortaya çıkarılmasında geleneksel yöntemlere göre daha işlevsel sonuçlar üretmektedir.
Anahtar Kelimeler: Yineleme Haritaları Analizi, Yineleme Haritaları Kantitatif Analizi, Finansal Zaman Serileri, Gömme Uzay Tekniği.

Recurrence Plot Analysis On Financial Time Series: ISE Case

Abstract: In this paper, irregular periodic dynamics of financial time series are examined by using recurrence plot analysis (RP) and recurrence quantification analysis (RQA). In this context, ISE 100 daily index data between 1986-2008 is divided by five sub periods then analysed. It is found that structures of financial time series have non-linear, non-stationary and irregular periodic oscillatory patterns. RP and RQA supplies more functional results than traditional time series methods in order to analyze of non-linear and non-stationary structures of financial time series.
Key Words: Recurrence Plot Analysis, Recurrence Quantification Analysis, Financial Time Series, Embedded Space Technique.

GİRİŞ

İktisadi zaman serilerinde temel dinamiklerin teşhisinde geleneksel zaman serisi yöntemleri çoğu zaman yeterli olmamaktadır. Geleneksel zaman serileri analizi, zaman serilerinin durağan olmasını gerektirir. Özellikle iktisadi değişkenlerin durağan hale getirilmesi, veri kaybına sebep olmakta ve serilerin uzun dönemli davranışlarının incelenmesini zorlaştırmaktadır (Engle ve Granger, 1987: 251-276). Aynı zamanda iktisadi zaman serilerinin sağlıklı analiz edilmesi ve temel dinamiklerinin elde edilmesi için, serilerin oldukça uzun bir zaman periyoduna sahip olması gerekir. Özellikle doğrusal olmayan yöntemler kullanıldığında, veri setinin yeterli uzunlukta olmaması analizlerin sonuçlarını tartışmalı kılmaktadır. Yineleme haritaları analizi (recurrence plot analysis), veri sayısının yetersiz olduğu, durağan ve doğrusal olmayan zaman serilerine uygulanabilen bir yöntemdir. Yineleme, dağılıcı dinamik sistemlerin temel yapı taşıdır. Dağılıcı sistemlerde meydana gelen küçük bir sapma üstel olarak büyür; fakat tamamen keyfi olarak tekrar eski durumuna gelebilir ve bu durum zaman boyunca sürekli tekrarlanır (Eckmann vd., 1987). Yineleme haritaları analizi, bu gibi tekrarlı süreçlerin görselleştirilmesi için geliştirilmiştir.

Yineleme haritaları analizinin teorik temelleri, Poincare'nin "Yineleme Teoremi" ile atılmıştır. Fakat 1970'lerde kaos teorisinin ortaya çıkmasına kadar Poincare'nin bu alanda yaptığı öncü çalışmalar değerlendirilmemiştir. Günümüzde yineleme haritaları analizi, Packard vd. (1980: 712-716) ve Takens (1981) tarafından geliştirilen faz uzayının yeniden yapılandırılması ve gömme uzay tekniği temeline dayanmaktadır. Tek bir değişkene ait zaman serisi kullanılarak sistemin genel karakterini ortaya çıkaran metoda "Gömme Uzay (Embedding Dimension) Tekniği" adı verilir. Bu metoda göre gözlenen tek bir değişkene ait (tek boyutlu) zaman serisi gözlenmeyen tüm diğer değişkenlere ait bilgileri içerir. Yineleme haritaları analizinin temel araçları Eckmann vd. (1987) tarafından geliştirilmiştir. Yineleme haritası, m boyutlu faz uzaydaki çekicinin yinelemeli davranışlarının iki boyutlu faz uzayda gösterimidir. Yineleme haritasının her iki ekseni de zamandır ve haritada, i ve j gibi farklı iki zamanda, sistemin yineleme durumları gösterilir. Zbilut ve Webber (1992: 199-203), yineleme haritaları analizini geliştirerek yineleme haritalarının kantitatif analizi (recurrence quantification analysis) olarak bilinen yeni bir teknik geliştirmişlerdir. Yineleme haritalarının kantitatif analizi, yineleme noktalarının yoğunlukları ve yineleme haritasının diyagonal yapısını kullanarak görsel yineleme haritalarının sayısallaştırılmasını mümkün kılmaktadır.

Yineleme haritaları analizi, tıp bilimlerinden fen bilimlerine kadar geniş bir uygulama sahasına sahiptir. Sosyal bilimler alanında ise psikoloji ve iktisadın bahsi geçen tekniği kullanmaya başladıkları görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, kaos teorisi uygulamaları kapsamında geliştirilen Yineleme Haritaları Analizi Yöntemiyle, finansal zaman serilerindeki düzensiz periyodik davranış kalıplarının incelenmesidir. Bu amaçla çalışmanın ikinci bölümünde karmaşık dinamik sistemlerin analizinde kullanılan "gömme uzay tekniği" ve "faz uzayının yeniden yapılandırılması" konusu ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde yineleme haritaları analizinin teorik çerçevesi, temel yineleme harita tipleri ve yineleme haritalarında ortaya çıkan çizgi ve noktaların yapısal özellikleri açıklanmıştır. Dördüncü bölümde Zbilut ve Webber (1992: 199-203) tarafından geliştirilen yineleme haritalarının kantitatif analizi incelenmiştir. Yineleme haritalarının kantitatif analizi, yineleme noktalarının yoğunlukları ve yineleme haritasının diyagonal yapısını kullanarak incelenen sistemin temel özelliklerinin sayısallaştırılmasını sağlamaktadır. Bu bölümde yineleme haritalarının kantitatif analizi çerçevesinde elde edilen parametrelerden hareketle incelenen sistem hakkında ortaya konan bilgiler tartışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde, 1986-2008 yılları arasındaki İMKB 100 endeksi getiri serileri dönemlere ayrılarak yineleme haritaları elde edilmiş ve yineleme haritalarının kantitatif analizi parametreleri hesaplanmıştır. Çalışmadaki tüm hesaplamalar için VRA 5.01 paket programı kullanılmıştır. Uygulama sonucunda, İMKB 100 endeksinin tesadüfi yürüyüş modeline uygun davranmadığı bulgusu elde edilmiştir.

[+] Araş. Gör. Dr., D.P.Ü., İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Kütahya
[*] Araş. Gör., D.E.Ü., İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Buca-İZMİR

GÖMME UZAY TEKNİĞİ VE FAZ UZAYININ YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Dinamik sistemlerin çoğu çok değişkenli, başka bir ifade ile çok sayıda serbestlik derecesine sahip sistemlerdir. Bu nedenle sistemlerin tüm değişkenlerine ait verileri toplamak ve bu verileri modellemek oldukça zor, hatta imkânsızdır. Çünkü sisteme ait tüm değişkenlerin eşanlı olarak belirlenmesi ve kaydedilmesi gerekir. Birçok verinin yüksek gürültü içermesi ve verilerin gözlenememesi doğru sonuçların ortaya çıkmasına engel olur. Aynı zamanda bir sistemin tanımlanması için kaç tane değişken gerektiği de belirlenememektedir. Bu nedenle karmaşık sistemlerin modellenmesinde tek bir değişkene ait zaman serisinden sistemin temel karakteri ortaya çıkarılabilir. Çünkü tek bir değişkene ait zaman serisi, tüm değişkenlerin eşanlı etkileşimlerinden ortaya çıkmıştır ve bu nedenle sistemin tüm özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Tek bir değişkene ait zaman serisi kullanılarak sistemin genel karakterini ortaya çıkaran metoda "Gömme Uzay Tekniği" adı verilir. Bu metoda göre gözlenen tek bir değişkene ait (tek boyutlu) zaman serisi gözlenmeyen tüm diğer değişkenlere ait bilgileri içerir. Gömme uzay tekniğiyle yeniden yapılandırılan faz uzay, dinamik sistemin tüm topolojik yapısını aynen barındırır (Takens, 1981). Bu nedenle sistemin korelasyon boyutu, entropisi, Lyapunov üslüsü gibi sisteme ait tüm bilgiler aynen muhafaza edilmektedir. Faz uzayının yeniden yapılandırılması, birbirinden bağımsız olarak Packard vd. (1980) ve Takens (1981) tarafından ilk kez ele alınmıştır. Packard vd. (1980) bu metodun sayısal gösterimini gerçekleştirmiş, Takens (1981) ise metodun biçimsel yapısını kurmuştur. Menkul kıymet borsaları, karmaşık dinamik sistemler grubuna girmektedir. Karşılıklı etkileşimde bulunan çok sayıda karar biriminin işlem yaptığı, alım-satım kararlarının çok sayıda faktör tarafından etkilendiği bir sistem olan menkul kıymet borsalarıyla ilgili en sağlıklı ve gürültüsüz veri borsa fiyatlarıdır. Bu nedenle borsa fiyatlarını kullanarak menkul kıymet borsalarının temel dinamiklerinin elde edilmesi gömme uzay tekniğiyle mümkündür.

Gömme uzayın elde edilebilmesi için öncelikle dinamik sistemin içinde gözlenen tek bir değişkene ait zaman serisi elde edilir. Bu değişkene ait zaman serisinden dinamik sistemin tüm yapısını karakterize edebilecek şekilde veriler gruplandırılarak vektörler oluşturulur. Bu amaçla kaç boyutlu vektör oluşturulması gerektiğini yani gömme boyutunu ve yeniden yapılandırılacak faz uzayının gecikme zamanının bilinmesi gerekir. Eğer doğru gömme boyutu ve gecikme zamanı belirlenebilirse sistemin dinamiği m boyutlu bir uzayda betimlenebilir ve modellenebilir. Sistemin davranışını sergileyebilmek için sistemin davranış kalıbının içine gömüldüğü şablonu ortaya çıkarmak gerekir.

$$Y_t = \{x_t, x_{t-d}, x_{t-2d}, ...x_{n-(m-1)d}\} \qquad (1)$$

Y(t), gerçek sistemi betimlemektedir ve sistem gözlemlenen x(t) değişkeni tarafından temsil edilir. Yani Y(t)'nin davranış dinamikleri, gömme boyut (m) ve gecikme zamanı (d) doğru belirlenmişse X(t)'yi gözlemleyerek ortaya çıkarılabilir. Gecikme zamanının belirlenmesi için ortak bilgi fonksiyonu yöntemi, gömme boyut için yanlış en yakın komşular yöntemi kullanılmaktadır.

Ortak Bilgi Fonksiyonu Yöntemi

Doğru gecikme zamanının bulunması için Fraser ve Swinney (1986: 1134-40) 'in geliştirdikleri "Ortak Bilgi Fonksiyonu" yöntemi kullanılmaktadır. Bu yönteme göre d olarak verilen gecikme zamanı için en iyi tahmin, sistemin mevcut durumunun {x(t)}, x(t+d)'deki ölçüm için maksimum yeni bilgi içermesidir. En uygun gecikme zamanının bulunması için gecikme zamanı sıfırdan başlanarak ortak bilgi fonksiyonu çizilmektedir. Gecikme zamanı arttırıldıkça, ortak bilgi fonksiyonunun değeri azalmakta, sonra artmaktadır. Ortak bilgi fonksiyonun ilk kez minimuma ulaştığı nokta en uygun gecikme zamanını vermektedir.

Yanlış En Yakın Komşular Yöntemi

Gömme boyutunun tam olarak bulunması için kullanılan yöntem, Kennel vd. (1992: 3403-3411)'in geliştirdiği "Yanlış En Yakın Komşular" yöntemidir. Bu yöntem, verilen boyuttaki her bir noktanın en yakın komşu noktasını bulmakta ve bu noktaların bir üst boyutta hala en yakın komşular olup olmadıklarını araştırmaktadır.

$X = (x_1, x_2, x_3, ...x_n)$ ve $Z = (z_1, z_2, z_3, ...z_n)$ vektörleri n boyutlu bir uzayda birbirine en yakın komşu vektörlerdir. Sistem n+1 boyuta taşındığında iki vektör arasındaki uzaklık ($R = |x_{n+1} - z_{n+1}|$) hesaplanır. Vektörler arasındaki uzaklık (R), z_{n+1} x_{n+1}'in tahminleyicisi olarak düşünüldüğünde ölçüm hatasını verir. Eğer R katsayısı $|x_{n+1} - x_n|$ farkından büyük veya eşit bir değer alırsa x ve z vektörlerinin en yakın komşuluğu yanlış olarak adlandırılır. Sistemin boyutu arttırıldıkça hesaplanan yanlış en yakın komşuluk oranının en düşük değer aldığı boyut sayısı en uygun gömme boyutu verecektir. Takens (1981), gömme uzay boyutunun sistemin gerçek boyutunun iki katı civarında olması gerektiğini belirtmiştir.

YİNELEME HARİTALARI ANALİZİ

İktisadi süreçler, yinelemeli davranış gösterirler. Örneğin periyodik döngüler tipik bir yinelemeli davranıştır. Fakat birçok iktisadi süreç periyodik davranışlar gibi düzenlilik arz etmez. Kaotik veya doğrusal olmayan determinist sistemlerin temel özelliği olan yinelemeli davranışlar tamamen keyfi ve öngörülemez bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Argyris vd., 1994). Yineleme, dağılıcı dinamik sistemlerin temel yapıtaşıdır. Dağılıcı sistemlerde meydana gelen küçük bir sapma üstel olarak büyür; fakat tamamen keyfi olarak tekrar eski durumuna gelebilir ve bu durum zaman boyunca sürekli tekrarlanır (Eckmann vd., 1987: 973-977). Yineleme haritaları analizi, bu gibi tekrarlı süreçlerin görselleştirilmesi için geliştirilmiştir. Yineleme haritaları analizi, daha önce ayrıntılı olarak bahsedilen Takens'ın (1981) geliştirdiği faz uzayının topolojik yapısı ve yeniden inşası temeline dayanır.

RP analizinin temel araçları Eckmann vd. (1987) tarafından geliştirilmiştir. Yineleme haritası, m boyutlu faz uzaydaki çekicinin yinelemeli davranışlarının iki boyutlu faz uzayda gösterimidir. Yineleme haritasının her iki ekseni de zamandır ve haritada, faz uzayda i ve j gibi farklı iki zamanda, sistemin yineleme durumları gösterilir. R(i,j) sistemin yineleme durumunu gösterir. Epsilon eşik değeri ve Θ Heaviside basamak fonksiyonudur. Sistemin i ve j zamanlarındaki durumları belli bir eşik değerini aştığı durum yineleme haritasında siyah (koyu renk), eşik değerinin altında kaldığı durum ise beyaz (açık renk) bir noktayla gösterilir.

$$R(i,\ j) = \Theta(\varepsilon - \left\| \overrightarrow{x(i)} - \overrightarrow{x(j)} \right\|) \qquad (2)$$

Faz uzayı yeniden inşa edildikten sonra, her vektör çiftinin birbirinden uzaklığı hesaplanır ve uzaklık, bir renkle betimlenir. Yineleme haritaları analizinde açık renkler vektörler arasındaki uzaklığın küçük olduğunu, koyu renkler ise, vektörler arasındaki uzaklığın büyük olduğunu göstermektedir. Köşegen üzerinde eksen değerleri birbirine eşit olduğu için, vektör çiftlerinin birbirine uzaklığı sıfırdır. Bu nedenle yineleme haritalarında diyagonal çizgi beyazdır.

Yineleme Haritalarının Topolojik Yapısı

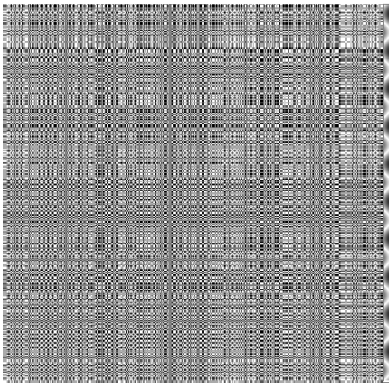
Yenileme grafikleri topolojik yapısına göre dörde ayrılabilir (Marwan ve Kurths, 2002: 299-307):

1.*Homojen Yineleme Haritaları*: Bu tip yapılar daha çok durağan ve otonom dinamik sistemlerde görülür. Yineleme haritalarında belirgin bir yapı görülmez. Zaman serileri tamamen rassaldır.

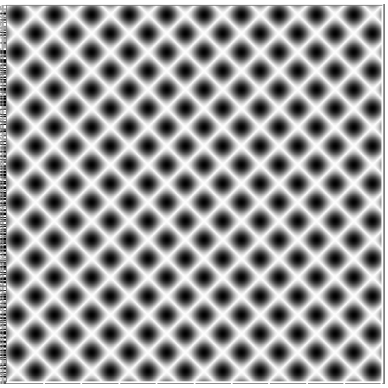
2.*Periyodik Yineleme Haritaları:* Eğer zaman serileri periyodik salınım gösteriyorlarsa, yenileme haritasında kareli şekiller oluşur. Aynı zamanda bu tip haritalarda ana köşegene paralel ve uzun çizgiler belirir.

3.*Sürüklenen Yineleme Haritaları:* Köşegene yakın bölgeler açık renktedir ve köşegenden uzaklaştıkça renkler koyulaşır. Bu tip haritalara sahip seriler durağan değildir. Çünkü bir trend içermektedirler.

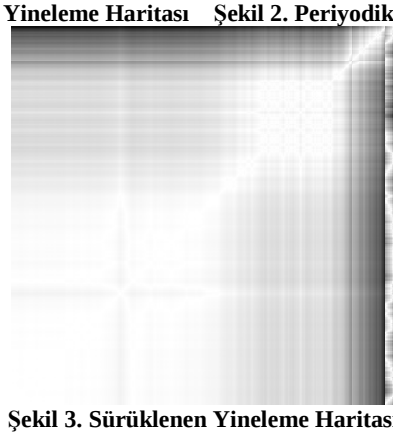
4.*Süreksiz Yineleme Haritaları:* Bu tip haritalarda, haritanın bir kısmı açık renkte, bir kısmı ise koyu renktedir. Eğer açık renklerin hakim olduğu bir sistemde, koyu renkli bölgeler oluşmuşsa, sistemde normal durumdan sapmalar ortaya çıkmıştır. Bu bölgelerde sistem geçişler yaşamaktadır. Bu tip bir yineleme haritasına sahip sistemler birim köke sahiptir.

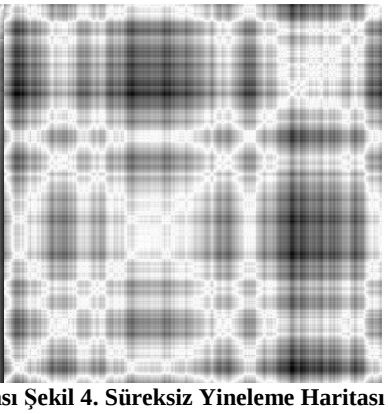
Şekil 1. Homojen Yineleme Haritası

Şekil 2. Periyodik Yineleme Haritası

Şekil 3. Sürüklenen Yineleme Haritası

Şekil 4. Süreksiz Yineleme Haritası

Yineleme Haritalarında Çizgi ve Noktaların Yapısı

Yineleme haritalarında ortaya çıkan çizgi ve noktaların yapısı da sistem hakkında önemli bilgiler verebilir.

•**Tek ve bağlantısız yineleme noktaları :** Bu noktalar süreklilik arz etmeyen ağır bir dalgalanma durumunda ortaya çıkarlar. Dolayısıyla bu noktaların ortaya çıktığı durumda iki ihtimal ortaya çıkabilir: Sistem değişmektedir veya sistemdeki gürültü miktarı artmıştır. Eğer haritada bu noktalardan çok sayıda varsa, sistemin içinde şiddetli dalgalanmaların olduğu söylenebilir.
•**Diyagonal çizgiler:** Bu çizgilerin olduğu sistemlerde, çizginin uzunluğuna bağlı olarak sistem çekicisi farklı bir zamanda daha önce geçtiği bir noktanın yakınından tekrar geçmektedir. Kaotik zaman serilerinde diyagonal çizgilerin boyları çok kısadır. Fakat periyodik bir sistemde diyagonal çizgilerin boyları uzundur. Bu nedenle diyagonal çizgilerin ortalama uzunlukları, kaosun varlığını gösteren en büyük pozitif Lyapunov üslü sayısının bir ölçümüdür(Eckmann vd., 1987: 973-977).

•**Dikey ve yatay çizgiler:** Yatay ve dikey çizgiler, çizginin uzunluğuna bağlı olarak sistem durumunun değişmediği anlamına gelmektedir.

YİNELEME HARİTALARININ KANTİTATİF ANALİZİ

Zbilut ve Webber (1992), yineleme haritaları analizini geliştirerek yineleme haritalarının kantitatif analizi olarak bilinen yeni bir teknik geliştirmişlerdir. RQA, yineleme noktalarının yoğunlukları ve yineleme haritasının yapısını kullanarak incelenen sistemin dinamikleri hakkında bilgiler vermektedir. Yineleme haritalarının kantitatif analizi kapsamında Zbilut ve Webber (1992) tarafından altı parametre geliştirilmiştir;

***REC*:** Yineleme haritası üzerinde, yineleme noktalarının yoğunluğunu yüzde olarak ölçer.

$$REC = \frac{1}{N^2}\sum_{i,j=1}^{N} R(i,j) \qquad (3)$$

***DET*:** Serinin determinizmini[1] yada tahmin edilebilirliğinin yüzdelik ifadesidir. Rastsal sistemlerde çok az sayıda köşegen çizgisi ve çok sayıda bağımsız nokta, deterministik bir sistemde ise az sayıda bağımsız nokta ve çok sayıda köşegen çizgisi bulunmaktadır.

$$DET = \frac{\sum_{l=l_{\min}}^{N} lP(l)}{\sum_{i,j=1}^{N} R(i,j)} \qquad (4)$$

l :diyagonal çizgilerin uzunluğunu $P(l)$:diyagonal çizgilerin uzunluklarının frekans dağılımını göstermektedir.

***L max*:** En uzun diyagonal çizginin uzunluğunu verir. L max parametresi, en büyük pozitif Lyapunov üslü sayısının tersine eşittir (Eckmann vd., 1987; Trulla vd., 1996: 255-260). Çünkü diyagonal çizgilerin uzunluğu, sistem yörüngelerinin birbirine yakınsama derecesini gösterir. Düşük L max. değerleri, sistemin kaotik olduğunu göstermektedir.

***ENT*:** Diyagonal çizgilerin uzunluklarının frekans dağılımını verir ve sistemin deterministik yapısının karmaşıklığını betimler. Entropi sistemin karmaşıklık derecesini ifade eder. ENT parametresinin düşük çıkması, sistemin periyodik olduğunu, yüksek çıkması ise kaotik olduğunu gösterir (Atay ve Altıntaş, 1999: 6593-6598).

$$ENT = -\sum_{l=1}^{N_l} P(l)\ln P(l) \qquad (5)$$

TREND: Trend değişkeni sistem durağanlığının derecesini hesaplar. Yineleme haritası üzerinde homojen dağılan noktalar olduğunda TREND sıfıra yakın çıkacaktır. TREND değişkeninin -5 ile +5 arasında çıkması sistemin durağan olduğunu göstermektedir (Webber vd., 1995: 814-822).
LAM: Sisteme ait yineleme haritasındaki dikey çizgilerin sistem içindeki yüzdesini göstermektedir. Bu oranın yüksek çıkması sistemin uzun süre değişmediği durağan durumu göstermektedir (Marwan ve Kurths, 2002: 299-307).

$$LAM = \frac{\sum_{v=v_{\min}}^{N} v.P(v)}{\sum_{v=1}^{N} v.P(v)} \qquad (6)$$

Hesaplanan parametreler kullanılarak çatallaşma noktaları, özellikle kaosa geçiş noktaları tespit edilebilir. Yüksek DET ve REC değerleri, düşük L max ve ENT değerleri sistemin kaotik olduğunu gösterir (Trulla, v.d., 1996: 255-260).

YİNELEME HARİTALARI YÖNTEMİYLE İMKB 100 ENDEKSİNİN ANALİZİ

[1] Determinizm kavramı, yineleme haritaları analizinde serinin tahmin edilebilirliğini ifade etmektedir.

Çalışmada yineleme haritaları ve yineleme haritalarının kantitatif analizleri, 1986–2008[2] yıllarını kapsayan İMKB 100 endeksi günlük getiri serisine uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler TCMB'nın internet sitesinden[3] alınmıştır. Finansal zaman serilerinde fiyatlar yerine getirilerin kullanılmasının bir nedeni fiyatlara yansıyan enflasyon etkisinin getiri serilerinde oluşmaması, ikinci nedeni ise getiri serilerinin trend barındırmamasıdır. Aynı zamanda menkul kıymet borsalarında faaliyet gösteren iktisadi aktörler, mevcut fiyatlardan ziyade getirilerle ilgilenmektedirler. Bu nedenlerle İMKB 100 endeksinin kapanış fiyatlarına göre yüzdelik artışları hesaplanarak getiri serileri oluşturulmuştur.

$$R_t = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}} \qquad (7)$$

Denklemde P_t, t zamanındaki kapanış fiyatını, R_t ise t zamanındaki endeksin yüzdelik getirisini göstermektedir. Çalışmada kullanılan tüm hesaplamalar için VRA v. 5.01 programı[4] kullanılmıştır. Yineleme haritaları analizinin sonuçlarının dönemler itibariyle karşılaştırılması için endeks beşer yıllık dönemlere ayrılarak ayrıca analiz edilmiştir.

Yineleme Haritaları Analizi Sonuçları

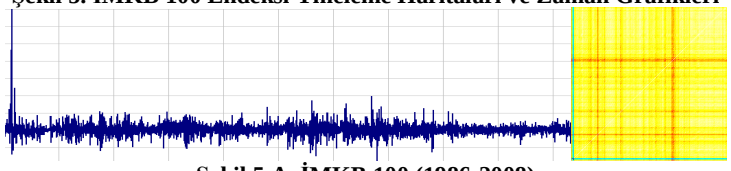
Uygulamanın ilk aşamasında faz uzayı yeniden yapılandırılmıştır. Faz uzayının yeniden yapılandırılması için gerekli olan optimum gecikme zamanı için ortak bilgi fonksiyonu yöntemi, gömme uzay boyutunun belirlenmesi için yanlış en yakın komşular yöntemi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1 Getiri Serileri Optimum Gömme Boyutları ve Gecikme Sayıları

	GÖMME BOYUT	GECİKME SAYISI
İMKB 100 (1986–2007)	12	4
İMKB 100 (1986–1990)	38	2
İMKB 100 (1991–1995)	9	1
İMKB 100 (1996–2000)	17	3
İMKB 100 (2001-2005)	17	3
İMKB 100 (2006-2008)	19	1

Tablo 1'den görülebileceği gibi optimum gecikme sayısı bütün dönemler için 3 ile 1 arasındadır. Yalnızca endeksin bütünü (1986-2008) için gecikme sayısı 4 olarak hesaplanmıştır. Gömme boyut ise, 9 ile 38 değerleri arasında değişmektedir. Gömme boyut aynı zamanda sistemin karmaşıklık derecesinin bir göstergesidir. Gömme boyutun tüm dönemler için yüksek değerler alması, İMKB'nin karmaşık bir dinamik sistem olduğunu doğrulamaktadır. İkinci aşamada gömme boyut ve optimum gecikme zamanı belirlenen sistemler için yineleme haritaları elde edilmiştir. Sonuçlar Şekil 5'te gösterilmiştir. Şeklin sol panelinde zaman grafikleri, sağ panelinde ise yineleme haritaları verilmiştir.

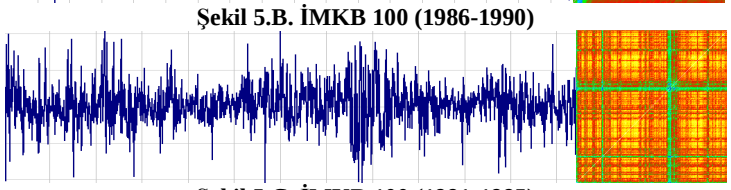
Şekil 5. İMKB 100 Endeksi Yineleme Haritaları ve Zaman Grafikleri

Şekil 5.A. İMKB 100 (1986-2008)

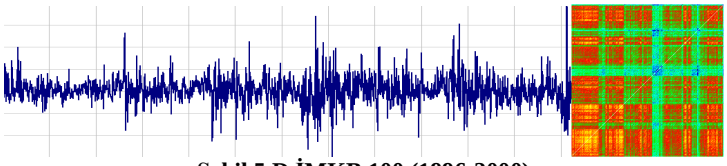

Şekil 5.B. İMKB 100 (1986-1990)

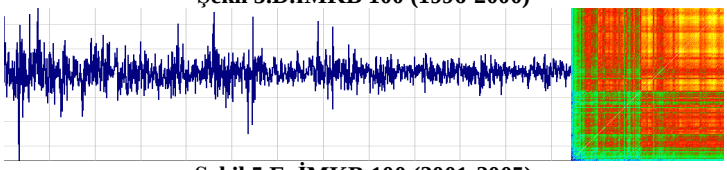

Şekil 5.C. İMKB 100 (1991-1995)

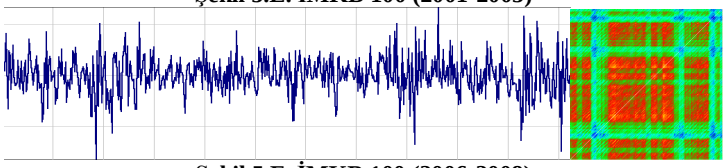
[2] 2008 yılı için Nisan ayına kadar olan veriler kullanılmıştır.
[3] http://evds.tcmb.gov.tr/
[4] Program, http://pweb.netcom.com/~eugenek/download.html internet adresinden ücretsiz olarak temin edilebilir.

Şekil 5.D.İMKB 100 (1996-2000)

Şekil 5.E. İMKB 100 (2001-2005)

Şekil 5.F. İMKB 100 (2006-2008)

Yineleme haritalarına bakıldığında tüm dönemler için yineleme haritaları tipinin süreksiz yineleme haritaları ile periyodik yineleme haritalarına uyduğu görülmektedir. Şekillerde karesel bir yapı ön plana çıkmaktadır. Fakat karesel yapılar çok bariz değildir. Aynı zamanda uzun diyagonal çizgiler de görülmemektedir. Bu nedenle sistemler kararsız periyodik yörüngelere sahiptirler. Şekillere biraz daha dikkatle bakıldığında özellikle 1986-1990 arasında diyagonal paralel kısa çizgiler göze çarpmaktadır. Bunun anlamı, sistem daha önce uğradığı noktaların tam üzerinden ya da bu noktaların çok yakınından geçmektedir. Şekillerin hepsinde yatay ve dikey kalın çizgiler söz konusudur. Bu dönemlerde sistemleri temsil eden vektörler, bu çizgilerin geçtiği zaman aralığında birbirinden uzaklaşmıştır. Dolayısıyla bu dönemde, sistemlerde dalgalanmalar söz konusudur. Açık renkli bölgeler, sistemi temsil eden vektörlerin birbirine yakın olduğunu gösterir. Bu nedenle bu bölgelerde sistemlerin durağan bir konumda olduğu söylenebilir. Dönemler arasında normal durumdan sapmalar ve sistem geçişlerinin yaşandığı dönemler, 1996-2000 ve 2006-2008 dönemleridir. En durağan dönem ise 1986-1990 dönemidir. İMKB 100 endeksinde ortaya çıkan en ciddi dalgalanma yineleme haritasına göre koyu dikey bir çizgiyle temsil edilen Kasım 2000 ve Şubat 2001 arasındaki dönemdir. Yineleme haritasına göre 1990 Aralık dönemi ve 1994'ün ilk ayları dalgalanma gösteren diğer dönemlerdir.

Yineleme Haritalarının Kantitatif Analizi Sonuçları

İMKB 100 endeksine yineleme haritalarının kantitatif analizini uygulamadan önce, karşılaştırma yapabilmek amacıyla bazı fonksiyonel kalıplar için yineleme haritalarının kantitatif analizi sonuçları elde edilmiştir. Tablo 2'de incelenen fonksiyonel kalıpların analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 2 Fonksiyonel Kalıplar İçin Yineleme Haritaları Kantitatif Analizi Sonuçları

Fonksiyonel Kalıplar	REC	DET	ENT	L max	LAM	TREND
Lorenz	0,027	73,652	4,300	220	15,445	0,012
Tesadüfi Yürüyüş	0	-1	-1	-1	-1	0
Beyaz Gürültü	0,040	-1	-1	-1	-1	0,003
Lojistik	23,879	9,168	2,739	28	0	0,202
Sinüs	5,522	73,737	1,598	996	51,432	-0,928

İncelenen bütün fonksiyonel kalıplarda yinelenen noktaların yüzdesini gösteren REC parametresi 0 ile 23,879 arasında değişmektedir. Özellikle tesadüfi yürüyüş ve beyaz gürültü süreçlerinde yinelemeli bir davranış göze çarpmamaktadır. Serilerin tahmin edilebilirlik derecesini gösteren DET parametresi, Lorenz ve Sinüs fonksiyonlarında en yüksek değerleri almıştır. Tesadüfi yürüyüş ve beyaz gürültü süreçlerinde ise beklenildiği gibi bu oran -1 dir. Fonksiyonel kalıpların karmaşıklık derecesini gösteren ENT parametresi periyodik bir davranış gösteren sinüs fonksiyonunda düşük, kaotik bir sistem olan Lorenz fonksiyonunda ise beklentiler doğrultusunda yüksek çıkmıştır. Lmax parametresi, sinüs fonksiyonunda en yüksek değeri almaktayken tesadüfi yürüyüş ve beyaz gürültü süreçlerinde -1 değerini almaktadır. Dikey çizgilerin yoğunluğunun yüzdesini gösteren LAM parametresi, sinüs fonksiyonunda %25,432 gibi yüksek bir değer, tesadüfi yürüyüş ve beyaz gürültü süreçlerinde ise -1 değerini almıştır. TREND parametresine bakıldığında, incelenen kalıpların hiçbirinde belirgin bir trendin olmadığı söylenebilir.

Tablo 3 İMKB 100 Serileri İçin Yineleme Haritaları Kantitatif Analizi Sonuçları

Dönemler	REC	DET	ENT	L max	LAM	TREND
İMKB 100 (1986–2008)	23,632	26,398	6,036	434	38,475	2,556
İMKB 100 (1986–1990)	0,036	33,613	1,585	16	0	-0,163
İMKB 100 (1991–1995)	38,320	71,520	4,953	143	54,141	-1,474
İMKB 100 (1996–2000)	3,377	9,512	4,623	63	10,796	-0,331
İMKB 100 (2001-2005)	18,425	41,240	5,990	169	40,946	-27,378
İMKB 100 (2006-2008)	36,922	86,824	5,635	145	55,841	-58,999

İMKB 100 Endeksinin dönemler itibariyle yineleme haritaları kantitatif analizi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Yinelemeli davranış kalıbının ölçüsü olan REC parametresi 1991-1995 ve 2006-2008 dönemleri arasında en yüksek değerleri almıştır. Yineleme noktalarının yoğunluğunun en az olduğu dönemler ise 1986-1990 ve 1996-2000 dönemleridir. Genel itibariyle İMKB 100 endeksine bakıldığında yineleme noktalarının yoğunluğu %23,632'dir. Serilerin tahmin edilebilirliğini gösteren DET parametresinin en yüksek değerler aldığı dönemler 1991-1995 ve 2006-2008 dönemleridir. Endeksin oldukça hareketli bir seyir izlediği 1991-1995 yılları arasında DET parametresinin yüksek çıkması, bu dönemde ortaya çıkan dalgalanmaların dışsal şoklar kanalıyla değil içsel dinamiklerle ortaya çıktığını göstermektedir. En belirsiz dönem ise 1996-2000 arasındaki dönemdir. 1999 yılı sonbaharındaki hızlı yükseliş ve 2000 yılının sonunda ortaya çıkan sert düşüşün bu dönemde ortaya çıkması nedeniyle, sonuç beklentilerle uyumludur. Sistemin karmaşıklığının bir göstergesi olan ENT parametresi, 1986-1990 dönemi dışında tüm dönemler için benzer değerler almaktadır. En uzun diyagonal çizginin uzunluğunu gösteren L max parametresi, diğer parametrelere uyumlu olarak 1986-1990 ve 1996-2000 dönemleri dışında yüksek çıkmıştır. Sistem içindeki dikey çizgilerin yüzdesel yoğunluğunu gösteren LAM parametresi endeksin bütünü için %38,475 olarak hesaplanmıştır. 1991-1995 ve 2006-2008 dönemlerinde LAM parametresi en yüksek değerlerini almıştır.

Sistemin durağanlığının bir göstergesi olan TREND değişkenine bakıldığında 2001-2008 yılları arasını kapsayan dönemlerde bir trend vardır. Diğer dönemler, TREND parametresinin -5 ile +5 sınırları arasında kalması nedeniyle durağandır. 2001-2008 yılları arasında İMKB 100 Endeksi'nde sürekli bir yükselişin olması nedeniyle bu durum beklentilerle uyumludur.
Geleneksel finans teorisi, etkin piyasa hipotezi doğrultusunda menkul kıymet fiyatlarının ve getirilerinin tesadüfi yürüyüş modeline uygun davrandığını, fiyat hareketlerinin önceden öngörülebilmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır (Mandelbrot ve Hudson, 2007). Yineleme haritalarının kantitatif analizi sonuçlarına göre ise İMKB 100 endeksinin tesadüfi yürüyüş modeline uygun davranmadığı görülmektedir. Uygulamadan elde edilen parametre değerleri, tesadüfi yürüyüş süreci için elde edilen parametre değerlerinden farklıdır.

SONUÇ

Yineleme haritaları analizi, yeni bir bilim paradigması olarak kabul edilen kaos ve karmaşıklık kuramlarının bir uzantısıdır. Menkul kıymet borsalarının karmaşık dinamik bir sistem olarak ele alınması, geleneksel finans teorisinin bulgularından farklı sonuçların ortaya çıkmasına ve geleneksel teorinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada, yineleme haritaları ve yineleme haritalarının kantitatif analizleri İMKB 100 endeksi günlük getiri serilerine uygulanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre İMKB 100 endeksi getirilerinin teoride öngörüldüğü gibi tesadüfi yürüyüş modeline uygun sonuçlar üretmediği görülmüştür. Faz uzayda yeniden yapılandırılan İMKB 100 serisinin yineleme haritasında yineleme noktalarının yoğunluğu %23,632, tahmin edilebilirlik yüzdesi ise %26,398 bulunmuştur. Bu sonuçlara göre endeks hareketlerinin yaklaşık %25'i içsel dinamiklerle ortaya çıkmış öngörülebilir dinamiklerdir. İMKB 100 endeksine dönemler itibariyle bakıldığında 1991-1995 ve 2006-2008 dönemleri, determinist eğilimlerin en yoğun olduğu dönemler, 1996-2000 döneminin ise İMKB 100 dönemleri içindeki öngörülebilirliği en zayıf olan dönem olduğu görülmüştür. İMKB 100 için, 1986-2000 yılları arasında belirgin bir trend yoktur. Dolayısıyla bu dönem durağandır. 2001-2008 döneminde ise güçlü bir trend ortaya çıkmıştır.
Borsa endekslerinin düzensiz salınımlardan oluşan temel davranış dinamiklerinin analiz edilmesi, borsa teknik ve temel analizlerinin ötesinde, yatırım karar mekanizmaları ve menkul kıymet borsaları fiyat dinamiklerinin yorumlanmasında daha gerçekçi öngörüler sunma potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

ARGYRİS, J. H., & FAUST, G., & HAASE, M. (1994). **An Exploration of Chaos**. Noth-Holland: Amsterdam.

ATAY, F. M., & ALTINTAŞ, Y. (1999). Recovering smooth dynamics from time series with the aid of recurrence plots. **Physical Review E**, 59(6), s:6593-6598.

FRASER, A. M., & SWİNNEY, H. L. (1986) Independent Coordinates For Strange Attractors From Mutual Information**. Physical Review A,** 33(2), s:1134-1140.

ECKMANN, J., & KAMPHORST, S. O., & RUELLE, D. (1987). Recurrence Plots of Dynamical Systems. **Europhysics Letters,** 5, s:973-977.

ENGLE, R. F. AND GRANGER, C. W. J. (1987). "Co-integration and error-correction: Representation, estimation and testing**". Econometrica 55**: 251—276.

MARWAN N., & KURTHS, J. (2002). Nonlinear Analysis of Bivariate Data with Cross Recurrence Plots. **Physiscs Letters A,** 302, s:299-307.

MANDELBROT, B & HUDSON, R. L. (2006). **Finans Piyasalarında Saklı Düzen Risk, Çöküş ve Kazanca Fraktal Yaklaşımlar**. Güncel Yayıncılık, İstanbul.

PACKARD. W. S., & CRUTCFİELD, J. P., & FARMER, J. D., & SHAW, R. S., (1980). Geometry From a Time Series. **Physical Review Letters,** 45(9), s: 712-716.

KENNEL, M., & BROWN, R., & ABARBANEL, H. (1992). Determining Embedding Dimension For Phase- Pace Reconstruction Using A Geometrical Construction. **Physical Reviews A**, 45, s: 3403-3411.

TAKENS, F. (1981). **Detecting Strange Attractors in Turbulance**. Springer: Berlin.

TRULLA L. L., & GİULİANİ, A., & ZBİLUT, J. P., & WEBBER C. L. (1996). Recurrence quantification analysis of the logistic equation with transients. **Physics Letters A,** 223, s: 255-260.

WEBBER, C. L., JR., SCHMİDT, M. A., & WALSH, J. M. (1995). Influence of isometric loading on biceps EMG dynamics as assessed by linear and nonlinear tools. **Journal of Applied Physiology**, *78*, 814-822.

ZBİLUT, J. P., & WEBBER, C. L. (1992) Embeddings and Delays as Derived from Quantification of Recurrence Plots. **Physics Letters A**, 171, s: 199-203.